

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ ХЛІ

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLI

Уређивачки одбор:

др *Таијана Бајић*, др *Даринка Горџан-Премк*, др *Ирена Грицак*, др *Милка
Ивић*, др *Павле Ивић*, др *Радослав Кайић*, *Блаже Конески*, др *Тине Лојар*,
др *Александар Младеновић*, др *Асим Пецо*, др *Мићар Пешикан*, др *Живојин
Ситанојчић*, др *Драго Ћујић*

Главни уредник
МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1985

Секретари часописа:
мр Мирослав Николић и мр Васа Павковић
Израду и штампање финансира Републичка заједница науке Србије

Издаје: Институт за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35

Штампа: СОУР „ГРАФИС“, „МИНЕРВА“, Суботица

САДРЖАЈ

Расправе и чланци

Zuzanna Topolińska: Iz problematike slovenskih inhoativa (odnos glagolskog vida i faze radnje)	1
Предраг Пипер: О синхронном описанију словообразовања местоимених наречјих у славјанских језицима	13
Н. Н. Перцова: Об образовању нових значењу слова на основу конотација	25
Ирена Грицкат: Језичка анализа јужнословенских абагара ..	35
Александар Албијанић: Неке језичке особине у „Житију“ Герасима Зелића	65
Радмило Маројевић: Посесивне категорије у „Слову о полку Игореве“	91
Бојан Попов: Топоним <i>Кумарево</i>	125

Прикази и критике

Dragoljub Petrović: Holandska slavistika i istraživanja srpsko-hrvatskih dijalekata.	127
Milorad Radovanović: Ranko Bugarski, Jezik i lingvistika. Drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje.	135
Милка Ивић: Maciej Grochowski, Stanisław Karolak, Zuzanna Topolińska, Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia, pod redakcją Zuzanny Topolińskiej.	149
Nevenka Gošić: Nova serija slavističkih radova: Studia linguistica Polono-Jugoslavica	155
Milorad Radovanović: Miloš Okuka, Jezik i politika	163
Драго Ђупић: Јосип Баотић, Икавскошћакавски говор у околини Дервенте	171

Miroslav Nikolić: Čakavisch-deutsches Lexikon: Teil I von Mate Hraste und Petar Šimunović (unter Mitarbeit und Redaktion von Reinhold Olesch); Teil II, Deutsches Wortregister, herausgegeben von R. Olesch und P. Šimunović; Teil III, Čakavische Texte, herausgegeben von P. Šimunović und R. Olesch	175
Milivoj M. Urukalo: Ante Šupuk, O prezimenima, imenima i jeziku starog Šibenika	185
Никола Родић: Радосав Бошковић, Основы сравнительной грамматики славянских языков. Фонетика и словообразование	191
Милета Букумирић: Ономатолошки прилози, књ. IV	193

Хроника

Жарко Бошњакковић: Знанствени скуп <i>Повијесна дијалектологија</i>	199
---	-----

Библиографија

Скраћенице	203
I. Општи теоријско-методолошки проблеми	205
II. Примењена лингвистика	212
a) Питање превођења, учење језика и сл.	212
b) Контрастивна проучавања језика	223
III. Прасловенски језик, словенска језичка заједница и посебна питања појединих словенских језика	227
IV. Етимологија, историја речи, тумачење речи, ономастика, збирке речи	229
V. Несловенски језици	235
VI. Балканологија	248
VII. Старословенски језик	249
VIII. Српскохрватски језик	251
a) Фонетика (експериментална, физиолошка) и фонологија	251
b) Граматика и граматичка питања	252
в) Нормативна питања и питања развоја књижевног израза	255
г) Дијалекти	259
д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, по- рекло итд.	261
ђ) Историја српскохрватског језика	263
e) Стил	267
ж) Метрика	268
з) Методика наставе књижевног језика	268
и) Терминологија	270
j) Народне умотворине (текстови, тумачења итд.)	271
IX. Македонски језик	274
a) Филологија	274
b) Фолклор	281

X. Slovenački jezik	282
a) Sodobna knjižna slovenščina, slovnica, fonetika, pravorečje, pravopis, metrika, stil, metodika, pouka	282
b) Zgodovina jezika, etimologija, dijalekti, objava in obravnavna ljudskega slovstva in starih besedil	286
c) Strokovni in splošni slovarji, terminologija	288
XI. Речници стари и нови српскохрватског језика (српско-хрватског и ког страног језика)	290
XII. Биографије, аутобиографије и сл. грађа	295
XIII. Библиографија	297
XIV. О становништву	299
XV. Разно	300

Регистар

Регистар речи и синтаксичких конструкција	303
Регистар имена	310

У СПОМЕН АЛЕКСАНДРУ БЕЛИЋУ

На дан 26. фебруара 1985. навршило се двадесет и пет година од како смо остали без Александра Белића. Оно што је кренуло у живот под његовом руком ту је и дан данас подсећајући својом вредношћу, боље од сваке пригодне речи, на свога творца: *Српски дијалектолошки зборник*, *Јужнословенски филолоџи* и *Наш језик. Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, коме је он дао онај суштински, темељни печат, нараста незадрживо у све импозантнију ниску томова. Дијалектолошке студије, чији изванредни почеци извиру из његовог труда, бујају непостављено. Истраживање на пољу како историјске, тако и савремене граматике нашег језика, а и продубљивање теоријске мисли, — све оно, једном речју, чему се Белић с изузетним умећем предавао, настављено је да се развија, наслоњено неминовно и на његово искуство. На коју год се страну осврнули — изворишни нас путеви ка њему воде. Он стоји ту — не за нама, него са нама и уз нас, зато што је оличен својим делима. Године које су се испречиле између њега и нас нису успеле да нам га заклоне; чак напротив — као да нам га увеличавају.

М.И.

IZ PROBLEMATIKE SLOVENSКИH INHOATIVA

(ODNOS GLAGOLSKOG VIDA I FAZE RADNJE)

0. U poslednje vreme množe se teorije koje suštinu glagolskog vida povezuju sa pojmom promene u stanju stvari predstavljenom u odgovarajućem jezičkom saopštenju¹. Drugim rečima, ako prihvatimo da ja naša — u jeziku odražena — slika sveta mreža relacija između pojedinih elemenata stvarnosti čiji smo i mi elementi, onda je nesvršeni vid jezički postupak (forma, kalup) za izražavanje trajanja jedne relacije (vremenske prisutnosti jednog stanja stvari) dok je svršeni vid odgovarajući način prenošenja informacije o prekidu jedne relacije (o promeni jednog stanja stvari u drugo vezanoj za odgovarajuću vremensku tačku). Up. na primer *Baš sam gutala pilulu*. tj. 'toga trenutka aktuelno je bilo stanje: gutam pilulu' prema *Baš sam progutala pilulu*. tj. 'prethodno je bilo aktuelno stanje: gutam pilulu, ali toga trenutka o kome je reč došlo je do promene, te se ono prethodno stanje dezaktualizovalo'.

Sagleđavana iz ove perspektive, vidska se semantika delimično poklapa sa takozvanom faznom semantikom, tj. sa informacijom o vremenskom rastojanju između trenutka naznačenog u tekstu i trenutka početka odnosno kraja trajanja (vremenske prisutnosti) određene relacije. Ako bismo prikazali vremensku karakteristiku te relacije u obliku odseka na apsolutnoj vremenskoj osi, onda bi se, kako vidska tako i fazna semantika, svodile na informaciju o tome kakav je odnos između naznačenog trenutka i graničnih tačaka odgovarajućeg odseka.

Dok je vid u slovenskim jezicima morfološka kategorija izuzev tzv. dvovidskih glagola, tj. glagola neosposobljenih za izražavanje informacije o vidu — te ne možemo izraziti relaciju pomoću glagolskih eksponenata van kategorije vida, informacija o fazama relacija obično se ostvaruje na sintaksičkom nivou pomoću raznovrsnih perifrastičnih konstrukcija. Međutim, mnogo je lakše reći šta je tipično negoli u konkretnim iskazima povući oštru granicu između eksponenata vidske i fazne informacije, koje se na razne načine prepliću, zavisno od semantike i/ili od forme ostalih iskaznih komponenti.

---

¹ Up. npr. F. Antinucci, L. Gebert, *Semantyka aspektu czasownikowego*, *Studia Gramatyczne* 1, 7—44, Ossolineum 1977; N. B. Thelin, *Towards a theory of aspect, tense and actionality in Slavic*, Uppsala 1978.

U ovom će članku biti reči o nekoliko slovenskih glagola koji su došli posebno do izražaja kao nosioci fazne i/ili vidske semantike i kao konstituenti faznih i/ili vidskih perifrastičnih konstrukcija.

U gradi kojom raspolazem nisu svi jezici zastupljeni u istoj meri. Relativno su bolje predstavljeni srpskohrvatski i makedonski — zahvaljujući šire sprovedenoj anketi, kao i ekscerptima iz kartoteke srpskohrvatskog rečnika SANU, odnosno iz kartoteke makedonskog rečnika u Institutu za makedonski jazik „Krstе Misirkov“ u Skoplju. Relativno je dobro zastupljen i poljski — zahvaljujući mojoj ličnoj jezičkoj kompetenciji. Stanje u drugim jezicima poznato mi je jedino na osnovu podataka nađenih u objavljenim rečnicima, kao i u rezultatu kratke ankete na koju su bili voljni odgovoriti moje kolege iz Međunarodne komisije opšteslovenskog lingvističkog atlasa². S obzirom na takvu situaciju, jasno je da u tekstu koji sledi u više slučajeva mogu samo tvrditi da neku konstrukciju u nekom jeziku nisam registrovala, ali ne i to da ona uopšte ne postoji. Inače, ovaj članak i nije zamišljen tako da donosi definitivna rešenja uočenih problema; on samo postavlja pitanje teorijskog osvetljavanja vidske perifrastike težeći da u tom smislu bude podsticaj za dalja istraživanja.

Napominjem da će ovom prilikom, kad god je to moguće, akcenat moje pažnje biti na srpskohrvatskim jezičkim faktima.

Svi glagoli koji me zanimaju, bar u službi o kojoj je ovde reč, jesu eksponenti predikata (relacija) sa paralelnom semantičkom strukturom i — kao posledica semantičkog paralelizma — imaju paralelne sintaksičke implikacije. Radi se, naime, o strukturi:

$$R_{t-a} [(A^1_{+p}), (A^2_{-p})]$$

tj. o relaciji (R) čija je suština temporalno-aspektualna informacija (t_{-a}), a koja povezuje fakultativni predmetni argument (A^1_{+p}) i obavezni nepredmetni (= relacioni) argument (A^2_{-p}). Nemarkiranu, neutralnu realizaciju te relacije u srpskohrvatskom možemo ilustrovati na primeru klasičnog inhoativa, tj. glagola *početi*; up. *Petar je počeo da se bavi sportom* — realizacija sa dva argumenta; *Počelo je da sviće* — realizacija sa jednom argumentom.

Da bi izbegli komplikacije vezane za ovde irelevantnu formalnu diferencijaciju u današnjem slovenskom svetu, glagole-odrednice navodimo u konvencionalnoj praslovenskoj rekonstrukciji.

1. $(v\check{z})-im- || (v\check{z}-)e-$
 $(za-) ber- || (za-) b\check{r}-$

Radi se o dva korena koja u severnom delu slovenske teoritorije funkcionišu supletivno i u leksičko značenje imaju ugrađenu inhoativnost, tj. informaciju o promeni određenog stanja stvari. Sh. *uzima*, polj. *bierze*, rus. *берѣм*, svi sadrže komponentu 'počinje da raspelaže (neko nečim)'. Drugi argument (A^2) odgovarajućeg predikata u primarnoj upotrebi selektivno je ograničen

² Ruske sam primere dobila od I. B. Kuzmine, ukrajinske od S. Zakrevske, beloruske od A. Krivickog, češke od K. Fica i S. Utešenog, lužičke od H. Jenča. Ovim se putem najsrdačnije zahvaljujem svima njima na pomoći.

kao predmetni (+p). U sekundarnoj, inhoativnoj službi to se ograničenje zamenjuje sa (-p).

Registrovala sam četiri perifrastične konstrukcije bazirane na glagolu (v_{sz}-) *bm*-.

1.1 *ę-l- sę* + infinitiv_{ipt}

Up. polj. *jęła płakać*, češ. *jala se plakat'*.

Kao što jasno pokazuje šema, radi se o neprefiksiranom glagolu ograničenom na oblik starog *l*-participa. Konstrukcija je registrovana u poljskom i češkom književnom jeziku, gde ovaj oblik ima vrednost preterita. U oba jezika konstrukcija ima izrazito knjiški karakter. Funkcija je inhoativna, vid svršen, tj. dobija se ujedno informacija kako o početku relacije, tako i o dezaktualizovanom karakteru tog početka. U oba jezika je inventar infinitiva strogo ograničen, pre svega na eksponente predikata koje sadrže komponente 'pušta glas' i/ili 'pravi pokret', tj. na takozvane verba dicendi i verba movendi, up. polj. *jęła kryczeć*, *jęł skakać*, i sl. U češkom se obavezno pojavljuje morfema *sę*, up. u toj vezi § 1.3.1

Govoreći o konstrukciji 1.1., nije na odmet da se podsetimo i na jednu drugu poljsku, danas potpuno marginalnu konstrukciju, naime na tip

1.1.1. *ne m-a- sę* + nomen instrumenti_{Gen}

Up. *nie ima się pióra*, *nie ima się pluga*, i sl.

Inventar genitiva je zatvoren, ograničen na imena alata koji u opšteprihvaćenoj metafori simbolizuje datu profesiju. Funkcija je habitualna, vid nesvršen, *Ima się pióra* znači 'piše, pisac je', a *nie ima się pluga* 'ne bavi se zemljoradnjom, neće da je zemljoradnik' — ovo poslednje sa nijansom svesnog odricanja.

1.2. *v_{sz}-ę- // v_{sz}-bm* + infinitiv_{ipt}
da + preas_{ipt}

Up. sh. *uze plakati|uze da plaće*, mak. *sede da ūlavē* bug. *eze da ūlavē*.

Radi se o inhoativnoj konstrukciji koja je po mom uvidu dosta obilato zastupljena u srpskohrvatskom i u makedonskom. Pre nego što ću pokušati da je tačnije opišem, navešću malo više srpskohrvatskih primera da bih dokazala da je ta konstrukcija dosta duboko ukorenjena u jeziku, i to kod pisaca raznih vremenskih i prostornih parametara. Primeri dolaze većinom iz kartoteka Instituta za srpskohrvatski jezik u Beogradu, jedan deo sam sama ekscerpirala iz dela najnovije književnosti da bih dokazala da se radi o jednoj zaista živoj konstrukciji. Te poslednje primere označavam sa m.e. (= moja ekscerpcija). Evo, dakle, mog izbora sakupljenog materijala:

... *i baba Donka uzme da priča* ... (Konfino), ... *uze zvonar lomati krst* ... (J. Jurković), *I tu mi uze isprekid anim rečenicama pričati našu propast toga dana* (J. Veselinović), ... *kad se ispravi i uze govoriti* ... (K. Š. Đalski), ... *o tome uzeh razmišljati* (I. G. Kovačić), ... *pa uze sam navijati topove* (M. Đ. Glišić), ... *kad je njegova potrošačka snaga uzela slabiti, počirje i opadanje gradova* (A. Pribičević), ... *uze da me grdi* (Nušić), ... *pa kad uze piti* ... (R. Domanović), *uzeo sam izdavati svoje rane pesme* ... (Danica), ... *opet*

uzeo pisati . . . (J. Dragašević), . . . kad su se Alpi za vreme srednjeg Tercijera uzeli dizati iz mora . . . (Geomorfologija J. Cvijića, 1924), Onda ih uze triti jedno o drugo (J. P. Milijević), . . . uze meni govoriti (M. Љ. Milićević), . . . uze na sav glas vikati (J. Kozarac), Cela se kolona uzme smejati (Lj. Popović), Biserka uze pričati sve po redu . . . (M. Sretenović), . . . ona uze nameštati sto . . . (M. Rakić), Uze Mato konja zahoditi (V. S. Karadžić); Zato uze, iako ponešto smrknuto, pažljivo slušati Patricea (m.e.), Oni bez riječi uzeše napajati konje (m.e.) . . .

Primeri dokazuju da je mnogo češća veza inhoativa sa infinitivom nego sa da-rečenicom.

U svim dosad navedenim primerima inhoativ se povezuje sa glagolskim oblikom u nesvršenim vidu. Međutim, našla sam i dva primera (jedan Belićev!) u kojim je A² formalizovan kao svršen, up.: *On je uzeo da držanje protivnika Vukovih i svojih opravda i obrazloži i naukom (A. Belić, Vukova borba . . .) i: . . . uzede da se raspita na sve strane . . . (Nušić)*. Ti nam primeri dokazuju postojanje i posebne ne čisto inhoativne varijante naše konstrukcije. Karakteristično je za nju insistiranje na komponenti svesne odluke, svesno — u dogovoru sa sobom samim — preuzete obaveze, tj. naglašavanje značenja 'prihvatiti se, svesno se prihvatiti da . . .' Takvo bi tumačenje, uostalom, bilo u punom skladu i s interpretacijom primera iz razgovornog jezika: *Izvinite, ja sad baš uzela da spremam . . .* koju mi je dala prof. Milka Ivić. Ta posebna varijanta, jednom rečju, služi isticanju svesne odluke o izvršenju radnje. Odluka je svakako prethodila početku radnje. Navedena rečenica iz razgovornog jezika funkcioniše, u stvari, kao objašnjenje domaćice koju je posetilac zatekao da sprema. Potpuna, za određenu situaciju vezana eksplikacija navedene rečenice glasila bi približno ovako: ' . . . preuzela sam na sebe da spremam i, evo, već sam počela da spremam'. Postoji tu, dakle, momenat svesne odluke donesene u prošlosti, a takode i inhoativna predikacija koja početak radnje situira u prošlosti i pri tom implicitno informiše o tome da je radnja u toku. Radi se o izrazito često, iako sekundarnoj, funkciji inhoativa; up. npr. A. *Profesor je rekao da moraš da promeniš temu, B. Jao, a ja sam već počela da sakupljam građu* (tj. ' . . . u toku sam sakupljanja građe') i sl.

Skicirana analiza pokazuje kako se u konstrukciji 1.2., odnosno u jednoj njenoj specifičnoj upotrebi, sa aspektualno-temporalnom inhoativnom informacijom povezuje modalnost unutrašnje obaveze. Primeri svedoče o tome da je ta sekundarna varijanta prilično živa u jezičkoj svesti obrazovanih predstavnika srpskohrvatskog jezika. Međutim, o njenoj sekundarnosti govore ranije navedeni primeri iz starijih tekstova čija semantika (karakter radnje kao i njenog prvog predmetnog argumenta A¹) isključuje modalnost unutrašnje obaveze.

U mojoj makedonskoj građi ima samo jedan primer, dijalekatski, iz okoline Kukuša u Egejskoj Makedoniji, gde iza inhoativa sledi perfektivni glagol: *Ká ia nǝdǝx íaa čema, zímáx dǝ ía izmíam*³. Modalnu nijansu unutrašnje obaveze u makedonskom materijalu nisam našla.

³ Up. Z. Topolińska, *Perifrastični inhoativni konstrukcii vo južnomakedonski dijalekti*, Makedonski jazik (u štampi).

Vrede da budu zabeležene i neke druge konstrukcije koje svedoče o inhoativnoj službi glagola *uzeti* u srpskohrvatskom jeziku. To su, prvo, 1.2.1. primeri, gde se inhoativ pojavljuje bez svoga nepredmetnoga argumenta; elipsa se može odnositi ili na verba dicendi ili na verba movendi, što je samo po sebi prilično karakteristično, jer su to baš one semantičke grupe glagola čiji se predstavnici najčešće pojavljuju u inhoativnim konstrukcijama. Up. *Oprostite, gospodine Kačiću — uzme djevojka dražesnom smetnjom . . .* (K. Š. Đalski), . . . *naide na velike vratnice i prošavši ih odmah uzme desno . . .* (Vuk), *Jedna pola uze put Soluna* (J. Ignjatović), i sl. To su, zatim, 1.2.2. primeri perifrastičnih konstrukcija sa semantikom karakterističnom za verba sentiendi, gde obično očekujemo glagol *obuzeti*; up. . . . *a uze me zima* (M. Živković), *Čitaoca uzme vrtoglavica pri pomisli na sumu dramskog u Henriku* (I. Sekulić), . . . *uzelo ga čudno uznemirenje* (D. Radić) i sl. Sve te konstrukcije imaju dijatetičke varijante sa početi osećati prema formuli: *X-a je uzelo uznemirenje* ~ *X je počeo osećati uznemirenje*, i sl.

Nije lako odrediti da li i kako je selektivno ograničen A^2 , tj. nepredmetni, relacioni argument razgledane konstrukcije. Jasno je, međutim, (a) da za nju važe ograničenja koja su obavezna i za druge inhoative, up. niže § 5, (b) da među primerima preovlađuju oni tipa verba dicendi, cogitandi, kao i verba movendi (s izuzecima prema pravilu spomenutom pod (a)). Što se tiče semantike glavnog predikata, čiji je eskponent glagolska osnova *vъz-e-/vъz-ъm-*, suočeni smo sa čitavom lepezom varijanti, počev od čiste inhoativnosti, preko inhoativnosti povezane sa svesnom odlukom pristupanja radnji, do inhoativnosti obojene modalnošću unutrašnje obaveze.

Interesantno bi bilo proveriti da li je konstrukcija 1.2. prisutna u slovenačkom razgovornom i/ili dijalekatskom jeziku. Rečnici književnog jezika je ne registruju.

1.3. Srpskohrvatskim i makedonskim konstrukcijama tipa 1.2. donekle su slične poljske konstrukcije sa glagolskim imenicama, koje međutim, trpe stroža selektivna ograničenja. Ima ih dve vrste deriviranih od korena *-e-/ъm-*.

1.3.1. *vъz-e-l se_{pf} ~ ber-e se_{ipf}*
do NPnom_G⁴

za-bvr-al- se_{pf} ~ za-bir-a- se_{ipf}

Up. *wział się/zabrał się bierze się/zbiera się . . . do roboty, do pracy, do pisania, do czytania, do nauki, do okopywania drzewek*, i sl.

A^2 se ovde uglavnom svodi na dugotrajne, mukotrpne procese kojim pristupamo na osnovu svesne odluke. Opšta parafraza 1.3.1. mogla bi da glasi: ' . . . odlučio je da počne q te je počeo q', gde je q (= A^2) simbol radnje koja zahteva napor i vreme.

Interesantno je da u funkciji inhoativa supletivni par *vъz-e-l_{pf}/ber-e_{ipf}* alternira sa parom *za-bvr-a-l_{pf}/za-bir-a_{ipf}*, iako primarno onaj prvi formalizuje predikat 'uzeo/uzima' a onaj drugi — 'poduzeo/poduzima'.

1.3.2. *podъ-e-l_{pf} | podъ-ъm-uj-e_{ipf} + NPnom_A*

⁴ Služim se simbolima NP (= noun phrase) i Sb (= nomen substantivum), zavisno od toga da li je moguće uz imenicu uvesti i njene determinatore.

Up. *podjǎl/podejmuje starania, wysilki; prace; rozmowę, lekturę . . .* Konstrukcija 1.3.2. je retka, knjiškog karaktera, inventar A² je praktično zatvoren. Prema mom jezičkom osećanju, tu se izdvajaju dve funkcionalne varijante, koje se najčešće javljaju u komplementarnoj distribuciji, zavisno od izbora A². Tu su, dakle, 1. leksikalizovani spojevi kao *podjǎl starania, wysilki, żeby . . .* = *zaczął się starać, żeby . . .* ('počeo da se trudi da bi . . .'), tj. prava inhoativna konstrukcija, tu su, dalje, 2. spojevi kao *podjǎl rozmowę, podjǎl lekturę* sa parafrazom 'zaczął na nowo przerwana rozmowę, przerwana lekturę' ('vratio se prekinutom razgovoru, prekinutoj lekturi'), dakle konstrukcije koje informišu o „drugom početku“, o kontinuiranju radnje posle prekida; najzad 1. ~ 2. spoj kao *podjǎl pracę* može — po mome mišljenju — da ima dve interpretacije: pravog i „drugog“ početka. Da je tu ipak primarna inhoativna semantika, govori činjenica da spojevima tipa 1.3.2.2. možemo priključiti eksplicitan eksponent informacije o obnavljanju radnje u obliku priloga *na nowo* 'ponovo, opet', npr. *podjǎl na nowo rozmowę, . . . pracę* — ove i slične formulacije izražavaju insistiranje na momentu obnavljanja radnje.

1.4. $\begin{array}{ccc} \text{vǎz-} \varepsilon\text{-} & & i \text{ Vf} \\ | & & \uparrow \\ \text{T Ps N G} & & \end{array}$

gde je Vf lični glagolski oblik po vremenu, licu, broju i rodu kongruentan sa oblikom deriviranom od osnove *vǎz-ε-*.

„I“ je u našoj šemi simbol formalne parataktičke veze i može da bude zamenjeno drugim kopulativnim veznikom ili jednostavno pauzom (koju u pisanom tekstu predstavlja zarez).

Up. sh. *uze, pa napisa*; mak. *zeđe u najmna*; polj. *wziął i napisał*; rus. *взял да (и) сказал*; ukr. *взяв и написав*; belorus. *узяў ды з’еў* i sl.

Konstrukcija je, dakle, posvedočena u srpskohrvatskom, u makedonskom, u poljskom i u istočnoslovenskim jezicima; nema je — prema svedočanstvu mojih informatora — ni u češkom ni u lužičkom. Svugde gde je prisutna, ona je karakteristična za dijalekatski i/ili razgovorni jezik.

U kartoteci SANU našla sam samo jedan primer: *Uvek je čudno to kako neki pop uzme i zapiše da smo se rodili tu i tu . . .* (I. Sekulić, *Zapisi* 1941). Profesorki Ivić dugujem primere: *uze, pa napisa*; *uze, pa preseče . . .* Potvrde potiču, dakle, iz savremenog jezika.

U makedonskom odgovarajuća konstrukcija ima pretežno dijalekatski karakter i dosta precizno određenu geografiju: javlja se u novijim tekstovima jugoistočnih dijalekata — dojranskog, kukuškog, meglenskog i kajlarskog. U pitanju je približno ista teritorija a približno su i isti izvori kao kod makedonske konstrukcije 1.2. (up. gore). Interesantno je da se u više primera i oblik deriviran od korena *-ε/-ьт-* i glagol u funkciji A² javljaju u nesvršenom vidu, up. *Јас зѣмѣх сѣиѣ иѣ-исклѣх, Пак Мѣјка-му зѣва иѣиѣча мѣ се* i sl. Cela slika sugerira mogućnost postojanja nekog tuđeg balkanskog modela.⁵

⁵ Up. Z. Topolińska, op. cit.

Semantika konstrukcije varira samo što se tiče emotivne obojenosti; osnovna informacija je, međutim, uvek ista. Radi se o svesno preduzetoj i izvršenoj radnji koja nosi promenu zatečenog stanja stvari. Na slovenskom severu prisutan je i momenat iznenađenja govornog lica koje tu promenu nije očekivalo. Dakle, prisutne su sledeće komponente:

— po vidskoj liniji: informacija o promeni; makedonski, a i beloruski primeri (up. niže) dokazuju da se ta promena može sastojati u poduzimanju, ali ne i u završavanju radnje, što je po sebi svojevrсно svedočanstvo o postojanju veze sa inhoativnim konstrukcijama;

— po modalnoj liniji: informacija o svesnom poduzimanju akcije; prisutnost ove komponente omogućila je u poljskom i u beloruskom pojavljivanje šaljive izreke polj. *wziął i umarł*, belorus. *узяў ды памёр* — jezičkim sredstvom organizovana šala bazira se upravo na saznanju da se trenutak smrti ne može odabrati;

— po emotivnoj liniji (samo na severu): informacija o neočekivanosti preduzete akcije, barem s tačke gledišta govornog lica;

— najзад, što se tiče semantike A², tu je i informacija da je u pitanju radnja koja traži izvestan napor.⁶

Posebno privlače pažnju beloruski primeri koje sam dobila od dr A. Krivickog. Oni pokazuju da u beloruskom postoji ceo razrađen sistem konstrukcija sa sinsemantičkim glagolom *взэ-е/взэ-ыт-*. Up. *Да абеда было сонца, а пасля узяў ды дождж пашоў, Мала я вазьлу адрэжу хлеба!, Моша б вы узялі нашлі крыку парабілі? Узяла падняла кошык з бульбали; кепска зрабілася, добра было б, каб ти узяў ды з'ездіў да іх.*

i sl. Po bogatstvu primera vidi se da je verovatno tu negde koren razmatrane funkcije glagola *взэ-е/взэ-ыт-*, barem kad je slovenski sever u pitanju.

Za razliku od tipova 1.1.—1.3., u tipu 1.4. formalna, sintaksička hijerarhija konstrukcije ne odgovara semantičkoj hijerarhiji. Glagol *взэ-е/взэ-ыт-*, koji predstavlja formalizaciju glavnog predikata, nalazi se u parataktičkoj vezi sa glagolom (rečenicom) koji formalizuje A².⁷

2. *xvat-/xyt-*

Registrovala sam pet tipova konstrukcija, od kojih jednu samo u makedonskom razgovornom i dijalekatskom jeziku, a jednu samo u severnoruskim dijalektima.

2.1. *xvat- da* + praes_{ipt}

Up. mak. *файти да йлаче буг. хвача да плаче*

Radi se o konstrukciji funkcionalno apsolutno paralelnoj sa tipom 1.2. Razlika je — što se makedonske situacije tiče — u frekvenciji i u geografiji. Naime, konstrukcija koja se bazira na korenu *xvat-* geografski nije ograničena, a u razgovornom standardu mnogo je frekventnija. Što se tiče primarne semantike inhoativa, postoje tu i aromunske i grčke paralele.⁸

⁶ Navodim komentar A. Krivickog: „Значэнне: Дзеянне як валявы акт суб'екта (але не як яго вынік!), як залежнае ад раішэння суб'екта, яго валявога усілля, напружання“

⁷ Ako je naša interpretacija pravilna, onda može i da predstavlja argument u diskusiji oko funkcije linearizacije u parataktičkim konstrukcijama.

⁸ Up. Z. Topolińska, op. cit.

2.2. *xvat-* i Vf
$$\begin{array}{c} \text{L} \quad \uparrow \\ \text{TPsNG} \end{array}$$

Up. mak, *файи и найиша* i sl.

U pitanju je konstrukcija funkcionalno paralelna sa 1.3. Suodnos između 1.3. i 2.2. jeste kao 1.2. i 2.1. (up. gore).

2.3. *xvat-* da i Vf_{praet}

Up. rus. *хватъ да и побежал* i sl.

I ovaj kao i ostale ruske primere dobila sam od prof. I. B. Kuzmine. Njena parafraza („*взяла да и побежала*“) svedoči o funkcionalnom jedinstvu sa 1.3. i 2.2. Oblik *хватъ*, koji predstavlja formalizaciju glavnog, nadređenog predikata, morfološki ima status rečice, iako prisustvo kopulativnog veznika govori o njegovoj „glagolskoj prošlosti“.

Tu su i dve vrste konstrukcija sa nominalizovanim A².

2.4. *xvat-/xyt-* + NP_{nom_x}2.4.1. bez A¹

Up. sh. *hvata stud*, mak. *фаќа студ*, bug. *хваца студ*, polj. *chwytą mróz* . . . A² je strogo ograničen na određene meteorološke pojave.

2.4.2. sa A¹ pomerenim u iskaznoj hijerarhiji

Up. sh. *hvata ga nesvest*, mak. *іо фату бес*, polj. *shwyta mnie złość* . . . Ovde se A² svodi na određeno fiziološko i/ili psihičko stanje A¹.

$$\begin{array}{c} \text{za} \\ 2.5. \textit{xvat-/xyt- se do} \text{ NP}_{\text{nom}_x} \\ \emptyset \end{array}$$

Up. bug. *хваца се за работа*, slč. *chytil sa (do) roboty* . . .

Podatke sam u ovom slučaju prikupila jedino iz rečnika, te ne bih mogla reći koliko je ta konstrukcija živa i koja su njena semantička ograničenja.

3. *sto-i-/sta-j-a-/sta-ŋo-*

Uočila sam tri konstrukcije: jednu koja je isključivo makedonska, zatim jednu u dve varijante — srpskohrvatskoj i ruskoj na jednoj strani, makedonskoj na drugoj, i, najzad, jednu — nadgrađenu na tzv. imenskoj predikaciji — koja je šire poznata u slovenskom svetu.

3.1.1. *sta-j-a-l-* + infinitiv

Up. sh. *stao je/stade vikati*, rus. *она стала рыдать*, i sl.

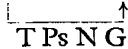
U ruskom se radi o inhoativnoj no — sudeći po komentarima I. B. Kuzmine — neaktualizovanoj konstrukciji. Naime, inhoativna aktualizovana, kontekstualno nevezana konstrukcija tipa *она начала рыдать* drukčije se interpretira od inhoativne konstrukcije u *с тех пор она стала рыдать по ночам* i sličnim primerima. Izgleda, jednom rečju, da u ruskom 3.1.1. signalizuje početak jedne serije događaja (tj. da ima habitualnu semantiku). Srpskohrvatska konstrukcija nije izrazito habitualna; pa ipak — reklo bi se da je i ona frekventnija u habitualnoj službi.

3.1.2. *sta-n- da + praesens*

Up. mak. *сѣана да оду* i sl.

Konstrukcija je dijalekatskog karaktera, relativno retka, funkcionalno paralelna sa 1.2. i sa 2.1. Odlikuje se interesantnim selektivnim ograničenjem koje se tiče elementa A²; naime A² skoro bez izuzetka egzemplifikuje kategoriju verba movendi. Tu bi bilo umesno pomišljati na grčki uticaj; up. paralelnu službu grčkoga *ξελίγησε* kao i druge makedonske glagole u istoj službi - *наврви, се диџна, шрџна, иџрешиџи* i dr. Up. i niže 3.2.

3.2. *sta-n- i Vf*

Up. mak. *сѣана иџе оиџде*, i sl.

Konstrukcija postoji u južnomakedonskim dijalektima. Funkcionalno je paralelna sa 1.3. i sa 2.2.; A² je ograničen kao kod 3.1.2. Up. sh. *a on se nadiže i ode* ili *šta ste se nadigli svi u školu?* (SANU, Maks); up. i sh. *pokupio se potišao* — tačan pandan za poljsko *zabrał się i poszedł*, gde se javlja poznata osnova *za-bvr-a-* u svojoj primarnoj službi, što pomaže rekonstruisanju puteva semantičkog razvoja.

3.3. Poslednja konstrukcija bazirana na osnovi *sta-* je pravi inhoativ sa značenjem „počinje da bude“:

$$-sta- + \begin{array}{l} A \\ Sb \end{array}$$

Up. sh. *postao je učitelj*, mak. *сѣана возач*, bug. *сѣана цял мъж*, polj. *został lotnikiem*, i sl.

4. *dad-*

Ovaj je glagol u inhoativnoj funkciji karakterističan za slovenski zapad i jug. Uočavaju se dve vrste primera u mom srpskohrvatskom, makedonskom, češkom, slovačkom i lužičkom materijalu.

4.1. *da-l-* + infinitiv

Up. *dala bečat?* i sl. — konstrukcija prisutna u češkim istočnomoravskim dijalektima.

do Sv_G

4.2. *dad-* se

na Sv_A

Up. sh. *dao se na posao*, mak. *се даде на рабоџа*, češ. *dala se do plače*, slč. *dal sa do roboty*, luž. *wón je so dał do pisanja*, i sl. Što se tiče samog mehanizma inhoativne derivacije, te su konstrukcije dijetetičke varijante 1.3.1. Funkcionalno su paralelne sa 1.3.1. Uporedi i nekoliko starijih primera iz rečnika JAZU: *dadu se na razkoše, dati se na trud, Car se većma u brigu daje, dadu se u razgovor* . . . Reklo bi se da je nekada ova konstrukcija bila frekventnija nego danas iako nije lako odrediti ni njena ograničenja ni put razvitka.

5. Ostaje nam sada da formulišemo zaključke na koje navode analizirane konstrukcije. Radi se pre svega o odgovoru na pitanje da li je inhoativna perifrastika ujedno i vidska perifrastika i kako su povezane inhoativna i vidska semantika koje se prepliću u svakoj od ovih konstrukcija.

Od osnovnog značaja za ovo naše razmišljanje je činjenica da mnogi svršeni glagoli jesu eksponenti predikata koji sadrže inhoativnu komponentu. Naime, ne samo da svaki početak novog stanja, nove relacije predstavlja istovremeno i promenu zatečenog stanja stvari, nego postoje i počeci koje govorno lice iz svoje perspektive ocenjuje kao zaokružene, svršene radnje, up. *zaspao je, probudio se, otišao je, ustao je, digao se, krenuo je, uzeo je, uhvatio je, seo je, legao je* . . . Simptomatično je da ovi predikati često nemaju perifrastične inhoativne eksponente; kad informišemo o konkretnoj, aktualizovanoj relaciji, nećemo reći *počeo je da spava* nego *zaspao je*, ne *počeo je da sedi* nego *seo je*, i sl. Drugim rečima: važno je za nas da je X prešao iz jednog stanja u drugo, iz jedne situacije u drugu, a ne da je prosto počeo da bude u tom novom stanju, novoj situaciji. S druge strane, rečenice kao *Počeo je redovno da spava posle ručka* ili *Počeo je da satima sedi kraj prozora*, i sl. govore o početku stečene navike, o početku serije stanja (događaja); imaju, ukratko, habitualnu semantiku.

Naši sekundarni inhoativi po svojoj primarnoj službi spadaju u glagole koji po definiciji sadrže inhoativnu komponentu. Up. *uzima* 'počinje da ima . . . da raspolaže sa . . .', *hvata* 'ustremljuje se na nešto da bi počeo da ga drži, da ga ima', *staje* 'počinje da se nalazi u stojećem stavu . . .', *daje* 'čini to da neko počne da ima . . .'

Zaključak, bitan za teoriju gramatičkog opisa, mada inače trivijalan, glasi: ako je semantika svršenoga vida jedan apstraktan predikat tipa 'promenilo se (jedno stanje u drugo)', onda je on inkluzivan u odnosu na inhoativnu semantiku, tj na predikat 'počelo je / počinje (neko stanje)'.

Sledeći zaključak: perifrastične inhoativne konstrukcije su nosioci vidске semantike obogaćene obaveštenjem o tome koji aspekt promene govorno lice želi eksponirati kao posebno važan u datom kontekstu; drugim rečima: perifrastične inhoativne konstrukcije predstavljaju deo tipično vidске perifrastike.

I treći zaključak: u konstrukcijama tipa *uze pa napisa*, kao i u svim drugim gde je inhoativni A² u svršenom vidu, imamo posla sa redundancijom vidске informacije koja se — kako to obično biva sa redundancijom u jeziku — pretvara (a) u insistiranje na odgovarajućoj informaciji, (b) u sekundarnu informaciju: modalnu (semantika svesne odluke i/ili unutrašnje obaveze) i/ili emotivnu (semantika iznenađenja).

Uzgred bih i ovo napomenula: konstrukcije tipa *uze pa napisa* jako su interesantne s formalne tačke gledišta zato što je tu kopulativna veza striktno površinskog karaktera, dok je, u stvari, sinsemantički glagol eksponent glavnog predikata. Konstrukcija je verovatno nastala putem elipse, up. npr. *moram i uradiću* ← *moram da uradim i uradiću*, i sl.

Obadva nivoa analize, kako morfološki tako i sintaksički, pokazuju da glagolski vid retko kad ima eksponente koji služe samo njemu. Obično se radi o bogatijoj informaciji vezanoj za razne aspekte promena koje primećujemo u svetu oko nas, a koje su funkcija vremena. U slovenskim jezicima informacija o vidu bila je prvobitno najčešće ugrađena u morfološke, afiksalsne, eksponente. Međutim, ti jezici ne žive u izolaciji. U kontaktu s njima su, pored ostalih, romanski i germanski jezici, koji ne poznaju morfološki vid

i najčešće rešavaju problem na sintaksičkom nivou pomoću raznovrsnih perifrastičnih konstrukcija. Na Balkanu treba da se uzme u obzir i prilično razgrađena albanska vidska perifrastika. Jednom rečju: među faktorima koji podstiču razvitak vidske perifrastike na slovenskom tlu vidno mesto pripada međujezičkoj interferenciji. U istraživanju puteva te interferencije od značaja bi bila semantičko-funkcionalna analiza glagola koji se sekundarno javljaju kao inchoativi. Parcijalna analiza aromunskog i albanskog materijala otkriva zapanjujuće paralele sa slovenskom (makedonskom) situacijom.⁹

Warszawa

Zuzanna Topolińska

S u m m a r y

Zuzanna Topolińska

ON SLAVIC INCHOATIVES

(verbal aspect vs phase of action)

The author carries semantico-syntactic analysis of the verbal stems (*vz-*) *ε-*/*(vz-*) *εm-*, *xvat-*/*xvyt-*, *sto-j-a-*/*sta-nq-*, *dad-* in their function of secondary inchoatives. Her aim is to prove that inchoativeness (understood as information that 'stage p² of a state of affairs q begins') implies perfectiveness (understood as information that 'a state of affairs q changes from stage p¹ to p^{2c}).

⁹ Up, Z. Topolińska, op. cit.

О СИНХРОННОМ ОПИСАНИИ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ МЕСТОИМЕННЫХ НАРЕЧИЙ В СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ*

1. В синхронных исследованиях по словообразованию местоименные наречия в славянских языках рассматриваются редко или вообще не рассматриваются. Некоторые из них иногда приводятся в качестве примеров немотивированных слов (например, *где, куда, как, когда, тут, здесь* в русском языке и соответствующие им наречия в других языках), а словообразовательная структура других (как, например, *ниде, негде, иде-шо*) описана и особого интереса не вызывает.¹

Настоящая статья посвящена преимущественно наречиям первой группы: во-первых, некоторым вопросам описания их словообразовательной структуры, там, где представляется возможным ее установить, и, во-вторых, некоторым вопросам типологии местоименных наречий в славянских языках.

Различая в синхронном словообразовании, так же как и на других языковых уровнях, динамический аспект синхронии (речевые процессы порождения и осознания языковых единиц) и ее статический аспект, систему существующих в языке словообразовательных отношений в определенный момент его развития,² здесь мы займемся вторым: стати-

---

* В основе настоящей статьи текст доклада „Словообразовательная структура местоименных наречий в сербохорватском, русском и польском языках“, представленного автором на международной конференции „Сопоставительное изучение словообразования в славянских языках“, состоявшейся с 3 по 7 декабря 1984 года в Москве в организации Института славяноведения и балканистики АН СССР.

¹ См., например, Б. Конески, *Грамајтика на македонскиот литературен јазик*. Дел I и II. Скопје: Култура, 1967, стр. 345, 350—351; М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*. Друго издање. Београд: Научна књига, 1970, стр. 418—421; Ј. Торговић, *Slovenska slovnica* Maribor: Obzorja, 1976, str. 272; *Русская грамматика*. Том I. Москва: Наука, 1980, стр. 412—413; Е. Н. Лагутова. Словообразование на базе непроеизводных наречий в современном русском языке. — В сб.: *Актуальные проблемы русского словообразования*, 1 (= Ученые записки Ташкентского педагогического института, т. 143), Ташкент, 1975, стр. 197—202; *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1984, s. 456—466. О словообразовании наречий в русском языке с исторической точки зрения см.: А. К. Коневецкий. *Словообразование наречий*. Вильнюс, 1977. См. также: J. Jahn, *Slovanské adverbium*. (= Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, 31). Praha, 1966.

² См.: П. Пипер, Ка типологији граматичких истраживања и описа. — *Зборник радова Института за сјрпани језике и књижевности*, Нови Сад 1984 св. 6, стр. 51—59.

языковых уровней.⁶ В дальнейшем внимание будет сосредоточено в основном на самой развитой подсистеме местоименных наречий — на наречиях с пространственным значением.

3. Членимость многих местоименных наречий легче доказывается, чем их мотивированность. В сербохорватском языке, например, *i-de* — *он-де* и *k-уда* — *он-уда*, или *k-уда* — *он-уда* и *k-амо* — *он-амо* образуют словообразовательные квадраты, наглядно показывающие морфемный состав и первую степень их членимости.⁷ Ср. также в русском языке *г-де* — *вез-де*⁸ и *к-огда* — *вс-егда*, или в македонском *в-аму* — *иџ-аму* и *в-ака* — *иџ-ака*. Существуют, как известно, более узкие и более широкие концепции словообразовательной мотивированности.⁹ Если исходить из понимания синхронного (статического) словообразования как науки о структуре слова в ее обусловленности структурами других слов в данном языке, тогда, по-видимому, приходится признать предметом такой науки не только более или менее регулярные и широко представленные отношения и их воплощающие слова (например, *студент* — *студентка* в русском языке, *učitel* — *učitelka* в чешском языке и т. п.), но и периферийные, даже единичные явления, следовательно и основы с унификсами (например, *почтамт* в русском, или *pastuch* в польском языке), или уникальными корнями (например, *милна* во всех славянских языках). Это согласуется с идеей о необходимости различать не только разные степени членимости, но и разные степени мотивированности слова,¹⁰ что в частности характерно и для местоименных наречий. Так, например, в отличие от ситуации в русском и сербохорватском языках, в которых суффикс *-де* хорошо вычленяется (см. выше), в польском языке суффикс *-dzie* повторяется в наречиях *gdzie* и *wszędzie*. Однако в наречии *wszędzie* помимо корневой морфемы вычленяется и элемент *-ę-*, нарушающий правильность словообразовательного квадрата *g-dzie* — *wsz-ę-dzie* и *s-k-ąd* — *ze-wsz-ąd*. Еще меньшей степенью регулярности отличается структура таких наречий как *tja* в словенском или *tu* в польском языках (с унификсами и *-ja* и *-u*) вплоть до таких наречий как *увек* (= „всегда“) в сербохорватском, которое будучи членом семантической системы местоименных наречий в формальном отношении с ними никаким образом не связано.

4. Мотивированность, как большая степень формальной и (или) смысловой сложности одного слова по отношению к другому, в словообразовательных структурах местоименных наречий иногда представлена

⁶ Вопросу о промежуточном положении местоименных слов между грамматикой и лексикой посвящен ряд работ. См. недавно опубликованную статью П. Гарда: P. Garde, Le pronom: gra n.p.aire ou kx que? — *Revue des Etudes slaves*, LVI/2, 1984, p. 171—179.

⁷ По шкале, предложенной М. В. Пеновым (М. В. Панов. О степенях членимости слов. — В кн.: *Различные софлексии русского языка 1972. Словообразование. Членимость слова*. Москва: Наука, 1975, стр. 234—239).

⁸ В морфологической транскрипции <fd, e>, <v#s, d, e>.

⁹ См. короткий, но содержательный обзор в упомянутой книге Ренаты Гржегорчиковой (сноска 3) стр. 12—16.

¹⁰ См.: И. С. Улуханов. *Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания*. Москва: Наука, 1977, стр. 246.

одним уже известным, но менее частотным случаем, при котором большая степень семантической сложности мотивированного слова сопровождается его меньшей сложностью в плане выражения как, например, у глаголов *кататься* и *катать*, из которых второй является семантически мотивированным по отношению к первому, так как его семантическая структура сложнее на сему „каузировать“.¹¹ В подобном словообразовательном отношении находятся и некоторые местоименные наречия, например, вопросительные и неопределенные: *где-то* и *где* в русском языке, *някъде* и *къде* в болгарском, *něhdže* и *hdže* в верхнедужицком и т. д., поскольку в значениях вопросительных местоименных слов, как известно, содержится компонент неопределенности наряду с другими, модальными компонентами, частично или полностью отсутствующими в значениях неопределенных местоимений. В случаях такого формального и семантического соотношения двух однокоренных слов в принципе возможны три решения вопроса об их мотивированности: (а) считать мотивированными те наречия, у которых большая семантическая, но меньшая формальная сложность; (б) считать мотивированными те наречия, у которых большая формальная, но меньшая семантическая сложность; (в) считать такие словообразовательные пары местоименных наречий разновидностью равнопроизводных слов. При различении в синхронной мотивации двух ее аспектов, формальной мотивации и семантической мотивации, которые обычно проявляются совместно, в случаях расщепления этого единства выбор решения может быть обусловлен целью и направлением анализа — при установке на описание иерархии формальных соотношений однокоренных слов следовало бы предпочесть формальную мотивацию, в то время как собственно семантическую мотивацию (например, *шить* → *портной*) принято считать предметом не словообразования, а лексикологии.¹² Поскольку в описаниях словообразовательных отношений учитываются и значение и форма слова, в случаях его семантического усложнения при формальном упрощении, по-видимому, наиболее целесообразным было бы указать и на тот и на другой тип мотивированности. Так, если в сербохорватском языке вопросительное наречие *где* является семантически мотивированным по отношению к *негде*, так же как и *где* в русском языке по отношению к *где-то*, или *къде* в болгарском по отношению к *някъде* и т. п., с формальной точки зрения отношение мотивированности имеет

¹¹ См.: И. А. Мельчук. К понятию словообразования. — *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*, 1967, вып. 4, стр. 352—353.

¹² Однако если исходить из высказанной выше точки зрения о синхронном словообразовании как науке о структуре слова и отношениях между словами, тогда не представляется совсем оправданным ограничивать предмет этой науки одним общим типом отношений — формально-семантическими (напр., *белый* — *белизна*), поскольку отношения между словами бывают и преимущественно формальные (напр., *белый* — *белье*), или только семантические (напр. *белый* — *черный*). При традиционном употреблении термина словообразование вместо того, чтобы ограничивать словообразование от других видов отношений между словами, квалифицируя их как несловообразовательные, чаще всего (собственно) лексические, кажется нужным рассматривать словообразовательные в узком смысле, т.е. формально-семантические отношения в их связях с другими типами отношений между словами и лучше обобщать лингвистический статус последних.

противоположное направление, т. е. неопределенные местоименные слова мотивируются вопросительными. Однако отношения в словообразовательном гнезде местоименных слов осложняет и тот факт, что значения местоименных наречий как правило перифразируются при помощи местоименных прилагательных, ср. в русском языке *как* = „каким образом“, *куда* = „в каком направлении“, *где* = „в каком месте“, или *везде* = „во всех местах“. Поскольку вопросительные местоименные прилагательные находятся в таком же семантическом и словообразовательном отношении к неопределенным местоименным прилагательным как и вопросительные наречия к неопределенным наречиям (*какой-то* → *какой* так же как и *где-то* → *где*), а неопределенные местоименные прилагательные мотивируют и неопределенные наречия (*где-то* = „в каком-то месте“, *куда-то* = „в каком-то направлении“ и т. п.), семантическая мотивация вопросительных наречий, при тождественности корневых морфем с мотивирующими словами, проходит по двум линиям: неопределенные местоименное прилагательное → вопросительное местоименное местоименное прилагательное → вопросительное местоименное наречие (напр., *какой-то* → *какой* → *где*), и: неопределенное местоименное прилагательное → неопределенное местоименное наречие → вопросительное наречие (напр., *какой-то* → *где-то* → *где*). Значением вопросительного местоименного прилагательного определяется один компонент семантической структуры вопросительного наречия — вопросительный, охватывающий и значение неопределенности, а неопределенным местоименным наречием другой, категориального характера — „место“, „направление“, „образ действия“ и т. д., а также и неопределенность (ср. *Где X?* = „X где-то находится и я хочу, чтобы мне назвали это место“).

Традиционное, формальное решение вопроса о словообразовательном отношении между вопросительными и неопределенными местоименными словами является более простым (вопросительные местоименные слова считаются мотивирующими для неопределенных), но в нем пренебрегается природой семантических отношений между данными местоименными словами при некоторой общности их морфемного состава.

5. Местоименными прилагательными мотивируются и невопросительные местоименные наречия. В сербохорватском языке, например, *овај* является мотивирующим для наречий *овде* = „на овом месту“, *овамо* = „у овом правцу“, *овуда* = „овим путем“, *овако* = „на овај начин“, *оволико* = „у овој количини“; *џај* мотивирует наречия *џамо*, *џуда*; *онај* наречия *онде*, *онамо*, *онуда*; *друји* наречие *друиде* и т. д. В плане выражения такое мотивационное отношение часто сопровождается усечением основы мотивирующего слова. Так, например, в местоимении *који* в сербохорватском языке, дериватами которого являются вопросительные наречия *иде* = „на којем месту“, *куда* = „у којем правцу“, *када* = „у које време“ *како* = „на који начин“, вычленяется посткорневой элемент *-ој-*, отсутствующий в основах мотивированных этим местоимением наречий. Ср. аналогичное явление в русском языке: в структуре местоимения *какой* вычленяется суффикс *-ак-*, отсутствующий

в мотивированных этим местоимением наречиях, например, *где* или *куда*, но входящий в основу наречия *как*, образованного конверсией.

6. Внимание привлекает и структура наречий *куда*, *овуда*, *шуда*, *онуда*, *свуда* в сербохорватском языке, в морфемном составе которых помимо корневой вычлняются две суффиксальные морфемы: морфема *-у-* с пространственным значением, встречающаяся и в структуре наречия *шю*, и морфема *-да* со значением направленности, представленная и в местоименных наречиях времени *када*, *сада*, *шдада*, *онда*, *свайда*, *вазда*. В наречиях *када*, *шдада*, *сада* вычлняется как дифференциальный по отношению к формациям *куда*, *шуда* аффикс *-а-* с временным значением. Таким образом суффикс *-да* в сербохорватском языке в составе пространственных наречий со сложным суффиксом *-уда* и в составе временных наречий является примером типового форманта, объединяющего две ономаσιологические категории с общим признаком направленности, характеризующим полностью категорию времени и все динамические аспекты категории пространства.

Таковы в общих чертах некоторые, наиболее интересные и до сих пор не рассматривающиеся вопросы синхронного анализа словообразовательной структуры местоименных наречий в отдельных славянских языках. Другой круг вопросов связан с задачей словообразовательной типологии славянских местоименных наречий.

7. В описании словообразовательных отношений в отдельном языке, а также в сопоставлении или типологии словообразовательных гнезд и типов в разных языках, как хорошо известно, различаются два основных аспекта исследования — семасиологический и ономаσιологический, онтологической основой которых является асимметричное отношение формы и содержания в языковых подсистемах разных уровней. Из двух возможных подходов к описанию языковых единиц, обладающих и планом содержания и планом выражения, для синхронной словообразовательной типологии семасиологический подход представляется менее перспективным по той причине, что в ряде случаев форманты разных языков, являющиеся исторически тождественными и функционально сходными, оказываются на фонологическом плане различными (напр. в сербохорватском языке *i-de*, в русском языке *г-де*, в польском *g-dzie*¹⁸ в сербохорватском *ошк-уд(а)*, в русском *отк-уда*, в польском *sk-qd* и т. п.), так что при спределении отправной точки семасиологической типологии приходится или ссылаться на одинаковое происхождение данных формантов, нарушая тем самым последовательность синхронного анализа, или прибегать к трудно осуществимому постулированию межъязыковых морфонологических инвариантов нескольких в формальном отношении более или менее различных формантов в разных языках, или последовательно трактовать фонологически не полностью идентичные форманты как разные форманты, максимально сужая таким образом круг формантов, составляющих базу синхронной семасиологической типологии.

¹⁸ В морфонологической транскрипции <kde>, <kd, e>, <kdže>. З. Оливерус вычлняет в данном случае в русском языке суффикс *-д-*, см.: Z. Oliverius, A Morphemic Analysis of Some Russian Pronouns — *Slavia*, 1972, XL I, s. 3, 267.

И в словообразовательной типологии, как и в типологии других языковых подсистем, степень типологического сходства, тождества или различия обусловлена прежде всего уровнем абстракции анализа: на уровне общей типологии ономастических категорий возможности синхронной словообразовательной типологии родственных языков в большей степени ограничены отсутствием существенных различий, чем на уровне словообразовательных гнезд и типов. Однако при всех различиях между языковыми „картинами мира“, отраженными в частности и в словообразовательной семантике отдельных языков, семантическую базу сравнения или типологии словообразовательных структур в особенности типологии родственных языков, установить возможно. С этой целью используются различные методы лингвистической типологии. Для ономастической синхронной словообразовательной типологии плодотворной представляется процедура составления эталона всех словообразовательных значений исследуемой подсистемы (например, наречий) в сопоставляемых языках, на фоне которого вырисовывается база сравнения словообразовательных гнезд и типов в отдельных языках.¹⁴ Опыт составления такого эталона будет представлен на примере пространственных местоименных наречий в сербохорватском, русском и польском языках.

8. В семантических структурах местоименных наречий с пространственным значением в сербохорватском, русском и польском языках скрещиваются категориальные значения двух видов: одни из них относятся к статическому аспекту пространственного отношения (положение в пространстве и квантификация пространственных отношений), другие к динамическому аспекту пространственного отношения: *аблативность* (удаление), *адлативность* (приближение), *перлативность* (пересечение), или *локативность* (отсутствие направленности).¹⁵ Значения первого типа представлены и в исходных мотивирующих основах и в словообразовательных аффиксах местоименных наречий, в то время как значения второго типа представлены только в деривационных формах. И в

¹⁴ Такую процедуру можно рассматривать как разновидность той, которая в шестидесятые годы была предложена и разработана Н. И. Толстым на материале славянской диалектной лексики (Из опытов типологического исследования славянского словарного состава. — *Вопросы языкознания*, 1963, 1, стр. 29—46; 1966, 5, стр. 16—37), а ее основная специфика в данном случае в ономастической направленности анализа и установке на описание исключительно в синхронном плане. См. также работу В. Бланара, в которой в частности подчеркивается взаимодополнительность метода предложенного Н. И. Толстым и исследований славянской лексики в историческом плане (Tolstého sémantická analýza slovanskej slovnéj zásoby. — *Jazykovedný časopis*, XXV, 1974, 1, с. 53—59).

¹⁵ В лингвистических терминологиях разных языков употребляются преимущественно латинские термины для обозначения данных понятий. В русской лингвистической терминологии такие же или подобные значения *падежей* в некоторых языках (напр., палеоазиатских или самодийских) обозначаются и терминами *местный*, *отложительный*, *направительный*, *продольный* падежи, что полностью или приблизительно соответствует тому, что здесь именуется локативностью, аблативностью, адлативностью и перлативностью (см., например, А. Н. Живова. *Грамматика корякского языка*. Ленинград, 1972, стр. 101; З. Н. Куприянова и др. *Ненецкий язык*. Ленинград. Просвещение, 1977, стр. 62—65; Н. М. Терещенко. *Нанасанский язык*. Ленинград: Наука, 1979, стр. 70—92).

том и в другом случае компоненты словообразовательной семантики наречий на парадигматическом плане организованы в подсистему бинарных оппозиций.

9. Единицы, входящие в эталон значений динамического аспекта пространственного отношения, организованы в подсистему из шести субординированных оппозиций, из которых самой широкой является оппозиция *аблативность* / *неаблативность*, первый член которой представлен наречиями с формантами *од-* или *оџ-* в сербохорватском, *от-* в русском и *s-* или его алломорф *ze-* в польском языке (например, в сербохорватском *одакле*, *оџкуд(а)*, в русском *откуда*, в польском *skąd*, *zawsząd* и т. п.), в то время как неаблативные наречия организованы в более узкую оппозицию *общая неаблативность* / *частная неаблативность*. Общая неаблативность характерна для сербохорватских наречий с формантом *-де* (*џде*, *овде*, *онде*), способных выступать во всех значениях динамического аспекта пространственного отношения кроме аблативного (например, *Где се налази* — локативность, *Где је џошао* — адлативность, *Где је џрошао* — перлативность). Наречия со значением частной неаблативности образуют привативную оппозицию на основании критерия *направленности* (неаблативной) (+ / ±). Маркированный член этой оппозиции реализуется как *общая* или *частная направленность*. Общую (неаблативную) направленность иллюстрирует сербохорватское наречие *куд(а)*, способное выступать и в перлативном значении (например, *Куда је џрошао*) и в адлативном значении (например, *Куда је џошао*). Частная направленность в данном случае бывает или только перлативного типа (ср. в польском языке, *Ki órędy idzą*) или только адлативного типа (ср. в сербохорватском языке *Камо оџићи*). Другую терминальную оппозицию образуют наречия немаркированные по отношению к критерию направленности. Для членов этой, шестой оппозиции в данной подсистеме характерно или *общее локативное* значение (т. е. или локативное, или перлативное [= движение в рамках данного места] в зависимости от внешнего словообразовательного контекста,¹⁶ ср. в русском языке: *Где проходила тропинка* — перлативность, но *Где стоял памятник* — локативность), или *локативно-адлативное* значение, характерное для ряда польских наречий (ср. *Gdzie idziesz* — адлативность, но *Gdzie byłś* — локативность).

Таким образом в эталоне типовых словообразовательных значений относящихся к динамическому аспекту пространственного отношения семь единиц. Ядро эталона составляют общие для всех трех языков значения аблативности (например, в сербохорв. *оџкуд(а)*, в русск. *откуда*, в польск. *skąd*) и адлативности (например, в сербохорв. *камо*, в русск. *куда*, в польск. *dokąd*). Словообразовательный тип наречий со значением перлативности представлен только в польском языке (например, *któređy*, *tęđy*, *tamtęđy*), а также наречия с локативно-адлативным значением (*gdzie*, *wszędzie*). Общее неаблативное значение характерно только для сербохорватских наречий с суффиксом *-де* (*џде*, *овде*, *онде*,

¹⁶ Различение внешнего от внутреннего словообразовательного контекста предложено И. С. Улухановым (*Словообразовательная семантика...*, стр. 91).

сваіде), а также перлативно-адлативное значение (*куда, шуда, овуда онуда*), выражающееся суффиксом *-да* в составе сложного суффикса *-уда* (см. пункт 6). Только в русском языке находим наречия со значением общей локативности, выраженным суффиксом *-де* (*где, везде*). Члены семантических оппозиций, представленных в этом эталоне, отражают не только общий семантический потенциал охваченных ими словообразовательных единиц, но и степень их контекстуальной обусловленности. С этой точки зрения можно говорить (а) о наречиях с формантами, допускающими употребление лишь в одном семантическом типе контекста и лишь в одном значении (такими являются все наречия с аблативным значением); (б) о наречиях, допускающих употребление в двух семантических типах контекста и в двух значениях (например, *куда* в сербохорватском, *іде* в русском или *gázie* в польском языке) и (в) о наречиях, исключают лишь один тип контекста (аблативный) и лишь одно значение (аблативное) (например, *іде, овде, онде* в сербохорватском языке).

10. Квантификация в системах местоименных наречий в данных трех языках выражается преимущественно аффиксальным способом. В русском, и польском языках значения неопределенности, стоящие близко к квантификации существования, выражаются, как известно, постфиксами, например, *где-то, где-нибудь, где-либо* в русском языке, или *gdzieś, gdziekolwiek* в польском.¹⁷ В сербохорватском языке и неопределенные так же как и отрицательные местоименные наречия образованы префиксацией (например, *неіде, ііде, шііде*). Словообразовательные форманты неопределенных наречий в славянских языках не отличаются существенно от словообразовательных формантов других местоименных слов с неопределенным значением. Они подробно описаны и в отдельных славянских языках и в типологическом освещении.¹⁸

Отрицательное значение выражается префиксально (ср. в сербохорватском *ниіде*, в русском *нигде, негде*, в польском *nigdzie*). Отрицательные наречия как разновидность квантификации всеобщности находятся в отношении дополнительного распределения с так называемыми опреде-

¹⁷ Наречия *негде* (устар.) и *некогда* (в значении „когда-то, давно, в прошлом“) в русском языке, а также все сложные образования с местоименной основой *ког-* в первой части, являются исключением от этого правила. Термин постфикс, предложенный В. В. Лопатиным (в его книге *Русская словообразовательная морфемика*. Москва: Наука, 1977) и вполне уместно применяющийся для обозначения аффиксов *-то, -нибудь, -либо*, когда речь идет о местоименных наречиях приходится использовать условно, так как постфикс стоит в конце слова за его изменяемой частью, в то время как у местоименных наречий изменяемой части на наш взгляд нет. О интерпретации суффиксов местоименных наречий как падежных окончаний см. P. Garde, *De la structure du pronom russe*. — Papers in Slavic Philology. I. Ann Arbor, 1977, p. 100—111; Он же: *Grammaire russe*. I. Paris: Institut d'Études slaves, 1980, p. 249, 258—261. Анализ концепции П. Гарда о обстоятельственных падежах (= местоименных наречиях) дается в нашей книге *Заменички прилози... (стр. 74—77)*, а также в рецензии на *Русскую грамматику* П. Гарда (см.: *Зборник за славистику*, 26. 1984, стр. 175—180).

¹⁸ См., например; H. Krížkova, *System neurčitých zájmen v současných slovanských jazycích*. — *Slavia*, 1971, XL, seš. 3, str. 342—370.

лительными местоименными наречиями (типа *везде* в русском, *свуда* в сербохорватском, или *wszędzie* в польском языке), в которых значение квантификации всеобщности заключено в корневой морфеме. Тождественность денотативного значения наречий типа *везде* и *нигде* при противоположности их сигнификативных значений выявляется в предложениях с дополнительно антонимичными сказуемыми (например, *Это везде разрешается* и *Это nowhere не запрещается* и т. п.), что рассматривается как предмет лексической и синтаксической семантики.¹⁹ Как неопределенные так и отрицательные значения в своих типовых формантах не отличаются от других местоименных слов с отрицательным значением.

11. Значения местонахождения, представленные в корневых морфемах местоименных наречий, распадаются на парадигматическом плане на две группы: (1) локализация по отношению к говорящему, с двумя основными более узкими значениями — (1.1.) локализация в сфере говорящего (например, в сербохорватском *овамо*, в русском *сюда* или в польском языке *tędy*); (1.2.) локализация вне сферы говорящего (например, в сербохорватском *снде*, в русском, *туда*, или в польском *tamtędy*). Во-вторых (2), это локализация по отношению к речевой ситуации в целом с двумя основными частными значениями: (2.1.) положительная локализация (ср. в сербохорватском *дошле*, *одашле*) и (2.2.) отрицательная локализация (ср. в сербохорватском *друде* — „не на датом месту“ или в польском *indziej* с тем же значением, однако чаще в составе сложного образования *gdzie indziej*).²⁰ Процедура составления эталона значений местонахождения, заключенных в исходных мотивирующих основах, является такой же как и в составлении и использовании эталона значений динамического аспекта пространственного отношения, предложенного в пункте 9.

12. Возможности ономазиологической словообразовательной типологии, конечно, не исчерпываются тем, что здесь продемонстрировано в сжатом виде. Описание словообразовательных структур местоименных наречий в отдельных славянских языках на единых методологических основаниях предвдваряет их типологическое описание. Составление эталона и выявление типологической базы и дифференциальных признаков является вторым шагом в процессе словообразовательной типологии. Если такое исследование претендует на охват всех или большинства существенных сторон какой-нибудь словообразовательной подсистемы

¹⁹ См.: П. Пицер. О конверсивных предложениях с квантификативами всеобщности в сербохорватском языке сопоставительно с русским. — В. сб.: *Исследования по славянскому языкознанию*. Под редакцией В. П. Гудкова. Москва: Московский университет, 1984, стр. 147—158.

²⁰ Здесь изложены основные отношения между семантическими признаками локализации, характерными для семантики корневых морфем местоименных наречий и интересными с точки зрения описания местоименных наречий в словообразовательных гнездах местоименных слов. Вместе с семантическими признаками, выражающимися формантами местоименных наречий, эти признаки входят в общий эталон словообразовательных значений местоименных наречий в сопоставляемых языках. Более подробный обзор наречных локализаторов и квантификаторов как семантической системы, во многом относящийся и к их словообразовательным значениям, дается в упомянутой в сноске 4 книге *Заменички ирилози*.

в нескольких языках, в нем должны быть учтены и гнездовой и типовой принципы организации таких систем, не только формально-семантическая, но и преимущественно формальная мотивированность, определяющая собой внутреннюю форму слова, а также связи с другими видами номинации, т. е. и чисто семантическая мотивированность, традиционно рассматриваемая только как предмет лексической семантики. Для такого исследования представляют интерес не только продуктивные, но и мало продуктивные в синхронном смысле, включая даже единичные явления. В каждом таком случае имеются и некоторые общие и некоторые частные проблемы, вытекающие из природы объекта словообразовательной типологии. Здесь сделана попытка рассмотреть некоторые из этих проблем на примере славянских местоименных наречий и указать на несколько до сих пор не рассматриваемых вопросов описания их словообразовательной структуры, представляющих интерес и в теоретическом плане.

Београд

Предраг Шипер

Резюме

Предраг Шипер

О СИНХРОНИЈСКОМ ОПИСУ ТВОРБЕ ЗАМЕНИЧКИХ ПРИЛОГА У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА

У синхронијским истраживањима у области творбе речи у словенским језицима заменички прилози се ретко разматрају, или се уопште не разматрају. Неки од њих се наводе као примери немотивисаних речи (нпр., *іде, куда, како, када* у српскохрватском и њихови еквиваленти у другим језицима), док је творбена структура других (нпр., *ниіде, неіде* и сл.) описана и не привлачи посебну пажњу.

Рад је посвећен претежно прилозима прве групе: прво, неким питањима описа њихове творбене структуре, тамо где се она може утврдити, и, друго, неким питањима творбене типологије заменичких прилога у словенским језицима. Констатује се да су спорна питања творбе речи понекад терминолошког карактера и инсистира се на прецизнијем разграничавању истраживања творбе речи на синхронијском и на дијахроничком плану. Са тих позиција се у првом делу рада анализирају неки занимљиви случајеви творбе прилога у појединим словенским језицима, док је у другом делу дат прилог изграђивању модела ономазиолошке синхронијске типологије творбе словенских заменичких прилога.

ОБ ОБРАЗОВАНИИ НОВЫХ ЗНАЧЕНИЙ СЛОВ НА ОСНОВЕ КОННОТАЦИЙ

Образование в языке новых значений слов подчинено определенным закономерностям. Разные способы образования новых значений характеризуются разными степенями регулярности и предсказуемости. Как правило, у лексем в исходном и в новом значении имеется пересечение по смыслу (т.е. их толкования имеют некоторый нетривиальный общий компонент). Более сложным представляется случай, когда подобное пересечение смыслов у лексем в исходном и новом значении отсутствует. Такой случай, часто называемый образованием нового значения слова на основе коннотации, и будет предметом нашего рассмотрения. Материалом работы послужили новые значения, отмеченные в словарях [4] и [6]. В общем массиве новых значений, выделенных в этих словарях, слова интересующего нас типа составляют около 8%. Наша задача — показать, что образование новых значений слов на основе коннотаций подчиняется определенным закономерностям.

Дальнейшее изложение посвящено двум основным вопросам:

- 1) уточнение понятия коннотации,
- 2) типы коннотаций, используемые при образовании новых значений.

1. Уточнение понятия коннотации

Термин „коннотация“ используется в философии и лингвистике. В логико-философских работах противопоставление „коннотация — денотация“ — это примерно то же самое, что и противопоставление „интенционал — экстенционал“ (подробнее см. в [9, с. 175—176]). В лингвистических работах этот термин используется для обозначения разнообразных явлений, общее свойство которых остроумно подметил Т. Хофманн: это „все те не поддающиеся описанию и/или неинтересные аспекты значения, которые данный автор не хочет обсуждать“ ([7, с. 17]). Действительно, в работах по лингвистической семантике о коннотации обычно говорится лишь вскользь. Там не менее, среди различных употреблений этого термина в лингвистике выделяются два основных:

- (1) второстепенный компонент смысла лексемы;
- (2) внеязыковая ассоциация, связанная с лексемой.

(1) Примером понимания коннотации как второстепенного компонента смысла может служить определение этого понятия в словаре О. С. Ахмановой [2]: „... дополнительное содержание слова (или выражения), его сопутствующие семантические или стилистические оттенки, которые накладываются на его основное значение, служат для выражения разного рода экспрессивно-эмоциональнооценочных обертонов и могут придавать высказыванию торжественность, игривость, непринужденность, фамильярность и т.п.“. (Ниже явление, описанное в данном определении, мы будем называть периферийными компонентами смысла.)

(2) Понимание коннотации как внеязыковой ассоциации слова содержится, например, в работе [1]. Ю. Д. Апресян считает коннотацией „те элементы прагматики, которые отражают связанные со словом культурные представления и традиции, господствующую в данном обществе практику использования соответствующей вещи и многие другие языковые факторы“. Подобные элементы, не входя непосредственно в семантику слова, „представляют для нее первостепенный интерес, потому что во многих случаях именно на их основе слово регулярно метафоризируется, включается в сравнения, участвует в словообразовании и других языковых процессах. В результате признак, являющийся ассоциативным и прагматическим в одном лексическом значении, выступает в качестве существенного и семантического в другом“. Примеры коннотаций в парах близких по смыслу слов: *резать*: коннотация 'резкость и боль' — *пилить*: коннотация 'монотонность и нудность'; *осел*: 'упрямый и глупый' — *шмак*: 'трудолюбивый, работающий безроптно'. Коннотацию предлагается записывать в особой прагматической зоне словарной статьи [1, с. 67—68].

Развитию такого подхода к коннотации посвящена статья [3]. В ней коннотации подразделяются на экстралингвистические и лингвистические (лексические). Лексическая коннотация определяется следующим образом [3, с. 203]: „Коннотация является средством эксплицитного представления воспринимаемой говорящими семантической связи между двумя лексическими единицами L и L', означающие которых имеют значительную общую часть (в частности, эти означающие совпадают или же означающее L' включает в себя означающее L), в том случае, если эта связь не представлена непосредственно в толкованиях L и L'“.

Наше понимание коннотации сложилось, в основном, под влиянием работы [3] со следующими оговорками.

— В понятие коннотации обычно включаются и те связи и ассоциации, которые не контролируются языком, а относятся к чисто мыслительной сфере; поэтому строгое определение коннотации исключительно средствами лингвистики дать нельзя.

— Во избежении путаницы мы предлагаем закрепить термин „коннотация“ только за теми внеязыковыми ассоциациями исходных лексических единиц, которые переходят в компоненты смысла производных лексических единиц.

Итак, мы предлагаем следующее пояснение понятия коннотации:

Коннотация — это представление внеязыковой ассоциации исходной лексической единицы, не содержащееся непосредственно в ее толковании и переходящее в компонент толкования некоторой производной лексической единицы¹.

Приведем примеры.

С исходной лексемой (ИЛ) ВАГОН 1 'часть поезда' связан ряд внеязыковых ассоциаций, исследование которых выходит за рамки лингвистики (такие ассоциации должны рассматриваться психологией и поэтикой). Но одна из этих ассоциаций — 'большой' становится компонентом смысла производной лексемы (ПЛ) ВАГОН 2 'большое количество': *вагон времени, вагон физкультурников*. Таким образом, содержание, понятийную сущность 'большой' можно считать коннотацией лексемы ВАГОН 1. Этот пример можно более кратко записать следующим образом:

- (1) ВАГОН 1 'часть поезда'
 К: 'большой'
 ВАГОН 2 'большое количество'

Именно в такой форме будут записываться следующие примеры. Рассмотрим еще один пример — два значения слова *капать*:

- (2) КАПАТЬ 1 'падать каплями'
 К: 'мелко и неприятно'
 КАПАТЬ 2 'доносить о мелких проступках': *Он капает на нас начальству.*

Перейдем к рассмотрению роли коннотаций в образовании новых значений.

2. Типы коннотаций, используемые при образовании новых значений
 В начале настоящего раздела сделаем два замечания.

Первое замечание касается толкований рассматриваемых нами лексических единиц. Поскольку разработка корректных толкований — дело очень сложное и трудоемкое, мы позволим себе давать не настоящие толкования, а простые пояснения для читателя, составленные на базе неформальных толкований словарей [4, 5, 6].

Второе замечание связано с тем, что при анализе конкретного материала часто бывает трудно отделить коннотацию от компонента смысла

¹ Это представление (как и толкования соответствующих лексических единиц) должны задаваться на некотором семантическом языке.

Хотя в принципе посредством коннотаций могут быть связаны не только пары лексем, но и лексема с фразеологическим сочетанием, в дальнейшем изложении мы будем говорить только о коннотационных связях лексем.

лексемы². Приведем примеры (символ „К?“ означает гипотетическую коннотацию).

- (3) ГОЛОСОВАТЬ 1 'выражать мнение на выборах или при коллективном решении какого-либо вопроса'
 К?: 'поднимать руку'
 ГОЛОСОВАТЬ 2 'поднимать руку с целью остановить движущийся транспорт': *Голосуя проходящим автомобилям.*
- (4) ГРИЕОК 1 'маленький гриб'
 К?: 'шляпка в форме полусферы на ножке'
 ГРИБОК 2 'легкое сооружение в форме полусферы на ножке для укрытия от дождя и солнца': *Поблизости не видно ни грибка, ни хотя бы навеса.*
- (5) ЗАКАЧАТЬСЯ 1 'начать качаться'
 К?: 'нарушение нормального состояния'
 ЗАКАЧАТЬСЯ 2 'выражение восхищения [т.е. сильной эмоции, нарушающей некоторое нормальное состояние]: *У нее такой костюм — закачаешься.*

Как нам кажется, гипотетические коннотации в примерах (3—5) можно отнести и к смыслам ИЛ: ГОЛОСОВАТЬ 'выражать мнение... — часто поднятием руки'; ГРИБ 'низшее растение определенного типа, обычно имеющее шляпку в форме полусферы на ножке'; ЗАКАЧАТЬСЯ 1 'начать качаться', т.е. 'начать ритмически колебаться из стороны в сторону или сверху вниз, что нарушает нормальное состояние равновесия'. Представляется, что неочевидность различия между периферийными компонентами смысла и коннотациями связана с тем, что сами названные явления во многом схожи между собой. Тем самым, трудности разграничения двух этих явлений — следствие их „пограничности“. Однако нам все же придется производить указанное разграничение. В спорных случаях мы будем принимать то или иное решение, сообразуясь с толкованиями ИЛ, данными в словаре [5]: если гипотетическая коннотация входит в состав толкования ИЛ, будем считать ее компонентом смысла, если нет — коннотацией. Так, гипотетические коннотации в примерах (3)—(5) будут отнесены к коннотациям, поскольку в толкованиях названных ИЛ словарь [5] соответствующие сведения не проводит.

² Об этом говорят и авторы статьи [3], которым, однако, удалось выделить полезные практические приемы, в ряде случаев позволяющие отделить коннотацию от компонента смысла. Основной из этих приемов состоит в том, что ЛЕ с гипотетической коннотацией 'а' помещается в контекст, в котором к ней присоединяется определение со смыслом 'не а'. Если получаемое в результате высказывание логически противоречиво, то 'а' — компонент смысла, если нет — то 'а' — коннотация. Пример: ОСЕЛ 1 'животное'; а = 'упрямо глупый'. Фраза *У Джованни был необычайно умный осел* не является логически противоречивой, следовательно, а — коннотация лексемы ОСЕЛ 1.

ОСЕЛ 2 'упрямо глупый человек мужского пола', а = 'упрямо глупый'. Фраза *Иван Петрович — умный осел* логически противоречива, следовательно, а — компонент смысла.

Обратимся теперь непосредственно к вопросу о типах коннотаций. Мы будем классифицировать коннотации по трем основаниям:

- (А) по их структуре;
- (В) относительно лексических единиц;
- (С) относительно референтов лексических единиц.

(А) Классификация коннотаций по их структуре

По своему строению коннотации подразделяются на прямые vs. опосредованные.

Прямые vs. опосредованные коннотации. Прямой мы будем называть такую коннотацию исходной леммы, которая совпадает с некоторым компонентом толкования производной леммы. Все приведенные выше коннотации (примеры (1)—(5)) относятся к этому типу.

Опосредованная коннотация не входит непосредственно в толкование ПЛ. Связь ИЛ и ПЛ по опосредованной коннотации определяется внеязыковыми ассоциациями в сознании носителей языка. Если для коннотации К исходной леммы можно построить цепочку последовательных преобразований $K \rightarrow k_1 \rightarrow k_2 \rightarrow \dots \rightarrow k_n$, в которой каждый шаг соответствует некоторой естественной внеязыковой ассоциации (например, тот факт, что „быстрота“ часто связана в „наивной физике“ носителей языка с „неожиданностью“, делает естественным преобразование: 'быстрый' → 'неожиданный'), и при этом k_n уже является компонентом толкования производной леммы, то в данном случае уместно говорить об опосредованной коннотации К у ИЛ. Примеры опосредованных коннотаций.

(6) МАХНУТЬ 1 — однократн. к МАХАТЬ

МАХАТЬ 'делать взмахи по воздуху'

К: 'быстро' → 'неожиданно, спонтанно'

МАХНУТЬ 2 'неожиданно или спонтанно обменять': *Махнешь шапку на авторучку?*

(7) ПРАГОФЛАНОВЫЙ 1 'первый в цепочке солдат при построении по росту'

К: 'первый' → 'лучший'

ПРАГОФЛАНОВЫЙ 2 'передовой работник': *правофланговые пятилетки*

(8) ЗУБР 1 'дикий лесной бык'

К: 'сильный' → 'хорошо знающий'

ЗУБР 2 'знаток своего дела': *В этой лаборатории все зубры*

(В) Классификация коннотаций по их связи с лексическими единицами

С точки зрения характера своего соотношения с единицами естественного языка коннотации подразделяются на „однократные“ vs. „неоднократные“ и регулярные vs. нерегулярные.

„Однократные“ vs. „неоднократные“ коннотации. Будем называть коннотацию „однократной“, если она участвует в образовании ровно

одной ПЛ относительно данной исходной ИЛ. Если же для исходной ИЛ коннотация участвует в образовании более одной ПЛ, то соответствующую коннотацию относительно данной ИЛ будем называть „неоднократной“³.

Большинство коннотаций являются „однократными“: таковы коннотации во всех приведенных выше примерах (1)—(8).

Пример „неоднократной“ коннотации:

(9) ГОРЕТЬ 1 'подвергаться воздействию огня' (прич. действ. наст. ГОРЯЩИЙ)

К: 'быстро'

ГОРЕТЬ 2 'быстро изнашиваться': *На этом мальчишке все горит, покупать не успеваю.*

ГОРЯЩИЙ 'срочный, требующий немедленных действий': *горящее дело, горящая путевка*⁴.

Регулярные vs. нерегулярные коннотации. Будем называть коннотацию регулярной, если она повторяется для группы пересекающихся по смыслу ИЛ. Например, у лексем с компонентом смысла 'острый' часто бывает коннотация 'злой' или 'важный'; у лексем с компонентом смысла 'большой' — коннотация 'хороший' и т.п.

Если же для коннотации подобный класс пересекающихся по смыслу лексем задать нельзя, то будем называть эту коннотацию нерегулярной — см. примеры (2) и (3) выше.

(С) Классификация коннотаций по их связи с референтами лексических единиц

Существует мнение, что коннотации „не связаны необходимым образом с объектами и явлениями физического мира. Они закрепляются просто за определенными лексическими единицами, независимо от того, отвечают ли им подлинные (или только мифические) свойства реальных вещей“ [3, с. 198]. В качестве подтверждения приводится довод о том, что лексемы с одинаковым смыслом в разных языках имеют, разные коннотации. Примеры такого рода содержатся в статье [8]. Так, с названием козы в русском языке связана коннотация 'подвижность грациозность', в немецком — 'глупое поведение и чрезмерная говорливость'. В русском названии вола имеем коннотацию 'трудолюбие', а в чешском — 'тупость' и т.п. Нам представляется, что коннотации все же связаны с референтами исходных лексем: в примере с козой имеют место две разные опосредованные коннотации: 'быстрый' → 'резвый' для

³ Разумеется, названия „однократная“/„неоднократная“ носят условный характер; к сожалению, нам не удалось найти более удачное название для данного противопоставления.

⁴ Пример (9) любопытен в том отношении, что в нем коннотация 'быстро' является, по-видимому, „четыреждыкратной“: как кажется, можно указать еще две производные лексемы ГОРЕТЬ 3 ≈ 'быстро происходить' (*У него любая работа в руках горит*) и ГОРЕТЬ 4 ≈ 'хорошо, быстро и увлеченно работать' (*Он просто горит на работе*); впрочем, в словарях [4] и [6] соответствующие лексемы (с новыми значениями) не отмечены.

русского языка и 'быстрый' → 'беспокойный, суетливый' для немецкого. Обычно подобная связь очевидна носителям языка⁵, но ее рассмотрение выходит за рамки описания языка как такового. Тем не менее, мы остановимся на вопросе об отношениях между референтами ИЛ и коннотациями, поскольку в зависимости от характера этих отношений в языке возникают слова разных типов.

Во-первых, коннотация может либо быть содержательной частью представлений о референте, либо оценивать референт в сравнении с другими референтами. В соответствии с этим коннотации подразделяются на содержательные и оценочные.

Во-вторых, по статусу связи между представлением о референте и коннотацией последние подразделяются на стандартные и нестандартные.

В-третьих, по повторяемости или неповторяемости отношений „свойство референта — коннотация“ коннотации подразделяются на повторяющиеся и уникальные (ср. регулярные vs. нерегулярные коннотации).

Содержательные vs. оценочные коннотации. Содержательные коннотации отражают свойства именно данного референта, без сравнения его с другими. Оценочные коннотации, напротив, сравнивают референт с другими референтами, они всегда связаны с понятием нормы ('большой', 'интенсивный', 'тонкий', 'хороший' и т.п.).

Пример содержательной коннотации:

(10) ЗАГОРАТЬ 1 'становиться смуглым под воздействием солнечных лучей'

К: 'ничего не делать'

ЗАГОРАТЬ 2 'находиться в вынужденном бездействии': У Крацова экскаватор третью неделю загорает.

Оценочные коннотации составляют большинство приведенных выше примеров — ср. (1), (2), (6)—(9).

Стандартные vs. нестандартные коннотации. Между референтом или коннотацией могут возникать связи двух типов:

референт обычно мыслится как К;

референт может мыслиться как К или как не К.

В первом случае коннотацию назовем стандартной, во втором — нестандартной.

Стандартную коннотацию можно пояснить на примерах (1) и (10): „вагон“ обычно представляется „большим“, „загорание“ обычно связано с „ничего неделанием“, и др.

Нестандартную коннотацию проиллюстрируем на примере (11):

(11) ВКАЛЫВАТЬ 1 'каузировать нечто острое войти внутрь чего-либо'

К: 'приложение больших усилий'

ВКАЛЫВАТЬ 2 'тяжело физически работать': Он три года вкалывал на северной стройке.

⁵ Хотя и не всегда, ср. лексемы ВОЛЧОНОК 'октябренок, готовящийся к опустлению в пионеры', ЕЛОЧКА 'доильная установка'.

Действие „вкалывать“ само по себе никак не связано с представлением о тяжелой работе (ср. *вкалывать цветы в прическу*), поэтому коннотацию приложений больших усилий в данном случае следует отнести к нестандартным. Другие примеры нестандартных коннотаций: (3) „голосовать“ можно поднятием руки или другими способами; (5) „закачаться“ — может быть или не быть манифестацией эмоций.

Повторяющиеся vs. уникальные коннотации. Если разные референты ИЛ обладают общим свойством, а их названия вызывают одни и те же коннотации, то такие коннотации можно назвать повторяющимися. Например, названия некоторых прочных материалов могут иметь коннотацию 'отсутствие эмоций': *каменный, железобетонный*. Однако существуют и уникальные коннотации, не имеющие никаких параллелей. Трудно себе представить, что при образовании новых значений вдруг актуализируется легенда о произвании варягов на Русь в X веке, однако словарь [4] свидетельствует, что это так:

- (12) ВАРЯГ 1 'древнерусское и византийское название норманов'
К: 'пришельцы, призванные для управления местным населением'

ВАРЯГ 2 'работник, взятый на работу со стороны': *Кадры, кадры нужны! На варягов рассчитывать нечего*⁶.

Следующим естественным этапом изучения механизма образования новых значений слов на основе коннотаций было бы исследование логических соотношений между указанными выше шестью противопоставлениями коннотаций и характеристика примеров конкретных коннотаций с точки зрения этих противопоставлений. В настоящей работе мы не имеем возможности более подробно останавливаться на этом вопросе.

Образование новых значений слов на основе коннотаций на первый взгляд кажется совсем не похожим на остальные способы образования новых значений, при которых обязательным является смысловое пересечение исходной и производной лексем. Однако более внимательное рассмотрение показывает, что между механизмами образования новых значений по коннотации и по смысловому пересечению имеется много общего — особенно в тех случаях, когда пересечение захватывает периферийные компоненты смысла. Отмечавшаяся выше неочевидность разграничения в некоторых случаях периферийных компонентов смысла и коннотаций (см. стр. 28, примеры (3)—(5)), по-видимому, и связана с близостью этих двух типов явлений. Так, содержательно коннотация часто совпадает с периферийным компонентом смысла („оценочные“ коннотации, коннотации задающие форму и др.). Примером может служить пара синонимов *гвоздик — шпилька* в значении 'тонкий каблук

⁶ Отметим сходство и различие противопоставлений коннотаций „регулярные vs. нерегулярные“ и „повторяющиеся vs. уникальные“: в первом случае обязательно наличие группы лексем с общим компонентом смысла, с которым связана одна и та же коннотация для этих лексем (см. стр. 30); во втором случае такой общий компонент смысла у лексем с общей коннотацией отсутствует.

женской обуви'. Первая лексема образована на основе коннотации 'тонкий', вторая — по пересечению компонента смысла 'тонкий', у исходной и производной лексемы. Опосредованные коннотации часто повторяют связь „компонент смысла ИЛ → коннотация“ (например, связь 'большой' → 'хороший', 'острый' → 'злой', 'острый' → 'важный'). Список подобных аналогий можно продолжить.

Отметим еще один интересный механизм образования новых значений слов, родственный образованию новых значений на основе коннотаций. Мы имеем в виду такие достаточно распространенные случаи образования новых значений, когда понятие, обозначаемое исходной лексемой, становится символом S некоторого другого понятия, причем интуитивно очевидно, что у исходной лексемы коннотация S отсутствует. Поясним сказанное на примерах символики обозначений цвета.

(13) КОРИЧНЕВЫЙ 1 — название цвета

S: 'фашизм'

КОРИЧНЕВЫЙ 2 'связанный с фашизмом': *коричневые отряды, коричневая чума.*

(14) ЗЕЛЕНЫЙ — название цвета

S: 'крестьянские отряды в Гражданскую войну в России' [обычно скрывавшиеся в лесах]

ЗЕЛЕНЫЕ 'члены крестьянских отрядов в Гражданскую войну в России'⁷.

При этом у названий цветов в принципе возможно образование новых значений на основе коннотаций: ср. новое значение слова *голубой*:

(15) ГОЛУБОЙ 1 — название цвета

K: 'светлый, приятный'

ГОЛУБОЙ 2 'идеализированный': *голубые представления о действительности, голубая мечта.*

Итак, хотя в ряде отношений коннотация представляет собой явление, весьма своеобразное для семантической структуры языка, во многом она сходна с другими языковыми явлениями.

Москва

Н. Н. Перцова

⁷ Ср. также, по-видимому, сходные механизмы образования новых значений по цветовой символике в случаях *красный* и *белый*.

ЛИТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. — М.: Наука, 1974.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. — М.: Советская энциклопедия, 1976.
3. Иорданская Л. Н., Мельчук И. А. Коннотация в лингвистической семантике. — „Wiener slawistischer Almanach“, Wien, 1980, Band 6, S. 191—210.
4. Новые слова и значения. Словарь-справочник (Под ред. Н. З. Котеловой и Ю. С. Сорокина). — М.: Советская энциклопедия, 1973.
5. Словарь русского языка. Т. I—IV. — М.: Гос. изд. иностр. и нац. словарей, 1957—1961.
6. Толковый словарь русского языка. Т. I—IV (Под ред. Д. Н. Ушакова). — М.: Советская энциклопедия, 1934—1940.
7. Hofmann Th. Varieties of meaning. — „Language Sciences“, 1976, N 39, p. 6—18.
8. Isačenko A. V. Figurative meaning, derivation, and semantic features. — In: „The Slavic Word“ (ed. by D. Worth), The Hague — Paris: Mouton, 1972, p. 76—91.
9. Lyons J. Semantics. I. — Cambridge, London, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1977.

Резиме

Н. Н. Перцова

СТВАРАЊЕ НОВИХ ЗНАЧЕЊА РЕЧИ НА ОСНОВУ КОНОТАЦИЈА

Нова значења у постојећим лексемама развијају се, осим из заједничких семантичких компонената, такође и из конотација. Према схватању аутора, конотација је ванјезичка асоцијација (културолошка, прагматична и сл.). Под овај појам се не подводе секундарне, периферне значењске компоненте у изходној лексеми, те се показују разлике, као и метод разликовања, између овога што није права конотација и конотације у смислу који тој појави придаје аутор.

Конотације се могу класификовати према њиховој структури (директне, индиректне), према томе да ли се, полазећи од основне лексеме, образује једно или више значења, као и према вези са референтом лексеме.

Сродна са појавом новог значења на основу конотације јесте и појава новог семантичког огранка по симболици (нпр., новостворено значење у називу за боју).

ЈЕЗИЧКА АНАЛИЗА ЈУЖНОСЛОВЕНСКИХ АБАГАРА

I

У многостраној литератури која се односи на језик старих писаних споменика са српскохрватских говорних подручја досад је недостајала студија о језику абагарских текстова. С друге стране, чињеница је да се бугарска наука, која у својој културној баштини још једина има сличну грађу, већ одавно бавила, пажљиво и детаљно, једним својим абагаром, премда све филолошке консеквенције из њега није извела до краја. Узимајући у обзир ова два чињоца, сматрали смо да би било корисно ако би се о тој материји, код нас представљеној у више примерака, пружио обухватан преглед. Намеће се задатак да се напоредо проуче тај један, детаљно приказиван и проучаван примерак са бугарског земљишта, и примерци са нашег, пошто их уједињују одређена језичка и књижевно-традицијска обележја.

Уопштено казано, абагари су делимично апокрифне текстуелне и ликовне композиције које су се отискивале на хартију са дрворезних плоча: тако се називају и саме плоче (матрице, клишеи) и њихови отисци (ксилографије). На плочама се каткада резало са обе стране. У текстовима и илустрацијама абагара мотиви су мање-више устаљени.

Одакле је првобитно потекла замисао о таквој врсти композиционих целина, које се препознају и при измењеним и окрњеним редоследима саставних делова, истраживачи ће тек имати да кажу своју реч. Из литературе о апокрифним садржајима и верзијама у словенским књижевностима извучи се општи закључак да су многи од њих могли постојати још и у старословенском раздобљу, па су се после дисеминирали. Праузорци оних састава који се читају на абагарима (сачувани примерци су из XVII и XVIII века) били су неједнаког порекла. Мора се претпоставити да су се они у недалекој претходној епохи покренули углавном из хрватских глагољских и латиничких традиција према ћириличкој средини, и католичкој и православној. Овде се не бавимо разуђивањем текстовних генеалогских линија; то је досад делимично учињено за два од укупно пет абагара који ће се даље приказати, па се из студија види да је правој генеалогiji у овом случају тешко ући у траг. Језичке анализе се, разумљиво, преплићу са текстолошким и узајамно се поткрепљују.

Постоји мишљење да је дрворезна техника испрва била примењивана при изради иконографских представа, можда за то да би отиснути

листови служили као иконе, или да би се отисак могао уметати у молитвенике.

Међутим, у употреби назива „абагар“ постоји и мала неуједначеност, која досад није изазвала никакве неспоразуме. Под абагарима се подразумевају првенствено предмети које спаја у целину техника израде, дакле, сви они састави који су направљени ксилографски, без обзира на то да ли су само текстуелни, или само ликовни, или комбиновани. Али — с друге стране одн. истовремено — то су они предмети које спаја устаљена садржина (текстуелна и ликовна) без обзира на технички момент: овај други случај провлачи се кроз стручну литературу у вези с једином штампаном књигом, која се такође назива абагар (и у тексту, не само у науци), иако није ксилографија, само што се одликује типично абагарском тематиком.¹

Од пет јужнословенских текстуелних абагара,² који се овде разматрају а које повезује и филолошка проблематика и доступност, најстарији постоји у облику (малопре поменуте) књиге, а био је намењен бугарским читаоцима. Остали, судећи по свему, били су сачињени на српској територији за Србе, у дрворезној техници. И штиво у издатој књизи (увек само с једне стране листа) и дрворезни отисци били су слагани у виду стубаца, који су се исецали и од којих су се лепиле дугуљасте траке са континуираним садржајем. Те траке су биле ношене при себи као амајлије које власника треба да чувају од различитих зала. Један од невеликог броја примерака поменуте књиге нађен је управо у таквој исеченој форми, па се показало да је тај свитак дугачак 580 сантиметара, док му је ширина 10,5 cm.³ Сви абагари представљају споменике ћириличног писма.

Име су абагари добили по томе што се на њима појављивао апокрифни текст „Епистолија Авгара“, едеског цара, послана Христу „брзоходцем Ананијем“.⁴ То се име после везивало за саставе (на дрвеним плочама) са другим садржајима, без ове посланице, па и за оне плоче,

¹ М. Панић-Суреп (Сачуване плоче старог српског дрвореза, Зограф 2, 1967, Београд, 39—49) код нас је први издао репродукције са свих до његовог времена пронађених плоча, укупно 43, са кратким описима. Он их назива „дрворези“, „дрворезне плоче“, а само на једном месту (стр. 39), поводом одређеног садржинског одељка, употребљава израз „абагарска запрештељија“, повезујући, очигледно, термин „абагарски“ са моментом садржине.

² Д. Медаковић (Графика српских штампаних књига XV—XVII века, Пос. изд. САН 309, 1958) спомиње наше још непроучене абагаре, али се из контекста наслућује да је реч о предметима само ликовног карактера (стр. 185).

³ Б. Рајков, Абагар на Филип Станиславов — Рим 1651 (1979, Софија) 25.

⁴ Назив „абагар“, очигледно стар више векова, тумачен је у ранијој науци и друкчије: према средњолатинском *abgatorium*, што је значило *glossarium*, или према *abscedarium*, према почетку грчке азбуке (алфа, бета, гама), или према лат. *abacus* = даска подељена на коцке. Реч „абгар“, по сведочењу П. Колендића (Софијски надбискуп фра Петар Богдан Бакшић, Гласник Скопског научног друштва II/1—2, 1927) у околини Свиштова је и у нашем веку значила „запис“ (стр. 78).

Легенда о Авгару је, иначе, била веома раширена у средњовековном хришћанском свету. Код нас се она појавила у издањима Зборника (Молитвослова, Божицара и Вићенца Вуковића (1521, 1527, 1536, 1547, 1560. г.), као и у Часослову Јакова од Камене Реке из 1566. г.

како је већ споменуто, на којима су се налазили искључиво ликовни мотиви. Круг ликовних мотива био је утврђен по неком, вероватно неписаном узусу.⁵ У текстовима су се мешали канонски и апокрифни одељци, релативно кратки. Понављали су се: молитва часном крсту, 72 имена господња, 72 имена Богородице, затим егзорцистичке формуле против болести и недаћа, представљане и као молитве светаца,⁶ делови из јеванђеља и црквених молитава и, као што је речено, легенда о Авгару.

Једна је од карактеристика наше старе писмености била та да се према апокрифима није гајила одбојност у официјелној религији, тако да су се њихови делови или прераде уносили и у богослужбене књиге — у минеје, хомилијаре, бревијаре и др., више на источној а нешто мање на западној половини наших средњовековних земаља.⁷ Друго, постојали су зборници мешовитих морализаторских, поучних и забавних штива, у којима се могу наћи делови сродни са одељцима у абагарима: „егзорцизми, магијски записи, напуци за лијечење“, заклинања за изгон нечистог духа итд. У њима се меша старословенска боја из литургијских и молитвених текстова са наносима из усмене прозе.⁸ И абагари, такви какви су стигли до нас, стоје као минијатурни пример, као епизода сличног типа, у историји наше писане продукције.

Остављајући на страну питање садржинске провенијенције, као и ликовне и техничке моменте, обратили смо пажњу нарочито на језичку природу текстуелних делова абагара. Тако је било могућно доћи, на првом месту, до филолошког описа тих невеликих писаних споменика, али и до неких других закључака.

Текстуелни сектори су проучени, како је речено, на ист примерака. Извесни лексички елементи постоје и на оним абагарима који су начичњени само као ликовни објекти: то су обично кратки натписи којима

⁵ Св. Душанић, Наш стари дрворез у Музеју Српске православне цркве, Базилика 149—150 (1971, Крушевац): сликарске теме су се делиле на „лица (Христ, Богородица, анђели, светитељи), антиминсе . . . и на архитектуру храмова и манастирских здања са пејзажом. Ретко је заступљен само један мотив. Најчешће се она преплићу и компоњују“ (стр. 1).

⁶ Егзорцизми одн. гатања против мрачних сила садржали су имена тих сила, обично вештица, да би били делотворни. Најранија таква заклинања на нашем земљишту позната су још из Зборника попа Драгоља, XIII век. О свему овоме, поглавито о „именима вештица“, постоји код нас специјална литература. Нешто од тога биће наведено у даљем излагању и у белешкама под текстом 50, 58; међу модерним студијама истиче се: М. Пантелић, *Hrvatskologoljski amulet tipa Sasin i Mihael, Slovo 23* (1973, Загреб) 161—203. — У руској науци постоји мноштво студија на тему „отреченная литература“.

⁷ Овим питањима се код нас веома зналачки бави Б. Грабар. В.: *Iz problematike slavenskih apokrifa*, зборник: Кирил Солунски 1 (1970, Скопје) 91 и бел. под текстом на тој страни. Такође: Иста, *Apokrifna Djela apostolska u hrvatskologoljskoj literaturi*, *Radovi Staroslavenskog instituta* 6, 110—111 и 7, 5, као и у другим њеним студијама. В. и: Ј. Братулић, *Apokrif o prekrasnom Josipu u hrvatskoj književnosti*, *Radovi Staroslavenskog instituta* 7, 32.

⁸ В.: Е. Херцигоња, *Povijest hrvatske književnosti* 2 (1975, Загреб) 139. Слично Р. Маринковић: постојао је тип побожно-морализаторских зборника, какви су били неговани у хрватском глагољском подручју, где су се мешали животи светаца, апокрифи, духовне песме и др. (Витешки романи у рукописним зборницима у српској средњовековној књижевности, *Cyrrilomethodianum V*, 1981, Солун, 74).

се насликано тумачи, као што би то данас био потпис под сликом. И о њима ће даље бити говора, у посебном контексту.

1. Абагар Филипа Станиславова или тзв. Бугарски абагар из 1651. г. (А 1). Најзначајнија литература: В. Пундевџ, Сборникътъ отъ епископъ Филипъ Станиславовъ, Годишникъ на Народната библиотека въ Пловдивъ 1924 (1926, Софија) 289—337, са језичким описом и издањем; Б. Рајков, Към въпроса за мястото на „Абагара“ в старата българска литература, Известия на Института за литература XVIII—XIX (1966, Софија) 279—286; Б. Пенев, История на новата българска литература том 1 (издање 1976, Софија) 216—232 (о Станиславово уопште, са анализом језичких особености у абагару); Б. Рајков, Абагар . . . (в. бел. 3) — студија на стр. 1—37 и фототипско издање, у богатој опреми, ажурно приказана проблематика и литература, али са мало језичке анализе; сем тога, овде су, у тексту, издати снимци такође и свих српских текстуелних абагара. Узгред, али не без значаја за питања језика у А 1, говорио је и П. Колендић (Софијски надбискуп . . . , в. бел. 4, стр. 77—78). А 1 се спомиње у многим другим радовима, још од прошлог века, највише у руској и бугарској литератури.

2. Београдски = Бањалучки абагар, за који се сматра да је с краја XVII в. (А 2). Отисци у збирци Народне библиотеке СР Србије. Споменут код М. Панића-Сурепа, Сачуване плоче . . . (в. бел. 1) као „београдски“; код Б. Рајкова, Абагар . . . , такође као „београдски“ на стр. 19. Св. Душанић (Наш стари дрворез . . . , в. бел. 5) приложио је снимке једног абагара, који је он назвао „бањалучки“. Разгледањем „београдског“ и „бањалучког“ долази се до закључка да су то исте три плоче, снимљене на два разна начина у смислу редоследа. Б. Рајков (Абагар . . .) поновио је омашку, приказавши „бањалучки“ примерак на стр. 32. као посебно израђен предмет.

3. Љубљански абагар, с почетка XVIII в. (А 3). Специјална студија: Н. Радојчић, Српски абагар, Етнолог IV/2 (1931, Љубљана) 187—211, али са друкчијим, старијим датирањем. Отисци у збирци Народне библиотеке СР Србије. Спомиње се: М. Панић-Суреп, Сачуване плоче . . . ; Б. Рајков, Абагар . . . ; Вл. Мошин, Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije I (1955, Загреб) 237, поводом следећег, Загребачког абагара.

4. Загребачки абагар, с почетка XVIII в. (А 4). Отисци у збирци Народне библиотеке СР Србије. Спомиње се: М. Панић-Суреп, Сачуване плоче . . . ; Б. Рајков, Към въпроса . . . (в. под А 1), где постоји издање овог текста; Б. Рајков, Абагар . . . ; Вл. Мошин, Ćirilski rukopisi . . . (рукопис 182, у ствари „ћирилски фрагмент“ 22).

5. Ликићев абагар из 1747. г. (А 5). Отисци у збирци Народне библиотеке СР Србије. Спомиње се: М. Панић-Суреп, Сачуване плоче . . . ; Св. Душанић, Наш стари дрворез . . . ; Д. Давидов, Српска графика XVIII века (1978, Нови Сад) 253 и илустрације бр. 20 и 21; Б. Рајков, Абагар . . . .

Хронолошки поредак абагара, чак ако је овде и тачно утврђен, што је вероватно, не указује на филолошки или правописни линеарни развој. Дијалекатске и правописне црте на њима варирају од српскохрватских

особина западног типа, са видним утицајима латинице и са бугаризмима на једном од њих, до србуљског уобличења. Њихов је садржај међусобно близак, иако не и једнак по избору и редоследу састава, а уосталом могућан је и каснији губитак појединих плоча из оквира некадашњих већих целина; али се на њима запажа и католичка и међународно легендарна инспирација. Стога се ту не може говорити о оном традиционом или преписивачком континуитету на који смо иначе навикнути када проучавамо неке друге гране старог писаног наслеђа. У својој индиферентности према западном или источном припадништву ова грађа подсећа на световну романескну материју.

II

Поводом првог абагара, А 1, неопходно је најпре изнети историјске и културолошке околности његовог настанка. Појава А 1, у ствари, и даје највише грађе за расправу, стога се она издваја у посебно поглавље.

О томе да А 1 припада бугарској културној историји нема сумње, пошто је, прво, сам његов састављач Филип Станиславов био Бугарин. У својеврсном поговору он каже како труд свој дарује бугарском народу. У одељку „Молитва да се чита над болесником“ један део гласи: „Свети мученици Христови, Стефане . . . бугарске земље заступниче и бранитељу . . .“. Осим тога, ово је била прва штампана књига у којој су се пробиле прте живог новобугарског говора.

Културолошка и језичка припадност, начелно, не морају се поклапати, чему су сведоци црквенословенски, пореклом старословенски тј. македонски споменици у различитим словенским културама, да и не говоримо о примату латинског језика у разнородној средњовековној европској књижевности и о другим примерима. Овде имамо случај да је један споменик бугарског духовног живота већим делом написан на језику који није био ни живи ни традиционално књижевни бугарски.

А 1 је издат 1651. г.⁹ у Риму, за потребе католичке Пропаганде (Congregatio de Propaganda fide). Пропаганда је била ангажовала никопољског епископа Станиславова да га сачини, умножи и раздели међу бугарским павликијанима (а и сам Станиславов је у младости припадао тој секти). Интересантан је податак да се први помен о ксилографски израђеним иконама на хартији код нас — са чиме је проблем абагара тесно повезан — налази у делу Константина Филозофа о Стефану Лазаревићу, и да се за Дубровник и Котор такође зна да је ту било дрворезних графика у XV и XVI в., а да је ове предмете, по мишљењу историчара, већ и тада растурила католичка црква.¹⁰ Абагари, овакви какве данас имамо пред собом, појавили су се у раздобљу противреформације и борбе за чистоту католицизма, па се католичка иницијатива при изради и ширењу таквих и сличних предмета тиме само потврђује. Бугарска исто-

⁹ У ранијим расправама је било колебања око године његовог настанка, али се данас она сматра коначно утврђеном.

¹⁰ Д. Давидов, Српска графика . . . 12.

ријска наука сматра да је римска Пропаганда имала успеха, што се Бугарске тиче, једино међу ранијим павликијанима. Издање ове абагарске књиге представљало је једно од сведочанстава тог старања римске цркве. Зашто су се абагари јављали и на православном земљишту, и то у амбијентима у којима се није вршило придобијање за католицизам — друго је питање. Таквом појавом се, заправо, поткрепљује горенаведена опаска о трпељивости апокрифне грађе према конфесионалним међама, и истовремено се засведочује интересовање за апокрифе као за врсту забавног штива, а и магичне заштите.

Веза Пропаганде и ових напола апокрифних компилација могла би на први поглед да се учини неуверљивом. Али истраживачи који су се овим питањима бавили (Н. Милев, В. Пундев, П. Колендић, Б. Рајков) тумаче да су католички мисионари, приклањајући се компромису, популарисали текстове блиске народним осећањима, па и на језику који је народу, по њиховом мишљењу, био близак или је требало да постане близак, али су их у потребној мери проткивали правоверним католичким елементима.¹¹ (Тако се у А 1, у „Молитви за цркву свету божију, чита се у свако време“, говори: помолимо се, драга браћо, за оца Папу нашег ... за архијереје, бискупе ... за болеснике, путнике ... за јеретике и одметнике ...).

У смислу католичког пропагирања и усмеравања, са А 1 највише се доводи у везу *Ritual rimski Bartola Kašića*, „*istomačen slovinski*“ и штампан 1640. г. у Риму. Иако стручњаци нису до краја испитали паралеле између та два споменика писмености (или између А 1 и латинских извора за делове Кашићевог текста, одн. А 1 и латинске црквене традиције уопште), видљиве су подударности међу молитвама по римокатоличком чину из Ритуала и неким одељцима Бугарског абагара.¹² — Занимљиво је још и то да је сам обичај ношења свитака са одређеним текстовима био распрострањен баш међу павликијанима, можда и пре мисије Станиславова.¹³

Садржинске и текстолошке везе између Станиславовљевог похвата и познатог Кашићевог дела на штокавском икавском дијалекту протежу се и на језичку блискост. Та се чињеница, уосталом, потпуно уклапа у иначе добро познате језичке прилике на једном делу тадашње бугарске територије, а те прилике нису ни биле везане искључиво за зрачење Кашићевог утицаја.

Бугарска и Босна су једно време за католичку цркву чиниле одвојену јединицу (Провинција Босна), са јуриздикцијом истог архиепископа. У првој половини XVII века издвојила се *Custodia Bulgaria*, па је новоствореном епархијом средином века управљао Филип Станиславов.¹⁴ Али се раније замишљено језичко заједништво у писму и даље одржавало.

¹¹ О прилагођавању Пропаганде локалним навикама в. нарочито код Пундева, *Сборникътъ Абагаръ ...*, посебно стр. 298. В. и код Н. Радојчића, *Српски абагар*, стр. 203—204.

¹² В., нпр., В. Пундев, *Сборникътъ Абагаръ ...* 299—306 *passim*; Б. Рајков, *Абагар ...* 31, 32.

¹³ Уп. код Б. Пенева, *История ...* 216.

¹⁴ Б. Пенев, *История ...* 200.

У вези с тадешњом тенденцијом цркве да се уведе некакав јединствен јужнословенски језик, навешћемо овде цитате из два бугарска извора — а у оба се говор и о абагару А 1, затим из давнашње али врло информативне студије П. Колендића, као и из занимљивог разматрања румунског филолога И. Баџбулескуа.

„За неговата работа [католичког духовништва у Бугарској — И. Г.], за училището, црквата, проповѣдта — все повече били необходими книги на понятењ езикъ и тѣ се набавяли отъ Босна, Дубровникъ и Римъ . . . Тия книги, разбира се, сѣ на хърватски езикъ (дубровничко-далматинско наречие), на който се е водило обучението въ българскитѣ католички училища . . . Хърватскиятъ езикъ е билъ разпространенъ срѣдъ нешитѣ католици още отъ босненскитѣ францисканци . . . по-сетне той се затвърдява отъ следвалитѣ българи въ римскитѣ училища (като Станиславовъ, напримѣр) и накрай тоя езикъ става домашењ книжовенъ езикъ на българскитѣ католици . . . По такъвъ начинъ хърватскиятъ езикъ, размѣсенъ съ народнобългарски елементи, е станалъ у насъ книжовенъ езикъ срѣдъ католицитѣ“.¹⁵

„После пропасти бугарске државе . . . добар део Бугарске, нарочито западна страна њезина, била је у зони нашег литерарног језика [овде Колендић мисли на проблем црквенословенске редакције — И.Г.] . . . Да аналогија буде потпуна, занимљиво је напоменути, да су и католици западне Бугарске кроз цео седамнаести век настојали да пишу онаким истим литерарним језиком, какав је био тад у употреби код католичког дела нашег народа! . . . Као васпитаник римског Климентског колегија, у коме се . . . одавна утврдила била норма, да је централно, према ондашњем схватању најраширеније, босанско наречје најподесније да буде општим језиком за све Јужне Словене, он је [Бугарин Илија Мариевић — И.Г.], и што се језика тиче, потпуно наставио стопама свога предшасника [Петра Злојутрића — И.Г.] и одмах 1625 отворио у Тимплову једну добро организирану школу . . . А у тој школи предавало се њезим језиком . . . па је резултат таквог поступка био, да су отад сви писмени католички Бугари, свуда, чак и у пословној преписци, употребљавали њезим језик“.¹⁶

Сличне говори и Б. Пенев у првом тому Историје нове бугарске литературе (према издању 1976. г.). Он донекле модификује тврдње, с којима смо се малопре упознали, указујући да су католички проповедници говорили и проповедали на чистом бугарском језику, али су се у писменом изражавању придржавали неких особина српскохрватског, додајући им бугаризме. У бугарским католичким школама, вели он, употребљавали су се исти уџбеници кас и у босанским фрањевачким училиштима, са босанском ћирилицом оног времена. Бугарски католички посленици изједначавали су књижевни бугарски језик са хрватским, а незивали су га просто славенски или илирски, *nostra lingua*, при чему су у њега убацивали и бугарске речи, па и црквенословенске.¹⁷

¹⁵ В. Пундев, Сборникътъ Абагаръ . . . 298, 299.

¹⁶ П. Колендић, Софијски надбискуп . . . 67, 68, 70.

¹⁷ Историја . . . 204, 208.

О истом овоме, али на нешто друкчији начин, писао је И. Барбулеску. Он је предлагао да се на пет бугарских правописних школа, које је утврдио Б. Цонев на основу различитих комбинација у употреби јерова, дода и шеста, безјеровска. Та школа — управо она која је била донета из босанских и хрватских крајева у Бугарску и о којој је напред било гоњора — према њему је настала (у словенској глагољници, латиници и ћирилици) имитацијом латинских текстова, где на крајевима речи никад нису била стављана неизговорена слова. Као пример проширења своје шесте, безјеровске школе Барбулеску наводи абагар из 1651. г., тј. наш А 1.¹⁸

Да би се приказала језичка слика овог текста, његов компилирани карактер, као и чињеница да су њега или његову подлогу (одн. подлоге) писали неуки писари, како се мора претпоставити, овде дајемо, најпре, три одломка из А 1. Први је једна молитва по католичком чину, која потврђује запажање Б. Рајкова да ова врста састава у А 1 чува најбоље, мада не у потпуности, хрватска (тј. западнојужнословенска) обележја.¹⁹ Други је део из Авгарове епистолије, са језичком мешавином која је настајала на путу од прототипа у Вуковићевом Зборнику (можда, од неког узора заједничког за Вуковићев текст и текст у А 1) до бугарског културног средишта Ђинровца, где се иначе неговао одговарајући књижевни језик западне боје. Трећи — оригинални поговор Станиславова, који је највероватније прошао кроз „обраду“ неког писара, али показује најизразитије примесе новобугарских одлика.

I Слава ва вишгнемъ Богъ, и на Землиъ мир лиџдем, хфалимѡ тебе, благосливиамѡ тебе, клагниамѡсе тебе, славимѡ тебе, хфалъ ѡсдаиѡмѡ тебе, Госпѡде Бѡже, Царъ Небесни, Ѡтце моштни, ѡвелике Слави тѡвоиѡ ради, Синъ иедини рѡждени, Иаганце Бѡжи, кѡи однимаш греха Сѡвета, смилисе нами, и прими молѡени наша, заштѡ ти сам Сѡвет иеси Госпѡд, привишни Исѡкарсте, с Дѡхом Светиѡм ѡ Слави Бѡга Ѡтца, Амин.

II Слѡшай Иакоба Апѡстолиа Брата Христѡва, де каше, Братиѡ Мѡжи, и Жене, акѡсе, кѡи од вас расѡли, или побѡли да дѡзѡве Пѡпа, да мѡ поцате и помаже мирѡм сѡветиѡм, и испѡвида грех свѡи Дѡхомникъ, и прѡсти мѡке [= му ѡе] Бѡг, и од лакнаке бѡлѡст иѡѡва, а некаже, дѡзѡви бабъ, да баиѡе и слива кѡситра. Апѡстѡл Павел пише, Трѡбе, и клика, неснатели каше, да ва Царствѡ Небеснѡиѡе, нештат да ѡлезат клагниалци од Идѡле, ни кѡгвари, расблѡдници, раскѡшници, ни смашкѡм главѡм хѡдѡшти, ни харамиа, ни ненаситени благо, ни пианци, ни кѡи проклинаиѡ, ни кѡисе заклинаиѡ, ни вѡштице, ни магиѡснице, ни кѡи живинѡм хѡдеиѡ и грѡш . . .

III Иако ѡсѡла ѡ(д) расликѡ, и благо диханиѡ цветиѡе сбира мет, иѡсак сице, Филип Станислаѡфф [sic] ѡд велике Бѡлгарие Бискѡп, сабра и свади ѡ(д) раслики Гниги Сѡбѡти Ѡтци сабѡрни ѡви Абагар и хариса свѡиѡемъ Нарѡдъ Балгарскѡмъ, да при себе нѡсеиѡ, на местѡ силни мошшти. Типарѡсан би Абагар ѡви, ва Летѡ Христѡвѡ А.х. и

¹⁸ О значају румунске филологије за проучавање српског језика и књижевности, Глас СКА 121, 1926, 99—105.

¹⁹ Абагар . . . 29.

а. Маиа на ѓ ѓ Свети Град, де поциваиѣ телеса Петра и Павла, ваѣреме Цара нашега Ибрахима, а ѣвлашкѣ цаститѣга Матие Вѣивѣѣдѣ и ѣ Бѣгданскѣ благомирнѣга Лѣпѣла нарицаемагѣ Василие Вѣивѣда. Ва век хѣаленѣ и славенѣ Теллѣ Христѣѣ. Исѣсе и Мариѣ, вами хари-зѣнем Сарце и Дѣшѣ мѣѣиѣ.

Изнеће се језичка анализа А 1 како су је дали В. Пундев и Б. Пенев. Придржавамо се свих важнијих филолошких детаља, прелазећи преко ирелевантних.

В. Пундев²⁰ истиче, најпре, да је текст исписан српском ћирилицом, са великим словима на почетима реченица, понекад и са два почетна велика слова, и додаје да је тако и у Кашићевом Ритуалу. (Б. Рајков је касније истакао изненађујуће мајускуле код Станиславова, који заједно са знаком преноса на крају реда и са интерпункцијом сведоче о напредном западном утицају и о раној модернизацији бугарског правописа;²¹ према Пундеву, зарез и тачка се стављају „тврде неправилно“, стр. 300, а према Рајкову „при една тврде правилна употреба“, стр. 29.) Пундев примећује неискуство и незнање у писању, које се, по њему, тешко разлучује од штампарских грешака. При томе он и за грешке и за иначе познате правописне и језичке особености налази на многим местима паралеле код Кашића.

Пундев указује на писање *иа*, *ие*, *иѣ* (без прејотације). Каже да уместо *о* скоро редовно стоји *ѣ* (не истиче да се за глас *у* увек употребљава *ѣ*). Поводом јерова: на крајевима речи их нема, у средини се вокализују: *ѣ* као *а*, *ѣ* као *еа* или *еѣ*, затим такође као *а* или као *е*. У Кашићевом Ритуалу, каже Пундев, исто тако има *ѣ* > *еѣ*, *еа* и *а*. Он наводи *ѣ*с (буг. *сѣс*, сх. *са*), као и „за“ написано уместо *са*, исто тако предлоге *ка* и *ѣа*. Даље: вокално *р* и *л* („рѣ, рѣ, лѣ, лѣ“) > *ар*, *ал*, *ел*; *ѣ* > најчешће *е*, *ие*, *и* (ово последње у префиксу прѣ- и још на неким местима; *дивиѣа* као у Ритуалу). Назали: *ѣ* > *е* или *ие* (свиетѣ), *ѣ* обично као *у*, ређе као *а*, изузетно као *о* (*ѣ*). Није ретка дифтонгизација типа *ѣ* > *ѣо*: *ѣѣ*-*ѣѣ*, *ѣѣ*-*ѣѣ*, *ѣѣ*-*ѣѣ* итд. Затим: *ѣ* је понегде замењено са *ѣ* (невеса) и обратно (*ѣѣ*-*ѣѣ* и сл.); *ѣ* са *ѣ* (*ѣѣ*-*ѣѣ* = *ѣѣ*-*ѣѣ*) или са *ѣ* (*ѣѣ*, *ѣѣ*, *ѣѣ*), понекад са *ѣ* (*ѣѣ*, *ѣѣ*).

Аутор наглашава да се често испред *ѣ* пише *ѣ*, у положајима када се испред или иза тога *ѣ* по изговору налази вокал: *ѣѣ*-*ѣѣ*, *ѣѣ*-*ѣѣ* — *ѣѣ*-*ѣѣ*, *ѣѣ*-*ѣѣ*, *ѣѣ*-*ѣѣ* итд., па и у друкчијим случајевима: *ѣѣ*-*ѣѣ*, *ѣѣ*-*ѣѣ*, чак и овако: *ѣѣ*-*ѣѣ*. За ово се не дају паралеле из других књига, ни објашњења. Глас *х* отпада (*ѣѣ* > *ѣѣ*) или се замењује са *к* (*ѣѣ*). Између себе се мешају *с*, *з* и *ѣ*. Замена звучности се види и у *ѣ* > *к* (*ѣѣ*, *ѣѣ*), као и у мешању *ѣ* и *ѣ*. Без потребе се неки сугласници између вокала удвајају: најчешће *р*, ређе *л*, изузетно *ѣѣ* и *ѣѣ*. Глас *ѣ* се пише са *ѣѣ*, исто тако *ѣ* са *ѣѣ*. Могу се наћи замене *ѣ* са *з* и *ѣ*; *ѣ* је на свом месту врло ретко, *ѣѣ* је замењено са *с*, а најчешће са *ѣ*, према латиници. Што се тиче етимолошких *ѣѣ* и *ѣѣ*, само слово *ѣ* је ретко, нај-

²⁰ Археографски и језички опис А 1 налази се у о.с., 299—307.

²¹ Абагар . . . 28—29.

чешће се репродукује као *шии*, а понекад и као *си*; *жд* се замењује са *д* (заближдениа), *шд* (мешдѣ), *ши* (дашт). Најзад, група *вс-* је прешла у *св-*, а има и слободно > слободнѡ.

Пундев бележи поремећену употребу падежа: у предлошким конструкцијама се „старото падежно окончание забравя“, а има и сасвим неправилних облика: инстр. јд. бистрѡм паметим. Не осећа се права служба пуних и краћих придевских облика. Аутор запажа појаву у заменичком облику *их* > *хи*.²² Исто тако, пада у очи прелаз инфинитива у *да* + *йрез*. Стари партиципи прелазе у тип који проклинаѣ, који се заклинаѣ. Будуће време се гради и овако: ѡдлакнаке болест. Карактеристично је место: да ва царствѡ небеснѡие нештат да влечат клагни-алци ѡд идѡле, на које је била скретана пажња још и пре Пундева. Примећује се упитно *ли* које се ставља на крај реченичног одсека, и та се особина пореди са сличном у Кашићевом Ритуалу.

Пундев закључује да је овај језик „неустановена, непоследовна смѣсица“ (стр. 303), са приметним утицајем латинице у писму. Обележја латиничног утицаја су по њему: губљење старих знакова за назале, одсуство јерова, као и *ы* и *ѣ*, замена *ч* са *ц*, *љ* и *њ* са *ѣл*, *ѣн*, понека замена јаког *ь* са *ае* и *еа*. Сасвим тачно, иако узгред, Пундев тумачи збрку око *в* и *у* тешкоћама преношења тих гласова из латинице, где они, нарочито у верзалу, изгледају једнако или се мешају.

Као језичку основицу Пундев у овом абагару види хрватски језик. У прилог томе он наводи речи *бахорка*, *чайланици* (сх. *чайца*), *йоѣланичи*, *беѣежан* (из мађ. *beteg*),²³ *йоѣлавица*, *баштеници* (сх. баштиничи), *дика*, *данас*, *прибивалишиѣ* и још неколико других, са српскохрватским фонетским рефлексима. Осим ове основне боје, Станиславов је, према Пундеву, доказао познавање црквенословенске морфологије, затим неких грчких израза (између осталих, наводи *кѡситра*, уоп. *каѡѣтерѡс*, али та реч, као што знамо, постоји и у сх.). Запажају се, каже он, новобугаризми неи ни (нейни), да доидеш, да баде, дори, мие (= ние), таквизи, хвалеше, заштѡ (у значењу зато што), кашта, крака, ни да се иаде ни пие ни дѣма, итд. Аутор ове анализе ставља међу бугарске црте чак и такве појединости као *месеѣ*, *да може*, *беѣе*, *само*, *ѣврдѡлави*, *даскал*.

Један је од Пундевљевих закључака тај да Станиславов није био навикнут да пише својим језиком, да је био под великим утицајем не само латиничних текстова, него и латинских, што се код њега нарочито примећује у неусаглашеним одсечцима дугих реченица, у резултату привикнутости на латинску синтаксу.

Б. Пенев²⁴ прво говори о текстолошком слагању Авгарове легенде у А 1 и у Зборнику Божидара Вуковића, као и о другим абагарским

²² прибрати хи и призѡвати хи, акуз. мн. Пундев не даје објашњење. Занимљиво је да у Рјечнику ЈАЗУ, у обради заменице *он*, постоје примери за акуз. мн. *hi*, између осталог код аутора К. Пејкића, који је био Ђипрѡвчанин, а штампао је своје „Зрцало истине . . .“ (одакле је и пример) у Венецији 1716. г. О томе в. и даље.

²³ Е. Херцигоња, *Povijest . . .* нашао је реч *б-теѣ* у егзорцизмима из малог зборника IV d 56 Архива ЈАЗУ.

²⁴ История . . . глава VIII „Католичка пропаганда в Бѣлгария през XVII и XVIII век“, стр. 197—234; у оквиру те главе су филолошка разматрања.

текстовима са њихове садржинске стране; спомиње везе са Кашићевим Ригуалом. Даље прелази на језичку анализу А 1, напомињући при том да су о овом језику изречена многа контрадикторна мишљења. Тако су, нпр., Попруженко, Цонев и Теодоров-Балан тврдили да је ово споменик бугарског језика. Према Јиречеку, овде имамо српски језик са правописом којим су се служили босански католици.

Пенев сматра да споменик представља мешавину српскохрватског, црквенословенског и бугарског, и да бугаризама у њему има најмање. Прелазећи преко ауторовог описа графичких и правописних особина које смо већ видели излажући анализу Пундева (Пенев ту ставља нагласак на утицај дубровачког правописа), као и преко сасвим малобројних црквенославизама, задржаћемо се на његовим класификованим списковима србохрватизама и бугаризама.

Србохрватизми су, према њему, вокализација полугласника у смеру *a*, наставак за 1. л. мн. *-мо*, за аор. 2. л. мн. *-сте* и 3. л. мн. *-ше*, затим 3. л. мн. типа *впшштаиџ*, ген. јд. и ном.-ак. мн. ж. р. типа *ишшце*, придевски одн. заменички наставци *-ја*, *-оја*, *-еја*, појава *св-*; изричне реченице са *да*, лексеме *неио*, *бахорити*, *уфайити*, *уздиинути*, *данаска*, *бейежсни*. Бугаризми су, каже Пенев, опадање деклинације, фонетски облици типа *между*, *баде*, *мака*; затим, вок. *p* > *ер* и вок. *л* > *ел*: *ѿдферлете*, *прѿкелнете*, одн. *p* > *ар* и *л* > *ал*: *гарлѿ*, *салзи*; исто тако *к* у некец, партикула *зи* (таквизи) и већ спомињано не штат да *ѿлесат*.

У невеликом филолошком осврту на А 1 из пера Б. Рајкова²⁵ укратко је резимирано оно што су запазила двојица његових претходника, на чије смо се радове осврнули, и уопште онога што се зна о језику А 1. Овај научник ставља посебан нагласак на поређење између традиционалних текстова бугарске редакције и А 1, те осетну разлику између њих истиче као модернизацију правописа коју је спровео Станиславов. Према Рајкову, одсуство графичког и правописног баласта претходних векова „показва колко далеч напред е отишъл Филип Станиславов със своите правописни идеи, изградени под западно влияние“. Упрошћен правопис, потпуно укидање јерова сведоче — вели Рајков — о томе како је Станиславов искорачио далеко испред свога времена (стр. 29).

Општи поглед на анализе бугарских научника показује, прво, да су они јасно видели западнојужнословенску језичку основицу абагара А 1, а нису ни могли да не знају за постојање такве основице у једном делу писане продукције у бугарским земљама. За ту језичку структуру, и поводом А 1 и иначе, употребљавани су различити атрибути: српска, хрватска, босанска, дубровачка. О томе овде нећемо расправљати, јер бисмо се тиме постепено удаљили од теме о А 1. Бугарски истраживачи су, истовремено, посматрали овај абагар у континуитету бугарског писаног наслеђа. Из такве перспективе евидентни утицај латинице, правопис „без баласта“, као и неке друге новине доиста значе модернизацију, како се код њих наглашава. Пада у очи још и то да се у овим студијама бугарским особинама ту и тамо називају оне које могу бити такође и македон-

²⁵ Абагар . . . 28—29.

ске (о чему мало даље), па и српскохрватске — евентуално или сасвим сигурно.

Није довољно наглашавана једна посебна карактеристика. На једној страни, у А 1 је очигледан утицај, чак право копирање, правописних навика које су већ и раније и у дато време владале на српскохрватским подручјима, премда и тамо ненормиране, често пренешене из глаголице и из западноевропских извора у латиницу, а из тога у ћирилицу: на том, дакле, плану као да се није желело интервенисати, сем што се много грешило. На другој страни, кроз морфологију и синтаксу у А 1 покушавале су да се пробију домаће црте Станиславова или његових потчињених, између српскохрватских особина које су ту иначе преовладале.

Не бисмо посебно говорили о резултатима властитог разматрања правописних и језичких особености у тексту А 1, пошто су оне већ углавном показане, па би се само умножио број примера и, можда, тек нагласила понека учесталост или сразмера међу њима.

Проговориће се укратко о неколико питања, везаних за епоху одн. за ову проблематику:

- а) о латиници у нашим западним областима;
- б) о транспоновану латинице у ћирилицу и о ћирилици;
- в) о бугаризмима у А 1;
- г) о србохрватизмима у А 1;
- д) о неким другим појединостима од принципијелног значаја.

а) Многе правописне црте у овом бугарском ћириличком абагару не могу се тумачити друкчије него близином латинице: било у свести онога који га је писао, било у предлошку или предлошцима са којих је било преписивано. П. Колендић је то формулисао чак овако: „Биће да је Станиславов због Пропагандиних слагара рукопис био написао латиницом“.²⁶

Познато је да је латиница ушла у штампане црквенословенске споменике хрватске редакције крајем XV века, али је то исто тако била азбука на којој се поступно развијала и лепо развила световна књижевност. Најисцрпнија студија о старој хрватској латиници је Маретићева: *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima, Djela JAZU IX, 1889* (анализа почев од прве латиничне књиге „Лекционар Бернардина Сплићанина“, из 1495. г., до 1833. г.). Прегледно је писан чланак „*Latīnica, kod Hrvata*“ К. Крстића у Енциклопедији Југославије, I изд. За нека поређења је овде, разумљиво, користан текст Кашићевог *Rituale Romanum . . . illyrica lingua* (1640, Рим), као и студија Р. Катичића о Кашићевој Граматици „*Institutiones linguae Illyricae*“, *Rad JAZU 388, 1981, 5—129*.

О нашој старој латиници говоримо овде у оним оквирима, у којима је та тема везана за правописне тенденције споменика А 1.

Из Маретићевог рада се сазнаје о тадашњем великом шаренилу при писању латиницом, нарочито словенских слова, којих није било у несло-

²⁶ Софијски надбискуп . . . 76.

венским језицима. Маретић је нашао писање гласа *č* на 18 начина, од тога често као *c*; *č* на 22 начина, између осталог и као *k* (*ki*, *ky*), *š* на 22 начина (често као *s*), *ž* на 18, при чему су се за њега употребљавали и они знаци који су служили за *š*, а разуме се и други. Глас *đ* као *d* није нађен (уп. у А 1 забљедениа), али га има у облицима *di*, *dj*, *dy*. О *j* се наводи да се изостављало, или се писало као *i* (што је нађено код 43 писца), или друкчије. Вокално *p* — као *ar*, *aer*, *er* или само као *r*, при чему је *ar* нађено у 56 писаца, *er* у 52. За гласове *љ* и *њ* се добро зна да су се јављали као *gl*, *gli* одн. *gn*, *gni*, поред другачије лансираних покушаја. Групу *sv-* представљала су четири писца као *sf-*, и то они који иначе нису писали *v* као *f*, према Маретићевој напомени, а међу њима Кашић редовно (у том случају се у писању јављала прогресивна асимилација). Група *hw* претворена у *hf*, чега у А 1 такође има, по Маретићевој статистици се налази код пет писаца, од којих двојица и у другим случајевима пишу *f* уместо *v*.

Описивачи А 1 су узгред спомињали местимично удвајање сугласника. Пундев (стр. 305) је за два *p* између самогласника рекао да то подсећа на старословенске споменике са грчким утицајем. Много је уверљивије поређење ове особине, која се овде не ограничава само на *p* (телло, даннас, ѿгни и др.) са обичајима у тадашњој српскохрватској латиници, у којој је овакво удвајање било познато; оно се тумачи тадашњим покушајима да се бележи краткоћа претходног вокала или подсвесном имитацијом виђених страних модела.²⁷

У А 1 постоји и удвајање вокала: *снеек*, *леед*; тако и у Кашићевом Ритуалу, на шта указује Пундев (стр. 301). У Маретићевом опису ортографије Бернардина Сплићанина из 1495. г. налазе се примери *теед*, *будее*, *будеето* итд. Р. Катичић износи (о. с. стр. 23) да су се према упутствима у Кашићевој Граматици двоструким вокалима могле бележити вокалске дужине. Ова правописна тенденција се рано пренела у ћирилицу, а можда се и независно појавила у њој: М. Решетар је нашао још у штампаном ћириличком Молитвенику с почетка XVI в. доста примера за геминацију на местима где је самогласник у изговору дуг, али и ван таквих случајева.²⁸

Од посебног су интереса Маретићеви подаци о писању *v*: код 37 писаца се око пише као *и*, па затим има *ии*, затим *иv* — ово код П. Радовчића (чакавац, штампао у Фиму 1662. г. *Istumačenje simbola apostolskoga . . .*), а поред тога постоје *ви* и *vv*.

Један од знакова блискости између одлика А 1 и специфичних хрватских латиничних појава јесте поменуто *хи* уместо *их*. Маретић (стр. 370) наводи да се метатезе изговорних гласова јављају у писању искључиво у вези са гласом *x*, и то код пет писаца: *хио* м. *iho*, *говораић* м. *іовораху* и сл. Нађено *хи* у А 1 био би један прилог више овом куриозитету, те не треба помишљати на евентуални траг неке говорне (дијалекатске) особине.

²⁷ К. Крстић, *Latinica . . .*

²⁸ Језик српскога Молитвеника од г. 1512, Глас СКА 176, 1938, 182.

Правећи засебан осврт по писцима, Маретић каже о Бартолу Кашићу да се код њега јавља *č* као *c*, *e* доста често као *ae*, вок. *r* као *ar*, *aer*, *er*; *sv-* као *sf-*, *u* и као *u* и као *v*; честа су удвајања сугласника. Језик је мешан, икавски и ијекавски.

Б. Кашић се придржавао начела да треба писати најраспрострањенијим језиком Јужних Словена, и у томе се определио за штокавски икавски, мада се у његовом Ритуалу појављују такође ијекавизми.²⁹ У његовој у том правцу смишљеној Граматици, младалачком делу писаном на латинском језику, појављују се (као правила која он препоручује и у примерима) неке црте које смо у А 1 видели у њиховом ћириличком руху: писање *c* за *č*, *gl* и *gli* за *l* (аналогно код *l*), удвајања, вок. *r* као *ar* и *er*. Значајније је да се погледа Ритуал, више пута поменути извор и узор при изради А 1. И ту налазимо *parvi*, *saerqua*, разне геминације, *sf-* за *sv-* итд. Пажњу привлаче ортографске прилике у вези са *v* и *u*. Најпре, већ у његовом латинском предговору видимо замене типа *elaboravi* (= *elaboravi*), *vt* (= *ut*), *universa* (= *universa*), дакле, не само у верзалном писму. Даље, у словенском тексту налазимо редовно писање *v* у његовом курзивном уобличењу (што смо виђали и другде, нпр. у једној Бакшићевој посвети из 1637. г., писаној латиницом, коју је издао верно П. Колендић,³⁰ Бакшић је био Ђипровчанин). Најзад, има код Кашића и доста удвајања таквог *v*: *slavva*, *gnegovvo* итд. итд. Све је то могло да подстакне на писање оног необичног *šp* (од *iv*) уместо *š*, какво смо видели у А 1, а какво је засведочено у латиничком уобличењу и код П. Радовчића. Ово је засада једино објашњење за описано *šv*, које смо у могућности да пружимо.³¹ У А 1 је писар доказао своју склоност према *šv* на многим местима, уз разна претеривања: *од ѿвиех рабѣвх тѣвоих*, *проклетствѣво* које је нотирао Пундев; то се проширило и на везе са *ф*: *славѣни апѡстоли*, *од целанѡѣвѣ* (= чланака на прстима) и др.

Поводом рабѣвх: Маретић је указивао на „крива мудровања и непознавање граматике“ у вези с генитивима множине код писаца, када је у латиници наилазио не само на познате ахавске наставке, већ и на бизарности типа *ribh*, *vodh*.

б) Разумљиво, при стварању А 1 није могло бити речи само о транслитерацији из латинице. Знаци *ω* и *š* као алографи за *o* и *y* говоре и ој некаквом солиднијем познанству са приликама у западнојужнословенско ћирилици.

Такво познанство је, у ствари, имало два извора: стару аутентичну српску ћирилицу, и већ постојећу ћирилицу са католичких подручја, која је носила на себи трагове транслитерација из латинице.

²⁹ Данас се не говори узалуд да је Кашићева жеља за јединственим књижевним језиком остала не само као његов лични пројекат, него да је тај труд представљао антиципацију будућих догађаја, једну од давно постављених потки при изграђивању књижевног српскохрватског језика као штокавског.

³⁰ Софијски надбискуп . . . 82—83, у бел. под текстом бр. 139.

³¹ Претпоставка да су неки страни или неуки писари, можда, видели написане речи са чакавском дјаквонизацијом *муој*, *ѣзуој*, па су у тим речима, представљеним као *тиој*, схватили *иш* као *ив* — остаје у области сасвим мало вероватних спекулација.

Везу са старом српском ћирилицом, можда, представља *д* за глас *ђ* (расблѣдениа, порѡдение), каквог је у њој понекад било још у раним епохама,³² док га Маретић у штампаној хрватској латиници не спомиње. Поводом третирања вок. *л* треба напоменути да се о њему у Маретићевој студији не говори, пошто у његовим латиничким изворима више није било ни изговорних ни традиционих дилема у погледу тог трансформисаног гласа. Међутим, у А 1 су се појавили *ал* и *ел* на одговарајућим местима, што сигнализира близину старе ћирилице (у Вуковићевом Зборнику постоји *љ*). Пенев је навео писање *ел* за вок. *л* међу бугаризмима. Подсећамо се да се још у старим дубровачким ћирилским повељама, где се зачињало удаљавање наше световне ћирилице од старословенских одн. црквенословенских узуса, може наћи писање *ель* и *ел*, као што има и *ерь* и *ер* (код нотара Паскала, XIII в.³³). Намеће се закључак да је граfiја *ел* била виђена у ћириличким текстовима; а још је вероватније да су у А 1 одн. у његовим подлогама — уз ишколовану свест о живом вок. *р* и традиционалном вок. *л* — наступале аналогije: *ел* је стављано по сличности са *ер*, исто као што је и *ал* (салзи) стављано по сличности са веома уобичајеним, скоро механички бележеним *ар*. (Један прелаз вок. *л* у *лу* тумачимо као грешку у близини графеме *в*, што за писара А 1 не би било изненађујуће: безвѣхование = везь вѣхованиа.) — Утицај неких предложака у којима су се *ћ* од традиционалног црквенословенског *ш* и новије српскохрватско *ћ* бележили двојако, као тип свеценаство и тип коука — види се у А 1: поѡратиение — кѣтение (= ћутање), кѣкиа (= кућа), дакле, са писарским осећањем за разлику.

Штампане ћириличке књиге дубровачко-далматинског и дидактичког католичког типа, које нису биле ослоњене на рукописну светогорску одн. рашко-ресавску традицију, јавиле су се у XVI веку. Слова су у њима била резана према брзопису. На почцима је у њима још било црта које се могу означити као донете из старог православног наслеђа, али се већ у првој од њих, у Молитвенику из 1512. г., појавило *ц* за *ч*, *и* за *јоту*, *ар* за вок. *р*.³⁴ Проблематици нашег излагања ближи је Матија Дивковић, босански фрањевац, који је писао у XVII веку преносећи савремене латиничке обичаје у ћирилички правопис.³⁵ Код њега се губе узуси из православне ћирилице и истовремено надиру они који се везују за хрватску латиницу (ћлиѡбавь и др.).

Међутим, за тему о А 1 најзанимљивија је у том правцу збирка фрањевачких писама у Acta Bulgarica ecclesiastica ab A. 1565 usque ad A. 1799,³⁶ где се налазе пет ћириличких текстова, писаних у Ђипровцу од 1629. г. до 1653. г., међу мноштвом латинских и талијанских састава. Њихов правопис и језик (не увек уједначен) требало би да буде најближи

³² П. Ивић и В. Јерковић, Правопис српскохрватских ћирилских повеља и писама XII и XIII века (1981, Нови Сад), в. у прегледу на стр. 218.

³³ П. Ивић и В. Јерковић, Правопис ... 112—114, 204—205.

³⁴ М. Решетар, Језик ... passim.

³⁵ В.: Ђ. Ђорђевић, Матија Дивковић — Прилог историји српске књижевности XVII века, Глас СКА 52, 1896, 30—139 (о језику стр. 81. и д.).

³⁶ Издао Е. Фермендин, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium XVIII (1887, Загреб).

ономе што се чита у А 1, а то се стварно и показује. Стога преносимо из њих у нешто већем броју нађене особености, преписујући их верно према издању Ферменцина.

Језик је српскохрватски, са истом примесом деклинацијског осипања коју смо видели у А 1: желимо живиет међу толике неvierници (1629); разликама начини тако пишу; заради коиу ствар; узимали су попа кои их ие служни у духовне ствари; с очи наши видимо; ки е меу нами бииа прошасте дана (1637); клечећи на колена; повратиω [се] из свети град (1648); карстиани од Типровац; сас 15 скџди годишњи; од наше сиромаштво, с вашџ милостиџ и помоћ (1653).

Почев од писама из 1648. г. у великом броју се појављују знаци ѝ и ω, уместо којих у три претходна писма виђамо у и о. Икавизми су измењани са ијекавизмима: присветому, ωвди, послѣ, лицимири (sic) — вiерне, ониех, риеч, уз екавизме: от овех страна, пресветло. Слово и за јоту у положајима као вађлаиу (= ваљају), имаиу, иедан, чѣиесω, веруиемо, залагаиџи. Гласови љ и њ: рωодитеђли, жеђлнџ, љлуди, размишђлаиџчи — у љних, љнему, љнихним трѣдом; али и без таквог правописног манира: лубав, смутливац, неволами — светиниа, наимаиџга. Слово љ се у неким од писама употребљава као знак за јотацију, одн. за јоту, како би било по савременом правопису: светинџе, знаиџе. Исто слово у истој функцији стоји, како видесмо, и испред л: вађлаиу. Треба узгред подсетити да се у познијој хрватској ћирилици (у допунама Пољичком статуу) налазе граfiје типа лѣбав и ѣлбав.³⁷ Вок. р: наипарво, дарже, царковне, тарпимо, сварху, карстианем — изузетно: сверху. Знак џ за ч: цасти љнџине (= части љне); в за б: ωдџωбр (Ферменцин ставио: sic).

Фонетско-морфолошке црте: лозиа (ак. мн.); примахмо, отлучихмо, ωдредихмо; чекамω, чѣсемо; писасмо, разуместе; да поиде; светωга; неихно (= њихово). Лексичке црте: иоше, иурве; поџωбрω. Синтаксичко: заџо у значењу „зато што“.

Велики број особености, виђених напред у одломцима абагара А 1 или коментарисаних код Пундева и Пенева, постоји и у овим ћипровачким писмима из истог раздобља.³⁸

в) Прелазимо на питање бугаризама одн. македонизама у А 1. Држаћемо се неколико особина које су запазили Пундев и Пенев: било да су их само нотирали, или су за њих експлицитно рекли да су то бугаризми. О неким цртама сматрамо да није потребно говорити, јер нису спорне у погледу припадности бугарском језику.

Треба скренути пажњу на то да се данашњи ћипровачки говор већ разликује од онога који је у време Филипа Станиславова био актуелан и који је могао да утиче на А 1.³⁹ Али то за ову дискусију и није

³⁷ Ђ. Сп. Радојичић, Ћирилица, у Енциклопедији Југославије, I изд.

³⁸ Мало је познато (бар нама) какав је то био ћирилички „шрифт“ који је у Лиону саставио штампар Робер Гранжон за потребе издавања католичких књига на словенским језицима, и којим је Конгрегација у Риму штампала током XVII века три књиге — а између њих и абагар А 1 (в. код Б. Рајкова, Абагар . . . , у додатку расправи, стр. 34, као детаљ који му је постао познат пошто је довршио књигу).

³⁹ О томе је говорио још А. Селишчев, пишући о истом овом, бугарском споменику прошлости: Абагар, Slavia VIII/1, 1929, 245—247.

битно, јер су живи говорни утицаји на текст могли у оно време стизати и из неке друге бугарске области. Важније је истаћи да у А 1 има особина које се могу тумачити искључиво као бугарске, као што их има са могућном и бугарском и македонском основом, или бугарском и српскохрватском, одн. са тројаком; овде ће се укратко размотрити управо ова вишезначна грађа.

Што се тиче $\text{ж} > a$, (баде, мака), и поред тога што је то позната црта македонских централних говора и књижевног језика, она није искључена ни у бугарским дијалектима,⁴⁰ где је имала историјски континуитет. Губљење гласа x јавља се подједнако у македонском и у бугарском,⁴¹ као, уосталом, и у српскохрватским говорима. Обезвучавање сугласника на крајевима речи или у резултату прогресивне асимилације, које код Пундева и Пенева налазимо само међу примерима, без објашњења, води нас у особености и бугарске и македонске фонетике, поред тога што на неким местима може значити писареве одлике, лутање или грешке (дашт = дажд, кофцек, ѝофвце). Даље, знак k на месту ш одн. ћ могао би сведочити о македонском рефлексу, међутим, он исто тако може бити траг рашке световне традиције, па и транслитерације из латинице, као што је изношено напред.

Амбивалентан је (и бугарски и македонски) заменички облик *ше*. Као бугаризам је био споменут облик њдферлете: због графије *ер* он то највероватније није, како је из претходног излагања могло да се види, док сама лексема одиста постоји у бугарским говорима (фърлџам, поред књижевног хвърлям), али и у македонском језику, па и у српскохрватском, и то чак и код западних писаца.⁴² Осипање деклинације је заједничко за македонски и бугарски језик, као и за српскохрватске говоре у југоисточном ареалу. Поводом *зашшо* у значењу *зашо ишо*: да је то црта заједничка за рани развој не само јужнословенских, него — у адекватној транспозицији — и балканских говора уопште, доказивали смо једном приликом у опширном излагању,⁴³ а потврде за савремену дијалекатску употребу у српскохрватском налазимо и у обради те речи у великом описном Речнику САНУ, s. v.

Разматрање ових особености наводи на закључак да оне црте које су бугарски научници запазили као бугаризме а које ми можемо да потврдимо и као македонизме (али не као србохрватизме), у споменику А 1 су највероватније заиста били бугаризми, с обзиром на порекло Филипа Станиславова. За оне преостале особине то се већ не може одлучно тврдити.

⁴⁰ Прегледани су подаци у: Българска диалектология III (1967) и VI (1971), Софија.

⁴¹ Б. Конески, Историја на македонскиот јазик (1965, Скопље) 75—81; К. Мирчев, Историческа граматика на българския език (1963, Софија) 142.

⁴² Нпр., у формацији *фрљачићи*, *фрљачићи* потврђено је у Рјечнику хрватско-српскога књижевног језика (1967, Загреб—Нови Сад, изд. Матице хрватске и Матице српске) код писца Јазке Кушана.

⁴³ Студије из историје српскохрватског језика (1975, Београд) 134—141.

г) Многобројне црте за које се са сигурношћу утврђује српско-хрватска провенијенција повлаче за собом по вероватноћи и поједине територијално амбивалентне појаве. Истаћи ћемо на овом месту већ помињане и још неке сигурне србохрватизме.

Целом тексту дају недвосмислену боју икавизми и ијекавизми, третирање полугласника, *вв-* > *у-*, *ввз-* > *уз-*, *-вн-* > *-мн-*, група *св-*, морфолошке и лексичке одлике. Вокализација *йолуџласник* > *а* је врло честа, и то у све три врсте које се налазе у српскохрватским одн. српским споменицима: фонетска примарна и секундарна (*сабори* — *ωдар*, *иштаргина*), а такође и србуљска (*васем*, *васих*). Напореда с тим не тако ретка вокализација према *е* (*иаганец*, *телец*, *денница*) објашњива је како изговорним, тако и традиционо правописним разлозима разних категорија.

Употреба партикуле *зи* је позната и црквенословенском језичком слоју, и бугарском језику,⁴⁴ и македонском,⁴⁵ али је веома раширена, нарочито у старијим споменицима, такође и у српскохрватском. Често се она јављала као знак понародњавања израза у поређењу са старинском нормираном структуром; треба подсетити и на то да је додавање одн. уметање партикуле *зи* у заменичке облике (тип: *овизим*, *џизизу*, *коизизу*) било распрострањено управо код босанских фрањеваца одговарајућег и нешто каснијег раздобља — Ивана Анчића, Стипана Маргитића, Филипа Лаштрића и др.⁴⁶ Друга партикула, нађена у А 1, јесте *ка*, које се није нашло у Геровљевом комплетном издању Речника, али га је он додао у Допълнение из 1908. г.: то је честица која се нашла на личне заменице: *азека*, *виека* (у А 1 постоји *данаска*). Трећа је њипровачко *ве* у *јурве*, о коме читамо и у Даничићевом Рјечнику из књижевних старина српских и у великом Рјечнику ЈАЗУ (3 ve с.) да „утврђује узрок изречен речју јер“, да стоји и уз императив („допусти ве“), као и у другим позицијама. У бугарским и македонским изворима, приликом нашег прегледа, овакво *ве* није нађено. С обзиром на изражену склоност ка употреби ових појачајних партикула у нашим старим текстовима, мислимо да њихово присуство у њипровачком средишту треба такође тумачити као србохрватизам.

Дифтонгизације типа *џлуод*, *муој* могле би да упуте на говор неког чакваца који је учествовао у једној од карика при стварању А 1. На

⁴⁴ Н. Гер ов, Рјечникъ . . . II (1897, Пловдив) s.v.: *зи* се додаје на неке заменице и прилоге — *тойзи*, *онази*, или: *онозь*, *толкозь*. У модерним речницима није нађено као одредница.

⁴⁵ Н пр., књижевни облик заменице гласи *нејзин*, дијал. *незин*; *дужи* облик датива *нејзе*.

⁴⁶ О *зи* као симболу лаицизирања говорила сам у описима шест примерака Душановог законика (изд. САНУ, Одељење друштвених наука, Извори српског права IV, књ. I и II, 1975. г. и 1981. г.). В. закључке у опису Ходошког преписа, као и податак у чланку „Одлике ресавске редакције у старијим преписима Душановог законика“, Јужнословенски филолог 34, 133. У вези с босанском писменошћу в. нарочито: Х. Кува, *Jezik fra Filipa Laštrića, Djela ANU BiH XXVII* (1967) 157-161, 153-154; такође: Сз. Марковић, *Језик Ивана Анчића, Српски дијалектолошки зборник XIII*, 1958, 107.

Хвару се и у наше време чује *муој, швуој*.⁴⁷ Да ли су у оваквом писму као што је писмо А 1 вероватни одједи из удаљених наречја, који иначе нису имали изражених књишких традиција — зависи од тога, постоји ли или не постоји неко сигурније објашњење.⁴⁸ За претпоставку о сарадњи чакавца при увођењу дифтонга вероватноћа није искључена.

д) Филип Станиславов је истакао да је своје дело саставио на основу делова из разних извора, што се потврђује текстолошком анализом Б. Рајкова, такође и пажљивим разматрањима В. Пундева у трећем одељку његове овде много пута цитиране студије и у одговарајућим опширним белешкама под текстом. Осим тога, Рајков, нпр., примећује како се речи Авгарове епистолије у А 1 донекле слажу са истим саставом у Часо-слову Јакова од Камене Реке, а да је од одређеног места Станиславов преиначио легенду. Може се узети у обзир и то да се, можда, моменат искомпилацираности узора протеже на целу епистолију, тј. и на њен наставак. Није немогуће да су пре ове књиге из 1651. г. постојали текстови управо дрворезног, ксилографског типа, данас изгубљени, па је и њих Станиславов узео у обзир када је спремао своју штампану књигу. Н. Радојчић је, расправљајући о Љубљанском абагару и његовој старини, претпоставио да је управо о њему (тј. о његовим отисцима) писао још Валвасор (*Die Ehre dess Herzogthums Crain*, 1689), када је спомињао како неки српски свештеници носе са собом и продају разне записе.⁴⁹ Без обзира на то што старина самих щубљанских плоча није довољна за ову хипотезу, постојање раширене мреже још неких текстова који су се нашли и у А 1 одн. у његовим предлошцима — осим већ идентификованих — може се потврдити Валвасоровом опаском, а и Графенауеровим студиозно проученим „духовним одбранама“⁵⁰ и осталом опсежном литератуrom о овој врсти писмености код Словена.

Сматрамо да А 1 није могао да буде састав самог никопољског епископа. Компилацију је он можда нашао већ као готову, можда је она била припремљена пред штампање његове књиге. Али ма колико да је Станиславов евентуално био заборавио свој родни бугарски језик и ма колико дуго да се усавршавао на хрватском, он као учен човек не би сам правио овакву језичку мешавину — мешавину посматрано од одсечка до одсечка, и мешавину расуту равномерно дуж целог писања. Ни поговор

⁴⁷ М. Храсте, *Čakavski dijalekat ostrva Hvara*, Јужнословенски филолог 14, 6.

⁴⁸ Тако, не сматрамо да је у хипровачком вок. *p > ap* дошла до изражаја реална фонетска подлога из хварске средине, где постоји такав изговор (уп. А. Младеновић, *Jezik Petra Nektorovića*, 1968, Нови Сад, 61—65; М. Храсте, *Srčice o bruškom dialektu*, Јужнословенски филолог 6, 182), пошто је неупоредиво сигурнији непосредан утицај тадашњих редовних латиничних обичаја. Натегнуто би било графију цаерква у А 1 (о њој Пенев, стр. 230) доводити у везу са мак. типом се^арце (код В. Коњеског, *Историја* ... 34).

⁴⁹ Српски абагар ... 187, 188.

⁵⁰ О „*Duhovni brambri*“ in nje postanku — donesek k zgodovini praznoverja med Slovenci, *Časopis za zgodovino in narodopisje* IV (1907, Марибор) 1—70. В. исто тако: R. Strohal, *Folkloristični prilozi iz starije hrvatske knjige*, *Zbornik za narodni život i običaje* XV/1, 120—160 и XV/2, 306—315 (1910, Загреб); И., *Priručna knjiga „Duhovna obrana“* u hrv. glagolskoj knjiž., исти зборник XXVI/2 (1928, Загреб) 342—346.

највероватније није изашао испод његовог пера.⁵¹ Он је очигледно био иницијатор, наредбодавац да се књига склопи, док је извршење измицало његовој контроли. А исписивач (не заборавимо и на слагаче) био је човек који се није најбоље разумевао у словенске наречје, при томе је, можда, имао пред собом предлошке неједнаких квалитета.⁵² За штампарске подухвате у Риму свакако су били унајмљивани тамошњи житељи. Ни Божидар Вуковић није сам радио на својим књигама; како се наводи у литератури, помагали су му српски калуђери. Податак да је Вуковић био уважена личност при „Братству Грка“ у Венецији, где је постојала и грчка штампарија и јака грчка колонија, наводи на мисао о учешћу Грка при спремању српских издања.⁵³ Ово се односи на Вуковићева венецијанска издања, али је занимљиво да је још Копитар, један од првих који је споменуо Бугарски абатар, помислио да је у њему бугарски језик био покварен од стране неког Грка.⁵⁴ Мешање звучних и беззвучних сугласника или бркање *б* и *в* један је од сигнала таквог страначког неразликовања. Даље, само су се код лоших познавалаца језика могле из појединих запажених словних секвенција јављати махиналне аналогije: писар А 1 више пута ставља свиета свиета, погрешно понављајући групу *сви*. Несистематски поремећаји падежног система, које је он већ учовао или слушао приликом диктата (а ипак је имао представе о црквенословенској или српскохрватској граматичи) наводили су га да се и даље немарно односи према деклинацији. Упадао је у сасвим неоправдане погрешке: *ѿце наш кѿи*е си на небеси . . . хлебе наш даи нам; *Гѿспѿде свега*мѿштна и вѿцни *Бѿже*, итд.

Тако се рађала неуједначена и понекад невешта писменост, чије се поједине црте могу каткада објашњавати на различите начине. (Чињеница је и то да је у обради дрворезних абатара учествовало по више мајстора занатлија на истом примерку, а речено је да су и такве плоче могле играти улогу у настанку А 1. На Љубљанском абатару се познају два палеографска типа.) Овакво, задато или у перо диктирано састављање текста у сврху предстојећег типографског слагања није било исто што и мајсторско писање, тачније речено цртање сакралних штива које познајемо у нашем рукописном наслеђу. А и сами ти стари писари калиграфи, из чијих су руку излазила изванредна дела преписивачке вештине, остављали су ту и тамо по маргинама лепо израђених књига трагове своје скромније личне писмености, нарочито у одмаклим вековима турске владавине.

⁵¹ Н. Радојчић, Српски абатар . . . стр. 202, направио је узгред претпоставку да су бугаризми били убацивани у А 1 тамо где Бугари не би разумели српску реч. Овакво тумачење језичке мешавине сувише је упрошћено и једва доказиво.

⁵² Један детаљ сведочи о релативно тешњој „родословној“ близини Вуковићевог зборника и А 1, истовремено о неукости при спремању текста А 1: овде, на листу *ѿ*, III стубац, читамо: *мѿлишти се дѿшеиѿ* смиле се деиѿ (део Авгарове молбе Христу, са бесмисленим деиѿ), док код Вуковића одговарајуће место гласи: *молти се и мили дѿю* — честа формула.

⁵³ О Б. Вуковићу, његовим помагачима и везама са Грцима: А. Сковран, Војвода Божидар Вуковић — *Dionisio della Veggia*, гасалд Братства св. Ђорђа грчког у Венецији, *Зограф* 7 (1977, Београд) 78—85.

⁵⁴ Податак код В. Пундева, стр. 331, бел. 23.

Из свега реченог се види да текст А 1 представља посебан случај међу покушајима имплантирања западнојужнословенског књижевног узуса на источно говорно подручје. Абагар који је овде разгледан спада у „трендове“ једне издвојене ћириличке кодификације, али степен праве кодификованости он ни изблиза не достиже.

III

О остала четири абагара говори се као о целини, пошто они не дају правог повода за раздвајање и појединачно разматрање, а узети заједно пружају прилику за извесне начелне опаске.

На свим даљим абагарима налази се српско, рашко-ресавско писмо, са местимичном вокализацијом $\text{ь} > \text{а}$ и са понеким мање обичним знацима понародњавања тадашњег писаног језика, без оних специфичних особености које одликују католичко ћирилично писање и напред проучени А 1. Ови абагари су споменици православне писмености.

А 2 (Београдски или Бањалучки) је у досадашњој литератури био стављан на крај XVII века, али на нека уверљивија палеографска, историјскоуметничка или друга објашњења у вези с овим датирањем нисмо наишли. О А 3 (љубљанском примерку) постоји исцрпна студија Н. Радојчића (Српски абагар, в. напред), у којој је његово смештање на крај XVI или почетак XVII в. изведено на основу одсуства русизама. Можда је исти критеријум био, касније, примењен и на датирање претходног абагара, под утицајем Радојчићевог научног угледа. Међутим, у кратком археографском опису следећег, Загребачког абагара, А 4, Вл. Мошин (в. напред) је поводом оба, тј. А 3 и А 4, изнео мишљење да су они према типу слова из XVIII века. Такво тврђење је прихватио и Б. Рајков,⁵⁵ чиме је указао на то да су љубљанске плоче млађе од бугарске књиге (Н. Радојчић је, наиме, сматрао да је А 1 направљен по угледу на А 3, стр. 204). Рајков је још у свом претходном раду⁵⁶ рекао да орнаментални иницијали љубљанских плоча не могу припадати тако раном периоду о каквом мисли Радојчић. Када поредимо А 2, коме се приписује нешто старији постанак, са А 3 и А 4, за које се сада утврђује да су оба из XVIII века, одиста примећујемо да онај први показује нешто мање језичких иновација, па се тиме поткрепљује и кориговано мишљење о А 3, а показује се као тачно и датирање А 2. — Последњи, Ликићев абагар, А 5, носи на себи годину израде: 1747.

Сви су ови абагари малог текстуелног опсега (осим А 3, на коме, додуше, има доста илустративног материјала), фрагментарног карактера, иако, можда, својеремно и замишљени у таквим обимима,⁵⁷ местимично оштећени, па и нечитки код појединих слова. На пример, А 2 има око

⁵⁵ Абагар ... 18.

⁵⁶ Към въпроса ... 282—283.

⁵⁷ Према нумерацији стубаца у А 4 се види да је то само одломак из веће целине (Б. Рајков, Към въпроса ... 283).

160 сасвим кратких редака, са по десет-дванаест словних знакова. Текстови свих њих, узетих заједно, не износе ни половину самог Бугарског абагара.

Текстолошких анализа је досад било поводом А 3 (Радојчић) и А 4 (Рајков), док о друга два, колико нам је познато, није писано у том смислу. Из постојећих студија се не може сазнати много више од тога да се поједини абагарски састави слажу са одговарајућим саставима у Зборнику Божидача Вуковића и Часослову Јакова од Камене Реке, као и са неким другим, раније издаваним текстовима (апокрифним).⁵⁸ Авгарова легенда се налази и у Вуковићевом и у Јаковљевом издању (напомињемо да се појављују разне верзије ове приче, потпуна и непотпуна).⁵⁹ Разумљиво, било би веома пожељно да се изврши тачна текстолошка анализа свих наших примерака. Овде ћемо се ограничити, као и у вези са А 1, на филолошко разгледање.

А 2 познаје графеме ω (на почецима речи, мада недоследно) и ϑ . Широко ϵ се пише у вредности *je* (его, ω снованіе), али се јавља и група *іе*: *покааніе*, *ѡрѣжіе*, као и *іе*: *ѡчааниемъ*; *и* у функцији *je*: *и(стъ)* поред *есмъ*, *дан*, и у функцији јотовања по народном изговору: *ѡправдани*. Група *aja* као *aa*: *великаа*, *ѡчааниемъ*, *нераз(д)елимаа*. Понекад се мешају *e* и *ѳ*: *победа*, дат. јд. *вѳре*, као и *и* и *ы*: *пастирь*, *сѣмръты*, ном. мн. *дѣсы* *нечисты*. Групе *иш*, *иш* у наставцима се сажимају: *чл(о)вѣчьскы*, *вишни*. Има неколико примера за $\bar{b} > a$: *ча(стъ)ни*, *аганацъ*, *телацъ*, док вок. $p > ep$ налазимо у *дверъ*. Народски је облик *сѣ* м. *сѣтъ*. Нотирамо удвојене вокале: *цвеетоносіемъ*, *иш* (*везник*). Место „запрѣцаю ти дѣволе с(ве)тимъ х(ристо)виемъ“ не означава ијекавизам у наставку *придева*, како би се могло помислити; иза ове речи нема именице. Ово треба тумачити грешком, тј. прескоком реда или редова у преписивању који се негде догодио: у предлошку или овде.

А 3 је темељно проучио Н. Радојчић. У његовој студији налазимо податке о невеликој претходној литератури поводом А 3, опширно дат садржај и ликовни опис, затим поређења са штампаним зборницима и неким другим старим текстовима. Посебно се истиче аргументација о старини А 3. Пошто је, насупротив Радојчићу, Б. Рајков сугерирао како је, обратно, Станиславовљев абагар утицао на касније примерке, ми ћемо се на ова ова мишљења осврнути са резервом која има принципски карактер. Наиме, ако је од неког старинског текста одн. од неког типа текстуелног састава остало мало примерака, или су остали одломци, тешко је са си-

⁵⁸ На разне начине се у везу с абагарима могу довести примери старе писмености у радовима: Љ. Ковачевић, *Неколико priloga staroj srpskoj književnosti*, *Starine JAZU X*, 1878, 276—293; В. Качановски, *Апокрифне molitve, gatanja i priče*, *Starine JAZU XIII*, 1881, 150—163; Ст. Новаковић, *Апokrifi iz štampanih zbornika Božidara Vukovića*, *Starine JAZU XVI*, 1884, 57—66; Ст. Новаковић, *Апokrifski zbornik našega vijeka*, *Starine JAZU XVIII*, 1886, 173—174.

⁵⁹ Расправљајући о Јакову из Камене Реке, П. Атанасов спомиње да је Авгарова епистолија добила карактер амулета још у IX—X в. у Византији (о чему је говорио и Пундев), а касније се нашла у римском индексу забрањених књига. Аутор доказује да су графички елементи Часослова послужили као узор и за Станиславовљев и за љубљански примерак (Јаков Крајков — књижевник, издатељ, график XVI в., 1980, Софија 74, 92—94).

гурнош ћу закључивати о томе који је од њих на који непосредно утицао, који је са кога преписиван — наравно, уколико нема друкчијих доказа. Може се замислити широка и сложена мрежа, од које су се сачували ту и тамо чворови, па је неупутно да се сигурном руком учртавају нити сродности између њих. Сва „генеалогичка“ се није простирала баш по сачуваним реликтима. Примерци блиски по својим ситним палеографским, графичким, рецензијским појединостима, по нехотичним грешкама, још и могу да послуже при таквом комбиновању; међутим, између А 1 и осталих абагара налазимо, углавном, само садржинске сличности, слично-сти у погледу типа њихових састава, али врло мало оних осталих, које би давале основа за ближа нагађања о рецепцији. Млађи постанак А 3 се доказује његовим сопственим карактеристикама, али временски редослед не мора бити органски повезан са трансмисионим.

А 3 се одликује истим особеностима као А 2, али су неке напред забележене црте у повлачењу, а друге у надирању. Постоји и ω (ређе) и ε ; широко ϵ (проповеданіе); група *oje*: првое, група *aje*: чѣваеть, поставляеть; *ia* за јотовање (претходни пример). Што се тиче *i*, примећује се да су две или чак једна тачка овде мање читљиве; даље, да се овај знак употребљава у уобичајеним случајевима, као *іако*, *хр(и)стіан(ь)скіѣх*, *васкр(ь)сеніемъ*, *сыща(с)твіемъ*, *пріестѣ* (али: *пришастѣвиемъ*), а такође сразмерно често и међу консонантима: *жр(ь)тавнікъ*, *цоперънице*, *н(е)б(е)снїи*, *сѣтворїты* (инфинитив), *чинїлице* и сл. Мешање *e* и *ѣ*: проповеданіе, благодети, рсками, делателъ, заповедахъ, въ бедахъ, естѣ, пріестѣ, дадитѣ, дванадесѣтимъ (чешће је уједначавање у корист *e*). Раширенији је него у претходном тексту прелаз $\varepsilon > a$: *ва* (предлог), *начстакъ*, *жр(ь)тавнікъ*, *васемъ*, *васакъ*, *шад(ь)ше*, *взбѣдише*, *ваставъ*, *рождаствомъ*, *сыща(с)твіемъ* итд. (и као траг тога антивокализација: *вѣмъ* = *вам*), напореда са *въ*, *вѣса* и другим примерима. Реч тогда сведочи о истрајавању старог дублета. Овде није непознато ни вок. $p > ep$ у речима типа *вздержанїю*, *с(т)р(ас)тоте(рь)пче*, поред првое, државѣ без икаквих ознака за полугласник; има: *цоперъница*, *цоперънице*, што би требало да представља реч *соргнаса*; а и пример *агенацъ*. Овај текст одликују учесталији надредни знаци, од којих треба скренути пажњу на знак изнад *и*: *рай*, *домъ б(о)жїй*, *херѣвим(ь)скїй* — у служби изговорног одн. традиционалног *j*; такође: *іако*, где „кратка“ таутологично симболизује прејотацију.

Неколико народних (новијих) црта, осим екавизама и српске одн. србуљске вокализације *ѣ*: *запрещеніе* на чародеице . . . *кои чарую*; *поставляеть* архангела да *чѣваеть*; *избав(и)* . . . *снага мача* (комбиновани *придевско-заменички наставак*; напореда: *вземлюшаго*). Еише пута се понавља реч *цоперъница* (*цоперъница*), на местима где други текстови имају *вейица*,⁶⁰ за коју сазнајемо да у варијантима са *ц* постоји у нашим старим речницима са западних територија и код Вука, као и у хрватским говорима и народним умотворинама.⁶¹

⁶⁰ Н. Радојчић, Српски збегар 199—200.

⁶¹ Рјечник ЈАЗ У; према Етмологичком рјечнику П. Скопа, породица речи *coragica* и сл. бележе на је у најпознатим крајевима од XVII в.; пореклом од нем. *Zauber(in)*.

А 4 има ʒ и ou , ω махом у ʃ и на почецима речи; сличне недоследности око јоте као у претходним примерцима: Прокопиѐмь, Грїгорїѐмь, ча(с)т(ь)нїими — пришаствиѐмь; еже, запреџаѐтъ сведоче о губљењу ju ; прејотован вокал рашког писма нађен је у н(ь)нѣ и пр(и)сно — али: свина (= свиња). Знак i између консонаната: страшнїмь, оужаснїмь. Мешање e и b : неделею, въ Витлееме, запреџаѐтъ/запрѣџаю; u и y : синь — вась. Вокализација: ча(с)т(ь)нїими, васакого, вась — али въ, рождьство(мь). Као въмь, показано у А 3, овде има дь (= да). Удвојен вокал: носит(ь).⁶²

Појављује се реч сасловь: запрѣџаю ти дїаволе зѣло страшнїмь и оужаснїмь Х(ри)с(то)вимь сасловомь. За ову реч смо нашли потврду само у Стулићевом речнику у облику *саславак* = *acetum aqua mixtum*, одакле ју је пренео Ђорђе Поповић у свој српско-немачки речник из 1895. г. (*Essig mit Wasser gemischt*).⁶³ Ово, као и реч ω почиваютъ (породица речи, према Рјечнику ЈАЗУ, у српскохрватском је изразито западне боје), наговештава западне текстуелне узоре.

Уочљив је овај одломак: да не имаши власти ни на чемь . . . ни на жить ни ʒ виноградь ни ʒ говеди ни ʒ ѡвца ни ʒ коза ни ʒ кони ни ʒ свина ни ʒ чемь сего дома — у коме запажамо колебања и иновације у облицима локатива.

Најзад, А 5, доста лоше резан, сведочи о ʒ и ретком ω (ω чи; тенденција да се ω ставља у иницијални положај), о даљем осипању старих рашких m и n : быгїа, въскресенїа (истина, има: пвлениа, развѣм, пролиѣти), благословенїѣ, благодаренїѣ, здравїѣ (изузетно: есте(с)твию). Уместо употребе m : сахранаюџѣ. Знаци b и y су ретки: лѣта, н(ь)нѣ (просѣте заједно са притерпевша можда сведочи о омашкама ранијих писара икаваца, чији су предлошци искоришћени, мада су могућне и друге претпоставке); крилѣ. Вокализације: седамь, конаць, песакь, ветарь, мозакь, болезань, чловечаске, саврьшень, ва, васако (као што смо видели, има и есте(с)твиѣ, такође и вок. $\text{p} > \text{ep}$: притерпевша и $> \text{pe}$: въскресенїа). Необично је: на помоть (h као ть). Један одломак: рече нежидь [= нечастиви] идемь ва чловечаскѣю главѣ, мозакь ч(ь)мрькати, ω чи ω слепити нось ω гѣстити зѣбе искоренити . . .

Било је већ наведено схватање да би текстови пре XVIII века требало да се разликују од потоњих тиме што немају русизме. Ликићев аба-

⁶² Удзајање слова смо видѣли у А 1, с чиме је у вези било говора о латиници, затим у А 2, А 4. У старој српској ћирилицы су озакзу појаву приметили Д. Исајловић, Ђ. Данѣчић, В. Ђорџић; она се, у старој литератури, сматра барокним маниром, када је реч о различитим европским књижевним срединама. О томе укратко: И. Грицкат, *О дихотомји књижевног израза*, *Sugillomethodianum* — зборник у част Д. С. Лихачова [у штампи].

⁶³ Н. Радојчић, *Српски абгар*, стр. 191: љубљанске плоче почињу сликом крста, а уз крст је наслоњена трска са сунђером и копљем. Уз сунђер и трску иде, према јеванђеоским асоцијацијама, и сирће.

проблема умекшаних сугласника.⁶⁷ Ово би се могло назвати палеорусизмом у српском правопису.

Стављање *e* на местима резервисаним за *ь* водило је порекло из најстаријих глагољских текстова, промицало је у босанским списима, поткрепљивало се каткада и тиме што се у изговору *ь* тако перцепирало. Знак *ь* се појавио у српским рукописима још пре Константинове реформе, у другој половини XIV в.,⁶⁸ и после тога се није губио из континуитета српске писмености. Уношењем знака *ї* (*i*) дошло се до још једног усаглашавања са руским рукописима исте епохе, као што је то била и проређена фреквенција знакова *и* и *ю*, очувано *щ*, *жд* (у поређењу са *к* и *і* у споменицима изразито лаицизираног типа), спиритуси у књигама верске садржине; све ове црте су уносиле боју подударности с руском продукцијом.⁶⁹ Треба истаћи знак *ѣ* (*й, ѝ, ѿ*): у вези с њим се у нашој науци говори ређе него у вези са *ь* > *e*, са *ѣ* или *ї*, а он управо и може да наведе на неке погрешне претпоставке. Споминући поново најстарије епохе, сетимо се наговештаја још путем спиритусних знакова, који су отпочели још у старословенској књижевности, између осталог приметно у глагољичком Асемановом јеванђељу; у првобитној глагољској епоси виђао се већ и надредни знак облика *ѣ*.⁷⁰ У српском правопису се међувокалска јота такође назначавала помоћу спиритуса. Говорећи у утицају ресавског правописа на бугарски јетропољски центар у XVI—XVII в., Б. Рајков показује и облик *ѣ* изнад *a, e*, као и над консонантским *и* (исправљајте).⁷¹ А. Младеновић примећује: „Слово *й* је употребљавано у писаним текстовима и документима код Срба, свакако спорадички а не генерално, много времена пре оснивања Суворовљеве славенске школе у Сремским Карловцима“.⁷² Овакве појединости, тј. *ь* > *e*, *ѣ*, *ї*, *ѝ* могу се, у вези с овим раздобљима, назвати псеудорусизмима.

Али је сигурно да је било и аутентичних руских утицаја на српску писану реч, на сто или више година пре почетка познате руске школе,⁷³ па бисмо такве продоре назвали медиорусизмима. Међу њима је,

⁶⁷ Учешће св. Саве и његове школе у стварању нове редакције српских ћирилских споменика, Светосавски зборник I, Пос. изд. СКА 114, 1936, 214—276.

⁶⁸ О појавама „ресавизације“ пре XV века, као и о ранијем јављењу *ь*, говорила сам у раду: Одлике ресавске редакције . . . (в. бел. 46), посебно стр. 111, 117.

⁶⁹ Ово сад није реч о примању руског утицаја. Константинова реформа са својим посебностима зрачила је из наших земаља према Русији, као што су и издања Вуковићеве штампарије утицале на неке руске штампане књиге (о томе уп. код Ђ. Сп. Радојичића, Јужнословенско-руске културне везе до почетка XVIII века, Зборник Матице српске за књижевност и језик 13/2, 288).

⁷⁰ О. Недељковић, Још једном о хронолошком примату глагољске, *Slovo* 15—16, 19—58.

⁷¹ Към историята на ресавския правопис в България, Зборник Владимира Мошина (1977, Београд) 218—220.

⁷² О неким питањима примања и измене рускословенског језика код Срба, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику 25/2, 72.

⁷³ Уп.: Вл. Мошин, *О периодизацији руско-јужнословенских књижевних веза*, *Slovo* 11—12, 13—130; Ђ. Сп. Радојичић, Јужнословенско-руске културне везе . . . (в. бел. 69), 261—309; М. Павић, *Историја српске књижевности барокног доба (XVII и XVIII век)* (1970, Београд), у уводном поглављу, *passim*. В. и: Н. Толстој, *Литературный язык сербов в XVIII в. (до 1780 г.)*, *Славянское и балканское языкознание* (1979, Москва) 166.

разумљиво, било појединости које су се поклопиле са појавама из ранијих епоха. Тада су преписивана руска дела и доношене руске богослужбене књиге, пошто од друге трећине XVII в. до друге трећине XVIII в. (приближно) није било штампаних издања за Србе. За овај период би се могло навести доста филолошких илустрација, при чему систематизованих прегледа те врсте засада нема.⁷⁴

У XVIII в. је наступио велики руски утицај, те би се његови језички наноси могли назвати неорусизмима. — Одвојено стоји русификација хрватских књига, позната највише по делатности Р. Леваковића и његових следбеника.

Овако разнородни, разбацани сигнали русифицирања и псеудорусифицирања у старом српском писму (две појаве које би по могућству требало увек разликовати) представљају издвојену и заокружљену тему. Овде се о проблему русизама говори стога што се њихово јављање у времену у коме није засведочена њихова пуна историјска оправданост, а у истој мери и нејављање онда када их историчари језика очекују, повезује са питањима стилске вредности и општег валоризовања онога што се исписивало — па тако и писаних секвенција у абагарима.

Чињеница да су између садржине и језичког уобличења у ранијим вековима постојале нормативне везе, добро је позната. У српским ћирилским списима уочљиво је подешавање спољне стране израза према садржају: у литургијском, богослужбеном, „озбиљном“ и текстуелно неприкосновеном књижевном слоју владао је скоро непомућени црквено-славизам, а у световним законима, повељама, у необавезној приповедачкој и приватној прози могао је да се слободније пробија говорни, дијалекатски елемент. Из одређених разлога, нечим „озбиљнијим“ су сматране такође почетне формуле и слични маркирани одељци у мање свечаним саставима, а то се преносило уопште на свако сажето или клишетирано обележавање, насловљавање, натписивање, надевање назива ономе што се подробно разлаже или се представља сликарски: све се то, очигледно, осећало у тим епохама као симбол, и самим тим као нешто нуминозније од обичног саопштавања.

Током српског седамнаестог и осамнаестог века белег руског (руско-словенског) стања придруживао се оном стилу који је владао у верским књигама, у вишем слоју писања одн. у ономе што је требало представити као виши слој. Разлог је лежао у поштовању које се гајило према великој и слободној православној земљи и њеним књигама, а такође и у једном формалном моменту. Можемо се досетити да је реч о подударности између неких детаља старог правописа, првенствено ресавског (употребљаваног увелико у вишем, сакрално схватаном слоју) и руског црквенословенског. То су већ помињани *ѝ*, *і*, *џ* и *жд*, спиритуси. С

⁷⁴ Вредан пажљиве студије био би језик Гаврила Тројичанина, писара Шестоплева и Козме Индикоплова из 1649. г. (Споменик СКА XLIV, 1922, студ.ја В. Јагића), затим Врхобрезничког летописа из 1650. г. (фототека Народне б библиотеке СРС, Шафарикова збирка IX G 6), Псалтира с последовањем, око 1651. г. (Народна библиотека СРС, рукопис 46; смењивао се с другим писаром) итд. Утицај руских предложака је евидентан.

овим се касније сливало $\text{ь} > \text{е}$, третман вок. р и л , а постепено је почело да се „поштује“ и рускоцрквенословенско ѣ , давно заборављено у српским књигама.

Из реченог произилази да се обележја руског правописа тадашњег типа, одн. они специјални знаци који су на тај правопис подсећали, могу у већем броју очекивати у свему ономе што је значило „свету реч“ или што је од несветог одскакало по својој замишљеној симболичној функцији. Према ономе колико се русизама — и у шта! — уносило пре Суворовљеве школе и колико се није уносило после ње, можемо судити о томе у којој се мери — и где — осећала метафизичка елевација употребљених речи.

Када се ближе упознамо са натписима и записима у српској графици раног XVIII века, налазимо потврде за то. Док у континуираном писању (у књигама и другим списима) по правилу још нема руског утицаја, сем ако се не преписује с руских предлогака, у једном натпису уз слику св. Георгија, у пештанској цркви истог имена, из 1701. г., читамо: $\text{ѣко звѣздѣ многосвѣтлѣю, ѣкоже солнце сіающе на тверди н(е)б(ес)нѣи тѣ вѣмь с. Геѡргіе.}^{75}$ Исто се тако, нпр., ѣ употребљавало диференцирано, тј. чешиће у именима светитеља и у називима за више чинове у црквеној хијерархији, као што су се диференцирали и завршеци презимена: Арсеније Чарнојевич, а напоредо с тим -иѣ у презименима дворезаца и бакрорезаца.⁷⁶ Дакле, руско црквенословенско писање је већ било познато, и његова важећа функционалност се примењивала.

Шта се запажа на абагарима?

У самим текстовима православних примерака сасвим су уздржљиво размештени псеудорусизми и медиорусизми, при чему се они који су ретки у ресавском писму ($\text{ь} > \text{е}$, ѣ , вок. $\text{р} > \text{ер}$ или ре) налазе углавном у речима религиозних асоцијација. Што се тиче илустративних делова, Б. Пенев је, проучавајући А 1, уочио слова ѣ и ѣ само у именима светца уз њихове ликовне, и нигде у тексту.⁷⁷ У овом католичком ћириличком саставу то је посебно симптоматично. У А 2 нема илустрација. А 3, А 4 и А 5 су из XVIII века (А 5 је датиран годином која пада после великог продора руске школе). Украј њихових ликовних представа, међу обележјима која би се издвајала изван круга већ и иначе присутних у тексту, налазимо само ѣ : у погпису под сликом у А 3 и врло нејасно у А 5, такође у ознаци поред лика.

Постоје и абагари са искључиво ликовним мотивима, уз које иду само кратки натписи. Разгледана је цела збирка репродукција која се чува у Народној библиотеци СР Србије, и све репродукције у часопису Багдала 149—150 (в. бел. 5), које је издао Св. Душанић и међу којима постоји само једна (антиминс, пре 1719. г.) без одговарајућег примерка у збирци НБ СРС. На једном Ликићевом абагару из 1724. г. (долагање Христа у гроб, апостоли) стоји реч Петаръ. Осим овог примера, до сре-

⁷⁵ Д. Давидов, Српска графика ... (в. напред), сл. 177, опис 102.

⁷⁶ Д. Стефановић, Осврт на језик записа у српској графици 18. века, реферат на симпозијуму Српска графика у XVIII веку [у штампи].

⁷⁷ Историја ... 230.

дине XVIII в. не примећују се изразитији русизми, и однос између опште рашко-србуљске и ресавско-„русифициране“ боје није померен у корист ове друге. Тек на абагару Г-35 (Света Троица с Богородицом и светитељима, сред. XVIII в.) стоји урезано: архиепископъ сербски, Їванъ Креститель, образъ, пресвѣта (sic) Б(ого)р(оди)ци, великомъченикъ; на Г-38 из 1797. г.: сѣ икона ... вирѣзалъ Рѣвимъ архим. м. Боговаче — што је већ прави рускоцрквенословенски продор.

Оваквим, чисто филолошким путем долази се до закључка да творци абагара ову своју материју (па чак ни тумачења уз ликове) нису сматрали сакралном, иако је она спадала у сферу побожности. Њихова свест о таквом разграничењу извирала је из тога што су знали да садржај абагара није у потпуности правоверан, а можда је постојало и неко сећање или сазнање да тај садржај није потекао из православних земаља.

Већ је било споменуто да абагари подсећају на романескну, приповедну грађу нашег писаног наслеђа управо тиме што они, ни по пореклу, ни по садржини, нису деловали на тадашње кориснике као верска или ка вери усмерена грађа. Абагари су само један скроман пример међу оним многобројним и одавно проучаваним, где се народско расположење, управљено на сујеверје, на бригу о свом здрављу или на невину разноду, изливало у забележене речи, па се у тако забележеној форми покретало најчешће из западнијих српскохрватских крајева према источнијим. Таква је била судбина витешких одн. авантуристичких романа, појединих побожних (манастирских) прича, као и неких књижевно уобличених апокрифа. Ова врста литературе — у којој су абагари за данашњег проучаваоца само кап у мору, иако су, можда, некада били многобројнији — са својим флукутирањем од западне према источној језичкој боји, одиграла је своју часну улогу, премда не много значајну, при уједначавању српскохрватског језика у његовом садашњем стандардном и књижевном облику.

Београд

Ирена Грцикаић

Резюме

Ирена Грицкат

ЯЗЫКОВЫЙ АНАЛИЗ ЮЖНОСЛАВЯНСКИХ АБАГАРОВ

Под абагарами подразумеваются старые тексты вырезанные на деревянных досках, которые умножались ксилографическим способом, а также и книга (всего одна известная), которую с этими оттисками роднит полуапокрифическое содержание.

Здесь рассмотрено пять южнославянских абагаров. Один из них (не раз уже изучавшийся раньше), изданный в форме книги, является памятником болгарской культурной традиции, тогда как четыре остальных — памятники сербского языка и письма. Болгарский абагар из 1651-го года являет собою текст, в основании которого находится сербохорватский язык с характерными чертами его западных наречий (икавизмы, икавизмы и др.) и с ярко выраженными следами латинского алфавита и правописания в кирилловской переделке. Этот абагар был занесён католической церковью (*Congregatio de Propaganda fide*) в среду болгарских павликиан. Наравне со следами влияния *Rituale Romanum* Бартола Кашича и некоторых других источников, в его языке отразились также болгаризмы, помимо неопытности и различных ошибок автора, писца или наборщика.

Четыре сербских абагара (конец XVII — начало XVIII вв.), в которых лишь очень отдалённо намечается то же самое западное происхождение, но без католического влияния и без признака латинских графических образцов, носят характер тогдашнего ресавско-сербульского письма, не нормированного и не содержащего в себе русизмов даже в эпоху, когда их уже можно было бы ожидать. Этот факт указывает, между прочим, на то, что писавшие причисляли абагарские темы скорее к развлекательным, романическим и подобным светским жанрам, чем к религиозно окрашенным.

НЕКЕ ЈЕЗИЧКЕ ОСОБИНЕ У „ЖИТИЈУ“ ГЕРАСИМА ЗЕЛИЋА

1. Герасим Зелић (1752—1828), калуђер и архимандрит манастира Крупе у Далмацији, епископски викар православног владичанства у Далмацији и Боки Которској, „ревностан бранилац православне вере против покушаја наметања уније од стране аустријске владе“¹ и мемоарист, дао је свој допринос српској култури објављивањем једне опсежне аутобиографије, написане по угледу на познату књигу Доситеја Обрадовића. То дело је пуно веома важних података за познавање културне историје Срба у тадашњој Далмацији. Остало је, на жалост, превиђено и заобилажено не само са литерарне него и с филолошке стране. Штампано је у Будиму 1823. године под насловом *Житије сирѣчь рождение, воспитание, сѣранствованија, и различна ѿ свѣту и у оиѣчестиву ѿрикљученија и сѣраданија Герасима Зелића*.²

Зелићева аутобиографија је написана врло богатим народним језиком³ и због тога заслужује нашу пажњу.⁴ Овом приликом желимо да

¹ *Југословенски књижевни лексикон*, уредник Живан Милисавец, Нови Сад, 1971, 586. В. и *Енциклопедија Југославије*, Југославенски лексикографски завод, Загреб, 1971, VIII, 619—20.

² Осавременили смо граfiју у овом раду, с напоменом да смо задржали слово Ћ које овде има свакоко рускословенску вредност је. За пун библиографски опис, в. Стојан Новаковић, *Српска библиографија за новију књижевност 1741—1867*, у Биограду, 1869, 1?2.

³ Поред народних има и српскословенских црта као, на пример, следеће: *вавиек* XI, 11, 475, 479; *вавѣк* 111, 183, 237, 266, 289, 299, 329, 403, 456, 515, 534; *вавѣки* 273, 296; *ваистину* 40, 89, 112, 215; *ваобитије* V; *Ваведение* 48; *од Ваведенија* 49; *корабаљ* 58, 93, 101, 102 (2×), 103, 120, 163 (× 2), 269, 382, 415; 556, 558; *ѿлезан* 127; *ѿрочаји* 312; *ѿрочајиѿ* 278; *соблазан* 353, 357; *савакуйно* X. Као што се зна, ове и сличне српскословенске особине јављају се у радовима српских писаца током XVIII и почетка XIX века. В. наше радове: *Прилоѿ ѿознавану судбине српскословенских елеменѿѿа у језику ѿисаца из Војводине ѿредеуковској доба*, Зборник за филологију и лингвистику, XIX/2, (1976), 35—53; *Прилоѿ ѿрочавању српскословенској елеменѿѿа у делима српских ѿисаца осамнаестѿѿој и ѿрве ѿређине девѿтнаестѿѿој стѿолећа*, *American Contributions to the Eight International Congress of Slavists, Zagreb and Ljubljana, September 3—9, 1978, Vol. I, 1978, 11—25*;

⁴ Нећемо овде говорити о литерарним вредностима Зелићеве аутобиографије које су такође од значаја за историју српске књижевности у Вуково доба.

се позабавимо важнијим фонетским, морфолошким, синтаксичким, као и лексичким особинама Зелићевог *Живија* и тиме продубимо наша знања о језику овог заслужног борца за права свог народа.⁵

ФОНЕТИКА

Вокали

2. Вокал а

а. У облику предлога *ѝрема* Зелић има најчешће *-а-* м. старијег *јаѝа*.⁶ Нпр.: *ѝрама Боѝа* 567, 570;⁷ *ѝрама свеѝе* 85; *ѝрама мене* 210; *ѝрама духовноѝа чина* 253; *ѝрама Франѝуза* 514; *ѝрама Боѝа, Краља, и ѝрама народа* 567; *ѝрама свешѝеника* 537, поред *ѝрема свеѝе* 42; *ѝрема Пеѝиѝ* 71; *ѝрема Еѝискоѝа* 512 и сл.

б. У речи *нарав* (рускосл. *нравъ*) Зелић има *-а-* у првом слогу: *ѝо ... нарави* IX.

в. Од грч. *τράπεζα* Зелић има само форме са *ѝрай-*. Нпр.: *ѝрайезе* 247; *ѝри ѝрайези* 51; *на свеѝој ѝрайези* 369; *ѝрайезу* 84, 86; *до ѝрайезарије* 35; *У ѝрайезарију* 35; *у ѝрайезарији* 38 и сл.

3. Сажимање вокала

а. У Зелићевом народном језику сажимање вокала се најчешће јавља у радном глаголском придеву. Иста се ситуација запажа и у данашњем говору источне Херцеговине.⁸ Нпр.: *Ко би моѝо ...* 533; *јубилиро* 202; *ѝраѝулиро* 615; *наброо* (= *набројао*) 132;⁹ *сјао* (= *сјахао*) 32,¹⁰ поред облика без сажимања, као, на пример, *моѝао* 29, 100; *казао* 400; *рекао* 229, 270; *знао* 287; *дошао* 115; *ѝошао* 137; *имао* 203 и сл.

б. Зелић зна за облике везника *кано* (< *каоно*): *кано* 43.

в. Међутим, према нашој анализи, Зелић не зна за форму *чек* и сл. (< *чов[ѝ]ек*) са сажетим вокалима, која се често налази у источнохерцеговачком говору.¹¹ Налазимо у његовом језику или облике без консонанта *-в-* (*чоек* 307, 379, 529, 589; *чоѝка* 430; *чоѝком* 546) или с поменутиим гласом (*човек* 29, 298, 338, 502; *човека* 447; *човеком* 46, о сваком човеку 334 и сл.).

⁵ Као што ћемо видети, Зелић, ијекавац, рођен у Жегру у Далмацији, представник је источнохерцеговачког говорног типа. За наш рад коришћени су познати радови о поменутом говору, који су у самом тексту цитирани.

⁶ Према А. Пеци, предлог *ѝрам(а)* употребљава се у данашњем говору источне Херцеговине, поред форми са *е* (*ѝрема*). В. Асим Пецо, *Говор источне Херцеговине*, Српски дијалектолошки зборник, XIV, сеп. I, 39; скраћено: Пецо, *Говор*.

⁷ Предлог *ѝрема* (*сѝрема*) уз генитив такође се употребљава у данашњем источнохерцеговачком говору. В. Пецо, *Говор*, 166.

⁸ Пецо, *Говор*, 41.

⁹ Ово би требало читати свакако *набројао*.

¹⁰ Сажимање је уследило само после губљења сугласника *х* (*-аха-* > *-а-*).

¹¹ Пецо, *Говор*, 43.

4. Замена *с* старој *ј*

а. Према Пеци, „најважније питање из области фонетике са којим се сусреће испитивач ијекавских говора јесте утврђивање вриједности замјене вокала *б* у данашњим дугим слоговима.“¹² Према нашем испитивању језика Герасима Зелића, можемо констатовати следеће о судбини *ј* у дугим слоговима:

1. Место *ј* у дугим слоговима Зелић најчешће пише *и*¹³, што значи да код њега овакав *ј* има двосложну гласовну вредност. Нпр.:¹⁴ на *бриџу* 84, 246 (2 ×); на *једном бриџу* 209; *вриџа* 81; *две* 68, 91, 93, 97, 130, 137, 224, 206, 535, 538, 552, 634; *оба две* 454; *доние* и 12, 51, 99, 171, 255, 278, 370; *доние* 6, 104; *доние* 121, 123; *одниџи* 171, 250; *одниџи* 60, 273, 563; *иониџи* 272; *наниџи* 456; *иодниџи* 310; *ириџи* 157;¹⁵ *зайриџи* 577; не за *иџи* *ге* XIV; *млик* 241; *наирџ* 31, 34, 70, 97, 98, 164, 184, 211, 225, 255, 311, 415, 503; да се *освиџи* VI; *осмиџајући се* 547; *иоирџе* 29, 272; *ириџара* 467; *ириџаром* 416, 465; о *ириџари* 101; *ириџиџе* 489; *ириџиџи* 266, 287; *ириџиџи* 165, 200, 271, 297; *слиџаше се* 425; *сирџ* 225, 502 (2 ×); на *велику сриџу* 196; у *сирну сриџу* 53; На *Томину сриџу* 448; у *сриџи* 107, 526; на *сриџи* 530, 534; *ио сриџи* 632. Колебање у писању *ј* у дугим слоговима запажа се у следећим примерима: *биџи* 2; *биџо* 103, 104, 502; *биџа* (ген. једн. м.р.) 60; *биџи* 502; *биџе* (ген. једн. ж.р.) 49, 478; *биџе* (ак. мн. ж.р.) 267; из *малениџи* *куџица* 71; *џе се ниџи* *биџи* 239, поред *бџа* 244; *бџо* 59; *бџа* (ген. једн. ср.р.) 589; *бџе* (ген. једн. ж.р.) 115; *бџу* 129, 572; *бџом* 524; у *бџо* 181; у *бџи* *аџина* 568; *биџан* 337, поред *бџан* 263; *иобџи* 509; *виџа* XIII, поред *вџа* 503, 638; у *моџи* 431; на *вџи* 227;¹⁶ *вриџе* XIII, 4, 6, 11 (2 ×), 26, 72, 74, 75, 120, 170, 176, 178 (2 ×), 179 (2 ×), 197, 202, 203, 209 (2 ×), 219, 243, 246, 318, 499, 635; у *оно вриџе* 458, 552, 554; у *сџи* *вриџе* 523; у *ио вриџе* 529; *ио неко вриџе* 558, поред *вриџе* 25, 163, 199, 206, 509;¹⁷ у *крајко вриџе* 610;¹⁸ *диџи* 591, *диџи* 52, поред *раздџи* 121; *диџи* 3, 73, 150, 151, 152, 184, 185 (2 ×), 186, 187 (2 ×), 322, 341, 574; *диџиџу* 341; *диџиџом* 184, 186; *ио диџиџу* 187, поред *дџиџи* 133, 151, 574, 634;¹⁹ *зайовџиџе* 66, поред *зайовџам* 601; *зайовџа* 217, 574, 581; *зайовџају*

¹² Пецо, *Говор*, 47.

¹³ На жалост, Зелић се није користио у својој аутобиографији графемом *ј* али се сигурно ради о *ије* а не о *и* без гласа *ј*. Занимљиво је приметити да је у оваквим позицијама такође свештеник и писац Прокопије Чокорило из Плана, код Билеће (1800—1863), писао редовно *и*. В. Пецо, *Говор*, 52.

¹⁴ После облика који се редовно јављају у Зелићевом језику са заменом *и*, цитираћемо оне који се пишу или са *и* или са *е*, *џ*.

¹⁵ Уп. облик *доние* 215, који у данашњем књижевном језику гласи *доние*.

¹⁶ Уп. *вџа* 570, где се ради о *ј* у кратком слогу.

¹⁷ Уп. и *вриџе* 359.

¹⁸ Занимљиво је да Зелић пише „неправилно“ следеће форме са комбинацијом *и*: *вриџеном* 235, 352, 429; *вриџена* (ген. једн.) 54, 251, 409, 412, 434, 457, 557; *дриџи* *вриџена* (ген. мн.) 523, поред *вриџена* III, 30, 53, 318, 547; *вриџеном* 549; *вриџена* (ген. мн.) VI и сл.

¹⁹ Уп. облик *дџиџиџа* 4, где се ради о *ј* у кратком слогу. В. нап. 42.

(изесѣи 9); изсѣкли 136; изсѣчена 631; исѣовѣдиши 97, 198, 250; исѣовѣдим 197; да се исѣоведим 155;³³ исѣовѣди 157, 158; исѣовѣдише 153; исѣовѣдили 126; мѣре 265;³⁴ мѣрећи 136; мѣрење 265;³⁵ мѣрио 232; мѣсец 115, 242; мѣсеца 416 (2 ×), 456, 466, 520, 552; мѣсеци 85, 248; мѣди 227; мѣсто 17; на своме мѣстику 204; на оном мѣстику 157; мѣста (ген. мн.) 251; мѣста (ак. мн.) 467; на друише мѣсти 238; ѿ друише мѣсти 251; намѣстим 429 и сл.; намѣравам 65; намѣрим 617; обѣд 154, 185; обѣда 178; на обѣд 183; обѣдовати 191; Обѣдујем 154; обѣсти 508; обѣсиле 576; ѿсѣкли 136; ѿсѣтим 67; ѿсѣтио 219; ѿушѣцало 487; ѿушѣцали 487, 489; разумѣи 115, 117, 241, 551; разумѣи 424; разумѣо 115;³⁶ разумѣли 114, 224; разумѣо 176; свѣдок 173, 499; свѣсти 156, 244; свѣнем 71; свѣдим 125, 514; свѣдимо 154; свѣдише 137; свѣдећи 155 (2 ×); свѣдо би 229; свѣдили 222;³⁷ свѣдећа 67; свѣдаше 597; свѣсти 8; свѣтим се 68; слѣварѣја 579; слѣварѣе 580; хлѣб 244 (2 ×), 503; човек 81, 82, 88, 89, 99, 338, 530; човека 94, 99, 347;³⁸ невѣста 575; невѣсти 575; невѣстику 578. Напротив, форме у којима је *ј*аи у кратком слогу јотовао претходни консонант нису толико бројне. Поред облика који редовно имају јотацију (*ђевер* 6, 7; *ђевера* 373; *леђеи* 340; *јонеђељак* 45, 591, 600, 614 (2 ×); *јосѣиђеи* 296; *живљеи* 81, 114, 123, 218; 299, 334—5; *живљење* 239; *живљеи* 421, 622; *шриљеи* 182, 422, 557; *шриљеи* 421;³⁹ у *Њемачкој* 164; *Њемачкој* 269; *Њемачки* 269),⁴⁰ налазимо понеке који показују колебање. Нпр.: *виђеи* 4, 15, 26, 32, 45, 47, 70 (2 ×), 72, 76, 128, 184, 191, 211, 232, 261, 269, 386, 400, 403, 622 и сл.; *виђеје се* 437; *виђео* 501, 560, 630; *виђеи* 219, 287, 376, 402, 500, 523; *јредвиђеи* 2, 344, поред *видѣи* 287, 376, 500, 623 и сл.;⁴¹ *шѣојођ* 76, 78, 210 (2 ×); *шѣо је јођ* 242; *дојођ* 463; *какојођ* 4, 472; *шѣојођ* XV; *шѣо би јођ* XV; *кад би јођ* 412, поред *шѣо је јођ* 340; *како је јођ* 72; *какојођ* 434, 584; *ђевојка* 575, 579, поред *дѣвојка* 579; *дѣвојке* 575; *дѣвојку* 574, 575, 582; *дѣвојка* 581 (*девојка* 409 двапут); *дѣвојке* (ак. мн.) 408; *дѣвојци* 574; *дѣвица* 407; *дѣвицом* 579; *дѣвице* 84 и сл.; *ђецица* 245; *ђеца* 18, 133, 575; *ђеци* 270; *ђеце* 43, 293, 575; *ђецом* 199; *ђецу* 12, 150, 220, 575; *ђеца* (ген. мн.) 240 и сл., поред *дѣвица* 244, 504 (2 ×); *дѣца* 4, 515; *дѣцу* 382; *дѣце* 4; *дѣци* 185;⁴² *ђе* 1, 2, 5, 8, 12, 16, 25, 332, 403, 521, 588 и сл.; *ђеје* 34; *није* 6, 11, 58, 86, 125, 134, 168, 256, 264, 501, 573; *ђејођ* 241, 249, 263, 335, 556 и сл.; *друђе* 18; *ође* 17, 18,

³³ Уп. форме *исѣовидим* 153; *исѣовидио* 582, које представљају или штампарску грешку или одлику западних икавских говора.

³⁴⁻³⁵ Погрешно је пагинирана страница 263.

³⁶ В. § 46. за икавске облике.

³⁷ Што се тиче последња два облика, в. § 46.

³⁸ Страница је погрешно пагинирана. Треба да буде 447. В. § 3.

³⁹ Уп. форме *шрији* 10, 78, 108, 263, 323; *шриили* 179, које су резултат морфолошке аналогije. Даље о овоме в. § 4в. Што се тиче облика *болѣла* 2; *заболѣло* 157; *заболѣле* 615; *волѣли* 557; *лѣкар* 235, 423; *лѣкара* 273, 550; *лѣкару* 549 и сл.; *лѣста* 8, 85, 132, 218, 419, 424; *лѣтине* 158 и сл., сматрамо да се овде такође ради о јотацији претходног консонанта (*бољела* и сл.). Уп. писање *шриљви* 182 и сл.

⁴⁰ Овде се редовно пише *ј*аи, али се сигурно ради о јотовању претходног консонанта. В. нап. 39.

⁴¹ За икавске облике в. даље.

⁴² Уп. такође *ђеинѣи* 77, 85; *ђеинѣи* 56, 65, 66, поред у *дѣинѣи* 85; од *дѣинѣи* 96 и сл. В. нап. 19.

45, 58, 71 (2 ×), 75, 85, 188, 215, 235, 246, 247, 251, 257, 411, 424, 523 (2 ×), и сл.; *онђе* 14, 58, 133, 264; 387; *онђешњи* 47, 72, поред *id b* V, VI, VII (3 ×), 354, 410, 587, 588, 610, 631 и сл.; *id bkoje* IV; *id bshij* IX; *нидб* 374; *овдб* VII, XIV, XV, 126, 205, 369, 410 (*овде* 41, 125, 177, 197, 213, 271, 486, 507, 523, 601, 631 и сл.); *онде* 2, 272;⁴³ *међеда* (ген. мн.) 32, поред *медвдда* 261; *неђеља* 385, 388, 600; *неђеље* 49, 423, 528, 533 (2 ×), 536, 537; *неђељу* 402, 461, 526, 528, 541, 613; *неђеља* (ген. мн.) 276, 312, 423, 549, 550, 615 (2 ×), 618, 633; *неђељом* 537; *йо неђељи* 617 и сл., поред *недбља* 11; *недбље* 12; *Недељу* 536; у *Недбље* 59; *ћерала* 519, поред *играм* 517.

в. У неким случајевима *јай* у кратком слогу прелази у *и* у Зелићевом језику или као резултат фонетске асимилације или као резултат морфолошке аналогije. Та иста ситуација је карактеристична и за данашњи источнохерцеговачки говор. Што се тиче икавизама који су се јавили фонетским путем, можемо констатовати да вокал *и* налазимо у неколико посебних фонетских позиција као резултат асимилације према палаталним гласовима у суседству: 1) кад се *б* нашло испред *ј*: *додија* 42; *додијао* 253, 255, 550; *додијао био* 612; *Додијало* 10; *додијали* 89; *Бијаше Ми додијао* 77; *да му се . . . смијао* 401; *насмје се* 63, 338; *не смијећи се* 63 (поред *ако ће се и смђјати* 315; *не би ми се . . . насмејао* 77 и сл.); *не сију* 241; *јосијати* 309; *јосијани* 62; *расијавши се* 74 (поред *сбју* 296; *усбју* 487); . . . се . . . *ојријем* 33; . . . се *мало ојријем* 27; *ујријао* 430; *ујријаном* 37;⁴⁴ *ди* 334; *иди* 383, 400, 614, 622; *свајди* 85, 86, 95, 237, 264, 350, 508, 560; *нејди* 30; *онди* 251;⁴⁵ 2) кад се *б* нашло испред *љ*: *биљежшји* 2; *биљежшо* XII (2 ×); *забиљежшји* 3, 499; *забиљежсену* XV, 554.⁴⁶ Такође фонетским путем *б* > *и* кад се први глас нашао испред *о* < *л*:⁴⁷ *доишо* 229, 310; *Поишо* 498; . . . *би јоишо* 634; . . . се *добро зазрио* 462; *разуишо* 217, 238, 360, 459, 577, 618, 637 (поред *разумбо* 171, 235); . . . се *није смио* 456, 467; *нијесам смио* 469 (поред *како би се ја смео* 253; *нијесам смео* 549; *није смбо* 237); *срио* 449; *умио* IV, 183, 574; (*се*) *хојишо* 266, 268, 293, 314, 315, 320, 333, 338, 369, 379, 386, 403, 447, 454, 536.⁴⁸ Икавизма који су резултат морфолошке аналогije угравном се ограничавају на глаголе VII врсте типа *видбши*, где према и у през. основи и с ослонцем на образац *јоворшји* : *јоворим* и сл. долазе форме *видшји*,

⁴³ За одговарајуће икавске облике в. даље.

⁴⁴ Као што се зна, слични глаголски облици такође се налазе у шумадијско-војвођанском дијалекту. В. Павле Ивић, *Die serbokroatischen Dialekte: ihre Struktur und Entwicklung* (Slavistic Printings and Reprintings, XVIII). The Hague, 1958, 171; скраћено: Ивић, *Dialekte*.

⁴⁵ Цитирани облици, према материјалу који нам пружа Пецо, не јављају се у источнохерцеговачком говору. Напротив, они су врло познати и распрострањени на територији шумадијско-војвођанског дијалекта. В. Ивић, *Dialekte*, 171. За форме *нисам*, *није*, *нису* в. нап. 22. И оне представљају одлику шумадијско-војвођанског дијалекта. В. Пецо, *Говор*, 59.

⁴⁶⁻⁴⁷ Ово су познате одлике источнохерцеговачког дијалекта. В. Пецо, *Говор*, 58.

⁴⁸ Као што се види, има примера у Зелићевом језику где *јай* испред *о* не прелази у *и*. Уп. и *јрождрео био* 314. Што се тиче облика као *видио* и сл., в. ниже.

видио, видила и сл.⁴⁹ Нпр.: *видићи* 37, 80, 152, 184, 191, 239, 241 (2 ×), 277, 323, 378; *видићени* 28, 31, 100; *Видићемо* 296; *видио* 44, 45, 75, 85, 88, 94, 97, 110, 114, 137, 140, 158, 178, 180, 205, 206, 208, 215, 222, 225, 228, 230, 238, 250, 251 и сл.; *видило* 186, 637, 641; *видила* 255; 319; *видили* 239, 415, 523, 530, 554, 637; *не видивши* 561, поред *видѣши* 376, 500, 623; *видѣо* 382; *видео* 208; *видѣли* 332; *желићи* V; *желлио* 97, 104, 112, 172, 232, 234, 253, 262, 283, 288, 306, 332, 377, 379, 389, 536, 631, 633, 642 и сл.; *би желлио* 176; *желлила* 638; *желлили* 218, 387, 512, 540, 544, поред *желѣли* 261, 330; *да би . . . желѣли* 329; *живићи* 349, 432, 489; *живио* 25, 131, 179, 345, 427, 503; *живила* 369, 575; *живили* 267, 371, 523, 579; *и тако би живили* 371; *полећио* 263; *долећио* 527; *застаро* 359; *остарила* 114 (2 ×); *бијаше поскупило* 247; *да је поцрвѣлило* 152; *сѣдио* 121, 229, 525, 532, 541, 597; *сѣдили* 108, 125, 222, поред *сѣдећи* 528; *шрићи* 10, 78, 108, 263, 323; *шрио* 12, 431; *шрили* 179; *волио би* 123, 225; *сидио сам се* 26; *шидио* 97 и сл.

Консонанти

5. Консонанти х

а. У Зелићевом језику глас х се губи на почетку, у средини, као и на крају речи, с напоменом да ипак има и доста примера где се поменути консонант чува. Нпр.: *аљине* 10; *Ајдемо* 14; *ајдеће* 296; *оћеш* 30; *одио* 232; *оће се* 225; *раане* 19; *иљаде* 24, 48; *да му се не лади* 34; у *Рвајској* 38; *оце* 94; *Рвацку* 321; *ранио* 403; *ајдука* 587; *бијау* 6, 11, 13; *по њивој* 8; *њиви* 13; *њиву* 17; *дуовник* 14; *разјаасмо* 15; *сиреом* 30; *шрбуа* 32, 333; *сиреом* 33; у *сиреу* 299; *снау* 414; *Влаа* 71; *ираа* 94; *саија* 523; *наоћау* 126; *немадо* 4; *осијадо* 4; *на ма* 15; *Свети оцаца* 18; *сиром* 32; *сире* 263; *от њи* 226, поред форми с консонантом х: *хлѣба* 239; *халѣна* 19; у *овоме хлѣбу* 120; *хилѣда* 136; *ходићи* 224; *се находи* 234; *сиреха* 386; *сирехом* 587; *монохиња* 7; *дух* 37 и сл.⁵⁰

б. Глас х се замењује гласовима ј и к у понеким примерима у Зелићевом језику, што је у складу са оним што затичемо на територији источно-

⁴⁹ Укључили смо овде форме *видио* и сл. јер се постојање форми *видило*, *видила*, *видили*, *видићи* и сл. једино објашњава морфолошком аналогијом. Према Пеци (*Говор*, 59), овакви облици (наравно, не укључујући и *видио* и сл.) врло су ретки у говору источне Херцеговине, али су, напротив, веома чести у шумадијско-војвођанском дијалекту. В. Ивић, *Dialekte*, 172. Мешање префикса *йре-* и *йри-* у корист другог такђе представља икавизам који је резултат морфолошке аналогije. Поменути икавизам, познат на територији шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић, *Dialekte*, 172) а не на територији источнохерцеговачког говора (Пецо помиње само мешање *йре-* и *йри-* у корист првог: *Говор*, 40), јавља се у два примера у Зелићевом језику: *йрибацо* 214; *се кароца йривраишала била* 340, поред *йрејорейи* 321; *йрейоручио* 212, 565; *йреварен* 472 и сл. Обрнута ситуација где *йри-* прелази у *йре-* у Зелићевом језику много је чешћа: *йречекамо* 64; *йречекајте* 187; *йречекасмо* 106; *йреслошио* 634; *йредобијем* 561; *йредобио* 235; *йредобијен* 561; *йренућене* 576; *йрейраве* 373; *йрейравили* 179, 465, поред *йријравимо* 292; *йринућен* 489; *йриволео* 450; *йризивали* 165 и сл.

⁵⁰ Према Пеци (*Говор*, 68—9), код православног становништва у источној Херцеговини „глас х (се) скоро уопште не чује“, с напоменом да се у селима где су мешани и православци и муслимани чује глас х и од православца.

херцеговачког дијалекта.⁵¹ За *ј* можемо цитирати облике: *се . . . задијао* 9; *релој (релох) сѝ златија* 227; *подсмеј* 375; *смија* (ген. једн.) 80 (2 ×), а за *к* само примере: *нколико сирмака* 134; *мејок (мејох) манастир* 106; *закѝевање* 516; *ако би кћео* 67; *кћеше* 68; *Они се не кћеше* 609.⁵²

в. Што се тиче групе *хв* у Зелићевом језику, запазили смо само три примера где место поменуте групе имамо *ф*: *уфайе* 186, 323; *уфайу* 266. Иначе, *х* се најчешће губи, те имамо облике као следеће: *увајини* 219, 519; *увѝим* 420; (*не*) *увѝи* 8, 9 (2 ×), 41, 72, 129, 164, 244, 509, 599; *уваѝе* 93, 288, 290, 291, 292, 635; *увајино* 97; *увајила* 247; *увајили* 449; *уваћен* 611; *уваћена* 501; *увѝивши* 42; *вајайи* 295; *вајао* 152; *ѝривајини* 180; *ѝривѝи* 35; *ѝривѝино* 641; *довајини* 133; *завѝим* 156; *да се он ѝдовѝи* 327; уп. форме с групом *хв*:⁵³ *хвалии* 3; *се хвале* 573; (*не*) *хвали* и XII, 180; *захвалим* 35, 257, 457; *захвалиши* 44; *ѝхвалим* 194; *ѝхваљени* 353; *ѝхваљује* 171; *ѝхваљивао* и сл.⁵⁴

6. Консонант *в*

а. Као што смо већ поменули, консонант *в* се често губи у облицима именице *човек*.⁵⁵

б. Консонант *в* је замењен гласом *ф* једино у примеру *фиолин* 229, што, према Пецу, није одлика говора источне Херцеговине.⁵⁶

7. Консонантске групе

а. Дисимилација консонаната се јавља у групама *-мњ-* (> *-м.њ-*), *-мн-* (> *-вн-*), и нарочито у групи *(-)мн-* > *(-)мл-*.⁵⁷ Нпр.: *сумљао сам се* 376; *сумљу* 313; *у великој сумљи* 558, поред *се ѝочнем сумђаји* 151; *сумђаји се* 100; *да се не сумђа* 324; *сумђа* 283; *сумњу* 311, 323, 513, 515, 516; *сумње* 480; *ѝавнице* 290, 294; *ѝавницу* 508; *у . . . ѝавници* 403; *у ѝавнице* 326 (2 ×), 358; *у . . . ѝавницама* 290, 299, 307, 326 (2 ×), 358; *ѝавна* 609, поред *ѝамнице* 292, 408; *ѝамницу* 128; *ѝамнице* (ак. мн.) 292, 297, 299, 307; *у мрачним ѝамницама* 308; *у . . . ѝамницама* 408; *млоѝо* V, X, XI, XII, 6, 13, 89, 91, 164, 173, 177, 218, 239; *Млоѝи* 11, 39, 214, 245, 371; *млоѝе* 82, 403, 545; *млоѝа* 348, 631; *млоѝом* 4; *с млоѝима* 89; *млоѝием* 101; *код млоѝие* 330; *млоѝомилосѝиви* 242; *мложесѝиво* 29; *умложсавѝи* 2; *умложсав* VI; *умлож* 382; *размложсавѝу* VI и сл., поред *мноѝо* 546, 589, 620, 632; *мноѝи* 111, 264, 526; *мноѝе* 545, 583; *мноѝокрайно* 617.

⁵¹ Пецо, *Говор*, 73—4.

⁵² Пецо наводи сличне примере (*Говор*, 74).

⁵³ Зангмљиво је да у Зелићевом језику налазимо однос *фай-*, *вај-*: *хвал-*, јер се група *хв* једино чува у облицима од глагола *хвалии* и сл.

⁵⁴ Сличне примере налазимо код православаца у источној Херцеговини, с напоменом да Пецо наводи само један пример где *хв* > *ф* у говору православаца (тј. у селима са савом православним становништвом). В. Пецо, *Говор*, 76.

⁵⁵ В. примере у § 3.

⁵⁶ Аутор не наводи сличне примере за поменути говор.

⁵⁷ За *-м.љ-* нешли смо 3 примера, док смо за *-вн-* запазили 14. Као што смо већ рекли, за *(-)мл-* има у Зелићевом *Житију* више од 50 примера с поменутом дисимилацијом консонаната. Сличне форме с дисимилацијом забележене су за говор источне Херцеговине. В. Пецо, *Говор*, 97.

6. Губљење консонаната

Упрошћавају се само поједине консонантске групе: *кћ-*, *йш-*, *-дн-*,⁵⁸ с напоменом да сем у групи *-вљ-* увек отпада први консонант. Нпр.: *ћер* 408; *шеницом* 246; *йодјану* 585, поред *йадне* 156, 334, 623.⁵⁹

в. На крају, група *же* даје *ре* у облицима презента глагола *моћи*; та иста се ситуација запажа у источнохерцеговачком говору.⁶⁰ Нпр.: *мореш* 95; (*не*) *море* 120, 422, 426, 466, 490 (2 ×), 513, 529, 548, 550, 560; *море бийи* 306, 422, 430, 459, 598; *да се море* 458; *не можемо* 119; *се моремо* 540; *мореше* 300 и сл., поред *можеш* 95—5; (*не*) *мэже* 559, 643; *може се* 5; *не можемо* 14.

МОРФОЛОГИЈА

Именице

8. Инструментал једнине именица м.р.

Према нашем испитивању језика Герасима Зелића, можемо констатовати да је ширење наст. *-ом* (некадашњих тврдих основа) на рачун *-ем* (некадашњих меких основа), особина источнохерцеговачког, као и других говора,⁶¹ маркантна одлика пишчевог народног језика; одступања су минимална. Нпр.: *Куртјзвићом* 70; *йријайељом* 95; *лајшиом* 85, 134; *йасошом* 95, 161, 168, 425 (*йашушом* 308); *Кочијашом* 238; *Данешом* 446, 613; *мужом* 12; *делижанцом* 70; *рајом* 501; *йунчом* 542,⁶² поред *сйарцем* 116; *йасошем* 214; *ножем* 576; *кочијашем* 620.

9. Инструментал једнине именица ж.р. на -о

Поред облика са црквенословенским наставком *-ију*, налазимо врло често форме на *-(ј)у* са јотованим консонантом основе, а врло ретко облике на *-и* (само три пута).⁶³ Нпр.: *својом мудросију*, *храбросију* 91; *с чесију* 216; *љубавију* 296; *једном риечију* 528; *хитросију* 450, 468; *зависију* 634; *оном ревносију* и сл.; *ујријаном йећу* 37; *зайовбсћу* 40; *власћу* 387, 430; *којом чесћу* 141; *йомэћу Божиом* 451; *хитросћу ірчком* 465; *неком часћу* 512; *храбросћу* 512; *милосћу* 547; *царском милосћу* 274, 546 и сл.; *са жалосији* XIII; *с косији* 422 (2 ×); уп. и прилог *ноћом* 641 у изразу *дањом и ноћом*.

⁵⁸ Можемо додати и *јсдр-*: *јсрбие* 317; *на йом јсрбију* 317; *до јсрбија* 318, али *йојсдрейали* 317. Пецо не помиње ову групу.

⁵⁹ За источнохерцеговачки говор Пецо помиње упрошћавање свих поменутих група изузев прве. Група *йш-*, која се упрошћава на територији источне Херцеговине, остаје у нашем материјалу непромењена: *йишица* 523, 530. В. Пецо, *Говор*, 102, 103.

⁶⁰ Пецо, *Говор*, 99.

⁶¹ В. Пецо, *Говор*, 116—17. Нема потврда за именице ср. р.

⁶² Уп. облик *кречом* 133, који се јавља у данашњем књижевном језику као резултат дисимилације (*креч-ем* > *креч-ом*).

⁶³ Према Пеци (*Говор*, 127), напротив, употреба облика на *-ју* доста је ретка у говору источне Херцеговине.

10. Облици множине именица м.р. са уметком и без уметка -ов-|ев-

У данашњем књижевном језику већина једносложних именица м.р., као и неке вишесложне именице м.р., могу имати поменути уметак у множинској парадигми. Према нашем испитивању, у Зелићевом језику већина једносложних именица м.р. показује колебање у употреби уметка, то јест јавља се и са основом проширеном уметком *ов*, *ев* и без тог проширења — скоро иста ситуација која се јавља у данашњем источно-херцеговачком говору.⁶⁴ Нпр. *вуци* 9; *вуцима* 239, поред *вукова* 132, 239, 261, 530; *иласе* 188, поред *иласови* 534, 535; *кључе* 93, 225, поред *кључеви* 283; *јосле* 288, 338, 358; *јосала* 457, поред *јослова* 337; *јослове* 341; *јойима* 415, поред *јойови* 423; *јойова* 524, 567; *јойове* 415; *ноже* 573, *ножеве* 634; *цара* 96, 106, 113, 132, 261, 333, 556; *цари* 113, 128, 219, 537, 558, 631, 632, 630 (2 ×); *царе* 558, 630, поред *цареви* 554, 620; *царева* 128, 619, 630; *двори* 104, 133, 231, поред *Дворови* 529, 631; *дворова* 530; *дворове* 158; *краљи* 569, 630, 631, 632; *краље* 630; *краља* 175, поред *краљеве* 526, 531, 533, 534, 554; *краљева* 527, 619; *књази* 228, поред *књазови* 229; *књазова* 228; *књазове* 228.⁶⁵ Без уметка редовно долазе следеће именице: *воли* 45; *волима* 422; *воле* 52; *јрафа* 228; *јрџхе* 96; *јсиди* 179, 262; *кметџи* 350; *крсти* 130; *круџа* 89; *лава* 530; *оџи* (= *очевџи*) 574; *свода* 59; *случаџи* 508; *случае* 507; у . . . *случаџима* 272; у *јоџребним случаџима* 497; у . . . *оваџим случаџима* 402; *јџроџки* 474; *јџроџке* 197, 478; *јџруџи* *јџруџе* 404; *50 фаџи* 129. Напротив, поједине именице употребљавају се само са уметком: *домови* 200, 267; *звџрова* 530; *мосџиџове* 264; *лимџнова* 532; *јџџови* 3; *јџџове* 264.

11. Датив-локаџив једине именица ж.р. на -а

Алтернација *к : џ*, *џ : з*, *х : с*, која се јавља у данашњем књижевном језику у дат.-лок. једн. именица ж.р. чије се основе завршавају на веларне сугласнике, није широко заступљена у Зелићевом језику,⁶⁶ наиме, врло често запажамо облике са неизмењеним сугласницима *к* и *х*.⁶⁷ Нпр.: у (. . .) *Боџи Коџорској* 180, 250, 316, 377 (2 ×), 538, 571, 572; у *Боџи* 566, 572; *на јреџоруџки* 158; *на лимџвој дасџи* 370; *јри ресџублиџки* 349, 570; *ресџублиџки Венеџианској* 284; *дуџи* 593; *о науџи* 580; у *бџиџки* 611; *камерџунџферџки* 234; *на услуџи* 260; *слуџи* 538; *јо моме слуџи* 614; *на слуџи* 154; у *Калуџи* 236, поред *о Боџи Коџорској*⁶⁸ IX; у *јриџлиџи* 3, 353; *на науџи* 6; у *руџи* 9; *к руџи* 295; *на (. . .) дасџи* 11, 227; у *јриџведеџи*⁶⁹ 69; у *Америџи* 489; у *Дубровниџкој реџублиџи* 560; *јри реџублиџи* 404, 410, 411; у *воџџи* 255; *своџој реџублиџи* 289; *на поџи* 423; у *овој књџизи* 582.

⁶⁴ Пеџо, *Говор*, 118.

⁶⁵ У Зелићевом језику налазимо само *кнеџови* 526, 567 (2 ×), 630; *кнеџова* 123; *кнеџове* 630. Уп. *деџеџ часа* 252; *До џеџ часа* 422; *12 часа* 222, поред *10 часова* (= *саџи*) 525.

⁶⁶ Нема уопште потврџа за *х : с*.

⁶⁷ За говор источне Херџеговине Пеџо наводи и једне и друге облике. В. Пеџо., *Говор*, 100.

⁶⁸⁻⁶⁹ У данашњем књижевном језику налазимо дублете. В. *Правоџис*, 208, 625

12. Генитив множине⁷⁰

У ген. мн. долази неколико наставака:⁷¹

а. -а

Поменути завршетак се употребљава за сва три рода, нарочито за именице м.р., где смо нашли 756 примера. Нпр.: *брадова* 4; *сипараца* 9; *монастира* 11; *форинџа* 67; *мбсеца* 311; *часова* 488; *франка* 529; *јуџа* 2; *сељања* 4; *коракља;а* 8 и сл.; *времена* 2; *лџа* 13; *џсама* 37; *села* 48; *извиновеница* 67; *звона* 105; *имена* 374 и сл.; *кућа* 3; *јодина* 4; *душа* 6; *рбка* 9; *врџа* 111; *црква* 498; *једља* 632 и сл.; *вароша* 4.

б. -и⁷²

Овај наставак се такође налази код именица сва три рода, с напоменом да се он запажа најчешће код именица м.р. (52 примера). Нпр.: *јуџи* 2; *људи* 4; *мбсеци* 11, 85; *коракљани* 90; *фењари* 105—6; *фаџи* 129; *верџи* 188; *форинџи* 263;⁷³ *сажњи* 609 и сл.; *враџи* 193; *рубљи* 81, 207, 208; *цркви* 108,168, 451; *фунџи* 162; *неранџи* 164; *рбчи* 37; *риечи* 117; *користи*, 182; *јруди* 273; *сипвари* 524; *чисти* 631 и сл.

в. -ов|-ев

Поменути наставак, одлика руског (рускословенског) језика, употребљава се ограничено, и то само код именица м.р.⁷⁴ Нпр.: *часов* 141, 153, 176, 193, 202, 252, 293; *народов* 434 и сл.⁷⁵

г. -у

Овај завршетак долази једино уз именице на -а, али доста ограничено. Нпр.: *руку* 9, 15, 41, 52; *ноју* 139; *слују* 248, 261 и сл.⁷⁶

д. -ију

Наведени завршетак се јавља код именица сва три рода, али ограничено. Нпр.: *јосиџу* 186, 349, 630; *нокџију* 642; *ушију* 180, 242; *очију* 245, 332; *кокошџу* 373; *костџу* 421; *јрсију* 454 и сл.

ђ. -еј

Руски (рускословенски) завршетак -еј јавља се само двапут: *цареј* и *краљеј* 622.

⁷⁰ За детаљнији преглед множинских облика в. нашу табелу (§ 16).

⁷¹ Што се тиче ситуације у источнохерцеговачком говору, Пецо наводи -а као најобичнији (код именица м. р. или ж. р. на -а) или једини (код именица ср. р.) завршетак. За именице ж. р. на -ф најчешће се употребљава наставак -и, с напоменом да има неколико именица са завршетком -ију. В. Пецо, *Говор*, 118, 121, 124, 126, 128.

⁷² Наставак -и, према Пеци, јавља се код извесног броја именица м. р. које такође имају и завршетак -а, свакако најобичнији, као што смо већ рекли. За именице ж. р. на -а Пецо наводи само три форме (Пецо, *Говор*, 118, 126).

⁷³ Погрешно је пагинирана страница. Треба да буде 265.

⁷⁴ Пошто се сви остали завршци ген. мн. врло ретко јављају у нашем материнском језику, наведећемо само поједине примере. Ово важи и за друге падеже.

⁷⁵ Овај наставак се углавном употребљава уз именицу *час*.

⁷⁶ Исто у источнохерцеговачком говору (Пецо, *Говор*, 126), с напоменом да у поменутом говору „од именица *рука* и *ноја* генитив множине најчешће гласи: *рука* . . . *ноја* . . .“

ж. - $\emptyset$

Овај наставак, који се употребљава у црквенословенском језику, долази двапут. Нпр.: *оцеу* 28; *сил* 14.⁷⁷

13. *Датив множине*

Такође се у дат. м.н. запажа неколико наставака:⁷⁸

а. *-има*

Данашњи наставак *-има* најчешће се употребљава, нарочито код именица м.р. (95 примера), а врло ретко код именица ж.р. на $\emptyset$ (само двапут). Нпр.: *калуђерима* 77; *Русима* 89; *иурицима* 94; *монасиј ирима* 113; *Грцима* 117; *монасима* 69; *млечанима* 60; *сенајџрица* 171; *вучима* 239; *иријашљима* 284; *инквизицијурима* 333 и сл.; *мошијлма* 112 и сл.

б. *-ом/-ем*

Поменути завршетак се често употребљава у нашем материјалу, али само код именица м.р. (57 примера). Нпр.: *калуђером* 111; *еишијројом* . . . *намѣсником* 122; *иусијинником* 123; *Архимандритијом* 127; *Турком* 136; *Сродником* 25; *Ајосилом* 30; *иуинником* 146; *базилијаном* 185; *свештеником* 195 и сл.

в. *-ама*

Поменути наставак се ређе употребљава (само 10 примера), и то само код именица на *-а*. Нпр.: *лулецима* 198; *црквама* 250; *женама* 270; *сјојама* 275 и сл.

г. *-ма*

Овај завршетак долази пет пута, али само код именица м.р. Нпр.: *коњма* 186; *иуманма* 318 и сл.

д. *-ам*

Наведени завршетак се такође веома ретко користи у нашем материјалу (свега 8 примера). Нпр.: *сулијанушам* 220; *мѣсѣам* 98, 112; *услујам* 497; *особам* 194; *иерсонам* 200, 210 и сл.

ђ. *-ами*

Овај наставак долази само једанпут: *савијами* (*сенајџорима*) 315.

14. *Инсјрументаљ множине*

Више завршетака се такође налази у овом множинском падежу:

а. *-и*

Најчешће се јавља овај наставак, али само код именица м. (68 пута) и ср. р. (само 5 примера). Нпр.: *Срби* 73; *иријашљѣи* 96; *иасоши* 100;

⁷⁷ Занимљиво је што се остаци старог облика ген. мн. чувају понегде уз бројеве (само за именице ж. р. на *-а*) у данашњем источнохерцеговачком говору. В. Пецо, *Говор*, 126.

⁷⁸ У говору источне Херцеговине, према Пеци (*Говор*, 120, 121, 126—7, 128), 128), најчешће долазе наставак *-има* код именица м., ср., као и ж. р. на $\emptyset$, а знатно ређе (код именица ср. р. има само две форме) завршетак *-ма*. Именице ж. р. на *-а*, напротив, најчешће имају *-ама*, а ређе *-ам*, с напоменом да је последњи наставак забележен обично код муслимана. Пецо није забележио облике с наставком *-ами*, иако су забележени другде. В. Пецо, *Говор*, 127 и прим. 68—9.

чибуци 107; мийројолийи и Грци 108; калуђери 112; Турци 131; јайјани 134; домови 58; Руси 154; њредѣли 178; војници 183 и сл.; коли 98; врати 28, 34, 38, 61 и сл.

б. -има

Данашњи наставак се најчешће употребљава уз именице м.р. (35 пута), а знатно ређе код именица ср. (6 примера) и ж.р. на -ѳ (15 примера). Нпр.: *монасима* 50; *сиубцима* 60; *ходницима* 60; *мраморима* 60; *варварима* 140; *јрсцима* 152; *рубинима* 162; *Турцима* 163; *козацима* 241 и сл.; *очима* 55, 67, 98, 136; *вратима* 61 (2 ×) и сл.; *вешцима* 279 и сл.

в. -ама

Завршетак -ама такође се употребљава код именица сва три рода, нарочито код именица на -а (69 примера). Нпр.: *генералама* 89; *ужама* 225; *јисама* 212; *јрејрадијама* 70; *свидетелствима* 95; *брадама* 107; *нојама* 107; *смоквама* 163; *данубицама* 4; *сузама* 5; *црквама* 17, 105; *крунама* 19; *бесѣдама* 27; *јалајама* 59; *књијама* 98, 100 и сл.

г. -ма

Поменути наставак се јавља и код именица м. (12 пута) и ж.р. на -ѳ (11 пута). Нпр.: *људма* 606, 609; *дверма* 54; *ригчма* 55, 115, 173, 295; *рѣчма* 451, 460; *сцварма* 223 и сл.

д. -ами

Овај наставак остаје у Зелићевом језику под руским (рускословенским) утицајем, али веома ограничено (свега 12 примера). Нпр.: *обрјадами* 18; *Туркама* 135; *злајникама* 312; *Молићвама* 28, 39; *кајцима* 150; *ласјама* 308; *сујрујама* 591 и сл.

ђ. -и(ј)е

Наведени завршетак је веома редак у нашем материјалу (5 примера). Нпр.: *над манасцирије* и *калуђерије* 319; *јред вратије* 79, 176, 202.⁷⁹

15. Локациив множине

Налазимо у нашем материјалу неколико завршетака:

а. -ама

Најчешће се употребљава наставак -ама, нарочито за именице на -а (71 пример). Нпр.: у *Млвцикама* 61 (2 ×); *јо Млвцикама* 58; у *различним расцјојанијама* 62; у *исцим јравилама црковнием* 578; *јо црковним јравилима* 613; на *друцима мѣсцима* 630; *јо свима морама* 552; у *царствима* 52; у . . . *царствима* 410 и сл.; у *кућцима* 4; у *наукама* 572; у . . . *земљама* 572; *јо црквама* 508; *јо обшцинама* 580; у *ушробама мајернием* 581; у *новинама* 619; у *јојлицима* 549; у *исциријама* 568 и сл.

б. -има

Данашњи наставак -има такође долази код именица сва три рода, нарочито код именица м.р. (26 примера). Нпр.: у *друцим јрадовима* 585; у . . . *монасцирима* 11; *јри обѣдима* 12; *јо вријоградима* 58; *јо сиубцима* 60; на *осцирцима* 62; на *коњима* 89; у . . . *сцалуцима* 246 и сл.; на *друцима*

⁷⁹ Налазимо једанпут и -ам (*над црквам* 351—2), што је сигурно штампарска грешка, као и *јред вратицием* 591.

Б. *Дативе множине*

<i>м.р.</i>	<i>ср.р.</i>
1. -има (95)	
2. -ом -ем (57)	
3. -ма (5)	
4. -ам (1)	ам (2)
<i>ж.р. на -а</i>	<i>ж.р. на -∅</i>
1.	има (2)
2.	
3.	
4. ам (5)	
5. ама (10)	
6. ами (1)	

В. *Инструментал множине*

<i>м.р.</i>	<i>ср.р.</i>
1. -и (68)	-и (5)
2. -има (35)	-има (6)
3. -ма (12)	
4. -ама (4)	-ама (12)
5. -ами (4)	
6. -и(j)е (2)	-и(j)е (3)
<i>ж.р. на -а</i>	<i>ж.р. на -∅</i>
1.	-има (15)
2.	
3.	-ма (11)
4. -ама (69)	
5. -ами (8)	

Г. *Локативе множине*

<i>м.р.</i>	<i>ср.р.</i>
1. -има (26)	-има (3)
2. -и(j)е (21)	-и(j)е (13)
3. -и (10)	-и (8)
4. -ма (6)	-ма (1)
5. -ама (3)	-ама (15)
6. -а (2)	
<i>ж.р. на -а</i>	<i>ж.р. на -∅</i>
1.	-има (2)
2.	-и(j)е (2)
3. -и (3)	-и (1)
4.	-ма (2)
5. -ама (71)	
6. -а (17)	
7. -у (2)	

17. Синкретизам *дајива-инструментала-локајива* множине

Синкретизам који се јавља у данашњем књижевном језику у дат.-инстр.-лок. мн., према нашем материјалу, или је делимично остварен или није никако присутан у Зелићевом језику. Узимајући у обзир само оне завршетке који се често употребљавају у његовом језику,⁸² можемо констатовати следеће:

а. У именицама м.р. наш материјал указује на тенденцију ка обличком синкретизму дат.-инстр.-лок. мн. са завршетком *-има*, с напоменом да у инстр. мн. преовлађује старији наставак *-и* (јавља се у више од 54% свих забележених примера за именице м.р.), док *-има* долази знатно ређе (у више од 27% свих примера).

б. Код именица ср.р., напротив, јавља се тенденција ка обличком синкретизму али само инстр.-лок. мн. с наставком *-ама*.

в. Именице ж.р. на *-а* најчешће имају *-ама* у сва три множинска падежа, те код ових именица запажамо исти синкретизам, као и у стандардном језику.⁸³

18. Поједини примери

а. Именице м. р. на *-ин* обично чувају тај наставак у облицима једнине, што је одлика и данашњег књижевног језика. Нпр.: *Србин* 329; *Турчина* 24, поред *Срби* 17; *Срба* 16; *Римљана* 585; *христјани* 15; *Круиљани* 15; *Круиљана* 15; *Крчани* 15; *Бокежани* 568; *Бокежана* 568; *Млејчанима* 589 и сл. Једини изузетак јесте следећи облик: *власићелини* (ном. мн.) 566. Једну именицу налазимо у једнини, али без поменутог наставка: *Срба ниједноја* 266.⁸⁴

б. Именица *ілад*, која према Правопису⁸⁵ има два рода, такође је двородна у Зелићевом језику: *велики ілад* 24, поред *од ілади* 129, 383.

в. Од именица *лажа* и *лаж* налазимо облике: *лажа* 324; *сд лаже* 301; *ізоиет лажсама* (дат. мн.) 308; *с лажсама* 323, поред *іресна лаж* 308; *лажи* (ген. једн.) 309; *ђаволске лажи* 324; *хијрије лажи* 323; *лажи* (ген. мн.) 316; *с лажсима* 305.

г. Именица *раји* само има м. р.: *раји* 571; *раја* 163, 255, 257, 561; у (...) *рају* 238, 255; *на рају* 571.

д. Именица *доба* има ср. р. и индеклинабилна је у нашем материјалу. Нпр.: *у неко доба* 34, 115; *у зимно доба* 239; *од раној јошије доба* 2; *од ситарој доба* 178; *од оноја доба* 317; *до што доба* 536; *од оно доба* 616.⁸⁶

ђ. У поздраву се именица *вече* јавља у женском роду: *добра вече* 41.⁸⁷

⁸² В. § 16 за нашу табелу множинских облика.

⁸³ Као што се види из наше табеле, немамо довољно података за дат. и лок. мн. да бисмо могли одредити једну посебну тенденцију ка обличком синкретизму код ових именица у Зелићевом језику.

⁸⁴ Пецо такође наводи *Срб* у свом материјалу. В. Пецо, *Говор*, 112.

⁸⁵ *Правопис*, 238.

⁸⁶ Као што се види, у последња два примера и одредница се не мења.

⁸⁷ Пецо овај пример наводи у мушком роду. В. Пецо, *Говор*, 131.

ж. Према облику на *канайеу* 38, именица француског порекла *канайе* третира се као именица страног порекла на - $\emptyset$.⁸⁸

з. Уопште говорећи, у већини случајева презимена страног порекла која се завршавају на -и, -у и -е (обично италијанска) не мењају се у Зелићевом језику. Нпр.: *пријатеља Пријули* 291; *с мојем адвокатом Пријули* 299; *од мој адвоката Анзола Марија Пријули* 326; *од . . . адвоката Пријули* 290, поред *од . . . Пријулија* 342; *адвоката Пријулу* (дат.) 287; *ајенику Пријулу* (дат.) 290;⁸⁹ *од инквизиције Бернандо Дизланџани* 311;⁹⁰ *секретару Бернарду Дизланџани* (дат.) 292; *секретару Дизланџани* (дат.) 294, поред *смирн реченоја Дизланџанија* 327; *од архиепископа Кујовали* 17; *ој . . . Софранџа Кујовали* 212; *Кујовали* (дат.) 284; *од . . . Кујовали* 202; *Лудовику Габриели* (дат.) 321, 323; *одем . . . Посланику Венецијанском Анзолу Дулфини* 327; *код Гарзони* 170; *јри . . . Авјуситну Гарзони* 287; *секретара Алдини* 493; *секретару . . . Алдини* (дат.) 526; *Ајџонија Алдини* 533; *генерала Бради* 428;⁹¹ *сј Фраческа Фокари* 212; *Фридрику Фокари* (дат.) 214, 226; *Ајџона Медити* (ак.) 290; *државном савјетнику Фесити* (дат.) 493; *некоја Падре Зели* (ак.) 546; *јосјодину Конџу Ораџију Пинели* (дат.) 549; *рукојис Димитрија Леши* 468; *Димитрију Леши* (дат.) 468, поред *генерала Андрие Кверинија* (ген.) 359 и *с . . . Кампариом* 343; *од Викарио* 314; *Колонела Николе Пајазојлу* (ген.) 465;⁹² *Колонела Пајазојлу* (ак.) 468 и сл.⁹³

Заменице

19. Датив-инструментал-локатив множине личних заменица

Поред данашњих књижевних облика *нама*, *вама* и *њима*, који преовлађују у Зелићевом језику, запажамо много ређе и форме *нами* (једанпут) и *вами* (четири пута), које је, иначе, забележио и Пецо описујући говор муслимана Подвележја и Дабра.⁹⁴ Нпр.: *нама јџрема* (дат.) 543; *нама* 38, 293, 466, 516, 576, 585, 588, 597, 633; *к нама* 117; *нама обама* 314; *за нама* 544, 609; *с нама* 124, 151, 267, 384, 532 (2 ×); *међу нама* 208, 287, 296; *на нама* 180 и сл.; *вама* (дат.) 123, 590; *к вама* 295 (2 ×); *к њима* 40, 77, 116, 239, 244; *њима* 91, 183, 225, 266, 516, 522; *међу њима* 73, 243, 571, 613; *о њима* 164, 219; *јо њима* 75; *на њима* 75, 90, поред *Вами* (дат.) 149, 222; *на вами* 337; *нами* (дат.) 24; *за Вами* 140.⁹⁵

⁸⁸ У данашњем књижевном језику налазимо и форме на -*еј*- и сл. В. *Речник српскохрватској књижевној језика*, Матица српска — Матица хрватска, Нови Сад — Загреб, 1967, II, 647.

⁸⁹ Занимљиво је да се у последња два примера -и третира као наставак ном. једн.

⁹⁰ У овом примеру и име се не мења.

⁹¹ Налазимо једанпут *генерала Брадије* (ген.) 428, сигурно штампарска грешка.

⁹² Уп. облик *Никола Пајазојлу* (ном.) 466.

⁹³ Налазимо једанпут облик у *Вонџеблу* 532 (фр. *Fontainbleau*).

⁹⁴ Аутор је исте форме прџметио и у говору једне старе муслиманке из Билеће. В. Пецо, *Говор*, 133.

⁹⁵ *Нама* се јавља 28 пута, *вама* 4 пута, а *њима* 57 пута.

350; *каквим* 35; *какви* 31; *какве* 31; *на овакеу* 36; *на оваком времену* 36; *онакву* 65; *на онакој* 73 и сл.; *каковој* 315; *какова* 419; *каково* 625; *какову* 635; *онаково* 36; *у онаковоме* 224; *у онаковом* 3; *на оваковом* 36 и сл.; *овако* 80; *на оваком* 27; *оваке* 35; *онаки* 79; *онакоја* 435; *јод онаким* 3; *онаку* 103; *онаке* 344; *џаки* 240; *џакоја* 98; *џака* 88; *џаку* 218, 315 и сл.

б. Уместо данашњег књижевног присвојног придева *девојчин* и сл., у Зелићевом језику налазимо само *дјевојкин*: *ојшишао би ноћу с овима кући дјевојкиној* 372.

в. Судећи по примеру *јо Босној* 553, топоним *Босна* се мења као придев, а не као именица.

Глаголи

23. Треће лице множине ѓрезентија

Поред данашњих књижевних облика, налазимо у Зелићевом језику и неколико одступања од данашње књижевнојезичке норме, која можемо свести на следеће:

а. Наставак *-ду*, познат у целој Војводини али не и на територији источне Херцеговине,¹⁰² употребљава се у Зелићевом језику у глаголима VI Белићеве врсте: *(не) знаду* 124, 219 (3 ×), 369, 449, 453, 537, 574; *имаду* 177, 241, 329; *сазнаду* 186; *(не) јознаду* 291, 508; *не смједу* 122, поред *не знају* 126, 574; *немају* 212; *не смђју* 130, 558; *разумђју* 18, 122 и сл.¹⁰³

б. У сремском, банатском, источнохерцеговачком говору, као и у другима, уместо *-е* у 3. л. мн. глагола VII и VIII врсте често налазимо *-у*; иста се ситуација одражава и у Зелићевом језику. Нпр.: *увају* 266; *сачину* 416; *свду* 104; *џрчу* 266, поред *виде* 43; *јоре* 52; *желе* 513; *ударе* 382; *јустје* 263;¹⁰⁴ *да се јосвејте* 19; *држе* 238, 266, 267; *кличе* 514 и сл.¹⁰⁵

24. Имјерфекат

Поред облика од којих се готово сви налазе у данашњем књижевном језику као, на пример: 1. л. једн.: *мишљах* 51; 3. л. једн.: *јовораше* 600; ... *се чуђаше* 457; ... *се сџиђаше* 338, 547; *свђаше* 597; *живљаше* 320; *јушћаше* 9; *не јушћаше* 6; *иђаше* 7, 27; *не хођаше* 32, 376; *(не) биђаше* 6, 16;¹⁰⁶ ... *се не мођаше* 5; 1. л. мн.: *сџајасмо* 11; 3. л. мн.: *јовораху* 343; *имађаху* 16; *(не) биђаху* 292, 620 и сл., налазимо следеће који немају још овања сугласника у основи: 3. л. једн.: *носаше* 331; *долазаше* 7; ... *се*

¹⁰² В. наш рад *Треће лице мн. у радовима војвођанских јисаца (1748—1810)*, Зборник за филологију и лингвистику, XIII/1 (1970), 144—49, (скраћено: *Алб. Треће*). Пецо (*Говор*), напротив, не помиње овај наставак.

¹⁰³ Уп. облике: *знаде* 153, 293, 308, 369, 457, 482; *неђеде* 50; *имадем* 598; *имаде* 214, 499, 643.

¹⁰⁴ Погрешно је пагинирана страница. Треба да буде 265.

¹⁰⁵ В. Алб. *Треће*, 139—43. Према Пеци (*Говор*, 152), „ова појава није ни бројно на територијално узела великог маха у нашем говору,“ тј. у источнохерцеговачком.

¹⁰⁶ Уп. прквенословенски облик *не бјаше* 6.

налазаше 518; *йролазаше* 623; *живјаше* 7; *кијјаше* 6; *хойјаше* 13; *йризнадјаше* 593; 3. л. мн.: *сбдјаху* 461; *йросјаху* 478; . . . *се налазаху* 17; *долазау* 612 и сл.¹⁰⁷

25. Аорист

Форме аориста се у већини случајева поклапају с данашњим књижевним, те су одступања од литерарне норме минимална. Нпр.: 1. л. мн.: *разјаасмо* 15;¹⁰⁸ *идосмо* 11; 3. л. мн.: *мошоше* 9; *сйадоше* 9; . . . *се дишоше* 11; *усйавише* 13; *идоше* 15; *йобојаше* 17; *йримше* 26; *дадоше* 26 и сл., поред *виђе* 28;¹⁰⁹ . . . *се мало засйише* 28.

26. Плусквामीрфекат

Плусквамперфекат, који је редак у употреби у источнохерцеговачком говору,¹¹⁰ такође је редак у нашем материјалу, те смо нашли само следеће форме: *Ја бија и заборавио* 16; . . . *ишо бија куйшо* 30—1; *Ја не бија ни освишо* 42.

27. Појенцијал

Општа тенденција, која се донекле огледа у данашњем разговорном језику, уопштавања једне форме аориста (*би*) за сва лица и оба броја запжа се и у нашем материјалу. Тако у Зелићевог језику налазимо синкретизам 1. л. једн., 1. л. мн. и 3. л. мн.¹¹¹ Нпр.: *ишо би ја куйшо* 30—1; *волио би ја* 69; *Ми би . . . йримили* 14; *ми би моили* 123; *сви би имали* 289; *сваида би се слује йомолили* 449.

28. Глаголки йридев йрйни

Одступања од данашње књижевне норме тичу се једино глагола са осномом на *-неси*¹¹² чији трпни придев има *ш* испред наставка за облик.¹¹³ Нпр.: *донешени* 532; *донешена* 60, 132; *донешене* 282 (2 ×), 279; *йренешена* 61; *йонешен* 333; *однешена* 531 и сл.

29. Глаголки йрилої садашњи

Главна одступања од данашње књижевне норме тичу се форми које се „неправилно“ граде од инфинитивне основе, а не од презентске, као у стандардном језику.¹¹⁴ Нпр.: *додавајући* 146; *давајући* 328, 342; *не йознавајући* 15, 66, 99; *йознавајући се* 92; *йредавајући* 102; *йридодавајући* 119, 173, 514, 598; *йисајући* 454, поред *дајући* 166, 169; *додајући* 262 и сл.

¹⁰⁷ Слични облици се налазе у говору источне Херцеговине (Пецо, *Говор*, 153—4) Уп. форму *зовјаху* 478 од презентске а не од инфинитивне основе (*зваху*).

¹⁰⁸ У наведеном облику се изгубио, наравно, глас *-х-*.

¹⁰⁹ Пецо (*Говор*, 155) наводи сличан пример у свом материјалу за источнохерцеговачки говор.

¹¹⁰ Пецо, *Говор*, 157.

¹¹¹ На жалост, нисмо нашли примере за 2. л. мн. У говору источне Херцеговине уопштено је *би* само за прва два лица множине. В. Пецо, *Говор*, 157.

¹¹² Једини изузетак јесте облик *снабдвни* 239.

¹¹³ Сличне форме употребљавају се у источнохерцеговачком говору. В. Пецо, *Говор*, 158.

¹¹⁴ Пецо (*Говор*, 159) не помиње оваква одступања у говору источне Херцеговине.

- а. аренда:¹²⁰ ... *које су све Евреји под арендом држали* 164.¹²¹
- б. балота:¹²² ... *и пооди реченога монаха Драгиша с две балоте* 272.
- в. брина:¹²³ ... *ђе сам иринуђен био иродаши и кароцу и коње за малу цбну, а њега ойравши с брином до Беча и Триестиа* 263.
- г. ешкуй:¹²⁴ ... *да ја водимо ешкуйу* 41.
- д. жијавица:¹²⁵ ... *иако ми е мука била и у ілави ндка жијавица* 155—б.
- ђ. камара:¹²⁶ ... *уђе мој домаћин у камару* 424; ... *да ја иусити к мени у камару* 424; *Ту нађем камару у иривоца* ... 423 и сл.
- е. карјуза:¹²⁷ ... *нишиа ниесмо ели, неіо карјуза* 239.
- ж. комунијад:¹²⁸ ... *Госіодин Кайшиан од Комунијади* ... 589; *На ма сам иісао из Кошора, циркуларно іо свиет комунијадима, да би ја желіо виђети се* ... *и с іоілаварима од иіиіе комунијада* 589.
- з. кеба:¹²⁹ *Овђе смо видили едне уре, које су начинене на іодобие окуріле іиіичіе кебе* 523.
- и. криіо:¹³⁰ ... *кад у іај ма куварица іокрај њега ірође, носећи криіо хлб-ба* ... 69.
- ј. ларма:¹³¹ ... *ер ђе е рай или каква ларма, іу е ірви војвода іоі* 571.
- к. лиіија:¹³² ... *римски клер, који ме е іуіуіо за іросесіон лиіију у Кошору* ... 598.
- л. мајса:¹³³ *уіледам унуіра од іосіава велика чеіири шакеіа (од мајсе вреће) іуна* 222; *донесе ђак мој оне мајсе у камару* 222.
- љ. мешіар:¹³⁴ ... *ђе сам морао ілаіиіи іирошак за мзіиіре* 278.
- м. мушкеіаіи:¹³⁵ ... *и њеіова два момка іо законима не мушкеіају* 425; ... *кад ће ме Франкузи счейаіи, и іовесіи у форай, да ме мушкеіају* 449; ... *да ниесам біо од Франкуза мушкеіан* 437 и сл.
- н. наренуіи:¹³⁶ *изренуіи*: ... *нарене коње с коли* 98; ... *заііо сам чиніо да се изрену из камаре наіііе* 422; ... *а друіи се бојао, да ја не изренем из Задарске іарохіе* 347;¹³⁷ ... *казаіи им, да изрену речено свое блаіо из іиі. іа намаіиірскіе* 272.

¹²⁰ Према Вуку (*Рјечник*, 7) ова реч се чује у Војводини.

¹²¹ Погрешно је пагинирана страница. Треба да буде 264.

¹²² Ова лексема, према Вуку (*Рјечник*, 14) употребљава се по југозападним крајевима.

¹²³ Ова реч се чује у Далмацији (Вук, *Рјечник*, 45).

¹²⁴ Поменута реч се, према Вуку, јавља у Војводини (*Рјечник*, 159).

¹²⁵ Ова лексема се употребљава у Паштровићима (Вук, *Рјечник*, 166).

¹²⁶ Ова реч се, према Вуку, чује на приморју (*Рјечник*, 126).

¹²⁷ Ова лексема се чује „у Боци, а и у Србији и Босни по варошима“ (Вук, *Рјечник*, 275).

¹²⁸ Ова реч се чује у Паштровићима (Вук, *Рјечник*, 298).

¹²⁹ Она се чује „понајвише у Бачкој“ (Вук, *Рјечник*, 278).

¹³⁰ Поменута лексема се, према Вуку, употребљава у Хрватској (*Рјечник*, 318).

¹³¹⁻³ Цитирани облик се чује у Војводини (Вук, *Рјечник*, 333, 342, 353).

¹³⁴ Она се чује у Хрватској (Вук, *Рјечник*, 368).

¹³⁵ Цитирана форма се, према Вуку, употребљава у Црној Гори (*Рјечник*, 389).

¹³⁶ Према Вуку (*Рјечник*, 417), овај облик се чује у Лици, а друга се цитирана реч, напротив, употребљава по југозападним крајевима (*Рјечник*, 238). Уп. ... *и да ме из мога отечества и іосіриіа ойринеіе* 295.

¹³⁷ Погрешно је пагинирана страница. Треба да буде 447.

- њ. *обитиљ*:¹³⁸ . . . и к чудотворној Крйској обитиљи Бојомайери, завѣшујући ме . . . да ће ме даровати на услужение истој свято-Успенској обитиљи 5; . . . но њо мом исцѣленију доброј родителници друје зар брије збију с ума, да ме даде у речену обитиљ 5; . . . будући да ми е майи казивала . . . ако ме Бој пошлѣди, даји ме у обитиљ Крују 5.
- о. *окрнути*:¹³⁹ . . . и исто звоно мѣрио, ње е окрнуто 232.
- п. *ѡѣњак*:¹⁴⁰ ѡпринесем брже боље руке у ѡѣњаке 33; . . . и не држећи и задуго у вруће ѡѣњаци, да ми не би ѡслие ѡисцѣдали ѡрсѣи 33.
- р. *ѡлак*:¹⁴¹ Овоме Мијалевићу ниесам ја ни ѡлак добра моѡао учинићи 430; . . . и излѣдај као на ѡлак мрѣви 156.
- с. *ѡрорачији се*:¹⁴² Прорачио ми се бијаше добро јесѣи 36.
- т. *сић*:¹⁴³ Заватиим у малом сићу воде 156.
- ћ. *солдин*:¹⁴⁴ . . . и ако се сваком од њи ѡружи ѡ 10, или 15 солдина 500.
- у. *ѡруло*:¹⁴⁵ Виде се велика ѡрула 231.
- ф. *ужији*:¹⁴⁶ . . . ѡслие моѡа ѡтоликој уѡшченија, часѣи и ѡубови, шѣо сам ужио код реченоѡа Иѣумна . . . 40.
- х. *ура*:¹⁴⁷ ѡбаче ѡслие две ѡри уре усѣуји оѣѣи вода 59.
- ц. *чезе*:¹⁴⁸ наѣмо шѣу једној коња с двоколицѡама (чезе) 520.
- ч. *шѣала*:¹⁴⁹ едни коње из шѣале изводе 500; У ѡо вриеме био сам баш у шѣали код коња 78.
- ѡ. *шѣација*:¹⁵⁰ Само на шѣација . . . видио би човека и жѣну 238.

¹³⁸ Она се, према Вуку, чује у Хрватској и у Далмацији код Кршћана, (*Рјечник*, 443).

¹³⁹ Ова реч се јавља у Рисну (*Вук, Рјечник*, 4205).

¹⁴⁰ Цитирана форма се употребљава у Хрватској (*Вук, Рјечник*, 514).

¹⁴¹ Према Вуку, она се понајвише чује у Војводини (*Рјечник*, 550).

¹⁴² Поменута лексема се употребљава у Хрватској и у Далмацији (*Вук, Рјечник*, 629).

¹⁴³ Овај се облик, према Вуку (*Рјечник*, 704), јавља у Грбљу.

¹⁴⁴ Она се, према Вуку, чује у Рисну (*Рјечник*, 722).

¹⁴⁵ Цитирана форма се употребљава у Срему (*Вук, Рјечник*, 777).

¹⁴⁶ Ова лексема се чује у Хрватској (*Вук, Рјечник*, 796).

¹⁴⁷ Употребљава се у Дубровнику (*Вук, Рјечник*, 812).

¹⁴⁸ Ова реч се чује у Срему (*Вук, Рјечник*, 849).

¹⁴⁹⁻⁵⁰ Цитиране лексеме се, премѣ Вуку, јављају у Војводини (*Рјечник* 875).

ЗАКЉУЧАК

Извршено испитивање неких фонетских, морфолошких, синтаксичких и лексичких одлика народног језика Герасима Зелића показало је да овај рођени јекавац није био одбојан према утицајима екавске говорне средине, већ напротив; у његовом се изражавању, наиме, запажа извештан број шумадијско-војвођанских особина.¹⁵¹ Ипак, те особине нису ни толике ни такве да би пресудно деловале на општу слику; у целини гледано, Зелић остаје прави представник свог родног источно-херцеговачког дијалекатског типа.

Присуство шумадијско-војвођанских одлика може се објаснити Зелићевим интензивним дружењем са истакнутим српским писцем Доситејем Обрадовићем¹⁵² и његовим путовањима по Војводини.

Лос Анђелес

Александар Албијанић

Summary

Aleksandar Albijanich

**SOME LINGUISTIC CHARACTERISTICS IN
GERASIM ZELICH'S „HAGIOGRAPHY“**

The linguistic investigation which had been done of some phonetic, morphological, syntactic and lexical characteristics of Gerasim Zelich's folk language showed that this native jekavian didn't reject the influences of ekavian speech milieu, but, on the contrary, one can namely notice in his expression a certain number of Šumadija-Vojvodina characteristics. Those characteristics are, however, neither so much in evidence nor such an to influence decisively the general picture; on the whole, Gerasim Zelich remains the real representative of his native eastern Hercegovina type of dialect.

The presence of Šumadija-Vojvodine characteristics can be explained by Zelich's intensive friendship with a prominent Serbian writer Dositelj Obradovich, as well as by his travelling through Vojvodina.

¹⁵¹ Ту спадају најпре икавизми као *нисам, није, нису; їди, сваїди, неїди, онди; їрїиїи, їрїиїла, їрїиїло, їрїиїли* и сл.; мешање *їре-* и *їри-* у корист другог; употреба у дат.-лок. једн. придевско-заменичке деklinације завршетка *-и* и појава наставка *-ду* у 3. л. мн. презента.

¹⁵² Зелић се упознао с Доситејем кад је овај био учитељ у Далмацији. Касније према аутобиографији, срели су се у Карловцима (45).

ПОСЕСИВНЕ КАТЕГОРИЈЕ У „СЛОВУ О ПОЛКУ ИГОРЕВЕ“

(ПРИЛОГ ПИТАЊУ ИЗВОРНОСТИ СПЕВА)

1. УВОД

1. Предмет и задаци истраживања. — Предмет нашег рада је испитивање посесивних категорија — суфиксалних и синтаксичких — и посесивних изведеница — у антропонимији и топонимији — у староруском спеву *Слово о полку Игореве*. Под посесивним категоријама у ужем смислу подразумевамо граматичке категорије за живо или актуално изражавање посесивности и делимо их на суфиксалне (суфикси *-jъ*, *-ъjъ*, *-овъ*, *-инъ*) и синтаксичке (посесивни генитив и посесивни датив). Поред набројаних основних суфикса за изражавање индивидуалне посесивности, посесивно значење могли су имати суфикси *-ъ*, *-ъjъ*. Поред посесивног генитива и посесивног датива као основних синтаксичких посесивних категорија, посесивно значење је развио генитив с предлогом *и*, а имале су га и посесивне реченице двају семантичких типова (посесивна реченица којом се исказује коме припада објекат посесивности и посесивна реченица којом се исказује шта има субјекат посесивности).

У посесивне категорије у ширем смислу укључујемо посесивне изведенице у антропонимији (имена по мужу, мушке патрониме, женске патрониме), које су на специфичан начин улазиле у систем посесивних категорија староруског језика, и посесивне изведенице у топонимији.

Наше истраживање има три основна задатка:

1° да опишемо систем посесивних категорија и посесивних изведеница у *Слову о полку Игореве* у поређењу са системом посесивних категорија у староруском језику краја XII века;

2° да извршимо творбено-семантичку реконструкцију староруских посесивних облика, посведочених у *Слову*;

3° да опишемо и покушамо да објаснимо посесивне облике који нису карактеристични за староруски језик краја XII века, за које се може претпоставити да су резултат измена извршених у препису из XVI века или погрешних читања издавача крајем XVIII века.

У раду се наведена питања разматрају и из једног посебног угла, у светлу питања о изворности спева: у којој мери је систем посесивних категорија и посесивних изведеница, посведочен у *Слову*, аутентичан, тј.

да ли је *Слово* и у којој мери изворни споменик староруског језика и књижевности краја XII века.

Објављивање овог рада има и два своја повода. Прво, у години писања рада завршена је публикација капиталног дела руске историјске лексикографије под насловом *Словарь-справочник „Слова о полку Игореве“* (вып. 1—6, Ленинград, 1965—1984) чији је аутор Вера Леонидовна Виноградова. Друго, у години објављивања рада навршиће се осам векова од Игоровог похода (1185—1985), који је уметнички приказан у спеву, што у извесном смислу означава и јубилеј самога *Слова*.

2. О реконструкцији староруских облика краја XII века. — Посесивни облици се реконструишу у оном фонолошком лику који је, по ауторовом мишљењу, постојао у време настанка спева, тј. крајем XII века. То значи да се вокалски систем реконструираше из епохе после губљења полугласника, што је у складу са утврђеном хронологијом фонолошких промена у историјској лингвистици руског језика. Консонантски систем се, међутим, реконструираше из епохе пре дефинитивне палатализације палатализованих сугласника. У једном другом раду ми смо на основу података деривационе историје изнели ново тумачење по коме се опозиција полумеки—меки сугласник чувала све до првих деценија XIII века (в. Маројевић 1984^a, 435—438). Што се тиче вокала који се развио на месту етимолошког *ѣ*, ми га реконструирашемо као *ä*, тј. као *a* предњег реда, при чему не обележавамо полумекоћу претходног сугласника која се касније развила у потпуну мекоћу.¹

2. ПОСЕСИВНЕ КАТЕГОРИЈЕ

2.1. Однос суфиксалних и синтаксичких категорија за изражавање посесивности

Прасловенски систем посесивних категорија, који је староруски језик добро чувао, постао је на тај начин што је у извесној епохи развоја прасловенског језика постала граматички неодржива употреба посесивног генитива од именица и што је генитив замењен суфиксалним посесивним категоријама. Преузимајући функцију посесивног генитива, суфиксалне посесивне категорије су примиле и његову синтаксичку употребу у оквиру именичке парадигме и категоријално именичко значење. Тако је формирана специфична категорија прасловенских посесивних придева, који улазећи у парадигму именица од којих су изведени истовремено имају и придевске особине (конгруенцију са именицом уз коју стоје у роду, броју и падежу). Истовремено се чувала употреба посесивног

¹ Примере из текста *Слова о полку Игореве* наводимо према преом издању са општеприхваћеним корекцијама (в. Сл. „Сл. о п. Иг.“ I, 15—25); у заграда су странице првога издања. Примери из староруских споменика наводе се са упрошћеном графијом према Картотеци староруског језика XI—XIV века. В. списак извора у: *Словарь древнерусского языка XI—XIV вв. Введение, инструкции, список источников, пробные с татъи*. Москва, 1966, 90—169. Скраћеница ГрБ . . . задржана је и за примере из последње публикације: А. В. Арциховский, В. Л. Янин. *Новгородские грамоты на бересте*. (Из раскопок 1962—1976 и.). Москва, 1978.

генитива од придева, а делимично и од заменица (о граматичкој природи посесивних придева у прасловенском и у староруском језику в. Маројевић 1983^a, 7—11 и тамо цитирану литературу).

1. У *Слову о полку Игореве* посведочен је само један пример у коме је субјекат посесивности изражен синтагмом: *nomen appellativum* (означава титулу) + *nomen prorgium*. Посесивни придеви се употребљавају од обеју именица: *Ольгова коганя* *хоти* [44]. У староруским споменицима у аналогним случајевима употребљава се такође посесивни придев од обеју именица (в. примере у: Маројевић 1983^a, 11).

2. Субјекат посесивности је могао бити изражен личним именом и патронимом, као у следећа два примера: Не лѣпо ли ны бяшетъ, братіе, начяти старыми словесы трудныхъ повѣстий о пълку *Игоревѣ, Игоря Святъславлича!* [1]; Были пльци *Олговы, Ольга Святъславличя* [14—15]. Овакве посесивне конструкције нису биле карактеристичне за староруски језик, што је запазио већ Потербња. На основу примера типа: *зачало княженя Романова Ростиславича* *Кыеву* [ЛИ] он утврђује правило: „при притяжательном стоит в родительном существительное, бывшее постпозитивным определением < . . . > или приложением и не имеющее своих определений“ и закључује: „По этому правилу следовало бы: 'Слово о пълку Игоревѣ Святославлича', а не 'о пълку Игоревѣ Игоря Святославлича'.“ (Потербња 1968, 406).

Кузнецов је мислио да је у конструкцијама са личним именом и патронимом примаран посесивни генитив патронима (Кузнецов 1961, 41), нпр.: *судъ Ярославль. Володимирица* [РПР 1280, л. 615 об. а]. И Макарова наводи само придеве са патронимом у генитиву (Макарова 1954, 22). Ми смо, међутим, показали да су се првобитно и овде употребљавали посесивни придеви од обеју именица, и од личног имена, и од патронима. Као доказ навели смо пример: *написахъ еуангліе . . . а повелѣниемъ. Милѣтиномъ Лукиницѣмъ* [ЕвМилѣт 1215, л. 160 (записъ)], у коме је уз глаголску именицу употребљен и посесивни придев на *-иъ* од личног имена, и посесивни придев на *-ъ* од патронима (Маројевић 1983^a, 11). О посесивним придевима изведеним помоћу суфикса *-ъ* (< *-os*) од патронима типа *Творимѣиць* в. Маројевић 1982^a, 89—95.

Према томе, староруски текст краја XII века можемо реконструисати на два начина:

1° *o polku Igořevě Svätoslav'iča*

2° *o polku Igořevě Svätoslav'iči*

Конструкције типа 1° по пореклу су млађе, настале су после губљења из живе употребе придева типа *Творимѣиць*, а хронолошки су потврђене у староруском језику од краја XIII века (види горе пример из *Руске љравде*). Конструкције типа 2° су старије, биле су у живој употреби до првих деценија XIII века (види пример горе из записа на *Милѣиномъ јеванђељу*). Конструкције обеју наведених типова биле су туђе преписивачу у XVI веку па је он после посесивног придева од личног имена додао генитивну синтагму од личног имена и патронима, у складу са измењеним језичким осећањем: *o пълку Игоревѣ, Игоря Святъславлича*.

3. Субјекат посесивности је могао бити изражен двома именицама, од којих је једна била са придевским атрибутом. У овој конструкцији употребљаван је посесивни придев од једне именице и посесивни генитив од друге, и то од оне уз коју је стајао атрибут (в. примере из староруских споменика у: Маројевић 1983^a, 54). Оваква конструкција посведочена је и у *Слову о полку Игореве*: Бориса же Вячеславлича слава на судъ придеве < . . . > за обиду *Олгову, храбра и млада князя* [15—16]; Вступита, господина, въ злата стремењ за обиду сего времени, за землю Рускую, за раны *Игоревы, бугею Святславлича!* [29—30]; Стрѣляи, господине, Кончака, поганого кощея, за землю Рускую, за раны *Игоревы, бугею Святславлича* [30]; Загородите полю ворота своими острыми стрѣлами за землю Рускую, за раны *Игоревы, бугею Святславлича!* [33].

Напомена. Комбиновани начин изражавања посесивности (посесивни придев + посесивни генитив) налазимо у наслову спева: Слово о пълку *Игоревѣ, Игоря сына Святславля, внука Ольгова* [1]. Овде је карактеристично да је субјекат посесивности изражен личним именом и двома посесивним синтагмама: *Igorъ, syn Svätoslavъ, vnuk Olgov*. Конструкција не представља изворну староруску особину, као ни конструкције описане у т. 2.

4. У конструкцијама у којима је субјекат посесивности изражен двома именицама са једним или више атрибута у староруском језику се ширила употреба посесивног генитива од обеју именица (в. примере у: Маројевић 1983^a, 54—55). Оваква посесивна конструкција посведочена је и у *Слову*: А уже не вижду власти *сильнаго, и богатаго, и многовои брата моего Ярослава* [26—27]. У следећем примеру субјекат посесивности је изражен синтагмом именице и посесивне заменице: О вѣтрѣ, вѣтрило! < . . . > Чему мычещи *Хиновскыя стрѣлки* на своєю нетрудноу крилицю на *моея лады* вои? [38].

2.2. Суфиксалне категорије

2.2.1. Суфикс -јь

После јотовања суфикс -јь у непромењеном облику је остао само у случају кад се основа завршавала на самогласник, док се *ј* са претходним сугласником стопило у квалитативно нов глас или је (после уснених сугласника) прешло у *л'*. Своје постојање после јотовања суфикс -јь заснива, дакле, у највећем броју случајева на опозицији палаталан — непалаталан сугласник (Маројевић 1983^a, 23—25).

У време стварања *Слова о полку Игореве* прасловенски суфикс -јь имао је фонолошку вредност -*ј* (после самогласника), -*л'* (после усненог сугласника) или је своје значење заснивао на алтернацији сугласника и сугласничких група.

1. У кругу заменица са посесивним значењем суфикс -*ј* чувао је фонолошку вредност у саставу заменице за прво и друго лице јединице и за свако лице.

тој

Посесивна заменица за прво лице једине посведочена је у *Слову* 11 пута (в. Сл. „Сл. о п. Иг.“ III, 103), нпр.: Сѣдлай, брате, свои брѣзьи комони, а *мои* ти готови [7].

твој

Посесивна заменица за друго лице једине посведочена је двапут (в. Сл. „Сл. о п. Иг.“ VI, 11), нпр.: Дружину *твою*, княже, птиць крилы пріодѣ [34].

свој

Посесивна заменица за свако лице посведочена је 31 пут (в. Сл. „Сл. о п. Иг.“ V, 103—105), нпр.: понизите стязи *свои*, вонзите *свои* мечи вережени [34].

2. У посесивним заменицама за прво и друго лице множине своје значење суфикс *-j* заснивао је на алтернацији *s* (генитив личне заменице) — *š* (посесивни придев). У алтернацији *s* — *š* заступљена је поред опозиције непалаталан — палаталан сугласник још једна фонолошка опозиција (зубни — непчани сугласник).

ваš

Посесивна заменица другог лица множине посведочена је једанпут: Кое *ваши* златьи шеломы и сулицы Ляцкьи и щиты? [33].

Посесивна заменица првог лица множине није посведочена.

3. У алтернативној посесивној заменици, која је антоним заменице *свој*, своје значење суфикс *-j* заснивао је на алтернацији *d* — *ž*, у којој су заступљене поред опозиције непалаталан — палаталан сугласник још две фонолошке опозиције (зубни — непчани сугласник, преградни — струјни сугласник).

чиž

Не тако ли, рече, рѣка Стугна; худу струю имѣя, пожрѣши *чужи* ручьи и стругы [42].

Посесивна заменица *чиž* 'не свой, принадлежащий или свойственный другому (другим)' (в. Сл. „Сл. о п. Иг.“ VI, 170—172) у староруском је била лексикализована, била је изгубила везу са својом творбеном базом.²

² Прасловенска реч **tjudjь* најчешће се сматра изведеницом на *-jo* од облика позајмљеног из готског *riuda* 'народ' (Фасмер IV, 379; Holub-Корецкы 86—87), мада има и присталица директног индоевропског порекла речи (Machek 88; Skok III, 519). Творбена база речи **tjudjь*, која у словенском није посведочена, морала је имати основу **tjud-* и значење '(германски) народ, (други, не свој) народ', а од ње је помоћу суфикса *-jь* изведен заменички придев са широким посесивним значењем 'који припада другом народу, који није свој'.

У погледу посесивних заменица изведених у прасловенском језику помоћу суфикса *-јь* Слово о полку Игореве не одудара од других староруских споменика ни у погледу значења ни у погледу морфолошких карактеристика (в. примере у Сл. „Сл. о п. Иг.“).

4. Именице на *-п*

У кругу именица са основом на *п* носилац значења посесивног придева после јотовања постао је сугласник *п*. У алтернацији *п* — *п̣* заступљена је само фонолошка опозиција непалаталан — палаталан сугласник. У *Слову* су посведочени посесивни придеви и од властитих и од заједничких именица.

а) Nomina propria

Војап̣

Начати же ся тѣи пѣсни по бѣлинамъ сего времени, а не по замышленію *Боляно* [1—2]. Посесивни придев *Војап̣*, изведен суфиксом *ј* од личног имена *Војан*, посведочен је у староруском језику XII века: купи землю князьни *Боляно* всюю [Надп сер. XII (32)].

Тројап̣

Посесивни придев *Тројап̣* од личног имена (или имена божанства) *Тројан* посведочен је у *Слову* 4 пута у следећим примерима: рица въ тропу *Трояно* чресъ поля на горы [6]; Бѣли вѣчи *Трояни* [14]; Вѣстала обида < . . . > Вступила дѣвою на землю *Трояно* [19]; На седьмомъ вѣцѣ *Трояни* [35]. У другим староруским споменицима придев није посведочен.

Шарокап̣

Се бо Готьскыя красныя дѣвы < . . . > лелѣють мечь *Шароканю* [25—26]. Посесивни придев *Шарокап̣* (*Шарукап̣*), изведен суфиксом *-јод* имена половачког хана *Шарокан* (*Шарукан*), посведочен је у староруском језику — у живој употреби у летописном тексту о догађајима краја XI века и као топоним почетком XII века: и пустилъ есмь половечскыѣ князь лѣпшиѣ изъ оковъ. толико *Шаруканя* .ѣ. брата [ЛЛ 1377, л. 82 об. (1096)]; поидоша ко граѣ *Шаруканю* [ЛП ок. 1425, л. 99 об. (1111)]; и възяша . . . городъ по Дънови Суртовъ. и *Шарукань* [ЛН XIII—XIV, л. 7 об. (1111)].

б) Nomina appellativa

когап̣

Посесивни придев *когап̣*, изведен суфиксом *-ј* од титуле *коган*, коју су од турских народа примили и руски кнежеви, посведочен је у следећем примеру: Рекъ Боянъ и ходы на Святъславля пѣснотворца стараго времени Ярославля, Ольгова *коганя* хоти [44]. Овде је суб-

јскаг посесивности изражен двема именицама, и од обеју је употребљен посесивни придев (в. објашњење у т. 2.1. — 1). У другим староруским споменицима није посведочен придев *koganъ*, али је посведочена творбена база, тј. именица *каганъ* (в. примере у Сл. „Сл. о п. Иг.“ II, 196—198).

saltanъ

Посесивни придев *saltanъ*, изведен суфиксом *-j* од титуле *saltanъ*, ми видимо у следећем примеру: Галичкы Осмомыслѣ Ярославѣ! <...> Грозы твоя по землямъ текутъ, отворяещи Киеву врата, стрѣляещи съ отня злата стола *салтани* за землями [30].

У досадашњим тумачењима полази се од тога да је *салтани* облик акузатива множине именице *салтанъ* 'титул правитеља у мусуљман' (в. најважнија тумачења у Сл. „Сл. о п. Иг.“ V, 82—83). Ово тумачење има три слаба места. Прво, мало је вероватно да буде употребљен номинатив са наставком *-i* уместо акузатива са наставком *-у* у кругу именица тврде промене које означавају бића. Мешање наставака номинатива и акузатива ишло је у обрнутом смеру: на номинатив је пренет акузативни наставак *-и*. У другим примерима акузатив на *-и* се чува: Не буря *соколы* занесе чресъ поля широка [6—7]; ту пиръ докончаша храбрїи Русичи: *сваты* подоиша, а сами полегоша за землю Рускую [18]. Друго, тешко је објаснити употребу множине уместо једнине, уколико је песник имао у виду турског султана. Треће, синтагма у инструменталу „за землями“ семантички је непотпуна: иза којих земаља?

Наше тумачење се заснива на следећим моментима.

1° Употреба предлога између посесивног придева и именице чији је он атрибут у староруским споменицима била је сасвим обична. Може се такође претпоставити да је ред речи измењен и у препису из XVI века, уколико писар у староруском оригиналу није препознао посесивни придев.

2° У *Слову* је одражен процес уопштавања наставака дужих придева (одређеног вида) мушког рода у инструменталу множине у кругу описно-односких придева: Бяшетъ притрепеталъ своимѣ *силньными* *плькы* и *харалузными* *мечи* [21]; поскепаны *саблями* *каленьими* *шеломы* Оварьскыя отъ тебе, Ярѣ Туре Всеволоде [13]. Овај наставак ширио се и на оне посесивне придеве који су развијали односно значење: Вѣстала обѣда <...> Вступила дѣвою на землю Трояню, вѣсплескала *лебедьными* *крылы* на синѣмъ море у Дону [19]. Посесивни придеви мушког рода који су чували индивидуалнопосесивно значење задржавали су наставак именичке промене: Ты бо можешѣ посуху живьыми шереширѣ стрѣляти, удальыми *сыны* *Глѣбовы* [29]. Ми сматрамо да се наставак мушког рода именичке промене такође уопштио — пренео на придеве уз именице женског рода и да је пример такве употребе управо наведено место у спеву: *салтани* за землями 'за султановим земаљама, иза султанових земаља'.

3° Наведеним тумачењем отклањају се семантичке тешкоће у тумачењу текста: песник сликовито каже да Јарослав гађа својим стрелама са очевог златног престола до иза султанових земаља, тј. да све дотле допире његова моћ.

Од личних имена и других именица са основом на *n* индивидуална припадност се изражавала помоћу суфикса *-j* у XI—XII и у првим деценијама XIII века. Тек после тога почиње употреба посесивног суфикса *-ov* (Маројевић 1983^a, 64—73, 110). Од именица са основом на *n* и у *Слову о полку Игореве* доследно се граде посесивни придеви са суфиксом *-j*, што значи да је спев у овом погледу изворни споменик староруског језика краја XII века.

5. Именице на *-r*

У кругу именица са основом на *r* носилац значења посесивног придева после јотовања постао је сугласник *ř*. У алтернацији *r* — *ř* заступљена је само фонолошка опозиција непалаталан — палаталан сугласник. У *Слову* је посведочен, према нашем тумачењу, само један придев од именица са основом на *r* и то у категорији *nomina propria*.

Ovluř

Комонь въ полуночи *Овлуръ* [Овлуръ — Р. Маројевић] свисну за рѣкою; велить князю разумѣти [40].

Досад се сматрало да је *Овлуръ* номинатив јединине личног имена половца који је побегао из заробљеништва заједно са Игорем (уп. Сл. „Сл. о п. Иг.“ IV, 20—21). Према овом тумачењу *комонь* је акузатив јединине, облички једнак номинативу, из времена пре формирања категорије биће — предмет, тако да наведено место гласи: коња у поноћ Овлур звиждуком позва иза реке, хоће да га кнез разуме (даје знак кнезу да га разуме). У једном од новијих превода читамо: „В полночь свистнул Овлур коня за рекой — велит князю разуметь“ (перевод О. В. Творогова, *Памятники литературы Древней Руси: XII век*, Москва, 1980, стр. 385). Ово тумачење има своја слаба места. Прво, мало је неуобичајен ред речи, нарочито за период у коме се не разликују номинатив и акузатив (граматички субјекат и директни објекат) именица које означавају бића: директни објекат, адвербијал времена, субјекат, предикат, адвербијал места.³ Друго, глаголи *свис(т)нути*, *свистати*, *свистети* у староруским и каснијим споменицима нису посведочени као прелазни глаголи, тако да В. Л. Виноградова за нијансу значења коју реконструирше „вызвать кого-л. свистом“ не налази друге потврде осим наведенога места у *Слову* (в. Сл. „Сл. о п. Иг.“ V, 102—103). Треће, није нимало логично да Овлур, кнежев слуга, који са њим бежи из половачког ропства, звижди коњу да би тиме дао знак своје господару.

Наше тумачење се заснива на следећим моментима.

³ Необичност реда речи пала је у очи и другим истраживачима: „комонь как винительный падеж ед. числа впереди подлежащего, мне представляется для „Слова“ маловероятным; по-видимому, в этом сомневался и Потебня“ (Булаховский 1950, 162 нап.).

1° Облик *Овлурь* ми исправљамо у *Овлурь*, сматрајући да је на наведеном месту посведочен посесивни придев *Ovlurь*, изведен суфиксом *-j* од личног имена *Ovlur*. У *Слову* има много случајева погрешне употребе полугласника тако да се без тешкоћа може претпоставити да је преписивач у XVI веку такође наведену реч протумачио као лично име, јер су придеви на *-j* од имена на *-r* одавно били мртва категорија, и да је исправио знак „ъ“ знаком „ь“. Треба имати у виду да полугласници у слабој позицији нису имали гласовну вредност ни у време стварања пева.

2° Овим тумачењем отклањају се семантичке тешкоће у разумевању текста, као и граматичке тешкоће: коњ у поноћ Овлуров зањишта иза реке — даје знак кнезу да га разуме. Овакво читање налази потврде у фолклорној поезици: животиња помаже јунаку у судбоносним тренуцима. Зашто је коњ Овлуров, а њиштањем буди кнеза Игора? Сетимо се да је кнез Игор у боју изгубио свога коња и узјао коња кога је водио слуга, кошчеј: Ту Игорь князь высѣдѣ изъ сѣдла злата, а въ сѣдло кощѣево [22].

3° Посесивни придеви изведени суфиксом *-j* од личних имена на *-r* били су у живој употреби у староруском језику све до краја XII — почетка XIII века, кад почињу да их истискују придеви изведени суфиксом *-ov* (в. примере у: Маројевић 1983^a, 76—83, 110). Према томе, реконструисани придев *Ovlurь* може бити изворна особина староруског језика краја XII века.

6. Именице на *-s*

У кругу именица са основом на *-s* носилац значења посесивног придева после јотовања постао је сугласник *š*. У алтернацији *s* — *š* заступљена је поред опозиције непалаталан — палаталан сугласник још једна фонолошка опозиција (зубни — непчани сугласник). У *Слову* је посведочен само један придев од именица са основом на *-s* и то у категорији *nomina appellativa*.

pardus^š

На рѣцѣ на Каялѣ тьма свѣтъ покрыла: по Руској земли прострошася Половци, акы *пардуже* [пардуше — А. Потебња] глѣздо [25]. Ми прихватимо Потебњино читање овог места: „*Пардуше* вм. *-же* необходимо читать до тех пор, пока нам известно за первообразное только *пардусь* . . . а не *пардузъ*.“ (цит. по: Сл. „Сл. о п. Иг.“ IV, 56).

У староруском језику сачувани су само трагови употребе посесивних придева изведених суфиксом *-j* од личних имена на *-s*. Придеви од заједничких именица развијали су категоријално-посесивно и односно значење, што је доприносило њиховој лексикализацији (Маројевић 1983^a, 83—84, 113—115).

7. Именице на *-d*

У кругу именица са основом на *-d* носилац значења посесивног придева после јотовања постао је сугласник *ž*. У алтернацији *d* — *ž*

заступљене су поред опозиције непалаталан — палаталан сугласник још две фонолошке опозиције (зубни — непчани сугласник, преградни — струјни сугласник). У *Слову* је посведочен — у категорији *potina prorgia* — од именица на *-d* један придев изведен суфиксом *-j* и један придев изведен суфиксом *-ov* (в. т. 2.2.3.—4).

Vsevoloz̑

Посесивни придев *Vsevoloz̑*, изведен суфиксом *-j* од личног имена *Vsevolod*, посведочен је у *Слову* у синтагми са патронимичким значењем: сынъ *Всеволожъ* Владимиръ по вся утра уши закладаше въ Черниговѣ [15].

Од двотематског словенског имена са основом на *-d* *Vsevolod* придев са суфиксом *-j* био је у слободној употреби у староруском језику све до друге половине XIV века, кад почиње да га истискује придев са суфиксом *-ov* (Маројевић 1983^a, 86—87). Употреба придева *Всеволожъ* у *Слову о полку Игореве*, према томе, изворна је особина староруског језика XII века.

8. Именице на *-g*

У кругу именица са основом на *-g* носилац значења посесивног придева после јотовања постао је сугласник *ž* (осим оних именица чији се завршни сугласник основе изменио трећом палатализацијом). У алтернацији *g* — *ž* поред опозиције непалаталан — палаталан сугласник заступљене су још три фонолошке опозиције (задњојезички — предњојезички сугласник, задњонепчани — предњонепчани сугласник, преградни — струјни сугласник). У *Слову* су — у категорији *potina prorgia* — посведочена два придева изведена суфиксом *-j* од имена божанстава, као и један придев изведен суфиксом *-ov* од личног имена (в. т. 2.2.3.—5).

Dažbož

Посведочена су два примера придева на *-j* од имена паганског божанства *Dažbog*: погыбашеть жизнь *Даждъ-Божя* внука [16—17]; Вѣстала обида въ силахъ *Дажъ-Божя* внука [19].

Stribož

Придев *Stribož*, изведен суфиксом *-j* од имена паганског божанства *Stribog*, посведочен је у следећем примеру: Се вѣтри, *Стрибожи* внуци, вѣютъ съ моря стрѣлами на храбрѣя плѣкы Игоревы! [12].

Судећи по патрониму *Молибожичъ* [ЛИ ок. 1425, л. 266 (1240)], двотематска имена са другом компонентом *-бог* градила су придеве помоћу суфикса *-j* и у првој половини XIII века, кад почињу да их истискују придеви са суфиксом *-ov* (Маројевић 1983^a, 88—89). Употреба придева *Dažbož* и *Stribož* у *Слову* је, према томе, изворна староруска особина краја XII века.

У кругу именица са основом на $-g$ у којима је трећом палатализацијом $g > z'$ носилац значења посесивног придева је остао сугласник $ž$, али се постојање суфикса $-j$ није више заснивало на опозицији палаталан — непалаталан сугласник. У алтернацији $z'—ž$ заступљена је само фонолошка опозиција зубни — непчани сугласник. У нашем спеву је посведочен само један придев изведен суфиксом $-j$ од именица на $-z'$ (у категорији *nomina appellativa*).

knäž

Придев *knäž* < *knęžь* изведен је суфиксом $-jь$ од именице *knäz'* < *knęgъ пре треће палатализације. У *Слову* је посведочен у индивидуално-посесивном значењу у следећем примеру: Тогда при Олзѣ Гориславличи сѣяшется и растяшеть усобицами; погѣбашеть жизнь Даждь-Божа внука; въ княжихъ крамолахъ вѣщи человѣкомъ скратишасъ [16—17].

Посесивни придев *knäž* посведочен је у индивидуално-посесивном значењу у староруским споменицима XI—XIV века, а своје право посесивно значење почиње да губи крајем староруског периода (Маројевић 1983^a, 89—91). Његова употреба у *Слову* је, према томе, аутентична и у погледу облика и у погледу значења.

9. Именице на $-k$

У *Слову о полку Игореве* придев на $-j$ посведочен је у кругу ових именица само у категорији *nomina appellativa* и то само од именице у којој је трећом палатализацијом $k > c'$. Носилац придевског значења и после треће палатализације остао је сугласник $č$, али је изгубљена опозиција непалаталан — палаталан сугласник. У алтернацији $c'—č$ заступљена је само фонолошка опозиција зубни — непчани сугласник.

galič

Длѣго ночь мръкнетъ, заря свѣтъ запала, мѣгла поля покрыла, щекотъ славѣи успе, говоръ *галичъ* убудѣ [10].

Посесивни придеви изведени суфиксом $-j$ од именица на $-ica$ < *ika посведочени су у староруским споменицима (Маројевић 1983^a, 15).

10. Именице на $-v$

У кругу именица са основом на v носилац значења посесивног придева постала је после јотовања ($vj > vl'$) фонема l' . То значи да је суфикс $-j$ од именица са основом на уснене сугласнике имао и после јотовања своју фонолошку вредност, тј. није се заснивао само на опозицији непалаталан — палаталан сугласник. У *Слову о полку Игореве* посведочени су посесивни придеви од именица на v само у категорији *nomina propria*.

Vseslavl'

Ярославе и вси внуце *Всеславлѣ!* < . . . > Вы бо своими крамолами начясте наводити поганья на землю Рускую, на жизнь *Всеславлѣ* [34—35].

Rostislavl'

Плачется мати *Ростиславля* по уноши князи Ростиславъ [42]. Облик *Ростиславля* налазимо у Катарицином препису спева, што мислимо да је аутентично. У првом издању је облик *Ростиславя*, који А. В. Соловјов не сматра штампарском грешком него га објашњава дисимилацијом, налазећи паралеле у Тверском летопису из прве половине XVI века (в. Сл. „Сл. о п. Иг.“ V, 57—58). Оваква дисимилација није забележена у староруском језику у кругу посесивних придева. Облици типа *Переяславъскии* и *Переяславъци*, које Соловјов налази у Ипатијевском летопису из прве половине XV века, друкчије се објашњавају: као резултат упрошћавања сугласничких група после губљења полугласника: *vl'sk > vsk, vl's > vs*. Да закључимо: изворни староруски облик могао је бити само *мати Ростиславля*. Облик *мати Ростиславя* могао би бити одлика језика преписивача из XVI века, али је вероватније да први издавачи нису пренели слово „л“ које често долази изнад речи, док је Катарицин препис веран споменику.

Svätislavl'

Придев *Svätislavl'* посведочен је у *Слову* пет пута: Слово о пълку Игоревѣ, Игоря сына *Святъславля*, внука Ольгова [1]; и падеся Кобякъ вѣ градѣ Киевѣ, вѣ грядницѣ *Святъславли*. Ту Нѣмци и Венидици, ту Греци и Морава поютъ славу *Святъславлю* [21—22]; Ты летѣягъ еси на себѣ *Святославли* носадѣ до пълку Кобякова [39]; Рекъ Боянъ и ходы на *Святъславля* пѣснотворца стараго времени Ярославля [44]. У староруским споменицима посведочени су придеви *Святославль* и *Святъславль* (в. примере у: Сл. „Сл. о п. Иг.“ V, 112).

Поставља се питање: у ком облику можемо реконструисати лично име од кога је изведен овај придев? То јест: који је глас између двеју његових основа? Лично име у *Слову* је доследно написано са „ѣ“ између двеју компоненти (*Святъславъ*, *Святъславъ*), патроним седам пута са „ѣ“ (*Святъславличъ*), једном са „б“ (*Святъславличъ*), а двапут без знака за стари полугласник (*Святславличъ*) — в. примере у: Сл. „Сл. о п. Иг.“ V, 108—111. Може се, несумњиво, сматрати да је у време писања *Слова о полку Игореве*, тј. у епохи после губљења полугласника, име гласило *Svätislav*. Прасловенски лик имена можемо реконструисати или као *Svetislavъ* (исп. српскохрватско *Svetislav*), са каснијом редукцијом, губљењем крајњег вокала *i* првог дела сложеног имена (Селищев 1968, 119), или као *Svetъslavъ* (Бошковић 1978^a, 387), са каснијим губљењем полугласника у слабом положају. Писање „ѣ“ и „б“ нема, према томе, фонетску вредност, пошто се и полумекоћа сугласника *t* могла изгубити или слабије чувати после губљења полугласника предњег реда.

Jaroslavl'

Придев *Jaroslavl'* посведочен је у *Слову* двапут: минула лѣта Ярославля [14]; Рекъ Боянъ и ходы на *Святъславля* пѣснотворца стараго

времени *Ярославля* [44]. У староруским споменицима придев *Ярославль* је имао широку употребу (в. његова значења у: Маројевић 1983^a, 25—26).

Напомена. Облик *Ярославля* у другом примеру В. Л. Виноградова тумачи као номинатив двојине, сматрајући да је придев атрибут уз номинатив двојине *пѣснотворца* (Сл. „Сл. о п. Иг.“ VI, 198). Нама се чини вероватније тумачење по коме је облик *Ярославля* генитив јединице средњег рода, атрибут уз генитив *времени*.

Двотематска словенска имена са другом компонентом *-slav* у староруском језику изводе посесивне придеве само помоћу суфикса *-j*. У кругу личних имена на *-v* овај суфикс је био у живој употреби и у руском језику XV и прве половине XVI века. У том периоду истискују га посесивни суфикси *-l'ev* и *-ov* (Маројевић 1983^a, 105—109). Према томе, придеви *Vseslavl'*, *Rostislavl'*, *Svätislavl'*, *Jaroslavl'* изворна су особина и староруског језика краја XII века.

2.2.2. Суфикс *-ьнѣ*

У староруском језику суфикс *-ьнѣ* је имао лексичко-граматичко обележје посесивног суфикса за означавање припадности по родбинској линији (о овом суфиксу в. Маројевић 1983^b, 7—60). После губљења полугласника у слабом и вокализације у јаком положају суфикс *-ьнѣ* је добио један лик у номинативу (и акузативу кад је једнак номинативу), а други у осталим падежима (укључујући и генитив множине, у коме се употребљавао наставак сложене придевске промене). Према томе, у *Слову о полку Игореве* суфикс има лик *-(e)нѣ*.

1. У спеву су посведочена три придева са суфиксом *-(e)нѣ*.

отеѣ

Придев *отеѣ* < *отѣнѣ* у *Слову* је употребљен пет пута са истим значењем: забивѣ чти и живота, и града Чрънигова *отня* злата стола [14—15]; два сокола слѣтѣста съ *отня* стола злата [24]; *отня* злата стола поблюсти [28]; стрѣляеши съ *отня* злата стола салтани за землями [30]; Игореву князю богѣ путь кажетѣ изъ земли Половецкой на землю Рускую, къ *отню* злату столу [39]. У староруским споменицима посведочен је придев *отѣнѣ* у овом и у другим значењима (в. примере у: Маројевић 1983^b, 7—9).

дѣдеѣ

Придев *дѣдеѣ* < *дѣдѣнѣ* посведочен је у генитиву јединице сложене придевске промене, тако да се његов номинатив може реконструисати и у облику *дѣдѣнѣ*: Ярославле и вси внуце Всеславли! уже понизите стязи свои, возните свои мечи верезени; уже бо выскочисте изъ *дѣднеи* славѣ [34—35]. У примеру је значење 'дедовский; принадлежащий дедом, предкам' (Сл. „Сл. о п. Иг.“ II, 61). Суфикс *-ьнѣ* могао је да значи припадност множини, а поред посесивног развијао је односно значење. О значењима придева *дѣдѣнѣ* у староруским споменицима в. Маројевић 1983^b, 11—12.

pradēden

Придев *pradēdyń* > *pradēden* развио је односно значење, а са променом значења рано је примио наставке сложене придевске промене (в. примере у: Маројевић 1983⁶, 12, 22). У *Слову* је посведочен један пример: Ти бо бес щитовъ съ засапожники кликомъ плъкы побѣждаютъ, звонячи въ *pradēdnюю* славу [27].

2. У прасловенском језику посесивни придеви са суфиксом *-yń* имали су један посебан семантички тип: *tržyńa* 'која има мужа', *materyń* 'који има мајку', *otcyń* 'који има оца', *bratyń* 'који има брата', *dětyńa* 'која има дете (децу)' и сл. (овај тип посесивних придева описан је у: Маројевић 1981, 243—249). И у *Слову* је посведочен један придев овог семантичког типа.

žireń

Придев *žireń* < *žiryń* изведен је суфиксом *-yń* од именице *žirь* 'добыча, богатство', која је забележена и у спеву: кають князя Игоря, иже погрузи *жирь* во днѣ Каялы рѣкы Половецкыя, Рускаго злата насыпаша [22] (в. Сл. „Сл. о п. Иг.“ II, 86—87). Придев *žiryń* је имао основно посесивно значење, али је развио односно-квалитативно значење. Са променом значења одвијао се процес депалатализације сугласника *ń*. У *Слову* је посведочен пример са суфиксалним ликом *-(e)ń*, који боље чува првобитно значење, и пример са суфиксалним ликом *-(e)n*, који је више развио квалитативно значење: Вѣстала обида въ силахъ Дажь-Божа внука. Вступила дѣвою на землю Трояню, вѣсплескала лебедиными крыльы на синѣмъ море у Дону; плещучи убуди *жирня* времена [19]; печаль *жирна* тече средь земли Рускыи [20—21].⁴

3. У *Слову* је посведочена и једна посесивна изведеница са суфиксом *-yń* — именица *gridnica* 'палата для гридей, помещение дружины князя': и падеся Кобякъ въ градѣ Киевѣ, въ *gridnicy* Святъславли [22]. Од именице *gridь* 'дружинник' помоћу суфикса *-yń* добијен је посесивни придев *gridyń*, а супстантивизацијом облика *femininum*-а *gridyńa* (палата, комната) помоћу суфикса *-ica* добијена је именица *gridynica*. Прелазни морфолошко-семантички тип **gridyńa* потврђују староруски поименичени придеви *čel'adyńa*, *rovaryńa*, *rysańa* (о њима в. у: Маројевић 1983⁶, 19—20). Потврде за реч *gridница* у староруским споменицима и тумачење њеног значења в. у: Сл. „Сл. о п. Иг.“ I, 178—179.

2.2.3. Суфикс *-ovь*

Овај прасловенски посесивни суфикс имао је две варијанте које су у староруском језику краја XII века гласиле: *-ev*/*-ov*.

⁴ Булаховски је сматрао да је палатално *ń* у синтагми *жирня времена* „явная ошибка писца“, а да је коректан облик у синтагми *печаль жирна* (Булаховскиј 1950, 133 нап.).

1. Помоћу суфикса *-ev* изводиле су посесивне придеве старе основе на *id*, укључујући и оне основе за које се претпоставља да су некад припадале *id* деклинацији (Маројевић 1983^a, 31—33). У спеву *Слово о полку Игореве* посведочена су два придева од именица са меком основном, један у категорији *nomina propria*, а други у категорији *nomina appellativa*.

Igoiev

Придев *Igoiev* посведочен је десет пута, нпр.: Се вѣтри, Стрибожи внуци, вѣютъ съ моря стрѣлами на храбрѣи плѣкъы *Igorievi*! [12]; Третьяго дни къ полуднию падоша стязи *Igorievi* [18]; А *Igorieva* храбраго плѣку не крѣсити [два пута: 20, 32]; На слѣду *Igorievъ* ѣздитъ Гзакъ съ Кончакомъ [43]; уи. и примере у т. 2.1. У староруским споменицима придев је забележен (в. примере у Сл. „Сл. о п. Иг.“ II, 147).

koščejev

Посведочен је и придев *koščejev*: Ту Игоръ князь высѣдѣ изъ сѣдла злата, а въ сѣдло *koščevo* [22], и његова творбена база, именица *košče*: Аже бы ты былъ, то была бы чага по ногатѣ, а *košceи* по резантѣ [28]; Стрѣляи, господине, Кончака, поганого *košceя* [30]. На основу опсежне литературе о етимологији речи *košče* (в. Менгес 1979, 113—114; Сл. тюркизмов 201—202; Сл. „Сл. о п. Иг.“ III, 15—18 и тамо цитирану литературу) може се закључити да је у језику Половаца она гласила *qoš-čy* и да је представљала *nomen actoris* у значењу 'погонщик вьючных лошадей', изведен суфиксом *-čy* од *qoš* 'кочевой поезд, пара (о запряженном тягловом скоте), упряжка'. Треба истаћи и значење *qoš at* 'запасная лошадь султана', пошто именица од које је у *Слову* посведочен придев има значење слуге (половца-заробљеника) који води кнезу резервног коња.

Староруски језик је, дакле, из језика Половаца реч примио у облику **košči*. Да би се реч укључила у словенску деклинацију, морфолошки је адаптирана у облику *koščij* и тако се прикључила промени именица мушког рода са основном на *-j*. Самогласник *i* у положају испред *j* био је редукован — имао је фонолошку вредност полугласника предњег реда *ь*. И редуковано *i* испред *j* вокализovalo се као полугласник *ь* у јакој позицији, тј. прешло је у *e*. Тако је турско *qoš-čy* у староруском језику краја XII века творбено-морфолошки адаптирано у облику *košče*. Облик *koščevo*, са *i* уместо *e*, можемо објашњавати као ортографску варијанту, насталу под утицајем црквенословенског језика, или као прву фазу у адаптацији турске речи на источнословенском терену.

2. Помоћу суфикса *-ov* изводиле су придеве именице одређених творбених типова, пре свега именице на *-ko* < *-sko* (Маројевић 1983^a, 33—36). Поред тога, суфикс *-ov* се ширио и на друге *o* основе, истискујући из њих придеве са суфиксом *-j* (в. даље т. 3—7).

У спеву је посведочен само један придев од именице — личног имена — на *-ko*.

Vasilkov

Придев *Vasilkov* посведочен је у синтагми са патронимичким значењем: Единъ же Изяславъ, сынъ *Васильковъ*, позвони своими острыми мечи о шеломы Литовскыя [33]. О односу варијанти *Василько* и *Василко* и староруске потврде придева в. у: Маројевић 1983^a, 34—35.

3. Именице на -s

У кругу именица са основом на -s посведочен је суфикс -ov у категорији *nomina propria* (два примера) и у категорији *nomina appellativa* (један пример).

Velesov

Придев *Velesov* изведен је од имена паганског словенског бога *Veles* (варијанта *Volos*): чи ли вѣспѣти было, вѣщеи Бояне, *Велесовъ* внуче [7]. Уп. Сл. „Сл. о п. Иг.“ I, 96—97; VI, 209.

Busov

Се бо Готъскыя красныя дѣвы < . . . > поють время *Бусово*, лелѣють мечь Шароканю [25—26]. О придеву и његовој творбеној бази уп. Сл. „Сл. о п. Иг.“ I, 79.

běsov

Дѣти бѣсови кликомъ поля прегородиша [13]. Примере употребе придева у староруским споменицима в. у: Сл. „Сл. о п. Иг.“ I, 49.

У староруском језику од најстаријих споменика именице на -s изводе придеве помоћу суфикса -ov. Суфикс -j чувао се само у називима верских празника *Боршиъ день*, *Спашъ день* (Маројевић 1983^a, 83—84). Суфикс -ov веома рано су примиле именице са једносложном основом (ib., 36—37). Једносложну основу имају творбене базе придева *Busov*, *běsov*, а историјски је једносложна основа и именице *Veles* (*Volos*). Трагове суфикса -j у овом последњем случају имамо у српскохрватском називу сазвежђа *Влашићи* (са патронимичким значењем 'Власови синови'), који ми творбено растављамо на основу придева *Vlašъ* + суф. -iъ.

4. Именице на -d

Davidov

Сего бо нынѣ сташа стязи Рюриковы, а друзи *Давидовы* [37].

Поссивни придев *Давыжь* био је у живој употреби у староруском језику до краја XII века, али му већ средином XII века конкурише придев *Давидовъ* (в. примере у: Маројевић 1983^a, 85). Према томе, придев *Davidov* у *Слову* је изворна особина староруског језика краја XII века.

5. Именице на -g

Olgov

Придев *Olgov* у *Слову* је посведочен пет пута, нпр.: Дремлетъ въ полѣ *Ольово* хороброе гнѣздо [11]; Бориса же Вячеславлича слава на судъ приведе, и на Канину зелену паполому постла за обиду *Олову* [15—16]; уп. и примере у т. 2.1.

У староруском језику од најстаријих споменика у живој употреби је придев *Ольовъ*. Известан, несигуран траг придева *Ольъъ — уколико је од *Ольгъ* а не од *Ольга* — налазимо само у топонимији (Маројевић 1983^а, 87—88). Придев *Olgov* је, значи, и у *Слову* потпуно аутентичан.

6. Именице на -k

Kobäkov

Ты лелѣялъ еси на себѣ Святослави носады до плѣку *Кобякова* [39]. Придев је посредно посведочен у саставу патронима *Кобяковици* (Сл. „Сл. о п. Иг.“ II, 194).

Ķurikov

Сего бо нынѣ сташа стязи *Рюриковы* [37]. Придев *Рюриковъ* је посведочен у староруским споменицима (Сл. „Сл. о п. Иг.“ V, 71).

У којој мери су придеви *Kobäkov* и *Ķurikov* аутентични за староруски језик краја XII века? Двотематска словенска имена на -k чувала су суфикс -j до краја XII — почетка XIII века, а од других имена посведочени су облици са суфиксом -ov од XII века (Маројевић 1983^а, 92—93). С обзиром на то да су имена страног порекла раније примала посесивни суфикс -ov него двотематска словенска имена, сигурно је да су придеви посведочени у *Слову* изворна особина староруског језика краја XII века.

7. Именице на -b

Glëbov

Придев *Glëbov* посведочен је двапут, оба пута у синтагмама са патронимичким значењем: Туга и тоска сыну *Глѣбову*! [28]; Ты бо можеши посуху живыми шерешеры стрѣляти, удалыми сыны *Глѣбовы* [29].

Придев *Глѣбовъ* посведочен је у живој употреби од најранијих староруских споменика, док је придев *Глѣбъ* посведочен само у топонимији (в. примере у: Маројевић 1983^б, 98—99). Према томе, придев *Glëbov* је изворна староруска особина краја XII века.

Напомене.

1) Посесивни суфикс -ov треба разликовати од односног (градивног) суфикса -ov придева *tisov*, посведоченог у примеру: на кровати *тисовѣ* [23]. О различитости ових суфикса в. аргументацију у: Маројевић 1983^а, 29—30.

2) Посесивни суфикс *-ov* немамо ни у етнониму *hínova* (ном. *Хинова* [32]; дат. *Хинови* [25]; уп. тумачења у: Сл. „Сл. о п. Иг.“ VI, 120—122). Овде је *-ov-* пуни степен основинскога суфикса старих *ī* основа.

2.2.4. Суфикс *-inъ*

Прасловенски посесивни суфикс *-inъ* настао је у кругу старих *ī* основа да би се касније проширио на старе *ā* и *īā* основе (Маројевић 1983^a, 43—49).

1. У *Слову о полку Игореве* суфикс *-in* је посведочен само код *ī* основа, тј. оних основа у чијем крилу је и настао, и то само од именица које значе животиње.

zvěrin

Придев *zvěrin* има индивидуалнопосесивно значење: свистъ *zвb-ринъ* вѣста, збися дивъ, кличетъ врѣху древа [9]. Посведочен је и у другим староруским споменицима (в. примере у: Сл. „Сл. о п. Иг.“ II, 115—116; Маројевић 1983^a, 45).

lebedin

Придев *lebedin* има такође индивидуалнопосесивно значење, али са нијансом односног значења, чиме се објашњава наставак сложене придевске промене: Вѣстала обида вѣ силахъ Дажь-Божа внука. Вступила дѣвоу на землю Трояню, вѣсплескала *лебедиными* крыты на синѣмъ море у Дону [19].

Треба истаћи да овај придев у *Слову* нема категоријалнопосесивно значење. Ово значење суфикс *-in* развио је касније, у току историјског развоја руског језика, док се у староруском исказивало обликом генитива множине: Боянъ бо вѣщии < . . . > Тогда пуцашетъ *ī* соколовъ на *стадо лебедѣи* [2—3]; Боянъ же, братіе, не *ī* соколовъ на *стадо лебедѣи* [4]. Синтагма *stado lebedej* представља изворну староруску особину. Употреба придева са суфиксом *-in* у односно-посесивном значењу резултат је каснијег развоја руског језика: синтагму *стада лебединые* Виноградова налази у споменицима (преписима) XVII века (в. два примера у: Сл. „Сл. о п. Иг.“ III, 49).

2. У староруском тексту *Слова о полку Игореве* није посведочен суфикс *-in* од старих *ā* и *īā* основа. Тачније: посведочен је графички необичан облик: На Дунаи *Ярославнынъ* гласъ слышитъ [37], у коме несумњиво можемо реконструисати староруски облик генитива *Jaroslavny*, који је преписивачу у XVI веку био необичан па га је заменио суфиксом *-in*, оставивши за нас драгоцен староруски траг у графичком лику речи (в. објашњење у т. 2.3.1. — 2).

2.2.5. Суфикс -ь

У староруским споменицима посведочени су придеви са суфиксом -ь, гј. придеви чији се masculinum ничим не разликује од именица од којих су изведени (в. примере и тумачења у: Маројевић 1982^a, 89—95). Придеви истога типа посведочени су у старословенским споменицима (Brodowska-Hopowska 1960, 32—33, 48).

У Слову су посведочена два облика за које се може сматрати да су придеви са суфиксом -ь > њ.

slavij

Придев *slavij*, *slavija*, *slavije* истраживачи староруског спева виде у следећем примеру: Длго ноць мръкнетъ, заря свѣтъ запала, мъгла поля покръла, щекотъ *slavii* успе, говоръ галичь убуди [10]. Друкчије је мишљење Булаховског: „Притяжательным прилагательным к церковно-славянизированному *славий* „соловей” считают *славий* в тексте: „щекотъ славий успе“. Параллели этой форме, по-видимому, не встречаются в других славянских языках. Можно поэтому, вопреки принятому, видеть в этой форме не прилагательное, а имя существительное в родительном падеже мн. ч.“ (Булаховский 1950, 148).

Ми сматрамо да је вероватније тумечење по коме је старословенизам *slavii* придев у значењу 'славујев'. Од именица са основом на -ј посведочени су придеви овога типа у старословенским (*любодѣи*, *прѣлюбодѣи*) и у староруским споменицима, како у оним који одражавају живи народни језик, тако и оним са црквенословенским језичким утицајем: а возы-вахо тя съ *строю* нѣвестокою [ГрБ 1/2 XII, № 487]; всѣ житие мое блудно. душа же ми *любодѣя*. тѣло же всѣ сквърно и умъ же мои нечистъ [Стих 1156—1163, л. 105—105 об.].

многovej

Придев *многovej* или именица *многovoja* посведочени су у примеру: А уже не вижду власти сильнаго, и богатаго, и *многовои* брата моего Ярослава [26—27]. Већина истраживача сматра да је у Слову посведочен придев *многовой* у значењу 'обладающий множеством войска', док Булаховски мисли да је *многовои* генитив именице *многovoja*, паралелне именицама типа старосл. *дрѣводѣля* (Сл. „Сл. о п. Иг.“ III, 99—100).

С обзиром да именица **многovoja* није посведочена, док је придев *многovej* потврђен у споменику XVI века: и видѣ Улияна *многовоя* (в. податке у: Сл. „Сл. о п. Иг.“ III, 99), можемо у историјском развоју руског језика говорити о придеву *многovej*.

Придев *многovej* двоструко је интересантан. Прво, зато што је изведен суфиксом -ь од синтагме *тѣного војѣ* (структурална функција суфикса -ь), и друго, што има значење 'који има много војника' (посесивна функција суфикса -ь). По своме значењу *многovej* се укључује у посебан семантички тип посесивних придева у прасловенском језику — тип *bratъijъ* 'који има брата' (Маројевић 1981, 243—249), посведочен још једним примером у Слову (в. т. 2.2.2. — 2).

2.2.6. Суфикс *-џь**božij*

Индивидуалнопосесивно значење у *Слову* има придев *božij* < *božьjь*, посведочен у терминолошкој синтагми: „Ни хытру, ни горазду, ни птицю горазду, суда *božia* не минути“ [37]. Графички лик придева резултат је црквенословенског утицаја, на руском терену после вокализације и губљења полугласника добијен је придев *božej, božja, božje*.

О томе како је прасловенски односно-посесивни придев *božьjь*, који је у паганско време значео 'који се односи на богове, који је својствен или који припада боговима', добио индивидуалнопосесивно значење 'који припада Богу, који се односи на Бога' в. у: Маројевић 1984^с, 55—56.

2.3. Синтаксичке категорије

2.3.1. Посесивни генитив

У староруском језику посесивни генитив је имао ограничену употребу (Маројевић 1983^а, 50—56). Ограничена употреба посесивног генитива у потпуности се огледа и у *Слову о полку Игореве*.

1. Посесивни генитив се употребљавао од оних личних заменица од којих нису биле изведене посесивне заменице. А то су:

а) Лична заменица другог лица двојине: О моя синовчя, Игорю и Всеволоде! < . . . > *Ваю* храбрая сердца въ жестоцемъ харалузѣ скована [26]; Ты буи Рюриче и Давыде! Не *ваю* ли злачеными шеломы по крови плаваша? Не *ваю* ли храбрая дружина рыкаютъ акы тури, ранены саблями калеными на полѣ незнаемѣ? [29]; А ты, буи Романе, и Мсти-славе! храбрая мысль носитъ *ваю* умъ на дѣло [31].

б) Лична заменица трећег лица једнине: Уже бо бѣды *его* пасеть птиць по дубію [9]; утру князю кровавья *его* раны на жестоцѣмъ *его* тѣлѣ [38]; Пѣти было пѣснѣ Игореви, *того* внуку [6].

в) Лична заменица трећег лица множине (у значењу двојине): Тѣи бо два храбрая Святѣславлича, Игорьъ и Всеволодѣ, уже лжу убудиста, которую то бѣше успилъ отецъ *ихъ* Святѣславъ грозныи великыи Киевскыи грозою [21].

Напомена. У примеру: „Аще его опутаевѣ красною дѣвицею, ни нама будетъ соколыца, ни нама красны дѣвице, то почнутъ *наю* птици бити въ полѣ Половецкомъ“ [44] Виноградова види облик генитива (Сл. „Сл. о п. Иг.“ I, 152), а то би био посесивни генитив од личне заменице првог лица двојине. Ми сматрамо да је облик *наю* акузатив, директни објекат глагола *бити*. Облик генитива *наю* у функцији акузатива среће се и у другим староруским споменицима (в. Булаховский 1950, 135).

2. Посесивни генитив се у староруском језику употребљавао и у случају када је субјекат посесивности женски патроним (по пореклу супстантивизирани посесивни придев): и едва *Мстиславны* товаръ ублюдоша. и то с нужею бующеся [ЛЛ 1377, л. 99 (1127)]. На основу овог примера можемо реконструисати староруски посесивни облик од женског патронима посведочен у спеву: На Дунаи *Ярославны* гласъ слышитъ, зегзицею незнаемъ рано кычетъ: Полечю, рече, зегзицею по Дунаеви [37—38]. Булаховски наведени облик коментарише овако: „Контаминацию, вероятно, но только другого рода представляет и притяжательное *Ярославны*: *Ярославны* и род. пад. ед. ч. *Ярославны*.“ (Булаховский 1950, 147). Аутор не каже о каквој је контаминацији реч, али на основу графичких ликова може се претпоставити да је имао у виду контаминацију староруског посесивног придева на *-inъ* и каснијег руског посесивног генитива, с обзиром на познату чињеницу да посесивне придеве у историјском развоју руског језика истискује посесивни генитив.

Поуздано се може рећи да је облик *Ярославны* заиста графичка контаминација двају посесивних облика — али староруског генитива *Jaroslavny* и каснијег руског придева *Jaroslavnin*. У староруском језику XII века од женских патронима употребљавао се посесивни генитив (в. пример горе), зато што се још јако осећала генетска повезаност женских патронима и придева. Касније, током историјског развоја руског језика, супстантивни елеменат женских патронима је јачао тако да су они дефинитивно прешли у категорију именица, примивши и посесивни суфикс *-in*. Придев овог типа *царевнин* потврђен је у споменику почетка XVII века (в. поглавље о женским патронимима у: Маројевић 1983^в, 164—169). Према томе, у староруском оригиналу краја XII века био је облик *Ярославны* (гласъ). Такав облик је био туђ језичком осећању преписивача у XVI веку па је он заменио облик генитива обликом посесивног придева: *Ярославны* (гласъ), оставивши „*ыг*“ из изворног текста.

3. Посесивни генитив се у староруском употребљавао и у случају када је субјекат посесивности изражен супстантивизираним придевским обликом. У *Слову* су посведочени примери само са генитивом множине: Уже соколома крильца пригѣшали *поганыхъ* саблями [24]; И Двина бологомъ течетъ онѣмъ грознымъ Полочаномъ подѣ кликомъ *поганыхъ* [33].

Посесивни генитив се употребљавао и у случају када је субјекат посесивности био именица у множини (нарочито уколико је имала атрибут): Немизѣ кровави брезѣ не бологомъ бяхутъ посѣяни, посѣяни костѣми *Рускихъ сыновѣ* [36].

У староруском језику посесивни генитив именице ширио се и на оне именице које су имале атрибут, изражен придевом или заменицом, који се употребљавао у генитиву (в. примере у т. 2.1).

Напомена. Облик *ладѣ* (вои) [39] за нас је посесивни датив (в. објашњење у т. 2.3.2).

2.3.2. Посесивни датив

Посесивни датив у староруском језику је жива и у одређеним синтаксичким условима продуктивна категорија. Употребљавао се нарочито у наменскипосесивном значењу и изражавао је објекатске нијансе значења и заинтересованост субјекта посесивности за стање у коме се налази, радњу коју врши или трпи објекат посесивности (Маројевић 1983^a, 56—62).

У *Слову о полку Игореве*, као и у другим староруским споменицима, посесивни датив налазимо у одређеним синтаксичким конструкцијама.

1. Конструкције с посесивним дативом и именицом у субјекатској функцији: вѣ княжихъ крамолахъ вѣци *человѣкомъ* скратишася [17]; усобица *княземъ* на поганья погыбе [19]; нѣ розно ся *имъ* хоботы па-шуть [37].

2. Конструкције с посесивним дативом и именицом у функцији директног објекта: Боянъ <...> своя вѣщца прѣсты на живая струны вѣскладаше; они же сами *княземъ* славу рокотаху [4]; Спала *князю* умъ похоти, и жалость *ему* знаменіе заступи искусити Дону Великаго [6]; За нимъ кликну Карна, и Жля поскочи по Руской земли, смагу *людемъ* мычючи вѣ пламянѣ розѣ [20]; Инѣгварь и Всеволодъ, и вси три Мстиславичи, не худа гнѣзда шестокрылци! не побѣдными жрѣбѣи *собѣ* власти расхѣтите! [32—33]; Изяславъ <...> притрепа славу *дѣду* *своему* *Всеславу* [33]; Всеславъ <...> отвори врата Нову-граду, разшибе славу *Ярославу* [35]; Свѣтлоє и тресвѣтлоє слѣнце! <...> чему, господине, простре горячюю свою лучю на ладѣ вои? Вѣ полѣ безводнѣ жаждею *имъ* лучи съпряже, тугою *имъ* тули затче? [39].

3. Конструкције с посесивним дативом и именицом у функцији индиректног објекта: Куряни <...> сами скачють, акы сѣрыи влѣци вѣ полѣ, ищучи *себе* чти, а *князю* славѣ [8]; Русичи великая поля чрьлеными щиты прегородиша, ищучи *себѣ* чти, а *князю* славы [10]; Игорю и Всеволоде! рано еста начала Половецкую землю мечи цвѣлити, а *себѣ* славы искати [26]; Свѣтлоє и тресвѣтлоє слѣнце! <...> чему, господине, простре горячюю свою лучю на *ладѣ* вои [ладѣ на вои — Р. Маројевић]? [39].

Напомена. У последњем примеру Булаховски и Виноградова виде посесивни генитив (Булаховский 1950, 163; Сл. „Сл. о п. Иг.“ III, 48). Ми сматрамо да је у староруском оригиналу био нешто друкчији ред речи и да је *ладѣ* посесивни датив. У прилог нашем тумачењу говори, прво, што је од именице *лада* у спеву посведочен нормалан облик посесивног генитива *лады* [38], па је *ладѣ* граматички правилан облик датива, и друго, што у староруском језику није била нимало обична употреба посесивног генитива именице без атрибута или апозиције (такви случајеви имају и посебно објашњење, уп. Маројевић 1983^a, 55—56).

4. Конструкције с посесивним дативом и именицом у функцији логичког субјекта безличне реченице: Тяжко *ти* головы кромѣ плечю; зло *ти* тѣлу кромѣ головы [44].

2.3.3. Генитив с предлогом *и*

Конструкције у којима је субјекат посесивности изражен генитивом с предлогом *и* развиле су своје посесивно значење постепено: семантичким преображајем егзистенцијалних конструкција са локативном одредбом израженом предлогом *и* и генитивом. Неке од посесивних конструкција овога типа употребљаване су већ у староруском језику, друге су се развиле касније (Маројевића 1983^a, 153—159).

Генитив с предлогом *и* са посесивним значењем посведочен је у *Слову о полку Игореве* у два конструкцијама. Обе су имале посесивно значење већ у староруском језику.

1. Конструкција у којој је субјекат посесивности, изражен генитивом са предлогом *и*, локативни члан егзистенцијално-посесивне реченице са глаголом *бути* у предикату: А ты, буи Романе, и Мстиславе! храбрая мысль носитъ ваю умъ на дѣло. < . . . > Суть бо у ваю желѣзньи паворзи подѣ шеломи Латинскими [31—32]. Конструкције овога типа појављују се већ у староруским споменицима (в. примере у: Маројевић 1983^a, 153).

2. Конструкција у којој је субјекат посесивности, изражен генитивом са предлогом *и*, у атрибутивној функцији уз именицу која је у реченици субјекат (именица у номинативу означава предмет): А мои ти Куряни свѣдоми кѣмети < . . . > луци у нихъ напяржени, тули отворени, сабли изѣострени [8]. Конструкција овога типа посведочена је већ у староруском језику XIV века: погигло. сено. у *Дорофел* [ГрБ XIV, № 416].

Генитив са предлогом *и* у посесивном значењу свој пуни семантички развој добио је у руском језику новијег времена, али се конструкције посведочене у *Слову* могу сматрати изворним староруским особинама.

2.3.4. Посесивне реченице

1. Посесивна реченица којом се исказује коме припада објекат посесивности (тема реченице је објекат посесивности, а рема посесор) посведочена је у *Слову* са посесивном заменицом као именским делом предиката и изостављеним копулативним глаголом: Усобица княземъ на поганья погыбе, рекоста бо братъ брату: се *моє*, а то *моє же* [19].

Уколико је објекат посесивности мушко лице и реченицом се жели исказати чије је оно син, у именском делу предиката долази мушки патроним: Игоръ ждетъ мила брата Всеволода. И рече ему Буи Тур Всеволодъ: < . . . > оба есвѣ *Святъславличя* [7].

2. Посесивна реченица којом се исказује шта има субјекат посесивности (тема реченице је посесор, а рема објекат посесивности) у *Слову* је исказана генитивом са предлогом *и* и глаголом *бути* (в. пример и објашњење у т. 2.3.3. — 1).

Глагол *итѣти* није посведочен као предикат посесивне реченице, него само у облику глаголског прилога (неразвијена посесивна реченица):

Не тако ли, рече, р'ѣка Стugna; худу струю *имѣя*, пожръши чужи ручьи и стругы [42].

Посесивне реченице у *Слову* не изазивају никакву сумњу у погледу њихове могуће припадности староруском језику краја XII века.

3. ПОСЕСИВНЕ ИЗВЕДЕНИЦЕ

3.1. Посесивне изведенице у антропонимији

3.1.1. Мушки патроними

1. Функцију мушких патронима у *Слову и полку Игореве* имала је, поред изведеница на *-ič*, синтагма *посесивни њридев + syn*: Единъ же Изяславъ, *сынъ Васильковъ*, позвони своими острыми мечи о шеломы Литовскыя [33]; Той же звонъ слыша давныи великыи Ярославъ, а *сынъ Всеволожъ* Владимиръ по вся утра уши закладаше въ Черниговѣ [15]; Слово о пълку Игоревѣ, Игоря сына *Святъслава*, внука Ольгова [1] (уп. и примере у т. 2.2.3 — 7).

Овакав начин изражавања патронимичког значења био је у живој употреби у староруском језику (в. примере у: Маројевић 1983^a, 154—155). У *Слову*, међутим, није посведочен посесивни придев без именице *syn* у функцији мушког патронима, као у неким другим староруским споменицима (ib., 155).

2. Патронимичко значење се у *Слову* изражава именицом изведеном суфиксом *-ič* од основе посесивног придева. Посведочени су патроними на *-ič* од личних имена са основом на *v*, *ř* и *g*.

а) У кругу личних имена на *-v* патроним је извођен од основе посесивног придева са суфиксом *-jъ > P*.

Väčeslav'ič

Патроним *Väčeslav'ič* је изведен од основе посесивног придева *Väčeslav'i* личног имена *Väčeslav*: Бориса же *Вячеславлича* слава на судъ приведе [15—16].

Gorislav'ič

Патроним *Gorislav'ič* је изведен, по нашем мишљењу, од основе посесивног придева *Gorislav'i* личног имена (надимка) *Gorislav*: Тогда при Олзѣ *Гориславличи* сѣяшется и растяшеть усобицами [16].

Ташицки сматра да је патроним *Gorislav'ič* изведен од женског имена *Gorislava* (Gaszycki 1960, 194). А. Н. Робинсон иде још даље па каже: „Полагаем, что прозвище Олега „Гориславич“ <...> возникло под влиянием прозвища его прабабушки“ (цит. по: Сл. „Сл. о п. Иг.“ VI, 213—214). Аутор мисли на летописну личност *Рогънѣдъ* [ЛЛ 1377,

л. 24 (980)], за коју има каснијих података у летопису да је у новој средини, пошто је постала Володимирова жена, добила име Горислава (в. Сл. „Сл. о п. Иг.“ I, 169).

Нема никаквих трагова да су женска лична имена на *-slava* изводила посесивне придеве са суфиксом *-j > -l'*, јер је патроним *Gorislavl'ič* несумњиво изведен од основе придева *Gorislavl'*. Поред тога, у староруском језику су врло ретки матроними са суфиксом *-ič*. Мишљење пак да је патроним изведен од надимка прабабе која је живела у X веку нема баш никаквог основа.

Mstislavl'ič

Патроним *Mstislavl'ič* је изведен суфиксом *-ič* од основе посесивног придева *Mstislavl'* личног имена *Mstislav*. Треба прихватити мишљење Ташицког да је примаран облик посведочен у Катаринином препису (Taszycki 1960, 193): Ингварь и Всеволодъ, и вси три *Мстиславичи* [Мстиславличи — Екатерининский список], не худа гнѣзда шестокрилицы! [32—33]. Мишљење А. В. Соловјова да су Ингвар и Всеволод и њихов најмлађи брат Мстислав названи Мстиславичи по њиховом прадеду нема никаквог основа. Треба прихватити Лихачовљево тумачење који под множинским обликом патронима разуме три сина Мстислава Изјаславича — Романа, Свјатослава и Всеволода (в. библиографске податке у: Сл. „Сл. о п. Иг.“ III, 114—115).

Svätislavl'ič

Патроним *Svätislavl'ič* је изведен од основе посесивног придева *Svätislavl'* личног имена *Svätislav* (в. т. 2.2.1. — 10): пѣснѣ пояше <...> красному Романови *Святъславличю* [3—4]; Чръленъ стягъ, бѣла хорюговъ, чрълена чолка, сребрено стружје — храброму *Святъславличю* [11]; Ти бо два храбрая *Святъславлича*, Игорьъ и Всеволодъ, уже лжу убудиста [21]; Слава Игорю *Святъславличю* [45] (остале примере в. у: Сл. „Сл. о п. Иг.“ V, 110—111).

Доследна употреба у *Слову о полку Игореве* патронима типа *Святъславличъ* уместо „очекиваног“ *Святъславичъ* изазвала је у науци бурну дискусију у погледу изворности ових облика у спеву, па и у погледу аутентичности самога спева.

У патронимици спева Булаховски запажа „обобщение типа контаминированных на *-славличъ*“, сматрајући да су облици типа *Святъславличъ* настали контаминацијом посесивног придева *Святъславль* и патронима *Святъславичъ*. Облици на *-славличъ* се у Ипатијевском препису летописа (прва четвртина XV века) срећу само као изузетак, док је ово уопштавање последније спроведено у Хронографском препису Новгородског летописа (почетак XVI века) (Булаховский 1950, 147). Даље закључке аутор не даје, али се стиче утисак да наведене облике сматра каснијом појавом која је у *Слову* ушла из језика преписивача.

Упоредивши патрониме са епентетским *l'* у *Слову* и неким другим староруским споменицима Ташицки долази до следећег закључка: „Nagromadzenie w niedużym utworze stosunkowo wielkiej liczby form patronimicznych z elementem *-l-*, ich przypuszczalna wyłączność w nie istniejącym już dziś rękopisie tego poetyckiego dzieła, zdaje się mieć szczególniejszą wymowę. Konsekwentne ich w Słowie użycie robi wrażenie, że mamy w tym objawie do czynienia z świadomym celu zabiegiem archaizacyjnym. Jeżeli tak jest naprawdę, a wszystko za tym przemawia, otrzymuje w rozpatrzonym zjawisku poparcie teza o późnym powstaniu zabytku, w którym po dziś dzień jeszcze widzą niektórzy badacze produkt staroruskiej kultury i piśmiennictwa.” (Taszycki 1960, 200).

Гледиште Ташицког по коме су патроними на *-slav'ic'* плод историјске стилизације (архаизације) и његове сумње у припадност *Слова* староруској култури и писмености покушао је да оповргне Роман Јакобсон. У осврту на француску верзију чланка Ташицког (Taszycki 1959, 23—28) Јакобсон доказује да облици типа *-славличъ* нису необични, да их имају споменици новгородско-псковског порекла и да у неким рукописима XV—XVI века запажамо доследну употребу таквих патронима; *Слово о полку Игореве* заправо спада у тај круг рукописа на основу свих обележја (Jakobson 1963, 303). Јакобсон покушава и да објасни те наводно дијалекатске патронимичке облике. Његови су основни закључци: 1° У кругу једнотематских имена патроними су се градили од основе посесивног придева, нпр.: *Ольговичъ, Давидовичъ, Яруновичъ, Тудъковичъ, Ивановичъ* и др. (ib., 300). 2° У кругу двотематских имена патронимички суфикс се додавао непосредно на основу именице. Из Лаврентијевског летописа наводи следеће примере: *Володимеричъ, Домамеричъ, Творимиричъ, Ярополчичъ, Святополчичъ, Воитѣвичъ, Всеволодичъ, Мстиславичъ, Святославичъ, Ярославичъ, Вячеславичъ, Всеславичъ* (ib.). 3° Облици типа *-славличъ* једна су од типичних појава постепеног ширења структурних специфичности руских једнотематских патронима (*Ольговичъ, Яковличъ*) на двотематске (*Владимировичъ, Ярославичъ*) (ib., 303).

Своје тумачење творбене структуре староруских патронима Јакобсон је подробније образложио у посебном раду (Jakobson 1962, 14—26). Ми смо већ имали прилику да се критички осврнемо на Јакобсонове ставове (Маројевић 1983^a, 162—163). Наше тумачење творбене структуре староруских (и прасловенских) патронима и њихове деривационе историје битно се разликује од поставки претходних истраживача, Р. Јакобсона и С. Фролове (Фролова 1981, 3—10): 1° Ми сматрамо да су се патроними у староруском (и прасловенском) градили помоћу суфикса *-ičъ < -ičos* од основе посесивног придева. Патрониме типа *Иваничъ* и *Володимеричъ* ми реконструирамо у облику *Ivaničъ, Volodiměričъ*, тј. као изведенице од основе посесивног придева *Ivanь, Volodiměrь*. Доказ: док су се у староруском употребљавали посесивни придеви *Ивань, Володимерь* живи су били и патроними *Иваничъ, Володимеричъ*; кад су придеве на *-j* истиснули придеви типа *Ивановъ, Володимеровъ* истовремено су патрониме типа *Иваничъ, Володимеричъ* истиснули патроними *Ивановичъ, Володи-*

меровичь (в. потврде из староруских споменика у: Маројевић 1983^а 155—156, 159). 2° Од личних имена на *-v* и *-d* примарни су облици типа *Мьстиславличь* [КН 1280, л. 574 в], *Всеволожичь* [ЛИ ок. 1425, л. 240 (1196)]. Облици типа *Мьстиславичь*, *Всеволодичь* секундарни су (о томе како су настали изнели смо своје мишљење у цит. раду, стр. 156—158).

Што се тиче патронимичких облика од личних имена на *-v* у *Слову о полку Игореве*, ми сматрамо да су то изворни староруски облици XII века. Касније је дошло до упрошћавања творбене структуре патронима типа *Мьстиславличь* и то у два правца: појавили су се тип *Мьстислаличь* [Пр. ок. 1323, л. 135 об. (приписка)]; и тип *Мьстиславиць* [ЛН XIII л. 19 (1137)]. Промене $v' > l'$, $v' > v$, које су се интензивно одвијале у староруском језику XIII—XIV века, условиле су продирање облика из живог језика у преписе староруских летописа. Преписи који су рађени крајем XV и у XVI веку боље су преносили староруске облике управо зато што су се у то време у живом језику често употребљавали патроними типа *Яковлевич* (в. примере у: Маројевић 1983^а, 108), тј. патроними друкчије творбене структуре. Чешћа појава патронима на *-славлич* и *-слалич* у новгородско-псковским споменицима не значи да су то дијалекатске иновације, како их за Јакобсоном тумаче и други научници (Роспонд 1979, 26), него су се у тим говорима у живом језику ти облици боље и дуже чували. Према томе, патронимички облици у *Слову* представљају изворне староруске особине краја XII века. Њихова „необичност“ за истраживаче огледа се у томе што ми немамо из тог периода староруских споменика у којима би били посведочени патроними од личних имена на *-v* (реконструирамо их на основу остатака у преписима XIII—XV века).

б) У кругу личних имена на *-r'* патроним је извођен од основе посесивног придева са суфиксом *-ev*.

Igořevič

Патроним *Igořevič* је изведен од основе посесивног придева *Igořev* личног имена *Igoř*: Слава Игорю Святъславличю, Буи Туру Всеволоду, Владимиру *Igořevичю!* [45]. Патроним *Igořevičь* посведочен је у староруским споменицима (Сл. „Сл. о п. Иг.“ II, 147).

в) У кругу личних имена на *-g* патроним је извођен од основе посесивног придева са суфиксом *-ov*.

Olgovič

Патроним *Olgovič* је изведен помоћу суфикса *-ič* од основе посесивног придева *Olgov* личног имена *Oleg*: *Олговичи*, храбрих князи, доспѣли на брань [32]. Множински облик *Олговичи* у овом примеру има значење 'потомки князя Олега' (Сл. „Сл. о п. Иг.“ IV, 29). Антропоним *Олговичи* (*Ольговичи*) у староруским летописима пољски ономастичар С. Роспонд овако карактерише: „Это 'собирательный' антропоним, относившийся к сыновьям, внукам, правнукам Олега Святославича, князя Чернигов-

ского.“ (Роспонд 1979, 16). Постоји мишљење, поткрепљено неколиким примерима, да је суфикс *-ичь* у староруском, поред патронимичког, имао и „фамильное“ значење“ (Валеев 1981, 16—30; уп. и: Потєбня 1968, 456—457).

Суфикс *-ичь* у староруском језику имао је као доминантно патронимичко значење, али је имао и потенцијално значење породичног имена: значење *Olgoviči* 'Олегови синови' могло је да се семантички прошири у 'Олегови потомци'. Овакво семантичко проширење патронима на *-ичь* у српскохрватском језику условило је формирање основног типа српскохрватских презимена. У руском језику ово значење се није даље развило: оно није послужило као база за формирање руских презимена. У украјинском и белоруском језику презимена су могла настати и на овај начин. Занимљиво је истраживање Б. А. Робакова да се збирни облик *Ольговичи* употребљавао на дворовима Мстиславића и Ростиславића, а никад се није примењивао на двору самих Олговића (цит. по: Сл. „Сл. о п. Иг.“ VI, 231). Из тога се може закључити да је множински облик *Ольговичи* добио значење породичног надимка још док се употребљавао у чисто патронимичком значењу 'Олегови синови', али се то значење задржало и за нове генерације Олегових потомака (унуке и праунуке). Значење породичног надимка, које се у српскохрватском и у неким другим словенским језицима развило у презиме, није се, према томе, формирало унутар једне породичне заједнице, него у комуникацији међу породичним заједницама: то је најпре назив за друге, а не за своју заједницу. Треба још истаћи у вези са антропонимом *Ольговичи* (*Олговичи*) у *Слову о полку Игореве* и у староруским летописима да тај облик није презиме, него тек први почетак формирања породичних имена (руска презимена су почела да се формирају знатно касније).

Напомене.

1) У примеру: Аже соколъ кѣ гнѣзду летитѣ, — *соколича* рострѣлевѣ своими злачеными стрѣлами [43] Булаховски и Виноградова виде реч *соколичь* у значењу 'сын сокола' (Булаховский 1950, 146—147; Сл. „Сл. о п. Иг.“ V, 189). Граматички је овакво тумачење могуће, а то би значило да је у *Слову* посведочен патроним и у кругу апелатива који бисмо реконструисали у облику *sokol'ičь* (изведеница на *-ичь* од основе посесивног придева). Ми ипак мислимо да је посредни деминутив *sokoličь* у значењу 'млад соко', изведен помоћу (деминутивног) суфикса *-ичь* непосредно од именичке основе. Наше тумачење потврђује паралелна употреба у истом значењу деминутива са суфиксом *-(е)с < -ьсь*: Аже соколъ кѣ гнѣзду летитѣ, а вѣ *соколца* опутаевѣ красноу дивицею. <...> Аще его опутаевѣ красноу дѣвицею, ни нама будетѣ *сокольца*, ни нама красны дѣвице [43—44]. Виноградова и реч *соколець* семантизује 'сын сокола' (Сл. „Сл. о п. Иг.“ V, 189), што мислимо да је погрешно.

2) Патронимички суфикс *-ичь* треба разликовати и од етнонимичког суфикса *-ичь*, који се, као и деминутивно *-ичь*, изводио непосредно од основе именице — збирног етнонима. У *Слову* је посведочен само плуралски облик етнонима *Rusiči*: Съ вами, *Русици*, хощу главу свою приложити

[6]; *Русичи* великая поля чръленьми щиты прегородиша [10]; Дѣти бѣсови кдикомъ поля прегородиша, а храбрїи *Русици* преградиша чръленьми щиты [13]; ту пир докончаша храбрїи *Русичи* [18]. Етноним *Русици* није потврђен у другим староруским споменицима, због чега неки научници (Б. Унбегаун) сумњају у аутентичност облика за руски језик XII века. А. В. Соловјов доказује изворност облика, сматрајући да су имена на *-itj* „имена племен или родов, образованные от имени их предка — эпонима“ (о тумачењима облика *Русици*, *Русичи* в. у: Сл. „Сл. о п. Иг.“ V, 62—64). Проф. Бошковић сматра да је етнонимички суфикс *-ič* и у староруским примерима типа *Moskvitiŋ* — множина *Moskviči* настао од колективне множине на *-ite* (консонантска деклинација) помоћу сингулативног суфикса *jo*. Однос *-itiŋ* : *-iči* успоставио се на тај начин што се у једини усталио формално изразитији сингулативни суфикс *-iŋ*, а на множину пренео суфикс *jo* којим је она из сугласничке прешла у деклинацију основа на *jo* (Бошковић 1978⁶, 24). Бошковићево објашњење показује да је облик *Русици* са творбено-семантичке стране потпуно коректан: нема разлога не сматрати га изворним староруским обликом. Етноним *Русици* није имао значење „сыны Руса“, како сматра Соловјов, него „припадници племена (народа) *Русь*“. Касније је дошло до мешања патронимичких и етнонимичких изведеница на *-iči*, чиме се објашњава секундарни украјински облик *русовичи*, на који се позива С. Гордински (в. Сл. „Сл. о п. Иг.“ V, 64).

3) Има у *Слову* још један облик на *-ič* чија творбена семантика захтева посебно објашњење: О Днепре *Словутицю*! Ты пробилъ еси каменныя горы сквозѣ землю Половецкую [38—39]. Ми сматрамо да је од имена (вероватно митолошког карактера) *Slovuta* помоћу суфикса *-iŋ* изведен посесивни придев **Slovutiŋ*, а од основе посесивног придева помоћу суфикса *-ič* патроним **Slovutič*. Посведочени облик настао је скраћивањем (синкопирањем): *-itič* > *-ič*. Наше тумачење се заснива на следећим моментима. 1° Синкопирање патронима на *-itič* (*-itič* > *-ič*) посведочено је у староруским споменицима већ од средине XII века (о патронимима од личних имена на *-a* в. у: Маројевић 1983^в, 159—161). 2° У украјинским народним песмама посведочен је облик *Дніпр-Славута* (в. Сл. „Сл. о п. Иг.“ II, 31). 3° У руском фолклору патроним се употребљава као компонента антропонима животиња, натприродних бића и сл. (Михайло *Иванович*, Ворон *Воронович*, Марья *Моревна*, Змей *Горыныч*), којима се може придружити патроним *Slovutič* „син Словутин“. Остаје, међутим, нејасно какво је било митолошко значење творбене базе — имена *Slovuta*.

3.1.2. Женски патроними

1. У староруском језику женски патроним се изводио помоћу суфикса *-ŋa* од основе личног имена. Овај тип патронима био је ограничен на она лична имена која су изводила посесивне придеве помоћу суфикса *-jъ* (Маројевић 1983^в, 165—166). У *Слову о полку Игореве* посведочен је само патроним од личног имена на *-v*.

Jaroslavna

Патроним *Jaroslavna* је изведен непосредно од личног имена *Jaroslav*. Посведочен је у *Слову* трипут у номинативу у истој песничкој фрази: *Ярославна* рано плачець Путивлю городу на заборолѣ [38; остали примери су на стр. 38, 39], као и једном у посесивном облику (према нашој реконструкцији то је староруски посесивни генитив — в. т. 2.3.1. — 2).

2. Други тип староруских патронима изводио се суфиксом *-ьна* од основе посесивног придева на *-евъ/-овъ* (Маројевић 1983^в, 166). У *Слову* је посведочен само патроним од личног имена на *-ь*.

Glěbovna

Патроним *Glěbovna* је изведен од основе посесивног придева *Glěbov* (в. т. 2.2.3. — 7) личног имена *Glěb*: *Кая ранѣ, дорога братіе, забывѣ <...> и своя милья хоти, краснѣя Глѣбовны, свѣчая и обычая?* [14].

Женски патроними у *Слову* несумњиво су изворни староруски облици. У спеву није посведочен описни начин изражавања женског патронима (посесивни придев *† doči*), као у неким другим староруским споменицима (в. примере у: Маројевић 1983^в, 164—165). Такође није заступљен трећи тип патронима на *-на*, који се изводио од основе мушког патронима. Овај тип није посведочен ни у другим староруским споменицима XI—XIV века, већ се појављује у руским споменицима XV века (ib., 166).

3.1.3. Имена по мужу (и њихови семантички деривати)

Pirgoščaja

О имену по мужу *Pirgoščaja* и његовом побочном семантичком развоју 'Богородичина икона, Богородичина црква' в. у: Маројевић 1982^б, 211—214.

Да су посесивни придеви са сложеном придевском деклинацијом поред значења имена по мужу у староруском имали функцију именовања црква сведочи нам пример летописног текста XII века: *Томѣ^ж лѣѣ осень погоре Неревьскыи коньць. ѿ Иваньковег. и црквии съгорѣ .ѣ.* [ЛН XIII—XIV, л. 41 об. (1177)]. По нашем мишљењу у примеру је посведочен назив цркве *Иваньковая*.

3.2. Посесивне изведенице у топонимији

У *Слову о полку Игореве* налазимо и низ топонима који представљају посесивне изведенице или су настали семантичким осмишљавањем топонима страног порекла. Несумњива староруска посесивна изведеница у спеву је *Perejaslavl'*: къ граду *Переяславлю* [33], поименичени посесивни

придев на -ј од личног имена *Perejaslav*. Топоними као мртве језичке творевине мало шта могу допринети осветљавању питања изворности посесивних категорија у спеву. Творбено-семантичка реконструкција посесивних изведеница у топонимији мора се вршити паралелно у *Слову* и у другим староруским споменицима, са нешто друкчијом методологијом истраживања.⁵

4. ЗАКЉУЧАК

1. Посесивне категорије и антропонимске посесивне изведенице у *Слову о полку Игореве*, које смо упоредили са системом посесивних категорија староруског језика, показују, с једне стране, у толикој мери унутрашњу кохерентност да се могу сматрати одразом једног синхроног пресека, и с друге стране, имају такав скуп обележја који их карактерише као изворне особине староруског језика краја XII века. Хронолошки оквири спева, у погледу система посесивних категорија, могли би се само незнатно проширити — на прве две-три деценије XIII века. Наша анализа показује да патроними на -славич, који су се до сада сматрали или резултатом намерне стилизације текста или резултатом утицаја северозападних староруских говора, представљају изворне староруске облике краја XII века.

2. Посесивни облици који нису карактеристични за староруски језик краја XII века, за које претпостављамо да су резултат измена које је унео преписивач XVI века, представљају незнатан језички слој и могу се лингвистички објаснити. Две измене су карактеристичне. 1° Староруски посесивни облици типа *о полку Игоревѣ Святславличчѣ* [или *Святславличчѣ*] били су туђи језичком осећању преписивача XVI века па је он уметнуо посесивни генитив именице: *о полку Игоревѣ, Игоря Святславличчѣ*. 2° Староруски посесивни генитив женског патронима *Ярославны* био је туђ преписивачевом језичком осећању па је овај исправио генитив у посесивни придев, оставивши графички траг те измене.

3. Наша анализа је показала да списак посесивних облика спева ваља проширити придевима *Овлуръ* (= Овлуров) и *салтанъ* (= салтанов). Придевско тумачење двеју наведених речи отклања, чини нам се, два недовољно јасна места *Слова о полку Игореве*.

Београд

Радмило Маројевић

⁵ Тумачење творбене структуре и семантике неких топонима у *Слову* (*Тѣмноторокаѣ, Рутѣл'ъ, Рѣту|Рѣтѣ — Рѣтѣвъ, Кујеѣвъ, Сѣпѣговѣ, Ворѣевѣ*) дајемо у раду *Прилози творбено-семантичкој реконструкцији староруских топонима* (Ономатолошки прилози, Београд, 1985, књ. VI).

ЛИТЕРАТУРА

- Бошковић 1978^a — Р. Бошковић. *Одабрани чланци и расправе*. Титоград, 1978.
- Бошковић 1978^b — Р. Бошковић. *Србли и Срби*. — Зборник за филологију и лингвистику, 1978, XXI/1, 23—25.
- Brodowska-Honowska 1960 — М. Brodowska-Honowska. *Słowotwórstwo przymiotnika w języku staro-cerkiewno-słowiańskim*. Kraków-Wrocław-Warszawa, 1960.
- Булаховский 1950 — Л. А. Булаховский. „Слово о полку Игореве“ как памятник древнерусского языка. — Слово о полку Игореве. Сборник исследований и статей. Под ред. В. П. Адриановой-Перетц. М.-Л., 1950, 130—163.
- Валеев 1981 — Г. К. Валеев. О „фамильной“ семантике в системе значений древнерусского антропонимического суффикса -ич. — Проблемы эволюции лингвистических единиц в истории русского языка (XI—XVIII вв.). М., 1981, 16—30.
- Holub-Korečny — J. Holub, Fr. Korečny. *Etimologický slovník jazyka českého*. Praha, 1952.
- Jakobson 1962 — О морфологическом составе древнерусских отчеств. — R. Jakobson. *Studies in Russian Philology*. Michigan Slavic Materials. No 1. Ann Arbor, 1962, 14—26.
- Jakobson 1963 — R. Jakobson. *Patronimika w Słowie o polku Igorowicze*. — *Studia linguistica* in honorem Thaddaei Lehr-Splawiński. [Warszawa, 1963], 299—303.
- Кузнецов 1961 — П. С. Кузнецов. *Очерки по морфологии праславянского языка*. М., 1961.
- Макарова 1954 — С. Я. Макарова. *Родительный падеж принадлежности в русском языке XI—XVII вв.* — Труды Института языкознания. III. М., 1954, 7—31.
- Маројевић 1981 — Р. Маројевић. „Девейбрајна сесјира“ у народној ђесми. О једном ѿворбено-семантичком ишћу словенских ѿсесивних ѿридева. — Јужнословенски филолог, 1981, XXXVII, 243—249.
- Маројевић 1982^a — Р. Маројевић. *Прасловенска adjectiva possessiva ишћа Творитићъ (од ишћронима ишћа Творитићъ), ѿахова судбина и ѿрајови у словенским језицима*. — Јужнословенски филолог, 1982, XXXVIII, 89—109.
- Маројевић 1982^b — Р. Маројевић. „Пироуоцаљ“ у „Слову о полку Игореве“ и сћароруским лејћојисима. — Зборник за славистику, 1982, 23, 211—214.
- Маројевић 1983^a — Р. Маројевић. *Посесивне кайејорије у руском језику (у своје истћорјиском развијћу и данас)*. Београд, 1983.
- Маројевић 1983^b — Р. Маројевић. *Посесивни ѿридеви са суфиксом -ићъ у истћорјиси руској језика*. — Зборник за филологију и лингвистику, 1983, XXVI/1, 7—60.
- Маројевић 1983^b — Р. Маројевић. *Анћтропонимске кайејорије у сћароруском језику (Прилој ишћћању реконстћиркјије ирасловенској анћтропонимској систћема)*. — Ономатологики прилози, 1983, IV, 137—177.
- Маројевић 1984^a — Р. Маројевић. *Деривациона истћорјија и хронолојија фонолошких ѿромена (Промене у консонантћиском систћему сћароруској језика)*. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, 1984-1985, књ. XXVII-XXVIII, 435—439.
- Маројевић 1984^b — Р. Маројевић. *О ирасловенском суфиксу -ићъ уојишће и ѿридеву вожћъ ѿсесивно*. — Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1980 (1984), XLVI, 53—56.
- Machek — V. Machek. *Etimologický slovník jazyka českého*. Praha, 1971.
- Менгес 1979 — К. Г. Менгес. *Восточные элементы в „Слове о полку Игореве“*. Перев. А. А. Алексеев. Л., 1979.
- Потебня 1968 — А. А. Потебня. *Из записок по русской грамматике*. 3. *Об изменении значения и заменах существительного*. М., 1968.
- Роспонд 1979 — С. Роспонд. *Miscellanea onomastica Rossica*. Перев. В. П. Нерознак. — Восточнославянская ономастика. Исследования и материалы. М., 1979.
- Селищев 1968 — А. М. Селищев. *Избранные труды*. М., 1968.
- Skok — P. Skok. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb, 1973.
- Сл. „Сл. о п. Иг.“ — В. Л. Виноградова. *Словарь-справочник „Слова о полку Игореве“*. Вып. 1, М.—Л., 1965; вып. 2, Л., 1967; вып. 3, Л., 1969; вып. 4, Л., 1973; вып. 5, Л., 1978; вып. 6, Л., 1984.
- Сл. тюркизмов — Е. Н. Шипова. *Словарь тюркизмов в русском языке*. Алма-Ата, 1976.

- Taszycki 1959 — W. Taszycki. *Les formes patronymiques insolites dans le Slovo d' Igor.* — Revue des Études Slaves, 1959, XXXVI, 23—28.
- Taszycki 1960 — W. Taszycki. *Niezwykłe formy patronimiczne w Slowie o wyprawie Igora.* — Onomastica. Wrocław-Kraków, 1960.
- Фасмер — М. Фасмер. *Этимологический словарь русского языка.* Перев. и дополнения О. Н. Трубачева. М., 1973.
- Фролова 1981 — С. В. Фролова. *Древнерусские отчества на -ичь в словообразовательном отношении.* — Межвузовский сборник научных трудов. Куйбышевский пед. ин-т, т. 253. Куйбышев, 1981, 3—10.

Резюме

Радмило Мароевич

ПОСЕССИВНЫЕ КАТЕГОРИИ В „СЛОВЕ О ПОЛКУ ИГОРЕВЕ“ (К ВОПРОСУ О ПОДЛИННОСТИ ПАМЯТНИКА)

В настоящей работе описана система посессивных категорий и посессивных производных в *Слове о полку Игореве* в сопоставлении с системой посессивных категорий древнерусского языка конца XII в., а также сделана попытка словообразовательно-семантической реконструкции древнерусских посессивных форм, засвидетельствованных в *Слове*, и объяснения форм, явившихся в результате изменений в списке XVI в. или неверных прочтений в первом издании.

Автор приходит к выводу, что посессивные категории (синтаксические и суффиксальные) и антропонимические посессивные производные (мужские и женские патронимы) в *Слове о полку Игореве* можно считать отражением одного и того же синхронного среза, т. е. подлинными чертами древнерусского языка конца XII — начала XIII вв. Патронимы на -славичь (Ташицкий в них видел прямой результат стилистической архаизации, Якобсон же их объясняет влиянием северо-западных древнерусских говоров) в настоящей работе трактуются как подлинные древнерусские (и праславянские) формы. Форма *Ярославнынъ* представляет собой графическую контаминацию древнерусского родительного принадлежности *Ярославны* и позднего русского притяжательного прилагательного *Ярославнин*.

К посессивным формам *Слова* автор относит и притяжательные прилагательные *Овлурь* 'принадлежащий Овлуру' и *салтань* 'принадлежащий салтану' и дает новое толкование соответствующих мест в древнерусском памятнике.

6

ТОПОНИМ КУМАРЕВО

У Србији постоје два села са називом *Кумарево*, једно се налази у околини Лесковца, а друго у околини Врања. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Југославенске академије доноси овај топоним без етимологије, указујући на оба села. У *Речнику српскохрватској књижевној и народног језика* Српске академије овог топонима нема, али је у речник залутао женски етним од *Кумарево*. Под одредницом *Кумарева* не пише ништа друго до ли: *надимак*, а као извор из кога је овај надимак екскерпиран наводи се књига лесковачког свештеника Драгутина М. Ђорђевића *Животи и обичаји народни у Лесковачкој Морави*. У њој се, пак, надимак *Кумарева* налази међу надимцима „по месту становања, односно где су раније становали“, заједно са надимцима *Гуриус*, *Бабичанац*, *Лебане*, *Куйиновчанин*, *Јашуња*.¹ У *Речнику* САНУ ниједнога од ових других надимака нема, а унети су топоними *Гуриусовац*, *Бабичко* и *Лебане*. *Кумарева* је, према томе, у *Речник* требало да уђе или заједно са одредницама *Кумарево* и *Кумаревацанин*, или никако. У најмању руку ваљало је нагласити да је у служби надимка ту реч о етнику и позвати се на *Кумарево* као на најближи етимон.

Миклошич² и Франк³ у својим за нашу топономастику фундаменталним радовима, не помињу овај топоним.

По народном објашњењу, које је записао Јован В. Јовановић, име села изведено је од апелатива *кум*, због мноштва кумова у селу. У кумаревској цркви су, наиме, одвајкада крштавана и новорођенчад из удаљених села, коју су људи често доносили без кумова, па су се обраћали мештанима да им ови кумују деци. Сам Јовановић се ограђује од ове етимологије, пошто је кумаревска Света Петка очигледно млађа од назива села. „Име села Кумарева“ — емфатично закључује Јовановић — крије у себи неку дубоку тајну...“⁴

¹ Д. М. Ђорђевић: *Животи и обичаји народни у Лесковачкој Морави*, Српски етнографски зборник LXX, Београд 1958, стр. 194.

² F. Miklosich: *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, Хајделберг 1927.

³ O. Franck: *Studien zur serbokroatischen Ortsnamenkunde*, *Veröffentlichungen des Slavischen Instituts an der F. W. — Univ. Berlin*, Bd. 6, Лајпциг 1932.

⁴ Ј. В. Јовановић: *Лесковачко њоље и Бабичка њора*. Посебни део. Лесковац 1979 (у прилогу *Лесковачком зборнику* XIX/1979, али са одвојеном пагинацијом), стр. 113—114.

Етимологија назива оба Кумарева, лесковачког и врањског, заједничка је, и представља изузетно распрострањен тип творбе словенских топонима суфиксацијом апелатива. Топонимски суфикс *-ово/-ево* чест је у лесковачком крају, где постоје и села Душаново, Злоћудово, Зољево, Јарсеново, Миланово, Пискупово и Тулово, а тако и у целој једноакценатској зони. Основа *кумар-* настала је лабијализацијом од прасловенског зоонима **komař/*komařь*. Лабијализација вокала пред (и по) лабијалима, односно звуком *к*, такође је позната у целој једноакценатској зони⁵. У ономастици лесковачких села и данас су обична колебања типа *Боранџишће* : *Буринџишће* (микротопоним) или *Тобошар* : *Тобушар* (надимак)⁶. У бугарским дијалектима забележене су две лабијализоване форме поменутог зоонима, обе са пренесеним акцентом: *кумџр* и *кумар*, а у руским дијалектима једна са непренесеним: *кумарь*. У руској топомастици позната је одговарајућа ојконимска форма *Кумарово/Кумари*, као и алтернативна употреба ојконима *Кумары* и *Комары*⁸.

Етимологија топонима *Кумарево* истоветна је, према томе, са етимологијом топонима *Комарево* (*Рјечник* ЈАЗУ наводи три села с тим називом), која је забележена и код Миклошича⁹. Ојконим *Комарево* јавља се у руској топомастици четири пута, а *Комарово* чак 65 пута¹⁰.

Београд

Бојан Попов

Резюме

Бојан Попов

ТОПОНИМ КУМАРЕВО

Вопреки народной традиции и утверждению Й. Йовановича, название *Кумарево*, которое носят два села в южной Сербии, и не восходит к существительному *кум* и в то же время не является „глубокой тайной“. Речь идет о лабиализованной форме праславянского нарицательного **komařь/*komařьь*, с продуктивным в лесковацком крае топонимическим суффиксом *-ово/-ево*.

⁵ А. Белић: *Дијалектни источни и јужне Србије, Српски дијалектолошки зборник* I Београд 1905, стр. 23—25.

⁶ Према мом материјалу.

⁷ *Этимологический словарь славянских языков*, выпуск 10, Москва 1983, с. в. *komařь/komařьь*.

⁸ *Russisches geographisches Namenbuch* IV, Визбаден 1969, с. vv.: *Комары (Кумары), Кумари (Кумарово)*.

⁹ F. Miklosich, op. cit., стр. 264.

¹⁰ *Russisches geographisches Namenbuch* IV, с. vv.

HOLANDSKA SLAVISTIKA I ISTRAŽIVANJE
SRPSKOHRVATSKIH DIJALEKATA

Istraživanjima složene problematike balto-slovenskih jezika, evo već više od sedam decenija, u Holandiji se posvećuje izuzetna pažnja. Njih je, još daleke 1913. godine, zasnovao znameniti slavista Nikolaas van Wijk i na njihovom čelu ostao do svoje prerane smrti 1941, a na najboljim tradicijama njegove škole ta su istraživanja kasnije nastavili C. Ebeling i F. Kortlandt i njihovi saradnici. Iz bogate riznice doprinosa holandskih lingvista slavističkoj nauci u celini ja ću za ovu priliku, ne pretendujući — razume se — na iscrpnost, izdvojiti samo onaj segment njihovih istraživanja koji se tiče serbo-kroatistike i to, pre svega, srpskohrvatske dijalektologije i pokušati da ga predstavim našoj naučnoj javnosti. Reći ću, pri tom, ponešto o svim radovima sa kojima sam imao priliku da se dosad upoznam i zbog toga ove redove treba pre razumeti kao prilog poznavanju onoga što je učinjeno nego kao priliku za kritičku analizu naučnih rezultata koji se pred nama nalaze.

Proučavanjima srpskohrvatskih dijalekata, poznato je, stranci su se bavili i relativno retko i retko — uspešno. Razlozi su tome mogli biti vrlo raznorodni, a izgleda da među njima oni koji se tiču naših „otpora i neverica“ nisu uvek bili na poslednjem mestu. Dobar su primer za to, recimo, bili kritički osvrti na rasprave O. Broha, H. Hirta, M. Maleckog (da ovde pomenem samo one najistaknutije) koji su mogli poslužiti drugim stranim istraživačima kao ‘upozorenje’ da se ne upuštaju u „uznemiravanje srpskohrvatskog dijalekatskog osinjaka“. U poslednjih deceniju ili dve, međutim, taj se otpor počinje sve izrazitije slamati i u naše dane doprinosi stranih istraživača srpskohrvatskoj dijalektologiji više niti se mogu smatrati sporadičnim niti se na njih može gledati sa skepsom. Naprotiv.

I najbolji primer za zadovoljstvo što je to tako pružaju nam upravo naučnoistraživački dometi grupe mladih holandskih slavista koja je u poslednjih petnaestak godina sve prisutnija u našoj dijalektologiji. Tu grupu zasad čine *Willem R. Vermeer*, *Hein Steinhauer*, *H. P. Houtzagers* i *Janneke Kalsbeek*, a najvećim delom njihova je pažnja posvećena istraživanju složenog pejzaža čakavskog narečja i njegove unutrašnje i teritorijalne diferencijacije.

Među raspravama koje ću ovde predstaviti najopsežnije su Steinhauerove *Čakavske studije*.¹ Polazeći od postojećih opisa govora Senja, Novoga i Vrgade, uz česte konsultacije sa M. Mogušem i B. Jurišićem, kao i sa nešto svojih

¹ Hein Steinhauer, *Čakavian studies*. The Hague — Paris (Mouton), 1973, 1—505.

zapisa iz Novoga,³ autor je temeljito „preuredio“ staru građu i jasno naznačio bitne karakteristike fonoloških sistema tih triju govora i njihovih imenskih i glagolskih paradigmi. Takva „reinventarizacija“ pojava omogućila je, dalje autoru da u posebnom odeljku, po istom obrascu, konfrontira sve najvažnije podatke o tim govorima i da na nov način osvetli i njihovu unutrašnju diferencijaciju i njihove celokupne strukturalne odnose.

Na sličan način ali sa mnogo više sopstvenih terenskih istraživanja problemima čakavskih govora bavi se W. Vermeer. U svom najopsežnijem radu iz ove oblasti³ autor osvetljava glavne probleme diferencijacije severozapadnih čakavskih govora sa neocirkumfleksom tipa *gīnēš, stāri*. Udaljavajući se od naše tradicionalne podele čakavskih govora na severozapadne (SZČ — ekavske), centralne (CČ — ikavsko-ekavske) i jugoistočne (JIČ — ikavske) i pregledno ‘sređujući’ izvore o njima, Vermeer kao kriterij razlikovanja severozapadnih i centralnih govora uzima akcenatski lik primera rečenog tipa: SZČ su ekavski i ikavsko-ekavski govori s neocirkumfleksom u njima, a CČ (ikavsko-ekavski) sa akcentima tipa *gīnēš, stāri*. Zatim on na isti način prati unutrašnje odnose između ‘neistarskih’ i ‘istarskih’ SZČ govora, pri čemu se kao osnovni kriterijum za njihovo izdvajanje uzima refleks psl. $\varphi > u$ kod prvih a $\varphi > o$ — kod drugih. Među ‘neistarskima’, možda bi manje neprikladan bio termin — ‘kvarnerski’, Vermeer posebno razmatra tri grupe govora: one koji su slični ikavsko-ekavskom *novljanskom*, one koji su slični ekavskom *kastavskom* i one koji su slični ekavskom *creskom*; s druge strane, među istarskim govorima on izdvaja ‘centralnoistarski’ (sa *labinskim, žminjskim, pazinskim* i, delom, *boljanskim* — za koje veli da su slični *kastavskom* i *creskom* — i ‘severnoistarski’ (u buzetском području), a u kratkim linijama osvrtce se i na odnos između severnoistarskih i slovenačkih govora. Na kraju rasprave nalaze se popisi sela koja pripadaju naznačenim tipovima, vrlo iscrpna bibliografija i skica rasporeda govora o kojima je raspravljano.

Svoje interesovanje za probleme čakavštine Vermeer uspešno potvrđuje i dvama radovima o nekim posebnim domenima strukture SZČ govora. Jedan od njih⁴ posvećen je preciznijoj karakterizaciji susačkoga fonološkog sistema i nekim pojedinostima njegovog razvoja. Na osnovu *Govornih vježbi iz Suska* i materijala Hama, Hraste i Guberine, naime, Vermeer utvrđuje da su u govoru o kome je reč u naglašenim slogovima fonološki relevantne

² Hein Steinhauer, *On the contemporary (?) Novi dialect*. — Dutch Contributions to the Seventh International Congress of Slavists. The Hague, 1973, 115—131. Udeo njegovih zapisa u osvetljavanju strukture novljanskoga govora izgleda da je neznatan, jer su oni nastali pošto je već bio završen odeljak o kome je reč, ali su svakako zanimljivi po tome što se govor njegovog informatora, „did not differ essentially from the dialect described by Belić“.

³ Willem Vermeer, *On the principal sources for the study of čakavian dialects with neocircumflex in adjectives and e-presents*. — South Slavic and Balkan Linguistics (Studies in Slavic and General Linguistics, vol. 2), Amsterdam, 1982, 279—341. Ova je rasprava unesena i u knjigu pod naslovom *Studies in south slavonic dialectology* (Vakgroep Slavische Taal- en Letterkunde, Rijksuniversiteit te Leiden), 111—173. Druge Vermeerove radove koji su takođe ušli u tu knjigu dalje ću pominjati pod skraćenicom SSSD.

⁴ W. R. Vermeer, *Problems in the synchronic and diachronic phonology of Susak čakavian*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад (Матица српска), XVIII/2, 1975, 139—159 (уп. i SSSD, 174—194).

kvantitativne opozicije između niskih i srednjih vokala i da je njihovoj diftongizaciji prethodilo skraćivanje dugih vokala u svim pozicijama osim u prvom predakcenatskom slogu ispred akcentovanog sloga sa distinktivno kratkim vokalom. Osim toga, autor zaključuje da je refleksi *ā* zatvoreniji od *o (*glōvā* — *kozā*) i uspostavlja relativnu hronologiju za više susačkih glasovnih promena.

U raspravi o karakteristikama omišaljske konjugacije⁵ Vermeer, u kratkim linijama, najpre pominje neke značajnije karakteristike fonološkog sistema toga govora, a zatim (na osnovu korpusa od oko 900 glagola) daje pregled oblika infinitiva, prezenta, imperativa, *l*-participa, pasivnog participa, glagolskog priloga na *-ci* i glagolske imenice. Iz njegove izuzetno bogate građe, koja u mnogim detaljima može poslužiti i kao osnova za donošenje zaključaka o nekim drugim domenima strukture ispitivanoga govora, ovde ću pomenuti samo neke pojedinosti. Glagolski prilog uvek je na *-ć* (*čuvajūć*, *sidēć*, *ženūć*), a glagolske imenice imaju nastavak *-nī* (*kūhanī*) ili *-nā* (*māhanā*, *brūšenā* i sl.). Kada je, međutim, reč o *l*-participu, Vermeer pokazuje da se u govoru Omišlja u oblicima singulara muškog roda pojavljuju nastavci *-ø* (*načinī*, *pōčē*, *pōpī*, *ūmr*, *pōžr*) i *-e* (*mōgē*, *našē*), a da su oblici ženskog i srednjeg roda "normalni" (*načinīla*, *-lo*, *moglā*, *-lō*). U množinskim oblicima, s druge strane, *l*-particip se ponaša kao kraći oblici prideva (i zamenica): *oni su šlī ōbidvī va Mēriku*, *dicā su nam bīli māli*, prema *kakōvi drvā*, *tulīki lēta*. Sa dosta novih podataka o fonološkom sistemu omišaljskoga govora, ovim vezama Vermeer posvećuje i posebnu raspravu u kojoj pokušava da objasni tu pojavu.⁶ On zaključuje da je takav omišaljski sistem mogao nastati kao posledica više morfosintaksičkih promena (uopštavanje Apl u funkciji Npl kod imenica m. r. kojima se ne označuje lice, gubitak Apl kod istih imenica kojima se označuje lice, gubitak prasl. nastavka Npl/Apl sr. roda zameničko-pridevske deklinacije), ali u svemu tome vidi i jednu znatno širu dimenziju: „... nepremostiv jaz koji postoji između omišaljskog (bolje reći cresko-krčko-novljanskog) sistema i stanja drugdje u slovenačko-hrvatsko-srpskom kontinuumu, gdje su se izvorni oblici očuvali u svojim izvornim funkcijama“. Doda li se tome i fakat da „sa druge strane impresionira sličnost omišaljskog sistema sa sistemom . . . u poljskom ili slovačkom jeziku“, razumljiva je i Vermeerova završna rečenica: „Sve ovo zahtijeva objašnjenje“.⁷

Ispitivanjem akcenatskih i vokalskih sistema u govornje Cresu i Lošinju u dvema raspravama bavi se i H. P. Houtzagers. U prvoj od njih⁸ autor je-

⁵ Willem Vermeer, *Die Konjugation in der nordwestchakavischen Mundart Omislijs*. — *Studies in Slavic and General Linguistics*, Utrecht, vol. 1, 1980, 439—472 (up i *SSSD*, 285—318).

⁶ Dr Willem Vermeer, *Опозиција шийа „живо/неживо“ у множини у једном чакавском систему (Омислиј)*. — Научни састанак слависта у Вукове дане (Међународни славистички центар СР Србије), Београд, 13/1, 1983, 275—288.

⁷ Nije sasvim jasno hoće li buduća istraživanja u nekim zonama zetskoga dijalekta pokazati da i tamo ima sličnih pojava, ali mi se čini da će u traganju za objašnjenjem ovih fenomena morati da se vodi računa makar o tamošnjim brojnim konstrukcijama tipa *one tri čojka*, *dva nove pluga*, *ove dva sela* (up. Pavle Ivić, *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika. Uvod i štokavsko narečje*. Novi Sad, 1956, 163).

⁸ H. P. Houtzagers, *Accentuation in a few dialects of the island of Cres*. — *South Slavic and Balkan Linguistics (Studies in Slavic and General Linguistics, vol 2)*, Amsterdam, 1982, 117—129.

najpre iscrpno prikazao svu raniju literaturu o creskoj akcentuaciji, a zatim je, na osnovu svojih višemesečnih istraživanja u Orlecu, 'prečistio' da u tom govoru postoji tonski distinktivna opozicija među dugim vokalima, da je vokalski sistem tamo petočlan i da se *e* i *o* pod dugim akcentima mogu realizovati kao nedistinktivno diftongizirane varijante. Drugi Houtzagersov rad koji pominjem⁹ posvećen je, međutim, preciznijem određivanju vokalskih sistema u ekavskim govorima Cresa i Lošinja. Osim u Orlecu, u kome je — kako navodi — radio najduže, tokom aprila 1982. godine autor je boravio i u sledećim mestima na Cresu: Beli, Dragozetići, Predošćica, Vodice, grad Cres, Lubenice, Belej i Ustrine, a na Lošinj u selima Nerezine, Sveti Jakov i Čunski. Cilj kratke posete poslednjem selu sa našega spiska bio je da potvrdi navod Hama, Hraste i Guberine da se granica ekavskih i ekavsko-ikavskih govora na ovome prostoru nalazi između Svetog Jakova i Čunskog i zbog toga se o govoru Čunskog i drugih ekavsko-ikavskih sela na Lošinj u ovom radu posebno ne raspravlja. Autorovi glavni rezultati mogli bi biti predstavljani na sledeći način. Dva su vokalska duženja poznata u ovoj arei: (1) * $\check{V}$ > $\check{V}$ ispred tautosilabičkih sonanata (*sír, govori!, imiel*), (2) * $\check{a}$, * $\check{o}$, * $\check{e}$ > *a, o, e* u nefinalnim slogovima (*brāta, nagōre, imēla*).¹⁰ Tim bi se pojavama moglo priključiti i duženje vokala pred grupama *st* i *št* (*prēst, klāst, būšt* 'satchel', *vīst* 'eye-sight', *būšta* 'corset', *ponēstra, neviēsta, mēsto*). Ekavski govori Cresa i Lošinja, uz to, mogu se podeliti u tri grupe: Prva se karakteriše pojavom * $\check{a}$ > *e* (*jedēn, otēc*), u njoj nema diftongizacije vokalskih fonema, a obuhvata središnji deo ostrva Cresa (grad Cres, Orlec, Lubenice i Belej). Drugu grupu karakteriše * $\check{a}$ > *a* (*jedān, otāc, kabāl*), u njoj takođe nema diftongizacije vokalskih fonema, a obuhvata severni deo Cresa (Beli, Dragozetići, Predošćica i Vodice) i Ustrine, južno od prve grupe. Trećoj grupi pripadaju Nerezine i Sveti Jakov i u njoj je * $\check{a}$ > *a* (*otāc, danāška*), a dugi vokali * $\check{a}$, * $\check{o}$, * $\check{e}$ diftongiraju se posle duženja koje je gore označeno brojem (1), ali pre onoga koje je označeno brojem (2). U prvim dvema grupama, uz to, sačuvane su tonske opozicije, u trećoj ih nema, a van akcenta kvantiteta nema ni u jednoj od njih.

O problemima istarskih govora zasad se pred nama nalaze i tri rasprave čiji je autor Janneke Kalsbeek. Ona je istraživanje istarskih govora započela pre više godina u Žminju, a nastavila ga u Orbanićima¹¹ o čijem se fonološkom sistemu ovde i saopštavaju prvi rezultati. Prema autorkinim nalazima, koji su zasad „u mnogo kojem pogledu samo još provizorni i nepotpuni“, vokalski sistem Orbanića i u dugim i u kratkim slogovima ima po pet vokala,

⁹ H. P. Houtzagers, *Vowel system of the ekavian Dialects spoken on Cres and Lošinj*, — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, XXVII—XXVIII, 1984—1985, 885—893. Ovaj rad, kao i onaj prethodni, deo je rezultata šestomesečnih autorovih istraživanja na Cresu i Lošinj, o čijim se govorima ovde navljuje kompleksan monografski opis. A s kakvom se to temeljitošću priprema, svedoči podatak da Houtzagers samo iz Orleca ima oko 60 sati magnetofonskih zapisa.

¹⁰ Primeri sa silaznim akcentom ovde s u rezultat naknadnih istiranja tonske opozicije u dugim slogovima.

¹¹ Janneke Kalsbeek, *O fonemskom sustavu čakavštine sela Orbanići kod Žminja*. — South Slavic and Balkan Linguistics (Studies in Slavic and General Linguistics, vol. 2), Amsterdam, 1982, 157—175.

ali se u vezi sa tim nameću i neka ograničenja. Recimo: fonem /ē/ sreće se jedino u naglašenim slogovima i „dosta je rijedak“, za /ō/ u ovom govoru nesumnjivih potvrda čak i nema, a oba vokala realizuju se kao diftonzi bez fonološkog statusa. Inače, drugi dugi vokali mogu se naći i ispred akcenta, a pod akcentom ton je distinktivan (*kantā* rd. pridev gl. *kantāt* ‘pjevati’ prema *kantā* 3. 1. jd. prez. istog glagola). Iz sistema sonanata uklonjeni su su /í/ i /ú/; sistem afrikata sveden je na č, ć, c čija je realizacija „otprilike kao [t’š], [t’j], i [ts]“, a „treba [ih] smatrati fonemnim sekvencama /Tš/, /tj/ i /Ts/“. Zbog takve interpretacije afrikate se ne nalaze ni u autorkinoj šemi konsonantizma.

Selo Nugla, koje se nalazi „oko 5 km. zračne linije istočno od Buzeta, na željezničkoj pruzi između Buzeta i Roča“ prema istraživanjima J. Kalsbeek,¹² „pripada buzetskoj podgrupi sjeverozapadnočakavskih (SZO-) govora“, sa zamenicom *kaj* a ne *ča*. U tome govoru istrvene su sve tonske i kvantitetske opozicije, a distinktivno je jedino mesto akcenta (*pu repé* ‘po repu’ prema *pu répe se je láčnu* ‘poslije repe se ogladni’). Vokalski sistem pod akcentom ima 9 jedinica, a u vanakcentatškoj poziciji samo pet. U prvom slučaju, onaj ‘višak’ fonema tiče se diftonga *iā* i *uo* (koji se „moraju analizirati kao sekvence od po dva fonema“), *ä* i *y* (= *ü*), dok je van akcenta *o* > *u* i uklonjeno iz sistema, a u njemu se našlo *y* (< *u*). Uz sve to, u ovom prilogu nalazi se i mnoštvo informacija o drugim pojedinostima fonološkoga sistema, a u odeljku o morfologiji dat je pregled nastavaka kod imenica, prideva i glagola.

I u trećoj raspravi koju ćemo ovde predstaviti¹³ J. Kalsbeek raspravlja o problemima diferencijacije vokalskih sistema u SZČ govorima u centralnoj Istri. Na osnovu sopstvenih istraživanja, kao i na materijalu ranijih istraživača, ona donosi sumaran pregled labinskih, žminjskih, pazinskih i boljunskih sistema i utvrđuje njihove srodnosti i kontraste. Najiscrpnije su ti odnosi osvetljeni u ‘Labinštini’ iz koje su predstavljeni vokalski sistemi četiriju sela: Kosi, Gorenji Rabac, Prklog i Cerovica, pri čemu se od ovoga poslednjeg „ne razlikuje mnogo“ ni situacija u Diminićima što se tiče ‘Žminjštine’, njeni su govori ujednačeniji i otu da kao reprezentant njihovog vokalizma ostaju Orbanići o kojima je već bilo reči. Kombinujući svoje nalaze iz 1979. i 1980. godine sa Ivićevima iz 1961, J. Kalsbeek pominje da se pazinski pojas (kao i žminjski) karakteriše petovok alskim sistemom, s jakom diftongizacijom *ē* i *ō*, a na sličan način postupa kada je reč i o boljunskim govorima: Ivićevim podacima iz Lupoglava i Semića ona priključuje svoje zapise iz Semića, Gorenje Vasi, Vranje, Boljunskog Polja, Kirčije i Novljana i Ivićevim nalazima dodaje podatak „da u Vranji još postoji poseban refleks kratkog jata (pod akcentom)“ i zaključuje da je sistem kratkih naglašenih vokala jednak onome koji je za Lupoglav i Semić utvrdio Ivić. Na kraju rasprave autorka upoređuje

¹² Janneke Kalsbeek, *Neke fonološke i morfološke osobine govora Nogle u sjevernoj Istri*. — Зборник Матце српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, XXVII—XXVIII, 1984—1985, 310—320.

¹³ Janneke Kalsbeek, *Prilog proučavanju vokalnih sustava sjeverozapadnočakavskih govora u Istri*. — Dutch Contributions to the Ninth International Congress of Slavists, Kiev, september 6—14, 1983. Linguistics (Studies in Slavic and General Linguistics, vol. 3), Amsterdam, 1983, 247—264.

strukture vokalskih sistema i njihove odnose unutar ispitivanih govornih zona i naznačuje pravce daljih istraživanja.

Najagilniji član holandskog serbokroatičkog 'kvarteta' o kome ovde govorimo nesumnjivo je W. Vermeer. To se moglo zaključiti već i na osnovu onoga što je dosad rečeno u delu ove grupe u istraživanju srpskohrvatskih dijalekata, a potpunije će se potvrditi ako se pomenu i tri njegove rasprave o problematici kajkavskih govora. Zanimljivo je, pri tom, posebno naglasiti da se Vermeer 'hvata' onih tema koje se u tome dijalekatskom kompleksu smatraju najkomplikovanim i — najizazovnijim. Ako se odmah kaže da se takvima smatraju i ona o akcenatskoj i vokalskoj diferencijaciji kajkavštine u celini¹⁴ i ona o strukturalnim i genetskim problemima koje pred našu dijalektologiju postavlja bednjanski govor,¹⁵ i da Vermeerovoj pažnji 'nije umakla, ni jedna ni druga, postaće mnogo jasnije s koliko se naučne i intelektualne radoznalosti autor upustio u rešavanje problema koje su mu takve dve teme nametnule. A njima bi se, kao ništa manje zanimljiva, mogla odmah dodati i ona o poreklu psl. *u u kajkavskim govorima¹⁶ i kazivanje o ovom sektoru interesovanja W. Vermeera moglo bi se završiti jednostavnim priznanjem: velika količina činjenica koja je u ovim raspravama izložena i suština njihove lingvističke analize, posebno u okvirima jednoga ovakvog osvrta, mogle bi se prepričati ali ne i prikazivati. Budući da mi se ono prvo čini neprihvatljivim a ono drugo neprikladnim, zadovoljiću se samo jednom opštom napomenom: u rešavanju izuzetno složenih opštih problema kajkavskih govora Vermeerove rasprave koje su ovde pomenute ući će u red onih koje se neće moći zaobilaziti¹⁷.

Problemima štokavskih govora Vermeer se dosad bavio najmanje: prema informacijama kojima zasad raspolazem, on je publikovao samo raspravu o neinicijalnom silaznom akcentu u novoštokavskim govorima¹⁸, u kojoj je sistematizovao i tipove u kojima se silazni ton u novoštokavštini sreće van prvoga sloga i uslove pod kojima se to ostvaruje (uzvici, emocionalni izrazi, imperativne forme, predlozi i predložke konstrukcije, složenice, pozajmljenice, genitiv pl. tipa *Dalmatīnācā*, imperfekat tipa *okopāvāše*).

Ovakvom jednom pregledu, mislim, zaključak nije neophodan i zato neka umesto njega bude rečena poneka opštija opservacija.

¹⁴ Willem Vermeer, *The rise and fall of the kajkavian vowel system*. — Dutch Contributions to the Ninth International Congress of Slavists, Kiev, september 6—14, 1983. Linguistics (Studies in Slavic and General Linguistics, vol. 3), Amsterdam, 1983, 439—477.

¹⁵ W. R. Vermeer, *Innovations in the kajkavian dialect of Bednja*. — Dutch Contributions to the Eighth International Congress of Slavists (Lisse, The Peter de Ridder Press), 1979, 347—381 (up. i SSSD, 195—229).

¹⁶ Willem Vermeer, *Proto-slavonic *u in kajkavian*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад (Матица српска), XXII/1, 1979, 171—177. (уп. и SSSD, 230—235).

¹⁷ Kada već govorimo o Vermeerovim radovima o kajkavštini, pomenimo i njegov rad o problemima slovenačkih vokalskih pojava: *Raising of *ě and loss of the nasal feature in Slovene*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад (Матица српска), XXV/1, 1982, 97—120 (уп. и SSSD, 236—284).

¹⁸ Willem Vermeer, *Non-initial falling tones in neo-stokavian dialects*. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, XXVII—XXVIII, 1984—1985, 143—149.

U srpskohrvatskoj dijalektologiji ozbiljnih stalnih istraživačkih timova praktično i nema. Ili, ako koji i ima, to bi mogao biti onaj o kome smo dosad govorili — holandski. Čvrsta teorijska utemeljenost, suvereno vladanje činjenicama i retka naučna radoznalost — glavne su karakteristike njihovoga dela, koje ovde predstavljamo, ponajpre, jugoslovenskoj naučnoj javnosti. Već to što su dosad učinili u istraživanju srpskohrvatskih dijalekata¹⁹ dovoljno je da utvrdi naše uverenje da je u Holandiji stasala grupa naučnika od koje u budućnosti možemo očekivati i takve doprinose kojima bi ovo što je dosad urađeno mogao biti samo lep početak: Houtzagers je najavio monografiju o govorima Cresa i Lošinja,²⁰ Vermeer s istim ambicijama istražuje na Krku, a Kalsbeek u Istri. Doda li se svemu tome i njihova mladost (najstariji član ovoga trija rođen je 1947. godine), pred nama su i najlepši izgledi da se ovaj uzlet produži i za još mnogo godina.

A u tome treba videti i razlog više za zadovoljstvo što takva grupa postoji, ali i za neraspoloženje zbog toga što ih nema i više.

Novi Sad

D. Petrović

¹⁹ Prema podacima kojima zasad raspolazem, za časopis *Linguistics* najavljen je i Steinhauerov prilog pod naslovom *The phonemic system of the Susak dialect*, ali nemam podataka da li je on tamo i objavljen, kao — uostalom — ni za Vermeerovu raspravu pod naslovom *Some sandhi phenomena involving prosodic features (vowel length, stress, ton.) in Proto-Slavonic, Serbo-Croat, and Slovene*, koja je predata za štampu izdavačkoj kući Mouton.

²⁰ Kad je ovaj prikaz već bio u štampi, do ruku mi je došla knjiga H. P. Houtzagersa *The čakavian dialect of Orlec on the island of Cres*, Amsterdam (Rodopi). 1985, XX + 415. Osim kraćeg *Uvoda* (1-11), knjiga sadrži poglavlja o *fonologiji* (12-40), *morfologiji* (41-165), *napomene o sintaksi* (166-171), *tekstove* (172-201) i *rečnik* (202-407). O ovom delu mladoga holandskog dijalektologa naučna kritika moći će da sudi drugom prilikom, ali ako se može verovati prvom utisku čitaoca — pred nama se nalazi nov dragocen prilog poznavanju problematike čakavskog narečja.

RANKO BUGARSKI, **Jezik i lingvistika**. Drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje, Nolit, Biblioteka „Sazvežđa“, 34, urednik Miloš Stambolić, Beograd, 1984, 328 str.¹

Bez obzira na to s kakvih stajališta prilazili poslu rekonstruisanja zamršenih puteva na kojima se smenjuju paradigme naučnog viđenja i tumačenja pojava u oblasti jezika, identifikovaćemo kraj njih prostorne, vremenske i civilizacijske graničnike duboko usađene u slojevito tlo nikad lako prepoznatljive mreže filozofskih i filoloških tradicija raznorodnih etiologija. Jednog takvog zahvata s rekonstrukcijskim pretenzijama prihvatio se beogradski teoretičar jezika, sistematičar i istoričar lingvistike Ranko Bugarski, u potpuno osveženom drugom izdanju knjige *Jezik i lingvistika*. Čitaocu knjige štampane na srpskohrvatskom jeziku Bugarski je postao ponajviše poznat upravo po prvom izdanju ove knjige, kod istog izdavača i u istoj biblioteci, 1972. godine². Zapažani su, međutim, bivali i drugi njegovi autorski zahvati s rezultatima sintetične prirode, na primer: *Lingvistika o čoveku* (Beogradski izdavačko-grafički zavod, Biblioteka „XX vek“, 20, Beograd, 1975); *Lingvistika o čoveku. Drugo, dopunjeno izdanje* (Prosveta, Biblioteka „XX vek“, 20*, Beograd, 1983); Noam Čomski, *Gramatika i um* (Nolit, Biblioteka „Sazvežđa“, 31, Beograd, 1972: izbor, redakcija, komentari i Predgovor, prevod sa Gordanom B. Todorović); Noam Čomski, *Gramatika i um. Drugo, dopunjeno izdanje* (Nolit, Biblioteka „Sazvežđa“, 31, Beograd, 1979: izbor, redakcija, komentari i predgovori za oba izdanja, prevod sa Gordanom B. Todorović); *Jezik i društvo* (Tematski broj časopisa Kultura, br. 25, Beograd, 1974: izbor, redakcija, komentari, bibliografska uputstva i uvodni tekst, prevod

¹ Sažetak ovoga teksta objavljen je kao novinski prikaz: *Између филозофије науке и филозофије језика* (Ranko Bugarski: „Jezik i lingvistika“, drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje, Biblioteka „Sazvežđa“, 34, „Nolit“, Beograd 1984). — НИН, год. XXXV, бр. 1768, Beograd, 18. новембар 1984, 40—41.

² Jedan od prikazivača tog prvog izdanja knjige zapisao je 1973. godine, u zaključku, sud kojim kao da je predskazao i kasniju delotvornost njenoga autora i sudbinu koju će ova knjiga imati s obzirom na njenu kulturnu misiju, naučnu ulogu i čitalačku publiku: „U zaključku da rezimiram: dobili smo jedno zanimljivo i korisno delo koje će, ubedena sam, naći svoju važnu čitalačku publiku ne samo u krugovima stručnjaka već i šire. Bugarski je još jednom potvrdio da naša lingvistika, i kultura uopšte, ima u njemu obzirljnu snagu čija će se delatnost među nama, nadajmo se, i nadalje osećati“ (Milka Ivić, *Ranko Bugarski: Jezik i lingvistika. Biblioteka Sazvežđa, 34, urednik Miloš Stambolić, Beograd 1972, 296 str.* — Зборник за филологију и лингвистику, књ. XVI, св. 1, Нови Сад, 1973, 249—257).

sa Borisom Hlebcom); *Psiholingvistika* (Tematski blok u časopisu Treći program Radio Beograda, br. 44, Beograd, 1980, 251—392: izbor, redakcija i uvodni tekst); Edvard Sapir, *Ogledi iz kulturne antropologije* (Beogradski izdavačko-grafički zavod, Biblioteka „XX vek“, 17, Beograd, 1974: izbor i Predgovor); Bendžamin Li Vorf, *Jezik, misao i stvarnost* (Beogradski izdavačko-grafički zavod, Biblioteka „XX vek“, 41, Beograd, 1979: izbo: Predgovor i redakcija prevoda); i dr.

Već pominjano prvo izdanje knjige koja se ovde prikazuje objavljeno je u vreme za koje se samo moglo naslutiti da predstavlja predvorje trećoj paradigmi u naučnom viđenju i tumačenju pojava u oblasti jezika u XX veku, kroz koje smo u relativno užurbanom hodu različitih koreografija u međuvremenu zakoračili iz strukturalne i generativne u izrazito interdisciplinarnizovanu i sve nehomogeniju aktuelnu lingvistiku. Sjajan je to bio povod za odvažnost i poziv da se iznova, dublje i detaljnije, s novim teorijskim, činjeničnim i bibliografskim uvidima, a iz pomaknute vremenske distance, promisle, „domisle“, razrade, provere, a inoviranim i proširenim tekstom dopune teme koje je autor, očigledno već pre petnaestak godina, bio izdvojio kao stožerne za vrednovanje objašnjenja jezika i opisa jezika, te filozofskog i filološkog (danas lingvističkog) preokupiranja jezikom i jezicima. Dodajmo tome i podsticaje eksterne naravi da se sačini ne samo „drugo“, već upravo „preačeno i dopunjeno“ izdanje ove knjige: to su razlozi tipa onog da je autora „... na brižljivo pripremu drugog izdanja obavezao i lep prijem na koji je kod stručne i šire čitalačke publike naišlo njeno prvo izdanje. Ono je čak dobilo sasvim neočekivan publicitet, kome je svakako doprinela i ugledna Nolitova nagrada koja mu je dodeljena za 1972. godinu“ (20).

Osetljivo ali neishitreno rezonirajući sa tako nastajalim povodima, pozivima i podsticajima različitih vrsta, ali i sa nalazima o u takvim okolnostima izmenjenom ili pridobijenom čitateljstvu, Bugarski je ovo izdanje opremio i sa nekoliko stotina novih bibliografskih uputstava, i iz osnova ga preradio, ponajviše upravo u onim segmentima koji su bili zamišljeni kao okosnica knjige (i po svedočenju autora to su prva četiri i poslednje poglavlje). Izdvojimo li na stranu *Predgovor prvom izdanju* (11—15), *Predgovor drugom izdanju* (17—20), *Registar imena* (315—321), i u ovakvim prilikama nužno selektivan *Predmetni registar* (323—328), lako ćemo već u naslovima poglavlja prepoznati staništa za tematska središta autorove opservacije: *I Jezik i jezici u istoriji lingvistike* (23—61); *II Lingvistička tipologija* (62—91); *III Jezičke univerzalije* (92—130); *IV Jezička relativnost* (131—157); *V Lingvistika i vreme* (158—184); *VI Vrednovanje jezičkih sistema* (185—209); *VII Metafore i modeli u lingvistici* (210—234); *VIII Sistemi pisanja i jezička svest* (235—253); *IX Ka pojmu stvaralaštva u jeziku* (254—265); *X Fenomenološki pristupi u lingvistici* (266—290); *XI O predmetu i životnom dobu lingvistike* (291—313).

Rezultat ovako brižljivo projektovanog i strpljivo pripremanog drugog izdanje jeste, uz već pomenuto, ne samo knjiga u ukupnom obimu bogatija za trećinu novog tekstuelnog tkiva, već i knjiga za koju se može reći da je i sadržinski i jezički dovedena do optimuma svojih potencijalnih funkcionalnih moći. U odnosu prema knjizi *Pravci u lingvistici* Milke Ivić

i prema knjizi *Pogled u lingvistiku* Dubravka Škiljana, knjiga *Jezik i lingvistika* Ranka Eugarskog (u ovcu izdanju) pred čitaoca se postavlja kao istorija „problema“ (Bugarski) prema istoriji „škola“ (Ivić) i pojmovno-terminološkoj inventuri u obliku svojevrsnog „obratnog leksikona“ (Škiljan). Razume se da je ovaj nalaz nužno redukcionističke prirode, izveden sa ciljem da upozori čitaoca na mogućnost svrhovitog služenja sadržinom pomenutih triju knjiga. No, kada bih želeo iz ovog izdanja knjige *Jezik i lingvistika* izlučiti ono što je za njenu tematsku kvalifikaciju od takve važnosti da se unapred mora sugerisati budućem čitaocu neovisno o tome iz kojih je on pobuda za knjigom posegnuo, u takvom povodu pratilac novije srpskohrvatske lingvističke produkcije teško da bi mogao da se ne seti naslova za kojim je jednom prigodom slične tematske ali prostorno neuporedivo kondenzovanije naravi posegnuo naš ugledni lingvist Radoslav Katičić: *Okolo temelja jezikoslovlja* (Suvremena lingvistika, br. 9, Zagreb, 1974, 3—12). *Okolo temelja jezikoslovlja* doista se kreću ili su u njih ugrađeni i teme i diskurs Ranka Bugarskog u ovoj knjizi. A pošto su ti temelji, od vremena do vremena, od tradicije do tradicije, nastajali, razvijani ili prepoznavani i imenovani ili kao filozofsko ili kao filološko ili kao lingvističko preokupiranje jezikom odnosno jezicima, etiketa *jezikoslovlje* (premda načelno varijantno obeležena kao „zapadna“) u razgovoru o ovoj knjizi mogla bi se upotrebiti i kao najprikladnije, terminološki neobeleženo rešenje za upućivanje na mogućnost svakovrsnog (razume se i „filozofskog“, i „filološkog“ i „lingvističkog“) bavljenja i jezikom i jezicima (upotrebljava ga i Sreten Marić u naslovu jedne svoje rasprave: *O jeziku i jezikoslovlju danas*. — Vojvođanska akademija nauka i umetnosti, Akademске besede, knj. 6, Novi Sad, 1982). Za *temeljima jezikoslovlja*, dakle, u ovoj knjizi kao da traga i Ranko Bugarski. U njegovoj interpretaciji i njegovoj naraciji razaznajemo ih od vremena postojanja institucionalizovanih oblika čovekovog bavljenja sobom, saznavamo da su ih postavljali i filozofi i filolozi, dovodeći nas k saznanju da „... nauka o jeziku kakvu danas imamo jeste proizvod mnogovekovnog naprednog toka dveju glavnih struja, koje se mogu sumarno obeležiti ako se kaže da je lingvistika za jednu od njih prevashodno nauka o jeziku a za drugu — nauka o jezicima“ (24). Oprezan u vrednovanju, objektivan i obavešten u nalazima, a nepristrastan u opredeljivanju, tematski zrelo selektivan, posmatrački pri tom savremen i u dobrom smislu odmereno samostalan, Bugarski nam u ovoj knjizi, kroz tekst na rubu između naučnog i esejističkog, pronicljivo i postupno otkriva i tumači ovako shvaćene temelje filozofske i filološke, danas u disciplinarnom smislu lingvističke, opservacije i naučnog i jezičkog.

Organizacija izlaganja je važno dobro svojstvo ove knjige Ranka Bugarskog. Autor u njoj veoma dosledno postupa po uzorku: postaviti problem — postaviti pitanja u vezi s problemom — dijahrono rekonstruisati i prodiskutovati prethodna bavljenja tim problemom i postojeće odgovore na postavljena pitanja — u sinhronijskoj ravni sučeliti moguće poglede na iste pojave, sistematizovati ih i generalizovati — nenametljivim zaključkom ih prokomentarisati, a vlastitim sudovima raspravu o postavljenom problemu, pitanjima i odgovorima ne zatvoriti. U tom smislu ovo je izuzetno koherentna knjiga i lep primer kako se skladno organizovanim i valjano planiranim tek-

stom može istovremeno pripovedati i suditi o lingvistici, i eruditno i razložno. Razume se da i čitalac i prikazivač jedne tako ambiciozno projektovane i dobro izvedene knjige podležu iskušenju opasnosti da upravo prema njoj budu nepravedni kada kvalifikuju one delove njenoga tkiva za koje bi se, sa stanovišta pojedinačne recepcije samo, razume se, moglo poželeti, ili autoru sugerisati, da budu u detalju drugačiji (sa uslovnim značenjem „još bolji“). Jedino u tom smislu treba shvatiti sporadične kritičke opaske koje će se u ovom prikazu utopiti u sled kvalifikacija i interpretacija vezanih za pojedinačne segmente sadržine knjige. Odmah valja reći: prva četiri i poslednje poglavlje centralna su mesta u tekstu — o čemu svedoče i nalaz prikazivača-čitaoca i tvrdnja samog autora.³

Prvo poglavlje, *I Jezik i jezici u istoriji lingvistike*, u pravom je smislu sintetična a problemski postavljena istorija institucionalizovanih bavljenja jezikom, pri tom, za razliku od većine postojećih, neevropocentrično postavljena. To nam poglavlje, zapravo, pruža uvid u praćenje preokupacija jezičkim pojavama u okrilju dva osnovna disciplinarna središta: bavljenje jezikom kao opštim fenomenom u okrilju filozofije u različitim tradicijama, sa kontinuitetom i u epizodama, i bavljenje jezicima kao varijacijom tog opšteg fenomena, po pravilu u okrilju filoloških radnji, mahom normativističkih ili deskriptivističkih, ponicalih na raznovrsnim jezičkim i kulturnim podlogama i iz veoma nejedinstvenih pobuda. Zato su ovde našli mesto: starovavilonski tekstovi, starogrčki filozofi i logičari, aleksandrijski filolozi, rimski gramatičari, srednjovekovni evropski spekulativni gramatičari, filolozi i prvi semiotičari, staroindijski deskriptivisti i normativisti, starokineski mislioci, fonetičari, leksikografi i kodifikatori jezika, srednjovekovni arapski filozofi i filolozi-leksikografi, srednjovekovni jevrejski filolozi (gramatičari, leksikografi i prvi komparativisti), vizantijski i u širem smislu evropski filolozi i filozofi postsrednjovekovnog perioda, nosioci egzotičnih tradicija Tibeta i Japana, evropski filozofi, logičari, semiotičari i gramatičari empirizma i racionalizma, filozofi-gramatičari i filolozi evropskog romantizma, tipolozi, uporedni gramatičari i istoričari jezika evropskoga XIX veka, i drugi, što bliže našem vremenu sve manje neevropski istraživači jezičkih pojava. Zanimljivo je i opažanje da Bugarski ovde, za razliku od mnogih drugih autora rasprava slične vrste, manje poseže za etiketama tipa „škole“, više za imenima istraživača i njihovim delima. Izlaganje se završava opserviranjem dva osnovna smera posmatranja pojava u oblasti jezičkog: teorijskog i deskriptivnog, s osvrtom na njihove reperkusije na strukturaliste i generativiste i na funkcionalističko-antropološke pristupe proučavanjima. Gotovo neprimetno, autor nas u ovom poglavlju uvodi u novi svet, disciplinarno etiketiran kao svet lingvistike jezika i lingvistike jezika, za koji je karakterističan polarizovan raspored težišta pažnje: teorija i objašnjenje / metodologija i deskripcija. Sledstveno načelima vlastitoga postupka, autor knjige se, nakon rekonstruisanja prošlosti, priklanja she-

³ Ovu bi napomenu trebalo shvatiti kao nepretenciozno čitačovo opažanje: knjiga bi i u okvirima sadržinske gradnje izložene u ovih pet poglavlja delovala kao koherentno i završeno delo.

matskom sistematizovanju lingvističkih istraživanja u novijem dobu u domenima opšte lingvistike, deskriptivne, uporedne i istorijske lingvistike, te domenima rezervisanim, s jedne strane, za matematičku lingvistiku, psiholingvistiku i neurolingvistiku, s druge strane, za antropološku lingvistiku, etnolingvistiku i sociolingvistiku (55—56). Pri tom, prikazivaču nije ostalo jasno da li se onim prethodnim pripisuju dosledno teorijsko-eksplanatorni fokusi, ovim potonjim deskriptivno-metodološki? Uz to bi, čini se, bilo dobro upravo ovde unekoliko eksplicitnije razjasniti domene upotrebe i semantičku pozadinu disciplinarnih pojmovno-terminoloških odrednica filologija/lingvistika. U svakom slučaju, izvedene sistematizacije dobro su polazište kao potka za izlaganje dalje sadržine knjige, a naročito kao polazište za razrade ove vrste koje se iznose u poslednjem poglavlju knjige (uz pomoć dodatnih merila, postupaka „probe“ i variranja istih sistematizacijskih postupaka prema različitim merilima). Jasno, Bugarski nije zaboravio ni da ovoj sistematizaciji priključiti relacije prema lingvistiци susednim aktuelnim disciplinama poput, s jedne strane, filozofije jezika, logike, psihologije, semiotike i kibernetike, s druge strane, filologije, folkloristike, etnologije i istorije (ostaje nedorečeno kakvo mesto u ovakvim disciplinarnim povezivanjima i pregrađivanjima imaju antropologija, sociologija i neurologija).

U drugom, trećem i četvrtom poglavlju (*II Lingvistička tipologija, III Jezičke univerzalije, IV Jezička relativnost*), planski se konzekventno prate tri sigurno najrelevantnije oblasti jezičkih pojava koje su i teorija i istraživačka praksa izlučile kao medijum za proveravanje nalaza o invarijantnom i varijantnom u jezicima i njihovom odnosu prema izvanjezičkim realijama. I u njima će prosede autora slediti već opisani uzorak, s osloncem na rekonstrukciji i sistematizaciji istraživanja u oblasti odgovarajućih jezičkih pojava i iz njih proisticalih naučnih pristupa. Pri tom su ova poglavlja (i međusobno i u odnosu na prvo) primer rafiniranog smisla za pomeranje piščeve optike s jednog diskurzivnog fokusa na drugi. Ovo su, ujedno, i tri u najvećoj meri eruditno pisana poglavlja, u čije je građenje Bugarski uložio trud da postavljene probleme oživi i u tom smislu što će, gde god je to bilo potrebno i moguće, izlaganje osvežiti jezičkim i gramatičkim egzemplifikacijama posuđenim iz tuđe ili izvedenim iz vlastite lingvističke laboratorije. Šteta je, međutim, što autor u tu svrhu nije imao prostora da posegne za više slavističkog jezičkog materijala, pa i literature, npr. u obrazlaganju ponašanja bezličnih konstrukcija u jezicima sveta — u vezi sa diskusijom o fenomenu jezičke relativnosti (tu bi, recimo, vrlo upotrebljive bile studije: Milka Ivić, *On the Origin of the Russian Sentence Type* (ego) zavalilo snegom. — *Die Welt der Slaven*, X, 3—4, Wiesbaden, 1965, 317—321; Драгољуб Петровић, *Један модел имперсоналне реченице у српскохрватским дијалектима*. — *Научни састанак слависта у Вукове даче. Реферати и саопштења*, 7/1, Београд 1981, 365—369). Sa puno zrele mere, recimo i to, upravo u ovim poglavljima Bugarski svoj odnos prema mogućnim odgovorima na lingvistički važna pitanja iskazuje više diskusiono nego u verbalnom smislu eksplicitno. U svakom slučaju, pisac ovog prikaza ne može a da ne kaže da do sada nije imao prilike upoznati kondenzovan tekst u kojem se autor, među tako složenim

pitanjima, oko kojih se iz temelja prelamala lingvistička nauka (osobito u poslednja dva veka), kakva pred nas postavljaju pojmovi jezičkih *tipova*, jezičkih *univerzalija* i jezičke *relativnosti*, kreće u toj meri čitaocu pristupačno i lako, premda ambiciozno i tačno.

Peto poglavlje, *V Lingvistika i vreme*, u prvom izdanju imalo je naslov *Lingvistika i istorija*. U nastaloj izmeni naslova, međutim, valjalo bi, izgleda, videti i rezultat autorovog nastojanja da nas nedvosmisleno upozori na to da su u ovoj knjizi za čitačevo opažanje manje važne disciplinarne etikete u odnosu na one pojavne, pojmovne i problemske. Bugarski se u ovom poglavlju, nakon inventarisanja svih relevantnih aspekata relacije lingvistika-vreme, usredsređuje na aspekt uloge „istorijskih podataka i opšte vremenske dimenzije u lingvistici“ (158), i na mnogobrojna lingvistički relevantna pitanja koja se kroz njega prelamaju. Jedno od takvih jeste npr. pitanje prirode, delokruga i statusa lingvistike u odnosu na filologiju (s obzircm na njihove ishodišne i aktuelne preokupacije, rekli bismo, „jezikom u vremenu i vremenom u jeziku“). Bugarski se opredeljuje za realističan, s obzircm na već izložena vlastita shvatanja konzekventan, sud da je ove dve discipline „... najbolje posmatrati kao zasebne, iako susedne: one se mestimično duboko prožimaju, ali se zato na drugim stranama potpuno razilaze“ (161) (i drugačija shvatanja, kao i obično, autor i rekonstruiše i sistematizuje). Dakle, u pitanju nije puko terminološko razgraničenje ili nedoumica, već krupna disciplinarna repartacija između dva prepoznatljivo paralelna, različito ustrojena i imenovana smera ispitivanja jezičkih pojava (i nejezičkih s njima u vezi), s različitim ciljevima, metodologijama, korpusima, rezultatima, terminologijama, itd., i sa drugim naučnim i drugačijim filozofskim precima, sa čestim preplitanjima, ali katkad i u ulozi manje ili više jasno prepoznatljivih graničnika među epohama. Završetak ovog poglavlja upravo je tipičan primer kako Bugarski razmatranje jednog tematskog područja istovremeno i rezimira i otvara (182—184).

Za poglavlje *VI Vrednovanje jezičkih sistema* karakteristično je očigledno smisleno vezivanje za prethodna. Tu se s razlogom uvodi razgraničenje između „spoljašnjeg“ ili „sociološkog“ i „unutrašnjeg“ ili „lingvističkog“ vrednovanja jezičkih sistema. Diskusija koja sledi pokazuje vešto kretanje kroz problematiku veoma suptilnih i naučno teško samerljivih raznorodnih pojava na relaciji jezičko-nejezičko. Najviše prostora u ovom poglavlju posvećuje kritičkcm razmatranju Jespersenovih pogleda o „usavršavanju jezičkih sistema“ i premoći „progresivnih“ nad „regresivnim“ kretanjima u tom smislu u jezicima sveta, ka „gramatičkom uproščavanju“, a sa uvidom da nisu ni svi jezički sistemi ni svi segmenti njihovih gramatičkih struktura podjednako „laki“ ili „teški“ u uslovima usvajanja maternjeg ili učenja drugog jezika, itd. Celo poglavlje kao da je i nastalo razvijanjem skice jedne studije o Jespersenu. Euduća razmatranja aktuelnih pitanja u ovoj tematskoj oblasti biće, po Bugarskom, prećnet „jedne ctrovljene antropologije i jedne nedavno konstituisane ali veoma vitalne sociolingvistike“ (209). Nije, međutim, jasno zašto autor u ovo poglavlje odlučnije ne uvršćuje u međuvremenu (između dva izdanja ove knjige) nastajale i objavljivane vlastite rezultate u oblasti tzv. „narodne lingvistike“, na disciplinarnoj granici između antro-

pološke lingvistike i sociolingvistike? (Jedno razumno objašnjenje za to moglo bi se naći u pretpostavci da se ti nalazi u sintetičnom i razvijenom obliku nameravaju publikovati u nekoj za to prikladnijoj prilici, kada pažnja ne bi bila, kao ovde, naglašeno usmerena na „unutrašnje“, već na „spoljašnje“ vrednovanje jezičkih sistema?)

Inače poznat visok stepen sposobnosti da iz vlastitih i posuđenih zapazanja i njihovih interpretacija izvodi jasne i dalekosežne generalizacije, autor ove knjige verovatno najeksplicitnije i najskladnije dokazuje u sedmom poglavlju knjige: *VII Metafore i modeli u lingvistici*. U filozofiji nauke posredovanje metafora i modela dobro su poznat mehanizam građenja konstrukcija o naučnoj istini i njihove prezentacije u ulozi neke vrste metajezika naučnog mišljenja. Njihovo posredovanje u lingvistici, međutim, nedovoljno je eksplicitno tumačeno u priručnicima posvećenim istorijskom pregledanju lingvističkih opisa, metodologija i teorijskih uvida. Nakon izlaganja osnovnih načela funkcionisanja toga posredovanja sledi traganje za lingvističkim metaforama preuzimanim iz biologije, fizike, hemije, građevinarstva, geologije i sl. (npr.: *genetska* klasifikacija jezika, *porodica* jezika, *grane*, *stablo*, *čvorište*, *račvanje*, *srodstvo*, *poreklo*, *predak*, *koren*, *vrsta*, *rod*, *morfologija*, *filogeneza*, *ontogeneza*, *sloj*, *nivo*, *građenje*, *konstrukcija*, *plan*, *struktura*, *talasi*, *krugovi*, *čestice*, *polja*, *žarišta*, *valentnost*, *dubinska struktura*, *površinska struktura*, itd.). Posebno karakteristične za rarije periode u stasanju lingvističke nauke, ove metafore, čak i kada su deo danas aktuelnih lingvističkih modela, kao da po pravilu gube svoju primarnu motivisanost, a ulaze u fond važnog osnovnog naučnog pojmovno-terminološkog instrumentarija u lingvistici. Zatim se sistematizuju lingvistički modeli (*statistički*, *informacijski*, *kommunikacijski*, *algebarski*, *topološki*, i dr.). Poglavlje se završava nepretencioznim i realističnim zaključcima: „Svi aspekti jezičke forme podležu modeliranju, ali svet značenja dobrim delom i dalje ostaje van domašaja ovakvih modela“ (234); „... modeli su nužno parcijalne i fragmentarne prirode; ali onde gde su istinski delotvorni, njihova moć je takva da im ostaje zagarantovano počasno mesto u lingvističkoj aparaturi naše epohe“ (234). Ovi su zaključci uz to i veoma upotrebljivi u funkciji objašnjavanja takvih „pojednosti“ kakvo je, recimo, pretežno izostajanje semantike iz strogo naučno shvaćenih organizovanih jezičkih istraživanja u mnogim vodećim „školama“ i orijentacijama, te nedvosmislena premoć efikasnijih modela nad ekstenzivnijim metaforama u aktuelnim pristupima jeziku, bilo onima sa teorijskim, bilo onima sa deskriptivnim ciljevima.

Daleko od makluanovskih pretenzija da se dinamika civilizacijskog priraštaja tumači kao neposredno srazmerna stepenu jednostavnosti alfabeta na kojem se jezik date civilizacije u pisanom obliku iskazuje, Buzarski re-relaciji jezik-pismo posvećuje posebno poglavlje u knjizi: *VIII Sistem i pisanja i jezička svest*. Pri tom tematiku ovoga poglavlja kao da implicitno dovodi u vezu sa nekim prethodnim tematskim segmentima knjige, transponujući razmišljanja o jezičkoj relativnosti i jezičkom determinizmu na plan „grafičke relativnosti“ „kao osobenog vida ispoljavanja jezičke relativnosti“ (253), ne formulišući namerno neposrednoj asocijaciji tim povodom primamljivo nametljivu ideju o mogućnom „grafičkom determinizmu.“ Suštinu

sadržine poglavlja ilustrovaće sledeći izvadak iz autorovog izlaganja: „... savremene teorije o fonemi predstavljaju svojevrstnu kulminaciju napora u laganim tokom tri milenijuma u izgrađivanje alfabetskog pisma, dok s druge strane i sami počeci ovog pisma već podrazumevaju izvesnu svest o distinktivnim glasovnim jedinicama jezika. Istorijski gledano, razvoj bilo tradicionalnog pisma bilo moderne fonologije ne može se valjano razumeti bez pretpostavke da je u svesti ljudi kroz vekove delovao kreativni spreg fonemske i grafičke intuicije“ (241).

U devetom poglavlju, *IX Ka pojmu stvaralaštva u jeziku*, manjega obima u odnosu na druga, razmatrana je jedna od ključnih odrednica savremene lingvističke teorije, odrednica na koju mnogi upućuju etiketom *jezička kreativnost*. Pišući o tipovima jezičkog stvaralaštva (npr. filozofsko, naučno, književno, žargonsko i dr.), interpretirajući i sučeljavajući različita shvatanja u ovoj oblasti lingvističkih i nelingvističkih pojava i interesovanja, (od Aristotelovog shvatanja do shvatanja Noama Čomskog), s posebnim osloncem na široko prihvatano Humboltovo stanovište „... da se jezik rekreira svaki put kad se upotrebi“ (259), Bugarski ponajviše pažnje posvećuje kritičkoj analizi poimanja jezičke kreativnosti kod Čomskog, i u kontekstu takvih razmišljanja postavlja važnu opasku o nedostatnosti modela kojim se pitanja ove vrste svode na postuliranje dihotomičnog i razgraničenja *čovek kao stvaralac jezika/čovek kao korisnik jezika*, budući da ovaj drugi „... u velikoj meri ostaje izvan ovakvih modela“ (263). Poglavlje se završava sudom „... da proste dihotomije — kao ona između instrumentalne i stvaralačke upotrebe jezika, ili pak ona između stvaralaštva potčinjenog pravilima i stvaralaštva koje menja pravila — predstavljaju tek neophodne početne korake u rasvetljavanju jedne daleko složenije problematike“ (264—265), i upućivanjem čitaoca na relevantnu literaturu u ovoj oblasti (među tim radovima su i radovi autora knjige). Vredelo bi, međutim, ovde podsetiti i na Del Hajmzov pokušaj upotpunjavanja pojma jezičke kreativnosti u interpretaciji Čomskog (Hajmz, naime, pojam „kreativnog aspekta jezičke upotrebe“ dovodi u neposrednu vezu sa „prikladnošću“ iskaza s obzirom na moguće jezičke i nejezičke kontekste: „... kreativna upotreba jezika često i nije stvar novih rečenica, pa čak ni novih konteksta, nego je stvar novog odnosa među njima. Naime, i rečenica i kontekst mogu biti uobičajeni, a da je samo upotreba neke rečenice u određenom kontekstu ono što je novo“ — Del Hajmz, *Etnografija komunikacije*. — Beogradski izdavačko-grafički zavod, Biblioteka „XX vek“, 44, Beograd, 1980, 268).

Poglavlje *X Fenomenološki pristupi lingvistici* predstavljalo sjajan ogle d rekonstrukcije zamršenog protoka, bolje reći preplitanja, filozofske i lingvističke misli u novijem vremenu. Zasnovano je ponajviše na uverenju da su implikacije fenomenološkog mišljenja u nauci o jeziku bivalne u istovrsnoj lingvistike od presudnijeg značaja no što se to u uobičajenim prilikama sugeriše, pretpostavlja, zna, očekuje ili priznaje. Tu se kao izvorističko izorište mogućih uticanja rekonstruiše prvenstveno Huserlova teorija jezika i značenja (tzv. „rani Huserl“), sa idejama o „primitivnim elementima značenja“ i „značenjima kao idealnim predmetima“, o distinkcijama tipa „izraz“/„značenje“/„predmet“, itd. „... koji su imali izrazitijeg uticaja na kasniji razvoj lin g-

vištike, semantike i filozofije jezika, posebno fenomenologije jezika“ (272) — prvenstveno na početku veka. Osnovna teza koja se ovde izlaže svodljiva je na uverenje da elementi podudarnosti Huserlovih filozofskih nalaza sa teorijskim nalazima Bilera, Jakobsona, Brendala, Hjelmsleva, Ajdukijevića, Bar-Hilela, de Sosira, de Kurtenea, Bahtina, Kasirera i drugih ne može biti slučajna, barem ne iznenađujuća (ostaje nejasno zašto se u predloženoj shemi neposrednog uticanja Huserla na Bileru i Jakobsona ne pominje Ogdenova-Ričardsova teorija značenja, iako se u prvom poglavlju knjige, na str. 35, to implicitno čini u vezi sa diskusijom o „modistima“). Podudarnost o kojoj je reč tumači se katkad direktnim, katkad indirektnim uticanjem Huserla na druge, katkad paralelizmom tokova sličnih načina mišljenja u opštoj duhovnoj klimi vremena. Po Bugarskom: „U jednoj ranoj i ključnoj fazi čak je bilo teško razlučiti fenomenološko mišljenje od strukturalističkog, jer su se u nekim slučajevima iste ili slične osnovne ideje javljale u oba idejna kruga“ (275). Podatak o kasnijim divergirajućim kretanjima u lingvistici „... ne bi smeo da retrospektivno pomuti sliku jedne ranije harmonije, koja se ocrtavala ne samo u neposrednom uticaju Huserla na glavne protagoniste važnih evropskih strukturalističkih centara u nastajanju, nego i kroz opšta obelježja intelektualne klime toga vremena“ (275). Što se pak fenomenologije jezika tiče, Bugarski je ne smatra odveć produktivnom, dok zbog nepostojanja moguće „fenomenološke lingvistike“, koja je tridesetih godina imala šansu da se konstituiše, autor ove knjige izražava neskriveno žaljenje. Na str. 285 (kao i u narednom poglavlju na str. 293 i 297 — drugim povodima) Bugarski bez rezerve kao argumentaciju u prilog uverenju u mogućnost povezivanja de Sosirove i Huserlove misli navodi segment završnog suda iz de Sosirovog *Kursa*, o jeziku kao predmetu „po sebi i za sebe“, koji je, inače, ili problematičan (u pogledu autentičnosti i autorstva) ili barem kontradiktoran s preliminarnim de Sosirovim proklamacijama o lingvistici kao delu semiologije, discipline sa zadatkom da ispituje život znakova u društvenom životu. U svakom slučaju, ovo se poglavlje čita sa neotklonivim uzbuđenjem, postavlja pitanja, izaziva nedoumice, pobuđuje iznenađenja, upozorava i obaveštava, i kao izraz slobodnog, pronicljivog mišljenja na pravi način uvodi čitaoca u završno poglavlje knjige.

I dok se za prvo poglavlje knjige moglo reći da je neke vrste sintetizovana istorija dosadašnjih bavljenja jezikom, poslednje njeno poglavlje (*XI O predmetu i životnom dobu lingvistike*) nameće se čitačevoj proceni kao izvanredno kondenzovan pregled aktuelnih bavljenja jezikom i njihovih izvorišta (ono prvo, razume se sa pretežnim rekonstrukcijskim i neevropocentričnim, ovo poslednje, sa pretežnim sistematizirajućim i evropocentričnim pretenzijama u postupku). Razlučivši prethodno pojam objekta od pojma predmeta u nauci, Bugarski u ovom poglavlju, s obzirom na vrstu odnosa prema vlastitom predmetu, po nekoliko merila razvrstava svu množinu lingvističkih filoloških, filozofskih, antropoloških i njima srodnih susednih naučnih pravaca, u poslednjih deset ili dvanaest desetleća: kao pretežno dijahronijski, istorijsko-filološki pravac rada na jeziku, kao pretežno sinhronijski, filozofski i sociološko-psihološki pristup („u tradiciji Humbolta i donekle de Sosira i Sapira“), em pirističko-deskriptivistička struja (Blumfeld i

dr.), teorijsko-aksiomatska struja (de Sosir, Trubeckoj, Hjelmslev, Čomski i dr.). Jasno je da bi se strukturalna i generativna lingvistika u ovakvoj shemi mogle prepoznati u sva tri poslednja, dakle pretežno sinhronijski zasnovana lingvistička stremljenja novijeg vremena, no nije sasvim jasno da li je ova sistematizacija u saglasju s onom izloženom u prvom poglavlju knjige (56), već komentarisano u ovom prikazu (pitanje je, recimo, gde u predloženu shemu smestiti sociolingvistička, psiholingvistička i srodna interdiciplinarna istraživanja). U izlaganju ove vrste, razume se, odmah se neminovno pokrenu i toliko aktuelne rasprave oko autonomije lingvističke nauke, oko međudejstva centrifugalnih i centripetalnih sila u lingvistici i susednim naukama, oko mogućnosti integrisanja danas brojnih razdvojenih lingvističkih pristupa i u metodološkom i u teorijskom pogledu, oko definisanja lingvistike kao nauke sa stanovišta uzusa naučnosti uopšte, s tim u vezi oko hronološkog preciziranja stvarnog početka naučne lingvistike, itd. Sledi koristan popis pitanja čije proučavanje ne može mimoći savremena naučno shvaćena lingvistika (306). Poglavlje i knjigu autor završava predlogom uslovne sistematizacije četiri glavna programa lingvističkih istraživanja, koji se, retrospektivno, mogu primeniti i na prethodne epohe, a obuhvatali bi i sve ranije i sve postojeće orijentacije u zahvatanju jezičke tematike: deskriptivistički (jezička struktura kao formalni sistem), korespondentni (jezik i mišljenje), socio-kulturni (jezik i kontekst), projekcioni (konstruisanje formalnih sistema kategorijalnih jezika), uvodeći za njih i novije alternativne oznake nauke o jeziku tipa: lingvistički, psiholingvistički, sociolingvistički, logičko-lingvistički — sve u svrhu „... objedinjavanja istorijski veoma udaljenih pristupa ako se oni temelje na zajedničkim predstavama o ispravnom načinu bavljenja lingvistikom“ (309). I tako, pomerajući optiku sa predmeta na ciljeve, sa ciljeva na aspekte, sa aspekata na programe lingvističkih istraživanja, te sa ovih na naučne hipoteze i iz njih proistecale lingvističke teorije, Bugarski se polagano primiče mogućnosti razmatranja koje privremeno naziva „sociologijom lingvistike“. Raspravljajući na samom kraju o starosti discipline, Bugarski nam nudi alternativna rešenja: „Idući po delovima, a imajući pri tome u vidu i razne druge pomenute mogućnosti, kao i iznete metodološke rezerve, moglo bi se uslovno reci da filozofija jezika počinje sa Platonom, deskriptivna gramatika sa Paninijem, normativna gramatika evropskog tipa sa Dionizijem i Varonom, uporedno-istorijska lingvistika sa Bopom, opšta lingvistika sa Humboltom, savremena lingvistička metodologija sa Šlajherom, a teorijska lingvistika u modernom smislu sa de Sosirom“ (311). „Ima, ipak, osnova za uverenje da bi većina njih najpre bila sklona da kao istinski konstitutivni period lingvistike označi prošli vek, uz napomenu da do konsolidovanja ove oblasti kao relativno autonomne naučne discipline sa autentičnim i zasebnim predmetom i ciljevima, sa sopstvenom teorijom i metodologijom i vlastitim kadrovima, dolazi tek tokom prvih decenija našeg stoleća“ (312). Ostaje, dakle, za neka buduća saznanja pokušati videti da li je doista u ovom vremenu (bilo) moguće nastajanje nekakve stvarno integrirajuće lingvistike (u obliku sve aktuelnije *pragmatike*?), koja je svojim naučnim konstituisanjem mogla stvoriti uslove za neutralisanje relevantnosti sistematizacija ove vrste (osim u istoriografskim

svrhama), ili pak proglasiti takvu vrstu očekivanja ipak utopističkim? (Del Hajmzova argumentacija u prilog sveintegrirajućoj nauci o jeziku i ponašanju nedovoljno je bila razrađena kada je u pitanju *pragmatika*, a vremenom je slabila tamo gde se zalagala za *etnografiju komunikacije*, dok je već starinska de Sosirova argumentacija u prilog *semiologiji* vremenom bila temeljno potiskivana, reinterpretirana ili prosto zanemarivana.)

I knjiga i njen autor zaslužuju, uz sve već rečeno, još nekoliko načelnih i detaljnih napomena. Jedna od njih je da se jezik knjige, između ostalog, odlikuje ne samo znakovima visoke kulture pisanog izražavanja, već i, za ovakve prilike izuzetno važnom, skladno i dosledno izvedenom i primenivanom terminologijom. (Neupućenog čitaoca, međutim, u zabunu može dovesti opazanje da se i u naslovu knjige i u naslovima većine poglavlja pojavljuje etiketa *lingvistika*, zastupajući, kao samo uslovno neobeleženo rešenje, sadržinu u kojoj se raspravlja i o *filozofskim*, i o *filološkim*, a tek u XX veku i o terminološki strogo shvaćeno *lingvističkim* ispitivanjima jezičkih pojava.) Autorova terminološka rešenja po pravilu se raspređuju u binarne opreke ili trijadne matrice, što indicira i mogućnost prosuđivanja o u osnovi strukturalističkom načinu mišljenja prilikom sistematizovanja i shematizovanja svakovrsnih preokupacija jezikom i jezicima koje su autoru knjige u vizuri. Smisao za jednostavne i elegantne definicije takođe je jedna od važnijih dobrih osobina autorovog diskursa, a praksa da se kritičke opaske upućuju radije novijim autorima nego onim starijim, uz to odražava i autorovu umerenost u procenivanju razloga i mogućnosti za stvarno polemisanje s tuđim mišljenjima. Samo sasvim izuzetačno Bugarski je nedovoljno precizan u kvalifikovanju izvora za kojim poseže: tako bi na str. 162, nap. br. 3, prilikom pominjanja knjige Pavla Ivića *Srpski narod i njegov jezik*, valjalo opreznije okarakterisati njenu sadržinu kada se kaže da se u njoj „... obrađuju odabrane teme (pretežno! — M. R.) iz oblasti spoljne istorije srpskohrvatskog jezika“. U inače u osnovi naučno-esajističkom stilu knjige, ponekad funkcionalno svrsishodno zaiskri i poneka duhovića opaska. Dobro je za knjigu i to što autor u njoj dosledno eksplicitno upućuje na izvor informisanja onda kada informacije preuzima posredovanjem drugoga autora (tipičan takav slučaj jeste interpretiranje Rajhlingovih pogleda na jezik u desetom poglavlju knjige). Štamparska greška je u ovoj knjizi za naše izdavačke prilike iznenađujuće izuzetačna pojava. Ipak, mislimo da je korisno da pomenemo neke koje su prikazivaču kao čitaocu bile očigledne: na str. 111 u petom retku odozgo „(i!) zbegavaju“; na str. 117, nap. br. 30, u četvrtom retku odozgo „Beoc(g!)rad“; na str. 126, nap. br. 36, uz treći tom knjige *Universals of Human Language*, u nabranjanju njenih delova trebalo bi u trećem retku odozgo da stoji „III.“; na str. 260, nap. br. 8, poslednji redak u slogu je ponovljen; na str. 317, u *Registru imena*, pod odrednicom *Hegel* upućuje se i na str. 226 teksta, gde pomena ovoga imena nema, dok se na str. 265 Hegelovo ime pominje, ali se na to pominjanje ne upućuje u *Registru*.

I dok se prvo izdanje ove knjige moglo čitati gotovo kao jedan neprekinuti esej isparcelisan naslovima poglavlja, drugo je izdanje opremljeno već osetnom množinom napomena koje i čitaoca na drugačije ponašanje obavezuju ili mu barem i drugačiju mogućnost pružaju. Prema množini

čitata, interpretacija, pozivanja i upućivanja, sve u vezi sa neposrednim ili posrednim izvorima autorovih saznanja ili sa mogućnom, manje opštom, više specijalnom, budućom čitaočevom lekturom za pojedine tematske oblasti, čitalac se ne može odnositi samo kao prema podatku koji govori o „lepoj obaveštenosti autora“ (kako se to u ovakvim prilikama obično uzdržano svečano saopštava). Karakteristična je u tom smislu npr. gotovo proizvoljno odabrana nap. br. 12 na str. 276, u kojoj su se stekla bibliografska uputstva nastala kao rezultat autorovog druženja sa literaturom nastajalom u vremenu između objavljivanja prvog i drugog izdanja ove knjige (bibliografska uputstva, inače, datiranjem dosežu sve do godine u kojoj je knjiga objavljena). Pri tom su tkivu teksta po pravilu češće u vidu napomena priključivana nova bibliografska uputstva nego ona ponovljena, češće na kakvom drugom nego ona na srpsko-hrvatskom jeziku. Napomene su raspoređene ispod teksta i numerisane za svako poglavlje (to pomalo otežava iščitavanje ponovljenog bibliografskog podatka, koji se donosi reducirano, sa upućivanjem na višestruko prethodno pominjanje). Osim za bibliografska uputstva, napomene ponekad služe i za terminološka pojašnjenja (kao ona br. 18 na str. 310, gde se razmatraju terminološka rešenja „lingvistika“, „lingvist“, „lingvistički“, „filologija“, „glogologija“, „nauka o jeziku“). U donošenju bibliografskih uputstava uočeno je nekoliko nedoslednosti maloga domašaja: u nastojanju da se po pravilu navode izvorna dela, uz upućivanje na njihov eventualni srpskohrvatski prevod, ponekad izostane podatak o srpskohrvatskom prevodu (za Neigelovu knjigu *Struktura nauke* u izdanju Nolit u Beogradu 1974, ili za *Pologomem: teoriji jezika* Luja Hjelmsleva u izdanju Grafičkog zavoda Hrvatske u Zagrebu 1980. godine). Za pojedina dela pri tom se eksplicira i podatak o autoru prevoda, za pojedina, međutim, ne (recimo, pominje se Aćin kao autor prevoda Rusovog *Ogleda o poreklu jezika*, ali ne i Marić kao prevodilac de Sosirovog *Kursa*). Bibliografski podaci su samo na razini omaške nepotpuni, kao npr. u slučaju knjige Maršala Makluana *Poznavanje opštita* (čovekovih produžetaka! — M. R.). Bibliografska uputstva izložena u napomenama ove knjige ponekad su prave male, selektivne tematske bibliografije, poput one br. 6 na str. 29 sa popisom pregleda istorije istraživanja u oblasti jezika (ovoj bi knjizi, u njenim budućim izdanjima, osobito zbog naročito koncipovanih sistematizacija i periodizacija, valjalo priključiti i podatak o priručniku: Adam Heinz, *Dzieje językoznawstwa w zarysie* — Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1978), ili nap. br. 2 i 5 na str. 236 i 238, sa selektivnim popisima relevantne literature u oblasti tipologije sistema za pisanje s obzirom na odgovarajuće jezičke realije (tu bi se, po našoj oceni, zbog podrobnosti pristupa, mogao priključiti i savim nov podatak o priručniku: James G. Février, *Histoire de l'écriture (avec 135 figures dans le texte)*. — Payot, Bibliothèque historique, Paris, 1984). Sličan je slučaj i selektivna bibliografija relevantne novije literature u oblasti izučavanja metafore na str. 213, nap. br. 6 (tu, po našoj oceni, ne bi bio suvišan, i u ovako selektivnom spisku, podatak o knjizi: Paul Ricoeur, *Živa metafora*. — Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1981, sa odeljkom *Model i metafora*, 271—278). Pod pretpostavkom da se opaske ovakve vrste ne primaju kao pokude, već upravo kao prikazivačevo nastojanje da jedno visoko vrednovano delo bude i u nekim detaljima pot-

punije, poželet ćemo da se u narednom izdanju knjige na odgovarajućim mestima selektivnim bibliografskim uputstvima nađe mesta i za knjige: Dwight Bolinger, *Aspects of Language*. — Harcourt Brace Jovanovic, New York, 1968; Yuen Ren Chao, *Language and Symbolic Systems*. — Cambridge University Press, 1968; Renate Bartsch and Theo Vennemann (Eds.), *Linguistics and Neighboring Disciplines*. — North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1975.

Ukoliko bi se autoru knjige poželetela uputiti i poneka sugestija sadržinske ili problemske prirode, koja bi po mišljenju prikazivača mogla biti korisna za projektovanje eventualnog trećeg izdanja, teško da bi se za njih našlo stvarnoga mesta i razloga. Formuliramo, stoga, samo nekoliko pitanja. Nije li premalo prostora u razmatranju udela filozofije u istoriji konstituisanja lingvističke naučne misli dodeljeno nemačkim filozofima idealistima (imena Kanta i Hegela npr. pominju se samo epizodno)? U korelaciji sa ovim pitanjem (ovisno o odgovoru na njega) jeste i pitanje: nije li u tom smislu nesrazmerno prenaplašena uloga fenomenološke filozofske misli u konstituisanju temelja strukturalne lingvistike na primer? Da li je u ovakvim prilikama, kada se rekonstruiše istorija višedisciplinarnih doprinosa konstituisanju moderne nauke o jeziku, irelevantan pojam Kunove *paradigme* za razumevanje postupaka strukturiranja naučnih (r)evolucija — pošto mu se na str. 309 eksplicitno pretpostavlja pojam *programa*? (Neplodotvornost Kunovog koncepta *paradigme* mogla bi se, svakako, i zastupati i braniti, kako je to učinjeno u radu: W. Keith Percival, *The Applicability of Kuhn's Paradigms to the History of Linguistics*. — *Language*, Vol. 52, No 2, Baltimore, 1976, 285—294.)

Jedna sugestija tehničke naravi: ne bi li vredelo razmišljati o mogućnosti primenjivanja kurzivnog tipa slova i spacioniranog tipa sloga na onim mestima u tekstu čija bi recepcija prilikom ponovljenog parcijalnog čitanja knjige, ili mimo postupka uobičajenog čitanja teksta, bila uz takva rešenja u velikoj meri ekonomičnija?

Uz sve već rečeno, čitaocu se može sugerisati i nalaz da su na najviše mesta u knjizi pominjana imena Humbolta, Sapira, de Sosira, Jakobsona i Čomskog. Takav nalaz, razume se, kao puki statistički pokazatelj ne bi morao imati nikakvu analitičku vrednost da se ne udružuje (time i osmišljuje) s nalazom o prepoznatljivom uverenju autora ove knjige kako se upravo u filozofskim i filološkim, poznije i u antropološkim ishodištima mora tragati za pravim temeljima moderne lingvistike (bila ona teorijski ili deskriptivno usmerena, strukturalno, generativno ili drugačije ustrojena).

Nema nikakve sumnje: ovu dobru knjigu treba toplo preporučiti svima koji su bilo kojim pobudama podstaknuti da se upute u najvažnija znanja o jeziku i preokupacijama jezikom. Nakon uvida u njeno drugo izdanje, učvršćuje se utisak: po tome kako u pojmovno-terminološkom, teorijsko-metodološkom i problemsko-istorijskom pogledu osvetljavaju jezičku nauku, *Pravci u lingvistici* Milke Ivić, *Pogled u lingvistiku* Dubravka Škiljana i *Jezik i lingvistika* Ranka Bugarskog ostaju za čitaoce srpskohrvatskog jezika tri nezaobilazna, a pri tom funkcionalno komplementarna štiva.

Novi Sad

Milorad Radovanović

MACIEJ GROCHOWSKI, STANISŁAW KAROLAK, ZUZANNA TOPOLIŃSKA, **Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia**, pod redakcją Zuzanny Topolińskiej, Institut języka polskiego PAN, Państwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa 1984, 5—397.

Ову су књигу њени аутори припремали петнаестак година. Она се појављује као први део предвиђеног целокупног граматичког описа пољског језика. Обично се у таквим пословима полази од фонологије, а завршава са синтаксом. Овде је, међутим, изабран обрнути редослед, уз образложење да је то налагао семантички усмерен приступ језичким чињеницама, за који се аутори залажу.

Књига је састављена од три посебне целине. Прву (и најдужу — стр 11—211) израдио је С. Каролак, другу М. Гроховски (213—299), трећу З. Тополињска (301—389). Наслови су им — првој *Синтакса предикативних исказа* (*Składnia wyrażen predykatywnych*), другој *Синтакса полипредикативних исказа* (*Składnia wyrażen polipredykatywnych*), трећој *Синтакса номиналних конструкција* (*Składnia grupy imiennej*)

Излагању претходи краћи увод (*Przedmowa*, 5—9), који обавештава о томе како је књига настала, коме је намењена и са каквим циљем. По завршетку треће целине, а пре одељка *Садржај* (*Spis treści*, 394—397), следи индекс термина којима су се аутори користили (*Indeks terminów*, 390—393).

Скрећући у одељку *Увод* умесно пажњу на то да се њихово дело, будући овако семантички оријентисано, на битан начин разликује од постојећих синтаксичких описа пољског (ја бих додала: и не само пољског) језика, аутори упозоравају новинама непривиклог стручњака на напор који га очекује при сусрету с њиховим инвентаром појмова, термина и симбола.

Каролак је преузео на себе да у *Општем делу* свог излагања (*Część ogólna*, 11—136) објасни у чему се састоји најављена семантичка оријентација *Синтаксе*, па је затим у *Посебном делу* (*Część szczegółowa*, 137—207) подвргао анализи пољске предикатске исказе у духу изнетих теоријско-методолошких концепција. Да би осигурао боље сналажење читаоца, допунио је све то одговарајућим списком употребљених симбола: *Wykaz symboli*, 207—209 (са којег, свакако случајном омашком, изостају знаци 0 и φ) и списком консултоване стручне литературе: *Bibliografia*, 210—211.

Ни друга два аутора нису пропустила да се бар у најкраћим цртама не осврну на кључне теоријске појмове на којима заснивају анализу.

Гроховски је то учинио у поглављу *Pojęcie wyrażenia polipredykatywnego* (213—218), а Тополинска у поглављу *Wyrażenia argumentowe a grupa imienna* (301—302). И они су на крају својих излагања, у одељку са насловом *Bibliografia*, приложили одговарајуће податке о консултованој стручној литератури (297—299 и 387—389).

Колико год аплаудирала ауторима на испољеној смелости духа и доказаној дубини опсервације, толико исто жалим што нису још брижљивије, још обазривије настојали да приближе неупућенима свет својих теоријских и методолошких опредељења. Овако како стоје ствари — боји се да ће књига имати мањи круг читалаца него што заслужује. Новајлију може збунити, на пример, чињеница да га на стр. 21 обавештавају о томе како аргументски изрази, с обзиром на своја семантичка својства, служе указивању на предмете („Wyrażeniami argumentowymi w języku są wyrażenia, które ze względu na swe właściwości semantyczne służą do wykazywania przedmiotów, czyli do pełnienia funkcji referencyjnej“), иако се мало даље (в. стр. 69) испоставља да многи од њих уопште немају предметну означеност, па се чак, од оних који то имају, издвајају термином *не-предметни аргументи* (*argumenty nieprzedmiotowe*). Збуњујуће је, затим, и то што се аутори у својим дефиницијама аргумента нису довољно ускладдили. За разлику од Каролака, који доследно даје предност семантичком критерију, Гроховски се првенствено приклања синтаксичком; за њега је аргумент једноставно онај језички израз који се остварује у синтаксичкој позицији имплицитној предикатом („argument to wyrażenie zajmujące pozycję syntaktyczną (miejsce) implikowaną przez predykat“ — стр. 213). Наравно, пажљиви читалац се неће преварити: овакве неусаглашености не проистичу из непостојања заједничке концепције основног теоријског става, већ из одсуства довољне усредсређености на то да се све разоткрива вештијим начином — по реду, и кохерентно, и потанко. Ја ово помињем управо зато што ценим ову књигу; волела бих да допринесем како би се она у следећем издању појавила без свега онога што би могло спречити ширење круга њених корисника.

Настојаћу овде да укратко прикажем теоријска полазишта својих пољских колега.

Синтакса (— *Składnia*) се бави проучавањем исказа који се остварују као комуникативне целине организоване по принципу аргументско-предикатских спојева. *Аргументи* и *предикати* су термини преузети из логике. На плану исказа, аргументи су сви изрази чијој се семантичкој садржини нешто приписује, а предикати сви изрази који именују то што се приписује. Тако су у реченицама *Јован воли озбиљну музику*, *Јован воли да се скија*, *Јован има кућу*, *Јован је озбиљан* аргументи *Јован*, *музику*, *да се скија* и *кућу*, а предикати *воли*, *озбиљну*, *има* и *озбиљан*. Као што се из примера разабера, улогу аргумената преузимају на себе не само називи онога што је опредмећено — бића и ствари, него и речи и конструкције без значења опредмећености.

Називе опредмећеног одликује способност *референције*, тј. способност да на комуникативном плану оличавају собом конкретне створове и конкретне ствари. За разлику од аргумената, предикати су доследно лишени

референције. Уколико назив одређеног ступи у предикатску позицију, што је у принципу могуће, и он аутоматски постаје неререференцијалан.

Називи одређеног су примарно аргументи, а тек секундарно предикати, док је са неким другим изразима — рецимо, са називима акција — обрнут случај. На то околионално напуштање аргументске улоге у корист предикатске, односно обратно, примењује се термин *синтаксичка деривација*. Подвргавање синтаксичкој деривацији обично је праћено одређеним граматичким принудама, што се своди на својеврсно адаптирање датог израза новој улози. Тако је, на пример, исказивање семантичке садржине глагола *йевайти* именицом *йевање* увек у вези с аргументизацијом овог иначе примарно предикатског израза.

Комуникативна структура исказа је предодређена семантиком предиката. Предикатско значење, наиме, имплицира и број и врсту аргумената који се морају, односно могу појавити у исказу; који морају, а који могу, али не морају — то варира од случаја до случаја.

Остварујући се као конституенти аргументско-предикатских спојева отелотворених исказима, језички елементи обављају или екстратекстуалну или интратекстуалну службу, евентуално обе истовремено. Те службе подразумевају указивање — прва на ванјезичку стварност о којој се исказом саопштава, друга на унутрашњу организованост самог исказа. Тако, рецимо, лексички корен *кућ-* овде помињаног аргументског израза *кућа* обавља екстратекстуалну функцију — означава грађевину намењену становању, а то нема никакве непосредне везе с уобличавањем поруке *Јован има кућу*. С падежним наставком *-у* ствари стоје друкчије. Он функционише и као екстратекстуална ознака — утолико што открива да је у питању једна кућа, а не више њих, и као интратекстуална — утолико што обавештава о одређеној синтаксичкој позицији унутар датог текста. *Синтакса* поставља захтев да се у светлости оваквог разликовања екстратекстуалне од интратекстуалне сигналне службе разматрају сви конституенти исказа, па и они нематеријализовани (тј. и такви чијом се ознаком јавља одсуство одговарајућег језичког отелотворавања — случај, рецимо, са модусом изјавности, који се, за разлику од модуса погодбености, не изражава посебно никаквим језичким средством, ни лексичким, ни граматичким).

Удубљивање у информациони потенцијал конститутивних језичких елемената удружује се овде са новим увидима у то каквом се семантичком сложености одликују поједини наизглед сасвим једноставни искази. Изјава, рецимо, *Јован је усјавао Мару* преноси поруку коју је могуће парафразирати овим речима „Јован је проузроковао то да Мара заспи“ (в. интерпретацију одговарајућег пољског примера на стр. 216). Парафраза је методолошко средство које се примењује ради експлицирања праве природе порука; у конкретном случају о коме је реч обезбедила је податак: семантичка сложеност дате изјаве је већа него што се на први поглед слуги.

Уопште, метод анализе прихваћен у *Синтакси* подразумева доследно примењивање парафразног текста како би се искази што прецизније

прво изнутра разоткрили, а затим и класификовали по степену своје комуникативне сложености. При том се по правилу региструју и околности које би могле допринети томе да један исказ постане сложенији него што би иначе био. Једно *и*, на пример, убачено у исказ на три разна места, проширује његов комуникативни набој на три различита начина: (1) *И Петар је дао Еви цвеће* = „Неко је дао Еви цвеће; и Петар је учинио то исто“; (2) *Петар је дао и Еви цвеће* = „Петар је некоме дао цвеће и учинио то исто у односу на Еву“; (3) *Петар је дао Еви и цвеће* = „Петар је дао нешто Еви и дао јој је (осим тога) цвеће“ (в. одговарајућу егземплификацију на пољском — стр. 254).

Анализа спроведена у *Синтакси* је усмерена и на то да уочи у којој је мери информациони потенцијал исказа зависан од граматичког лика који је додељен његовим аргументско-предикатским конституентима. Показује се, на пример, како предикати *је нејоверљив* и *не верује* не реагирају идентично на испуштање оног свог аргумента који се исказује дативом: у *Петар је нејоверљив према својим сарадницима* и *Петар не верује својим сарадницима* они значе исто, а у *Петар је нејоверљив* и *Петар не верује* не значе; док први предикат задржава своју претходну информативност, други је губи (в. одговарајућу ситуацију у пољском — стр. 95—96).

Истраживање улоге коју у информационом погледу игра избор овог или оног граматичког решења чини саме принципе граматикализовања доступнијим научној опсервацији. У *Синтакси* је, на пример, уочено: у једним случајевима реченицу можемо адаптирати аргументској позицији по слободном избору — прибегавајући или морфолошком или синтаксичком номинализовању (уп. [*Радује ме*] **ЊЕН ПОВРАТАК** || [*Радује ме*] **ТО** [*ишо се она враћила*]), док у другим слободу избора нема; фазни глаголи, рецимо, спречавају својим присуством синтаксичко номинализовање — не може се рећи *Он поциње ТО да се љути* већ се каже *Он поциње да се љути* (в. излагање на стр. 354—388).

У поглављу о полипредикативним исказима разматра се, у ствари проблематика сложених реченица. Међуреченичне релације тумаче се као својеврсни предикати којима су аргументи — дате реченице. Утврђују се значења тих предиката и осветљавају принципи по којима је обављено структурирање њихових аргумената. Иначе, оперативна дефиниција просте реченице има у том поглављу изразито формални карактер: реченицом се сматра таква исказна целина остварена између два интерпункцијска знака која у себи садржи лични глаголски облик („*zdanie proste*) jest to taki odcinek tekstu dwustronnie ograniczony znakiem graficznym kropki, który zawiera osobową formą czasownika“ — стр. 218). Уопште, за ову другу по реду целину излагања, па и за трећу, последњу, карактеристична је, у поређењу са првом целином, нешто видљивија ослоњеност на искуства класичне синтаксе.

Има питања на које *Синтакса* не даје експлицитан одговор; међу њима је и ово, релевантно: како с тачке гледишта кључног својства референције дефинисати предметни аргумент који је остварен у исказу под чијом се предикацијом не подразумева актуализована релација (до

тога долази под условима начелног казивања: *Ойцац никад не разуме у иоийуности своја сина* и сл.)? Има и тема које она оставља непретресеним — на пример, проблем хијерархије семантичко-синтаксичких „улога“ у које доспевају аргументи. Али — зар би се смело тражити да све буде до краја осветљено у једном раду на који се, по природи ствари, мора гледати као на узбудљив пионирски подухват? Неправедно би било бројати му недоречености; он није био предвиђен за то да све објасни него да подвргне сасвим новој оптици наше сагледање синтаксичких појава. Рачунало се: кроз њу ће се на видело сазнања помолити неке досад недовољно примећене проблемске димензије. Очекивања су се испунила. Ја искрено жалим што нема много изгледа да ће у догледно време *Синтакса* до нашег домаћег стручњака доспети опремљена на прави начин — у преводу на наш језик и с нашом домаћом језичком егземплификацијом. Замишљам какав би догађај за њега био сусрет са свим тим врцавим појмовним замршајима који, чак и кад изазивају недоумице, снажно подстичу на понирање у срж ствари. Не мора значити да се човек безрезервно опредељује за понуђени приступ ако признаје оно што је дужан: тај приступ отвара хоризонте, размиче међе . . . У том отварању, размицању и лежи највећи значај ове несвакидашње књиге.

Београд

Милка Ивић

NOVA SERIJA SLAVISTIČKIH RADOVA: *Studia linguistica Polono-Jugoslavica*

Sa zadovoljstvom se može konstatovati da se u oblasti slavistike već dugi niz godina odvija uspješna naučna saradnja između pojedinih institucija pri akademijama nauka i umjetnosti u Jugoslaviji i odgovarajućih ustanova (instituta) Poljske akademije nauka. Ta se saradnja neprestano širi i razvija, tako da se od povremenih studijskih boravaka stručnjaka i uzajamnog upoznavanja, na šta se u početku ova saradnja svodila, odavno već prošlo na organizovanije oblike rada — saradnju na zajedničkim istraživačkim poslovima, prije svega, u oblasti dijalektologije i onomastike, te u oblasti lingvističke teorije (problematika opisne gramatike). Odnedavno je ova saradnja urodila toš jednim novim rezultatom — ovoga puta u oblasti izdavačke djelatnosti. Riječ je o novoj slavističkoj naučnoj publikaciji *Studia linguistica Polono-Jugoslavica*, koju bismo ovim prilogom željeli predstaviti naučnoj javnosti.

Studia linguistica Polono-Jugoslavica je periodična publikacija u kojoj se objavljuju radovi nastali u dva jugoslovenska naučna centra — *Skoplju* i *Sarajevu* — i dva poljska — *Warszawi* i *Krakowu*. Publikaciju uređuje redakcijski kolektiv sastavljen od predstavnika ova četiri naučna centra, a ona se objavljuje u *Poljskoj* (izdavač Instytut Języka Polskiego PAN) i *Jugoslaviji* (izdavači: jednom — Oddelenie za lingvistika i literaturna nauka MANU, drugi put — Komisija za lingvistička ispitivanja ANUBiH). Glavni urednik je uvijek iz ustanove koja je izdavač knjige. *Studia linguistica Polono-Jugoslavica* su tematski omeđena, i u njoj se objavljuju radovi iz onih područja na koja se odnosi naučna saradnja između jugoslovenskih i poljskih centara u kojima se ova publikacija priprema.

Dosada su objavljene tri knjige iz serije *Studia linguistica Polono-Jugoslavica*. Prva je izdata u Poljskoj (1980), ostale dvije u Jugoslaviji — druga u Skoplju (1982) i treća u Sarajevu (1983).

Da bismo, bar u osnovnom, upoznali čitaoce sa ovom novom slavističkom publikacijom, u daljem izlaganju ćemo prikazati svaku knjigu pojedinačno, navodeći uglavnom informativne podatke o radovima objavljenim u njoj.

Studia linguistica Polono-Jugoslavica — *Tom 1*. U uvodnom dijelu ove knjige, osim kratke redakcijske napomene, nalazi se i prilog *Dragomira Vujičića*, posvećen uspomeni na akademika *Jovana Vukovića*, jednog od inicijatora nastanka publikacije *Studia linguistica Polono-Jugoslavica* i člana redakcije prva dva njezina toma. Akademik *Vuković* je iznenada preminuo u trenutku kada je ovaj tom bio pred izlaskom iz štampe.

Prilozi objavljeni u ovoj knjizi podijeljeni su u četiri tematske cjeline: *istorija jezika, dijalektologija, onomastika i gramatika.*

U prvu tematsku oblast spadaju radovi sljedećih autora: *Anna Basara (Warszawa), Derywaty nawiązujące do *olk-ъъ we współczesnym języku polskim na tle słowiańskim.* U članku su analizirane leksičko-semantičke i tvorbene karakteristike derivata vezanih za *olkъъ u savremenom poljskom jeziku, te izvršeno poređenje sa odgovarajućim tvorbama u savremenom češkom, ruskom i makedonskom jeziku.

Nevenka Gošić (Sarajevo). O nazivu *izokъ* u crkvenoslovenskom jeziku južnoslovenskih redakcija. Utvrdivši da leksema *izokъ*, koja danas ne spada u živu leksiku bilo kojeg slovenskog jezika, nikada nije bila općeslovenska, nego se, i u svom osnovnom značenju (*'cicada'*) i kao termin (*'naziv za mjesec juni'*) upotrebljavala samo na ograničenoj teritoriji u koju nikada nije spadao južnoslovenski jezički areal, autor pretpostavlja da je u crkveni jezik južnoslovenskih redakcija ova leksema, u značenju naziva za mjesec juni, došla knjiškim putem, iz Rusije, gdje je i najranije registrovana.

Blaže Koneski (Skopje), O Prologu Stanisława (Stanislawoviot prolog). Rukopis ovoga prologa nastao je u sjeveroistočnoj Makedoniji (Lesново), a pisan je 1330. godine. Osim opisa rukopisa i paleografskih crta teksta, autor opširno analizira njegov jezik. Po svojim jezičkim karakteristikama, *Stanislawoviot prolog* je zanimljiv za analizu ne samo određenog toka tradicije crkvenoslovenskog jezika na ovom terenu nego i kao izvor za izučavanje istorijske dijalektologije makedonskog jezika. Jedan dio ovoga rada posvećen je i istraživanju u vezi sa prototipom ovoga prologa, što se, u širem kontekstu, odnosi i na istraživanja u vezi sa sudbinom slovenskog prologa uopće.

Janna Okonicwa (Kraków), O mniej znanej funkcji przyimka przed. Riječ je o uzročnoj funkciji konstrukcija sa prijedlogom *przed*. Na osnovu analize materijala iz poljskih dijalekata i iz staropoljskog jezika, kao i na osnovu analize uporednog materijala iz drugih slovenskih jezika, nasuprot starijim mišljenjima, autor pokazuje da je konstrukcija prijedloga *przed* sa instrumentalom slovenska. Ista pojava u germanskim jezicima i u latinskom, za koju su neki autori pretpostavljali da je uticala na poljski, objašnjava se logičkom sadržinom samoga prijedloga i semantikom instrumentalnih konstrukcija s ovim prijedlogom.

Zuzanna Topolińska (Warszawa), Jeszcze o słowiańskiej stabilizacji akcentowej. To je jedan kratak prilog o problemu kojemu je Topolińska i dosad posvećivala dosta pažnje, kako u zapadnoslovenskim tako i u južnoslovenskim jezicima. Raspravljajući ponovo o uslovima i mehanizmima stabilizacije akcenta u slovenskim jezicima, autor pretpostavlja da početke ovih procesa treba tražiti u periodu prije gubljenja fonološkog kvantiteta na terenu koji danas nema kvantitetskih razlika, kao i u vremenu prije konačnog gubljenja jerova. Osim toga, smatra da je proces stabilizacije akcenta u slovenskim jezicima imao više inovacionih centara.

Jadwiga i Wacław Twardzikowie (Kraków), Czy istniał staropolski shorelowany wskaźnik zespolenia jen . . . wtedy. Analizom sintaksičkog materijala poljskog

jezika, autori priloga pokazuju da je dvokomponentni veznik *jen . . . tegdy* u poljskom moguć kad se radi o rečenici kojom se iskazuje hronološka postupnost dviju glagolskih radnji.

Jovan Vuković (Sarajevo), Genitiv plurala. U članku, posvećenom jednom od najsloženijih problema u istoriji slovenske deklinacije, autor opširno analizira i ocjenjuje postojede hipoteze o srpskohrvatskom genitivnom nastavku u pluralu. Svemu tome dodaje i svoju hipotezu da se nastavak *-a* mogao razviti i pod uticajem brojnih konstrukcija sa brojevima od jedanaest do devetnaest.

Drugu grupu radova čine prilozi iz dijalektologije:

Barbara Falińska (Warszawa), *Snovati i formacije pochodne w znaczeniu przymarnym. U radu je data klasifikacija derivata od osnova *snov-* /*smuj-* u primarnom značenju, vezanih za tkačku terminologiju u slovenskim jezicima. Najfrekventnija tvorbenosemantička kategorija su *nomina instrumenti*, zatim slijede *nomina obiecti*, nešto ređa su *nomina agentis*, a najmanje su zastupljena *nomina actionis*.

Jerzy Reichan (Kraków), W sprawie ogólnosłowiańskich badań fonetycznych i fonologicznych. Skrećući pažnju na činjenicu da su fonetski i fonološki sistemi slovenskih jezika i dijalekata, uglavnom, nejednako ispitani, i to pretežno tradicionalnim metodama, bez upotreba savremenih tehničkih mogućnosti za takva istraživanja, autor predlaže da ubuduće organizovanije saraduju dijalektolozi i stručnjaci za eksperimentalnu fonetiku. To bi bilo vrlo korisno za ispitivanje fonijskog materijala slovenskih dijalekata. Sam to pokušava pokazati na jednom primjeru, jer u radu daje opis jedne faze ispitivanja nazalnih vokala u savremenom poljskom jeziku.

Božo Vidveski (Skopje), Procesy inowacyjne w dialektach macedońskich w XIX i XX wieku. Jezički procesi koji se su odvijali na području makedonskog jezika u novije vrijeme (posljednja dva vijeka) podijeljeni su u dvije grupe. U prvu grupu ovih pojava spadaju oni fenomeni koji predstavljaju nastavak ranije započetih procesa. Tih pojava u makedonskim govorima ima vrlo mnogo, a najznačajnije su depalatalizacija palatalnih *l, n*, gubljenje foneme *h* i nekih konsonata u intervokalnom položaju (u oblasti fonetike), stabilizacija analitičke deklinacije imenica i zamjenica, te niz novih pojava konjugaciji (u oblasti gramatike). Pojave iz ove grupe su vrlo brojne, a neke od njih još uvijek traju. Drugu grupu pojava čine inovacije nastale u novije vrijeme. Karakteristično je da se te pojave pretežno odnose na oblast fonetike. Posebno je karakteristično da se javlja težnja uproštavanja konsonantskog sistema, a obogaćivanja sistema vokala. U oblasti gramatike uočava se stabiliziranje i horizontalno pomj. ranije započetih procesa. Na geografskom planu posebno je zanimljivo da se u novije vrijeme, osim inovacionih centara u arealima međujezičkog kontakta (zapadnomakedonski i južnomakedonski govori), i gradovi javljaju kao žariša inovacija.

Dragomir Vujučić (Sarajevo), Dosadašnja dijalektološka istraživanja u Bosni i Hercegovini i osvrt na proučenost bosansko-hercegovačkih govora. Rad predstavlja sintetičan pregled dosadašnjeg stanja u vezi sa proučenošću bosansko-

-hercegovačkih govora, iz čega se jasno uočava da postoji velika neujednačenost u tom pogledu, pa autori ističu da je krajnje vrijeme da se govori na terenu Bosne i Hercegovine sistematski ispituju i pišu. U vezi s tim, u posljednjem dijelu članka, govori o projektu koji predviđa kompletno i sistematsko istraživanje bosansko-hercegovačkih govora. To je projekat *Dijalekatski kompleks bosansko-hercegovačkih govora — sinhroni opis*.

Onomastička problematika je zastupljena u nekoliko radova: *Snežana Čerić (Sarajevo), Geografski apelativi u toponimiji Podveležja*. Rad predstavlja klasificiran popis apelativne leksike koja je ušla u osnovu geografskih naziva jednog područja u centralnoj Hercegovini. Osim geografskih apelativa, dati su tu i privredni termini, fitonimski apelativi i dr.

Olga Ivanova (Skopje), Kon pojazata i specifikata na novite mikrotoponimi vo makedonskata toponimija. U članku se govori o mikrotoponimima nastalim u najnovije vrijeme (posljednjih 40 godina), a data je i njihova semantička klasifikacija. Osim toga, navedene su i neke zanimljivije morfološke i sintaksičke osobine ovih toponima. Posebno je zanimljiv akcent. U slučajevima kad se ne podudara sa akcentom savremenog književnog makedonskog jezika, onda je kao u jeziku iz kojeg je pozajmljen apelativ koji je u osnovi toponima.

Kazimierz Rymut (Kraków), Pozajęzykoznawcze wartości atlasu onomastycznego. U radu su izneseni neki metodološki problemi u vezu sa izradom slovenskog onomastičkog atlasa.

Nenad Vuković (Sarajevo), Srpskohrvatsko Njeguši, Njegoš, Njeguš i poljsko Niegusz. Iako je antroponim o kojem je riječ rijedak u slovenskim jezicima, on je u cjelosti slovenski. Nastavak *-oš* ne treba vezivati za mađarski jezik, jer to nije isti nastavak kao u nekim apelativima (kicoš i sl.).

Posljednje poglavlje ove knjige odnosi se na oblast gramatike: *Roman Laskowski (Kraków), Semantyczna i formalna struktura macedońskich czasowników na -os-a*. Autor članka daje semantički opis makedonskih glagola sa sufiksom *-osa*, ukazujući na vezu između tvorbene strukture ovih glagola i njihova značenja.

Ljiljana Minova-Đurkova (Skopje), Predikativnite obrati na umetničkata kreacija vo sovremeniot makedonski literaturnen jazik. Osim definicije predikativnih izraza koje autor analizira, dat je i njihov semantički i sintaksički opis.

Studia linguistica Polno-Jugoslavica — Tom 2. Druga knjiga je posvećena akademiku Božidar Vidoeskom, povodcm 60-godišnjice života i 30-godišnje naučnog i pedagoškog rada. Uvodni članak — *Posveta* — sadrži kratku biografiju i sažet prikaz tridesetogodišnje naučne i nastavne aktivnosti akademika *Vidoeskog*, jednog od najuglednijih makedonskih i jugoslovenskih slavista, zaslužnog, između ostalog, i za razvijanje poljsko-jugoslovenske saradnje u oblasti slavistike. U knjizi je objavljena i bibliografija radova akademika *Vidoeskog*, zaključno sa 1981. godinom.

Kao i u prethodnoj, prilci su i u ovoj knjizi raspoređeni prema problematici o kojoj se u njima raspravlja: *istorija jezika, dijalektologija, leksika i onomastika, savremeni jezik*.

Obim ovoga priloga ne dopušta da nastavimo sa opširnijim prikazivanjem, radova kao što smo činili predstavljajući prvu knjigu iz ove nove serije. Da bi čitaoci, ipak, bili informisani o sadržini ovoga i sljedećeg toma, navešćemo samo osnovne podatke o autorima i o tematici njihovih radova.

Istorijskojezička problematika zastupljena je u nekoliko radova: *Jam Basara* piše o promjenama u artikulaciji suglasnika *h* u poljskim i u južno-slovenskim govorima; *Blaže Koneski*, na primjerima iz istorije makedonskog jezika, govori o uticaju vremenskog faktora u nastajanju promjena u jeziku. *Malik Multić* ponovo aktualizira problem metatonije imenica ž.r. tipa *vđlja* i *sūša*. *Kazimierz Rymut* tumači etimologiju poljskog toponima *Siepietnica*. *Radmila Ugrinova-Skalovska* piše o jeziku *Treskavečkog kodika* (18. vijek) kao izvoru za izučavanje istorije zapadnomakedonskih govora.

Sljedeća grupa radova je iz oblasti dijalektologije: *Josip Bwatić* je svoj prilog posvetio jednom problemu akcentuacije u govoru starosjedilaca bosanske Posavine — mjestu i funkciji akuta u tom govoru. *Helena Zduńska* piše o fonetskim pojavama koje su nastale, kao rezultat interferencije sa francuskim jezikom, u sistemu govornog poljskog jezika poljskih iseljenika u sjevernoj Francuskoj. *Anna Kowalska* daje klasificiran pregled leksema sa *-ula* u poljskim govorima i pokazuje da ovaj sufiks ima, pretežno, ekspresivnu funkciju. *Roman Laskowski* na dijalekatskom materijalu (laški govori) teorijski postavlja jedan problem iz oblasti tvorbene morfonologije, a u vezi sa derivacijom imenica ž. r. od odgovarajućih imenica m.r. Zajednički prilog *N. Perczyńskie, W. Pomianowske* i *J. Sulkowski* zasnovan je na materijalima OLA, a govori o povicima kojima se dozivaju guske i patke. Zanimljiv je način interpretacije građe kao kategorije narodnog melosa. *Stanisław Urbańczyk* piše, na osnovu rječnika M. Maleckog, o leksici solunskih sela Suhe i Visoke. *Snežana Čerić*, na materijalu OLA, piše o deklinaciji imenica s.r. tipa *tele* — *telete*.

Radovi u kojima je zastupljena problematika iz oblasti *leksike* i *onomastike* predstavljaju treće poglavlje ove knjige: *Edina Alvejsović* daje kratak prilog sa mikrotoponimijskom građom sa područja Hercegovine (općina Ljubinje). *Anna Basara* piše o semantici poljskih ekvivalenata psl. *golva. *Dragomir Vujičić* objašnjava etimologiju i tvorbenu strukturu hidronimskih naziva sa područja lijevog toka Drine (Jelečka, Jeleč-potok, Sapna i Tavana). *Olivera Jašar-Nasteva* analizira funkciju boja u jeziku savremene makedonske poezije. *Boris Markov* daje prilog o uticaju turskog jezika na neke tipove frazeoloških izraza u makedonskom jeziku. *Asim Peco* piše o oronimima u toponimiji na terenu srpskohrvatskog jezika i daje klasifikaciju od nekoliko tipova toponima sa oronimskom osnovom. *Haralampije Polenaković* u svom članku obrađuje nekoliko primjera iz makedonske leksike, sačuvanih u vidu marginalnih bilježaka Grigora Prličeva u Grčko-ruskom rječniku (Moskva, 1848) kojim se služio pjesnik prevodeći Ilijadu.

Posljednjih pet radova posvećeno je problematici savremenog jezika: *Ljiljana Minova* — *Đurkova* piše o imenskoj frazi u savremenom makedonskom jeziku. *Milivoje Minović* piše o razvitku savremenog srpskohrvatskog jezika. *Ruža Panoska* analizira jezik poezije Blaže Koneskog. Rad *Zuzanne Tupolińskie* odnosi se na problematiku tzv. balkanskog analitizma, a *Henryka*

Wróbel na kategorijalnosemantičku interpretaciju denominalnih glagola.

Studia linguistica Polono-Jugoslavica — Tom 3. Iako su tekstovi u ovoj knjizi nešto drugačije raspoređeni nego u prethodnim, pokušaćemo ih razvrstati, na osnovu tematike zastupljene u njima, i tako, u najkraćim crtama, predstaviti i posljednju dosad objavljenu knjigu ove serije radova.

Sa tematikom iz *istorije jezika* u ovoj se knjizi nalazi samo jedan rad. To je članak *Blaže Koneskog* u kojem piše o razvoju makedonske crtografije od najstarijih vremena (XI vijek) do normiranja pravopisa savremenog makedonskog jezika (1945. godine).

Na problematiku iz oblasti *dijalektologije* odnose se radovi sljedećih autora: *Anna Kowalska* piše o ekspresivnosti formanta *-l-* u dijalekatskoj leksici poljskih govora. *Miloš Okuka* u priloženom radu govori o morfološkim osobinama imenskih riječi u govoru na području Rame. *Asim Peco* piše o razlikama u gramatičkoj strukturi dva susjedna govora iz okoline Bihaća — Spahića (muslimansko selo) i Dobrenice (hrvatsko selo). *Božidar Vidoeški* je u svom prilogu dao opis fonološkog sistema ohridskog govora. *Dragomir Vujičić* piše, na osnovu materijala OLA, o semantičkim i morfološkim derivatima baze *hvoj-* na općeslovenskom terenu.

Treća grupa radova bi bila sa tematikom iz oblasti leksike i onomastike. *Anna Basara* analizira, na semantičko-tvorbenom planu, compozita sa **golva* u savremenom poljskom, češkom i makedonskom jeziku, osvrćući se i na neke teoretske probleme u vezi sa nastankom složenica u slovenskim jezicima. *Bogdan Dabić* se u svom prilogu bavi, na građi iz ruskog jezika, pitanjima u vezi sa asimilacijom njemačkih pozajmica u slovenskim jezicima. *Nevenka Gošić* analizira onomastički materijal iz jednog dokumenta koji daje dosta podataka o imenima Srba u Sarajevu krajem XVII i početkom XVIII vijeka. *Olga Ivanova* piše o toponimima koje znače „mjesto odakle se dobro vidi“ u makedonskom jeziku. Osim semantičke, daje i strukturnu klasifikaciju ovih geografskih naziva. *Kosta Peev* obrađuje mikrotoponimijski materijal strumičkog regiona, a razvrstava ga, prema dijalekatskim osobinama koje se reflektuju u građi, na tri grupe. *Savo Pujić* analizira metaforične pčelarske termine nastale prema anatomskim terminima. *Ismet Smajlović* piše o jednom srpskohrvatskom rječniku iz prve polovine XVII vijeka, poznatom pod popularnim nazivom Potur-Šahidijin rječnik. *Nenud Vuković* u svom prilogu govori o imenima crnogorskih plemena, dajući semantičku i strukturnu klasifikaciju tih imena.

U nekoliko radova u ovoj knjizi raspravlja se i o problematici iz oblasti gramatike: *Zofia Kowalik-Kalet* u članku o množini ličnih imena daje semantičku interpretaciju sintagmi tipa: *tri Ane* i *ta tri stola*. *Jolanta Mindak* analizira gramatičke odnose zavisnosti između elementa u prostim rečenicama sa imenskim predikatom u poljskom i u balkanskim jezicima. *Irena Sawicka* piše o glagolima *biti* i *imati* u poljskom, srpskohrvatskom i albanskom jeziku, upoređujući sa stanjem i u drugim slovenskim i balkanskim jezicima. *Jerzy Staszewski* analizira neke sintaksičke pojave u vezi sa tzv. „neutralizacijom negacije“, zapažene u površinskoj strukturi srpskohrvatskog jezika, koje tradicionalna gramatika nije objasnila, i poredi ih sa situacijom u poljskom

jeziku. Rad *Zuzanne Topolińskiej* predstavlja analizu potrebe lekseme *edbnz* kao operatora neodređene deskripcije u srpskohrvatskom i makedonskom jeziku.

I na kraju, kad smo iscrpili izlaganje najosnovnijih podataka o radovima objavljenim u dosadašnja tri toma serije *Studia linguistica Polono-Jugoslavica*, želimo još jednom naglasiti da smo sasvim svjesno išli na ovakav, isključivo informativan oblik prikaza. To je stoga što smo smatrali da će se čitaoci, ovakvim prilogom, najneposrednije upoznati sa jednom novom stručnom publikacijom, bogate i raznovrsne sadržine.

Izdavanje serije ovakvih radova se nastavlja. U štampi je četvrti tom, (u Poljskoj), a u pripremi je i peti. On će biti objavljen u Skoplju.

Sarajevo

Nevenka Gošić

MILOŠ OKUKA, **Jezik i politika**, [„Oslobođenje“] Izdavačka djelatnost
Politička biblioteka, Sarajevo, 1983, 273 + 7 [nepag.]

Umesto uvodne reči koju bi prikazivač napisao, najumesnije je, ovoga puta, na samom početku preneti *Uvodnu napomenu* autora knjige — da bi se predočili i njeno poreklo i njena namena, zapravo pišćeva namera u vreme kada ju je priređivao: „*Prvi dio ove knjige čine članci koji su od juna 1977. do oktobra 1982. godine objavljeni u jezičkim rubrikama 'Oslobođenja' — NAŠ JEZIK I JEZIČKA BILJEŽNICA — u 'Odjeku' i publikacijama Instituta za jezik i književnost u Sarajevu. Drugi dio čine dokumenti društveno-političkih [ne samo njih — M. R.] organizacija SRBiH o književnom jeziku i književno-jezičkoj politici u Bosni i Hercegovini od 1967. do 1977. godine. Svi su tekstovi nastali, dakle, s određenim povodom, čija je pozadina društveno-politička [a kulturno-istorijska ? — M. R.] i jezička konstelacija naše socijalističke zajednice posljednjih petnaestak godina. Uprkos fragmentarnosti djela, nadamo se da će ovi članci okupljeni na jednom mjestu, bar donekle pružiti jasniju sliku o jeziku naše svakodnevnice, književnojezičkoj politici [i kulturi govorenja i pisanja istovremeno? — M. R.], položaju naše republike unutar srpskohrvatske jezičke zajednice, našem jezičkom ponašanju i idejnopolitičkoj [bolje reći jezičko-političkoj? — M. R.] orijentaciji“.*

Miloš Okuka je, predstavimo ga, profesor serbokroatistike na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, pripada srednjoj generaciji jugoslovenskih istraživača, a u stručnim i naučnim krugovima poznat je ponajviše kao dijalektolog. Pri tom je i odgovorni urednik časopisa *Književni jezik* u Sarajevu. Osim člancima i studijama manjega ili većega obima, afirmisao se i dvema knjigama: *Govor Rame (Uvod, fonološke i morfološke osobine)*. — Svjetlost, Sarajevo, 1983; *Sava Mrkalj als Reformator der serbokroatischen Kyrilliza. Mit einem Nachdruck des Salo debeloga jera libo Azbukoprotres*. — Verlag Sagner, Slavistische Beiträge, Band 91, München, 1975 (tačnije, to je fototipsko izdanje Mrkaljevog teksta, sa obimnom Okukinom studijom na nemačkom jeziku u funkciji predgovora knjizi, i bibliografijom radova o samom Mrkalju i njegovom delu ili u vezi sa njima). Autor je knjigu koja se ovde prikazuje tematski tako razložio da već njenim odeljcima i njihovim naslovima sugeriše i njihovu sadržinu, i vlastiti odnos prema njoj (tu ponekad podlegne maniru da naslovom jednoga teksta nadredi sadržinu ostalih u odeljku, što otežava čitaocu traganje za sadržinom koja ga upravo interesuje)

PRVIDIO, 8—233, čine odeljci: *JEZIK U POLITICI ILI POLITIKA U JEZIKU*, 8—115 (*Prije deset godina; Mješavina od varijanata; Zabrana ili nerazumijevanje; Kriza javnog jezika i govora; Od objektivaca do angažovanih govornika; Čitanje ili govorenje; Voditelj vodi i režira; O „nekima“; Sinhronizacija ili mistifikacija; Učeno i otuđeno; Frišokovi, tabloidi, plejofovi; Pa ipak, dapače, pretenzija je; Trojna „poslovodna grupa“; O novinskim podnaslovima; Neznani junak jezičkog čistilišta; Lektor naš nedovršeni; Lektori se oglasili; Vršljaju zvani i nezvani; Zaostajanja i promašaji; Udžbenici pod znakom pitanja; Nastavak priče o udžbenicima; Adaptirana priča o udžbeniku; O korpusu za projekat „Pravopisna problematika u BiH“; Neke novije studije o glasu (h) i njegovim zamjenama u standardnom jeziku; O transkripciji i adaptaciji stranih imena; O lingvističkim publikacijama u Bosni i Hercegovini [U povodu X godišta „Književnog jezika“]);* **SKRIVENE ILI NAMETLJIVE KAŽE**, 117—127 (*Hlače do hlače ili dva para pantalona; Skrivač ili nametljivac; Žeravicin ili Žeravičin?; Kaža o telopima; NA POPRAVNOM ISPITU*, 129—163 (*Oko jedne dileme; O varijantama jedne imenice; To ili taj auto?; U novinama ili u novinama; U Gacku ili u Gackom; Veče i „sporno r“; Od usta ili od ustiju; (K)ćerka — na popravnom ispitu; Doba se promijenilo; Stroži i strožiji);* **ZA OČEKIVATI JE . . .**, 165—179 (*Inače — gdje mu nije mjesto; Za očekivati je . . .; Brucoš kao subjekt; Hodžina jutarnja misa; Možemo li ženu oženiti?);* **UKLJUČITI SE U SVEOPŠTA ZBIVANJA**, 181—209 (*Da li akta staviti „ad acta“?; Šou i šoumeni; Kambek u rikvercu; Grejp, grep ili limunika; Du-dic, dudo i judaši; Od Bagija do Manhatana, u posjeti Baševisu; Na početku kraja; Uključiti se u sveopšta zbivanja; Javašluk i improvizacija);* **CIK-CAK KROZ PRAVOPIS**, [da li je to pravopis ili Pravopis? — M. R.] 211—233 (*Pišemo li što govorimo; Istanbul ili Istanbul; Cik-cak preko crte; Stradanje nedužnih skraćenica; Skraćenice, s mjerom i po pravilu; Nepouzdamo e; Je li e ili samo je).*

DRUGI DIO knjige, 235—273, predstavljen je, zapravo, samo jednim odeljkom: **DOKUMENTI O KNJIŽEVNOJEZIČKOJ POLITICI U SRBiH** (*Uvodna napomena; Izvršni komitet CK SKBiH o Deklaraciji i Predlogu za razmišljanje; Izvršni komitet CK SKBiH o jeziku u Bosni i Hercegovini; Zaključci Simpozijuma o jezičkoj toleranciji; Književni jezik i književnojezička politika u Bosni i Hercegovini; Zaključci o književnojezičkoj politici u vaspitno-obrazovnoj djelatnosti u SR Bosni i Hercegovini; Zaključci Mostarskog savjetovanja o provođenju književnojezičke politike u Bosni i Hercegovini; Stavovi Izvršnog komiteta Predsjedništva CK SKBiH o provođenju književnojezičke politike; Ocjene i stavovi Savjetovanja o jeziku u sredstvima informisanja i izdavačkoj djelatnosti u Bosni i Hercegovini.*)

Knjiga, očigledno je, ima i dvojaku sadržinu i dvojaku namenu — koje se u njenim osnovnim delovima naglašavaju ili pak prepliću. S jedne strane, ona sadržinski i namenom okuplja tekstove koje je njen autor godinama pisao (oni koji su to činili znaju u kojoj je meri to težak posao) o jezičkim i pravopisnim nedoumicama, manje u govoru, više u pisanju, o „pravilnostima“ i „nepravilnostima“, o dubletnim pojavama u tom smislu, dajući pri tom, razume se, i vlastiti sud o svemu, komentare, savete, sugestije i mišljenja,

uputstva, odgovore na eksplicitno ili implicitno postavljena pitanja, polemišući uz to katkad sa drugim ili predašnjim autorima o istim ili sličnim dilemama, ponekad i u vidu prikaza, recenzija ili osvrta na studije, na udžbenike i priručnike iz oblasti serbokroatističke normativistike — sve to iz perspektive aktuelnog jezičkog, kulturnog, društvenog, pa i političkog življenja, sa naglašenim težnjama ka jezičkoj „toleranciji“ i osavremenjavanju norme. Naslovi odeljaka stoga su u nekim prilikama formulisani strogo stručnom i naučnom terminologijom a u drugima su na ivici ili na razini dosetke — najčešće intonirani kao pitanja na koja se očekuju kompetentni sud, diskusija problema i odgovor (na korpusu iz sredstava javnoga informisanja bilo koje vrste — ponajčešće). S druge strane, namena knjige, i namera autora, razume se, bili su, iznova se mora reći, eksplicitno ili implicitno ulaženje u tematiku jezičke standardizacije uopšte, jezičkog planiranja i jezičke politike u vezi sa njima. Zbog toga se prikazivaču naslov knjige čini na neki način dvosmislenim, a pomalo i pretencioznim. Dvosmislenim zato što sugerise ili dovođenje u vezu jezika i politike ili jezičku politiku kao lingvističku inderdisciplinarnu oblast (moguće je da je to upravo i bila namera autora: setimo se samo onog sjajno dvosmislenog naslova knjige R. Bugarskog *Lingvistika o čoveku?*). Pretenciozan zbog toga što njen neuporedivo kraći (drugi) deo i samo segment prvog odeljka prvog, sada neuporedivo dužeg dela knjige, pružaju priliku čitaocu da ovu dvosmislenost otkloni. Stoga se prikazivaču čini da bi, može biti, drugi deo knjige uklonio nedoumice ove vrste kada se ne bi zvao *DOKUMENTI O KNJIŽEVNOJEZIČKOJ POLITICI U SRBiH*, nego prosto *DOKUMENTI O JEZIČKOJ POLITICI U SRBiH*, i kada bi mu se priključili i tekst *Zaključaka novosadskog dogovora* i neki u međuvremenu nastajali dokumenti vezani za jezičku politiku, raznih etilogija, od onih više sadržinski političkih, do onih u istom smislu više lingvističkih (recimo, i odgovarajuće odredbe Ustava SFRJ, zatim republika i pokrajina). No, u svakom je slučaju dragoceno i da su ovako odabrani tekstovi, jedne naravi, na jednom mestu preštampani, kao i oni iz prvog dela knjige, druge naravi, okupljeni. Drugačije se ne vidi na koji bi način izbegli sudbinu da budu zaboravljeni, sudbinu dnevnog, efemernog, nezapaženog ili teško dostupnog. Prikazivaču je žao, uz sve prethodno rečeno, a to ne bi odveć počeo obim knjige, što Miloš Okuka nije, umesto kratke *Uvodne napomene*, od jedne stranice, uz drugi deo knjige izložio i vlastita, sada potpuno eksplisitivno i na jednom mestu, shvatanja kada su u pitanju normativistika, standardizacija, jezičko planiranje i jezička politika u Jugoslaviji i, razume se, naročito u Bosni i Hercegovini. Time bi se efikasnije mogle razrešavati one, ipak, neprekinute nedoumice okupljene (ako ne već i nagomilane) oko sudova (i lingvističkih i političkih) o tome da li je Bosna i Hercegovina u standardnojezičkom (dakle „književnojezičkom“) pogledu „prelaz“ među varijantama, oblast „interferiranja varijanata“, „mešavina“ varijanata, „odelita varijanta“, „osobit izraz“, područje „neutralizacije varijanata“, „naročit standardni jezik“ (možda i on sa svojim varijantama?). Sve to, parcijalno, na drugim mestima u knjizi autor i čini, ali bi se ovakvim postupkom, možda, mogle, da je bilo više vremena, i sa dijalektološkog, i sa standardnojezičkog stanovišta postaviti na napokon čvrste i koherentne (barem kompaktne) temelje,

i tako dalje (nije daleko od pameti, jednom prilikom, postaviti i pitanje ima li neke vrste diglosije čak i u Bosni i Hercegovini: da li, gde, zašto, kada i sl.) U stvari, sve ove sugestije autoru, koji dobro zna da je prikazivač dobro nameran, kao i da ih upućuje u budućnost, samo pokreću neka stara i neka nova pitanja, s tim da na njih odgovore ne daju (na primer na ono zašto mi u Jugoslaviji, i kada rekonstruišemo standard uopšte, to činimo tako normirajući jezik na način da on izgleda drugačije nego drugde, a ne funkcionalno drugačije nego nekad? Up. u ovom smislu i oštroumno a svrshodno opažanje R. Bugarskog u formulaciji o jedinstvenom slučaju u svetu „srpskohrvatskog kao jezika koji manifestuje policentričnu standardizaciju u granicama iste države“ [tematski blok *Sociolingvističke teme*, tekst *Sociolingvistika i jezičke univerzalije*. — Treći program Radio Beograda, br. 55, Beograd, 1982, 191]).

Knjiga koja je pred nama dobrim delom, na svoj način, pitanja o kojima je do sada bilo reči otkriva, rešava, ponekad „vaskrsava“, ponekad na njih upozorava — sve vreme, međutim, što je njen naročiti kvalitet, afirmišući već poznatu bosanskohercegovačku (najčešće) „toleranciju“ kada su u pitanju norma, standard, jezičko planiranje i jezička politika. Ona nju čak propagira na vrlo jasan i po pravilu nedvosmislen način, sa pravim namerama je, ponavlja se, delom implicitno, delom eksplicitno, ističe u prvi plan razmatranja. U onim delovima knjige proisteklim iz dnevnih, nedeljnih, mesečnih ili povremeno nastajalih zapisa o jezičkim i pravopisnim nedoumicama, čija se tematika, po prirodi stvari, i po prirodi ovakve mukotrpne „pratilačke“ funkcije (ukoliko hoće da bude i brižljiva) i sama katkad *ad hoc* nameće, Okuka je nastavio tradiciju dobrih glasila i spisatelja ove vrste, kao što su svojedobno ili u novije vreme bivali *Наш језик* (Beograd), *Језик* (Zagreb), *Књижевности и језик* (Beograd), *Књижевни језик* (Sarajevo), povremeno *Политика, Борба, НИИ и Илустрована политика* (Beograd), *Vjesnik* (Zagreb), *Oslobođenje* (Sarajevo) i dr., a u njima upravo ili izvan njih, na primer (bez vrednosnih, kvantitativnih ili hronoloških merila u nabrojanju), recimo, T. Maretić, A. Belić, Lj. Jonke, S. Babić, I. Klajn (poslednja su dvojica u novije vreme bili i najproduktivniji u ovom smislu), S. Vukomanović, B. Nikolić, M. Moguš, I. Brabec, R. Simić, M. Šipka, M. S. Lalević, A. Peco, Ž. Stanojčić, M. Stevanović, M. Pešikan, M. Stanić, D. Moračić, V. Putanec, S. Marković, J. Vuković, R. Aleksić, B. Finka, V. Anić, A. Šojat, V. Vince, M. Ajanović, J. Molović, i mnogi drugi, zatim pisci normativnih gramatika, rečnika, pravopisa, i jezičkih savetnika. U sve to Okuka, vidi se, ima dobar i potpun uvid, što je i normalno, jer su se i slični napori drugih često pretakali u knjige ove ili one vrste, ali redovno sa sličnim namenama. Knjiga Miloša Okuke je među najaktuelnijima od ove vrste, između ostalog i vremenski, ali i po ambicijama da se jezička građa koju komentariše poveže sa šire shvaćenom jezičkom politikom (dakle, ne samo sa usko shvaćenom normativnom gramatikom, rečnikom ili pravopisom i govornom odnosno pisanom praksom). Okukin deo posla je brižljivo rađen (distinktivnija tehnička rešenja prilikom štampanja knjige unekoliko bi manje upućenom čitaocu omogućila lakše snalaženje u tekstu). Ona će, kao i njene prethodnice, biti od pomoći profesorima, nastavnicima i učiteljima u školama, prevodiocima i novinarima, lektorima u radiju, televiziji, štampi i u izdavačkim kućama,

ali i piscima svih vrsta (recimo, naučnicima ne-lingvistima, ali i lingvistima), glumcima i mnogima drugima.

Iako je prikazivač već pohvalio Okukinu težnju da sledi linije jezičke „tolerancije“ i osavremenjavanja norme kada su u pitanju standardizacija kao proces, jezičko planiranje i jezička politika, po ukusu lingvističkom od najopštije vrste, želeo bi da u eventualnim budućim poduhvatima ove vrste autor (ili neki njegov saradnik) temeljnije i proskribuju neke već ne tako nove pojave u jeziku politike, odnosno u funkcionalnom stilu kojim se u javnim prilikama služe političari, a koje zatim postaju „produktivne“, po nekim ekstralingvističkim pravilnostima motivisanim psihosocijalnim razlozima tipa ugledanja, prestiža ili mogućnosti mistifikovanja jezika odnosno pomoću jezika (pri čemu se često, ili barem ne retko, ukida i osnovna komunikacijska jezička funkcija [o ovome poslednjem kod nas je prvi javno i hrabro pisao D. Škiljan u studiji *Mistificirani jezik*, a u knjizi *Govor realnosti i realnost jezika*. — Školska knjiga, Zagreb, 1978, 137—150 — to bi se, dakako, moglo odnositi i na naučni funkcionalni stil, stil nekog verskog kanona, na neki filozofski, ili sl.]). Tako bi se, recimo, i iz lingvističkih i iz ekstralingvističkih razloga, mogla proskribovati upotreba reči *drug* sa značenjem „titule“ kao predznaka imenu, prezimenu ili i imenu i prezimenu skupa; upotreba prideva *određen* u značenju „neodređen“, „neki tamo“, „bilo koji“ i sl.; „leksema“ *opredeljenje* koja u takvom morfofonološkom liku niti postoji niti može postojati u bilo kojoj našoj srpskohrvatskoj verziji standarda, varijante ili supstandarda, osim na razini pučke etimologije — umesto, jasno, *opredeljenje*; uz to, dalo bi se u ovako relativno improvizovanom, a u svakom slučaju selektivnom sledu razmišljanja, pozabaviti i proskribovanjem semantike nekih reči, kakva je bila upravo pominjana *opredeljenje* (u *Речнику српскохрватскога књижевног језика. Књига четврта. О-П. (одредбе-йрелјња)*. — Матица српска, Нови Сад, 1971, 1635 stoji zapisano: 1. одлука, избор између разних могућности, заузимање одређеног става йрема коме или чему: |...| 2. утврђивање, одређивање. |...| 3. задатак, задужење, распоред. |...| 4. оно што је некоме суђено, усуд, судбина. |...|), a ova imenica, pod uplivom upravo govorne i pisane prakse političara iz godine u godinu, sada već eruptivno, povećava vlastiti semantički potencijal, osiromašuje jezik mnogoznačnošću koja, opet, uklanja iz upotrebe nizove drugih leksema sa sasvim specifičnim značenjem i prostorom upotrebe u jezičkim i nejezičkim kontekstima. Tako je to postala, može biti, i reč sa najviše „značenja“ u savremenom srpskohrvatskom (sada ne i standardnom) jeziku uopšte. Tako se reč *opredeljenje* može već čuti i u značenju ogromne većine često prethodno već institucionalizovanih mentalno-socijalno-verbalnih operacija tipa „mišljenje“, „stav“, „sud“, „cilj“, „zadatak“, „želja“, „dogovor“, „zaključak“, „volja“, „odluка“, „shvatanje“, „obaveza“, „namera“, „rešenje“, „zamisao“, pa čak i „opredeljenje“, zatim „smernica“, „pozicija“, „izbor“, „zauzimanje stava“, „zadatak“, „zaduženje“, „zahtev“, „ocena“, „zakon“, „vrednovanje“, „alternativa“, „određivanje“, „presuda“, „nalog“, „namisao“, „pravilo“, „određenje“, „odlučnost“, „stanovište“, „determinanta“, „norma“, „propis“, „sporazum“, „prihvatanje“, „pristajanje uz“, „odredište (destinacija)“, „orijentacija“, i tako dalje. Dakle — reč kao svoje

vrste glotofag (fonološki, morfološki, semantički — pa, napokon, i leks ički)! Isto tako, prikazivač moli autora da razmisli, ali da ga ne preduhitri u o nome što je tek u jednom delu knjige nagovestio, o nekoj vrsti „neodređenoga člana“ u jeziku političara (i to bi trebalo proskribovati, jer „nedoređeni član“ komunikacijske svrhe nema ukoliko mu se ne pronade opozit — neka vrsta „određenoga člana“). To su, recimo, semantički po pravilu (u ovakvom „značenju“) potpuno prazne reči tipa: *jedan, neki, (ne)kakav, izvestan, stanovit, svojevrsan, određeni* (u značenju „neodređeni“), *pojedini, različiti, postojeći, odgovarajući*, (ukoliko reči tipa *dāti, odnosi, pomenuti, definisani, rečeni, navedeni, dčtīčni, spominjani, imenovani, označeni, naznačeni* i još neke nisu upravo zamenci člana određenoga tipa?). Razlozi za pojave ove vrste ponovo su ekstralingvističke prirode i leže u već pominjanoj motivisanosti za mistifikovanje jezikom. Naredno od pitanja veće važnosti i dalekosežnosti, barem u praktičnom istraživačkom i normativističkom smislu, i za autora knjige (možda), i za prikazivača, jeste: ne bi li bilo ubuduće uputno u ovakvim prilikama zalaziti, kada je u pitanju kultivisanje i rekonstruisanje norme, dakle neprekinuti proces jezičke standa. dizacije, jezičkog planiranje i jezičke politike napokon, i u dileme koje proističu iz uvida u jezičke pojave sa razine već stabilnije (u odnosu, na primer, na leksiku) i vremenski duže i temeljnije identifikovane, popisane i propisane — gramatičke građe (ilustracije radi, u sudbinu „kratkih“ akcenata, postakcenatskog kvantiteta, „prenošenja“ akcenta na proklitiku, pridevskoga vida, potencijala II, imperfekta, distribucije i frekvencije aorista i pluskvamperfekta, nominalizacionih procesa, težnji ka predikatskoj dekompoziciji, produktivnosti glagolskoga lika i nekih aspektualnih relacija, nekada produktivnih tvorbenih modela i onih novonastalih, glagolske, imeničke „rekcije“ i frazeoloških modela, „slovenskog“ genitiva s negacijom, ulančavanja slobodnih genitiva, paradigme nekih brojeva, „apsolutnih“ konstrukcija, morfologije potencijala I, parcelisanja rečenica u pisanom obliku, produktivnosti pojedinih rečeničnih modela, organizovanja teksta s uvidom u intonacijske rečenične varijacije, sintaksičke konsekvence i morfološke adaptacije indeklinabilnih posuđenica, itd.).

U svakom slučaju, može se na kraju ovog, pomalo „raspričanog“ prikazivanja, slobodno reći da su dva osnovna doprinosa ove knjige Miloša Okuke i lingvističkoj publici, i lingvističkoj struci — uz napomenu kako bi bilo dobro kada bi bila dostupna i drugima. (I) Njome se nastavlja tradicija brige o jeziku u smislu njegovog kultivisanja („negovanja kulture pisane i govorene reči“), uprkos svemu, još uvek nedostatnog, i neorganizovanog, a kadrovski često nedoraslog. A upravo je tu jedan od najvažnijih segmenata u niski onih kroz koje normativni procesi moraju prolaziti na putu ka stvaranju i obnavljanju fleksibilnog, funkcionalnog i efikasnog, dakle svrshodnog jezičkog standarda. Istina, neko je nekada pratio (premda, statistički gledano, nepouzdan) šta se od jezičkih „zabrana“ zapisivanih u međuratnim čitanijim dnevnim glasilima održalo u današnjem jeziku, a kakva je u istom slučaju bivala sudbina „preporuka“ koje su, razume se, pisali isti autori i u istim tim glasilima pri tom. Rezultat je bio neveseo za one koji se mašaju pothvata ove vrste — pa i za same pothvate, svakako. Naravoučenije je, čini se bar,

jasno: valja istrajati, ali se prethodno i dobro opremiti i temeljno organizovati, motive i načela po kojima bi se poslovi ove vrste radili iznova pretresti i usaglasiti, kadar školovati a poslove što je moguće ravnomernije podeliti; sve sa željom da standardni jezik kroz normu ne policentrizujemo, nego da ga usavršavamo kako bi, i u komunikacijskim, i u stvaralačkim, i u svim preostalim njegovim funkcijama, bio u jednakoj meri, već je rečeno, fleksibilan funkcionalan, efikasan, i prema tome, svrsishodan. (II) Knjiga nas suočava s ozbiljnim pitanjima vođenja jezičke politike kod nas i s novim nedoumicama — ne samo u pogledu toga kako šta iz jezika u govorenom ili pisanom obliku upotrebiti, već i kako pomenutu jezičku politiku, barem na pravim (socio)-lingvističkim temeljima, voditi.

Novi Sad

Milorad Radovanović

ЈОСИП БАОТИЋ, Икавскошћакавски говор у околини Дервенте, Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник, књ. IV, Сарајево 1983, 7—208.

У фази српскохрватских дијалектолошких истраживања коју чини вријеме после другог свјетског рата у великој мјери је употпуњена слика наших народних говора. Томе је, свакако, допринио пораст броја истраживача у дијалектологији, али су значајну улогу одиграле и дијалектолошке публикације које су се, уз наслијеђени Српски дијалектолошки зборник, у том периоду појавиле — Хрватски дијалектолошки зборник и Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник, прије свега.

Рад Јосипа Баотића *Икавскошћакавски говор у околини Дервенте* представља лијеп допринос у испитивању говора српскохрватског језичког подручја. Он обрађује један говор у околини Дервенте који је у литератури био регистрован као „оаза икавског говора посавског типа“, а за који Баотић, међутим, даје другачију класификацију: јесте у питању оаза, али не посавског већ јужношћакавског икавског говора. То је говор Хрвата досељених на ово подручје из Далмације и западне Херцеговине, углавном у 17. стољењу. Примарни рефлекс јата је овдје икавски па дуго јат даје дуго *и* а кратко јат — кратко *и*. Такав рефлекс је донесен из миграционих крајева. Стара група *сѣј* дала је *шћ*, а група *здј* — *жћ*. Са, икавским рефлексом јата и рефлексима *шћ* и *жћ* из старог краја донесена је и новоштокавска акцентуација. Села чији говор обрађује Баотић у дервентском крају оивичена су с југа икавско-јекавским говорима посавског, а са сјевера јекавским говором источнохерцеговачког типа.

Баотић не посматра само икавскошћакавски говор у овом крају, већ и остале говоре (у попису у раду је 40 села, а у подацима налазимо конфесионалну припадност, број становника одређене националности, број стариначких и досељених породица, тј. становника и др.), тако да успјешније може да упоређује лингвистичке појаве различитим идиолектима. Детаљнија посматрања и анализу аутор је чинио на чисто икавскошћакавским пунктовима (четири пункта), од којих су три лоцирана у центру икавскошћакавске зоне, а један је насељен икавскошћакавским становништвом које се нашло у јекавскошћакавском православном окружењу.

Аутор се служио методологијом која му је обезбиједила аутентичне податке испитиваног говора, а упоређења са осталим говорима, посебно

на дервентском подручју, омогућила су му да изводи општије дијалектолошке закључке. На тај начин смо добили веома информативан рад, утемељен на успјешним огледима српскохрватске дијалектологије. Баотићева анализа заиста аргументовано показује да се говор који он обрађује мора посматрати независно од ранијих класификација, тј. треба га посматрати не као посавски икавски говор, већ као икавскошћакавски говор јужнога типа.

Монографија представља докторску дисертацију одбрањену на Филозофском факултету у Новом Саду (пред комисијом у саставу: П. Ивић, Д. Петровић и Ј. Јерковић). Подијељена је на пет већих цјелина: I — Увод (21—47); II — Фонетске особине — Вокализам, Консонантизам, Акцент (43—121); III — Морфолошке особине — Именице, Замјенице, Придјиви, Бројеви, Глаголи, Прилози и партикуле, Везници (122—155); IV — Синтаксичке особине — Употреба падежа, Из синтаксе глагола, Напомене о реченици (156—174); V — Закључна разматрања (175—185). На почетку књиге је исцрпан списак скраћеница и литературе (13—20), који показује одличну информисаност аутора, а на крају је двадесетак текстова који су фонолошки представљен живи говор одабраних информатора (195—205) и три карте (Демографска структура дервентског краја, Рефлекси групе *йр* у насељима са хрватским становништвом и Рефлекси гласа *ѣ* у насељима са хрватским становништвом).

Аутор нас обавјештава да је за проучавање степена удаљавања од матичног (у мјестима миграције) овај говор непогодан, јер се „не ослања на матични говор те је као оаза на јекавском подручју претрпио највеће промјене.“ О тим промјенама Баотић у анализи говори доста детаљно и убједљиво. Подаци показују да је овај говор на дервентском подручју „дуго чинио компактну и засебну цјелину“, али је под утицајем сусједних говора „уједначен“ са њима, углавном на његову штету, „чак и када је у питању рефлекс *ѣ*, у тој мјери да је он ближи јекавскошћакавским него икавскошћакавским говорима данас.“

Како смо истакли, аутор посматра језичку ситуацију у 40 села, међу којима су четири која су испитивана детаљније (остало су „контролни“ пунктови). Посебна пажња је посвећена пунктовима чије становништво јаче чува традицију о „старом крају“, тј. о икавскошћакавској Херцеговини и икавскошћакавској Далмацији. Упркос утицају јекавског говора, жаришно икавско подручје овдје је могуће утврдити. Чак је то жариште радијално ширило свој утицај на околне јекавске говоре, који је слабио како се ишло ка истоку од анализираних пунктова. Правих граница међу икавскошћакавским и јекавскошћакавским говорима на овом подручју нема, изоглосе и појединачне особине су им јако изукрштане. Па ипак, икавскошћакавски говор у дервентском крају, упркос свему, чини оазу створену након досељавања с југа. Овај говор нема значајне особине које имају икавскошћакавски говори посавског типа, какав је, нпр., метатонијски акут.

У поглављу Фонетске особине аутор детаљно обрађује гласовне и прозодијске особине овога говора. Вокализам карактерише пет стандардних српскохрватских вокала и вокално *р*. У одређеним позицијама, „у

слоготворној функцији, али много рјеђе него у неким нашим штокавским говорима, могу се наћи и сонанти *л* и *н* у домаћим ријечима са редуктованим вокалима и ријечима из других језика кад нису претрпјеле фонолошку адаптацију⁶⁶, што је иначе особина и још неких босанских говора (нарочито када је у питању и овдје изражена елизија вокала *и*).

Одступања од стандарда у артикулацији вокала крећу се у домену који је познат и у многим другим српскохрватским говорима: затварање *а* према *е* (= *ä*, али не од полугласника), као у примјерима *ноћас*, *вашир* и сл.; замјена *а* гласом *е* у примјерима *вребан*, *ресте* (3. л. сг. през.); замјена *а* гласом *и* у примјерима типа: *достити*, *диљи*, *миљи* 'маћи' и сл. Наравно, ниједна од ових појава није непозната и неким другим нашим говорима. Аутор истиче да се вокално *р* испред *о* насталог од *л* девокализује у облицима типа *умро* (тако и *саиџро*, *оџро*, *заџро*), „али је сачувало вокалску вриједност у сусједству са вокалима последице испадања гласа *х*: *вровни* суд, *врови* брда, на *вру*, *немој краић*.“

Иако је примарни рефлекс јата *и*, због утицаја јекавске околине и код најстаријих информатора јављају се и јекавски ликови, а ту и тамо и екавски, и ондје гдје се не би очекивали, нпр. *џерају*, *наџерала*, *наџред*, *овде*, *железо*, *цели*, *џросвети* и др. А као примарне екавизме Баотић наводи: *брза*, *цесџа/шесџа*, *сџарешина*, *зеница*, облике глагола *џераџи* и глаголе изведене од њега префиксацијом. Ово је појава која карактерише и говор Имотске крајине и Бекије (једног од миграционих крајева дервентских икавошћакаваца). Највећи број екавизама, каже Баотић, унесен је из сусједних јекавских говора, „мада су неки, вјероватно, настали и у процесу јекавизације.“ Најстандарднији су овдје они екавизми који „имају ослонац и у норми стандардног језика.“

Икавизми се јављају у свим случајевима који су карактеристични за икавске говоре и „та чињеница најувјерљивије говори да су они очувана икавштина, тј. аутохтона језичка црта у говору тог становништва а да су јекавизми, чак и када су бројнији, само посљедица утицаја са стране.“

Ни у консонантизму нема појава које нијесу познате и у другим говорима овога типа. С обзиром на то, природно је то што је овдје непознат глас *х*.

Природу консонантизма Баотић је коректно описао. Штета је, међутим, што није подробније објаснио природу неких гласова, какви су, рецимо, латерали, па не знамо да ли се, нпр., јавља и веларизовано *л* у финалној позицији, односно испред „тврдих“ вокала, испред неких сугласника и сл.

Изговор африката је стандардан.

Од група помињемо само да је *сџј* дало *шћ*, а *зђ* — *жћ*, као и у другим шћакавским говорима. Овај рефлекс донесен је из старог завичаја, истиче аутор. Група *јџ* дала је *ћ*, а група *јд* је у знатном степену очувана. У облицима глагола *доћи* превагу имају ликови са *јд* (*дојдем*, *дојде* итд.), а ликови са *ћ* су ређи. Баотић сматра да су икавошћакавци у околини Дервенте групу *јд* у „старом крају“ били скоро измијенили у *ћ*, па се

овдје вратила под утицајем околних шћакавских говора, јер се у њима она иначе чува више него у јужним шћакавским говорима (Баотић формулише да је ова група у дервентском крају „накнадно преузета“ од сусједних говора). За Баотића је важно да је прелаз *jd* у *ђ* „у матичним говорима дервентских икаваца завршен“, па је данашње стање у дервентском крају један од резултата дијалекатских мијешања.

У овом говору јотују се испред *je* од јата само *н* и *л*, док са *ӣ*, *д*, *с* и *з* то није случај. Само се у једном пункту поред *дид* чује и *ђед*, као и глас *ѓ* у коријену *ѓед*. У једном пункту је забиљежио и *међед*, али у функцији надимка.

Акцентски систем овог говора је стандардни новоштокавски. Ријетка су одступања од познате новоштокавске дистрибуције прозодијских јединица, а и она су везана за стране ријечи или домаће сложенице. Чува се добро неакцентовани квантитет, а преношење акцента на проклитику има висок степен досљедности у свим категоријама ријечи.

И морфолошке особине овог говора не доносе нам неке непознанице. Извјесна одступања у облицима су у односу на стандард, а не у односу на овај тип говора у другим крајевима, па ни у односу на многе друге српскохрватске говоре. Поменимо неке особине: у генитиву плурала именица прве деклинације јавља се и нулта морфема (*dān* = дана), јављају се наставци *-ом* у инстр. синг. именица треће врсте (*кошћом*, *ићом*), а у пл. *-и* (*сйвари*, *зайовиди* = стварима, заповидима) и *-им* (*сйварим* = стварима); из глаголског система ишчезли су као облици имперфекат и глаголски прилог прошли, а плусквамперфекат је риједак, у трпном придјеву глагола VII врсте честа је замјена форманта *-н* формантом *-ӣ*, па имамо ликове типа *исйлайӣӣӣо* 'исплаћено', *урадӣӣӣо* 'урађено'.

У закључним разматрањима аутор прави синтетички преглед икавскошћакавског говора у околини Дервенте, а затим пише о његовом односу према другим говорима, посебно се задржавајући на односу према матичним шћакавским и јекавскошћакавским говорима, према говору Муслимана на дервентском подручју, и на крају — о односу овог говора и јекавскоштокавског идиома у околини Дервенте.

Да закључимо. Како смо већ нагласили, ова Баотићева студија на завидном квалитативном нивоу употпуњава слику српскохрватских говора, посебно икавскошћакавских, солидно разграничава говорно шаренило дервентског краја, а у пуној мјери освјетљава икавскошћакавску оазу јужношћакавског говорног типа у околини Дервенте.

Београд

Д. Ђушић

Čakavisch-deutsches Lexikon: *Teil I* von Mate Hraste und Petar Šimunović (unter Mitarbeit und Redaktion von Reinhold Olesch), Slavistische Forschungen 25/I, Köln-Wien 1979, LX str. + 1416 stubaca; *Teil II, Deutsches Wortregister*, herausgegeben von Reinhold Olesch und Petar Šimunović, Slavistische Forschungen 25/II, Köln-Wien 1981, 253 str.; *Teil III, Čakavische Texte*, herausgegeben von Petar Šimunović und Reinhold Olesch, Slavistische Forschungen 25/III, Köln-Wien 1983, str. XVII—XXXIX + 620 (+ 7 karata).

I

1. Iako dijalektologija spada među najplodnije serbokroatističke discipline, dijalekatska leksikografija bila je, doskora, i obimom i kvalitetom relativno skromna¹. Utoliko je pojava jednog dela ovakvog obima i nivoa obrade značajnija.

2. Čakavsko-nemački rečnik zasnovao je, kako saznajemo iz Predgovora (Vorwort), Mate Hraste, a nako n Hrastine smrti njegov rad je nastavio i završio Petar Šimunović. Osim njih dvojice i urednika Rajnholda Oleša (Reinhold Olesch), na izradi ovoga dela saradivali su i B. Finka, M. Lončarić, J.-G. Glombica (Glombitza), V. Kesler (W. Kessler) i A. Lauhaus.

Delo je, inače, nastalo u saradnji Slavističkog instituta Univerziteta u Kelnu sa Institutom za jezik JAZU (danas: Zavod za jezik IFF).

3. Uvod (Einführung) napisao je P. Šimunović. Iza tako skromnog naslova krije se, međutim, jedan fini sintetički prikaz govora srednjodalmatinskih ostrva, pre svega Brača, Hvara i Visa (neka vrsta kratke čakavske gramatike). Šimunović je sistematski i pregledno izložio osnovne fonetske, fonološke, prozodijske i morfološke osobine ovoga govora, ilustrujući ih reprezentativnim primerima.

Kao osnova za ovaj pregled poslužio je, kako sam autor kaže, materijal iz Rečnika. Da je iskorišćena građa iz tekstova koji se nalaze u III tomu, onda bi i deo o sintaksi bio potpuniji. Ovo bi bilo tim dragocenije što je čakavska sintaksa, po Šimunovićevim rečima, još uvek nedovoljno ispitana.

¹ Domete i perspektive naše dijalekatske leksikografije daje S. Zajceva u članku *Дијалекатски речници као база за савремена лингвистичка истраживања*, zbornik „Лексикографија и лексикологија“, Београд — Нови Сад 1982, 69—76. Isp. i članak naveden u napomeni br. 6.

O leksici i onomastici se, razumljivo, govori još manje, jer nju nalazimo u Rečniku. U svakom slučaju, ovaj pregled ima vrednosti ne samo kao uvod i dopuna uz Rečnik nego i kao zasebno delo².

4. Između Predgovora i Uvoda nalazi se beleška R. Oleša o tome kako je leksička građa prezentirana u Rečniku, tj. kako je on strukturiran i kako se njime služiti (Zur Anordnung und Behandlung des Wortschatzes). Na ovu ćemo se belešku pozivati kasnije više puta.

Napomenimo još da se ispred rečničkog dela nalazi navedena prilično obimna (ali nekompletna) rečnička, dijalektološka i druga relevantna literatura (XLVIII—LVII)³, skraćene korišćenih izvora i punktova, tehničke skraćene i znaci, te slova u alfabetskom redosledu. Sve je to učinjeno jasno i pregledno, mada poneka dodatna napomena ne bi bila naodmet (npr. o tome kako je korišćena građa iz dela navedenih pod naslovom „Abkürzungen der Quellenhinweise“).

5. Osnovno, najvažnije mesto u trotomnom delu objavljenom pod naslovom Čakavisches Lexikon zauzima Rečnik (Lexikon), pa će o njemu i najviše biti reči (pre svega kao o leksikografskom ostvarenju).

U Rečniku je, kako nas u Predgovoru obaveštava R. Oleš, predstavljeno čakavsko rečničko blago srednje Dalmacije, ponajviše ostrva Hvar, Brač i Vis. Tako dolazimo do saznanja da Čakavisches Lexikon rečničkim delom pruža manje no što bi se to po naslovu moglo zaključiti (obuhvata samo deo čakavske oblasti), ali tu manjkavost obilato nadoknađuje mnogo čime drugim što ne bismo očekivali od ovako nazvanog dela.

Na strani LVIII naznačena su kao izvori građe i ranije objavljena dela (ukupno dvanaest, mahom rečnika i dijalektoloških radova). Koliko se letimičnim uvidom u Rečnik moglo utvrditi, iz tih se dela ne navode odrednice već se samo konstatuje da je etimološki ista leksema zabeležena i u nekom od njih⁴. To je, u svakom slučaju, dragocen podatak. Na žalost, ne navodi se i lik te reči iz drugog govora, pa ne znamo da li je (prozodijski, fonetski, morfološki) isti kao i u odrednici ili ne. A do nekih se od tih navođenih izvora danas teško može doći.

6. Ovo je, dakle, regionalni dijalekatski rečnik i istovremeno diferencijalni rečnik za celo čakavsko područje. On je, međutim, za govor čiju leksiku donosi kompletan⁵.

² Neki sitniji propusti (poput uvršćivanja imenica *posòl*, *pòsla* i *stegnò* u grupu imenica tipa *mòst*) ne mogu to osporiti.

³ Interesantno je da se tu navodi samo „Дијалектологија српскохрватског језика“ P. Ivića na našem a ne i ona druga (i drukčija) na nemačkom jeziku, a ne pomini nju se ni neki drugi radovi koji se neposredno tiču čakavštine (među njima i oni A. Belića, B. Finke, P. Ivića, R. Boškovića i dr.). Potpuniju bibliografiju o čakavskim govorima nalazimo, međutim, u III tomu.

⁴ „Für die Hinweise auf andere lexikalische Quellen war allein die etymologische Identität des Wortes ausschlaggebend“ (R. Olesch, X).

⁵ Takav tip dijalekatskog rečnika bio bi poželjan i za govor koji je srodniji i gramatički i leksički bliži književnom, ali su autori rečnika govora poput ovoga ovde obrađenog, ipak, u prednosti: svaka leksema koju oni navedu nije samo podatak nego i v a ž a n podatak.

Autori Čakavsko-nemačkog rečnika ne govore o eventualnim dilemama u vezi s izborom reči ili o drugim metodološkim problemima.

Ovaj Rečnik obuhvata, kako u Uvodu kaže P. Šimunović, samo mali deo onomastičkog materijala srednjodalmatinskih ostrva Hvar, Brač i Vis. S obzirom na to da je taj materijal uklopljen u Rečnik, u tome je, zaista, nađena prava mera⁶. Uneta su, uglavnom, imena mesta ili neki drugi značajniji mikrotoponimi, kao i neki opštepoznati toponimi (npr. *Zogrëb*) ili makrotoponimi (npr. *Jugoslāvija*, *Špañòlska*). Navode se i odgovarajući ktetici i etnici, ali ovi drugi, začudo, i začudo sistematski, malim slovom (npr. *jugoslavěn*, *jugoslavěvka*, *trogirānin*, *trogirānka* itd.)⁷.

Antroponimi su brojniji, a navedeni su, kao posebne odrednice, i prisvojni pridevi od ličnih imena (i oni, opet dosledno, malim slovom): *abrōmov*, *agustīnov*, *jovanīnin*, *jovanīnov* i sl.⁸

7. Za razliku od nekih velikih opštesrpskohrvatskih rečnika ili rečnika književnog jezika (npr. R. JAZU, R. SANU, R. MS—MH), ovaj rečnik donosi i tzv. skaredne reči⁹. One predstavljaju sastavni deo leksičkog fonda toga govora, pa je njihovo unošenje razumljivo, pogotovu ako se ima u vidu činjenica da je i to učinjeno s merom¹⁰.

8. Rečnik sadrži bogato zasvedočenu leksiku iz raznih oblasti materijalne i duhovne kulture, leksiku koja nema samo dijalektološki nego i sociološki, etnološki i istorijski značaj; u njemu nalazimo i brojne termine iz raznih oblasti, između ostalog, i iz zoologije i botanike.

Nismo naišli na podatak o broju leksičkih jedinica koje sadrži ovaj rečnik. Prema našem sasvim provizornom prebrojavanju radi se o oko 20 000 (?) odrednica (natuknica). Zaista, impozantna brojka. Po tome je, ali ne samo po tome, u nas ovaj rečnik bez premca u svojoj vrsti. Doduše, ta bi brojka bila nešto manja da je u nekim slučajevima primenjen drukčiji leksikografski postupak. Tako su, na primer, nerefleksivna i reflektivna forma glagola date kao za sebnе odrednice, što nije uobičajeno u savremenoj srpskohrvatskoj leksikografiji, ali nije i neopravdano (npr. *izjūbit* — *izjūbit se*, *namūčit* — *namūčit se* i sl.)¹¹

Čini se, međutim, da nema dovoljno opravdanja za uspostavljanje odrednice od trpno g glagolskog prideva i kada je u njemu sačuvano glagolsko

⁶ To nije, na primer, slučaj s „Речником косовско-метохиског дијалекта“ Gl. Elezovića, koji ima „mnogo onomastičke građe — što je dobro za onomastiku, ali nije dobitak za dijalekatsku leksikografiju“ (D. Petrović, *Проблеми и изледи српскохрватске дијалекатске лексикографије*, zbornik „Лексикографија и лексикологија“, 196).

⁷ Možda je, ipak, šteta što u ovako koncipiranom trotomnom delu (koje nije samo rečnik) nije našla mesta i kompletna onomastička građa srednjodalmatinskih ostrva. No, u tom bi je slučaju svakako trebalo posebno, izdvojeno obraditi.

⁸ Kad su u pitanju opšti opisni rečnici, „prisvojni pridevi od ličnih imena nemaju mesta u leksičkom nizu, zato što se automatski izvode od svih imena i ne predstavljaju leksičku nego paradigmatSKU pojavu“ kaže M. Pešikan (*О селекцији речи у описним речницима*, zbornik „Лексикографија и лексикологија“, 210). Dijalekatski rečnici su, ipak, nešto drugo.

⁹ U Institutu za srpskohrvatski jezik u Beogradu planira se u dogledno vreme objavljivanje posebne sveske u sklopu Rečnika SANU.

¹⁰ Isto je to učinio Vuk u prvom izdanju „Српскога рјечника“, no on je zbog toga imao prilično problema (v. u *Појасову* P. Ivića Prosvetinom kritičkom izdanju ovoga dela, str. 46—48).

¹¹ Isti postupak primenio je još Vuk u „Српском рјечнику“.

značenje. Nisu, po našem mišljenju, posebne leksičke jedinice trp ni pridevi kao: *isprōžnien* u rečenici *Baril je isprōžnien*; *sāl ga mōžez vazēst* (isp. primer pod gl. *isprōžnīt*: *Isprōžnila son kāmencu i sāl več nimon ūja*), ni *obišen* u *Obišenega čovika se slimi i ukopō* (isp. pr. pod *obišit se*: *U našima mistima mālō se je kal kō obišit*), niti *očišćen* u *Očišćeno riba je u maška dūrū* (isp. pr. pod *očistit*: *Pōj očist cnd ribe i lešō(j) je za obiđ*), a nisu to ni *iskrivjen*, *ispācen*, *nabrūšen*, *naduvēn*, *najūšen*, *nakićen*, *nēnačet*, *obūlen* i dr. Ako je bilo razloga (prozodijskih, fonetskih, morfoloških) da se ti oblici navedu, to se moglo učiniti, ali, mislimo, pre pod glagolom nego kao posebne odrednice, bez ikakvog međusobnog povezivanja. No, ako ovakav postupak i ocenimo kao eventualni leksikografski propust, on za dijalektologiju predstavlja izvestan dobitak: znamo kako glase trpni pridevi mnogih glagola.

9. Fonetske varijante odrednice daju se zajedno ako se razlikuju samo prozodijski ili jednim jedinim glasom koji nije u prvom slogu (v. str. IX), npr. *rešpīr*; *rešpūr* odn. *arganēt*; *arganēt* i sl. Postoje i slučajevi u kojima su zastupljena oba kriterijuma, npr. *iskāšjot se* . . . *iskačjāt se*; — *bā re*; *barēn*; *bāren*.¹²

U odeljku o rasporedu građe ne govori se o morfološkim varijantama, ali smo zapazili da se one navode zajedno ako po a becednom redu slede jedna iza druge, npr. *brīv* . . . *m*; *brīva f*; — *šporakāōna*; *šporakāōņka*.

U ostalim slučajevima vrši se međusobno povezivanje fonetskih varijanata odrednice odn. morfoloških dubleta, a upotrebom različitih tehničkih znakova (dvostruke ili jednostruke strelice) ukazuje se, u izvesnoj meri i posredno, i na upotrebnu vrednost dotične varijante.

Inače, nema upućivanja na sinonimne odrednice ako se ne radi o fonetskim varijantama (str. XI), što znači da nisu međusobno povezane odrednice tipa *dōm-kūca*, *knēz-prīncip* i sl.

10. I u odrednicama i u primerima daju se, po pravilu, fonološki repretetanti glasova, s izuzetkom alofona *ŋ*, u pozicijama tipa *daņgūba*, *trūņka* (dosledno, ali mislimo nepotrebno). Sporadično se sreću i diftonozi *ao* (*marčāon*, *subitaōona*), *ie* (*Siēlca*), *oa* (*Milnoā*) i *uo* (*polžūor*) i sl. U primerima je takvih diftonga više (isp. samo *daōj*, *jedaōn*, s. v. „bašelāk“ i *ūon*, *muōj*, *brūod* u primeru pod „pribrodīt se“).

11. Jedan savremeni dijalektološki rečnik mora imati odrednice (i primere) s prozodijskim oznakama. Ima ih, naravno, i ovaj rečnik. Nije potrebno posebno isticati šta to znači za serbokroatistiku i slavistiku. Dovoljno je samo podsetiti na izuzetnu važnost čakavskoga prozodijskog sistema za proučavanje istorije prozodijskog sistema srpskohrvatskog i drugih slovenskih jezika, za rekonstrukciju praslovenskog prozodijskog sistema, ali i za savremena dijalektološka istraživanja.

Prozodijske oznake ima i fleksivni oblik koji se navodi uz glagole (1. ili, u određenim slučajevima, 3. lice sg. prezenta) i imenice (obično sam o gen. sg.).

¹² Specifična je situacija s leksemom *tvōrd* . . . ; *tvrd*, gde je jedini slog istovremeno i prvi i poslednji.

Prema R. Olešu (str. IX), kod imenica je genitiv „nur dann angegeben, wenn er akzentmässig von der Nominativform des Lemmas abweicht“. Srećom, u Rečniku se nalazi i gen. sg. imenica tipa *bubòtac*, *bubòlca*, *lākomac*, *lākonca*, *šidovac*, *šidovca*, *čòravac*, *čòravca*, *zubātac*, *zubāca*; *vītan*, *vītra* i sl., a nije loše ni što je dat uz *mīr*, *mīra*. U prvom slučaju razlozi za navođenje oblika genitiva su morfofonološke, a u ovom poslednjem prozodijske prirode.

Kod glagola nismo zapazili ostale oblike¹³, a pr ilično su retki i kod imenica. Navode se iz prozodijskih razloga (npr. lok. sg. imenica tipa *rūb* i *sōk*, iz morfoloških razloga (npr. nom. pl. *rāci* : *rāk*) ili i iz jednih i drugih (npr. svi padežni oblici izuzev vokativa uz imenice *dāška/daskà* i *rūkà*)¹⁴.

12. Iza eventualnog fleksivnog oblika i gramatičke oznake odrednice sledi odgovarajući književni oblik. On je jedina veza između čakavskog i jednog nečakavskog srpskohrvatskog idioma (bud ući da su deinicije nemačke), pa je utoliko njegovo navođenje dragocenije. Ono se vrši samo onda kada su čakavska i književna leksema „kosturom reči“ („in Wortkörper“) i etimološki podudarne, dok značenjska podudarnost nije uzimana u obzir (npr. uz *gūšćer* stoji knjiž. *gūštēr*, ali uz *prīncip* ne stoji „knez“).

Ukoliko književna reč ima dva prozodijska lika, navode se oba (npr. *zādruĝa/zādruĝa*) ili samo jedan, „češćić“ (npr. *nāmjera*)¹⁵.

Morfološki i tvorbeni dubleti po pravilu izostaju, pa se, na primer, uz čak. *atakāt*, *apelòvāt* daje samo knjiž. *atakivati*, *apelivati* (ne i „atakovati“, „apelovati“), uz čak. *desetòrica*, *osmòrica* i sl. daje se samo knjiž. *desetèrica*, *osmèrica* (ne i „desetorica“, „osmorica“), a uz čak. *divojčètina*, *dalečina* samo knjiž. *djevojčètina*, *dalečina* (ne i „djevojčina“, „djevojčura“ odn. „daljina“).¹⁶

Ponekad se, možda i pod uticajem čakavske odrednice, kao ekvivalent daje, po nama, lošiji književni oblik, npr. uz čak. *telīc* („Kalb“) knjiž. *tèlic* (umesto „tele“), uz čak. *uskroj* (*Stàn uskroj pūtà*) knjiž. *uskraj* (um. „ukraj“).

Prema principima primenjivanim u ovom rečniku podudarne su čak. reči *dirāt* (*se*), *lozòvačr*, *òbdon* („tagsüber“), *rafiĝa*, *raskròvīt se*, *tabakēra/tobakēra*, *tērmen*, *termòmetar*, *tišesina* ... s književnima „dirati (se)“, „lozovača“, „obdan“, „Španjolska“, „rafiĝa“, „raskraviti se“, „tabakera“, „termin“, „termometar“, „tjlesina“ ... pa nije jasno da li su ove druge slučajno izostale.¹⁷

¹³ Ali se zato katkad jave kao posebne odrednice (isp. *hòl*, *hòmo/hòlmo*, *hòte*, *hòlte*. . . imper. zu hodit).

¹⁴ Ne treba mnogo zamerati autorima Rečnika što su to činili nedosledno i nesistematično i što uz mnoge slične odrednice takvih oblika nema, jer su mnoge pojave objašnjene u Uvodu.

Iznenaduje, međutim, jedna druga stvar: nekih od leksema kojima su u Uvodu ilustrovane pojedine osobine govora srednjodalmatinskih ostrva nema u Rečniku (npr. *hòd*, *hròst*, *m šić*, *prohòd*, *volīt*, *zīd*).

¹⁵ Koliko je kriterijum „češćeg“ nepouzdan pokazuju primeri tipa *gròzd*, *gròzda* (s.v. *gròzd*), *ifus* (s.v. *tif*) ili *čupām* (: *čupati*) (s.v. *čupot*), koje bismo mi, ne s manje prava, proglasili „redim“.

¹⁶ Isp., ipak, *dòba/djèlìd̂ba* uz čak. *dìlbica*, *dātula/dātulja* uz čak. *dātar*.

¹⁷ Podsećamo samo da, npr., uz *mīra* stoji knjiž. *nāmjera*.

S obzirom na to da Rečnik ne daje etimologije reči stranoga porekla, šteta je što, na primer, uz čak. *gustêrna/gustîrna* stoji samo knjiž. *gustijerna*¹⁸ (a ne i „cisterna“) ili što uz čak. *gûndula* nije dat knjiž. ekvivalent „gondola“.

13. Kao što smo već uzgred rekli (a to se, uostalom, vidi i iz naslova knjige), značenja čakavskih reči prevedena su na nemački jezik.¹⁹ Čakavsko značenje identifikovano je nemačkim sinonimom (npr. *kjuč* . . . „Schlüssel“), opisnom definicijom (npr. *strahîvica* . . . „ängstliche Frau“) ili kombinovane (npr. *sansîrât* . . . „vermitteln, den Vermittler spielen“).

Prevod, po pravilu, izostaje kod određenih derivacionih kategorija (npr. kod većine deminutiva, glagolskih imenica, odnosnih i prisvojnih prideva i dr.). U takvim slučajevima se derivaciona reč upućuje na osnovnu, npr. *pârstîc* . . . m dem zu *pârst*; *šuşin ônie* . . . nom verb zu *šuşurât* (ali *litovoñe* . . . „Sommerfrische, Sommerurlaub“, *silovoñe* . . . „Vergewaltigung“) *biogralski* . . . adj zu Biograd; *marijômin* . . . adj poss zu Marijôna i sl.

Kod zbirnih imenica srećemo gramatičku definiciju (npr. *prûce* . . . coll zu *prût*), prevod (npr. *stîne* . . . „Gestein“) ili i jedno i drugo (npr. *grôzje* . . . *grôžje* . . . coll zu *grôzd* . . . „Trauben, Weintrauben“).

Ako je u Rečniku svršeni glagol ispred odgovarajućeg nesvršenog, onda se ovaj drugi upućuje na prvi, i obratno, npr. *rasušîvât se* . . . ⇒ *rasušît se*, ali *privît* . . . ⇒ *privîjât*. Ovo je i razumljivo s obzirom na to da bi nemačka definicija u oba slučaja bila, praktično, ista, mada bismo mi kriterijumu redosleda pretpostavili kriterijum svršenosti odn. nesvršenosti, tj upućivali bismo nesvršene glagole na odgovarajuće svršene redovno.

14. Većinu odrednica prate primeri njene upotrebe u rečenici. Ako odrednica ima više značenja, onda su i ona najčešće ilustrovana posebnim primerom. Primera nema u sve odrednice odn. uz sva njihova značenja, a obično izostaje uz deminutive, augmentative i sporedne leksičke varijante (s.v. *gredîca*, *pakêtić*, *pârstîc*, *piñâtica*, *prutić*, *zubîc*; *gredetîna*, *gredurîna*; *okjuçât*).²⁰

Saglasnost primera sa gramatičkom i semantičkom obradom odrednice vrlo je velika. Razloga za sumnju ima izuzetno retko, npr. uz adverb *špôrko/špôrko* stoji primer: *Čini mi se da je u negôvima račûnîma svê špôrko* — u kojem je „špôrko“ adjektiv a ne adverb.

15. U dosadašnjem izlaganju ukazali smo, između ostaloga, i na neke manje metodološke nedoslednosti u obradi građe. U principu je, međutim, Čakavsko-nemački rečnik koherentno i tako koncipirano delo da bi mnogim svojim rešenjima moglo poslužiti kao uzor. Ipak, njegovu najveću, zapravo neprolaznu vrednost čini bogata autentična čakavska građa, građa čija je i gramatička, semantička i leksikografska obrada i prezentacija na zavidnom nivou.

¹⁸ U Rečniku SANU ova je reč označena kao pokrajinska.

¹⁹ Tako nemački ostaje glavni strani naučni jezik naše, nešto šire shvaćene dijalektologije (isp. samo Vukov „Српски рјечник“, Rešetarove knjige o štokavskom naglasku i štokavskom dijalektu, „Die serbokroatischen Dialekte I“ P. Ivića i dr.).

²⁰ Nasuprot tome, zapazili smo u nekim primerima lekseme kojih nema kao odrednica (npr. *izlêtnk* pod „posêban“ ili *zabalât* pod „kvatropâši“ odn. *zabalâla* pod „zatrepot“), ali ne verujemo da ih je mnogo.

II

16. Drugi deo Čakavsko-nemačkog rečnika čini registar nemačkih reči upotrebljenih u prevodima značenja čakavskih leksema obrađenih na 1416 stubaca prvoga dela.²¹ To omogućuje dostupnost čakavskog leksičkog inventara govornicima i znalcima nemačkog jezika, a njih u svetu nauke, i inače, nije malo.

Kako saznajemo iz Napomene koja stoji ispred registra, odgovarajuće čakavske reči nisu ponavljane iz finansijskih razloga. Navodi se samo stubac na kojem se dotični nemački prevod nalazi.

Registar, međutim, ne treba gledati samo kao puko alfabetsko ređanje nemačkih reči i njihovo upućivanje na odgovarajuće stupce Rečnika. On, posredno, ukazuje i na bogatstvo i karakter čakavske leksike (isp., na primer, nem. *Fisch* i *Wein* i njihove izvedenice i složenice). On takođe, omogućuje pronalaženje čakavskih sinonima (čije međusobno povezivanje u Rečniku po pravilu izostaje), bio bi i od velike pomoći pri eventualnoj izradi sinonimnog čakavskog rečnika.

17. Ne znamo da li su priređivači imali nameru da, eventualno, izrade i registar književnih reči upotrebljenih u Rečniku uz odgovarajuće čakavske. U svakom slučaju — njega nema. Verovatno su i ovde posredi razlozi finansijske prirode. Mislimo da bi i on bio od velike koristi, pored ostalog i stoga što bi omogućio i onima koji slabije poznaju čakavski dijalekat da se s manje teškoća služe njegovim rečnikom. Da izvesnih teškoća može biti govore na, na primer, i ovakvi parovi: *dnđ* — *đlno*, *đrhuati* — *dār čot*, *igla* — *jaglājōgla*, *mōljac* — *mōj*, *pāzār* — *panzōr*, *třn* — *tōrno*, *třpak* — *tōrk* i sl.

Ovim, naravno, nimalo ne umanjujemo značaj nemačkog registra, za koji se može reći da je u svakom pogledu besprekorno urađen.

III

18. Čakavisches-deutsches Lexikon ima i svoj treći deo, objavljen s podnaslovom Čakavisches Texte (Čakavski tekstovi). Ako je drugi deo samo dopuna prvom, ovaj treći se može posmatrati i kao samostalna celina. U njemu se čakavština ogleda i na sinhronijskom i na dijahronijskom planu, i kao dija- lekatski i kao literarni idiom.²²

19. Šimunovićev Uvod tiče se ovoga puta čakavskog dijalekta u celini. U njemu dolaze od izražaja ne samo ranija saznanja o čakavskom dijalektu nego i najnovija dostignuća i rezultati naše (i ne samo naše) dijalektologije. Pomenućemo ovde samo ponešto od onoga što ovaj uvod sadrži.

²¹ Ovaj i treći deo imali smo u rukama zahvaljujući ljubaznosti i predusretljivosti prof. Pavla Ivića.

²² Priređivači ističu značaj ove i ovakve hrestomatije s obzirom na to da je čakavski dijalekat potisnut na uski pojas slovenskog juga (Šimunović, XXI) i da je danas ugrožena njegova samosvojnost „durch die Unilingualisierungstendenzen der štokavišen Staatssprache“ (Oleš, XIX).

a) U razvitku čakavskih dijalekata uočavaju se četiri faze: 1) faza zajedničkog razvitka sva tri naša osnovna dijalekta; 2) faza čakavsko-kajkavske zajednice; 3) faza zajedničkih čakavsko-štokavskih inovacija, npr. $\rho > u$, z i $v > a$, $l > u$, palatalni deklinacijski nastavci, $-m$ u 1. licu sg. prezenta; 4) faza čakavskih inovacija (od XIV veka, npr. $l > j$, $čk > šk$ i dr., sužavanje i diftongiziranje vokala o , a , e , gubljenje duala, gubljenje aorista i imperfekta i dr.

Šimunović kasnije s pravom ističe i značaj supstrata i nesrpskohrvatskih dijalekata i jezika u formiranju čakavskog dijalekta i nastajanju njegove današnje fizionomije.

b) Stari problem utvrđivanja ekskluzivnih čakavskih izoglosa izbegnut je nužnim kompromisom — navođenjem 23 karakteristične osobine. Stoga se napominje ne samo da to nisu sve čakavske karakteristike nego da nisu sve ni samo čakavske, ali da u kombinaciji s ostalim izoglosama pokazuju stepen osobenosti objavljenih čakavskih tekstova.

c) Od više podela čakavskih govora²³ u Uvodu se pominju dve. Na osnovu refleksa jata čakavski govori se dele na ekavske (na severoistoku), ikavske (na jugoistoku) i ekavsko-ikavske, zatim na jekavski lastovski i buzetski govor s neizmenjenim naglašenim $ě = e$.

Kombinacijom različitih kriterijuma P. Ivić je došao do osamnaest različitih osobina kojima suprotstavlja progresivni čakavski jugoistok arhaičnije severozapadu.²⁴ Šimunović ih u Uvodu navodi sve.

20. U globalnom rasporedu čakavskih dijalekatskih tekstova presudnu ulogu imala je prva podela, kombinovana s geografskim momentom: a) dalmatinsko-ikavski²⁵, b) ekavsko-ikavski, c) ekavski (i ikavski) istarski i d) čakavski u inostranstvu.

Iz ovoga se vidi da objavljeni tekstovi potiču iz svih čakavskih oblasti; zabeleženi su u mnogim mestima — od Lastova do Poreča i od Gradišća u Austriji do San Pedra u Kaliforniji. Beleženi su u različito vreme (između najstarijeg i najmlađeg ima oko sedam decenija) i od raznih zapisivača (njih oko četrdeset). Kako se ovde objavljuju u izvornoj verziji onako kako su bili objavljeni prvi put (očigledno fototipski), to se u njima ogleda svekoliko šarenilo metodologija i tehnika zapisivanja, znakova i pisama, lingvističke potkovanosti i spremnosti zapisivača, njihove pripadnosti različitim generacijama i lingvističkim pravcima i mnogo štošta drugo.

Ima, međutim, i dosta tekstova koji se ovde objavljuju prvi put. Neki potiču iz zaostavštine starih dijalektologa (npr. Ribarićevi), neki su naknadno obrađeni na osnovu magnetofonskog snimka (obično zapisi folkolorista), a najviše ih je zapisao sam Šimunović.

²³ V. A. Peco, „Pregled srpskohrvatskih dijalekata“, Beograd 1978, str. 142—152.

²⁴ Hrvatski dijalektološki zbornik 5 (1981), str. 67—91.

²⁵ Među dalmatinsko-ikavskim tekstovima nalazi se i *Popis toponima po brojevima na pomorskoj karti kornatskih ostrva* (str. 155—162).

On je i autor veoma korisnih beležaka ispred pojedinih tekstova ili grupa tekstova. One sadrže osnovne podatke o nekom govoru, zatim o zapisivaču, vremenenu zapisivanja, informatoru (ukoliko je poznat), grafičkom sistemu primenjenom u tekstu i dr. U nekim se slučajevima daju i ocene autentičnosti tekstova ili pouzdanosti zapisivača (npr. o M. Moskovljeviću na str. 101). Sve to omogućuje lakše snalaženje u složenoj čakavskoj materiji i u veoma raznorodnim čakavskim tekstovima.

Objavljeni tekstovi, inače, predstavljaju riznicu mnogobrojnih osobina čakavskih govora (od prozodijskih do sintaksičkih i stilističkih) i pružaju velike mogućnosti za dalju obradu i analize.

21. U odeljku Čakavisch als Sprache der Dichtung (Čakavski kao jezik poezije) objavljene su pesme čakavskih pesnika iz ikavsko-dalmatinske oblasti (Marina Franičevića, Stjepana Pulišelića, Drage Ivaniševića i Šime Vučetića), iz ekavsko-ikavske oblasti (Stjepana Vladimira Letinića, Nikole Kustića, Miroslava Kovačevića i Nikole Bonifačića Rožina), iz kastavske i istarske oblasti (Vladimira Nazora, Drage Gerviasa, Mate Balote i Zvane Črnje).

Pesme je prema izgovoru njihovih tvoraca akcentovao P. Šimunović (izuzev pesama M. Kovačevića koje je, na isti način, akcentovao M. Moguš). Pesme preminulih pesnika V. Nazora, D. Gervaisa i M. Balote preuzete su, s prozodijskim obeležjima, iz knjige *Nova čakavska lirika* (Zagreb 1961).

22. Pojava umetničkih tekstova u jednom prevashodno dijalektološkom delu predstavlja, u neku ruku, iznenađenje. Iznenađenje, i to ono koje će izazvati zadovoljstvo među istoričarima jezika, predstavlja i objavljivanje najstarijih pisanin čakavskih spomenika: 1) čuvene *Bašćanske plće* — najstarijeg hrvatskog pisanog spomenika uopšte — u glagoljičkom prepisu i latiničkoj transliteraciji (+ fotokopija); 2) najstarijeg ćiriličkog spomenika — *Povaljske povelje* (ćirilički prepis + fotokopija); 3) „*Reda i zakona*“ *zadarskih dominikanki iz 1355* — transliteracija najstarijeg dosad poznatog latiničkog spomenika na našem jeziku (+ fotokopija 2 lista odn. 4 strane) i 4) obimnog glagoljskog *Istarskog razvoda* — u latiničkoj transliteraciji (fotokopija prepisa iz Kršna, 1. list).

Svi su oni preuzeti iz ranijih izdanja: 1. od V. Štefanića iz *Enciklopedije Jugoslavije I* (Zagreb 1955), 2. iz monografije I. Ostojića *Benediktinska opatija u Povaljima na otoku Braču* (Split 1934), 3. iz istoimene rasprave D. Malić objavljene u *Raspravama Instituta za jezik* (Zagreb 1977) i 4. iz knjige J. Bratulića *Istarski razvod. Studija i tekst* (Pula 1978).

23. Treći tom Čakavsko-nemačkog rečnika sadrži i Rečnik uz tekstove (Glossar zu den Čakavischen Texten, obimnu Bibliografiju (Bibliographie), Registar (Register) (autora i mesta), Dodatak: Prilozi I i II delu Čakavsko-nemačkog rečnika (Anhang: Nachträge zu Teil I und II des Čakavisch-deutschen Lexikons), među kojima se nalaze i ispravke grešaka primećenih u Rečniku i 15 različitih karata (od kojih 7 izvan paginiranih stranica).

Tako ovaj tom, za razliku od prvoga (v.t. 5), pruža mnogo više no što to njegov naslov najavljuje.

IV

24. Očigledno je da se u toku uzrade sva tri dela Čakavsko-nemačkog rečnika menjala koncepcija i ambicija njegovih autora — što je donelo dobitak nauci, ali je donekle naškodilo jedinstvenosti i celovitosti dela.²⁶

No sve primedbe, neke možda i neopravdane a u svakom slučaju nevelikog značaja, ne mogu nas pokolebati u uverenju da je Čakavisch-deutsches Lexikon I, II, III kapitalno delo srpskohrvatske dijalekatske leksikografije i dijalektologije (pa i filologije, uopšte, delo neprolazne vrednosti koje će, nadajmo se, podstaći i na nova slična preguća.

Beograd

Miroslav Nikčić

---

²⁶ Upravo tu celovitost ističe Šimunović u Uvodu III toma.

ANTE ŠUPUK, O prezimenima, imenima i jeziku starog Šibenika, Šibenik (Povremena izdanja Muzeja grada Šibenika), svezak 6, 1981, str. 1—150.

Knjiga o kojoj će biti riječi u ovom prikazu spada u značajnije iz opusa prof. Ante Šupuka i bitna je za spoznaje historijsko-lingvističkog aspekta života starog Šibenika. Ovaj istaknuti kulturni radnik, iako istraživačkom radoznalošću vezan za svoj rodni grad u kojem i živi, zaslužuje attribute koji su iznad ovih uobičajenih svedenih pod frazu lokalni ili zavičajni istraživač. Dapače, svojim je ustrajnim i strpljivim radom zadužio našu lingvistikku.¹

Stari je Šibenik od svoga postanka (1066. godine) imao veoma burnu prošlost, a njen se djelić otkriva i kroz jezično tkivo nastalo na osnovu dokumenata iz XVII vijeka koje ovom knjigom osvjetljava prof. Šupuk.

Knjiga je nastala od tri rada pisana u vremenu od 1971. do 1979. godine, spretno ukomponovana tako da čine jednu cjelinu, jedan pogled na jezično 'stanje' Šibenika u vrijeme kad je doživljavao svoje mijene, ali i zadržavao neke jezične konstante. Prva dva rada u knjizi su onomastičke naravi, a treći razmatra jezične osobine jednog nepoznatog dokumenta iz XVII vijeka.

Prvi rad pod nazivom „*Antroponimija Šibenika*“ ima i podnaslov „*Povijesni pregled od XIV do početka XIX stoljeća*“, čime autor zapravo ograničava vrijeme s dijahrone ravni na kojoj će razmatrati antroponimijske pojave starog Šibenika. Ovaj je rad u neku ruku *sinteza* onoga što je autor već objavio² ili ima nakanu da objavi. Nakon uvodnih opšteistorijskih odrednica autor daje prikaz prezimena i imena starog Šibenika od XIV do XIX vijeka. Zašto je rasprava omeđena upravo ovim vre menom, autor sam kaže: „... s razlogom

¹ Mislim da ovu tvrdnju, pored knjige o kojoj je riječ, najbolje mogu potkrijepiti djela ovoga autora: *Šibenski glagoljski spomenici*, JAZU, Zagreb 1957. i *Šibenski govor*, Pitanja književnosti i jezika, knjiga IV i V, sveska B, Sarajevo 1957—1958.

² Među značajnije radove koje je objavio prof. Šupuk spadaju: *Klasifikacija prezimena po značenju*, Jezik broj 4, Zagreb 1967/68.; *Dalmatinski nahodimci*, Zadarska revija broj 3, 1970.; *Matrikula Bratovštine sv. Marije u Šibeniku*, Arhivski vjesnik, Zagreb 1974/75.; *Šibenski Liber baptizorum (1581—1590), njegova antroponimna grada i osobitosti te antroponimije*, Institut za hrvatsku povijest, Radovi 7, Zagreb 1975.; *Matrikula Bratovštine blažene Marije u šibenskom Varošu iz godine 1452*, Čakavska rič Split, 1976.; *Antroponimna grada XV stoljeća iz šibenskih matrikula Sv. Marije i Sv. Duha*, Zagreb 1979, Onomastica jugoslavica, vol. 8, str. 137—170.

što je malo zabilježeno takve antroponimne građe i što je do XIV stoljeća u upotrebi gotovo samo jednoimeni sustav.³

Dok su prema Šupuku u XIV vijeku dominantna narodna jednočlana imena od osnova (ili baza) *dobro-*, *drag-*, *rad-*, *vuk-*, i dr. i dvočlana imena tipa *Dobrogosticg*, *Mildruzicg*⁴ i sl., a biblijska su tek sporadična, u XV vijeku se antroponimna slika mijenja; svetačka imena uzimlju sve više maha, ali su još uvijek u većini imena s narodnom osnovom. U ovom istorijskom razdoblju u antroponimiji Šibenika još su brojna dvočlana prezimena ponajviše s narodnom osnovom u drugom dijelu *-slav*, a rjeđe *-brat*, *-drag*, *-gost*, *-men*, *-mer*, *-mir*. I krug jednočlanih narodnih antroponimskih osnova se širi; pored onih iz XIV vijeka tu su *grub-*, *mil-*, *bil-*, *gaj-*, *ljub-*, *prib-*, *stan-*, *stoj-*, i dr., dakle, osnove koje i danas srećemo u osnovama šibenskih prezimena i imena; i ne samo šibenskih.

Nadimačka prezimena javljaju se u XV vijeku i kao rezultat procvata trgovine i zanatstva pa tako srećemo prezimena po zanimanju: *Chamenarich* (: Kamenarić), *Loyarich* (: Lojarić), *Pechiarich* (: Pekarić), ali i prezimena s mjesnom indikacijom: *Stognanin* (: Stonjanin), *Trignanin* (: Kninjanin), te prezimena s naznakama duševnih ili tjelesnih osobina: *Garbesich* (: Grbešić), *Hromich* (. Hromić, Romić), *Slipcich* (: Slipčić). Prezimena iz prekomorskih zemalja su u ovom razdoblju rijetka; navedeno ih je u ovom radu svega desetak i sva su odreda romanskog porijekla.

Dajući opštu sliku o antroponimijskom sistemu, pisac nam doslovno kaže da je u sistemu imena i prezimena „... čakavska antroponimna struktura starog Šibenika...“⁵ ali je i s obzirom na teško razumijevanje latiničke grafije toga doba teško utvrditi siguran znak čakavštine, ako se izuzme vokal *a* pred konsonantom *r*, npr. u prezimenu *Garbasich* (: Grbašić).

Antroponimni temelji starog Šibenika zaokružuju se u XVI vijeku bez obzira na to koliko se novosti nataložilo na te temelje. Tu je u prvom redu pojava velikog broja biblijskih i svetačkih imena i prezimena kao rezultat utjecaja politike katoličke crkve nakon Tridentskog koncila 1563. godine.⁶ Dvočlana narodna prezimena se još više smanjuju, a broj jednočlanih kao i nadimačkih prezimena raste. Broj osnova se širi pa se tako pored opšteslovenskih, južnoslovenskih, javljaju i čisto šibenska na temelju stare šibenske čakavštine, za razliku od splitskih i zadarskih. Prezime se tada ustaljuje i počinje se smatrati službenim i bilježiti po onovremenim maticama — matičnim knjigama rođenih, umrlih, vjenčanih.

Prodor Turaka u ove krajeve uslovio je velike demografske, a s tim i antroponimne promjene. Uz jedno zlo išlo je i drugo: kuga iz 1649. godine desetkovala je šibensko stanovništvo i bilo je neminovno popunjavanje novim

³ Citat iz knjige koja se prikazuje, str. 11.

⁴ Latinička grafija bilježi se ovdje u formi kako se nalazi u knjizi, dakle, bez transkripcije tj. 'osavremenjavanja'.

⁵ N. d. 12.

⁶ Koliko je Tridentski sabor utjecao na fenomen nadijevanja imena pokazuje tvrdnja da se prema njegovim odredbama moralo davati imena samo hrišćanskih svetaca. O ovome vidi rad Pavla Rogića, *Lična i porodična imena u jeziku*, Rad JAZU, Zagreb 1955, strana 212.

stanovništvom iz zaleđa da grad ne presahne. Šupuk navodi i dokumenat da su se gradski oci brinuli da se izvrši organizovano naseljavanje Šibenika u prvom redu iz Zagore (Petrovo polje, Drniš, Miljevci) i skradinskog kraja (Rupe, Plastovo, Dubravnice). U odnosu na stari(ji) antroponimni sloj, ovaj novi je, razumljivo, neustaljen jer se radi o svijetu zapostavljenom i od crkvenih i od svjetovnih vlasti, a gonjenom nevoljom i turskom silom. Stoga je u tom dobu i razumljiva tolika antroponimna labilnost i pojava brojnih nadimačkih prezimena, vrlo raznovrsnih u odnosu na postojeće. Uz Hrvate kao mnogobrojnije stanovništvo, naseljava se dijelom i srpsko, premda ih je u izvrsnom broju bilo i ranije; oni prema jednom popisu čine približno jednu desetinu stanovništva Šibenika, a stanovali su u predjelu Centra i Katedrale, u poslovnom dijelu grada, u ulici s nazivom „Ruga dei Greci“, dok su se kasnije naseljene srpske porodice (XVII vijek) smjestile u predjelu Varoš gdje se i danas nalazi pravoslavno groblje i sjedište eparhije dalmatinske.⁷

Iako se u osnovama šibenskih prezimena nalaze i imena, ona se ipak u svim prilikama nisu prelijevala u prezimena zbog različitih društvenih i istorijskih uslova. Najstarije poznato (zabilježeno) šibensko ime je *Vsemir* koje po Šupuku pripada slovenskom sjeveru (češko: *Vesmir*, rusko: *Vsemirnyj*) možda bi vjerovatnija bila tvrdnja da je to vrijeme kad se imena i antroponimjski inventar još nije ustalio i dobio geografske, vjerske i druge atribute koji su uz ostalo uvjetovali kasnije stvaranje slovenskih nacija. U XIII vijeku su uglavnom narodna dvočlana i jednočlana imena; od dvočlanih samo je jedno na *-slav*, dok su sva ostala na *-mir*. Kao i prezimenima i kod imena se sreću osnove: *dobr-*, *drag-*, *ljub-*, *prib-*, *rad-*, *stan-*, *vuk-*, od kojih su one jednočlane nešto brojnije od dvočlanih, a kad su u pitanju samo narodna imena, jednočlane osnove preovlađuju. Kod imena je naročito XV vijek poznat po prodoru biblijskih i svetačkih imena koja će zadržavati svoje visoko mjesto s manjim ili većim oscilacijama sve do konca XIX vijeka; 'iskakanje' će se desiti samo u XVII vijeku zbog velike smjene stanovništva o čemu prof. Šupuk posebno raspravlja u drugom prilogu ove knjige.

U završnom dijelu ovog prvog rada Šupuk se osvrće na još neka interesantna pitanja kao što su mehanizmi tvorbe imena i prezimena, njihovo grananje, antroponimske varijacije, osnove i nastavci karakteristični za sistem filijacije, o supstantivizaciji nekih osnova (prezimena). Od tvorbenih mehanizama više pažnje posvećuje tzv. antroponimskim regresijama kojima se prezime skraćuje za jedan ili više segmenata (*Čelarević* → *Čelar*, *Šupuković* → *Šupuk*, *Slavičić* → *Slavica*), te antroponimne progresije (*Šestanov* → *Šestanović*, *Pavlinov* → *Pavlinović*, *Gašparov* → *Gašparović*). Na kraju daje i pregled akcenatskih tipova šibenskih prezimena na dosta uobičajen način. Šteta je što (valjda zbog tehničkih mogućnosti štamparije?) nisu bilježeni i akcenti i dužine na prezimenima, već je to urađeno opisno, navodeći npr. tip i naziv akcenta koji mu pripada. Ovako, jedna tehnička manjkavost ostavlja na cio rad dojam da je njegova razina, što se naučnosti tiče, okrnjena.

U zaključku svoje sinteze Šupuk daje jezičke osobine koje se ogledaju u nekadašnjim i današnjim šibenskim prezimenima, a to su: ikavizam (ne-

⁷ Imena znamenitijih Srba iz Šibenika daje dr Dušan Kašić u popularno pisanom radu *Svetli grobovi pravoslavnih Šibenčana*, Šibenik 1975.

kadašnji čakavski i današnji štokavski), kontrakcije (Berojević → Berović), gubljenje konsonanta *h* (Haras → Aras), pojava protetskog *j* (Ive → Jive), prelazak *m* u *n* (Krmčević → Krnčević), vokala *o* u vokal *u* (Todorović → Tudorović) i dr.

Iako se u antroponimiji Šibenika javljaju i poneki utjecaji mletačko-talijanskih prezimena, nahoda, utjecaja pokojeg balkanskog turcizma, tvorbi nastalih pod utjecajem katoličke u većoj i pravoslavne crkve u manjoj mjeri, dakle ukrštanjem antroponimije Istoka i Zapada, ona „... pokazuje ne samo izvornost indoevropsku i praslavensku nego i zajedništvo južnoslavensko, osobito za područja čakavsko-štokavskih narječja.“⁸

Drugi rad u knjizi nosi naslov „*Antroponimna građa iz starih matica šibenskog Varoša 1624—1685*“.

Razlog autorovom traganju po starim šibenskim maticama je u činjenici da se u tim maticama (šibenski se Varoš nekada, prije XVII vijeka, nalazio van gradskih zidina) može otkriti struktura novodošlog stanovništva iz zaleđa grada nakon što je kuga iz 1649. godine odnijela mnogo života da su trebali vijekovi da se dostigne broj stanovnika prije kuge iz 1649. godine, kao i činjenici da je novodošlo stanovništvo 'donijelo' sa sobom i novi jezički sloj, u prvom redu novoštokavsku ikavštinu. Te stare šibenske matice, pisane latinicom i latinskim jezikom, pobuđuju autorov interes i zbog pojave novijih antroponimnih tvorbi pa je na svojevrsan način ovo proučavanje i proučavanje istorije starog Šibenika.

Autor najprije opisu je spomenike iz kojih crpe građu, daje grafijske napomene, ispisuje podatke o ispisivačima, te na kraju daje pregled rođene i krštene djece po mjesecima i godinama, a na kraju je izrađen indeks imena i prezimena iz matica po abecednom redu (strana 53—65). On u ovome radu razdvaja matice krštenih, umrlih i vjenčanih do 1649. godine, od onih koje se nastajale i bilježene poslije te prelomne godine, jer želi komparativno da utvrdi razlike u jeziku, posebno antroponimiji. I zaista, on zapaža značajne jezičke promjene koje se u to vrijeme zbivaju; seobama i smjenom stanovništva nastaje i smjena govora (jezika) — Šibenik tako od čakavsko-ikavske sredine postaje (novo)štokavsko-ikavska jer je upravo takav govor nosio sa sobom i zapadnohercegovački živalj koji je u najvećoj masi došao pod gradske zidine, u predjel šibenskog Varoša nakon 1649. godine.

I u ovome radu Šupuk najprije analizira antroponimnu građu najstarijih varoških matica, daje osnovne podatke o klasifikaciji (npr. po značenju, po vrstama riječi, tvorbi osnove, značenju osnove, deklinabilnosti, značenju sufiksa) da bi se više zadržao na klasifikaciji po značenju jer ona, po Šupuku, implicira istorijsku i društvenu dimeziju prezimena. I ovdje ih on dijeli (kao i u prvom radu) na *narodna dvočlana, jednočlana, svetačka i biblijska, nadimačka i prezimena od stranih osnova*.

U drugom dijelu ovoga rada predmet autorove naučne znatiželje su matice vjenčanih i umrlih iz druge polovine XVII vijeka, dakle u vrijeme kad se pod zidine Šibenika slila ogromna masa došljaka uglavnom katoličke, ali i pravoslavne konfesionalne pripadnosti. Tada se, zapravo, vrši najznačajnija

⁸ N. d. 32.

antroponimijska prinova u šibenskoj antroponimiji i dolazi do 'najburnijih' jezičkih promjena; čakavština uzmiče i ostaje u porodičnim krugovima malobrojnijeg čakavskog živilja, žilavije se održava jedino u šibenskom Docu, a veći dio čakavaca prima novoštokavsku ikavicu — govor većine novodoseljenih Varošana i Šibenčana. S tim novim došljacima obnavlja se i antroponimni šibenski fond; uz postojeće osnove javljaju se i nove: *bor-*, *bud-*, *dob(a)r-*, *vuk-*, *voj-*, *zor-*, *stan-* i dr., među kojima je najčešća *vuk-* jer su mnoga imena s tom osnovom imala profilaktički karakter što je i razumljivo za svijest ljudi toga doba naviklih na česte nedaće koje su odnosile živote (ratovi, kuga) pa se i formom imena htjelo sačuvati od smrti. Tada naglo narasta i fond nadimačkih prezimena, dvosložnih (Nadoueza, Pleticosich, Sinobad, Pačičuchia) i jednosložnih uglavnom s mjesnom indikacijom (*Ogoranin* → Ogorje, *Chignanin* → Knin, *Ercegovich* → Hercegovina), ali i prema apelativima: *Celareuich* → Čelar(ević) *Couaceuich* → Kovač(ević) i dr. Uz ova javljaju se i ona s turskom osnovom: *Sigliegovich* (: šiljeg), *Tocmacouich* (: tokmak) *Vorglieuaz* (: frljiti), kao i prezimena iz pravoslavnog kanona: *Jouanouich* (: Jovanović), *Steffanouich* (: Stef/vanović).

U ovome periodu, prema građi iz matica koje analizira Šupuk, fond imena se značajno popunjava onima uglavnom s narodnom osnovom i time dolijeva svježu krv antroponimnom sistemu Šibenika; tada se javljaju: *Milisav*, *Milivoj*, *Miloš*, *Lazar*, *Sava*, *Stefan*, *Mišljen*, *Cvitan*, *Cvijan*, *Stojan*, *Novak*, *Vukašin*, *Vučen*, te *Anđelija*, *Bojana*, *Božica*, *Ruža*, *Ružica*, *Stoja* i druga.

Neprevrelost antroponimijskog sistema, pojava paralelnih antroponimnih oblika, sklonost da se prezime promijeni, povećan broj nadimačkih prezimena, jak utjecaj crkvenih odredbi toga doba na sisteme imena i prezimena, prisustvo oblika s antroponimijskim regresijama i progresijama — to je karakteristika antroponimne slike u drugoj polovini XVII vijeka u Šibeniku i njegovoj bližoj okolici; zapravo, nekadašnji je šibenski Varoš dao antroponimnu osnovu današnjem Šibeniku.

Treći rad, „*Nauk od fitiljač, kopljač i jednoga okupa*“⁹ prilog je ne samo našoj vojnoj terminologiji koja se pokušavala stvarati na našem jeziku u Dalmaciji u XVII vijeku, nego i rasprava o jeziku Šibenčana iz toga vremena. Za ovakvim tekstom prof. Šupuk je posebno dugo i radozvalo tragao; htio je, naime, utvrditi neke jezičke osobine starog Šibenika mimo onih koje može ponuditi antroponimijska građa. U tom latiničkom rukopisu pisanom rukom Marka Mihovilovića u Zadru, a pronađenom u arhivi poznate šibenske porodice Divnić ogledaju se osobine jezika bez većeg upliva mletačkoga dijalekta, i jezika koji je svojim sadržajem namijenjen „... puku i seljaštvu, te ... mora biti jasan i djelotvoran“¹⁰. I upravo „*Nauk*...“ sadrži „... osobitosti i strukturu šibenskog govora iz prijelaznog perioda XVII stoljeća kad je uz čakavštinu već osiguran prodor štokavštine ...“¹¹

⁹ Značenje riječi *fitiljača* (puška koja se potpaljuje fitiljem), *kopljača* (koplje, držak koplja) i *okup* (skup, gomila; vojna jedinica) Šupuk daje u rječniku, strane 131, 132.

¹⁰ N. d. 103.

¹¹ N. d. 106.

Grafija, koja je i inače veoma teška za razumijevanje zbog neustaljenosti, predstavljala je autoru i u ovom radu problem pa je posebno dao pregled u kojem se vrlo jasno vidi kako se grafijski realizuju određeni fonemi, a sve je to dokumentovao i primjerima (str. 108—109). Nakon grafije i prepisa, autor daje i poseban riječnik koji sadrži nešto preko 100 riječi kojima daje podrobna objašnjenja (strana 130—135) upoređujući ih sa značenjima i tumačenjima iz Vrančićeva (VRJ), Broz Ivekovićeve (BIRj), Skokova (ERj) i Akademijina rječnika (ARj).

Ono što je najinteresantnije u ovome radu jeste poglavlje o jezičnoj analizi ovoga spomenika. U njoj autor najprije objašnjava njegove fonetske osobitosti: prevaga ikavizama nad ekavizmima (Šupuk kaže da u „Nauku . . .“ „. . . sve brekće od ikavizama“)¹², nekontrahiranost vokala, rijetko gubljenje krajnjeg *i* u infinitivu, čuvanje glasa *h* u skoro svim pozicijama, ali i s primjetnom tendencijom njegove destabilizacije, prevaga *n* umjesto *m* na kraju riječi, dosljednost čuvanja *lj* uz samo dva primjera gdje je *lj* > *j* kao ostatak čakavštine, i drugo.

Među morfološke osobitosti ovoga spomenika Šupuk ubraja čuvanje starih nastavaka u dativu, lokativu i instrumentalu plurala, i to kao čakavski konstituiivni elemenat, a prodor nastavka *-a* u genitivu plurala, upotrebu zamjenice *što* i drugo bilježi kao znak prodora štokavštine.

Opšti zaključak o ovome spomeniku kao da je sam autor odredio kad je rekao da se „. . . Nauk svrstava u red značajnih spomenika Šibenika, za razliku od svih ostalih spomenika ovog područja koji nastadoše izvan književnog kruga“¹³, i što se „. . . u tekstu Nauka čuva mješavina staroga i novoga, nekadašnjega govora šibenčana čakavaca i novoga govora novodoseljenika Šibenika štokavaca“¹⁴.

Bratiškovci

Milivoj M. Urukalo

¹² N. d. 137.

¹³ N. d. 148.

¹⁴ N. d. 146.

РАДОСАВ БОШКОВИЋ, Основи сравнительной грамматики славянских языков. Фонетика и словообразование, Москва, Высшая школа, 1984, стр. 304.

Недавно је у преводу Н. М. Јолкине, а у редакцији Никите И. Толстоја, изишла у Москви књига Радосава Бошковића, познатог нашег слависте и компаративисте, преминулог 1983. године. У ствари, то су две књиге Р. Бошковића, које су, због своје проблематике, повезане једна с другом у овом московском издању, под насловом *Основи ујоредне грамајике словенских језика. Фонетика и творба речи*. У првом случају ради се о књизи Р. Бошковића *Основи ујоредне грамајике словенских језика. I. Фонетика*, објављене у нас у издању Научне књиге 1968. године (2. изд. 1972, 3. изд. 1977). У другом делу московског издања налази се монографија о творби речи, заправо докторска дисертација *Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници*, објављена у Јужнословенском филологу XV (Београд 1936, стр. 1—154, прештампана у књизи Р. Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ, Титоград 1978, стр. 49—175).

У Предговору овог издања истакнути московски слависта Н. И. Толстој дао је кратак увид руском читаоцу у досадашња компаративистичка проучавања словенских језика, почев од Миклошича, Вондрака и др. до савременијих проучавалаца, нпр. А. Вајана, З. Штибера и С. Б. Бернштејна. Посебно место међу њима заузима, свакако, дело Р. Бошковића. Аутор Предговора нарочито истиче научни метод Р. Бошковића, који карактеришу концизност и јасноћа у анализирању и сагледавању лингвистичких чињеница и еволуционих процеса. За његов научни метод карактеристично је и то што у анализу језичких факата уводи, поред осталог лингвистичког материјала, и стари словенски антропонијски и топомастички материјал, засведочен углавном у страним изворима, грчким и латинским, и на тај начин употпуњује закључивања о прасловенском фонолошком систему. За *Основе ујоредне грамајике словенских језика* Н. И. Толстој каже да оне не „замењују већ постојеће уџбенике, већ их умногоме надопуњују и обогаћују“.

Монографија *Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници* инкорпорирана је у ову књигу о упоредној граматици словенских језика због у њој анализираниог језичког материјала, значајног за решавање различитих глогенетичких проблема. Иако нас од њене прве појаве дели педесет година, она је и данас актуелна и незаобилазна због својих

убедљивих доказа о постојању јужнословенске језичке заједнице, што произилази из анализираних творбених модела у њој.

У Предговору овог московског издања Н. И. Толстој упознаје руског читаоца и са другим радовима Радосава Бошковића који се односе на упоредну граматику, фонетику и морфологију, граматичке и творбене облике, нарочито изражене у антропонимији и топонимији. Сви ти радови, како каже Н. И. Толстој, представљају Р. Бошковића као научника који супротставља факта, процесе и концепције и у томе се може упоредити „са уметником-графичарем, мајстором свог заната, за кога је тачност пропорције и чистота линија неопходна форма уметности“.

Као део предговора објављен је и оглед *Реч о учитељу* Радојице Јовићевића. У њему аутор пише о раду Р. Бошковића, о њему као човеку и научнику. Р. Јовићевић истиче значај радова Р. Бошковића за славистичку науку, а посебно монографије *Развитак суфикса . . .* и упознаје руске читаоце са оценама те монографије, истичући нарочито оне из пера А. Белића и Х. Барића.

Можемо се придружити нади коју изражава Н. И. Толстој — да ће књига наићи на добар пријем како у СССР-у тако и у другим славистичким срединама, те ће бити од користи и научницима и наставницима и онима којима је намењена — студентима.

Београд

Н. Родић

Ономатолошки прилози, књ. IV, САНУ, Београд, 1983.

Последњих година лингвисти све већу пажњу посвећују питањима из ономастике, па се све више простора уступа овој језичкој дисциплини. Осим часописа и зборника намењених искључиво овој лингвистичкој грани, као што су: *Onomastica jugoslavica*, *Ономатолошки прилози*, *зборници радова са редовних југословенских ономастичких конференција*, ономастички материјал се почесто објављује и на страницама многих других лингвистичких часописа.

Часопис *Ономатолошки прилози* у издању Српске академије наука и уметности, почетком ове године представио се научној јавности својом четвртом књигом у којој су десет аутора на 490 страница изложили своје нове резултате из области науке о именима.

Главни уредник *Ономатолошких прилога* је академик Павле Ивић.

Као и три претходне, и ова четврта књига у првом делу садржи расправе и чланке (1—221), а у другом је изложена ономастичка грађа (223—467). Аутори расправа и чланака у овом броју су: Митар Пешикан, Радмило Маројевић, Мате Шимундић, Милица Грковић, Звездана Павловић и Велимир Михајловић, а Алија Џоговић, Драго Ђупић, Милош Луковић и Маринко Божовић доносе ономастичку грађу из четири области српскохрватског говорног подручја.

Митар Пешикан у овом броју часописа наставља монографску анализу зетско-хумско-рашких имена на почетку турског доба, од које је први део публикован у претходном броју ОП на странама 1—120, чиме читаоцу презентира комплетан регистар топонима и садржајну слику личних имена једног дела српске средњовековне државе. Грађу је екцерпирео из *Дечанских хрисовуља*, *Светоарханђелске хрисовуље*, *Повеље кнегиње Милице*, *Скадарској земљишника из 1416. године*, *Области Бранковића*, *ошширној катастарској јојиса из 1455. године*, *Херцеговачкој шефшера из 1477. године* и *Тешћера Скадарској санџака из 1485. године*.

У овом делу наведене студије аутор истражује источну и северну Зету, дурмиторски крај, средње и горње Полимље, горњу и доњу Метохију са Алтином и Призренску област те научној јавности представља историјску ономастику испитиваног подручја. На назначеном терену аутор је убицирао близу 400 топонима, од којих је већини сачуван аутентичан назив. Међутим, због фонетских и морфолошких промена насталих у називима појединих топонима, било је потребно поредити стање из више

извора. При томе се аутор није увек ослањао на понуђену транскрипцију, него је, рачунајући на неутралност неких графија и могућност графичких забуна у нечитком писму, у извесним случајевима предлагао нови морфолошки лик, као *Љубница* уместо *Лумница*, идентификујући га са данашњим стањем на терену.

Идентификована места унео је на секције по областима, што читаоцу омогућава јаснији увид у топономастику испитиваног подручја.

У монографији је аутор знатно више простора уступио средњовековној антропонимији регистрованој у наведеним изворима. У одељцима о именима анализирао је морфолошку структуру личних имена за сваку област појединачно, и ради боље прегледности дао их у 24 прилога. Тамо где су се указале могућности Пешикан анализира податке на основу више извора и прати разлике настале временом, после чега закључује да се у горњем Полимљу век и по касније „смањила разноврсност имена, тј. имена у СК“ (*Тештеру Скадарској санџака из 1485. године*) „чешће понављају него у ДХ“ (*Дечанским хрисовуљама*), односно да је у горњој Метохији и неким местима скадарског краја „смањен удео имена од словенских основа, а увећан удео хришћанских имена.“

Занимљиви су и Пешиканови налази о односу између српских и албанских имена у насељима са албанским становништвом, лоцираним нешто северније од Скадра. Тамо, наиме, према подацима из *Скадарској земљишника из 1416. године* „имена од словенских основа чине изразиту већину: у Кадаруну 30 од свега 47, у Подгори 11 од 15, у Љушти 8 од 10, у Жањеви 5 од 8, а нема најтипичнијих албанских имена: *Бон*, *Бин* и *Љеш*.“ Међутим, током XV века стање се мења, те су у *Тештеру Скадарској санџака из 1485. године* наведена албанска имена знатно чешће заступљена.

Аутор није имао података за подробнију анализу женских имена будући да су она у тештерима знатно мање заступљена од мушких. Ипак, на њих се укратко осврнуо, базирајући се на подацима узетим из *Скадарској земљишника* који се односе на насеља источне Зете. Код женских имена удео словенских основа је знатно већи него код мушких, јер приближно половина уписаних удовица носе имена као: *Бойослава*, *Божса*, *Боја*, *Влада*, *Рада*, *Сјана* и сл.

Осим што је дао исцрпну анализу имена, аутор је посветио посебну пажњу придевцима у служби презимена. Интересантан је податак да су се нека очинства у скадарском крају завршавала са *-ић*, као: *Влашић*, *Биновић*, *Милославић*, *Миројевић* и сл, а поред њих регистровани су и колективни придевци као *Romestina*, чији су носиоци били припадници српских породица: *Драјо*, *Новак* и *Радослав*.

Дода ли се овоме и податак који се односи на фреквенцију имена, може се са великом сигурношћу одредити и етничка структура испитиваног подручја, а кад се упореде подаци са истог терена узети из двају извора који се разликују по времену настанка, може се одредити и етничко смењивање. Упоредивањем података из *Дечанских хрисовуља* и *Тештера Скадарској санџака* са подручја северно од Баковице, аутору „изгледа вероватније да су и ове албанске насеобине настајале током XIV и XV века.“

Имајући у виду да „замке нејасних граfiја чине да је оперисање некимa од имена условно,“ те да се може мислити на транскрипцију друкчију од наведене (преузете из издања СК), Пешикан у извесним случајевима предлаже корекције. За лично име *Vosa*, наводи и потенцијални облик *Jov(и)ша*, а придевак *Vuga* из *Тешџера Скадарској санџака*, може се прочитати и као *Божа* „због изостанка надредних тачака које диференцирају R—Z—Ž“. Према томе од онога који транскрибује зависи да ли ће транскрибовано *Niја* добити облик албанског имена, или *Ноја* скраћену форму српског имена Новак. Ове корекције су од изузетног значаја јер отварају нову могућност за поузданију реконструкцију стања средњовековне антропонимије.

Кад буде завршена, монографија о којој је овде реч представљаће најдубљи продор у ономастичку проблематику истражених области, а њен аутор на најбољи начин показује репутацију ономастичара првога реда.

Мотив за студију *Анџропонимске категорије у староруском језику* аутор Радмило Маројевић нашао је у руским документима који датирају из XII века. Своје тезе о антропонимима из тог периода изнео је у четири поглавља. Анализирајући ова питања, аутор констатује да су имена типа *Miloš* у XII веку била продуктивна код Словена, али се суфикс *-oš* „губио из живе употребе.“ У вези са настанком суфикса *-ito* он заступа хипотезу да је наведени суфикс настао „додавањем суфикса *n* именима на *h(ь)*“, у чему се не слаже са украјинским филологом Симовичем.

У поглављу о именима, аутор анализира лична имена изведена по мужу типа *Vševoložaja*. Мада по неким ауторима (Фролова, Волкова, Букетович), оваква имена могу имати и патронимично значење, Маројевић у овом случају то негира будући да се „у патронимичном значењу употребљава суфикс *-ьна*“, а осим тога „име по мужу жена задржава и после његове смрти, као и после развода брака (престанка брачне везе).“ Да су се имена по мужу у категорији *patrona pognia* као и категорији *patrona appellativa* градила од посесивних придева, аутор је документовао бројним примерима засведоченим у руским документима од XII до XIV века: *Иванья, Романовая, Семеновая, Володимерля, поповья, брайвовая* и сл.

Базирајући се на подацима из XII века, аутор констатује да мушки патроними имају тројаку творбену структуру: *посесивни придев + суф.*, *сју Мономахову, Григорову сју, Одронову сју; посесивни придев без именице суф.*, *Давидову, Синофонтова, Степанова* и *патроним изведен суфиксом -иџ од посесивног придева, Соломоничемь, Творимиричь, Ивановичь, Фомичь* и сл. У трећој категорији најчешће су заступљени посесивни придеви на *-евџ/-овџ*.

Аутор презентира и два творбена модела женских патронима: *посесивни придев + дџи* и патрониме изведене суфиксом *-ьна*. Из структуралне анализе следи да су помоћу суфикса *-ьна* извођени женски патроними: од основе личног имена, *Ростиславна, Володимерна*; од основе посесивног придева на *-евџ/-овџ*, *Борисковна, Петровна, Игоревноу* и од основе мушког патронима помоћу суфикаса *-на, Никумична*.

У раду *Непознати особна имена и презимена шибенској краја од XII стољећа до новијега времена*, Мате Шимундић изводи етимологију нешто више од 70 антропонима регистрованих у средњовековним документима. Тамо где је било могуће упоређивао је грађу са подацима датим у речницима, првенствено у *Рјечнику хрватскога или српскога језика*, при чему је долазио до нових података који су били недоступни приређивачима Рјечника, из чега следи закључак да су поједина имена као *Прибе*, знатно раније била у употреби. За поједина имена наводи потврде код других словенских народа (Бугара, Руса, Чеха, Пољака), а нека доводи у везу са одговарајућим топонимима распрострањеним широм Југославије.

Међу анализираним именима налазе се: *Оброје*, *Познан*, *Помен*, *Прибић*, *Приход* и друга која су заступљена у *Дечанским хрисовуљама*, што је драгоцен податак и солидна основа за компаративно проучавање имена на ширем српскохрватском језичком подручју.

У расправи *Да ли су у средњовековној Србији биле познате ириче о Карлу Великом*, Милица Грковић своје тезе заснива на подацима из ономастике. Упоредјујући лична имена која датирају из средњег века, открила је неку подударност са именима истакнутих јунака из средњовековне књижевности. Мада се та подударност битније манифестовала у приморским градовима и са овим нема директне везе, ауторки је послужила као доказ за своје тезе о Карлу Великом, засноване на подацима о појави и распрострањености имена *Оливер*, које је и у наш, као у француски и немачки ономастикон, ушло под утицајем личности из литературе. Будући да је потврђено у XIV а врло распрострањено у XV веку, Милица Грковић констатује да је „код властеле била позната епопеја о Роланду.“ (У њој се поред осталих помињу и Оливер, друг Роландов и Карло Велики, његов ујак). Чињеница да није пронађен српски рукопис са причама о Карлу Великом не негира тезу ауторке ове расправе, јер није пронађен ни рукопис романа *Тристан и Изолда*, али се поуздано зна да је постојао у средњем веку и документује податком да „белоруски рукопис с краја XVI века . . . о славном витезу Тричане“ потиче „с књиг сербских.“

У чланку *Варијанте лексеме џуф у нашој лексици и ономастици*, Звездана Павловић је одгонетнула етимологију четрдесетак топонима изведених различитим суфиксима од основе *џуф*. Анализирајући варијанте ове лексеме, открила је „топономастички материјал грађен на њиховој бази.“ Од постојећих најинтересантнија је варијанта у којој је фонема *ф* супституисана фонемом *џ*, јер су се топоними са основом *џуј* доводили „у везу са словенском речју *џуј* < тџпџ. Ослањајући се на податак да се „топоними изведени од *џуф* по правилу налазе тамо где има налазишта тога камена“, убедљиво негира претпоставку да је назив мотивисан рељефом, односно да је у питању придев у основи. Потврде за ове тезе ауторка налази и у синонимима лексеме о којој је реч, за које наводи назив хидронима *Битар џојџ* на Тупјизници. Топонимске потврде ове лексеме у српскохрватском језику регистроване су у варијантама: *Туф*, *Тухел*, *Тухор*, *Тујанари*, *Тујизница*, а осим њега у чину

именовања лексема је послужила и у талијанском: *Tufilo, Tufara* и македонском језику: *Туфка Димушо, Туфкаша рии*.

После расправе о кемзи Велимир Михаиловић публикује чланак *О иореклу историјској топонима Мехосџрах (џрилој џроучавању наше демонологије)*. С обзиром на то да је наведени топоним сложеница каквих има и у антропонимији, намеће се питање да ли је *Мехосџрах* сложеница састављена од антропонима, или је у питању демоним. Консултујући писане податке из етнологије, аутор констатује да се сложеница не односи на антропоним, већ на демоним, при чему га прикључује „митолошко-лошком корпусу демона од којих многи нису ни откривени ни објашњени.“

Међу прилозима у којима се објављује ономастичка грађа најопсежнији је рад Алије Цоговића *Топонимија југословенској дела Проклеџија* (225—334). Грађа је, по азбучном реду распоређена у деветнаест, прецизно омеђених, целина. Осамнаесту целину чини Ругово са петнаест села насељених Албанцима. После кратког описа села следи топонимија дата албанским писмом, изузев топонимије села *Лаз Белоџаћ* која је уазбучена. Из етимологије бројних топонима ове области, као и самог назива *Ругово*, произилази закључак да су именоватељи били словенског порекла, а да их је данашње становништво прихватило у изворном облику или их прилагођавало нормама свога језика: *Vllaqegu, Kërshina, Maçkovina, Selishtat, Crrnobora, Llazi Shkijave* и сл. Деветнаесто поглавље чине топоними на албанском делу Проклеџија, које је аутор екскрипирео са карте. Тако је на 120 страница овог часописа дао збирку од близу 2200 топонима за које је консултовао преко 70 информатора.

Треба нагласити да је богата Цоговићева грађа посебно драгоценна и по томе што је сабирана по високим планинама, по летњим катунима, на којима у наше дане има све мање чобана, па се може рећи да су ова истраживања обављена у последњи час и проклетџиски ономастикон спасен за научна истраживања.

У прилогу под насловом *Ономастичка Загараца*, Драго Ђупић доноси комплетну ономастичку грађу наведеног подручја. Са површине од петнаестак квадратних километара аутор је саставио збирку од преко 700 топонима поређаних азбучним редом, дајући уз то и њихову структуралну анализу, при чему констатује да је у Загарачу „основни микро-топономастички слој — словенски.“ Нешто већи део простора у раду посвећен је антропонимији. У списку презимена заступљена су и она која аутор назива секундарним, од којих нека имају пејоративно значење. У инвентар имена унета су нека стара, чији носиоци нису били међу живима у време прикупљања података за овај рад. Уз ређа имена стоји година која се односи на чин именована, а уз имена која се понављају и фреквенција, тако да се може установити која су имена најчешће заступљена. С обзиром на то да се „један хипокористик може односити на мушку и женску особу“, у раду су се нашли „помијешано.“ Аутор је образложио чин именовања једног дела од стотинак надимака, док код оних типа *Дуџолавили* и *Риђи* то није било потребно, јер је ту мотивација сасвим провидна.

Добар део рада Милоша Луковића *Ономастика села Гајтана у Горњој Јабланици* излази из ономастичких оквира и залази у домен других дисциплина јер се аутор осврнуо на појединости из етнографије и лексикографије, описао обичаје испитаног села и дао збирку од близу 200 назива из зоонимије, по чему се рад разликује од осталих који презентирају ономастичку грађу. После детаљног описа села са подацима о насељавању становништва и културноисторијским споменицима, следи репертоар од око 800 топонима. Када је, међутим, реч о патронимији, запажа се да се аутор није ослањао само на податке добијене од информатора, него их је поткрепљивао и подацима из писаних споменика, што рад чини садржајнијим и поузданијим. Невелик списак имена, хипокористика и надимака, са обележеном фреквенцијом, пружа прецизну слику антропонимије испитиваног подручја.

Маринко Божовић је у раду *Ономастика Бановој Дола код Звечана*, на четрнаест страница овог часописа, изложио целовиту ономастичку грађу косовског села, које, по предању, „носи име по Бану Страхинићу, који је на овом терену имао винограде.” Збир од 120 топонима, подаци о броју и пореклу породица, инвентар личних имена, хипокористика и надимака, омогућавају увид у комплетну ономастику Бановог Дола. Ако није касно сакупљена ономастичка грађа на овом терену, свакако је пописана у последњем моменту, јер су се „од другог светског рата до 1983. године (када је сакупљена грађа) одселиле 33 породице.” С обзиром на то да антропонимски фонд нагло сиромаша због наталитета који видно опада и миграције која је током последње деценије све израженија, Божовићев рад представља вредно сведочанство о данашњем ономастикону зоне о којој је реч.

Расправе и грађа, коју доносе аутори на страницама овог часописа, имају вишеструки значај. Осим тога што могу бити солидна основа за даља истраживања у ономастици, грађа може послужити и дијалектолозима, будући да се у њој јасно виде и дијалекатске црте језика. Неоспорно је да ће радови из овог броја Ономастолошких прилога пружити драгоцене податке за будућа етнографска, етнолошка, историјска, па и многа друга истраживања.

Индекс аутора и ономастичког материјала саставио је Александар Лома, а њиме су обухваћени и следећи језици: прасловенски, старословенски, староруски, српскохрватски са осталим јужнословенским језицима и латински са романским и осталим индоевропским језицима.

Пећ

М. Букумирић

ХРОНИКА

ЗНАНСТВЕНИ СКУП ПОВИЈЕСНА ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈА, Загреб, 15—17. марта 1984. године

Почев од 1976. године у организацији Одбора за дијалектологију Разреда за филологију ЈАЗУ и Завода за језик, сваке две године у Загребу организује се научни скуп посвећен једном од наших трију наречја (чакавском — 1976, кајкавском — 1978. и штокавском — 1980) или једном дијалектолошком проблемском комплексу (лингвистичка географија и дијалекатска лексикологија — 1982). Тако је и ове године од 15—17. марта одржан пети научни скуп Повијесна дијалектологија чији ће рад и неки од резултата овом приликом бити приказани.

У оквиру ужих тематских целина (I. преддијалектолошки извори, II. границе наших наречја у прошлости, III. повијест структуре дијалекатских идиома и IV. говор на контактним подручјима — генеза и типологија) поднесено је укупно двадесет и шест саопштења.

Уводно излагање, *О проблемима наше повијесне дијалектологије*, одржао је Милан Могуш. Уз констатацију да би било потребно израдити посебну методологију историјске дијалектологије, аутор указује на потребу упознавања дијалекатских особина како у најстаријим писаним документима, топонимима тако и у исељеничким говорима српскохрватског језика. Такође је важно утврдити критеријуме за разграничење дијалеката уопште, а нарочито мешовитих, прелазних говора, као нпр. говори карловачке, бузетске и др. регија. Леп пример примене дијахроног и синхроног метода у описивању фонетских појава у нашим дијалектима аутор налази у *Фонолошким описима српскохрватској/хрватско-српској, македонској и словеначкој језика*.

У оквиру наведених проблема историјске дијалектологије а и назначених ужих тематских целина, скуп је настављен првом групом реферата (преддијалектолошки извори): Павле Ивић — *Фонетика и морфологија штокавских говора око 1200. године по сведочанству ћирилских текстова*, Павле Ивић и Антун Шојат — *Кајкавијина у дјелу Ј. Сн. Jordana „De originibus slavicus“*, Алојз Јембрих — *Кајкавска граматика Ignacija Szentmártonya*, Љиљана Коленић — *Штокавизми у Бјелосиенчеву рјечнику*, Драгица Малић — *Чакавске црпе Поваљске лисине*, Митар Пешикан — *О дијалектолошким сведочанствима шурских шефтера*, Мате Шимундић — *Језичне особиности Писне од Јакла Ловре Шпиновића*,

и Јосип Вончина — *Поимање дијалеката у хрватских њасаца 16. и 17. стољећа.*

Тематика наведених реферата усмерена је на утврђивање дијалекатских особина наших трију наречја у историјским споменицима као и на однос тих особина према књижевном језику, или, пак на изнаглажење, на основу ономастичке грађе, потврда старих и повлачењу нових изоглоса у граничним дијалекатским подручјима (нарочито реферат Митра Пешикана). У том циљу упућен је апел (Пешикан) свима онима од којих то зависи да утичу на што скорије издавање турских тефтера, који ће поред ономастичке грађе пружити и обиље других података корисних дијалектолозима, историчарима и другим истраживачима.

С обзиром на тешкоће приликом утврђивања граница наших дијалеката, велико интересовање побудила су три саопштења: Далибора Брозовића — *Сјарохрватскохрватски језик на словенском јују и његова њрошторна разведеност*, Мије Лончарића — *Границе кајкавштине у њрошлости* и Герхарда Невекловског — *Подријетло ѡрадишћанскохрватских ѡвора*.

У првом реферату ове тематске групе различита мишљења изазвала је Брозовићева теза о подели српскохрватских говора, у дописменом периоду, на пет аутохтоних јединица, поддијалеката (кајкавски, чакавски, западноштокавски, источноштокавски и торлачки). Како је речено у дискусији, сама теза оцењена је као интересантна, али би документацију требало проширити.

Утврђујући границе кајкавштине пре великих миграција у време турских освајања, М. Лончарић констатује да је средњовековна источна граница према штокавштини на југу Славоније ишла најмање до Пожешкога горја, а на северном делу нешто источније, око Подравске Слатине, тако да се поклапа са неким политичко-административним границама. Аутор, такође, сматра да је јужно од Купе граница према чакавштини ишла нешто јужније него данас, тако да је постојала веза с подручјем горскокотарске кајкавштине. За Белу Крајину, чији је већи део у средњем веку политички припадао Хрватској, као и за Прлекију, М. Лончарић констатује кајкавску основицу говора, а за словенске прекомурске утврђује блискост са кајкавским међумурским говорима. За кајкавске говоре у Мађарској уз Драву остаје отворено питање да ли су наставак старијих староседелачких или касније досељених.

Мада је у дискусији било више учесника са аргументима за или ѡрошћиве ове границе кајкавштине, једно је сигурно да би требало дефинитивно одредити појам кајкавштине, а између прелазних говора не повлачити оштре границе, већ их третирати као поддијалекте.

У трећем реферату из ове скупине, аутор Герхард Невекловски, на основу јатовске изоглосе, која је раздвајала икавско-екавске и икавске говоре, а ишла је током Уне, као и на основу изолекса, утврђује да је порекло градишћанских говора везано за подручје с обе стране наведене изоглосе или тачније за троугао између Купе, Саве и Уне, а као могућу постојбину не би требало искључити ни део Славоније.

Уз овај реферат треба напоменути да је, за класификацију дијалеката, поред фонетских критеријума, аутор учео и велике могућности

ареалне анализе лексике (нпр. лексема *јодина* 'киша' забележена је само код градишћанских Хрвата и у оним крајевима из којих они, вероватно, потичу).

У трећој тематској групи проблемом историје структуре дијалекагских идиома баве се, у својим рефератима, следећи аутори: Тине Логар — *Slovenski dijalekti — osnovni vir za rekonstrukciju razvoja slovenskega jezika*, Францка Бенедик — *O nastanku škofjeloškega govora*, Зинка Зорко — *Starejši koroški in mlajši štajerski glasnoslovni in morfološki pojavi v rešniškem narečju*, Божидар Видоески — *Дијалекатска ситуација у Македонији до почетка XIV века*, Зузана Тополињска — *Фонолошка историја у географској пројекцији*, Весна Зечевић — *Функционалност фонолошких опозиција у формирању кајкавског вокализма*, Иван Брабец — *Подријетло босанских чакаваца и њихов однос према нечакавцима*, Стјепко Тежак — *Најласци Јурја Крижанића и данашњи најласни односи у говорима на подручју Гибника, Озла и Дубовца*, Јосип Лисац — *Сирохалови јојледи о јенези кајкавишћине с особиним обзиром на подручје Горског кошара*, Јосип Матешкић — *Фразеологија и дијалектологија*, Вилем Вермер — *Квантитет и „Пјесмама духовним“ Бартола Кашића из 1617. године*, Јанеке Калсбек — *Повијесна фонологија и морфологија неких старосједилачких чакавских јовора у Истри*.

И овом приликом потврђена је потреба изучавања словеначких дијалеката с обзиром на чињеницу да су у њима очувани сви историјски рефлекси појединих словенских гласова.

Реферат Б. Видоеског, у којем је дао систематичан преглед појединих, углавном фонетских и морфолошких особина са њиховим ареалом у македонском језику до почетка XIV века, био је вишеструко користан.

На основу реферата З. Тополињске и В. Зечевић могло би се говорити о евентуалним ширим словенским фонолошким паралелама. Наиме, обе референткиње су анализирале узрочно престројавање вокалског система (прва у пољском, друга у кајкавском наречју), и дошле до сличних закључака.

Веома подстицајан био је реферат Ј. Матешкића у којем је скренута пажња на потребу свестранијег и исцрпнијег бележења дијалекатске фразеологије, а што би свакако допринело бољем разумевању значења одређених лексема.

Врло добри реферати двоје младих холандских дијалектолога, В. Вермера и Ј. Калсбек, убеђују нас да ће се традиција рада страних дијалектолога на проблемима српскохрватских наречја и даље продужити.

У последњој, четвртој, скупини реферата обрађују се проблеми везани за говоре на контактним подручјима, њихова генеза и типологија.

Поводом првог реферата (Драго Ђушић — *Има ли чакавских елемената у говорима Црногорској приморја*) из ове скупине, било је речено да би све наведене „чакавизме“ у мрковићком говору требало сматрати адриатизмима чији је утицај знатно ослабио у црногорским говорима. Али, такође, ни случајна поклапања и паралелни развоји појединих особина ису искључени.

У последњем реферату са овога скупа (Асим Пецо — *Један поглед на јовор босанској Поуња у иредийурском њериоду*) разматрана је једна од граница чакавског са штокавским наречјем, при чему се за разлику од других (Б. Финка, М. Шимундић), аутор одлучује за првобитни штокавски карактер тог краја.

За коначне закључке о овим и сличним проблемима требаће још много теренских а и других истраживања, при чему димензију времена и системског посматрања појава никада не треба губити из вида.

Завршавајући овај приказ можемо се надати да ће резултати са овог скупа бар унеколико помоћи решавању многих, како историјских тако и савремених проблема нашег језика, о којима ће се такође расправљати кроз четири године на научном скупу посвећеном односу књижевног језика и наречја.

Нови Сад

Жарко Бошњакковић

БИБЛИОГРАФИЈА

Библиографија за 1983. годину

расправа и дела из словенске и индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Југославији

Ову библиографију израдили су: за СР Србију: *Јасна Влајић-Појковић, Љиљана Ламбић-Божовић, Радмилко Маројевић, Љиљана Нојо, Ђорђе Оџашевић, Никола Рамић, Сјана Ристић, Радојка Хајдуковић, Љиља Сјасић* (за САН Војводину), *Мехди Барди* (за САН Косово); за СР Црну Гору: *Ристио Радуновић*; за СР Босну и Херцеговину: *Невенка Новаковић-Стефановић и Срејло Танасић*; за СР Хрватску: *Марија Вончина*; за СР Македонију: *Радмила Баскић*; за СР Словенију: *Марко Крањец*.

Скраћенице

АНУ ВИН	у појединим скраћеницама: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine
АП	Археографски прилози, Београд
АФФ	Анали Филолошког факултета, Београд
БВ	Библиографски вјесник, Цетиње
BZL	Bilten Zavoda za lingvistiku, Zagreb
Бо ЗБРНКУ	Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, Херцег-Нови
ВРФФ	Buletini i Punimeve i Fakultetit Filozofik (Zbornik radova Filozofskog fakulteta), Priština
БСДПЉ	Билтен Савеза друштава за примењену лингвистику Југославије
ВиО	Васпитање и образовање, Титоград
ГЗБ ФФУС	Годишњак зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот, Скопје
ГЗБ ФилолФУС	Годишњак зборник на Филолошкиот факултет на Универзитетот, Скопје
Гл	Гласник Црногорске академије наука и умјетности, Титоград
ГЛЕИ	Гласник Етнографског института, Београд
ГНФ	Годишњак Наставничког факултета, Никшић
Grada	Grada za povijest književnosti hrvatske, JAZU, Zagreb
ГДФНС	Годишњак Филозофског факултета, Нови Сад
GjASShF	Gjurmime Albanologjike, Seria e Shkencave Filologjike (Албаноолошка истраживања, Серија филолошких наука), Приштина

ЖА	Жива антика, Скопје
ЖЈ	Живи језици, Београд
ЗБИК	Зборник историје књижевности, Београд
ЗБМСКЈ	Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад
ЗБМСС	Зборник Матице српске за славистику, Нови Сад
ЗБМСФЛ	Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад
ЗБФФ	Зборник Филозофског факултета, Београд
ЗБФФП	Зборник Филозофског факултета, Приштина
ZESCCP	Zagreb, English-Serbcroatian Contrastive Project
ZZSŠ	Zbornik Zagrebačke slavističke škole, Zagreb
ZR	Zadarska revija, Zadar
IFP	Institut za filologiju i folkloristiku, Zagreb
ISJK	у појединим насловима: Institut za strane jezike i književnosti, Novi Sad
JAZU	у појединим насловима: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
JiS	Jezik in slovstvo, Ljubljana
ЈФ	Јужнословенски филолог, Београд
КЖ	Културен живот, Скопје
КИ	Књижевна историја, Београд
КњЈ	Књижевност и језик, Београд
Ковчежић	Ковчежић, прилози и грађа о Доситеју и Вуку, Београд
ЛЗБ	Литературен збор, Скопје
ЛМС	Летопис Матице српске, Нови Сад
Мак	Македонистика, Скопје
МЈ	Македонски јазик, Скопје
MR	Macedonian Review, Skopje
МС	Матица српска, Нови Сад
МФ	Македонски фолклор, Скопје
МН	Matica hrvatska, Zagreb
НЈ	Наш језик, Београд
н. с.	у појединим насловима: нова серија
НССУВД	Научни скуп слависта у Вукове дане, Београд
НСтв	Народно стваралаштво, Београд
NT	Naše teme, Zagreb
НУ	Народна умјетност, Загреб
ОЈ	Onomastica Jugoslavica
ОП	Ономатолошки прилози, Београд
ПД	Просветно дело, Скопје
ПК	Преводна књижевност, Београд
Пос. изд.	у неким насловима: посебно издање
PPShLP	Përmbledhje punimesh. Shkolla e Lartë Pedagogjike, Prishtinë (Зборник радова. Виша педагошка школа, Приштина)
IP	Просвјетни рад, Титоград
Прил.	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд
Прил. МАНУ	Прилоси на Македонската академија на науките и уметностите, Скопје
Прил. ФФНС	Прилози проучавању језика, Филозофски факултет, Нови Сад
PrNShJK	Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti, Banja Luka

Radovi ANU BiH	Radovi Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje društvenih nauka, Sarajevo
Раз	Разгледи, Скопје
Разв	Развиток, Битола
RZJ	Rasprave Zavoda za jezik, Zagreb
RZSF	Radovi Zavoda za slavensku filologiju, Zagreb
RSI	Radovi Staroslavenskog instituta, Zagreb
RFFZ	Radovi Filozofskog fakulteta, Zadar
SAZU	у појединим насловима: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana
САНУ	у појединим насловима: Српска академија наука и уметности, Београд
СДЗБ	Српски дијалектолошки зборник, Београд
SJ	Strani jezici, Zagreb
SL	Suvremena lingvistika, Zagreb
SMNHSJ	Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika, Zagreb
SNGjLKSh	Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare (Međunarodni seminar za albanski jezik, književnost i kulturu), Priština
Сов	Современост, Скопје
Спо	Споне, Никшић
SR	Slavistična revija, Ljubljana
SRAZ	Studia Romanica et Anglica Zagradiensia, Zagreb
CC	Славистични студии, Скопје
SSFFZ	Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Zadar
Ст	Стварање, Титоград
Стр	Стремеж, Прилеп
SUFJ	Savez udruženja folklorista Jugoslavije
SCSCI	Studi contrastivi serbocroato-italiani, Zagreb
UR	Umjetnost riječi, Zagreb
FP	Filološki pregled, Beograd
HDZ	Hrvatski dijalektološki zbornik, Zagreb
ХСРКИ	Хорватско-сербско-русские контрастивные исследования, Zagreb
HFD	Hrvatsko filološko društvo, Zagreb
ЦАНУ	у појединим насловима: Црногорска академија наука и уметности, Титоград
ČR	Čakavska rič, Split

I. Општи теоријско-методолошки проблеми

1. **Antonić Ivana**, Eksperimentalna psiholingvistika u Jugoslaviji, Прил. ФФНС 19 (1983) 199—203.

2. **Banićević Marta**, Problemi i metodi lingvističke statistike, SJ XII, br. 3 (1983, Zagreb) 157—160.
Rezime na francuskom.

3. **Bugarski Ranko**, Sociolingvističke teme, Treći program Radio-Beograda 55 (1982) 159—193.
4. **Будагов Р. А.**, в. бр. 76.
5. **Vašek Antonin**, On the functioning of the developmental factors of an isolated language in contact and the way in which we come to know them, MJ XXXI (1980/83) стр. 91—99.
6. **Velčić Mirna**, Josip Pavičić: „Novogovor“ Zagreb, 1982, Oko 3. II 1983. В. Бр. 62, 914.
7. **Velčić Mirna**, Lingvistika teksta u radovima suvremene teorijske i primijenjene lingvistike, Vidici XXIX, 6—7 (1983, Beograd) 81—96.
8. **Velčić Mirna**, Neka teorijsko-metodološka usmjerenja u sklopu lingvistike teksta, SJ XII, br. 4 (1983, Zagreb) 310—315.
9. **Velčić Mirna**, Razine analize (znanstvenog) diskursa, SJ XII, br. 4 (1983, Zagreb) 261—270.
Rezime na engleskom.
10. **Werlich Egon**, в. бр. 37.
11. **Воронкова Г. В.**, в. бр. 69.
12. **Vukomanović Milan**, Jezik — physei ili thesei, Kultura 59 (1982, Beograd) 50—77.
13. **Вукоманович Славко**, Класици марксизма о језику, Творчост IX, 9 (1983 Нови Сад) 3—19.
14. **Glovacki-Bernardi Zrinjka**, Osnove germanističke tekstualne lingvistike, SJ XII, br. 4 (1983, Zagreb) 316—319.
15. **Гортан-Премк Даринка**, Синонимски низ у лексикографској дефиницији, НССУВД XII/1 (1983, Београд) 45—50.
16. **Grasselli-Vukušić Marija**, Nešto o jezičnom dubinskom ustrojstvu, Zbornik Pedagoškog fakulteta u Rijeci 4 (1982) 261—266.
Rezime na nemачком.
17. **Grič Olga**, Jezik i revolucija, NT XXVII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 212—213.
Приказ.
18. **Dabić Bogdan L.**, Adam Heinz: Dzieje językoznawstwa w zarysie, Преглед LXXIII/9 (1983, Сарајево) 940—943.
Приказ.
19. **Delić Mičo**, Kompleksni lingvističkostilistički postupak s gledišta jezične komunikacije, RZJ IFF knj. VI—VII (1982) 31—54.
Rezime na француском.
20. **Dudok Miroslav**, Szövegnyelvészet és szövegkapcsolódása (Tekstlingvistika i glutinacija teksta), Hungarológiai Közlemények 15, 54 (1983) 83—90.
Rezime na српскохрватском и енглеском.
21. **Žibreg Ivona**, Dubravko Škiljan: Pogled u lingvistiku, Zagreb, 1980, ЗММСФЛ XXVI/2 (1983) 179—181.
Приказ.

22. **Zurovac Mirko**, Jezik kao tjelesni izraz, Merlo-Pontijevo shvatanje jezika, Gledišta XXIII, 9—12 (1982, Beograd) 78—88.
23. **Ivić Milka**, Lingvistički ogleđi, Prosveta (1983, Beograd) 225.
24. **Ивић Милка**, Милорад Радовановић, Именица у функцији кондензатора, Изд. Матица српска — Одељење за књижевност и језик, Нови Сад 1978, 162 стр., МЈ XXXI (1980/83) стр. 314—316.
25. **Ivić Milka**, Pravci u lingvistici. 5. izd. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1983, 302 str. 8°.
26. **Jović Dušan**, Lingvistička teorija — jezička norma — jezička zajednica, Књижевни језик XII, 2 (1983, Сарајево) 71—78.
Резиме на руском.
27. **Južnić Stane**, Lingvistička antropologija, Fakultet za sociologiju, političke vede in novinarstvo Univerze Edvarda Kardelja: „Univerzum“ (1983, Ljubljana) 376.
28. **Jutronic-Tihomirović Dunja**, Burkeova prolegomena simboličkoj formi, RFFZ 21—22 (1983, Zadar) 15—24.
Rezime na engleskom.
29. **Jutronic-Tihomirović Dunja**, Jezik u savremenoj komunikaciji, Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, Beograd 1983, NT XXVII, br. 12 (1983, Zagreb) 2136—2139.
Prikaz.
В. бр. 102.
30. **Kallas Krystyna**, Struktura semantyczna konstrukcji apozycyjnych relacje denotacyjne i relacje sensu międzyczłonami, МЈ XXXI (1980/83), стр. 205—237.
31. **Каттеин Рудолф**, Синонимија падежа у оквиру нове падежне теорије, НССУВД XII/1 (1983, Beograd) 85—91.
Резиме на немачком.
32. **Klajn Ivan**, Kontaktni i mešani jezici, КњЈ XXX/4 (1983) 241—249.
Резиме на француском.
33. **Kloepfer Rolf**, Poetika i lingvistika, prevela: Marija Crnić, Pitanja XV, br. 2 (1983, Zagreb) 82—84.
34. **Конечни Евица**, Приказ на книгата „Језик и мозак“ — Избор прилога из неуролингвистике, ЛЗБ XXX, 3 (1983) стр. 147—149.
Во издание на „Глас“, Бања Лука, 1982 г.
35. **Kopaћ Гордана**, О „дубинској“ синонимији, НССУВД XII/1 (1983, Beograd) 155—159.
Резиме на енглеском.
36. **Kostić Đorđe**, Autonomni mehanizmi jezičkog razvoja, Dalje I, 3 (1982, Sarajevo) 6—20.
37. **Kutnjak Ivan**, Jedan tekstovningvistički pokušaj utemeljenja gramatike teksta (Egon Werlich: Typologie der Texte, Quelle & Meyer, Heidelberg, 1979^a), SMNHSJ VIII, br. 1 (1983, Zagreb) 50—51.
Prikaz.

- 38. Лидке Хелмут**, Фонемата (ə) во рамките на општата фонолошка теорија (со примери од романскиот јазик) во: II научна дискусија..., стр. 127—133.
- 39. Lubaś Władysław**, Poljska sociolingvistika, ЗбМСФЛ XXVI/2 (1983) 7—25. Са литературом.
Резиме на енглеском.
- 40. Лурня Александар Р.**, в. бр. 92.
- 41. Marić Sreten**, О језику и језикословљу данас, Vojvođanska akademija nauka i umetnosti (1982, Novi Sad) 63.
Резиме на француском.
- 42. Martinet André**, в. бр. 72, 74.
- 43. Мартине Андре**, Размислувања за проблемот на опозицијата глагол-именка. Превел Звонко Никодиновски, ЛЗБ XXX, 4 (1983) стр. 51—58.
Статијата првпат објавена во „Journal de psychologie normale et pathologique“ 1949/50
- 44. Martinet André**, Funkcionalna lingvistika, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 27—44.
Превела Душанка Точанац.
- 45. Matešić Josip**, Frazem kao posljedica značenjske preinake riječi, Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 405—413.
Rezime na engleskom.
- 46. Матвјашевић Јелка**, Еуфемизми и синонимија, НССУВД XII/1 (1983, Београд) 107—116.
Резиме на руском.
- 47. (* * *)**, Maciej Grochowski, Parenteza i metarečenica, SL 23—24 (1982—83, Zagreb) 71—73.
Prikaz.
- 48. Mečkowska Nina Borisovna**, „Jezik in zavest“ v delih Aleksandra Romanoviča Lurije. JiS XXVIII (1982/83) št. 5 str. 136—140.
- 49. Mikić Pavao**, Die morpho-syntakto-semantische Verbvalenz, Inwiefern ist sie wichtig, RFFZ 21—22 (1983, Zadar) 25—40.
Rezime na hrvatskom i engleskom.
- 50. Mikić Pavao**, Ljudski, radni, govorni odnosi — Iz jednih se može zaključivati o drugima?!, ZR XXXII, br. 1 (siječanj-veljača 1983, Zadar) 7—19.
- 51. Miko František**, Tekst i rečenica, prev. Michal Harpán, Polja XXIX, 296 (1983, Novi Sad) 413—415.
- 52. Mikulić Gordana**, в. бр. 99.
- 53. Miladinović Jasminka**, в. бр. 86.
- 54. Milanja Cvjetko**, Jezik i/kao nesvjesno, Republika XXXIX, br. 7—8 (srpanj-kolovoz 1983, Zagreb) 55—62.
- 55. Minović dr Milivoje**, Uvod u nauku o jeziku za studente srpskohrvatskog jezika i drugih lingvističkih predmeta, 7. ispravljeno izd., Svjetlost OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva (1983, Sarajevo) 215.

- 56. Михајловић Љубомир**, Границе синтаксичке синонимije, НССУВД XII/1 (1983, Београд) 37—43.
Резиме на енглеском.
- 57. Мишеска-Томић Олга**, Gramatika odnosa, FP vol. 21, sv. 1—4 (1983) 109—124.
Резиме на енглеском.
- 58. Мишеска-Томић Олга**, Функционалната генеративна граматика, ЛЗБ XXX, 3 (1983) стр. 71—82.
- 59. Мразовић Равца**, Definicija teksta i definicija elemenata teksta, SJ XII, br. 4 (1983, Zagreb) 253—260.
Rezime na njemačkom.
- 60. Мукаржовски Јан**, Поетското именување и естетската функција на јазикот, Раз XXV, 5 (1983) стр. 642—650.
- 61. Николиновиќ Звонко**, Семиотика на говорната интеркомуникација, Раз XXV, 4 (1983) стр. 481—491.
- 62. Рајиќ Јосип**, Novogovor: sociolingvistički ogledi iz svakodnevnog života jezika, „Stvarnost“ (1982, Zagreb) 240
В. бр. 6, 914.
- 63. Рајнер-Кландер Власта**, Staroindijska filozofija jezika. Primerjalna književnost VI (1983) št. 2 str. 12—30.
- 64. Рериќ Александар**, Giovanni Freddi: *Jezici, lingvistika i glotodidaktika*, FP vol. 21, sv. 1—4 (1983) 138.
Приказ.
- 65. Рериќ др Александар**, Savremena nauka o jeziku: generativna sintaksa i semantika, „Svetozar Marković“ (1983, Beograd) 115.
- 66. Рериќ Александар**, Struktura verbalne komunikativne kompetencije, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 83—91.
Резиме на енглеском.
- 67. Петц Мирко**, Терминологизација во современата лингвистичка теорија, Трета програма Радио Скопје 14—15 (1983) 351—362.
- 68. Петровиќ Душка**, О фонетској мотивисаности jezičkog znaka, КњЈ XXX/1—2 (1983) 50—61.
Резиме на француском.
- 69. Пétursson Magnús**, G. V. Voronkova, Problemi fonologii, Izdatel'stvo Leningradskogo Universiteta, Leningrad 1981. 136 s. Linguistica XXIII (1983, str. 307—311.
Оцена.
- 70. Пипер Предраг**, О језику и говору са интерпретацијског становишта, ЈФ XXXIX (1983) 43—51.
Резиме на руском.
- 71. Половина Весна**, Jezik, značenje i kontekst, ЖЈ Vol. XXV, no 1—4 (1983) 106—117.
Резиме на енглеском.

72. **Pranjковић Ivo**, André Martinet: „Osnove опће lingvistike“ Zagreb, 1982, *Око* 3. II 1983.
Приказ.
В. бр. 74
73. **Profaca Bruna**, Nikola Rot, Znakovi i značenja, Nolit, Beograd, 1982, NT XXVII, br. 6 (1983, Zagreb) 965—968.
Приказ.
74. **Pupovac Milorad**, André Martinet, Osnove опће lingvistike, GZH, 1982, Zagreb, NT XXVII, br. 3 (1983, Zagreb) 377—381.
Приказ.
В. бр. 72.
75. **Pupovac Milorad**, Manfred Usseler, Soziolinguistik, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1982, NT XXVII, br. 10 (1983, Zagreb) 1702—1704.
Приказ.
76. **Pupovac Milorad**, R. A. Budagov, Razvitak i usavršavanje jezika, Svjetlost, Sarajevo, 1981, NT XXVII, br. 6 (1983, Zagreb) 968—970.
Приказ.
77. **Pupovac Milorad**, F. P. Filin, Očerki po teorii jazykoznanija, AN SSSR, „Nauka“, Moskva, 1982, NT XXVII, br. 10 (1983, Zagreb) 1699—1702.
Приказ.
78. **Putanec Valentin**, Prilog diskusiji o prvenstvu u metodi lingvističke geografiје, *Croatica XIV*, sv. 19 (1983, Zagreb) 131—135.
79. **Радовановић Милорад**, в. бр. 24.
80. **Rajić Ljubiša**, Jezik i pol, *Kultura* 57—58 (1982, Beograd) 79—95.
81. **Rajić Ljubiša**, Jezik u društvenoj komunikaciji — praksa i problemi, *Previdilac II*, 1 (1983, Beograd) 52—54.
Приказ научног скупа у организацији Центра за марксизам Универзитета у Београду.
82. **Рајић Љубиша**, Марксизам и лингвистика, *Марксистичка мисао* 3 (1983), 113—137.
83. **Rajić Ljubiša**, Neuhvatljivi jezik, *Kultura* 59 (1982, Beograd) 78—88.
84. **Rot Nikola**, в. бр. 73.
85. **Савић Свенка**, Проблеми прагматичке синонимије у дискурсу, *НССУВД XII/1* (1983, Београд) 31—35.
86. **Sadock Jerrold**, Figurativni govor i lingvistika, prev. Jasminka Miladinović, *Treći program Radio Beograda* 53 (1982) 236—246.
87. **Силјаноски Велко**, За фонемата и дистинктивните белези, *ЛЗБ XXX*, 1 (1983) стр. 35—45.
88. **Sokolowski Jan**, Niektóre problemy teorii pisma w ujęciu Jana Baudouina de Courtena (*Z historii polskiej myśli lingwistycznej*), *CC III* (1983) стр. 47—52.
89. **Спасов Људмил**, Семиотиката и модерната лингвистика — еден можен поглед, *Раз XXV*, 4 (1983) стр. 474—480.

- 90. Стефановски Љупчо**, Структурализмот и генеративизмот — контраст или континуитет? ЛЗБ XXX, 5 (1983) стр. 35—43.
- 91. Suprun Adam E.**, Preučevanje govorne dejavnosti in jezikovnega mehanizma. JiS XXVIII (1982/83) št. 4 str. 93—101.
- 92. Tarokić Damir**, Aleksandar R. Lurija, Osnovi neurolingvistike, Nolit, Beograd, 1982, NT XXVII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 191—194.
Prikaz.
- 93. Topolińska Zuzanna**, O suodnosu između formalne i semantičke sintakse, Književni jezik XII, 1 (1983, Sarajevo) 1—10.
Резиме на енглеском.
- 94. Usseler Manfred**, в. бр. 75.
- 95. Филин Ф. П.**, в. бр. 77.
- 96. Freddi Giovanni**, в. бр. 64.
- 97. Хавранек Бохуслав**, Задачите на литературниот јазик и неговата култура. (Фрагменти), ЛЗБ XXX, 1 (1983) стр. 57—65.
Ориг. заг. Bohuslav Havranek: Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura (Studie o spisovném jazyce), Praha 1963, стр. 30—60.
(Превел од чешки Живко Цветковски).
- 98. Heinz Adam**, в. бр. 18.
- 99. Horga Damir — Mikulić Gordana**, Konceptulani paragraf kao jedinica znanstvenog diskursa, SJ XII, br. 4 (1983, Zagreb) 271—278.
Rezime na engleskom.
- 100. Чампар Драгован**, Језик и лингвистика у стваралачком опусу Маркса и Енгелса, Обележја 6 (1983, Приштина) 81—96.
- 101. Чернейко Л. О.**, К вопросу о критериях выделения синонимов, ЗбМСФЛ XXVI/2 (1983) 27—43.
Резиме на српскохрватском.
- 102. Čigoja Brankica**, Jezik u savremenoj komunikaciji, izd. Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, Beograd 1982 [1983], КњЈ XXX/4 (1983) 336—338.
Приказ.
В. бр. 29
- 103. Czichocki Sieglinde**, Fachsprache-Versuch einer Definition und Abgrenzung von anderen Subsystemen der Sprache (Jezik struke — pokušaj definisanja i razgraničavanja od drugih subsystema jezika), Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 143—155.
Резиме на српскохрватском.
- 104. Čuljak Milan**, Jezik i društvene zajednice, Jezičko-filozofska zaostavština Johana Gotfrida fon Herdera, Delo XXIX, 6 (1983, Beograd) 125—138.
- 105. Škiljan Dubravko**, в. бр. 21.
- 106. Škiljan Dubravko**, Neki problemi lingvistike teksta, SJ XII, br. 4 (1983, Zagreb) 248—252.
Rezime na engleskom.

107. Škiljan Dubravko, Prostor suvremene lingvistike, Prevodilac II, 2 (1983, Beograd) 7—13.

108. Шмелена Татьяна В., Мысли В. В. Виноградова о модальности и дальнейшее изучение этой семантической категории, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 73—82.

Резиме на српскохрватском.

109. Števcić Zdravko, Jezik i znanost, Jezik 30, br. 4 (travanj 1983, Zagreb) 103—107.

Rezime na engleskom.

II. Примењена лингвистика

а) Питања превођења, учења језика и сл.

110. Aksentijević Biljana, Obrazovanje prevodilaca na srednjem nivou, Prevodilac II, 3 (1983, Beograd) 28—32.

111. Arsova-Nikolić Lidija, Visokoškolsko obrazovanje prevodilaca u SR Makedoniji, Prevodilac II, 3 (1983, Beograd) 21—24.

112. Бабић Сава, Лаза Костић и превођилачка мисао, ПНК VIII (1983, Београд) 34—42.

113. Bagi Ferenc, A mondókák felhasználásának lehetőségei a magyarnak mint környezeti nyelvnek a tanításában (Primena tapšalica u nastavi mađarskog jezika kao jezika društvene sredine), Hungarológiai Közlemények 15, 54 (1983) 143—163.

Резиме на српскохрватском и енглеском.

114. Бальцежан Едвард, Перевод как цитата, ПНК VIII (1983, Београд) 11—18.

115. Barac-Kostrenčić V., в. бр. 266.

116. Baron Mladen, O prevodenju, prevodiocu i tumaču, Prevoditelj VIII, 23—24 (1983, Zagreb) 3—9.

117. Bekić Olga, Srpskohrvatski prevodi novela Tomasa Mana, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 247—292.

Резиме на немачком.

118. Benini Natalija, Kako do realne komunikacije u početnoj nastavi stranog jezika, SJ XII, br. 3 (1983, Zagreb) 189—196.

Rezime na francuskom.

119. Битенц Ани, О превођењу за телевизију и филм, ПНК VIII (1983, Београд) 152—156.

120. Bjelica Nevenka i Ostojić Branko, Igre u nastavi stranih jezika, Svjetlost (1983, Sarajevo), Nastavna biblioteka, br. 98, str. 1—148.

121. Bojović Zlata, Međunarodni naučni sastanak slavista u Vukove dane — o prevodenju i problemima prevodenja. — Referati i saopštenja, 1980, 1981, 1982, 10/2, 11/3, 12/3, Prevodilac II, 4 (1983, Beograd) 41—42.

Приказ.

122. Bonačić Mirjana, Deontička modalnost i prijevodni ekvivalenti, Prevodilac II, 4 (1983, Beograd) 26—30.

123. Vonačić Mirjana, O pedagoškoj primjeni lingvističke teorije diskursa, SJ XII, br. 4 (1983, Zagreb) 279—288.
Rezime na engleskom.

124. Бордије Жан-Марк, Преводити поезију, прев. с француског Ивана Павловић-Марковић, ПК VIII (1983, Београд) 169—172.

125. Brajić Milica, Obrada infinitivskih konstrukcija u nemačkom jeziku u nastavnoj praksi škola za zajedničko srednje vaspitanje i obrazovanje, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 383—390.
Резиме на немачком.

126. Buban Blaženka, Le française pour vous: méthode audio-visuelle: premier degré, Škola za strane jezike (1983, Zagreb) 203.

127. Васева-Кадынкова Иванка, Особности превода драмских дела, НССУ-ВД XII/3 (1983, Београд) 61—66.

128. Величковић Драгољуб, Проблем превођења паремолошких облика са српскохрватског на руски језик, НССУВД XII/3 (1983, Београд) 81—93.
Резиме на руском.

129. Величковић др Драгољуб, Проблеми превођења руских паремија на српскохрватски језик, ЖЈ Vol. XXV, no 1—4 (1983) 87—96.
Резиме на руском.

130. Veličković Dragoljub, Profesionalna praksa u obrazovanju prevodilaca — od programskih zahteva do realizacije, Prevodilac II, 3 (1983, Београд) 38—45.

131. Vignjević D., в. бр. 266.

132. Vilke Dubravka, в. бр. 260.

133. Vinaver Nadežda, Društvena funkcija znanja stranih jezika, Prevodilac II, 4 (1983, Београд) 42—46.
Приказ саветовања одржаног 7. и 8. октобра 1983. у Београду.

134. Влахов С., в. бр. 262.

135. Vlahović Mirjana, в. бр. 227.

136. Vrhovac Yvonne, Opis razredne interakcije pri komunikativnom učenju stranog jezika, SJ XII, br. 3 (1983, Zagreb) 169—178.
Rezime na francuskom.

137. Вукобрат Слободан, Одломци из *Орланда* у преводу Исидоре Секулић, ПК VIII (1983, Београд) 86—93.

138. В[укобрат] С[лободан], Примењена лингвистика и превођење, Мостови XIV, 3 (1983, Београд) 169—171.
Приказ реферата на Трећем конгресу Савеза друштва за примењену лингвистику Југославије (Сарајево, јун 1983).

139. Гилевски Паскал, Шопов на унгарски јазик, ЛЗБ XXX, 3 (1983) стр. 29—31.

140. Göncz Lajos, Wilfried Stöltzing i saradnici: Die Zweisprachigkeit jugoslawischer Schüler in der Bundesrepublik Deutschland (Wiesbaden 1980), Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 461—472.
Приказ.

141. Gradišnik Janez, Nizka jezikovna raven naših prevodov. JiS XXVIII (1982/83) št. 6 str. 200—201.

Ocena: Ephraim Kishon, Družinske zgodbe. Prevedla Meta Sever, lektorirala Darinka Petkovšek. Ljubljana 1979.

142. Grah Käthe, Trije novi nemški učbeniki. Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS) XVII (1983) št. 2 str. 61—67.

Ocena: Themen 1. Lehrwerk für Deutsch als Fremdsprache. Hueber Verlag, München 1983; Lernziel Deutsch. Deutsch als Fremdsprache. Hueber Verlag, München 1983; Deutsch konkret. Ein Lehrwert für Jugendliche. Berlin und München 1983.

143. Grosman Meta, Pesem pri pouku tujega jezika. John Keats: Ode on a Grecian urn. Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS) XVII (1983) št. 2 str. 4—11.

144. Гудель-Велага Зденка, Лингвистичката и методската заснованост по немајчин јазик во основните училишта на јазиците на народностите. Превел: Михаил Јанушев, ЛЗБ XXX, 3 (1983) стр. 109—114.

145. Dartigues Jean-Pierre, L'utilisation de la presse dans l'enseignement du français langue étrangère, SJ XII, br. 3 (1983, Zagreb) 225—232.

146. Девич-Романова В., Об использовании некоторых методических приемов при обучении переводу, СС III (1983) стр. 23—33.

147. Димитровски Тодор, Неке паралеле између савремених јужнословенских превода *Слова о јолку Игорову*, ПК VIII (1983, Београд) 173—182.

148. Димитровски Тодор, Некои паралели меѓу современите јужнословенски преводи на „Слово о полку Игореве“, во: Реферати на македонските слависти . . . , стр. 105—114.

149. Димитровски Тодор, „Слово о полку Игореве“ во превод на М. Паниќ-Суреп, во: Зборник на трудови, Педагошка академија, стр. 143—147.

150. Димовска Пандора, Условеност на елементите на комуникација од факторите на комуникација при одредување на јазичните функции во наставата по англиски јазик, во: Зборник на трудови, Педагошка академија, стр. 115—121.

151. Dinić Gordana, Dijalog u funkciji razvijanja komunikativnih sposobnosti učenika u nastavi stranih jezika, SJ XII, br. 3 (1983, Zagreb) 210—217.
Rezime na engleskom.

152. Долинар Дарко, О месту превода у литератури, прев. Марија Митровић Мостови XIV, 1—2 (1983, Београд) 4—10.

153. Domschke Jan-Peter, Publizistische Texte im Sprachunterricht für Fortgeschrittene, SJ XII, br. 3 (1983, Zagreb) 233—237.

154. Doolan Martin, Some Ways of Using Newspapers for Practising English, SJ XII, br. 3 (1983, Zagreb) 218—224.

155. Баковнџ Властимир, Превоење и култура народа, ПК VIII (1983, Београд) 49—51.

156. Đolić Slobodanka, Jezik kao društvena funkcija, Jezik i kultura u nastavi stranih jezika (redaktor Mila Stojnić), Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1982, 126 str., SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 134—136.
Prikaz.

- 157. Ђурковић Миломир**, Превод поезије Сен-Дон Перса (основне гласовно-семантичке особине српскохрватског превода поезије Сен-Дон Перса, песничке асоцијације речи и употреба ретко употребљаваних речи у песничкој комуникацији), Мостови XIV, 1—2 (1983, Београд) 21—29.
- 158. Ђинтреј Gertruda**, Disa probleme të përkthimit të letërsisë artistike nga shqipëria dhe në shqipëri, SNGjLKSh 8 (1983, Prishtinë) 149—154.
Са литературом.
- 159. Engelsfeld Mladen**, Croatian thought conversation — Hrvatski u razgovoru, 4. prošireno izd., „Mladost“ (1982, Zagreb) 247.
- 160. Zaina Elisa**, в. бр. 270.
- 161. Zarevski Predrag**, Analiza opsega rječnika engleskog jezika kojim raspoložu srednjoškolci, SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 88—90.
Rezime na engleskom.
- 162. Зенчук Валентина Н.**, Тешкоће у превођењу са српскохрватскога језика нових речи и израза у друштвено-политичким и економским текстовима, НССУВД XII/3 (1983, Београд) 127—134.
Резиме на руском.
- 163. Зоговић Мирка**, Проблем превођења италијанске канцоне на српскохрватски језик, НССУВД XII/3 (1983, Београд) 31—38.
- 164. Игњатовић Михаило**, Поступак темперирања изворника као могућност синтезе принципа слободе и верности у превођењу, ПК VIII (1983, Београд) 105—109.
- 165. Irinarhova Olesja**, Nekaterе vrste vaj pri komunikativnem pouku ruskega jezika. Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS) XVII (1983) št. 1 str. 15—31.
- 166. Iričanin Gordana**, Stepен interferencije pri usvajanju rečeničnih obrazaca u nastavi nemačkog jezika, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 421—427.
- 167. Isaković Dušan**, Obrazovanje prevodilaca kroz izučavanje i primenu stranih jezika u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, Prevodilac II, 3 (1983, Beograd) 51—58.
- 168. Jakóbiess-Semków Milica**, Српска народна балада у пољским преводима у доба романтизма, НССУВД XII/3 (1983, Београд) 193—203.
Резиме на немачком.
- 169. Jakovljević Andrija**, в. бр. 272.
- 170. Јанева Марија**, Изразување учтиви форми на барање во англискиот јазик — Педагошки импликацији, ЛЗБ XXX, 3 (1983) стр. 93—98.
- 171. Јанићијевић Јован**, Мисао о превођењу у Југославији од 1945. до данас. Програм истраживања, Мостови XIV, 1—2 (1983, Београд) 35—38.
- 172. Jankes Vera**, O nekim problemima prevođenja jednog stručnog teksta sa francuskog na srpskohrvatski jezik, ЖЈ Vol. XXV, no 1—4 (1983) 97—101.
Резиме на француском.
- 173. Јанчић Војидар**, Književno i naučno-stručno prevođenje, Prevodilac II, 1 (1983, Beograd) 19—30.
- 174. Jähnichen Manfred**, Рецепција српскохрватске народне поезије у немачком касном романтизму, НССУВД XII/3 (1983, Београд) 239—244.

- 175. Jovanović Zoran R.**, O prevodenju i kritici prevoda, *Prevodilac* II, 1 (1983, Beograd) 41—44.
- 176. Jovanović Zoran R.**, Prevodilaštvo na prekretnici, *Prevodilac* II, 1 (1983, Beograd) 3—8.
- 177. Jovanović Ksenija**, O prvom prevodu Programa Saveza komunista Jugoslavije na francuski jezik, *Prevodilac* II, 4 (1983, Beograd) 31—38.
Приказ превода Новака Стругара.
- 178. Јовановић Ксенија**, Улога текста у филмском језику и вредновање његовог превода, *ПК VIII* (1983, Beograd) 110—120.
- 179. Jovanović Mladen**, Teorija i poetika prevodenja, priredio Ljubiša Rajić, Prosveta, Beograd, 1981, *ЖЈ Vol. XXV*, no 1—4 (1983) 135—137.
Приказ.
- 180. Jovanović Mladen**, Školovanje prevodilaca na nivou postdiplomskih specijalističkih studija — jedno iskustvo, *Prevodilac* II, 3 (1983, Beograd) 73—80.
- 181. Jovanović Tamara**, Jedan pristup pisanju udžbenika jezika struke, *SJ XII*, br. 4 (1983, Zagreb) 332—335.
Rezime na engleskom.
- 182. Јокановић-Михајлов мр Јелица**, О језичким особинама Кркљчевог превода „Одеских прича“ Исака Бабелја, *ЖЈ Vol. XXV*, no 1—4 (1983) 102—105.
Резиме на руском.
- 183. Jocić Mirjana**, Jedan aspekt razvoja komunikativno-lingvističke kompetencije kod dece, *ЗБМСФЛ XXVI/1* (1983) 147—157.
Резиме на енглеском.
- 184. Katusić Maslina**, L'articolo italiano: un problema di traduzione (II), *SRAZ XXVIII*, num. 1—2 (1983, Zagreb) 111—166.
Rezime na hrvatskom.
- 185. Kvapil Dušan**, Problemi prevodenja čehoslovačkih filmova, televizijskih drama i serija, *Prevodilac* II, 2 (1983, Beograd) 18—22.
- 186. Kempf Rože**, Čitati i prevoditi, s francuskog prevela Gordana Stojković, *Život XXXII*, 3—4 (1983, Sarajevo) 265—277.
- 187. Kërveshi Muhamed**, Noli si përkthyes i disa poezive frënge, *SNGjLKSh* 8 (1983, Prishtinë) 175—181.
- 188. Kessler Jascha**, On translating exotic poetry: responsibility and irresponsibility, *ПК VIII* (1983, Beograd) 157—165.
- 189. Kirić Franjo**, в. бр. 224.
- 190. Klaić Željko**, Le sort des emprunts au français dans la version française du „Banquet en Blithuanie“ de Miroslav Krleža (II), *SRAZ XXVIII*, num. 1—2 (1983, Zagreb) 167—195.
Rezime na hrvatskom.
- 191. Книжевниот превод како фактор на културата**. Зборник на трудови од Симпозиумот на Единаесетта меѓународна средба на книжевните преведувачи, одржана во Тетово на 31 август и 1 септември 1982 година. (Редакциони одбор: Тодор Димитровски, Илија Корубин, Евтим Манев, Паскал Гилевски и Таццо Ширилов). Изд. Советот на Меѓународната средба на книжевните преведувачи, Тетово 1983, 134 стр., 8°.

- 192. Kovačević Marko**, Jirži Levi „Umjetnost prevodenja“, Treći program Radio-Sarajeva XII, 40 (1983, Sarajevo) 428—433.
Приказ.
В. бр. 256.
- 193. Kovačićek M.**, в. бр. 266.
- 194. Конев Илья**, Бугарски читалац хрватских и српских књига у XVIII и XIX веку, НССУВД XII/3 (1983 Београд) 135—140.
- 195. Konushevcı Abdullah**, Disa fjalë rreth shqipërimit të „Korbit“ nga F. Noli, Dituria 1 (1983, Prishtinë) 71—81.
- 196. Kordaš Marjana**, Prikaz metodične obdelave jezikovne strukture pri pouku nemškega jezika v osnovni šoli. Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS) XVII (1983) št. 2 str. 47—50.
- 197. Kos Milena**, „The teacher shouldn't teach, the pupil should learn“. Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS) XVII (1983) št. 2 str. 55—60.
Ocena: Poskusno gradivo za dodatni pouk v osnovni šoli.
- 198. Krawczyk Anna**, Zapędzić kogo w kozi róg, MJ XXXI (1980/83) стр. 197—204.
- 199. Kraus-Srebrić Eva**, Rezultati merjenja interakcije opominju, Kako odrediti konkretne vaspitne ciljeve u vaspitno-obrazovnom procesu, SJ XII, br. 3 (1983, Zagreb) 204—209.
Rezime na engleskom.
- 200. Kryeziu Ilhami**, Kultura gjuhësore dhe përkthimi nga gjuha gjermane, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 339—347.
- 201. Kryeziu Resmije**, Disa çështje të përkthimit të shkrimeve kritike dhe teorie-letrare nga serbokroatishtja në shqipe, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 200—205.
- 202. Krotkih Nina**, Skicë e historisë së përkthimit të letërsisë shqipe në gjuhën ruse, SNGjLKSh 8 (1983, Prishtinë) 143—145.
- 203. Крстић Анка**, Франсоа Вијон у препевима Станислава Винавера и Коље Мишевића, Мостови XIV, 3 (1983 Београд) 133—143.
- 204. Krstulović Aleksandra**, Komunikacijske igre u nastavi stranih jezika, SJ XII, br. 4 (1983, Zagreb) 325—331.
Rezime na engleskom.
- 205. Кубеш Бранка**, Маргиналин за чешките преводи на Ацо Шопов, ЛЗБ XXX, 3 (1983) стр. 25—26.
- 206. Кућ Ранка**, Лонгфело и наш народни еписки десетерац, НССУВД XII/3 (1983, Београд) 231—238.
Резиме на енглеском.
- 207. Kunaver Dušica**, Učenje tujega jezika s čopičem v rokah. Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS) XVII (1983) št. 2 str. 51—54.
- 208. Kuhner Herbert**, Translating poetry is a plus and minus process, ПК VIII (1983, Београд) 166-168.
- 209. Kurpis Tomislav**, O mogućnostima pojednostavnjenja gramatičke eksplicacije, SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 79—83.
Rezime na njemačkom.

- 210. Лапковић-Стојановић Надежда**, в. бр. 296.
- 211. Lainović-Stojanović Nadežda**, Putevi svesnog usvajanja participa u nastavi ruskog jezika na nefilološkim fakultetima, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 363—370.
Резиме на руском.
- 212. Јалвић Мира**, Утврђивање стилских ефеката у роману „Повечерје“ Василија Белова с аспекта превођења, Мостови XIV, 1—2 (1983, Београд) 47—52.
- 213. Levi Jirži**, в. бр. 192, 256.
- 214. Limić Biserka**, Motivacija za učenje stranog jezika, SJ XII br. 3 (1983, Zagreb) 150—156.
Rezime na engleskom.
- 215. Limon David**, „Неправи пријатељи“ in prevajanje iz slovenščine v angleščino. Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS) XVII (1983) št. 2 str. 12—25.
- 216. Lipovac Vlasta**, в. бр. 238.
- 217. Lovasić S.**, в. бр. 266.
- 218. Јубас Владислав**, Транслација личних имена у комуникативној ситуацији, ПК VIII (1983, Београд) 144—151.
- 219. Lukić Vera**, Dečja leksika, Institut za pedagoška istraživanja: „Prosveta“ (1982, Beograd) 233.
Резимеи на руском и енглеском.
- 220. Маројевић Радмило**, Лингвистичка анализа и књижевни превод (на маргинама српскохрватског превода *Путовања дилетаната* Булата Окуцаве), Мостови XIV, 3 (1983, Београд) 115—120.
- 221. Маројевић Радмило**, О неодређено-личним реченицама у руском језику и проблемима њиховог превођења, ЗбМСФЛ XXVI/2 (1983) 45—51.
Резиме на руском.
- 222. Marojević Radmilo**, Programska koncepcija teorije prevodenja (jedno po-redenje), Prevodilac II, 3 (1983, Beograd) 25—28.
- 223. Matijašević Ljiljana**, Gramatika u nastavi maternjeg i stranog jezika, Prevodilac II, 4 (1983, Beograd) 46—48.
Приказ симпозијума одржаног 11. и 12. новембра у Београду.
- 224. Matić Ljiljana i Kirić Franjo**, Mesto i uloga književnog teksta u nastavi stranih jezika u osnovnom i srednjem vaspitanju i obrazovanju, SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 73—78.
Rezime na engleskom.
- 225. Медени Гелена**, Проблеми учења и усвојеновања руског језика јак језика друштвеног стредку. Творчоси IX, 9 (1983, Нови Сад) 64—67.
- 226. Meloncelli-Milak Isabela**, в. бр. 235.
- 227. Mikić Pavao — Vlahović Mirjana**, Mislim materinskim — govorim stranim (njemačkim) jezikom, RFFZ 21—22 (1983, Zadar) 141—154.
Rezime na engleskom.
- 228. Мико Франтишек**, Границы перевода лирического текста, ПК VIII (1983, Београд) 73—77.

229. Милатовић Бранислав, Допринос примијењеној лингвистици, Овдје, год. XV, бр. 168 (мај 1983, Титоград) 14.

230. Müller Bärbel, Benutzersituationen im Verhältnis zu unterschiedlichen Typen von Wörterbüchern (Situacije korisnika rečnika u odnosu na različite tipove postojećih rečnika), Radovi ISJK, serija A, sv. 5, (1983) 227—241.

Резиме на српскохрватском.

231. Mihailović Ljubomir, Lingvističko vrednovanje prevoda, Prevodilac II, 2 (1983, Beograd) 14—18.

232. Mihailović Ljubomir, Mesto gramatike u nastavi stranih jezika, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 349—352.

Резиме на енглеском.

233. Мопрос-Стојаковић Силвиа, Хорхе Луис Борхес. Изабране песме, Београд, 1982, Мостови XIV, 1--2 (1983, Београд) 53—56.

Приказ превода Радивоја Константиновића.

234. Муџај Hasan, Rreth përkthimit të disa shprehjeve nga serbokroatishtja në shqipen, SNGJLKSh 8 (1983, Prishtinë) 129—133.

235. Мусић Срђан, Isabela Meloncelli-Milak, Неки проблеми превођења наше самоуправне терминологије на италијански језик, НССУВД XII/3 (1983, Београд) 113—126.

Резиме на италијанском.

236. Најда Јуџин, Пут до науке о превођењу, прев. с енглеског Весна Комне-нић, Мостови XIV, 3 (1983, Београд) 127—132.

Одломак из прве главе истоимене књиге Ј. Најде.

237. Накев Спиро, Начини на семантизација и записување на лексиката по странски јазик, ЛЗБ XXX, 3 (1983) стр. 115—124.

Примери од рускиот јазик.

238. Nakić Anuška, Zdenka Sušanji i Vlasta Lipovac: Il mio primo libro d'italiano, NIRO Edit., Rijeka, 1983, SJ XII, br. 3 (1983, Zagreb) 242—244.

Приказ.

239. Naumow Aleksander, Превод као вишеслојна конфронтација: стара српска реч на пољском, НССУВД XII/3 (1983, Београд) 39—44.

240. Николић Вера, О речницима и њиховом коришћењу у настави страних језика, ЖЈ Vol. XXV, по 1—4 (1983) 46—55.

Резиме на руском.

241. Николовски Атанас, Израз на актуелните наставни потреби. — Мр Блажо Милчевић, Настава културе изражавања од IV до VIII разреда основне школе, ООУР Завод за уџбенике и наставна средства „Свјетлост“, Сарајево 1982, ЛЗБ XXX, 6 (1983) стр. 94—97.

Приказ.

242. Novak Vlado, Kopitarjev prevod srbske ljudske pesmi Smrt Kraljevića Marka. SR XXXI (1983) št. 1 str. 66—71.

243. Orešič Herta, Nemški jezik v smerih srednjega izobraževanja, Rogaška Slatina 1983 (Poročilo o seminarju). Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS) XVII (1983) št. 1 str. 55—60.

244. Ostojić Branko, в. бр. 120.

- 245. Ostojić Branko**, Zavidan nivo razvoja primijenjene lingvistike (povodom trećeg kongresa Saveza društava za primijenjenu lingvistiku Jugoslavije), FP vol. 21, sv. 1—4 (1983) 139—140.
Хроника.
- 246. Павловић-Самуровић Љиљана**, Превођење шпанских термина за прозне врсте на српскохрватски језик (Fábula и Novela), НССУВД XII/3 (1983, Београд) 95—105.
Резиме на шпанском
- 247. Papić Radivoj**, Prevodenje „Kapitala“ u tamnici, Prevodilac II, 4 (1983, Beograd) 23—26.
О преводилачком раду Моше Пијаде и Родољуба Чолаковића.
- 248. Perić Aleksandar**, Lingvistički činoci teorije prevodenja, Prevodilac II, 4 (1983, Beograd) 13—22.
- 249. Perić Aleksandar**, Sistemski prilaz nastavi stranog jezika struke, SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 84—87.
Rezime na engleskom.
- 250. Појатић Дурија**, Конструкције са глаголским прилозима у дјелу „Развитак капитализма у Русији“ В. И. Лењина и њихови преводи на српскохрватски, ЖЈ Vol. XXV no 1—4 (1983) 77—86.
Резиме на руском.
- 251. Половина Весна**, Превођење понављања као средства истицања, Мостови XIV, 3 (1983, Београд) 121—126.
- 252. Половина Весна**, Прозодијска компонента у преводу уметничке прозе (на грађи енглеског и српскохрватског језика), НССУВД XII/3 (1983, Београд) 67—79.
Резиме на енглеском.
- 253. Попова Т. П.**, К вопросу о нахождении функционального эквивалента при переводе художественного текста, ЗБМСС 24 (1983) 69—77.
- 254. Попоски Алекса**, Комуникативниот природ во наставната практика по француски јазик, ПД XXXVIII 3—4 (1983) стр. 45—52.
- 255. Prica Mirjana**, Leksika i razumevanje čitanja na engleskom kao stranom jeziku, ЖЈ Vol. XXV, no 1—4 (1983) 64—69.
Резиме на енглеском.
- 256. Radić-Dugonjić Milana**, Jirži Levi: Umjetnost prevodenja, Sarajevo, „Svjetlost“, 1982, prev. dr Bogdan Dabić, Prevodilac II, 2 (1983, Beograd) 31—38.
Приказ.
В. бр. 192
- 257. Radó György**, Freedom or faithfulness in translation, ПИК VIII (1983, Београд) 102—104.
- 258. Rajić Ljubiša**, в. бр. 179.
- 259. Ressel Svetlana**, Његошев „Горски вијенац“ и његови немачки преводи, НССУВД XII/3 (1983, Београд) 155—166.
Резиме на немачком.
- 260. Rogošić Ksenija i Dubravka Vilke**, Prva iskustva u radu s čitankom „An English Reader — Social Studies and Arts“, SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 119—123.

- 261. Rode Matej**, Nauka o prevodenju — temelj obrazovanja prevodilaca, Prevodilac II, 3 (1983, Beograd) 17—21.
- 262. Роде Матеј**, Непреводљиво у преводу, Мостови XIV, 3 (1983, Београд) 156—157.
Приказ књиге: С. Влахов, С. Флорин, Непреводимое в переводе, Москва, 1980.
- 263. Rode Franka**, Poročilo o seminarju za učitelje angleškega jezika v januarju 1983 v Radovljici. Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS) XVII (1983) št. 1 str. 52—54.
- 264. Rossi-Hace Franka**, в. бр. 270.
- 265. Савић Момчило Д.**, Неке неадекватности при преводу жанра, НССУВД XII/3, (1983, Београд) 21—29.
Резиме на француском.
- 266. Samardžija Marko**, Hrvatski za strance, V. Barac-Kostrenčić, M. Kovačićek, S. Lovasić, D. Vignjević: „Učimo hrvatski“, Zagreb, 1982, Jezik 30, br. 4 (travanj 1983, Zagreb) 126—128.
Rubrika „Osvrti“.
- 267. Sibinović Miodrag**, Aktuelni problemi obrazovanja prevodilaca u SFRJ, Prevodilac II, 3 (1983, Beograd) 5—17.
- 268. Сибиновић Миодраг**, О узајамном односу преводилачких и књижевних жанрова са становишта теорије преводу, НССУВД XII/3, (1983, Београд) 13—19.
Резиме на руском.
- 269. Sironić-Bonefačić Nives**, Stimoli alla conversazione in classe, SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 102—106.
- 270. Sironić-Bonefačić Nives**, Franka Rossi-Hace i Elisa Zaina: L'italiano per lei, parte quarta, Škola za strane jezike, Varšavska 14, Zagreb, 1983, SJ XII, br. 3 (1983, Zagreb) 240—242.
Приказ.
- 271. Soldatić Dalibor**, Prilog prevodenju na španski jezik naziva saveznih organa i organizacija, Prevodilac II, 1 (1983, Beograd) 31—34.
- 272. Srpskohrvatski jezik i početni tečaj za strance**: srpskohrvatsko-grčki rečnik, prevod Andrija Jakovljević, Institut za strane jezike (1982, Beograd) 50.
- 273. Стаменов Асен**, Еден начин на обработка на атрибут, ЛЗБ XXX, 5 (1983) стр. 67—71.
Од наставата.
- 274. Станковић Б.**, Преводилац, Часопис Удружења научних и стручних преводилаца СР Србије. Година I, бр. 1, 2, 3, Београд 1982, ЖЈ Vol. XXV no 1—4 (1983) 131—132.
Приказ.
- 275. Stanovnik Majda**, Iz zgodovine prevajanja na Slovenskem. Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev 5—7. Uredili Drago Bajt, Frane Jerman, Janko Moder. Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana 1982. Primerjalna književnost VI (1983) št. 2 str. 61—64.
Ocena.
- 276. Stojanović Andrej**, Prevodenje ruskih toponima u savremenom srpskohrvatskom jeziku, Prevodilac II, 2 (1983, Beograd) 22—30.

- 277. Стојановић Војислав**, Превођење српског епског десетерца на румунски НССУВД XII/3 (1983, Београд) 53--59.
- 278. Stojnić Mila**, Problemi čitanja na stranom jeziku u nastavi stranog jezika, ЖЈ Vol. XXV, no 1—4 (1983) 56—63.
Резиме на руском.
- 279. Soulé-Susbielles Nicole**, Kako animirati razred na satu stranog jezika, SJ XII, br. 3 (1983, Zagreb) 179—188.
Rezime na francuskom.
- 280. Sušanĳ Zdenka**, в. бр. 238.
- 281. Tanasković Darko**, Obrazovanje prevodilaca za arapski jezik — stanje bez jasne perspektive, Prevodilac II, 3 (1983, Beograd) 80—87.
- 282. Tanović Mustafa**, Prilozi Metodici nastave stranih jezika III, Svjetlost (1983, Sarajevo), Nastavna biblioteka, br. 96, str. 1—214.
- 283. Tekavčić Pavao**, Per un insegnamento moderno della grammatica, Zbornik Pedagoškog fakulteta u Rijeci 4 (1982) 231—240.
Резиме на српскохрватском.
- 284. Терзић Богдан**, Принципи архивизације у преводу *Пушовања* ... А. Н. Радишчева, НССУВД XII/3 (1983, Београд) 45—52.
- 285. Тодоровић Гордава Б.**, Још једна књига о теорији превођења, Мостови XIV, 4 (1983, Београд) 242—243.
Приказ књиге: Susan Bassnett-Mc Guire, Translation studies, 1980.
- 286. Трајковски Кирил**, Предавање на перфектот во преводите од руски на македонски јазик, Магистерски труд. Скопје. Универзитет „Кирил и Методиј“, Филолошки факултет, 1983, 226 л., 4°.
- 287. Ćirić Draginja**, Novo u oblasti priručne literature u nastavi stranih jezika, ЖЈ Vol. XXV, no 1—4 (1983) 129—130.
- 288. Ćirić Draginja**, Udžbenici i skripta za strane jezike u II fazi usmerenog obrazovanja za prevodilačku i arhivsko-muzejsku struku, zanimanje prevodilac-saradnik i inokorespondent, Prevodilac II, 3 (1983, Beograd) 32—37.
- 289. Ђирлић-Страшињска Данута**, Одступање као нужност у превођењу (на примеру романа Живка Чинга *Големата вода*), ПК VIII (1983, Београд) 69—72.
- 290. Флорин С.**, в. бр. 262.
- 291. Хлебџ Борис**, Дефинисање дословности и кореспонденције и утврђивање њиховог односа, Мостови XIV, 3 (1983, Београд) 107—114.
- 292. Horvat-Vukelja Željka**, Kombiniranje teksta i slike pri uvježbavanju pisanja na početnom stupnju učenja francuskog jezika, SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 117—119.
- 293. Hrala Milan**, Übersetzung und Weltliteratur, ПК VIII (1983, Beograd) 43—48.
- 294. Hrkalović Radmila**, Osobnosti pisanog rečnika introvertnih i ekstravertnih učenika, Institut za pedagoška istraživanja (1982, Beograd) 164.
Резимеи на руском и енглеском.

295. Czichocki Sieglinde, Einige Oberlegungen zum Konversationsunterricht (Razmišljanja o konverzaciji u nastavi stranih jezika), Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 371—382.

Резиме на српскохрватском.

296. Цунић Викторија, Надежда Лавновић-Стојановић, Израда малог тро-језичног термилошког речника у процесу наставе страних језика, ЖЈ Vol. XXV, no 1—4 (1983) 39—45.

Резиме на руском.

297. Šekularac Božidar, Govorne vježbe uz pomoć magnetofona i epidijaskopa, SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 124—127.

298. Шивидић Миљко, Поетика превођења поезије, Живот XXXII, 5—6 (1983, Сарајево) 446—452.

299. Škarić Olga, Auditivni karakter gramatike, SJ XII, br. 4 (1983, Zagreb) 320—324.

Rezime na engleskom.

300. Šoljan Ivo, „Letjeti“ i „padati“ zajedno sa autorom: Prevodilačke zabilješke na marginama jedne Montaleove pjesme, ПК VIII (1983, Београд) 121—131.

301. Поње Шимун, Јован Хаџић — први десетерачки преводилац Хомера, ЗБМСКЈ 31, св. 1 (1983) 103—111.

302. Šotra-Katunarić Tatjana, O čitanju u nastavi francuskog jezika, ЖЈ Vol. XXV, no 1—4 (1983) 70—76.

Резиме на француском.

303. Stölting Wilfried, в. бр. 140.

304. Stölting Wilfried, Afektivni faktori pri učenju stranog jezika, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 353—362.

Резиме на немачком.

305. Sugárné Kádár Júlia, A beszédfejlődés és a pszichikus érés néhány összefüggése a szómondatok és a grammatizáció időszakában (Neke veze između razvoja govora i psihočkog sazrevanja u periodu reči — rečenice i gramatizacije), Hungarológiai Közlemények 14, 53 (1982) 537—552.

б) Контрастивна проучавања језика

306. Veselinović Dimitrije, Sintaksička služba infinitiva u savremenom ruskom i srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom književnom jeziku, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu IX—X (1980) 345—353.

Резиме на руском.

307. Vlahović Plemenka, Polisemija i terminologija: neki gramatički termini u srpskohrvatskom i francuskom jeziku, ЖЈ Vol. XXV, no 1—4 (1983) 30—34.

Резиме на француском.

308. Globevnik Darja, Modalités verbales du subjonctif à la lumière d'une analyse contrastive fonctionnelle dans les langues française et slovène. — Linguistica XXIII (1983) str. 5—52.

Povzetek v slovenščini.

- 309. Девић-Романова Валентина**, Место отрицания *ne* в некоторых сербохорватских и русских конструкциях, *Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 59-71*
Резиме на српскохрватском.
- 310. Dobrenov Marija**, Kategorija određenosti i neodređenosti u nemačkom i mađarskom jeziku, *Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 429—434.*
- 311. Dudok Miroslav**, *Atuálne členenie v slovenščine a srbochorvátčine*, Zbornik Spolku vojvodinských slovakistov 3 (1981) 59—88.
Резимеи на енглеском и српскохрватском.
- 312. Đorđević Radmila**, *Lingvistička terminologija*, *Prevodilac II, 1 (1983, Beograd) 47—52.*
Приказ реферата на симпозијуму о контрастивним језичким истраживањима који је одржан у Новом Саду.
- 313. Žic-Fuchs Milena**, Rudolf Filipović (ed.), *The English Element in European Languages*, vol. 2, Reports and Studies, Institute of Linguistics, Faculty of Philosophy, University of Zagreb, Zagreb 1982, str. XVI + 501, *Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 453—456.*
Приказ.
- 314. Zilić Erminka**, *Refleksivni pasiv u njemačkom i srpskohrvatskom jeziku*, *FP vol. 21, sv. 1—4 (1983) 125—134.*
Резиме на немачком.
- 315. [Јовановић] Z[oran]**, *Kontrastivna jezička istraživanja*, *Prevodilac II, 1 (1983, Beograd) 45—47.*
Приказ симпозијума о контрастивним језичким истраживањима (Нови Сад, 10. и 11. децембра 1982).
- 316. Keck Balázs**, *Az alól, alá, alatt névutók és szerbhórvát ekvivalenseik* (Postopozicije *alól, alá, alatt* i njihovi srpskohrvatski ekvivalenti), *Hungarológiai Közlemények 14, 52 (1982) 363—370.*
Резиме на српскохрватском.
- 317. Klinar Stanko**, *Samostalnikost angleščine v primeri s slovenščino*. *Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS) XVII (1983) št. 2 str. 26—38.*
- 318. Корубин Благоја**, Апозицијата и идентификацијата на планот на изразот во македонскиот наспрема другите словенски јазици, во: Реферати на македонските слависти . . . , стр. 29—40.
- 319. Lakoš Ante**, *Dubinske i površinske strukture s više predikata u engleskom između kojih dolazi do intervencije pridjeva i njihovi prijevodni ekvivalenti u hrvatskom ili srpskom jeziku*, *Zbornik Pedagoškog fakulteta u Rijeci 4 (1982) 225—229.*
Резиме на енглеском.
- 320. Марков Борис**, О выражении побудительности формами других наклонений в русском и македонском языках, *СС III (1983) стр. 15—22.*
Резиме на македонски.
- 321. Menac Antica**, *Genitiv u sastavu frazeologizama u suvremenom ruskom i hrvatskom književnom jeziku*, *Croatica XIV, sv. 19 (1983, Zagreb) 83—90.*
- 322. Mikić Pavao**, *Der Sprechakt 'Aufforderung' — 'zahtjev' Versuch einer Kontrastierung* (Govorni čin „zahtjev“ — pokušaj kontrastiranja), *Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 93—133.*
Резиме на српскохрватском.

323. Miklič Tjaša, L'opposizione italiana perfetto vs imperfetto e l'opposizione slovena dovršnost vs nedovršnost nella verbalizzazione delle azioni passate. *Linguistica XXIII* (1983) str. 53—123.

Повзетек v slovenščini.

324. Müller Barbara, Проблем лексичке кондензације на материјалу српско-хрватског и њемачког глагола, *НССУВД XII/3* (1983, Београд) 107—112.

325. Mindak Jolanta, Fazne predikatske konstrukcije sa leksičkim eksponentom inhoativnosti u srpskohrvatskom i poljskom jeziku, *Књижевни језик XII, 2* (1983, Сарајево) 55—60.

Резиме на руском.

326. Михалк Ф., О частотности и дистрибуцији „определённого артикля“ в серболужицко-немецком языковом контакте, *МЈ XXXI* (1980/83) стр. 77—84.

327. Mrazović Pavica, в. бр. 335.

328. Nehring Gerd-Dieter, Mbi përkthimin e mbiemrave shqip dytemësh me vizë lidhëse në gjuhën gjermane, *SNGjLKSh 8* (1983, Prishtinë) 117—128.

329. Nuhju Vejsel, Disa sintagma emërore të ndërtuara në ndikimin e anglishtes, *Probleme të kulturës së gjuhës shqipe* (1983, Prishtinë) 240—243.

330. Papp György, A társadalmi-politikai terminológia összehető vizgálatának időszere kérdései (Aktuelna pitanja kontrastivne analize društveno-političke terminologije), *Hungarológiai Közlemények 15, 54* (1983) 119—137.

Резимеи на српскохрватском и енглеском.

331. Pervan Mara — Štambuk Anuška — Pilković Mara, Kontrastivna analiza semantičkih vrijednosti nekih elektroničkih termina u engleskom i našem jeziku, *SJ XII, br. 1—2* (1983, Zagreb) 51—57.

Rezime na engleskom.

332. Pilković Mara, в. бр. 331.

333. Пицпер Предраг, Местоименные наречия в русском, польском и сербо-хрватском языках, *Radovi ISJK, serija A, sv. 5* (1983) 403—412.

334. Попоски Алекса, Разлики во структурирањето на лексиката во македонскиот и францускиот јазик (И нивното влијание во изучувањето на македонскиот и францускиот како странски јазик), *ЛЗБ XXX, 4* (1983) стр. 91—100.

335. Rajić Ljubiša, Pavica Mrazović: Die Stellung der Satzelemente im Deutschen und im Serbokroatischen. Eine Kontrastive Darstellung (Heidelberg 1982), *Radovi ISJK, serija A, sv. 5* (1983) 455—459.

Приказ.

336. Sawicka Irena, Kontrastivna fonologija srpskohrvatskog i poljskog jezika, *ЗБМСФЛ XXVI/1* (1983) 67—68.

337. Станковић Богољуб, Адаптација српскохрватских географских назива у руском језику, *ЈФ XXXIX* (1983) 145—157.

Резиме на руском.

338. Стефановић Десанка, Значење префикса *za-* у руском и српскохрватском језику, *ЖЈ Vol. XXV, no 1—4* (1983) 5—18.

Резиме на руском.

339. Stefanović Dimitrije, Gabriella Schubert, Ungarische Einflüsse in der Terminologie des öffentlichen Lebens der Nachbarsprachen, *ЈФ XXXIX* (1983) 259—262.

Приказ.

340. Stojanović Piija, Lingvistički aspekti dvojezičnosti jugoslovenskih učenika sa srpskohrvatskog jezičkog područja u završnim razredima osnovne škole u SRNJ, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 413—420.

341. Stoffel Hans Peter, Milan Surdučki, Srpskohrvatski i engleski u kontaktu. Rečnik i morfološka analiza engleskih pozajmljenica u standardnom srpskohrvatskom jeziku i jeziku Srba i Hrvata iseljenika u Kanadi, ЈФ XXXIX (1983) 235—237.

342. Surdučki Milan, в. бр. 341.

343. Сурдучки Милан, Стандардни српскохрватски и исељенички српскохрватски у контакту са енглеским: сличности и разлике, ЗМСФЛ XXVI/2 (1983) 101—108.

Резиме на енглеском.

344. Topolińska Zuzanna, Uwagi o niektórych czasownikach kauzatywnych w języku macedońskim i polskim, MJ XXXI (1980/83) стр. 39—47.

345. Тоџанас др Душанка, Povratni glagoli u francuskom i srpskohrvatskom jeziku: kontrastivna analiza, ISJK (1982) 169.

346. Тоџанас Душанка, Povratni glagoli u francuskom i srpskohrvatskom jeziku, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 393—401.

347. Ђолић Слободанка, Simpozijum „Kontrastivna analiza i nastava stranih jezika“, Beograd, 5. i 6. novembar 1982., FP vol. 21, sv. 1—4 (1983) 141—142.

Хроника.

348. Усикова Р. П., За структурата на зборобразувачкото поле на агенсот во македонскиот јазик во споредба со рускиот, MJ XXXI (1980/83) стр. 69—75.

349. Ushaku dr Ruzhdi, Mbi disa sisteme h'p'otetike me lidhëzën „si“ në gjuhën frënge dhe barasvlerësit e tyre në gjuhën shqipe, Përparimi 6 (1983, Prishtinë) 831—838.

350. Filipović Rudolf, в. бр. 313.

351. Цветковски Владимир, Семантиката на деминутивни те форми во македонскиот јазик и нивните еквиваленти во англискиот, ЛЗБ XXX, 2 (1983) стр. 55—58

352. Šarčević Susan, Neki problemi dvojezične stručne leksikografije, SJ XII br. 1—2 (1983, Zagreb) 58—63.

Rezime na engleskom.

353. Šimek Marija, Struktura tehničkog teksta u njemačkom i hrvatskom ili srpskom jeziku, SJ XII, br. 4 (1983, Zagreb) 299—309.

Rezime na engleskom.

354. Šnel-Živanović Margita, Pasivne konstrukcije nemačkog jezika u stručnim tekstovima i njihovim ekvivalenti u srpskohrvatskom jeziku, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 157—196.

Резиме на немачком.

355. Štambuk Anuška, в. бр. 331.

356. Schubert Gabriella, в. бр. 339.

III. Прасловенски језик, словенска језичка заједница и посебна питања појединих словенских језика

357. Barič Evgenija, Ruski jazyk ošviceni z priznačkami zahodnoslavjanskih i vostočnoslavjanskih jazykoh, Croatica XIV, sv. 19 (1983, Zagreb) 7—19.

358. Бицевска Кита, Книга за словенските литературни микројазичи — А. Д. Дуличенко, Славянские литературные микроязыки, Таллин 1981, ЛЗБ XXX, 6 (1983) стр. 91—93.

Приказ.
В. бр. 379.

359. Brabcová Radoslava, Slovník slovenských nářečí (Bratislava 1980), ЗбМСС 24 (1983) 152—153.

Приказ.

360. Брозовић Далибор, в. бр. 740.

361. Brozović Dalibor, O mjestu praslavenskoga jezika u indoevropskome jezičnom svijetu, RFFZ 21—22 (1983, Zadar) 5—14.

Резиме на енглеском.

362. Вайнтрауб Р. М., Социолингвистические факторы влияния русского языка на современный польский язык — к вопросу о русскопольских языковых контактах, СС III (1983) стр. 7—13.

Резиме на македонски.

363. Вишнякова О. В., в. бр. 401.

364. Гавенда Елжбјета, Обид за дефинирање на социолингвистичките детерминанти при употреба на варијантните форми ген. синг. м.р. кај именките во полскиот јазик, СС III (1983) стр. 41—45.

Ова истапување беше подготвено за конференција „Социолингвистика и изучување на јазикот“, Загреб 1981.

365. Ѓуставсон Свен, Руски јазик у Југославиј — дихрония и синхрония, Творчосц IX, 9 (1983 Нови Сад) 20—30.

366. Dabić Bogdan L., Latinski elementi u ruskom književnom jeziku, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 13—25.

Резиме на руском.

367. Dudok Daniel, Slovenský jazyk v Juhoslávii a jeho výskum, Nový život XXXV, br. 5 (1983) 451—459.

368. Dudok Miroslav, M. Hanyeková: „Dejiny slovenských slovníkov do roku 1945“ Bratislava, 1979, Zborník Spolku vojvodinských slovakistov 3 (1981) 172—175.

369. Дуличенко А. Д., в. бр. 358, 379.

370. Дуличенко А. Д., Система и специфичносц злучницких конструкцијох за почетовку компоненту „же“ у јазуку југославијанских Руснацех, Творчосц IX, 9 (1983, Нови Сад) 31—52.

371. Ђорђевић Нада, Уџбеници лужичко-српског језика, ЗбМСС 25 (1983) 168—169.

Приказ: Jiří Mudra, Jan Petr, Učebnice lužické srbštiny, I—II, Univerzita Karlova v Praze 1982.

- 372. Āuroviĉ Ľubomir**, Vzťah sloviess esse: habere v slovanských jazykoch a otázka pasiva v slovenčine, MJ XXXI (1980/83) стр. 49—56.
- 373. Евстигнеева И. Ф.**, Оказионализми в письмах А. П. Чехова (Оказионализми у писмима А. П. Чехова), Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 293—296.
Резиме на српскохрватском.
- 374. Zarebina Maria**, Słownictwo polskiej dyskusji naukowej, ЗбМСФЛ XXVI/2 (1983) 53—63.
Резиме на српскохрватском.
- 375. Колесар Гавриїл**, Лексикологійна картотека закончена, Творчосц IX, 9 (1983, Нови Сад) 76—78.
- 376. Колесар Гавриїл**, Шейсц децениї „Граматики бачванско-рускеї бешеди“, Творчосц (Нови Сад) IX, 9 (1983, Нови Сад) 71—73.
- 377. Крывіцкі А. А.**, Сучасная беларуская дыялектная лексікаграфія, Стан і перспектывы, MJ XXI (1980/83) стр. 105—111.
- 378. Лашкова Лили**, Пуризам у формирању српскохрватског и бугарског књижевног језика, ЗбМСФЛ XXVI/1 (1983) 61—65.
Резиме на руском.
- 379. Lončarić Mijo**, A. D. Duliĉenko, Slavjanske literaturne mikrojazyki-voprosy formirovanija i razvitija. Tallin, 1981, Književni jezik XII, 1 (1983, Sarajevo) 50—54.
Приказ.
В. бр. 358.
- 380. Lubaš Wladysław**, в. бр. 39.
- 381. Mamić Mile**, Grĉke rijeĉi sa sufiksom -ma u slavenskim jezicima, Croatica XIV, sv. 19 (1983, Zagreb) 75—81.
- 382. Mamić Mile**, Grĉke rijeĉi u južnoslavenskim jezicima, Jezik 31, br. 1 (listopad 1983, Zagreb) 3—8.
Rezime na engleskom.
- 383. Марков Борис**, О выражении родственных отношений в современных славянских языках, во: Реферати на македонските слависти . . . , стр. 41—53.
- 384. Маројевић Радмило**, Антропонимске категорије у староруском језику (прилог питању реконструкције прасловенског антропонимског система), ОП IV (1983) 137—177.
Резиме на руском.
- 385. Маројевић Радмило**, Gramatika ruskog jezika, izd. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva (1983, Beograd) 344.
- 386. Маројевић Радмило**, Посесивне категорије у руском језику (у своме историјском развитуку и данас), изд. Филолошки факултет, Монографије LV (1983, Београд) 206 стр.
- 387. Маројевић Радмило**, Посесивни придеви са суфиксом -ьнѣ у историји руског језика, ЗбМСФЛ XXVI/1 (1983) 7—60.
Са литературом.
Резиме на руском.
- 388. Маројевић Радмило**, Прасловенске творбено-семантичке конструкције, Прил. XLVI, св. 1—4 (1980 [1984]) 53—58.

389. Маројевић Радмилу, Суфикс *-sk-* у посесивној функцији у руском језику (у историјском развоју и данас), ЈФ XXXIX (1983) 159—178.
Резиме на руском.

390. Мујавцова Марија, О словесе *byt'* в нашем бежном dorozumievaní на покрачоване, Nový život XXXV, br. 1 (1983) 99—104.

391. Mudra Jiří, в. бр. 371.

392. Над' Г. Гаврилл, Лингвистични статии и розправи. I. видане, „Руске слово“ (1983, Нови Сад) 191.

393. Petr Jan, в. бр. 371.

394. Pauliny Eugen, Vznikanie spisovnej slovenčiny v súvislosti s formirovaním slovenskej národnosti a národa, MJ XXXI (1980/83) стр. 13—25.

395. Popowska-Taborska Hanna, Kaszubski fonem э. во: II научна дискусија. . . , стр. 156—168.

396. (***) Прилог зоз терминологиј, Творчосц IX, 9 (1983, Нови Сад) 90—91.

397. Рамач Юлијан, в. бр. 402.

398. Рамач Юлијан, Применовник *сѣрам.* Творчосц IX, 9 (1983, Нови Сад) 53—63.

399. Rojs Jurij, Knjižni frazeologizmi in termini v romanu Zorana ledina Mihaila Šolohova, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 243—246.

400. Стаматоски Трајко, Некои покарактеристични антропонимски суфикси кај јужнословенските народи, во: Реферати на македонските слависти . . . , стр. 63—72.

401. Станковић Богољуб, О. В. Вишнякова, Паронимы современного русского языка, Москва, „Русский язык“ 1981, 248 стр., ЖЖ Vol. XXV, по 1—4 (1983) 120—121.
Приказ.

402. Тамаш Юлијан, Систематичне видзене рускеј лексике, Творчосц IX, 9 (1983, Нови Сад) 74—75.
Приказ: Юлијан Рамач, Лексика руского јазика, Нови Сад 1983.

403. Терзић Богдан, Значај српскохрватског језика за проучавање историјске фонетике и граматике руского језика, КњЈ XXX/4 (1983) 251—256.
Резиме на руском.

404. Toporišič Jože, Zveneči ustnični nenosni nezaporniški soglasniki v slovanskih jezikih. SR XXXI (1983) št. 2 str. 123—143.
Povzetek v angleščini.

405. Haucková M., в. бр. 368.

IV. Етимологија, историја речи, тумачење речи, ономастика, збирке речи

406. Alerić Danijel, Hidronimni apelativ Sava, hidronimi Savinja i Dravinja i problem starosti slovenske vokalne redukcije, Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 271—296.

Rezime na engleskom i francuskom.

- 407. Ahmetaj Mehmet**, Rreth disa antroponimeve dhe patronimeve të Krahinës së Plavës dhe Gucisë, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 371—380.
- 408. Bezljaj France**, Etimološki slovar slovenskega jezika. Druga knjiga. K—O. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik. V Ljubljani, Mladinska knjiga, 1982, 265 str. 8°.
- 409. Bjelanović Živko**, Prozodemske varijante u antroponimiji, Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 381—391.
Rezime na engleskom.
- 410. Божовић Маринко**, Ономастика села Бановог Дола код Звечана, ОП IV (1983) 453—467.
Грађа. Резиме на руском.
- 411. Бојанић Душанка**, О Новобрдској госпоштини, ИЧ XXIX—XXX (1982—1983) 117—127.
Резиме на француском.
- 412. Бољевић-Вулековић Војислав**, Прилог питању убикације Прапратне, Скадарско језеро, Црногорска академија наука и умјетности, научни скупови IX (1983, Титоград) 615—631.
Резиме на енглеском.
- 413. Букумирић Милета**, Из ратарске лексике Гораждевца (код Пећи), Прил. ФФНС 19 (1983) 71—105.
- 414. Vajs Nada**, Topografski apelativi romanskog podrijetla u toponimiji istočnog Jadrana, Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 297—328.
Rezime na engleskom i francuskom.
- 415. Vékony László**, A mai Vajdaságot ábrázoló XVI—XIX. századi térképekről (O zemljopisnim kartama današnje Vojvodine od XVI do XIX veka), Hungarológiai Közlemények 14, 52 (1982) 383—394.
- 416. Vujičić Dragomir**, в. бр. 467.
- 417. Galica Shyqri**, Toponimet e fshatit Rashnicë, Dituria 2—3 (1983, Prishtinë) 109—114.
- 418. Грковић Милица**, Да ли су у средњовековној Србији биле познате приче о Карлу Великом, ОП IV (1983) 199—203.
Резиме на руском. О имену Оливер.
- 419. Deanović Ana**, Glosar naziva u upotrebi srednjovjekovnog i renesansnog vojnog graditeljstva u Hrvatskoj, Rad JAZU, 1978, knj. 381, Razred za likovne umjetnosti, knj. VIII, 35—48.
Резиме на француском.
- 420. Дешић Милорад**, О лексичким синонимима, НЈ н.с. XXVI, св. 1 (1983, Београд) 34—41.
- 421. Doda Ismail**, Forma e folur dhe forma e shkruar në disa topônimo të Krajës, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 359—370.
- 422. Dolar Jaro**, Starosvetna drobca iz Hotinje vasi pri Mariboru. Traditiones X—XII (1981—1983) str. 269.
Besedi „tibingar“ in „pripeskati se“.
- 423. Dolenc Jože**, Meseci in njihova imena. Prešernov koledar 1983, 186—194.

- 424. Doçi Rexhep**, Antroponimia e Llapushës (Prekorupës), izd. Instituti Albanologjik i Prishtinës (1983, Prishtinë) 1—208.
Резиме на српскохрватском и француском.
- 425. Doçi Rexhep**, Edhe diçka për prapashtesën shqipe *-at* në onomastikë, Probleme aktuale të kulturës s gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 244—249.
- 426. Doçi Rexhep**, Rreth drejtshkrimit të disa toponimeve e patronimeve, Gjuha shqipe 1 (1983, Prishtinë) 43—45.
- 427. Дрвошанов Васил**, Повеќекратната димензионалност на топонимјата, Дело 74 X, 11 (1983, Штип) 513—520.
- 428. Zdovc Pavel**, Ko Zila noj Drava nazaj potaçë. Nekaj o imenih naših pokrajim na Koroškem. Koroško mladje 1983 št. 50 str. 73—83.
- 429. Зиројевић Олга**, Око имена Хамза, ИЧ XXIX—XXX (1982—1983) 153—157.
Резиме на француском.
- 430. Златановић Момчило**, Микротопонимија Иногошта (слив Лепеничке реке), Прил. ФФНС 19 (1983) 179—194.
- 431. Иванова Олга**, в. бр. 437, 466.
- 432. Јакорин Франс**, Morje in imena. Obzornik 1983 št. 12 str. 895—897.
- 433. Јакорин Франс**, Nekaj jezikovnih zanimivosti. Obzornik 1983 št. 5 str. 374—380.
- 434. Katičić Radoslav**, Imena dalmatinskih biskupija i njihovih biskupa u aktima ekumenskoga koncila u Nikeji godine 787, Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 75—92.
Rezime na engleskom.
- 435. Kelmendi Ahmet**, Disa karakteristika të antroponimisë të shqiptarëve në Kosovë, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 225—232.
- 436. Kowalik Kaleta Zofia**, в. бр. 494.
- 437. Коробар-Белчева Марија**, Монографија за месните имиња по сливот на Брегалница (Олга Иванова, Месните имиња на област по сливот на Брегалница, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Посебни изданија, кн. 13, Скопје 1982, 235 стр.), ЛЗБ XXX, 2 (1983) стр. 129—132.
Приказ.
В. бр. 466.
- 438. Krpan Stjepan**, Antroponimija i toponimija Gornjih Andrijevacu, Vijesti — Godišnjak muzeja Brodskog Posavlja 5—6 (1982, Slavonski Brod) 13—36.
Резиме на англиском.
- 439. Липовац-Радуловић Весна**, в. бр. 460.
- 440. Ludvik Dušan**, Rezijanska muja — grdina. (Pojav in etimologija.) Traditiones X—XII (1981—1983) str. 105—111.
Povzetek v nemščini.
- 441. Луковић Д. Милош**, Ономастика села Гајтана у Горњој Јабланици, ОП IV (1983) 389—452.
Грађа. Резиме на руском.
- 442. Малетић Нада**, Надимци у Боботи код Вуковара, Прил. ФФНС 19 (1983) 195—198.

443. **Martelanc Saša**, Privoščiti. Glagol za božične trenutke. Mladika XXVII (1983) št. 10 str. 142.
444. **Merkù Pavle**, в. бр. 490.
445. **Merkù Pavle**, Bazovica. Mladika XXVII (1983) št. 5/6 str. 71.
446. **Merkù Pavle**, Vejna. Mladika XXVII (1983) št. 10 str. 150—151.
447. **Merkù Pavle**, Križ. Mladika XXVII (1983) št. 8 str. 116.
448. **Merkù Pavle**, Lakotiče. Mladika XXVII (1983) št. 9 str. 135.
449. **Merkù Pavle**, Maver, Nemeč in še kaj. Srečanja VII (1983) št. 44 str. 426.
450. **Merkù Pavle**, Mačkolje? Mladika XXVII (1983) št. 7 str. 95.
451. **Merkù Pavle**, Opčine. Mladika XXVII (1983) št. 2/3 str. 31.
452. **Merkù Pavle**, Osebno ime v De Felicejevi knjigi I nomi degli Italiani. SR XXXI (1983) št. 3 str. 256—257.
Ocena: Emidio de Felice, I nomi degli Italiani. Venezia, SARIN-Marsilio 1982.
453. **Merkù Pavle**, Repen. Mladika XXVII (1983) št. 4 str. 53—54.
454. **Merkù Pavle**, Tipološka analiza antroponimov v Trstu v XIV. stoletju, Primorska srečanja 37 (1983, Nova Gorica) 46—48.
455. **Merkù Pavle**, Trebče. Mladika XXVII (1983) št. 1 str. 16—17.
456. **Мијатовић Јулијана**, Прилог познавању лексике српских говора у Мађарској, Прил. ФФНС 19 (1983) 149—177.
457. **Миловановић Емилија**, Прилог познавању лексике Златибора, Прил. ФФНС 19 (1983) 15—70.
458. **Михајловић Велимир**, Из наше митологије (О пореклу историјског топонима Мехострах), Расковник, год. X, бр. 35 (Београд, април 1983) 87—93.
459. **Михајловић Велимир**, О пореклу историјског топонима *Мехострах* (прилог проучавању наше демонологије), ОП IV (1983) 217—221.
Резиме на руском.
460. **Мусић Срђан**, Весна Липовац-Радуловић, *Романизми у Црној Гори — Југоисточни дио Боке Которске*, Обод — Побојда, Цетиње — Титоград, 1981, Прил. XLVI, св. 1—4 (1980[1984]) 147—151.
Приказ.
461. **Недељковић Миле**, Значај микропонимије у етнолошком изучавању развитка насеља, Кораци XVIII, 1—2 (1983, Крагујевац) 78—88.
462. **Nedić Jovan**, Onomastički raport, Zagonetač 300 (9) (prosinac 1983, Bjevar) 9.
463. **Николић Мирослав М.**, О речима *разблудан*, *заблудан* и *блештајати*, *блештајати*, НЈ н.с. XXVI, св. 1 (1983, Београд) 50—53.
464. **Основен систем и терминологија на словенската ономастика**. Редакциски колегиум: Ф. Безлај, М. В. Бирило . . . , Б. Видоески (одговорен уредник). Скопје, Македонска академија на науките и уметностите, 1983, 412 стр., 8°.
Содржи: ономастички термини и азбучни (алфабетски) списоци на термините на сите словенски и на германскиот јазик.

- 465. Pavlović Zvezdana**, Varijante lekseme *tuf* u našoj leksici i onomastici, ОП IV (1983) 205—215.
Резиме на француском.
- 466. Пеев Коста**, Д-р Олга Иванова: Месните имиња на областа по сливот на Брегалница, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 1982, КЖ XXVIII, 1—2 (1983) стр. 54.
Приказ.
В. бр. 437.
- 467. Пецо Асим**, Dragomir Vujičić, Hidronimi (imena voda) u lijevom slivu Drine, ЈФ XXXIX (1983) 279—283.
- 468. Пецо Асим**, Iz hercegovačke onomastike predturskog perioda, ЈФ XXXIX (1983) 113—143.
Резиме на руском.
- 469. Пешкиан Митар**, Зетско-хумско-рашка имена на почетку турскога доба (други део), ОП IV (1983) 1—135.
- 470. Пешкиан Митар**, О синонимичним топонимима у нашим старим споменицима, НССУВД XII/1 (1983, Београд) 15—20.
Резиме на руском.
- 471. Putanec Valentin**, Podrijetlo toponima Laščina u Zagrebu, Jezik 31, br. 1 (listopad 1983, Zagreb) 21—23.
Rubrika „Osvrti“.
- 472. Radunović Risto**, Gdje su se nalazili srednjovjekovni grad „Obolon“ (Oblun) i manastir Vranjina u Zeti, Skadarsko jezero, CANU, naučni skupovi IX (1983, Titograd) 615—631.
Резиме на енглеском.
- 473. Ристић Стана**, Лексикографија и лексикологија, зборник реферата, Београд — Нови Сад, 1982, КњЈ XXX/4 (1983) 330—335.
Приказ.
- 474. Ressel Gerhard**, О неким проблемима синонимских релација емоционалне лексике у српскохрватском језику, НССУВД XII/1 (1983, Београд) 51—62.
Резиме на немачком.
- 475. Sekereš Stjepan**, Prezimena u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj s nastavkom -eš, ЗБМСФЛ XXVI/1 (1983) 159—167.
Резиме на енглеском
- 476. Sekereš Stjepan**, Slavonska i baranjska prezimena izvedena od životinjskih imena, ЗБМСФЛ XXVI/1 (1983) 169—178.
Резиме на енглеском.
- 477. Silling István**, Kupuszina népi növényneveinek jegyzéke (Spisak narodnih naziva biljaka u Kupusini), Hungarológiai Közlemények 14, 53 (1982) 573—578.
- 478. Snoj Marko**, Dva leksema za pojem 'luknja' v slovanskih jeziki. SR XXXI (1983) št. 3 str. 207—212.
Povzetek v nemščini.
- 479. Sokal Dragutin**, Jezički tragovi Sasa u selu Sasine kod Sanskog Mosta, Путеви XXIX, 1 (1983, Banjaluka) 75—77.
- 480. Stiplovšek Tine**, Korenine slovenskih imen. Slovenski koledar 1983, str. 52—54.

- 481. Tanocki Franjo**, Rječnik rodbinskih naziva, Izdavački centar Revija (1983, Osijek) 136 str.
- 482. Tomić Mile**, Toponimija Sviničana, MJ XXXI (1980/83) стр. 239—250. Македонски влијанија врз српскохрватската ономастика.
- 483. Ђушић Драго**, Ономастика Загараца, ОП IV (1983) 345—387. Грађа. Резиме на руском.
- 484. Felice Emidio de**, в. бр. 452.
- 485. Флашар Мирон**, Водњача — Hydrops, Прил. XLVI, св. 1—4 (1980 [1984]) 3—24.
- 486. Hamp Eric P.**, Srbohrvaško česta, slovensko česta. SR XXXI (1983) št. 1 str. 60—61.
- 487. Cvetko-Orešnik Varja**, Zu neueren iranisch-baltoslawischen Isoglossen-Vorschlägen. Linguistica XXIII (1983) str. 175—256. Povzetek v slovenščini.
- 488. Чешљар Мирјана**, Из лексике Иванде (Румунски Банат), Прил. ФФНС 19 (1983) 107—148.
- 489. Цоговић Алија**, Топонимија југословенског дела Проклетија (I део), ОП IV (1983) 225—344. Грађа. Резиме на руском.
- 490. Šivic-Dular Alenka**, Dragocen prispevek k slovenskemu imenoslovju. SR XXXI (1983) št. 1 str. 53—55. Ocena: Pavle Merku, Slovenski priimki na zahodni meji. Trst 1982.
- 491. Šivic-Dular Alenka**, O osebnih imenih in priimkih v Požganici Prežihovega Voranca. Odmev živega človeka in krajine. Spominsko srečanje ob devetdesetletnici Prežihovega rojstva. Ravne na Koroškem, 1982, str. 94—103.
- 492. Šivic-Dular Alenka**, Slovensko in srbohrvaško šišmiš „netopir“. (Poskus rekonstrukcije bslov. onomatopejskega korena *sf(k)s — „rezati; trgati“.) SR XXXI (1983) št. 4 str. 431—435. Povzetek v nemščini.
- 493. Šimundić Mate**, Ante Šupuk; O prezimenima, imenima i jeziku starog Šibenika, Povremena izdanja Muzeja grada Šibenika, svezak 6., 149 str., Šibenik 1981, Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 467—477. Prikaz.
- 494. Šimundić Mate**, Zemljepisna motivacija staropoljskih osebnih imen. SR XXXI (1983) št. 3 str. 262—264. Ocena: Zofia Kowalik Kaleta, Staropolskie nazwy osobowe motywowane przez nazwy miejscowe. Wrocław, Ossolineum 1981.
- 495. Šimundić Mate**, Nepoznata i manje poznata hrvatska osobna imena IX., X. i XI. stoljeća, Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 159—195. Rezime na engleskom.
- 496. Šimundić Mate**, Nepoznata osobna imena i prezimena šibenskog kraja od XII stoljeća do novijega vremena, ОП IV (1983) 179—197. Резиме на енглеском.
- 497. Šimunović Petar**, Brijuni, Jezik 31, br. 2 (prosinac 1983, Zagreb) 33—45. Резиме на енглеском.

498. Šimunović Petar. Zemljopisna imena kao spomenička baština materijalne i duhovne kulture, RZJ 8—9 (1982—1983, Zagreb) 231—252.
Rezime na francuskom.

499. Шимундић Петар, Име и књижевно дјело, ЗБМСКЈ 31, св. 2 (1983) 209—216.

500. Šimunović Petar, *Split* ili *Spljet* — osvrt na polemiku s početka stoljeća, u povodu stogodišnjice pohrvaćivanja Splitske općine 1882—1982, Jezik 30, br. 3 (veljača 1983, Zagreb) 75—79.
Rezime na engleskom.

501. Šimunović Petar, *Split/Spljet* — osvrt na polemiku s početka stoljeća, u povodu 100-godišnjice pohrvaćivanja Splitske općine 1882—1982, RZJ 8—9 (1982—1983, Zagreb) 215—230.
Rezime na francuskom.

502. Šiftar Vanek, Nekaj besed k topografiji vasi v Prekmurju. Dialogi XIX (1983) št. 6 str. 47—48.

503. Šupuk Ante, в. бр. 493.

V. Несловенски језици

504. Agostiniani L., в. бр. 704.

505. Ajeti dr Idriz, в. бр. 649, 654.

506. Ajeti dr Idriz, Pikëpamjet e klasikëve të marksizmit mbi gjuhën dhe rolin e saj, Përparimi 3 (1983, Prishtinë) 371—375.

507. Ajeti Idriz, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 9—21.

508. Ajeti Idriz, Historia e gjuhës shqipe (Morfologjia historike), botim i dytë, izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1983, Prishtinë) 1—170.
Универзитетски уџбеник.

509. Aličkaj Xhavit, Roli i pedagogut të gjuhës shqipe në zhvillimin e kulturës së gjuhës, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 385—389.

510. Altieri Biagi M. L., в. бр. 550.

511. Asllani Ramadan, Disa gabime drejtshkrimore të nxënësve (Vështruar në QAMO-n „M. Tito“ të Kaçanikut), Gjuha shqipe 3 (1983, Prishtinë) 39—42.

512. Asllani Ramadan, Disa lajthitje gjuhësore, Gjuha shqipe 2 (1983, Prishtinë) 23—25.

513. Ahmetaj Mehmet, Material leksikor nga Malësia e Plavës dhe e Gucisë, Gjuha shqipe 1 (1983, Prishtinë) 25—28.
Граѓа.

514. Ahmetaj Mehmet, Rreth përdorimit të drejtë të disa përshëndetjeve, urimeve dhe falënderimeve, Gjuha shqipe 3 (1983, Prishtinë) 34—36.

- 515. Bajraktari Destan**, Fjalë të rralla nga treva e Podrimes, Gjuha shqipe 1 (1983, Prishtinë) 23—24.
Грађа.
- 516. Bajçinca Isa**, DrejtsHQiptimi i përemrave, Gjuha shqipe 1 (1983, Prishtinë) 16—17.
- 517. Bajçinca Isa**, Konstrukte të huaja me parafjalët *me* dhe *ne*, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 116—120.
- 518. Bajçinca Isa**, Ndhimesë praktike për zotërimin e shqipes letrare (Me rastin e botimit të veprës „Gjuha letrare shqipe“ — Elemente të normës së sotme letrare, botoi Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë 1982), Gjuha shqipe 1 (1983, Prishtinë) 29—31.
Приказ.
- 519. Bardhi Mehdi — Ismajli Rexhep**, Cours de langue albanaise (4 edition), Université de Kosova — Faculté de Philosophie — Séminaire International de Langue, Littérature et Culture Albanaiese (Priština, 1983) 1—242.
Шапирографско издање.
- 520. Bardhi Frang**, Fjalor latinisht-shqip 1635, izd. Rilindja — Redaksia e botimeve (1983, Prishtinë) 1—388.
Припремио за штампу Engjëll Sedaj.
- 521. Bartolić Ljerka**, Makrostrukturiranje nekih karakterističnih tipova engleskih tehničkih enciklopedijskih tekstova, SJ XII, br. 4 (1983, Zagreb) 289—298.
Rezime na engleskom.
- 522. Bejta Murat**, в. бр. 587.
- 523. Bejta Murat**, Fjalët e huaja dhe mundësitë për zëvendësimin e tyre me terma të shqipes, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 110—115.
- 524. Berani Shaqir**, Asnjë halkë e sistemit të gjuhës shqipe muk mund të ndryshohet me dhunë nga faktorët jashtëgjuhësorë, Gjuha shqipe 3 (1983, Prishtinë) 10—22.
- 525. Berani Shaqir**, Emërtimi i disa prodhimeve bujqësore, Gjuha shqipe 1 (1983, Prishtinë) 38—40.
- 526. Berani Shaqir**, Përdorimi pa vend e pa nevojë i fjalëve të huaja, Gjuha shqipe 1 (1983, Prishtinë) 5—10.
- 527. Berani Shaqir**, Të kufizojmë përdorimin e tepërt e të panevojshëm të fjalëve të huaja, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 162—170.
- 528. Berić-Đukić Vesna**, Analiza grešaka u jednom izveštaju na nemačkom jeziku iz 1864/1865. godine, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 197—202.
Резиме на немачком.
- 529. Berndt Rolf**, в. бр. 631.
- 530. Bogner Istvan**, O razvoju futura u nemačkom jeziku, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 1—11.
Резиме на немачком.
- 531. Boškov V.**, Türkische Handschriften, Teil 5, Beschrieben von Hanna Sohrweide. Franz Steiner Verlag GMBH — Wiesbaden, 1981, Prilozi za orijentalnu filologiju 32—33/1982—83 (1984, Sarajevo) 319—320.
Приказ.

532. **Brada Riza**, в. бр. 667.

533. **Brada Riza e Nushi Musa**, Gjuha jonë. Gramatika e gjuhës shqipe për klasën III të shkollës fillore, botim i gjashtë i përmirësuar, izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1983, Prishtinë) 1—116.

534. **Brala Želimir**, Studij portugalskog jezika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, SJ XII, br. 3 (1983, Zagreb) 245.

535. **Bračič Stojan**, O rabi člena v nemščini. Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS) XVII (1983) št. 1 str. 42—51.

536. **Brisku Bahri**, Gjurmime leksikore nga sfera e detarisë në regjionin e Ulqinit, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 348—354.

537. **Budai László**, в. бр. 634.

538. **Bujas Željko**, The Sixties Words, SRAZ XXVIII, num. 1—2 (1983, Zagreb) 77—85.

Rezime na hrvatskom.

539. **Buchholz Oda**, Aspekte të zhvillimit të leksikut në gjuhën shqipe, SNGjLKSh 8 (1983, Prishtinë) 71—82.

540. **Buchholz Oda**, Aspekte të zhvillimit të leksikut shoqëror në gjuhën letrare shqipe, Gjuha shqipe 3 (1983, Prishtinë) 5—9.

541. **Buchholz Oda**, Modele fjalish të shqipës dhe të gjermanishtes, SNGjLKSh 8 (1983, Prishtinë) 91—100.

542. **Veselaj Nuhi**, Çështje të terminologjisë në ndërmarrjet industriale metalopërpunuese (Me theks në Fabrikën e Amortizatorëve të Prishtinës), Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 315—319.

543. **Veselaj Nuhi**, Për përdorimin e termit *ndërtuesë*, Gjuha shqipe 2 (1983, Prishtinë) 41—43.

544. **Veselaj Nuhi**, Rreth përkufizimit të kuptimit leksikor të termave *oficinë* dhe *punëtori*, Gjuha shqipe 1 (1983, Prishtinë) 46—49.

545. **Vinca Agim**, Kultura e gjuhës dhe liria poetike, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 233—239.

546. **Vinca Nuhi**, Gjuha letrare dhe trashëgimia letrare, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 285—290.

547. **Vićan Dunja M.**, в. бр. 549.

548. **Vlahović Plemenka**, в. бр. 633.

549. **Vojvoda Stjepo**, Dunja M. Vićan, Zlata Pavić i Branko Smerdel: Engleski za pravnike — English for Lawyers, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1981, 217 str., SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 131—133.
Prikaz.

550. **Vučetić Zorica**, M. L. Altieri Biagi — L. Heilmann: La lingua italiana — Segni, funzioni, strutture, Ed. Mursia, Milano, 1981, SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 128—131.
Prikaz.

551. Galica Shyqri, Manifestim që ka zgjuar interesim për albanologjinë. Seminar Nëntë Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare (15—27 gusht 1983), Gjuha shqipe 3 (1983, Prishtinë) 59—61.

Хроника.

552. Gashi Skënder, в. бр. 715.

553. Gorani Hajrullah, Disa çështje të formimit të termave ekonomike në gjuhën shqipe, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 146—154. Са литературом.

554. Goričan Alenka, David Limon: Themes in English, Ljubljana 1983. Predstavitev učbenika. Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS) XVII (1983) št. 2 str. 68—69.

555. Gortan Veljko, Carolus Egger: Lexicon nominum locorum 1977, Officina libraria Vaticana, p. 345. Taj rječnik mjesnih imena objavljen je kao prvi svezak zbirke Opus fundatum „Latinitas“ u Vatikanu, Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 463—466.

Приказ.

556. Goçi Ibrahim, в. бр. 715.

557. Goçi Ibrahim, Antonimet kompozitore, Gjuha shqipe 3 (1983, Prishtinë) 37—38.

558. Goçi Ibrahim, Ndërtimi strukturor i antonimeve, Gjuha shqipe 1 (1983, Prishtinë) 11—12.

559. Goçi Ibrahim, Përpyekje për zëvendësimin e disa fjalëve të huaja me ato shqipe, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 291—294.

560. Goçi Ibrahim, Termet e huaj t'i zëvendësojmë mundësisht me ata të shqipes, Gjuha shqipe 2 (1983, Prishtinë) 30.

Грађа.

561. Divjak Zdravka i Lipjin Nina, Obrada participnog atributa u stručnom njemačkom tekstu uz pomoć kompjutera, SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 91—101. Rezime na njemačkom.

562. Dodi Anastas, Kultura e gjuhës dhe shqiptimi letrar, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 44—50.

563. Domi Mahir, Çështje të kulturës së gjuhës në fushën e sintaksës, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 31—38.

564. Dhrimo Ali, Probleme të normës në sistemin foljor të gjuhës letrare shqipe, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 171—176.

565. Drini Sulejman, в. бр. 715.

566. Giannelli L., в. бр. 704.

567. Gjevori Mehmet, Gjuha e tekstit shkollor ka rëndësi aq sa dhe përmbajtja e tij, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 185—199.

568. Gjevori Mehmet, Prapë për konstrakte të huaja që e zvetënojnë gjuhën, Gjuha shqipe 1 (1983, Prishtinë) 18—20.

569. (***), Gjurmime albanologjike — Seria e shkencave filologjike XII 1982, Prishtinë 1983, fq. 210, Përparimi 6 (1983, Prishtinë) 927—928.

Приказ.

- 570. Gjuha shqipe 1**, izd. Instituti Albanologjik i Prishtinës (1983, Prishtinë) 1—56.
- 571. Gjuha shqipe 2**, izd. Instituti Albanologjik i Prishtinës (1983, Prishtinë) 1—56.
- 572. Gjuha shqipe 3**, izd. Instituti Albanologjik i Prishtinës (1983, Prishtinë) 1—64.
- 573. Egger Carolus**, в. бр. 555.
- 574. Esperanto : udžbenik međunarodnog jezika = Ierno libro de la internacia lingvo**, Roger Imbert, Tibor Sekelj, Ivica Špoljarec, Spomenka Štimec, Zlatko Tišljar, 4. izd., Međunarodni centar za usluge u kulturi (1982, Zagreb) 60.
- 575. Zymeri Abdullah**, Përdorimi i disa ndajfoljev te kohës, Gjuha shqipe 2 (1983, Prishtinë) 20—22.
- 576. Zymeri Abdullah**, Rreth disa trajtave dialektore që i përdorin nxënësit në hartime në Shkollën e mesme „Ramizi e Boro“ të Prizrenit, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 355—358.
- 577. Zymeri Abdullah**, Rreth një përputhjeje në mes të disa emrave të njerëzve e të familjeve me ata të kafshëve, Përparrimi 6 (1983, Prishtinë) 893—909.
- 578. Илчевски Петар**, Појава на описен перфект со „имам“ во грчкиот и во латинскиот јазик, во: II научна дискусија, стр. 14—23.
- 579. Imbert Roger**, в. бр. 574.
- 580. Ismajli Rexhep**, в. бр. 519.
- 581. Islamaj Shefkie**, Roli i sinonimisë në pasurimin e gjuhës, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 216—224.
- 582. Jernej Josip**, Reggenze sintattiche e dizionari, SRAZ XXVIII, num. 1—2 (1983, Zagreb) 67—75.
Rezime na hrvatskom.
- 583. Josipović Višnja**, Pomak glagolskog vremena — pravilo ili iznimka, SJ XII, br. 3 (1983, Zagreb) 161—164.
Rezime na engleskom.
- 584. Junger Ferenc**, в. бр. 633.
- 585. Juršić Katja**, „Studia philologica“ — Časopis Društva za strane jezike i književnosti Kosova, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 485—487.
Приказ.
В. бр. 736.
- 586. Kadriu Iljaz**, Emrat e përveçëm të huaj në literaturën e përkthyer, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 281—284.
- 587. Kadriu Iljaz**, Murat Bejta, Rečnik francusko-albanski (Fjalor frëngjisht-shqip), Izdao Zavod za udžbenike i nastavna sredstva SAP Kosova, Priština, str. 620, ЖЈ Vol. XXV, no 1—4 (1983) 127—128.
Приказ.
- 588. Kaminski Diethelm**, Das rechte Wort zur rechten Zeit..., Eine kleine Sammlung situationsabhängiger deutscher Redewendungen, SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 107—116.

- 589. Karlsson Keith E.**, в. бр. 701.
- 590. Quilis Antonio**, в. бр. 688.
- 591. Kelmendi Ahmet**, в. бр. 645, 655.
- 592. Kelmendi Ahmet — Hasimja Mazllum**, Gjuha jonë. Gramatika e gjuhës shqipë (sintaksa) për klasën VII të shkollës fillore, izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1983, Prishtinë) 1—120.
- 593. Kelmendi Tafil**, Përdorimi paralel dhe joparalel i lidhore dhe i paskajores në gjuhën popullore, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipë (1983, Prishtinë) 302—305.
- 594. Kelmendi Hasan**, Shënime për gjuhën poetike, Dituria 2—3 (1983, Prishtinë) 95—101.
- 595. Keta B.**, в. бр. 657.
- 596. Kola J.**, в. бр. 657.
- 597. Komac Polona**, Angleška slovnica po naše. 2. izd. Ljubljana, Cankarjeva založba, 1983, 120 str. 8°.
- 598. Cortelazzo Manlio**, в. бр. 703.
- 599. Kostallari A.**, в. бр. 657.
- 600. Kostallari Androkli**, Përsosja e sistemit të gjuhës sonë letrare kombëtare dhe tiparet themelore të normës së sotme, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 22—30.
- 601. Кравар Мирослав**, в. бр. 679.
- 602. Krasniqi Bajram**, Ligjërimi i kritikës së sotme letrare, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 206—215.
- 603. Krasniqi Haxhi**, T'i shkruajmë drejt firmat nëpër institucionet e sektorit shoqëror dhe në shitoret private, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 381—384.
Са литературом.
- 604. Kremzer Nikola**, Prilog semantičkom opisu prideva u stručnom rečniku (na građi nemačkog jezika), ЖЈ Vol. XXV, no 1—4 (1983) 35—38.
Резиме на немачком.
- 605. Krile Ivo**, The Verb Say in the Reporting Clauses of Ernest Hemingway's Dialogues, SRAZ XXVIII, num. 1—2 (1983, Zagreb) 197—204.
Rezime na hrvatskom.
- 606. Kurti Bajram**, Terminologjia gjeografike në disa tekste të përkthyer, Gjuha shqipe 2 (1983, Prishtinë) 44—47.
- 607. Le Bihan Adrien**, Smetnje u komunikaciji u nastavi francuskog kao materskog jezika, SJ XII, br. 3 (1983, Zagreb) 197—203.
- 608. Limon David**, в. бр. 554.
- 609. Lánicz Irén**, Szarvas Gábor nyelvművelő munkássága (O delatnosti Gabora Sarvaša), Hungarológiai Közlemények 15, 54 (1983) 11—18.
Резиме на српскохрватском и енглеском.

- 610. Lafe Emil**, Rreth normës së sotme në formimin e shumësit të emrave, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 101—109.
- 611. Leka Ferdinand**, Për njësimin, pastrimin dhe pasurimin e mëtejshëm të terminologjisë tekniko-shkencore në gjuhën shqipe, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 121—127.
- 612. Lengyel Zsolt**, Gyermeknyelvi kutatások Magyarországon (1957—1980)—Istraživanja dečjeg govora u Madarskoj (1957—1980), Hungarológiai Közlemények 14, 53 (1982) 553—565.
- 613. Liplijn Nina**, в. бр. 561.
- 614. Lipovac Vlasta**, в. бр. 698.
- 615. Loi Corvetto Ines**, в. бр. 699.
- 616. Lloshi Xh.**, в. бр. 657.
- 617. Ljubović A.**, Teufik Muftić: Arapsko pismo, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja X, Sarajevo 1982, Prilozi za orijentalnu filologiju 32—33/1982—83 (1984, Sarajevo) 301—302.
Приказ.
- 618. Magdu Lia**, Observatii de limba si de stil pe marginea prozei lui Mihai Avramescu (Primedba na jezik i stil proze Mihajla Avrameskua), Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 297—315.
Резиме на српскохрватском.
- 619. McArthur Tom**, в. бр. 727.
- 620. Makovec Jasna**, Izpostavljanje v sodobni knjižni nemščini. Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS) XVII (1983) št. 2 str. 39—46.
- 621. Makovec Jasna**, K nekaterim razvojnim tendencam v stavčni gradnji sodobne nemščine (I). Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS) XVII (1983) št. 1 str. 32—41.
- 622. Makovec Jasna**, Zu Entwicklungstendenzen im Satzbau der deutschen Sprache der Gegenwart unter besonderer Berücksichtigung der Ausrahmung. Acta neophilologica XVI (1983) str. 91—102.
Povzetek v slovenščini na str. 105.
- 623. Makovec Jasna**, Zu Entwicklungstendenzen im Satzbau der deutschen Sprache der Gegenwart unter besonderer Berücksichtigung der Ausrahmung. Linguistica XXIII (1983) str. 257—305.
Povzetek v slovenščini.
- 624. Makovec Jasna**, Zu Entwicklungstendenzen im Satzbau der deutschen Sprache der Gegenwart unter besonderer Berücksichtigung der Ausrahmung, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 45—57.
Резиме на словеначком.
- 625. Malinar Smiljka**, Sull'uso del congiuntivo nella „Peregrinatio Aetheriae“, SRAZ XXVIII, num. 1—2 (1983, Zagreb) 87—110.
Rezime na hrvatskom.
- 626. Mann E. Stuart**, An english-albanian dictionary, Rilindja, Cambridge University Press (1982, Prishtinë, Cambridge) 432.

- 627. Martine Andre**, Elemente të gjuhësisë së përgjithshme, botim i dytë i plotësuar, izd. Rilindja — Redaksia e botimeve (1983, Prishtinë) 1—312.
Превео са француског и адаптирао Rexhep Ismajli.
- 628. Matjević Lajos**, A Magyar Nyelvőr jugoszláviai vonatkozásai (Naši krajevi u časopisu „Magyar Nyelvőr“), Hungarológiai Közlemények 15, 54 (1983) 19—25.
Резиме на српскохрватском и енглеском.
- 629. Matišić Zdravka**, Jezični problemi Indije, NT XXVII, br. 5 (1983, Zagreb) 713—723.
- 630. Matulina Željka**, Infinitivska dopuna uz glagole nepotpuna i modificirana značenja, RFFZ 21—22 (1983, Zadar) 129—139.
Rezime na engleskom.
- 631. Maček Dora**, Rolf Berndt: „History of the English Language“, VEB Verlag Enzyklopedie, Leipzig, 1982, Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 457—461.
Приказ.
- 632. Mehmeti Enver**, Prezantimi i këngeve popullore shqiptare të përkthyerë serbokroatisht në veprën e Matija Murkos, SNGJLKSh 8 (1983, Prishtinë) 183—188.
- 633. Mikes Melánia, Junger Ferenc, Nećak-Lúk Albina, Nećak Dušan, Vlahović Plemenka**, A nemzetiségi kérdés terminológiájáról (O terminologiji iz oblasti međunacionalnih odnosa), Hungarológiai Közlemények 15, 54 (1983) 91—110.
- 634. Mihajlović Mladen**, Budai László, (1981): English syntax (Theory and Practice), Tankönyvkiadó, Budapest, str. 640, ЖЈ Vol. XXV, no 1—4 (1983) 125—126.
Приказ.
- 635. Molnar Csikós László**, A magyar nyelvészeti terminológia kérdései (Problemi lingvističke terminologije u mađarskom jeziku), Hungarológiai Közlemények 15, 54 (1983) 111—117.
Резиме на српскохрватском и енглеском.
- 636. Molnár Csikós László**, Szarvas Gábor és a német jövevényszavak (Gabor Sarvas i nemačke posuđenice), Hungarológiai Közlemények 15, 54 (1983) 27—33.
Резиме на српскохрватском и енглеском.
- 637. Mujaj Hasan**, Rreth përdorimit të disa mbiemrave prej pjesorë të emëruar, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 306—310.
Са литературом.
- 638. Mujaj Hasan**, Rreth përdorimit të disa foljeve vokalike në njëjës të aoristit, Gjuha shqipe 2 (1983, Prishtinë) 16—19.
- 639. Mujić Muhamed**, Ismu 1-fā'il u savremenom arpskom jeziku, Prilozi za orijentalnu filologiju 32—33/1982—83 (1984, Sarajevo) 17—26.
Резиме на српскохрватском и енглеском.
- 640. Mujić A. Muhamed**, Neke vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV—XVII)-forme, jezik i stil, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, knj. IX—X (1983, Sarajevo) 17—24.
Резиме на енглеском.
- 641. Mulaku Abdullah**, Disa masa të vjetra popullore, Gjuha shqipe 3 (1983, Prishtinë) 31—33.
- 642. Mulaku Latif**, Disa konstruktë të zvetënuara në shqipen e sotme letrare, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 39—43.

643. Mulaku Latif, Përdorimi i gabuar i ndajfoljeve në vend të mbiemrave, SNGJLKSh 8, 155—157, Gjuha shqipe 1 (1983, Prishtinë) 13—15.

644. Muljaku Latif, Фонема ё (ъ) u albanskom jeziku. во: II научна дискусија. . . , стр. 183—186.

645. Mulaku Latif — Kelmendi Ahmet, Gramatika e gjuhës shqipe (fonetika e morfologjia) për klasën I të arsimit të mesëm të orientuar, izd. Enti i Teksteve dhe Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1983, Prishtinë) 1—186.
В. бр. 655.

646. Mulaku Ragip, Disa gabime gjuhësore në shtypin tonë, Gjuha shqipe 1 (1983, Prishtinë) 21—22.

647. Mulaku Ragip, Pasurimi i gjuhës letrare me fjalë të gurrës popullore, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 269—275.

648. Mulaku Ragip, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë 1983, g. 400), Gjuha shqipe 2 (1983, Prishtinë) 31—36.
Приказ.

649. Murati Qemal, Vepër që i kalon caqet e një teksti universitar (Akad. Idriz Ajeti, Historia e gjuhës shqipe — Morfologjia historike, botimi i dytë, Prishtinë, 1983, f. 170) Gjuha shqipe 3 (1983, Prishtinë) 51—53.
Приказ.

650. Murati Qemal, Drejtshkrimi i disa emrave gjeografikë, Gjuha shqipe 3 (1983, Prishtinë) 57—58.

651. Murati Qemal, Gjuha shqipe për të gjithë („Gjuha shqipe “1, bot. Instituti Albanologjik, Prishtinë 1982), Dituria 1 (1983, Prishtinë) 150—151.
Белешка.

652. Murati Qemal, Për përdorimin më të gjerë e më të drejtë të disa fjalëve e shprehjeve shqipe, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 295—301.

653. Murati Qemal, Rreth natyrës së shenjës gjuhësore, Dituria 2—3 (1983, Prishtinë) 103—107.

654. Murati Qemal, Studime të thukta në fushë të shqipes (Dr. Idriz Ajeti, Studime gjuhësore në fushë të shqipes I, Redaksia e botimeve e „Rilindjes“, Prishtinë 1982), Gjuha shqipe 2 (1983, Prishtinë) 37—40.
Приказ.

655. Murati Qemal, Tekst i mirë praktik për nevojat e shkollës (Latif Mulaku — Ahmet Kelmendi: Gramatika e gjuhës shqipe — Fonetika dhe morfologjia, për klasën I të arsimit të mesëm të orientuar. Botoi Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë, 1983), Gjuha shqipe 3 (1983, Prishtinë) 54—56.
Приказ.

656. Murati Qemal, Fjalë të rralla nga treva e Kërçovës, Gjuha shqipe 3 (1983, Prishtinë) 43—48.
Графа.

657. Murati Qemal, Fjalor i gjuhës së sotme shqipe (Hartuar nga: A. Kostallari, J. Thomaj, Xh. Lloshi, M. Samara, J. Kola, P. Haxhillazi, H. Shehu, F. Leka, E. Lafa, K. Sima, Th. Feka, B. Keta, A. Hidi; ribotoi Redaksia e botimeve të „Rilindjes“, Prishtinë 1981, sipas botimit të Akademisë së Shkencave të RPSH — Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë 1980, f. 2273), Gjuha shqipe 1 (1983, Prishtinë) 32—34.
Приказ.

- 658. Mustafa Myzafere**, Kashelasha shqipe = Albanske zagonetke, Srpska Akademija nauka i umetnosti, Odeljenje jezika i književnosti, Balkanske narodne umotvorine, Knjiga 4, Beograd 1981, fq. 227, Dituria 1 (1983, Prishtinë) 143—145.
Приказ.
- 659. Muftić Teufik**, Arapsko pismo, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja X (1982, Sarajevo) 259 str. + 3 tabele.
B. бр. 617.
- 660. Muftić Teufik**, O semantici arapskog idafeta, Prilozi za orijentalnu filologiju 32—33/1982—83 (1984, Sarajevo) 1—16.
Резиме на српскохрватском и енглеском.
- 661. Neziri Zymer**, Disa shmangie gjuhësore në administratën bankare, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 311—314.
- 662. Nećak Dušan**, в. бр. 633.
- 663. Nećak-Lūk Albina**, в. бр. 633.
- 664. Nuhii Vejsel**, *Coca-cola, plej-off* dhe *rent-a-car* në gjuhën shqipe, Gjuha shqipe 1 (1983, Prishtinë) 41—42.
- 665. Nushi Musa**, в. бр. 533.
- 666. Nushi Musa**, Për disa shkarje drejtshkrimore në literaturën gjuhësore, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 255—260.
- 667. Nushi Musa e Brada Riza**, Gjuha jonë. Gramatika e gjuhës shqipe për klasën IV të shkollës fillore, botim i pestë i përmirësuar, izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1983, Prishtinë) 1—132.
- 668. Pavić Zlata**, в. бр. 549.
- 669. Pavlinić-Wolf Andrina**, Glosar engleske migracijske terminologije, Prevoditelj VIII, 23—24 (1983, Zagreb) 20—26.
- 670. Pllana Shefqet**, Truhelka si mbledhës dhe përkthyes i tregimeve popullore shqiptare, SNGjLKSh 8 (1983, Prishtinë) 135—141.
- 671. Pogačnik Vladimir**, Structuration des suffixes quantificateurs en français non conventionnel. *Linguistica XXIII* (1983) str. 125—174.
Povzetek v slovenščini.
- 672. Popović Božidar, Trifunjagić Radmila**, Udžbenik međunarodnog jezika Esperanto u 40 lekcija sa priručnim rečnikom, Prosvetni pregled (1982, Beograd) 134.
- 673. Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe**. Simpozium shkencor i mbajtur në Prishtinë më 15, 16 dhe 17 dhjetor 1980, izd. Instituti Albanologjik i Prishtinës (1983, Prishtinës) 1—400.
- 674. Raka Fadil**, Disa faktorë që e pengojnë kristalizimin më të shpejtë të normës së gjuhës letrare shqipe, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 326—338.
- 675. Raka Fadil**, Zhvillimi i terminologjisë gjatë Rilindjes Kombëtare, Gjuha shqipe 3 (1983, Prishtinë) 23—30.
- 676. Raka Fadil**, Rreth disa vështirësive në procesin e përvetësimit të normës letrare, Gjuha shqipe 2 (1983, Prishtinë) 10—15.

677. Raka mr Fadil, Rreth mendimeve që shprehën disa albanologë dhe disa dijetarë të tjerë për mundësinë e formimit të gjuhës së përbashkët letrare shqipe, Përparimi 4 (1983, Prishtinë) 575—590.

678. Rrecaj Kajtas, Shmangiet më të shpeshta drejtshkrimore në hartimet e nxënësve të shkollave fillore e të mesme, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 320—325.

679. Савић Д. Момчило, Мирослав Крвар, *Пишање илаолској вида у латинском језику*, Скопље 1980, Жива антика, Посебна издања, књ. 6, стр. 165., Прил. XLVI, св. 1—4 (1980 [1984]) 143—147.

Приказ.

680. Sawicka Irena, Tipi i sandhit në shqipen letrare në Kosovë, SNGjLKSh 8 (1983, Prishtinë) 169—174.

681. Samara M., в. бр. 657.

682. Sedaj Engjëll, в. бр. 520.

683. Sedaj dr Engjëll, Gjuha latine për klasën III dhe IV të arsimit të mesëm të orientuar, botim i dytë, izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1983, Prishtinë) 1—216.

684. Sekelj Tibor, в. бр. 574.

685. Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare 8, izd. Universiteti i Kosovës — Fakulteti Filozofik (1983, Prishtinë) 1—228.

686. Szentgyörgyi István, Irodalamak és nyelvek egybefonódása a szabadkai lapokban a XIX. század utolsó évtizedeiben (Uzajamni uticaji književnosti i jezika u subotičkim listovima poslednjih decenija XIX-og veka), Hungarológiai Közlemények 14, 52 (1983) 347—359.

Резиме на српскохрватском и енглеском.

687. Silling István, Táji ejtés és regionalitás kupuszinai középiskolások nyelvében (Regionalne osobine u govoru srednjoškolaца u Kupusini), Hungarológiai Közlemények 14, 52 (1982) 371—379.

Резиме на српскохрватском.

688. Skubic Mitja, Antonio Quilis, La concordancia gramatical en la lengua española hablada en Madrid, C. S. I. C., Madrid 1983, pags. 128. Linguistica XXIII (1983) str. 359—361.

Оцена.

689. Smerdel Branko, в. бр. 549.

690. Smodlaka Snježana, I tempi dell'indicativo nel romanesco del Trecento, RFFZ 21—22 (1983, Zadar) 107—128.

Резиме на хрватском и енглеском.

691. Стевановиќ-Анческа Љиљана, An English Reader for Students of Economics. Part one. Скопје, Завод за унапредување на стопанството во СРМ „Самоуправна практика“, 1983, 228 стр., 8°.

Англиско-македонски и македонско-англиски речник во прилог.

692. Sulejmani Fadil, Dukuritë fonetike në të folmen e Malësisë së Sharrit të Tetovës, Dituria 1 (1983, Prishtinë) 96—115.

693. Sulejmani Fadil, Zhvillimi i zanoreve në të folmen e Malësisë së Sharrit të Tetovës, SNGjLKSh 8 (1983, Prishtinë) 41—49.

- 694. Sulejmani Fadil**, Leksiku blegtorial nga folmja e Malësisë së Sharrit të Tetovës, Përparimi 2 (1983, Prishtinë) 285—296.
- 695. Sulejmani Fadil**, Fjalë popullore nga Malësia e Sharrit të Tetovës, Gjuha shqipe 2 (1983, Prishtinë) 26—29.
Грађа.
- 696. Sulejmani Fadil**, Çështje të normës letrare (Disa përdorime fjalësh dhe formash të tyre vështruar nga ana gramatikore), Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 81—100.
- 697. Sućeska A.**, Die Türkei in Europa (Beiträge des Südosteuropa-Arbeitskreises der Deutschen Forschungsgemeinschaft zum IV. Internationalen Südosteuropa-Kongress der Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen, Ankara 13—18. 8. 1979. Herausgegeben von Klaus-Detlev Grothusen, Vandenhoeck und Ruprecht in Göttingen, Prilozi za orijentalnu filologiju 32—33/1982—83 (1984, Sarajevo) 313—316.
Приказ.
- 698. Sušanj Zdenka — Lipovac Vlasta**, Il mio primo libro d'italiano, NIRO Edit. (1983, Rijeka) 96 str.
B. бр. 238.
- 699. Tekavčić Pavao**, Ines Loi Corvetto, L'italiano regionale di Sardegna, Fenomeni Linguistici num. 3, Bologna, Zanichelli 1983, IV + 244 pp. Linguistica XXIII (1983) str. 313—326.
Ocena.
- 700. Tekavčić Pavao**, „Quaderni dell' Atlante Lessicale Toscano“ 1 — 1983; Regione Toscana, Accademia Toscana di Scienze e Lettere „La Colombaria“; Leo S. Olschki Editore, Firenze 1983, 293 pagine. Linguistica XXIII (1983) str. 339—347.
Ocena.
- 701. Tekavčić Pavao**, Keith E. Karlsson, Syntax and Affixation, The Evolution of MENTE in Latin and Romance, Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie, Band 182, M. Niemeyer Verlag, Tübingen 1981, IX + 163 pp. Linguistica XXIII (1983) str. 349—358.
Ocena.
- 702. Tekavčić Pavao**, L'alternanza morfematica nell'istororomanzo, Tentativo di sistematizzazione e di sintesi, Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 329—360.
Rezime na engleskom.
- 703. Tekavčić Pavao**, Profilo dei dialetti italiani, a cura di Manlio Cortelazzo; Consiglio Nazionale delle Ricerche, Centro di Studio per la Dialettologia Italiana; izdavač Pacini, Pisa, 1974. i d., Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 425—438.
Prikaz. Rezime na engleskom.
- 704. Tekavčić Pavao**, Fonologia etrusca fonetica toscana, Il problema del sostrato, Atti della Giornata di Studi organizzata dal Gruppo Archeologico Colligiano, Colle di Val d'Elsa, 4 aprile 1982; a cura di L. Agostiniani e L. Giannelli, Biblioteca dell' „Archivum Romanicum“ serie II — Linguistica, vol. 39; Firenze, Leo S. Olschki Editore, 1983, pp. 5—197. Linguistica XXIII (1983) str. 327—337.
Ocena.
- 705. Tišljar Zlatko**, B. бр. 574.
- 706. Thomaj J.**, B. бр. 657.
- 707. Thomaj Jani**, Norma e gjuhës letrare dhe frazeologjia e gjuhës shqipe, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 155—161.
- 708. Trifunjagić Radmila**, B. бр. 672.

- 709. Ushaku Ruzhdi**, Një kontribut për studimin e leksikut detar të shqipës — Me vështrim të posaçëm në të folmen detare të Ulqinit, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 128—145.
- 710. Fajic Zejnil**, Originali i prepisi vakufnama saçuvanih do danas, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, knj. IX—X (1983, Sarajevo) 25—28.
Резиме на енглеском.
- 711. Feka Th.**, в. бр. 657.
- 712. Fetiu Sefedin**, Çështje të shprehjes gjuhësore dhe termonilogjike në disa shkrime kritike, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 177—184.
- 713. Fehmiu Arsim**, Mbi disa terma nga lëmi ikulturës fizike, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 250—254.
- 714. Fjalori drejtshkrimor i gjuhës shqipe — Rregullat e pikësimit në gjuhën letrare shqipe**, izd. Rilindja — Redaksia e botimeve (1983, Prishtinë) 1—852.
- 715. Fjalor: fjalësh e shprehjesh popullore**, Sulejman Drini, Ibrahim Goçi, Mehmet Halimi, Skënder Gashi, Institut albanologjik (1982, Prishtinë) 317.
Са турског превео Feti Mehdiu.
- 716. Frashëri Sami**, Formimi i fjalëve dhe përcaktimi i emrave, Dituria 1 (1983, Prishtinë) 116—120.
Sa turskog preveo Feti Mehdiu.
- 717. Hajdaraj Adem**, Fjalëformimi i disa termave blegtorale në të folmen e Rugovës, Gjuha shqipe 3 (1983, Prishtinë) 49—50.
- 718. Heilmann L.**, в. бр. 550.
- 719. Halimi Mehmet**, в. бр. 715.
- 720. Halimi Mehmet**, Mbi disa kalke në shtypin tonë dhe në mjete të tjera të informimit, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 74—80.
- 721. Halimi Mehmet**, Roli i mjeteve të informimit gojor në kultivimin e kulturës gjuhësore, Gjuha shqipe 2 (1983, Prishtinë) 5—9.
- 722. Hasimja Mazllum**, в. бр. 592.
- 723. Hidi A.**, в. бр. 657.
- 724. Хемп Ерик**, Фонемата /ə/ во албанскиот јазик, во: II научна дискусија . . . , стр. 173—177.
- 725. Hetemi Avdi**, Disa vërejtje gjuhësore rreth një „përkthimi”, Gjuha shqipe 2 (1983, Prishtinë) 48—49.
- 726. Hlebec Boris**, A lexico-semantic study of english one-dimension adjectives, АФФ XV (1983) 243—280.
Резиме на српскохрватском.
- 727. Hlebec Boris**, Tom McArthur: Longman lexicon of contemporary english, London, Longman 1981, ЖЈ Vol. XXV, no 1—4 (1983) 118—119.
Приказ.
- 728. Hoxha Gani**, Bazat e gjuhës italiane, botim i dytë, izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1983, Prishtinë) 1—330.
Универзитетски уџбеник.

- 729. Husinec Renata**, ESP seminar, SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 137—138.
- 730. Čaušević Ekrem**, Semantička analiza intencionala-futura u savremenom turskom jeziku, Prilozi za orijentalnu filologiju 32—33/1982—83 (1984, Sarajevo) 27—50.
Резиме на српскохрватском и француском.
- 731. Qosja Rexhep**, Kultura e gjuhës dhe gjuha e shkencës, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 51—73.
- 732. Shala Demush**, Për disa frazeologjizma letrarë në këngët kreshnike shqiptare, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 261—268.
- 733. Šnel-Živanović Margita**, „Deutsche Fachsprache der Technik“ (Leipzig 1978), Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 473—483.
Приказ.
- 734. Špoljarec Ivica**, в. бр. 574.
- 735. Štimec Spomenka**, в. бр. 574.
- 736. Šuška Đustina**, Studia Philologica, časopis Društva za strane jezike i književnosti AP Kosova, knj. II, sv. 1—2. Priština, 1981, str. 306, ЖЈ Vol. XXV, no 1—4 (1983) 133—134.
Приказ.
В. бр. 585.

VI. Балканологија

- 737. Ajeti Idriz**, Zhvillime paralele fonetike dhe ndikime të ndërsjella të dialekteve shqiptare dhe serbe të Kosovës, SNGJLKSh 8 (1983, Prishtinë) 13—18.
- 738. Академија наука и умјетности БиХ**, Годишњак XXI. Центар за балканолошка испитивања, књ. 19 (1983, Сарајево) 1—300.
Са литературом.
- 739. Bevington Gary**, Mohimi (negacioni) në gjuhët ballkanike: disa vëzhgime paraprake, SNGJLKSh 8 (1983, Prishtinë) 83—88.
Са литературом.
- 740. Брозовиќ Далнбор**, За местото на фонемата /ə/ во моделите на вокалните потсистеми во балканските и (јужно)словенските јазици, во: II научна дискусија . . . , стр. 135—146.
- 741. Ипиевски Петар Хр.**, Лексички реликти од стариот балкански јазичен слој во јужнословенските јазици, во: Реферати на македонските слависти . . . , стр. 7—14.
- 742. Јашар-Настева Оливера**, Развој на дијалектната лексика во услови на јазична интерференција. Богатењето на албанските, ароманските и турските говори во СР Македонија, во: Реферати на македонските слависти . . . , стр. 15—23.
- 743. Јашар-Настева Оливера**, Развој на дијалектната лексика во услови на јазично мешање. (Врз основа на турско-македонски и турско-албански јазични контакти во Гостиварско), МЈ XXXI (1980) стр. 27—37.
- 744. Корончевски Анджеј**, Македонската конструкција *имам* + participium praeteriti како балканизам, во: II научна дискусија . . . , стр. 100—104.
Печатено во „Македонски јазик“, год. XXX.
- 745. Markov Boris**, Nomina etnika në gjuhën shqipe në përfaqje me gjuhët fqinje sllave, SNGJLKSh 8 (1983, Prishtinë) 101—110.

746. Mehdiu Feti, Zëvendësimi i disa fjalëve turke me fjalë shqipe, Gjuha shqipe 1 (1983, Prishtinë) 50—52.

747. Нејлор Кенет, Забелешка за фонолошките црти на самогласката /ə/ во балканските јазици, во: II научна дискусија..., стр. 147—155.

748. Topçiu Vedita, Disa çështje të turqizimave në gjuhën e sotme, Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe (1983, Prishtinë) 276—280.

749. Фридман Виктор А., Адмиративност во балканските јазици: категорија против употреба, MJ XXXI (1980/83) стр. 121—129.

VII. Старословенски језик

750. Altbauer M[oshe], отъ ꙗ бѣсть сѣ (O notice S. Sewer'janova do Psalmu CXVII: 23), MJ XXXI (1980/83) стр. 133—136.

751. Boesch Gajano Sofia, в. бр. 768.

752. Бицевска Кјата, Лексички и зборообразувачки синоними кај сложенките во старословенскиот јазик (на материјалот на евангелиските текстови), MJ XXXI (1980/83) стр. 175—190.

Материјалот е земен од картотеката на Речникот на црквенословенски јазик што се работи во Институтот за македонски јазик во Скопје.

753. Bláhová E., в. бр. 770.

754. Богдановић др Димитрије, Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI—XVII века), САНУ (1982) 289.

755. Večerka Radoslav, Souvětí se závislými větami relativními v staroslovenštině, Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 15—50.

Rezime na češkom, njemačkom i hrvatskom.

756. Гигова Мирјана, Судбината на црквенословенизмите во македонските народни приказни (на фонетски план), во: Зборник на трудови, Педагошка академија, стр. 149—153.

757. Grabar Biserka, Još jedna glagoljska verzija legende o sv. Aleksiju, Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 85—102.

Rezime na hrvatskom i talijanskom.

758. Deković Darko, Corpus inscriptionum glagoliticarum (Branko Fučić, Glagoljski natpisi, Zagreb, JAZU 1982), Istra 21, br. 1—2 (1983, Pula) 132—147.

Prikaz.

759. Десподова Вангелија, Речник на македонските црквно-словенски книжевни споменици, КЖ XXVIII, 6 (1983) стр. 28—30.

За лексикографската дејност на Институтот за македонски јазик во Скопје.

760. Десподова Вангелија, Сходства и различия в двух основных типах южнославянского полного апракоса, во: Реферати на македонските слависти..., стр. 101—104.

761. Jovanović Gordana, Miklošić munkásságának magyar vonatkozásai és a Lexicon paleoslovenicograeco-latinum c. művenek jelentősége az ószláv nyelvészetben (Odras rada Miklošića u mađarskoj lingvistici i značaj dela Lexicon paleoslovenico = graeco-latinum za staroslovenistiku), Hungarológiai Közlemények 15, 54 (1983) 7—10.

Резиме на српскохрватском и енглеском.

762. Конески Блаже, Руското јазично влијание врз македонските текстови од XIII—XIV век, во: Реферати на македонските слависти . . . , стр. 25—28.

763. Konzal V., в. бр. 770.

764. Круминг А. А., в. бр. 779.

765. Марепи Франтишек Вацлав, Потеклото на текстот на македонското кирилско ливче, Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 5—14.
Rezime na latinskom i hrvatskom.

766. Мошин Владимир, Новгородски листићи и Остромирово јеванђеље, АП 5 (1983) 7—64.

767. Николић Светозар, Старословенски језик, 5. изд., „Научна књига“ (1983, Београд) 143.

768. Petrović Ivanka, Agiografia altomedioevala. Testi a cura di Sofia Boesch Gajano, Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 234—236.
Приказ.

769. Petrović Ivanka, Antické tradice na Velké Moravě. Listy filologické, roč. 101, sv. 3, Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 229—233.
Prikaz.

770. Petrović Ivanka, E. Bláhová, V. Konzal, A. I. Rogov, Staroslověnské legendy českého původu, Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 236—241.
Prikaz.

771. Поп-Атанасов Ѓорѓи, Македонски речник на латински зборови од 1466 г., МЈ XXXI (1980/83) стр. 275—281.
За номоканонот од збирката на Виктор Григорович.

772. Režić Ksenija, Remsko evanđelje prema hrvatskoglagoljskom lekcionaru, Croatica XIV, sv. 19 (1983, Zagreb) 137—153.

773. Рибарова Зденка, Голем научен потфат: Речник на старословенскиот јазик, ЛЗб XXX, 2 (1983) стр. 133—135.
За: Slovník jazyka staroslověnského. Praha, Academia, I, A—T, 1958; II, K—O, 1966; III, П—P, 1982.

774. Рибарова Зденка, Чехословачката славистика за јазикот на старомакедонските ракописи, КЖ XXVIII, 4—5 (1983) стр. 34—38.

775. Ристовски Блаже, Некои аспекти на делото на Кирила и Методија во развитокот на македонската и општословенската култура, Беседа X, 29—30 (1983, Куманово) 82—93.

776. Rogov A. I., в. бр. 770.

777. Rusek Jerzy, Otmót odmet, wir w rzece, topiel, МЈ XXXI (1980/83) стр. 131—132.

778. Stefanović Dimitrije, Dušana Trbojević, The Declension of Greek Masculine Names in the Codex Suprasliensis, Association hellénique d'études slaves 4, Thessaloniki 1982, Prevodilac II, 4 (1983, Beograd) 38—39.
Приказ.

779. Tandarić Josip, A. A. Круминг, Неизвестные старопечатные издания глаголического шрифта в библиотеках Ленинграда. Федоровские чтения 1978, Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 244—248.
Prikaz.

- 780. Tandarić Josip**, Crkvenoslavenska jezična norma u hrvatskoglagojskom rituality, Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 53—83.
Rezime na hrvatskom i njemačkom.
- 781. Trbojević Dušanka**, в. бр. 779.
- 782. Угринова-Скаловска Радмила**, Асеманово евангелије, КЖ XXVIII, 1—2 (1983) 47—50.
- 783. Угринова-Скаловска Радмила**, Владислав Граматик и единството на јужнословенската книжевна традиција, во: Предавања на XVI семинар..., стр. 37—45.
- 784. Ugrinova-Skalovska Radmila**, The Roots of the Old Slavonic Language and Its Codifiers in the Vernacular, MR XXX, 2 (1983) str. 129—131.
- 785. Угринова-Скаловска Радмила**, За граматичките функции на глаголот имѣти, во: II научна дискусија..., стр. 105—109.
Прилог кон јазикот на црковнословенската писмена традиција во Македонија.
- 786. Fučić Branko**, в. бр. 758.
- 787. Fučić Branko**, Rekonstrukcija glagoljskih natpisa u Humu, Rad JAZU, 1978, knj. 381, Razred za likovne umjetnosti, knj. VIII, 127—135.
- 788. Čunčić Marica**, Полата књигописаниа (1—7), Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 268—272.
Prikaz.

VIII. Српскохрватски језик

а) Фонетика (експериментална, физиолошка) и фонологија

- 789. Alerić Danijel**, Akcenat u Priručnoj gramatici, Jezik 31, br. 1 (listopad 1983, Zagreb) 25—29.
Rubrika „Osvrti“.
- 790. Михаиловић Љубомир**, Структура дужине речи изражене бројем гласова у српскохрватском језику, АФФ XV (1983) 183—214.
Резиме на енглеском.
- 791. Остојић Бранислав**, в. бр. 792.
- 792. Петровић Драгољуб**, Радоје Симић — Бранислав Остојић: Основи фонологије српскохрватског књижевног језика, Титоград, 1981, ЗМСФЛ XXVI/1 (1983) 195—206.
Приказ.
- 793. Pupovac Milorad**, Ivo Škarić, U potrazi za izgubljenim govorom, „Školska knjiga“ — SN Liber, Zagreb 1982, NT XXVII, br. 5/1983, Zagreb / 791—793.
Prikaz.
- 794. Sekereš Stjepan**, Strukturalne karakteristike akcentuacije u hrvatskom književnom jeziku, Jezik 30, br. 4 (travanj 1983, Zagreb) 112—123.
Rezime na njemačkom.
- 795. Симић Радоје**, в. бр. 792.

796. Ćirović Milorad, Mesto i značaj palatografa u eksperimentalnoj fonetici i jezičkoj nauci, КњЈ XXX/4 (1983) 271—276.

797. Škarić Ivo, в. бр. 793.

б) Граматика и граматичка питања

798. Antoniћ Boris, Prefiksoidi i sufiksoidi, Zagonetač 296 (5) (srpanj-kolovoz 1983, Bjelovar) 7.

799. Babić Stjepan, O razlikama između narodnih i službenih imena mjesta u SR Hrvatskoj, Jezik 30, br. 3 (veljača 1983, Zagreb) 65—74.
Rezime na engleskom.

800. Babić Stjepan, Ozbiljno o neozbiljnom pomorcu, Jezik 30, br. 3 (veljača 1983, Zagreb) 93—95.
Rubrika „Osvrti“.

801. Barić Eugenija, Imeničke složenice s glagolskim prvim dijelom, RZJ IFF, knj. VI—VII (1982) 17—30.
Резиме на немачком.

802. Batistić Tatjana, O nekim pitanjima u vezi sa analizom glagola *morati* i *moći*, JФ XXXIX (1983) 99—111.
Резиме на енглеском.

803. Bethin Christina J., Phonological Rules in the Serbo-Croatian Genitive Plural, ЗбМСФЛ XXVI/2 (1983) 109—121.
Са литературом.
Резиме на српскохрватском.

804. Browne Wayles, Неколико случајева синтаксичке синонимије на подручју допусних реченица, НССУВД XII/1 (1983, Београд) 145—154.
Резиме на енглеском.

805. Walter Hilmar, Проблеми синонимије на периферији српскохрватског глаголског система, НССУВД XII/1 (1983, Београд) 161—165.

806. Грицкат Ирена, О прилозима у српскохрватској лингвистичкој науци, JФ XXXIX (1983) 1—41.
Резиме на немачком.

807. Далмација Стево, О придејвима козарски и козарачки, Књижевни jezik XII, 1 (1983, Сарајево) 39—41.

808. Dešić Milorad, Nekoliko napomena o kongruenciji, КњЈ XXX/1—2 (1983) 96—97.

809. Zoričić Ivan, Naglasci imenica izvedenih nultim sufiksima, Zbornik Pedagoškog fakulteta u Rijeci 4 (1982) 253—259.
Резиме на италијанском.

810. Jacobsen Per, Да ли су синтагме *бескрајан њлави круј* и *бескрајни њлави круј* синонимне? НССУВД XII/1 (1983, Београд) 103—106.

811. Јерковић Јован, Употреба претерита у Јакшићевој прози, НССУВД XII/2 (1983, Београд) 21—26.

- 812. Ковачевић Милош**, Атрибутска употреба прилога у српскохрватском језику, ЗбМСФЛ XXVI/1 (1983) 131—146.
Резиме на енглеском.
- 813. Ковачевић Милош**, Nekoliko značenja padežnih atributa, Jezik 30, br. 3 (ve-ljača 1983, Zagreb) 86—90.
- 814. Ковачевић Милош**, Nekoliko značenja padežnih atributa (svršetak), Jezik 30, br. 4 (travanj 1983, Zagreb) 107—111.
Резиме на енглеском.
- 815. Ковачевић Милош**, Padežne i prijedložko-padežne konstrukcije kao imenički dodaci sa značenjem „karakteristične pojedinosti“ u djelima Anđelka Vuletića, КњЈ XXX/3 (1983) 155—167.
Резиме на немачком.
- 816. Corbett Greville**, Слагање предиката са више субјеката у српскохрватском језику, НССУВД XII/1 (1983, Београд) 93—102.
- 817. Лапкова Лили**, Синтактичка синонимија и номинална квалификација у српскохрватском језику, НССУВД XII/1 (1983, Београд) 63—71.
Резиме на руском.
- 818. Loknar Vladimir**, Nazivi obroka i njihov raspored, Jezik 30, br. 5 (lipanj 1983, Zagreb) 147—152.
Резиме на енглеском.
- 819. Loknar Vladimir**, Suzenje ili suženje?, Jezik 31, br. 1 (listopad 1983, Zagreb) 23.
Rubrika „Osvrti“.
- 820. Lončarić Mijo**, Dodatak polemici o Priručnoj gramatici, Jezik 31, br. 1 (lis-topad 1983, Zagreb) 29—30.
Rubrika „Osvrti“.
- 821. Medić Sanja**, Knjiga o riječima (Milan Šipka, *Na izvoru riječi*, Školska knjiga, Zagreb, 1980.), Jezik 30, br. 3 (veljača 1983, Zagreb) 95—96.
Rubrika „Osvrti“.
- 822. Milić Bosiljka**, Tipovi morfema (derivacijski i relacijski), КњЈ XXX/3 (1983) 186—192.
- 823. Mindak Jolanta**, O potrebi kompleksnog istraživanja komunikativne funk-cije glagola u opoziciji sa imenskim predikatskim konstrukcijama, ЈФ XXXIX (1983) 53—58.
Резиме на руском.
- 824. Mirić Dušanka**, Osobnosti upitnog iskaza u tekstovima tipa intervjua, Ra-dovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 135—141.
Резиме на руском.
- 825. Михајловић Младен**, O синонимији адверзативних везника у српско-хрватском језику, НССУВД XII/1 (1983, Београд) 189—196.
Резиме на енглеском.
- 826. Nametak Alija**, Nazivi za rodbinu i svojtu u Bosni i Hercegovini, Jezik 30, br. 3 (veljača 1983, Zagreb) 96.
Rubrika „Osvrti“.
- 827. Naylor Kenneth**, On Classifying Serbocroatian Verbs, ЗбМСФЛ XXVI/1 (1983) 91—98.
Резиме на српскохрватском.

- 828. Okuka Miloš**, Trubeckoj-Trubeckoja ili Trubecki-Trubeckoga, Književni jezik XII, 1 (1983, Sarajevo) 35—38.
- 829. Пипер Предраг**, Синонимије и конверзије с глаголом *морати*, НССУВД XII/1 (1983, Београд) 167—172.
- 830. Поповић Љубомир**, Slobodne izrične rečenice, ЈФ XXXIX (1983) 59—83. Резиме на енглеском.
- 831. Поповић Марија**, Dragutin Rosandić, Riječ materinska, Školske novine, Zagreb, 1983, NT XXVII, br. 6 (1983, Zagreb) 970—972. Приказ.
- 832. Прањковић Иво**, Божо Ђорић, Моциони суфикси у српскохрватском језику, Библиотека Монографије Филолошког факултета Београдског универзитета, Београд, 1982, Književni jezik XII, 1 (1983, Sarajevo) 47—50. Приказ.
- 833. Просвирина О. А.**, Глагол *чинити* и његови синоними у функцији вербализатора, ЈФ XXXIX (1983) 85—97. Резиме на руском.
- 834. Рагуž Dragutin**, Napomena uz padežnu vremensku konstrukciju, Jezik 31, br. 1 (listopad 1983, Zagreb) 23—25. Rubrika „Osvrti“.
- 835. Ристић Стана**, Морфема -тељ- у комбинацији са другим суфиксним морфемама, НЈ н. с. XXVI, св. 1 (1983, Београд) 6—24.
- 836. Rosandić Dragutin**, в. бр. 831.
- 837. Секереš Стјепан**, Brojčani podaci o vrstama riječi u hrvatskom rječničkom fondu, Jezik 31, br. 2 (prosinac 1983, Zagreb) 48—51. Резиме на енглеском.
- 838. Сеферовић-Арсеновић Селена**, О именици *сјојола/сјојојала*, НЈ н. с. XXVI, св. 1 (1983, Београд) 54—56.
- 839. Смольская А. К.**, К историји суфикса -ља в српскохорватском језику, ЗбМСФЛ XXVI/1 (1983) 83—90. Резиме на српскохрватском.
- 840. Станић Милија**, Ђуричин или Ђурицин, НЈ н. с. XXVI, св. 1 (1983, Београд) 57—58. Рубрика: Питања и одговори.
- 841. Станић Милија**, О једном језичком померању, КњЈ XXX/1—2 (1983) 93—95.
- 842. Stefanović Stevan**, Imperfekta u djelu Isaka Samokovlije, Književni jezik XII, 2 (1983, Sarajevo) 79—88. Резиме на француском.
- 843. Стјивовић Рада**, Префиксација придева у српскохрватском књижевном језику, ЗбМСФЛ XXVI/1 (1983) 99—130. Резиме на енглеском.
- 844. Сурдучки Милан**, Још једном о аналитичком компаративу у српскохрватском, НЈ н. с. XXVI, св. 1 (1983, Београд) 25—33.
- 845. Ђорић Божо**, в. бр. 832.

- 846. Ђорђевић Бошко**, Из творбене синонимије српскохрватског језика, НССУВД XII/1 (1983, Београд) 131—136.
Резиме на руском.
- 847. Ђорђевић Бошко**, О граматици Буре Даничића, КњЈ XXX/1—2 (1983) 7—12.
Резиме на руском.
- 848. Finka Božidar**, Živi jezik ne treba nikad umrtvljivati, Jezik 30, br. 3 (veljača 1983, Zagreb) 91—93.
Rubrika „Pitanja i odgovori“.
- 849. Henning Mørk**, Феномен синонимије у вези са категоријом броја у српско-хрватском језику, НССУВД XII/1 (1983, Београд) 117—122.
- 850. Šipka Milan**, в. бр. 821.
- 851. Šipka Milan**, Značenje i oblik množine imenice kadar, Књижевни језик XII, 4 (1983, Сарајево) 215—220.
- 852. Škarić Ivo**, Hardware je zapravo željezarija, Jezik 30, br. 4 (travanj 1983, Zagreb) 101—103.
Rezime na engleskom.

в) Нормативна питања и питања развоја књижевног израза

- 853. Ајановић Мустафа**, в. бр. 891.
- 854. Алексић Радомир**, в. бр. 907.
- 855. Anić Vladimir**, О положају романизама у нашем књижевном језику (Prilog uvidu u regionalno u književnom језику), Književni jezik XII, 1 (1983, Sarajevo) 11—18.
Резиме на немачком.
- 856. Babić Stjepan**, Ljudi moji, postao sam nepismen: ne razumijem više hrvatski, Jezik 31, br. 2 (prosinac 1983, Zagreb) 55—59.
Rubrika „O језику i oko njega“.
- 857. Babić Stjepan**, Nekoliko uvodnih riječi — Mladost Petra — I lingvisti pitaju: zašto depozit? — Tzv. play off gubi bitku — Biblioteka, Jezik 30, br. 5 (lipanj 1983, Zagreb) 153—157.
Rubrika „O језику i oko njega“.
- 858. Babić Stjepan**, Sintetička ili sintetska znanost?, Jezik 31, br. 1 (listopad 1983, Zagreb) 19.
Rubrika „Pitanja i odgovori“.
- 859. Babić Stjepan**, Što je to rižina arpa, Jezik 31, br. 2 (prosinac 1983, Zagreb) 59—60.
Rubrika „O језику i oko njega“.
- 860. Белић Александар**, в. бр. 907.
- 861. Božović Ratko**, Začarani jezik, Kultura 59 (1982, Beograd) 8—18.
- 862. Brabec dr Ivan**, Sto jezičnih savjeta, „Školske novine“ (1982, Zagreb) 181.
В. бр. 869.
- 863. Vidović Radovan**, Jezični savjetnik, Logos (1983, Split) 96 str.

- 864. Vince Zlatko**, Polemika Ivšić-Andrić oko „Bранична jezika hrvatskoga“, *Filologija* 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 197—228.
Rezime na engleskom.
- 865. Vratović Vladimir**, Европа или Европа?, *Jezik* 31, br. 1 (listopad 1983, Zagreb) 8—14.
Rezime na engleskom.
- 866. Вуковић Јован**, в. бр. 907.
- 867. Vukušić Stjepan**, в. бр. 938.
- 868. Gluhak Alemko**, в. бр. 897.
- 869. Grečl Domagoj**, Dvije nove knjige o jeziku (Ivan Sović: *Jezik Janka Leskovicara*, Školske novine, Zagreb, 1982, Ivan Brabec: *Sto jezičnih savjeta*, Školske novine, Zagreb, 1982), SMNHSJ VIII, br. 1 (1983, Zagreb) 52—54.
Prikaz.
- 870. Grečl Domagoj**, O transkripciji grčkoga alfabeta latiničkim, *Jezik* 31, br. 1 (listopad 1983, Zagreb) 30—31.
Rubrika „Osvrti“.
- 871. Грицкат Ирена**, Наш стандардни језик као пратилац општих облика културе, ЗбМСФЛ XXVI/2 (1983) 81—99.
Резиме на руском.
- 872. Dabić Bogdan**, Francuski elementi u savremenom srpskohrvatskom jeziku, *Pregled LXXXIII*, 4 (1983, Sarajevo) 371—384.
- 873. Даутовић Сава**, в. бр. 900.
- 874. Диклић Звонимир**, в. бр. 891.
- 875. Janković Srđan**, Ка jezičkoj kulturi (1), *Odjek XXXVI*, 7 (1983, Sarajevo).
- 876. Janković Srđan**, Ка jezičkoj kulturi (2), *Odjek XXXVI*, 8 (1983, Sarajevo).
- 877. Janković Srđan**, Ка jezičkoj kulturi (3), *Odjek XXXVI*, 9 (1983, Sarajevo) 4.
- 878. Janković Srđan**, Ка jezičkoj kulturi (4), *Odjek XXXVI*, 10 (1983, Sarajevo) 8 i 23.
- 879. Janković Srđan**, Ка jezičkoj kulturi (5), *Odjek XXXVI*, 11 (1983, Sarajevo) 4—5.
- 880. Jović Dušan**, в. бр. 26.
- 881. Јовић Душан**, Језик Борисава Станковића и књижевна норма, *Градина XVIII*, 8 (1983, Ниш) 82—89.
- 882. ЈонкеЉудевит**, в. бр. 907, 908.
- 883. Kalmeta Ratimir**, Nazivi *brdo i brijeg* u hipsometrijskom sustavu nazivlja za uzvisine, *Jezik* 31, br. 1 (listopad 1983, Zagreb) 14—18.
Rezime na engleskom.
- 884. Кашић Јован**, Иновације у српскохрватској фразеологији, *Књижевни језик XII*, 2 (1983, Сарајево) 61—69.
Резиме на француском.

885. **Конески Кирил**, Адаптацијата на туѓите именки на самогласка (-о, -е, -а, -у) во српскохрватскиот и македонскиот литературен јазик, ЛЗБ XXX, 5 (1983) стр. 19—23.

886. **Костић Васко**, Увођене народног језика у католичким црквама Црне Горе, Овдје, год. XV, бр. 175 (децембар 1983, Титоград) 30.

887. **Костић Ђорђе**, Оперативна граматика српскохрватског језика, Трећи програм Радио Београда 53 (1982) 161—213.

888. **Лалић Радован**, в. бр. 907.

889. **Loknar Vladimir**, Očale ili naočale? Jezik 31, br. 2 (prosinac 1983, Zagreb) 45—47.
Rezime na engleskom.

890. **Марковић др Бранислав**, О језику правних прописа, Обележја 2 (1983, Приштина) 69—82.

891. **Марковић Светозар**, **Ајановић Мустафа**, **Диклић Звонимир**, Правилни приручник српскохрватског-хрваткосрпског језика, 10. изд., „Свјетлост“ (1982, Сарајево) 227.

892. **Miletić Gojko**, Jezik i radio, Treći program Radio Beograda 54 (1982) 22—24

893. **Миновић Миливоје**, Интернационалне тенденције у развоју савременог српскохрватског књижевног језика, Књижевни језик XII, 1 (1983, Сарајево) 19—34.
Резиме на њемачком.

894. **Миновић Миливоје**, Језички процеси и стандардизација у савременом српскохрватском књижевном језику, Књижевни језик XII, 4 (1983, Сарајево) 185—204.

Резиме на руском.

895. **Михајловић Велимир**, Из наше фразеологије („Ногe су јој као свирале“), Расковник, год. X, бр. 35 (Београд, април 1983) 94—97.

896. **Mihaljević Milan**, Instrumental objekt u akuzativu uz glagole smatrati, učiniti, zvati. . ., SL 23—24 (1982—83, Zagreb) 11—16.
Rezime na engleskom.

897. **Mihaljević Milica i Gluhak Alemko**, Aerobic, aerobik ili. . ., Jezik 31, br. 2 (prosinac 1983, Zagreb) 60—62.
Rubrika „Osvrti“.

898. **Мршевић Драгана**, Фразеолошка јединица и њен синоним, НССУВД XII/1 (1983, Београд) 123—130.

899. **Nazansky Boris**, „Prvi“ ili „i“, Zagonetač 293 (travanj 1983, Bjelovar) 5.
О писању тачке иза римских бројки.

900. **Округли сто о језичкој полетици „Пољитяке“**, Политика 22. I 1983, учесници Сава Даутовић, Митар Пецикан, Асим Пецо.

901. **Okuka Miloš**, Iz istorije književnog jezika. Književnojezička previranja u Bosni i Hercegovini prvih decenija XX vijeka, Odjek XXXVI, 12 (1983, Sarajevo) 12.

902. **Okuka Miloš**, Jezik i politika, Oslobođenje i Marksistički studijski centar GK SKBiH „Đuro Pucar Stari“ Sarajevo, str. 280.

903. Павешкић Славко, в. бр. 907.

904. Pavičić Josip, в. бр. 6, 914.

905. Пецо Асим, в. бр. 900.

906. Пешикан Митар, в. бр. 900.

907. **Правопис српскохрватског књижевног језика са правописним речником**, израдила правописна комисија: Радомир Алексић, Александар Беллић, Јован Вуковић, Људевит Јонке, Радован Лалић, Славко Павешкић, Павле Рогич, Михаило Стевановић, Јосип Хам, Милош Хаџић, Мате Храсте, фототипско изд., МС, МХ (1983) 829.

908. **Правопис српскохрватског језика: школско издање**, према закључцима правописне комисије приредили Михаило Стевановић, Људевит Јонке, фототипско изд., МС, МХ (1983) 256.

909. **Putanec Valentin**, Neobični rusizmi za isti pojam u hrvatskom književnom jeziku: *objasniti, razjasniti, pojasniti*, Jezik 31, br. 2 (prosinac 1983, Zagreb) 63—64. Rubrika „Osvrti“.

910. **Rašić Nikola**, Jezična situacija i jezična politika na Balkanu — jugoslavenski primjer, Traženja XIII, 26 (1982, Slavonska Požega) 17—24.

911. **Ritig Josip**, Kava i kafa, Prevoditelj VIII, 23—24 (1983, Zagreb) 50—52.

912. **Рогич Павле**, в. бр. 907.

913. **Samardžija Marko**, Još o karmenadlu, Jezik 31, br. 1 (listopad 1983, Zagreb) 20—21.

Rubrika „Pitanja i odgovori“.

914. **Samardžija Marko**, Pogled u jezičnu svakodnevicu, Josip Pavičić: „Novogovor. Sociolingvistički ogledi iz svakodnevnog života jezika“, „Stvarnost“, Zagreb, 1982, Jezik 30, br. 4 (travanj 1983, Zagreb) 124—126.

Rubrika „Osvrti“.

В. бр. 6.

915. **Sović Ivan**, в. бр. 869.

916. **Stančić Andrija**, Strane reči ← smetnja sporazumevanju, Jezik 30, br. 4 (travanj 1983, Zagreb) 97—100.

Rezime na engleskom.

917. **Стевановић Михаило**, в. бр. 907, 908.

918. **Стевановић Михаило**, За јасност, лепоту и ефикасност језика, Књ.Ј XXX/3 (1983) 137—147.

919. **Сурдучки Милав**, Синоними у варијантама српскохрватског језика (Једно мање-више термилошко питање), НССУВД XII/1 (1983, Београд) 173—182. Резиме на енглеском.

920. **Tušek Franjo**, Ženeva, Ginebra, Ginevra, Geneva, Genf, Genève, Zagonetač 294 (svibanj 1983, Bjelovar) 8.

921. **Čorić Božo**, Lingvistički i ortografski status obrazovanja tipa Srbijaprevoz, Bosnapromet, Istravino i sl., Prevodilac II, 1 (1983, Beograd) 9—15.

922. **Хам Јосип**, в. бр. 907.

- 923. Хаџић Милош**, в. бр. 907.
- 924. Храсте Мате**, в. бр. 907.
- 925. Šetušić Sonja**, Kada „n“ i „j“ nisu „nj“, Zagonetač 297 (6) (rujan 1983, Bjelovar) 9.

г) Дијалекти

- 926. Baotić Josip**, Ikavskošćakavski govor u okolini Dervente, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, knj. IV, Odjeljenje za jezik Instituta za jezik i književnost u Sarajevu (1983, Sarajevo) 7—208.
Резиме на руском.
- 927. Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik**, knj. IV, Odjeljenje za jezik Instituta za jezik i književnost u Sarajevu (1983, Sarajevo) 379 стр.
- 928. Бошњаковић Жарко**, Знанствени скуп „Дијалекатска географија и дијалектолошка лексикологија и лексикографија“, Загреб, 18, 19. и 20. марта 1982, ЗбМСФЛ XXVI/1 (1983) 189—193.
Хроника.
- 929. Valjevac Naila**, Govor visočkih Muslimana (akcenat i fonetika), Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, књ. IV, Odjeljenje za jezik Instituta za jezik i književnost u Sarajevu (1983, Sarajevo) 283—354.
- 930. Vukušić Stjepan**, в. бр. 938.
- 931. Vukušić Stjepan**, Dijalektološkogeografski vidik naglašavanja u svjetlu jezičnog ustrojstva, Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 415—423.
Rezime na engleskom.
- 932. Vukušić Stjepan**, Naglašavanje posavskoga govora prema zapadnom novoštokavskom naglašavanju (ikavaca), Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 361—380.
Rezime na engleskom.
- 933. Dalmacija Stevo**, Ijekavski govori Potkozarja i književno stvaralaštvo, Putevi XXIX, 3—4 (1983, Banjaluka) 130—136.
- 934. Драгин Гордана**, Знанствени скуп *Дијалекатска географија и дијалектолошка лексикологија и лексикографија*, ЈФ XXXIX, (1983) 307—310.
Хроника.
- 935. Dragičević Milan**, O samoglasničkom inventaru u govoru lovinačkih ikavaca, Zbornik Pedagoškog fakulteta u Rijeci 4 (1982) 219—224.
- 936. Dragičević Milan**, Prilozi građi za proučavanje govora ličkih ikavaca, ЗбМСФЛ XXVI/1 (1983) 179—188.
Резиме на руском.
- 937. Букановић Петар**, Govor села Горње Цапарде (код Зворника), СДЗб XXIX (1983, Београд) 191—294.
Резиме на руском.
Са речником турцизма (271—285).

938. Zoričić Ivan, Temeljci uporabne naglasne norme (Stjepan Vukušić: Usporedbe dvaju novoštokavskih naglašavanja — stiničkog i Daničićeva. Prilog za uporabnu normu hrvatskog književnog jezika, Gradski muzej, Senj, 1982), Istra 21, br. 1—2 (1983, Pula) 151—155.

Приказ.

939. Јахић Цевад А., Ловачка лексика и фразеологија у рогатичком крају, СДЗБ XXIX (1983, Београд) 339—403.

Резиме на руском.

940. Јембрић Алојз и Лонčарић Мијо, Govor Gregurovca Veterničkoga, RZJ 8—9 (1982—1983, Zagreb) 5—62.

Резиме на нјемачком. Карта.

941. Јокановић-Михајлов Јелица, Природа узлазних акцената у прогресивним штокавским говорима, СДЗБ XXIX (1983, Београд) 295—338.

Резиме на руском.

942. Јунковић Звонимир, Kratki poluglas u krčkim govorima, Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 393—403.

Резиме на француском.

943. Lisac Josip, Jezik goranske dijalektalne književnosti (prilog jezičnoj problematici hrvatske literarne novokajkavštine), RFFZ 21—22 (1983, Zadar) 41—88.

Резиме на енглеском.

944. Lisac Josip, Napomene o jeziku i tumač manje poznatih riječi (Uz panoramu suvremene goranske dijalektalne književnosti), Istra 21, br. 1—2 (1983, Pula) 29—40.

945. Lisac Josip, Stjepko Težak: „Ozaljski govor“, Hrvatski dijalektološki zbornik 5, Zagreb 1981, str. 203—428, Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 479—480.

Приказ.

946. Lončarić Miјo, в. бр. 940.

947. Manojlović Svetozar N., O supstitutima glasa jat (ѐ) u Zadarskom lekcionaru i u čakavštini uopće, ЈФ XXXIX (1983) 179—196.

Резиме на руском.

948. Mujević Ismet, Fonetske osobine govora sela Koljena kod Rožaja, Rožajski zbornik II, 2 (1983) 121—132.

949. Okuka Miloš, Govor Rame, Svjetlost, Sarajevo, 1983, стр. 146.

950. Okuka Miloš, Dosadašnje proučavanje ramskog govora, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, knj. IX—X (1980) 143—151.

Резиме на руском.

951. Okuka Miloš, Sistem zamjeničkih oblika u ramskom govoru, ЈФ XXXIX (1983) 197—206.

Резиме на руском.

952. Петровић Драгољуб, в. бр. 955.

953. Peco Asim, Govor Podveležja, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, knj. IV, Odjeljenje za jezik Instituta za jezik i književnost u Sarajevu (1983, Sarajevo) 209—282.

954. Пецо Асим, Из наше синонимике (са посебним освртом на дијалекатску синонимiku), НССУВД XII/1 (1983, Београд) 21—29.

955. Ремегић Слободан и Драгољуб Петровић, Поводом једне научне дискусије „с прологом и епилогом“, КњЈ XXX/1—2 (1983) 98—102.

В. бр. 959.

956. Roberts D. F., в. бр. 961.

957. Rudan P., в. бр. 961.

958. Sekereš Stjepan, Govor iločkih Hrvata, ЗбМСФЛ XXVI/2 (1983) 123—174

Са литературом и картом.

Резиме на енглеском.

959. Simić Radoje, Nekoliko napomena mojim kritičarima, КњЈ XXX/1—2 (1983) 103—112.

В. бр. 955.

960. Szivoczka L., в. бр. 961.

961. Sujoldžić A., Szivoczka L., Šimunović P., Finka B., Roberts D. F., Rudan P., Lingvističke udaljenosti na otoku Hvaru, RZJ 8—9 (1982—1983, Zagreb) 197—214.

Резиме на француском.

962. Težak Stjepko, в. бр. 945.

963. Ђурић Љуби сав, Govor Лужнице, СДЗБ XXIX (1983, Београд) 7—190.

Резиме на руском.

Са речником (125—164).

964. Finka B., в. бр. 961.

965. Halilović Senahid, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, knjiga III Institut za jezik i književnost, Odjeljenje za jezik, Sarajevo, 1982, 356 стр. Књижевни, jezik XII, 2 (1983, Сарајево) 105—106.

Приказ.

966. Šimunović P., в. бр. 961.

967. Šojat Antun, Zagrebačka štokavština, RZJ 8—9 (1982—1983, Zagreb) 253—264.

Резиме на француском.

д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло, итд.

968. Антонић Драгомир, Паралелизам обичајне правне традиције и писаних законских аката (Српски грађански законик из 1844) — прилог проучавању, ГЛБИ XXXII (1983) 47—54.

Резиме на енглеском.

969. Babić Marko, Djelo izuzetnog značaja. Grupa autora: Pisana riječ u Bosni i Hercegovini od najstarijih vremena do 1918 /The written word in Bosnia and Herzegovina from earliest times up 1918, Veselin Masleša, Sarajevo 1982, Odjek XXXVI, 9 (1983, Sarajevo), 23.

Приказ.

970. Bešlagić Šefik, O umjetnosti stećaka, Treći program Radio-Sarajeva XII 40 (1983, Sarajevo) 319—348.

- 971. Bezić Jerko**, Jerko Martinić, Glagolitische Gesänge Mitteldalmatiens, Teil I (Text), Teil II (Noten), Kölner Beiträge zur Musikforschung, Band 103, Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 248—254.
Приказ.
- 972. Bratulić Josip**, в. бр. 994.
- 973. Butler Thomas**, в. бр. 976.
- 974. Vončina Josip**, в. бр. 996.
- 975. Vončina Josip**, Kritičko čitanje Zoranićevih Planina (I), UR XXVII, br. 4 (listopad-prosinac 1983, Zagreb) 271—292.
Rezime na njemačkom.
- 976. Grabar Biserka**, Monumenta serbocroatica. A Bilingual Anthology of Serbian and Croatian Texts from the 12th to the 19th Century, Thomas Butler, Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 241—244.
Приказ.
- 977. Damjanović Stjepan**, в. бр. 994.
- 978. (***)**, Казивање Пере Лазића из Белобрешке у Румунији, записао Миле Томић, Расковник год. X, бр. 37 (Београд, новембар 1983) 77—86.
Рубрика „Сведочења.“
- 979. Kanavelić Petar**, Vučistrah ili Krunoslava, Forum XXII, br. 7—9 (jesen 1983, Zagreb) 118—176.
- 980. Kuzmanović Mladen**, в. бр. 994.
- 981. Letić Branko**, Abdurahman Nametak „Hrestomatija bosanske alhamijado književnosti“, Treći program Radio-Sarajeva XII, 40 (1983, Sarajevo) 412—419.
Приказ.
- 982. Ливца Елена**, Најстарији словенски егзорцизам познат у Румунији, Прил. XLVI, св. 1—4 (1980[1984]) 59—67.
- 983. Maglajlić Munib**, Konavoski zbornik I (Konavle miscellany), Dubrovnik 1982, стр. 217 ÷ 7, Godišnjak, XII (1983, Sarajevo) 262—265.
Приказ.
- 984. Макданиел Л. Гордон**, Прилози за историју „Живота краљева и архиепископа српских“ од Данила II, превела с енглеског Љиљана Јухас, Прил. XLVI, св. 1—4 (1980[1984]) 42—52.
- 985. Малбапа Здравко**, Пештанско-будимски скоротеча, ЗБМСС 24 (1983) 117—139.
Са библиографијом.
- 986. Mareš František Václav**, Das neue kroatisch-neukirchenslavische Missale, Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 123—130.
Rezime na njemačkom i hrvatskom.
- 987. Martinić Jerko**, в. бр. 971.
- 988. Медаковић Дејан**, Два писма Саве Хиландарца проти Стеви Димитријевићу, Прил. XLVI, св. 1—4 (1980[1984]) 96—99.
Грађа.

989. Мулић Малик, Анализа текста Климента Охридског „Слово похвално светим архистратизима Михаилу и Гаврилу“, Академија наука и уметности БиХ, Дјела, књ. LVII, Одјељење друштвених наука, књ. 32 (1983, Сарајево) стр. 1—121.

990. Nazor Anica, 22. veljače 1483, Jezik 30, br. 5 (lipanj 1983, Zagreb) 157—158. Rubrika „O jeziku i oko njega“.

991. Nametak Abdurahman, в. бр. 981.

992. Novak P. Slobodan, в. бр. 996.

993. Петровић Младраг, „М’стници“ у Крмчији Св. Саве, ИЧ XXIX—XXX (1982—1983) 21—26.

Резиме на француском.

994. (***), Prva hrvatskoglagojska početnica 1527, pretisak, transliteracija i pogovor, pretisak priredio i pogovor napisao Jasip Bratulić, suradnik na pripremi izdanja Mladen Kuzmanović, stručni savjetnik i korektor Stjepan Damjanović, Zagreb 1983, 11 + 24 str.

995. Putanec Valentin, Raritet „Bogoljubno razmišljanje od očenaša“ (Požun 1642) Jakova Mikalje, RZJ 8—9 (1982—1983, Zagreb) 127—195.

Rezime na francuskom. Reprint.

996. Станојевић Предраг, Slobodan P. Novak, *Otkriće Vetranovićeve „Istorije od Dijane“ u Milani i Perastu*, Forum, 1982, 1—3, str. 88—100; Josip Vončina, *Neka pitanja o novopronađenoj „Istoriji od Dijane“*, Forum, 1982, 1—3, str. 101—115; Mavro Vetranović, *Istorija od Dijane*, Forum, 1982, 1—3, str. 133—187, (tekst priredio Josip Vončina), Прил. XLVI, св. 1—4 (1980[1984]) 129—137.

Приказ.

997. Tandarić Josip, Prva hrvatskoglagojska početnica 1527. (Transliteracija i pogovor, pretisak), Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 255—261.

Приказ.

998. Томовић Гордана, Надгробни натписи из Подриња, ИЧ XXIX—XXX (1982—1983) 47—60.

Резиме на француском.

ђ) Историја српскохрватског језика

999. Албијанић Александар, Кратак осврт на најмаркантније фонетске, морфолошке и синтаксичке особине позоришног језика Јоакима Вујића, ЗБМСФЛ XXVI/2 (1983) 73—79.

Резиме на енглеском.

1000. Албијанић Александар, Кратак осврт на треће лице множине презента у језику Гаврила Стефановића Венцловића, ЗБМСФЛ XXVI/1 (1983) 79—82.

Резиме на енглеском.

1001. Албијанић Александар, Од рационализма ка романтизму: кратак осврт на позоришни језик Јоакима Вујића, НССУВД XII/2 (1983, Београд) 43—52.

1002. Албијанић Александар, Однос између домаћих и рускословенских елемената у језику прокламација Јосифа II штампаних 1788. године, ЗБМСФЛ XXVI/2 (1983) 65—72.

Резиме на енглеском.

- 1003. Албијанић Александар**, Прилог проучавању неких морфолошких особина у језику Гаврила Стефановића Венцловића, ЗБМСФЛ XXVI/1 (1983) 69—78.
Резиме на енглеском.
- 1004. Већлагић Шефик**, Natpis vojvode Mastana u Drežnici, Most X, 50 (1983, Mostar) 229—234.
- 1005. Bratulić Josip**, в. бр. 1015.
- 1006. Bratulić Josip**, Pogledi hrvatskih protestanata na književni jezik, RZSF 18 (1983, Zagreb) 43—49.
Резиме на енглеском.
- 1007. Vince Zlatko**, Norma u hrvatskom književnom jeziku potkraj 19. stoljeća (svršetak), Jezik 30, br. 3 (veljača 1983, Zagreb) 80—85.
- 1008. Vončina Josip**, в. бр. 1043.
- 1009. Vončina Josip**, Jezična problematika u Kombolovoj Povijesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda, ZR XXXII, br. 4—5 (srpanj-listopad 1983, Zadar) 349—352.
Резиме на француском.
- 1010. Vončina Josip**, Juraj Križanić i književnojezične tendencije u Hrvatskoj 17. stoljeća, Croatica XIV, sv. 19 (1983, Zagreb) 167—173.
- 1011. Vončina Josip**, Staroslavenski jezični elementi u renesansnoj hrvatskoj poeziji (na primjeru pjesnika Nikole Dimitrovića), КњЈ XXX/1—2 (1983) 25—38.
Приказ.
- 1012. Габрић-Багарић Дарија**, Проблем норме код проту реформаторских писаца (на примјеру језика првих босанских фрањеваца и Бартола Капића), Književni jezik XII, 3 (1983, Sarajevo) 127—138.
Резиме на енглеском.
- 1013. Gabrić-Bagarić Darija**, Fonetske i morfološke osobine jezika Hanibala Lucića, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, knj. IX—X (1980) 235—268.
Резиме на немачком.
- 1014. Габрић-Багарић Дарија**, Херта Куна, Језик „Босанског пријатеља“, Свјетлост, Библиотека Културно наслеђе Босне и Херцеговине, Сарајево 1983, Књижевни језик XII, 4 (1983, Сарајево) 221—223.
Приказ.
- 1015. Gaj Ljudevit**, Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja, Vu Budimu 1830, pretsak, pogovor napisao Josip Bratulić, Symelia croatica, izdanja Međunarodnog slavističkog centra SR Hrvatske, Biblioteka pretsaka, sv. 1, Zagreb 1983.
- 1016. Glavičić Branimir**, O jeziku i stilu Marulićevih „Starozavjetnih ličnosti“ (De Veteris Instrumenti viris illustribus commentarium), RFFZ 21—22 (1983, Zadar) 89—105.
Резиме на енглеском.
- 1017. Грковић Јасмина**, Систем личних глаголских облика у Цветном триоду штампара Мардарија из Мркшине цркве, Прил. ФФНС 19 (1983) 5—14.
- 1018. Дамјанов Сава**, Језичка истраживања Симе Милутиновића Сарајлије, ЗБМСКЈ 31, св. 2 (1983) 279—285.

- 1019. Desz6 Lászl6**, в. бр. 1023.
- 1020. Desz6 Lászl6**, Синонимија у творби речи српскохрватског језика у 13—14. веку, НССУВД XII/1 (1983, Београд) 5—13.
- 1021. Драгојловић Драгољуб**, Историја средњевијековне књижевности (I), КИ XVI, 61 (1983) 87—128.
- 1022. Sgambati Emanuela**, Udio Rusina u izdavanju hrvatskih glagoljskih knjiga u XVII stoljeću, Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 103—122.
Rezime na hrvatskom i talijanskom.
- 1023. Ivić Milka**, Lászl6 Desz6, Typological Studies in Old Serbo-Croatian Syntax, ЈФ XXXIX (1983) 239—241.
- 1024. Ивић Павле**, в. бр. 1052.
- 1025. Ivić Pavle**, Standardni jezik Srba i Hrvata u drugoj polovini devetnaestog veka. SR XXXI (1983) št. 3 str. 221—235.
Povzetek v angleščini.
- 1026. Јерковић Вера**, в. бр. 1052.
- 1027. Јовановић Гордана**, Питање синонима у српској редакцији канонских текстова, НССУВД XII/1 (1983, Београд) 137—143.
Резиме на енглеском.
- 1028. Јуранчић Јанко**, Уграђивање словеначкога књижевног језика у културно заједништво са српскохрватским књижевним језиком, нарочито у доба романтизма, НССУВД XII/2 (1983, Београд) 5—11.
- 1029. Капић Јован**, Дублетна образовања у Вуковом *Српском рјечнику*, НССУВД XII/2 (1983, Београд) 27—32.
Резиме на руском.
- 1030. Клеут Марија**, Стеријини стихови у рукописним песмарицама, ЗбМСКЈ 31, св. 1 (1983) 69—78.
- 1031. Костић Страхиња К.**, Обогаћивање нашег језика и културе помоћу преводилаштва у предвуковско доба, ПК VIII (1983, Београд) 94—101.
- 1032. Krause Friedhilde**, Marginalien zu den serbischen Sprachstudien von Friedrich Engels, FP vol. 21, sv. 1—4 (1983) 103—107.
Резиме на српскохрватском.
- 1033. Križanić Juraj**, Objašnjenje vivodno o pismě slověnskom, priredio, uvod napisao i tekst preveo Josip Hamm, Juraj Križanić, Sabrana djela, knj. 1, JAZU (1983, Zagreb) 79 str. + 4 reprodukcije + 60 str. reprinta.
- 1034. Kuna Herta**, Jezik „Bosanskog prijatelja“, prvog bosanskohercegovačkog časopisa, Svjetlost, Biblioteka Kulturno nasljeđe Bosne i Hercegovine (1983, Sarajevo) 223.
В. бр. 1014.
- 1035. Куна Херта**, Језик српскохрватских периодичних публикација у БиХ у турском периоду из социolingвистичке перспективе, Преглед LXXIII, 2—3 (1983, Сарајево) 251—270.
- 1036. Kuna Herta**, Neki problemi jezičke standardizacije u Bosni i Hercegovini krajem XIX vijeka na materijalu jezika štampe, Kjiževni jezik XII, 3 (1983, Sarajevo) 113—125.
Резиме на француском.

1037. Lisac Josip, Hrvatska jezična situacija u pretpreporodno doba i Mihovil Komba, ZR XXXII, br. 4—5 (srpanj-listopad 1983, Zadar) 353—365.
Rezime na engleskom.

1038. Мелвингер Јасна, Прагматичке одлике језика Антуна Матије Релковића у дјелу „Сатир илити дивји човик“, ЗбМСКЈ 31, св. 1 (1983) 41—50.

1039. Младеновић Александар, Око предвуковског и вуковског слова „ј“, у књизи Миодрага Поповића, ЈФ XXXIX (1983) 207—234.

1040. Младеновић Александар, Прилог по знавању значења назива „славено-српски језик“ код Срба у XVIII и у првој половини XIX века, НССУВД XII/2 (1983, Београд) 13—20.

Резиме на руском.

1041. Могуш Милан, Моја последња о *мџлину*, НЈ н. с. XXVI, св. 1 (1983, Београд) 48—49.

1042. Могуш Милан, О писанју фонема //i/ и /ń/ у старој хрватској латиници, Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 93—98.

Rezime na engleskom.

1043. Могуш Милан и Vončina Josip, „Salo dobeloga jera libo azbukoprotres“ Save Mrkalja, Djela JAZU, knj. 58 (1983, Zagreb) 84 str.

Uvodna rasprava, reprint, prijevod, komentar, literatura. Rezime na engleskom.

1044. Могуш Милан, Hrvatsko-ruske podudarnosti u Križanićevoj Gramatici, Croatica XIV, sv. 19 (1983, Zagreb) 91—97.

Rezime na ruskom.

1045. Недељковић Бранислав, Неколико података о нашем језику из архива Дубровачке републике, ИЧ XXIX—XXX (1982—1983) 101—115.

Резиме на француском.

1046. Никчевић Војислав, Језички и књижевни значај црква и манастира с подручја Скадарског језера у дукљанском периоду, Скадарско језеро, ЦАНУ, научни скупови IX (1983, Титоград) 667—680.

Резиме на енглеском.

1047. Putanec Valentin, Gramatički prilog i gramatička terminologija u „Zvaniku talijansko-hrvatskom“, Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 149—158.

Rezime na engleskom i francuskom.

1048. Radovanović Milorad, Branko Franolic: A Short History of Literary Croatian, Paris, 1980, ЗбМСФЛ XXVI/1 (1983) 206—212.

Приказ.

1049. Sekulić Ante, Stariji hrvatski podunavski pisci o svome jeziku i pravopisu, Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 99—148.

Rezime na engleskom.

1050. Slade-Šilović Mirko, Hrvatski jezik u trogirskom Kolegiju sv. Lazara, Marulić XVI, br. 5 (rujan-listopad 1983, Zagreb) 521—525.

1051. Stančić Ljiljana, Jezička politika i nominacija jezika u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave, Književni jezik XII, 3 (1983 Sarajevo) 139—159.

Резиме на руском.

1052. Стипчевић-Јовановић Биљана, Павле Ивић, Вера Јерковић, Правопис српскохрватских ћирилских повеља и писама XII и XIII века, ЈФ XXXIX (1983) 243—257.

1053. Суботић Љиљана, Из синонимije глаголских прилога у књижевном језику 19. века, НССУВД XII/1 (1983, Београд) 183—187.

1054. Трофимкина О[лга] И[вановна], Црквенословенизми у језику Стјепана Митрова Љубише, прев. Дурија Појатић, Стварање XXXVIII, 6 (1983, Титоград) 757—762.

1055. Franolić Branko, в. бр. 1048.

1056. Hamm Josip, в. бр. 1033.

1057. Hercigonja Eduard, Nad iskonom hrvatske knjige, Sveučilišna naklada Liber (1983, Zagreb) 452 str.

1058. Hercigonja Eduard, Prilog istraživanju ikavsko-ekavske zakonitosti u čakavštini 15. stoljeća (na građi *Petrisova zbornika* iz god. 1468.), RZSF 18 (1983, Zagreb) 1—42.

Rezime na engleskom.

1059. Hercigonja Eduard, Tendencije dijakronijskog razvitka fleksije pridjeva i zamjenica u jeziku hrvatskoglagolskih zborničkih tekstova 15. stoljeća, Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 9—73.

Rezime na engleskom.

1060. Šojat Olga, Juraj Mulih (1694—1754) kao kajkavski pisac i kao kulturno-prosvjetni radnik, Predgovor — Bibliografija — Izbor iz djela — Rječnik, Kaj XVI, br. V (1983, Zagreb) 175 str.

е) Стил

1061. Botica Stipe, Atributi Botičeve Bijedne Mare, Stilistički prilog hrvatskom književnom romantizmu, UR XXVII, br. 3 (srpanj-rujan 1983, Zagreb) 177—188.

Rezime na njemačkom.

1062. Delić Mićo, Semantičko-funkcionalno modeliranje antroponima u književnosti (na primjerima iz djela Miroslava Krleže), Jezik 30, br. 5 (lipanj 1983, Zagreb) 138—147.

Rezime na engleskom.

1063. Životić Radomir, Komunikativna i estetička funkcija vulgarizama, Novinarstvo XIX, 1—2 (1983, Beograd) 75—78.

1064. Životić Radomir, O definisanju stilističke norme, КњЈ XXX/1—2 (1983) 39—41.

Резиме на француском.

1065. Илић Војислав И., Фоностилемека компонента у поетском језику романтизма, НССУВД XII/2 (1983, Београд) 33—41.

1066. Матицки Младраг, Основе Јакшићевог песничког језика, НССУВД XII/2 (1983, Београд) 53—65.

1067. Peti Mirko, Raspad jezičnog znaka u suvremenom hrvatskom pjesništvu (Od ideologije do ideograma), RZJ 8—9 (1982—1983, Zagreb) 71—126.

Rezime na francuskom.

1068. Peti Mirko, Raspad jezičnog znaka u suvremenom hrvatskom pjesništvu (Od ideologije do ideograma), UR XXVII, br. 1—2 (siječanj-lipanj 1983, Zagreb) 5—26. Rezime na njemačkom.

1069. Pranjčić Krunoslav, Jedna prozodijska interpretacija (Miroslav Krleža: *Pjesma mrtvom čovjeku*), Jezik 30, br. 5 (lipanj 1983, Zagreb) 132—138. Rezime na engleskom.

1070. Pretnar Tone, Komično v rimi, ki se ne da prevesti. (Ljubivoje Ršumović, Yu Yu.) JiS XXIX (1983/84) št. 1 str. 42—43.

1071. Džaja Mato, Neke leksičke osobitosti u romanu „Hodža Strah” Derviša Sušića, Putevi XXIX, 1 (1983, Banjaluka) 61—63.

1072. Steininger Wolfgang, Неки аспекти лексичке синонимije као изражајно средство у песништву Владимира Назора, НССУВД XII/1 (1983, Београд) 197—215.

ж) Метрика

1073. Tomasović Mirko, Šenoin jampski jedanaesterac (Prepjevi Tassa, „rastući sklad“), UR XXVII, br. 1—2 (siječanj-lipanj 1983, Zagreb) 57—73. Rezime na njemačkom.

1074. Христодуло Јелена, Ритмичност песничког језика, КњЈ XXX/4 (1983) 303—311.

з) Методика наставе књижевног језика

1075. Veselaj Nuhi, Kuptimi leksikor i disa termave të njësive të organizimit të punës në ndërmarrje në raport me barasvlerësit përkatës në gjuhën serbokroate, SNGJLKSh 8 (1983, Prishtinë) 111—115.

1076. Vukojević Luka, Pretpostavke i mogućnosti primjene strukturalno-semiotičke metode u nastavi jezika i književnosti, SMNHSJ VIII, br. 1 (1983, Zagreb) 1—7. Rezime na engleskom.

1077. Gazibara Salko, Uzorci u kulturi izražavanja, „Svjetlost“, Nastavna biblioteka br. 5 (1983, Sarajevo) 211 стр.

1078. Gudelj-Velaga Zdenka, Metodičke upute za interpretaciju udžbeničkih jedinica *izricanje atributa i prikaz* (Težak-Brigljević, Naš jezik za VII razred osnovne škole, Školska knjiga, 1982), SMNHSJ VIII, br. 1 (1983, Zagreb) 36—42.

1079. Gudelj-Velaga Zdenka, Osposobljenost nastavnika hrvatskog ili srpskog jezika u osnovnim školama na jezicima narodnosti, SMNHSJ VIII, br. 3—4 (1983, Zagreb) 138—143.

Rezime na hrvatskom i engleskom.

1080. Došlić mr Mišo, Nove reči. Srpskohrvatski kao nematernji jezik za IV razred osnovne škole, peto izdanje, izd. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva SAP Kosova (1983, Priština) 1—136.

1081. Дошлић мр Мишо, Српскохрватски језик и књижевност. Уџбеник за IV разред средњег усмереног образовања са наставом на албанском и турском језику, друго издање, изд. Завод за уџбенике и наставна средства САП Косова (1983, Приштина) 1—136.

1082. Дошлић мр Мишо, Српскохрватски језик. Уџбеник за II разред средњег усмереног образовања са наставом на албанском и турском језику, треће издање, и зд. Завод за уџбенике и наставна средства САП Косова (1983, Приштина) 1—182.

1083. Lovren Ljiljana, Savić Jovan, Neka zapažanja o nastavi srpskohrvatskog jezika u školama drugog stupnja, Књижевни језик XII, 4 (1983, Сарајево) 205—213.

1084. Lončar mr Duško, Nastava gramatike i pravopisa u osnovnim školama, SMNHSJ VIII, br. 3—4 (1983, Zagreb) 184—199.
Rezime na hrvatskom i engleskom.

1085. Ljubenković B. Kosta, Prilozi iz semantike i semantostilistike srpskohrvatskog jezika sa vezbama, Dečje novine (1983, Gornji Milanovac) 217.

1086. Maljoku Dragica, в. бр. 1098.

1087. (***), Metodološka osnova za stvaranje udžbenika iz jezično-umjetničkog područja usmjerenog obrazovanja, SMNHSJ VIII, br. 2 (1983, Zagreb) 59—79.
Rezime na hrvatskom i engleskom.

1088. Миновић Миливоје, О нацрту заједничких програмских основа за наставу матерњег језика и књижевности у основном и средњем усмјереном образовању у СФРЈ, Књижевни језик XII, 3 (1983, Сарајево) 161—168.

1089. Minović dr Milivoje, Priručnik za nastavu srpskohrvatskog ili hrvatsko-srpskog jezika u školama srednjeg usmjerenog obrazovanja i vaspitanja (uz Naš jezik I i Naš jezik II), Svjetlost (1983, Sarajevo) стр. 1—112.

1090. Окиљевић Војислав, Српскохрватски језик и књижевност за III разред средњег усмереног образовања и васпитања са наставом на албанском и турском језику, треће издање, изд. Завод за уџбенике и наставна средства САП Косова (1983, Приштина) 1—154.

1091. (***) Описивање у настави усменог и писменог изражавања, Свјетлост (1983, Сарајево) 2. изд., Наставна библиотека, бр. 82, стр. 245.

1092. Pranjković Ivo, Radoje Simić, Naš jezik i mi II, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1981, Књижевни језик XII, 4 (1983, Сарајево) 224—229.
Приказ.

1093. Ристовски Стојан, Искуства и резултати од наставата по српскохрватски јазик (Во училиштата со наставен македонски јазик во Охридско-струшко-кичевско подрачје) — Испитување, ЛЗБ XXX, 3 (1983) стр. 99—108.

1094. Savić Jovan, в. бр. 1083.

1095. Simić Radoje, в. бр. 1092.

1096. Србиновић Вера, Анализа на резултатите што се реализираат во наставата по српскохрватски јазик во основното училиште, во: Зборник на трудови, Педагошка академија, стр. 155—161.

1097. Stevanović Marko, Metodički priručnik za nastavu srpskohrvatskog jezika i književnosti u osnovnoj školi, 2. dopunjeno izd., „Dečje novine“ (1982, Gornji Milanovac) 285.

1098. Tirić Šehadeta — Maljoku Dragica, Bratsko kolo. Srpskohrvatski jezik za VI razred osnovne škole sa nastavom na albanskom i turskom jeziku, šesto izdanje, izd. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva SAP Kosova (1983, Priština) 1—164.

1099. Трајковић Велимир, в. бр. 1100.

1100. Цветановић Владимир — Трајковић Велимир, Српскохрватски језик. Уџбеник за I разред средњег усмереног образовања са наставом на албанском или турском језику, пето издање, изд. Завсд за уџбенике и наставна средства САН Косова (1983, Приштина) 1—124.

1101. Crnković dr Milan, Odgoj i obrazovanje nastavnika za jezično-umjetničko područje, SMNHSJ VIII, br. 3—4 (1983, Zagreb) 115—124.
Rezime na hrvatskom i engleskom.

1102. Crnogorac Rajka, Obrada aorista u VI razredu osnovne škole (uz primenu grafoskopa), КњЈ XXX/3 (1983) 206—208.

1103. Škarica mr Vesna, Lingvostilistička pitanja i zadaci u čitankama za srednje škole, SMNHSJ VIII, br. 2 (1983, Zagreb) 86—91.
Rezime na hrvatskom i engleskom.

и) Терминологија

1104. Bjelica Nevenka, Neki primeri polisemičnih riječi u ustavnoj terminologiji i njihovoj leksikografskoj obradi, ЖЈ Vol. XXV, no 1—4 (1983) 26—29.
Резиме на енглеском.

1105. Vajs Nada, Fitonimijske bilješke, RZJ 8—9 (1982—1983, Zagreb) 265—280.
Rezime na francuskom.

1106. Karadža Mevlida, Izvori srpskohrvatske gramatičke terminologije-uloga i mjesto Vuka Karadžića u njenom formiranju i standardizaciji, Radovi Odjeljenja za jezik Instituta za jezik i književnost u Sarajevu, knj. X (1983, Sarajevo) 329 стр.
Резиме на француском.

1107. Lukenda Marko, Osnovni kriteriji pri uspostavljanju stručnih termina, RZJ 8—9 (1982—1983, Zagreb) 63—70.
Rezime na njemačkom.

1108. Mladenov Marin, Terminologističke metafore u novinarskom jeziku, Novinarstvo XIX, 1—2 (1983, Beograd) 72—74.

1109. Nedić Jovan, „Upporedni rečnik vojnih pojmova“, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1983, Zagonetač 295 (lipanj, 1983, Bjelovar) 10.

Приказ.
В. бр. 1113.

1110. Peti Mirko, Terminologizacija, RZJ IFF knj. VI—VII (1982) 227—238.

1111. Pojatić Durija, O terminima, terminološkim sistemima i njihovim nedostacima, Prevodilac II, 4 (1983, Beograd) 7—12.

1112. Pujić Savo, Južnoslovenska leksika u internacionalnoj geografskoj terminologiji, Књижевни језик XII, 4 (1983, Сарајево) 175—184.
Резиме на руском.

1113. Resulović Mustafa, Grupa autora, Upporedni rečnik vojnih pojmova, Pregled LXXIII, 6 (1983, Sarajevo) 648—650.

Приказ.
В. бр. 1109.

1114. Savezni organi i organizacije i važnije funkcije u njima (IV), (srpsko-hrvatski — slovenački — makedonski), Prevodilac II, 1 (1983, Beograd) 89—97.
Терминолошки речник.

1115. Savezni organi i organizacije i važnije funkcije u njima (V), (srpsko-hrvatski — мадарски — албански), Prevodilac II, 2 (1983, Beograd) 81—90.
Терминолошки речник.

1116. Tanay Vlasta, Glosarij medicinskih termina, Prevoditelj VIII, 23—24 (1983, Zagreb) 32—36.

1117. Uporadni rečnik vojnih pojmova, в. бр. 1109, 1113.

ј) Народне умотворине (текстови, тумачења, итд.)

1118. Антологија лирске народне поезије, саставио и предговор написао Миодраг Павловић, „Вук Караџић“ (1982, Beograd) 226.

1119. Антонијевић Драгослав, Обреди и обичаји балканских сточара, САНУ Балканолошки институт (1982) 194.
Резиме на енглеском.

1120. Бован Владимир, Македонске, српске и словеначке народне песме у рукописима Виктора Ивановича Григоровича, НССУВД XII/2 (1983, Beograd) 187—197.

1121. (***), Боловање Вида Даничића од гуслара Цветана Ракића забележио Др. Војислав Радовановић, НСтв XXII, св. 1 (Beograd, 1983) 75—78.
Рубрика „Примери народног стваралаштва“.

1122. Bošković-Stulli Маја, в. бр. 1127.

1123. Bošković-Stulli Маја, Narodne pjesme u okviru pjesništva NOB-a, Rad 27. kongresa SUFJ (1982, Sarajevo) 89—94.
Резиме на енглеском.

1124. Buturović Đenana, Morići. Od stvarnosti do usmene predaje. „Svjetlost“ (1983, Sarajevo) 327+/3/.

1125. Buturović Đenana, Narodna poezija u Drežnici kod Mostara, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Etnologija, sv. 37 (1982, Sarajevo) 137—164.

1126. Buturović Đenana, Povjesna pozadina. Dubrovački dokumenti o braći Morićima, Odjek XXXVI, 5 (1983, Sarajevo) 18.

1127. Грујић Анђелка-Елвјана, Нови избор народних приповедака „Šingala-mingala“, Usmene pripovijetke, priredila Маја Bešković-Stulli, Znanje, Zagreb 1983., Расковник год. X, бр. 36 (Beograd, јули 1983) 139—149.
Приказ.

1128. Đurić Rašid, Vrijedan znanstveni doprinos proučavanju sevdalinke, balade i romanse (Munib Maglajlić, Od zbilje do pjesme, „Glas“, Banjaluka, 1983), Путеви XXIX, 6 (1983, Banjaluka) 98—103.
Приказ.

1129. Ђерковић Вукале, в. бр. 1149.

1130. Жубор вода жуборила : из народног стваралаштва, избор Нада Милошевић-Ђорђевић, 7. изд., „Нолит“, „Просвета“, Завод за уџбенике и наставна средства (1983, Београд) 53.

1131. Zvonar Ivan, Problemi nastanka, prenošenja i transformacije usmenog književnog djela na primjerima kajkavske usmene poezije, Rad 27. kongresa SUFJ (1982, Sarajevo) 429—435.

Резиме на немачком.

1132. Златановић Момчило, в. бр. 1140, 1146.

1133. Златановић Момчило, Миролуб Стојановић: *Зайлањске баладе*, изд. „Градина“, Ниш, 1983, НСтв XXII, св. 1. (1983) 71—73.
Приказ.

1134. Зуковић Љубомир, в. бр. 1148, 1154, 1158, 1159.

1135. Јањић Јован, в. бр. 1151.

1136. (***), Казивања о нечастивим силама, забележио Милан Кнежевић, Расковник год. X, бр. 35 (Београд, април 1983) 51—56.
Рубрика „Сведочења“.

1137. Kekez Josip, Usmeno stvaralaštvo u suvremenoj hrvatskoj poeziji, RZSF 18 (1983, Zagreb) 65—113.
Rezime na engleskom.

1138. (***), Клетве у Васојевићима, записао Батрић-Бано Зековић, Расковник, год. X, бр. 38 (Београд, децембар 1983) 41—52.

1139. Лакићевић Драган, в. бр. 1153.

1140. Лирске народне песме из јужне и источне Србије: избор, Момчило Златановић, Народна књига (1982, Београд) 143.

1141. Марјански Милован, Десетерачке песме о актуелним локалним догађајима у Меленцима и околини, НСтв XXII, св. 1 (1983) 61—64.
Резиме на француском.

1142. Матицки Мводраг, в. бр. 1176.

1143. Матицки Мводраг, Епска народна песма о војводи Момчилу и паши Асан-аги из Гефтера манастира Грабовца (1735—1737), Прил. XLVI, св. 1—4 (1980 [1984]) 67—78.

1144. Milin Vedrana, Pjesme uz novogodišnje običaje mjesta Jezera na otoku Murteru, Rad 27. kongresa SUFJ (1982, Sarajevo) 217—221.
Резиме на немачком.

1145. Милошевић-Ђорђевић Нада, в. бр. 1134, 1150.

1146. Nazor Ante, Momčilo Zlatanović: *Narodno pesništvo južne Srbije*, Izd. Narodni muzej u Vranju. Posebna izdanja, knj. 7, Vranje 1982, 322 str. + 8 tabela, НСтв XXII, св. 1 (1983) 67—70.
Приказ.

1147. Народна поезија, избор и поговор Радмила Пешић, 6. изд., „Нолит“, „Просвета“, Завод за уџбенике и наставна средства (1983, Београд) 138.

1148. Narodna proza: priče, poslovice, pitalice i zagonetke, priredio i predgovor napisao Ljubomir Zuković, 3. izd., „Veselin Masleša“ (1982, Sarajevo) 353.

1149. Народне бајке, приредили Вукале Ђерковић и Јован Чађеновић, 4. изд., Републички завод за унапређивање школства (1982, Титоград) 23.

1150. Народне епске песме, избор и поговор Нада Милошевић-Ђорђевић, 4. изд., „Нолит“, „Просвета“, Завод за уџбенике и наставна средства (1982, Београд) 226.

1151. Народне заговетке, приредио Јован Јањић, „Дечје новине“ (1983, Горњи Милановац) 79.

1152. Народне песме и приче, избор Божидар Тимотијевић, 6. изд., „Нолит“, „Просвета“, Завод за уџбенике и наставна средства (1983, Београд) 174.

1153. Народне пословице, увод Драган Лакићевић, „Рад“ (1983, Београд) 145.

1154. Народне приповјетке, припремио Љубомир Зуковић, „Глас“ (1982, Бањалука) 104.

1155. (***), Народне приче из разних крајева, Расковник год. X, бр. 35 (април 1983, Београд) 30—33.

1156. (***), Народне приче из Херцеговине, записао Славко Аџић, Расковник год. X, бр. 37 (новембар 1983, Београд) 65—67.

1157. (***), Народне приче о вештицама. Из Лока у Бачкој, записао Лука Кеџман, Расковник, год. X, бр. 37 (новембар 1983, Београд) 69—71.

1158. Не вежу се соколови: народне пјесме из НОР-а: избор, приредио Љубомир Зуковић, „Свјетлост“ (1982, Сарајево) 75.

1159. О соколе сива тицо моја: народне пјесме: избор, приредио Љубомир Зуковић, „Свјетлост“ (1983, Сарајево) 85.

1160. Опачић-Ђаница Станко, Народне пословице и изреке са Кордуна, Расковник год. X, бр. 35 (април 1983, Београд) 25—26.

1161. Павловић Миодраг, в. бр. 1118.

1162. Palavestra Vlajko, Narodne pripovijekte i predanja iz Drežnice, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Etnologija (1982, Sarajevo) 165—188.

1163. Palameta Miroslav, Novogodišnji običaji i pjesme u Hercegovini, Rad 27. kongresa SUFJ (1982, Sarajevo) 155—163.

Резиме на енглеском.

1164. Пешић Радмила, в. бр. 1147.

1165. Р[аденковић] Љ[убинко], Епитафи (Иван Чоловић, Књижевност на гробљу. Збирка нових епитафа. (Изд. „Народна књига“, Библиотека „Грифон“, Београд, 1983, стр. 154), Расковник год. X, бр. 37 (новембар 1983, Београд) 113. Приказ.

1166. Раденковић Љубинко, Народне басне и бајања, Градина, Јединство Светлост (1982, Ниш, Приштина, Крагујевац) 527.

Резимеи на енглеском и руском.

1167. Р[аденковић] Љ[убинко], Народне изреке, Ђоко Стојичић, Сјај разговора. Народне изреке. Изд. „Градина“ — Ниш, „Јединство“ — Приштина, „Светлост“ — Крагујевац, 1983, стр. 170, Расковник, год. X, бр. 37 (новембар 1983, Београд) 107—109.

Приказ.

1168. **Rodić Milivoj**, в. бр. 1173.
1169. **Rodić Milivoj**, *Sunce iza gore. Revolucionarne narodne pjesme sa tla Bosne i Hercegovine*, Glas (1983, Banjaluka) str. 1—194.
1170. **Rotar Janez**, Barakovićeva bugarščica „Majka Margarita“ i oko nje, ZR XXXII, br. 4—5 (srpanj-listopad 1983, Zadar) 479—486.
Rezime na engleskom.
1171. **Стојановић М. Миролуб**, Заплањске баладе, Градина (1983, Ниш) 61. В. бр. 1133.
1172. **Стојичић Ђоко**, в. бр. 1167.
1173. **Sunce iza gore: revolucionarne narodne pesme sa tla Bosne i Hercegovine**, Milivoj Rodić, Glas (1983, Banja Luka) 194.
1174. **Тимотијевић Божидар**, в. бр. 1152.
1175. **Чађеновић Јован**, в. бр. 1149.
1176. **Чардак ни на небу ни на земљи: народна прозна казивања**, избор и поговор Миодраг Матицки, 5. изд., „Нолит“, „Просвета“, Завод за уџбенике и наставна средства (1983, Београд) 123.
1177. **Ћићак Јосип**, Narodni novogodišnji običaji i pjesme u Slavoniji, Rad 27. kongresa SUFJ (1982, Sarajevo) 173—177.
Rezime na engleskom.
1178. **Чоловић Иван**, в. бр. 1165.
1179. (***) Шаливе приче из источне Србије, записао Љубиша Рајковић, Расковник год. X, бр. 35 (април 1983, Београд) 36—38.

IX. Македонски језик

а) Филологија

1180. **Адамческа Снежана**, Некои аспекти за развивање на писмената култура на учениците во основните училишта, ПД XXXVIII, 9—10 (1983) стр. 32—41.
1181. **Бигорски научно-културни собири 1980—1981**. (Редакциски одбор: Харалампие Полеаковиќ, Томе Саздов, Петру Јанура). Скопје, Изд. Советот на „Бигорските научно-културни собири“ — Гостивар, 1983, 192 стр., 8°. Зборник на трудови.
1182. **Василевска Царева**, Позитивната и негативната интерференција на македонскиот јазик во совладувањето на англиските предлози, во: Зборник на трудови, Факултет за туризам, стр. 149—159.
1183. **Велиќ Душанка**, в. бр. 1259.
1184. **Велиќ Душанка**, Настава на вокабулар преку текст, во: Зборник на трудови, Педагошка академија, стр. 21—27.

1185. **Велковска Снежана**, Два глагола кај Марко Цепенков, ЛЗБ XXX, 5 (1983) стр. 79—84.
1186. **Видоески Божидар**, Македонскиот јазик во славистичката наука денес, в.: Предавања на XVI семинар . . . , стр. 111—129.
1187. **Видоески Божидар**, Преспанските говори (Класификација и основна карактеристика) Прил. МАНУ-Оддел. за лингв. и лит. наука, VII, 2 (1982/3) стр. 5—38. Резиме на англиски.
1188. **Видоески Божидар**, Фонемата (з) во македонскиот дијалектен јазик, во: II научна дискусија . . . , стр. 117—126.
Печатено во сп. „Македонски јазик“, год. XXXI.
1189. **Галтон Херберт**, Така наречената „обопштувачка“ функција на определениот член во македонскиот јазик, МЈ XXXI (1980/83) стр. 151—155.
1190. **Георгиевски Георги**, За лексемата *јабел*, ЛЗБ XXX, 1 (1983) стр. 113—116.
Прилог кон македонската ономастика.
1191. **Гигова Мирјана**, в. бр. 1265.
1192. **Гигова Мирјана**, Црквенословенизми -- грчки заемки во нашите народни приказни од XIX век, ЛЗБ XXX, 6 (1983) стр. 3—12.
1193. **Голомб Збигњев**, Конструкциите со „има“ и глаголска придавка во македонскиот и во влашкиот јазик, во: II научна дискусија, стр. 1—12.
1194. **Десподова Вангелија**, Кон прашањето за развојниот процес од синтетизам кон аналитизам во македонскиот јазик, МЈ XXXI (1980/83) стр. 191—195.
1195. **Димитровски Тодор**, в. бр. 1265, 1274.
1196. **Димитровски Тодор**, Белешки за транскрипцијата на текстовите во Зборникот на Миладиновци (I—II), XXX, 4 (1983) стр. 59—66; 5, стр. 25—34.
1197. **Димитровски Тодор**, Глаголски конструкции со *има* во јазикот на македонската народна поезија, во: II научна дискусија . . . , стр. 86—94.
1198. **Димитровски Тодор**, Маргиналии кон одделот Slova во Зборникот на браќата Миладиновци (I), ЛЗБ XXX, 2 (1983) стр. 9—17.
Вториот дел од овој прилог ќе биде објавен во сп. „Македонски јазик“ XXXI.
1199. **Димитровски Тодор**, Проблеми при транскрибирањето на македонските текстови од XIX век. (На примерот на Православни црковни братства во Југозападната Русија, Од рускиот јазик преведе К. Миладинов, Москва. В Университетској типографији. 1858, стр. I—VI + 7—40.), ЛЗБ XXX, 1 (1983) стр. 21—34.
1200. **Димовска Пандора**, в. бр. 1259.
1201. **Дрвошанов Васил**, Глаголи со значењ *„зборува“* (dicere) во македонските говори, ЛЗБ XXX, 1 (1983) стр. 108—111.
1202. **Дрвошанов Васил**, Дијалектите се чувари на јазикот, Стр XXVII, 4 (1983) 398—409.
1203. II научна дискусија (Охрид, 19—21 август 1975). (Редакција Божидар Видоески, Трајко Стамагоски, Томе Саздов). Скопје, Универзитет „Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура, 1983. — 260 стр., 8 °.
Реферати од областа на лингвистиката и литературата.

1204. **Englund Birgitta**, в. бр. 1282.
1205. **Зборник на трудови**, Универзитет „Кирил и Методиј“ во Скопје, Педагошка академија „Климент Охридски“ — Скопје. Главен и одговорен уредник Никола Војновски. Скопје. Универзитет, 1983. 416 стр., 8^о.
1206. **Здравковски Цане**, Изборната настава по македонски јазик и литература во насоченото средно образование и воспитание, ЛЗБ XXX, 1 (1983) стр. 87–92.
1207. **Иванова Олга**, в. бр. 437, 466.
1208. **Иванова Олга**, Топоними и преданија сврзани со името на Марко Крале, во: Предавања на XVI семинар ..., стр. 95–109.
Резиме на англиски.
1209. **Јанева Вера**, Состојбата и проблемите на читањето со разбирање во основното училиште, ПД XXXVIII, 3–4 (1983) стр. 53–65.
1210. **Јашар-Настева Оливера**, Кузман Шапкарев како лексикограф, во: Предавања на XVI семинар ..., стр. 47–62.
1211. **Јашар-Настева Оливера**, Лексикографската работа на Кузман Шапкарев, Прил. МАНУ — Оддел. за лингв. и лит. наука, VII, 2 (1982/83) стр. 41–72.
Резиме на англиски.
1212. **Јашар-Настева Оливера**, По односот употребата на македонизмите во лексиката на гостиварскиот турски говор, во: Бигорски научнокултурни собири, стр. 93–98.
1213. **Кепеска Мирослава**, Комуникативната функција на јазикот и примената во наставниот процес, во: Зборник на трудови, Факултет за туризам, стр. 115–123.
1214. **Китановски Н.**, в. бр. 1271.
1215. **Кипч Маријана**, „Божурика“ (Paraveg rhoeas) во македонските говори МЈ XXXI (1980/83) стр. 251–273.
1216. **Кипч Маријана**, Македонистика 2, Скопје, 1979, МЈ XXXI (1980/83) стр. 316–318.
Приказ.
1217. **Кипч Маријана**, Питулица и тиганица (анг. сгере doughnut) во македонските говори (Прилог кон кулинарската лексика), ЛЗБ XXX, 3 (1983) стр. 83–91.
1218. **Кондарко Благој**, Елица Николовска, Атанас Николовски, Методика на наставата по македонски јазик во основното училиште, ПД XXXVIII, 9–10 (1983) стр. 120–123.
Приказ.
1219. **Конески Блаже**, За јазикот и стилот на приказните на Шапкарев, Раз XXV, 1 (1983) стр. 5–9.
1220. **Конески Кирил**, в. бр. 885.
1221. **Корнети Фросина**, в. бр. 1259.
1222. **Корнети Фросина**, Методи и техники на екстензивно читање, во: Зборник на трудови, Педагошка академија, стр. 131–137.

1223. Коробар-Белчева Марија, Презимнињата во селото Богомила, ЛЗб XXX, 1 (1983) стр. 67–73.

Прилог кон македонската ономастика.

1224. Корончевски Анђеј, в. бр. 744.

1225. Корубин Благоја, За двојните зборообразувачки ликови кај глаголите од типот „наоѓа-најдува“, ЛЗб XXX, 3 (1983) стр. 131–137.

Јазичен потсетник.

1226. Корубин Благоја, Перфектот и конструкциите со сум и со има во врска со местото на клитиките, во: II научна дискусија . . . , стр. 95–99.

1227. Корубин Благоја, Поглед на установувањето на основната македонска граматичка терминологија, во: Предавања на XVI семинар . . . , стр. 23–36

Резиме на руски.

1228. Корубин Благоја, Преводот во почетниот развој на македонската литературнојазична лексика, ЛЗб XXX, 2 (1983) стр. 19–28.

1229. Kreja Bogusław, Przyrostek -t- osobliwość słowotwórcza w tworzeniu macedońskich liczebników porządkowych, MJ XXXI (1980/83), стр. 101–103.

1230. Lehiste Ise, German Loanwords in Macedonian, MJ XXXI (1980/83) стр. 113–119.

Поранешната верзија на овој реферат беше презентирана на Четвртиот меѓународен конгрес за Југо-Источна Европа, Анкара, 16 август, 1979. Библиографија.

1231. Mareš František Václav, Vztah makedonského členu a kategorie gramatického rodu a čísla, MJ XXXI (1980/83) стр. 85–89.

1232. Марков Борис, Значењето носител на својство во именки со наставки од странско потекло, MJ XXXI (1980/83) стр. 137–150.

За заемките во македонскиот јазик.

1233. Марков Борис, Преглед на зборообразувањето во македонскиот јазик, во: Предавања на XVI семинар . . . , стр. 63–75.

Резиме на руски.

1234. Миниси Н., в. бр. 1271.

1235. Минова-Ѓуркова Лилјана, За една група заменски придавки, ЛЗб XXX, 3 (1983) стр. 139–141.

Прилог кон македонската морфологија.

1236. Минова-Ѓуркова Л[илјана], Заменските прилози во македонскиот литературен јазик, ЛЗб XXX, 1 (1983) стр. 105–107.

1237. Минова-Ѓуркова Лилјана, Појави на блискозначност кај сложените реченици во македонскиот јазик, во: Предавања на XVI семинар . . . , стр. 131–142.

1238. Минова-Ѓуркова Л[илјана], Сложените заменски прилози во македонскиот литературен јазик, ЛЗб XXX, 2 (1983) стр. 125–127.

1239. Миовски Мито, Поглед врз лингвистичкиот модел на Јоаким Крчовски, во: Бигорски научнокултурни собири, стр. 85–91.

1240. Миовски Мито, Факторот на јазичниот контакт во формирањето на македонскиот лексички фонд, ЛЗб XXX, 4 (1983) стр. 33–39.

1241. Митева Димка, в. бр. 1265.

1242. Митков Маријко, Категориите *конкретност* и *абстрактност* во сознанието и нивниот одраз во изразната структура на македонскиот јазик и на други словенски јазици, во: Реферати на македонските слависти . . . , стр. 55—62.

1243. Мишеска-Томиќ Олга, Глаголот *има* како експонент на глаголската категорија вид, во: II научна дискусија, стр. 53—57.

1244. Мишеска-Томиќ Олга, За граматикализацијата (на примерот на македонскиот јазик), МЈ XXXI (1980/83) стр. 289—294.

1245. Мишковски Драган, За односот на наставникот кон авторите на текстовите што се анализираат со учениците од основното училиште, ЛЗБ XXX, 2 (1983) стр. 109—114.

1246. Најческа-Сидоровска Марија, За некои случаи на употребата на општиот зачуван падеж во македонскиот јазик при преведувањето од руски, ЛЗБ XXX, 2 (1983) стр. 41—46.

1247. Наневски Душко, в. бр. 1281.

1248. Николовска Елица, Некои аспекти во културата на говорот кај децата и учениците што се воспитуваат во странство, ЛЗБ XXX, 4 (1983) стр. 81—90, тбл.

1249. Николовска Елица, Развојните етапи во наставата по македонски јазик условувани од промените во наставните програми за основното училиште, во: Зборник на трудови, Педагошка академија, стр. 11—16.

1250. Николовска Елица, Атанас Николовски, Методика на наставата по македонски јазик во основното училиште. Скопје, Студентски збор, 1983, 428 стр., 8. Избор на поими.
В. бр. 1218.

1251. Николовски Атанас, в. бр. 1254.

1252. Николовски Атанас, Македонскиот јазик во основното училиште (Промените во наставната програма во функција на воспитнообразовната практика и на теоријата на наставата), ЛЗБ XXX, 1 (1983) стр. 93—103.

1253. Николовски Атанас, Оживотворувањето на идејноста во воспитно-образовната работа по македонски јазик во предметната настава на основното училиште со посебен осврт врз културата на читањето и литературата и врз лектирата, ЛЗБ XXX, 6 (1983) стр. 67—82.

1254. Николовски Атанас, Сложеноста на јазичната норма, во: Зборник на трудови, Педагошка академија, стр. 139—142.

1255. Паноска Ружа, Глаголските конструкции со „има“ (нема) во македонската уметничка литература, во: II научна дискусија . . . , стр. 78—85.

1256. Паноска Ружа, Морфемска синонимија во македонскиот јазик, во: Предавања на XVI семинар . . . , стр. 11—21.

1257. Пеев Коста, Кукушкиот говор. Докторска дисертација, Скопје. Универзитет „Кирил и Методиј“, 1983, 413, 395 л., 4^с.
Шапирографско издание.

1258. Пјанка Влоѓамјез, Функциите и значењата на глаголите *е* и *има* во синтаксичките и глаголските перифрастички конструкции во македонскиот јазик (врз анализа на текстот од М. Цепенков „Преданија“¹), во II научна дискусија . . . , стр. 60—77.

- 1259. Полежина Благородна, Душанка Велиќ, Душица Стрезовска, Пандора Димовска, Фросина Корнети**, Констративна анализа и резултатите добиени на дијагностичкиот тест по англиски, француски односно руски јазик спроведени во осмите одделенија на основното училиште, во: Зборник на трудови, Педагошка академија, стр. 123—130.
- 1260. Поленакоски Харалампие**, Првите преводи на И. А. Крилов на македонски јазик направени од Андреја Д. Петковиќ, во: Реферати на македонските слависти . . . , стр. 115—130.
- 1261. Pomianowska Wanda**, Gwary macedońskie na tle południosłowiańskim w świetle faktów słowotwórczych, MJ XXXI (1980/83) стр. 57—68.
- 1262. Поп-Атанасов Ѓорѓи**, Графиско предавање на *ќ* и *ѓ* во ракописните текстови на македонскиот народен говор од XVIII и XIX век, ЛЗБ XXX, 6 (1983) стр. 13—16.
- 1263. Pop-Atanasov Giorgi**, Macedonian Parchment Manuscripts in the Soviet Academy, MR XIII, 2 (1983) str. 148—149.
- 1264. Предавања на XVI семинар** за македонски јазик, литература и култура. Охрид, 5. VIII — 26. VIII 1983. (За издавачот: Кирил Конески). Скопје, Универзитет „Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура, 1983, 344 стр., 8°.
- 1265. Речник на македонската народна поезија**, Том I: А—Г. (Обработувачи на материјалот за том I: Мирјана Гигова, Тодор Димитровски, Димка Митева, Германија Шокларова-Љоровска. Под редакција на Тодор Димитровски. — Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 1983, XXIII, 452 стр., 8°.
- 1266. Реферати на македонските слависти за IX меѓународен славистички конгрес во Киев.** (Редакциски одбор Блаже Конески, Георги Сталев-Поповски, Трајко Стаматоски) Скопје, изд. Македонски славистички комитет, 1983, 159 + (3), 8°.
- 1267. Ristovski Blazhé**, Macedonian Dictionary from the Sixteenth Century, MR XIII, 1 (1983) str. 45—50.
- 1268. Rous Donka**, Vyjadřování českého bezpředložkového genitivu v makedonštině, СС III (1983) стр. 34—40.
Резиме на македонски.
- 1269. Спасов Људмил**, Јазичната алиенација, ЛЗБ XXX, 2 (1983) стр. 37—40.
Излагање на советувањето по социолингвистика „Јазичните контакти во југословенските заедници“ Охрид, 1982 г.
- 1270. Стаматоски Трајко**, Ѓорѓи Пуленски и неговита слогница речовска, MJ XXXI (1980/83) стр. 5—12.
- 1271. Стаматоски Трајко**, Значен македонски труд во странство (Н. Миниси, Н. Китановски, У. Чинкве, Фонетика на македонскиот јазик, Неапол 1982), ЛЗБ XXX, 4 (1983) стр. 115—116.
Приказ.
- 1272. Стаматоски Трајко**, Именскиот фонд во Лешочкиот поменик, во: Предавања на XVI семинар . . . , стр. 77—93.
Прилог кон македонската антропонимика.
- 1273. Стаматоски Трајко**, Македонски буквари во осумдесеттите години на деветнаесеттиот век, ЛЗБ XXX, 3 (1983) стр. 59—69.

1274. Стаматоски Трајко, На теми од нашето културно наследство (Тодор Димитровски, Од Пејчиновиќ до Рацин. Јазични и литературноисториски прилози. Култура — Скопје 1982, 340 стр.), ЛЗБ XXX, 3 (1983) стр. 143—145.

Приказ.

1275. Стаменов Асен, Повторување на материјалот по граматика со програмирана секвенца, а со помош на графоскоп, ЛЗБ XXX, 2 (1983) стр. 115—118.

1276. Станковска Љубица, Ојконимски варијации во Охридско-преспанскиот базен, ЛЗБ XXX, 2 (1983) стр. 29—35.

1277. Станковска Љубица, Присвојните образувања кај ојконимите во Гостиварско, во: Бигорски научно-културни собири, стр. 65—74.

1278. Stefaniја Dragi, Эволюционные процессы в развитии македонского литературного языка и других славянских языков. SR XXXI (1983) št. 2 str. 117—122. Povzetek v slovenščini.

1279. Стојчевска-Антиќ Вера, Придонес во славистичката наука (Зборник со реферати за IX меѓународен славистички конгрес во Киев), Раз XXV, 10 (1983) стр. 1186—1189.

Приказ.

1280. Стрезовска Душица, в. бр. 1259.

1281. Татаровска Ленка, Толкување на поетските енигми (Душко Наневски, Раѓање на метафората. „Мисла“, Скопје 1982, стр. 247) ЛЗБ XXX, 3 (1983) стр. 151—153.

Приказ.

1282. Topolinjska Zuzana, Birgitta Englund, Yes/No Questions in Bulgarian and Macedonian, Form., 1977, Stockholm — Sweden, ss. 5—134, MJ XXXI (1980/1983) стр. 312—314.

Приказ.

1283. Тополинска Зузана, За двојното потекло на конструкциите со *има* во македонскиот литературен јазик, во: II научна дискусија, стр. 25—32.

1284. Тоциновски Васил, Литературна преведувачка актива на Кочо Рацин, во: 19. Рацинови средби, стр. 277—284.

Резиме на француски и руски.

1285. Трајков Ѓорѓи, Идејноста низ писмените работи по македонски јазик. (Прилог од истражувањето во основните училишта во Општина Струмица), ЛЗБ XXX, 2 (1983) стр. 97—102.

1286. Трајков Ѓорѓи, Кон издигањето на језичната култура во училиштата, ЛЗБ XXX, 6 (1983) стр. 83—86.

1287. Усикова Рина, Местото на формите со помошен глагол „има“ и глаголната придавка во среден род *-ној/-ио* во македонскиот глаголки систем, во: II научна дискусија, стр. 34—43.

1288. Фелешко Казимјеж, Глаголот *има* наспрема категоријата посоченост, во: II научна дискусија, стр. 44—51.

1289. Fulon J., Le discours indirect la narration indirecte et le mode, MJ XXXI (1980/83) стр. 157—174.

Со примери и од македонскиот јазик.

1290. Хофман-Пјанка Агњешка, Семантичкосинтактичка анализа на посесивните глаголи (на избрани примери од македонскиот и српскохрватскиот јазик), МЈ XXXI (1980/83) стр. 295–309.

1291. Цветковски Владимир, За изведувањето придавки во македонскиот јазик од англиски основи, ЛЗБ XXX, 4 (1983) стр. 109.

1292. Цветковски Владимир, Омонимијата на *се* во двојазичната лексикографија, ЛЗБ XXX, 6 (1983) стр. 29–33.

Примери од македонскиот и англискиот јазик.

1293. Чашуле Илија, Некои карактеристики на јазикот на романот „Пиреј“, ЛЗБ XXX, 6 (1983) стр. 17–28.

За македонскиот писател Петре М. Андреевски.

1294. Чинкве У., в. бр. 1271.

1295. Цукески Александар, Тугите зборови во јазикот на Кочо Рацин, ЛЗБ XXX, 4 (1983) стр. 23–32.

1296. Шокларова-Љоровска Германија, в. бр. 1265.

1297. Шокларова-Љоровска Германија, Зависносложени временски реченици со сврзниците откога и откако во македонскиот литературен јазик, ЛЗБ XXX, 2 (1983) стр. 47–54.

1298. Шокларова-Љоровска Германија, Значењето и употребата на прилогот *каде* во јазикот на македонската народна поезија, МЈ XXXI (1980/83) стр. 283–288.

б) Фолклор

1299. Алушевски Хр. Илија, в. бр. 1301.

1300. Дамчевски Горѓи, Вие се оро македонско: збирка на македонски ора. Скопје, КУД „Гоце Делчев“, 1983, 225 стр., 8°.

Предговор на повеќе странски јазици.

1301. Залуде лудо полуде: македонски народни песни, Илија Хр. Алушевски, „Развиток“ (1982, Битола) 189.

1302. Јакоски Воислав, в. бр. 1312.

1303. Конески Блаже, Меѓу народната песна и приказна, ЛЗБ XXX, 2 (1983) стр. 3–7.

1304. Ленин Александар, Македонскиот стих и напев. Скопје: Македонска книга, 1983, 223 стр., 8°.

Извори и литература. Резиме на англиски.

1305. Младеновски др Симо, Македонските народни песни за НОБ и револуцијата, „Наша књига“ (1983, Скопје) 485.

1306. Попвасилева Александра, Како раскажувачите — билингвисти ја пренесуваат приказната од едниот на другиот јазик, ЛЗБ XXX, 6 (1983) стр. 43–57.

1307. Попвасилева Александра, Типолошко подредување на приказните од Зборникот на Лавров-Поливка. Скопје, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 1983, 46 стр., 8° (Б-ка. на списанието „Македонски фолклор“, 13).

Резиме на француски.

1308. Попова Фанија, Македонската народна балада: Докторска дисертација. Скопје, Универзитет „Кирил и Методиј“, Филолошки факултет, 1983, 261 л., 4°.

1309. Радически Науме, Избор од Зборникот на Миладиновци. Браќа Miladinovci, Odabrane strane — makedonske narodne umotvorine, Pobjeda, Titograd 1983 god., priredio dr. Toma Sazdov, prevod i prepjev: Sreten Perović, Radivoje Pešić, ЛЗБ XXX, 5 (1983) стр. 87—89.
Приказ.

1310. Революционерното траење на творештвото, Научна средба, Делчево, 28—29 мај 1983. Организационен одбор и редакција: Христо Андонов Полјански, Орде Ивановски и др. Делчево, Совет на манифестацијата „Гоцеви денови“, 1984, 127 стр., 8°.

Зборник на трудови од македонската историја и литература.

1311. Ристовски Блаже, Македонски епски песни за јуначкото сватовство, ЛЗБ XXX, 2 (1983) стр. 91—95.

1312. Си бил еден цар: македонски народни приказни, приредил Воислав Јакоски, „Детска радост“ (1982, Скопје) 151.

1313. Tsepenkov Marko, Christ's Cross Czar Constantine and Czarina Helena (Translated by Vladimir Tsvetkovski), MR XIII, 1 (1983) стр. 63—69

1314. Tsvetkovski Vladimir, Literary Treatment of the Legends of Constantine the Great and Helena in Macedonian Folk Literature, MP XIII, 1 (1983) стр. 58—62.

1315. Tsvetkovski Vladimir, Macedonian Partisan Songs in English, MR XIII, 2 (1983) стр. 183—185.
4 песни во прилог.

1316. Шапкалиска Теодора, На тенка срма нижани. Народни умотворби од Пиринска Македонија. Приредил: д-р Томе Саздов. (НИО „Студентски збор“, Скопје, 1982), КЖ XXVIII, 6 (1983) стр. 38—41.
Приказ.

Х. Словеначки језик

а) Sodobna knjižna slovenščina, slovnica, fonetika, pravorečje, pravopis, metrika, stil, metodika pouka

1317. Andoljšek Ema, в. бр. 1365.

1318. Antončič Emica, Nekaj besed o jezikovni podobi naše uprizoritve Partljičeve žalostne komedije o agrarnem. Gledališki list SNG Maribor drama XXXVII (1982/83), št. 6 стр. 92—93.

Комедија „Moj oče, socialistični kulak“.
В. бр. 1369.

1319. Blumauer Eva, Načelno razmišljanje o pogovornem jeziku v filmu. Ekran XX (1983) št. 1/2 стр. 8—11.

1320. Bolje — lepše — pravilneje. Gozdarski vestnik XLI (1983) št. 1 стр. 6, št. 2 стр. 91, št. 3 стр. 117, št. 4 стр. 192, št. 5 стр. 210, št. 6 стр. 284, št. 9 стр. 397.

1321. Brezigar Bojan, Slovenščina na sodiščih. Jadranski koledar 1983 стр. 136—141. V Trstu.

- 1322. Cedilnik Danica**, Poljudnoznanstvena knjiga o slovenskem jeziku. JiS XXIX (1983/84) št. 2/3 str. 110—112.
Ocena: Berta Golob, *Žive besede*. Ljubljana 1982.
- 1323. Dolgan Milan**, Spoznavanje jezika. Ljubljana, Samozaložba, 1983, 269 str. 8°.
- 1324. Dular Janez**, Kako prenoviti pouk skladnje. JiS XXIX (1983/84) št. 1 str. 46-ov. III.
Ocena: Olga Kunst-Gnamuš, *Pomenska sestava povedi*, zbirka Pedagoškega inštituta, Ljubljana 1981.
- 1325. Dular Janez**, Napovedljivost vezave iz morfemske sestave glagolov. SR XXXI (1983) št. 4 str. 281—287.
Povzetek v angleščini.
- 1326. Dular Janez**, Slogovne razsežnosti glagolske vezave v slovenščini. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture XIX (1983) str. 187—207.
- 1327. Faganel Jože**, Kako do globljih spoznanj o jeziku v slovenskem filmu. Ekran XX (1983) št. 1/2 str. 11.
- 1328. Golob Berta**, B. бр. 1322.
- 1329. Jevšenak Ludvik**, B. бр. 1365.
- 1330. Jezik na odru, jezik v filmu**. Ljubljana, Mestno gledališče ljubljansko, 1983, 343 str. 8°. (Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega. 92.)
Referati in razprava simpozija Pogledi na odrski jezik (Maribor, 26. in 27. oktobra 1982) in simpozija Jezik v slovenskih filmih '82 (Celje, 8. novembra 1982).
- 1331. Kmecl Matjaž**, O jezikovnih težavah in jezikovnem razsodišču. Pavlihova pratika 1983 str. 129—132.
- 1332. Korošec Tomo**, B. бр. 1365.
- 1333. Korošec Tomo**, En zgled za funkcijskozvrstno razslojenost v slovenskem jeziku. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture XIX (1983) str. 177—186.
- 1334. Kraut Bojan**, Pisava merskih enot — fonetično ali etimološko. Gozdarski vestnik XLI (1983) št. 6 str. 271—274.
- 1335. Kraut Bojan**, Pisava strokovnih izpeljank iz lastnih imen — fonetično ali etimološko. Gozdarski vestnik XLI (1983) št. 7/8 str. 334—335.
- 1336. Kunst — Gnamuš Olga**, B. бр. 1324.
- 1337. Kunst—Gnamuš Olga**, Govorno dejanje — družbeno dejanje. Sodobna pedagogika XXXIV (1983) št. 9/10 str. 307—318.
- 1338. Kunst-Gnamuš Olga**, Kako jezikovni pouk povezati z govorno dejavnostjo. JiS XXIX (1983/84) št. 2/3 str. 67—78.
- 1339. Kunst-Gnamuš Olga**, Kako razvijati teorijo o pouku slovenskega jezika. JiS XXVIII (1982/83) št. 6 str. 179—184.
- 1340. Kunst-Gnamuš Olga**, Nadpovedna skladnja v osnovni in srednji šoli. Vzgoja in izobraževanje XIV (1983) št. 6 str. 8—13.

- 1341. Kunst-Gnamuš Olga**, O prenovi učnega načrta za slovenski jezik v osnovni šoli. Vzgoja in izobraževanja XIV (1983) št. 3 str. 25—28.
- 1342. Kunst-Gnamuš Olga**, Razsežnosti jezikovne vzgoje. (Ob primeru govornih dejanj s predstavitveno funkcijo.) Sodobna pedagogika XXXIV (1983) št. 9/10 str. 384—393.
- 1343. Kunst-Gnamuš Olga, Vika Slabe**, Sintetično-analitična metoda pri jezikovnem pouku. JiS XXVIII (1982/83) št. 5 str. 144—151.
- 1344. Lipnik Jože**, Oblikovanje prvih jezikovnih pojmov pri učencih osnovne šole. JiS XXVIII (1982/83) št. 5 str. 141—143.
- 1345. Ludvik Dušan**, в. бр. 1359.
- 1346. Logar Tine**, Fonem ə v slovenskem jeziku, во: II научна дискусија. . . , стр. 169—171.
- 1347. Mahrič Mirko**, Jezik se zamilji v zvok. Glasnik Slovenske matice VII (1983) št. 1 str. 14—27.
Pogledi naših kulturnih delavcev na govorjeno slovenščino.
- 1348. Majdič Viktor**, Na rob Načrta pravil za novi slovenski pravopis. JiS XXVIII (1982/83) št. 6 str. 190—200.
- 1349. Majtán Milan**, Fonéma ə v slovenských nářečiach, во: II научна дискусија. . . , стр. 188—189.
- 1350. Миркуловска Бистрица**, Ширење на артикулационата база (при изучавањето на словенечкиот јазик во македонска средина), ЛЗБ XXX, 2 (1983) стр. 119—123.
Литература.
- 1351. Moder Janko**, Materinščina. Rodna gruda XXX (1983) št. 1—9, 12.
- 1352. Neweklowsky Gerhard**, Pogostnost gramatičnih kategorij v slovenskih časopisnih besedilih. JiS XXIX (1983/84) št. 2/3 str. 50—62.
- 1353. Novak Vilko**, Kaj se dogaja v Porabju? Stopinje 1983 str. 29—34.
O položaju slovenščine.
- 1354. Paternost Jože**, Interdisciplinarni prikaz družbenega pomena jezika v slovenskih časopisnih osmrtnicah na dveh kontinentih. SR XXXI (1983) št. 3 str. 187—205.
Povzetek v slovenščini.
- 1355. Pirnat Marta**, Stilna analiza besedila s stališča upovedovalnih določitev. SR XXXI (1983) št. 1 str. 9—35, št. 3 str. 153—174.
Povzetek v angleščini.
- 1356. Pogorelec Breda**, Slogovni razvoj v Cankarjevi prozi. Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana 1983 2. del str. 213—221.
Povzetek v nemščini.
- 1357. Pogorelec Breda**, Stilno predhodništvo v Tavčarjevih delih. JiS XXVIII (1982/83) št. 7/8 str. 285—292.
- 1358. Potrč Ivan**, „Krepka primera — dala bi zanjo cekin“. Prešernov koledar 1983 str. 39—40.
O jezikovni kulturi.

1359. Pretnar Tone, Pericarežeracirep: aliteracija kot zvočna figura in kot verzno-organizacijski princip. JiS XXVIII (1982/83) št. 5 str. 155—156.

Ocena: Dušan Ludvik, Aliteracija in aliteracijski verz. Literarni leksikon 17. Ljubljana 1982.

1360. Pretnar Tone, „Prozno“ in „verzno“ v dialogu Cankarjevega Pohujšanja v dolini šentflorjanski. Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana 1983 2. del str. 337—355.

Povzetek v poljščini.

1361. Sajovic Tomaž, Poskus skladenjsko-pomenskega določanja Cankarjevega slogovnega razvoja. Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana 1983 2. del str. 243—271.

Povzetek v angleščini.

1362. Salnikov Nikolaj, O kavzativu v slovenskem jeziku. SR XXXI (1983) št. 3 str. 213—220.

Povzetek v ruščini.

1363. Slabe Vika, B. бр. 1343.

1364. Slavistično društvo Slovenije, Izjava o skupnih programskih jedrih za materni jezik in književnost. JiS XXIX (1983/84) št. 2/3 str. 49.

1365. Slovenščina = Slovene. A self-study course. Based on the course-book *Povejmo slovensko*, written by Ema Andolišek, Ludvik Jevšenak and Tomo Korošec. Programmed and designed by Manja Škrubej. Ljubljana, RTV, 1983. 2 zv. (158, 144 str.) + 12 kaset + Tape exercises. Vocabulary index (32 str.)

1366. Slovenščina v javnosti. Posvetovanje o jeziku. Portorož, 14, in 15. maja 1979. Gradivo in sporočila. Uredn. odbor: Breda Pogorelec (odgovorna urednica) [i dr.]. Ljubljana, Republiška konferenca SZDL — Slavistično društvo Slovenije, 1983, 223 str. 8°.

1367. Suhadolnik Stane, Beseda sonce v Cankarjevem delu. Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana 1983 2. del str. 223—242.

Povzetek v nemščini.

1368. Šumi Nada, Cilji okrogle mize o jeziku letošnje filmske proizvodnje. Ekran XX (1983) št. 1/2 str. 8.

1369. Šumi Nada, Čustvena vrednost narečne barve Partlijičeve drame. Gledališki list SNG drama 1983/84 predstava 1 str. 10.

Drama „Moj ata, socialistični kulak“.

B. бр. 1318.

1370. Tanaka Kazuo, B. бр. 1373.

1371. Vidovič-Muha Ada, Zloženke s pomenom lastnosti delov organizma. SR XXXI (1983) št. 4 str. 359/374.

Povzetek v angleščini.

1372. Vodnik France, Ali nam skrb za jezik in narodna zavest res nista več potrebni? Naši razgledi XXXII (1983) št. 11 str. 326—327.

1373. Yamasaki Hiroshi, Kazuo Tanaka. Pogovorimo se v japonsščini in slovenščini. Tokjo, Daigakušorni, 1983, XIV + 151 str. 8°.

1374. Zadavec Franc, Jezikovna poetika Stanka Majcna in drugih slovenskih ekspresionistov. JiS XXVIII (1982/83) št. 7/8 str. 314—321.

1375. Žagar Franc, Besedni red. (Poskusna lekcija za višje razrede osnovne šole.) JiS XXIX (1983/84) št. 2/3 str. 79—83.

b) Zgodovina jezika, etimologija, dialekti, objava in obravnava ljudskega slovstva in starih besedil

1376. Bezljaj France, v. бр. 408.

1377. Cevc Emilijan, Motivna izhodišča ljudske pesmi „Sveta kri sejana“. Traditiones X—XII (1981—1983) str. 95—104.

Povzetek v nemščini.

1378. Cevc Emilijan, Nekaj glos ob drugi knjigi Slovenskih ljudskih pesmi. Traditiones X—XII (1981—1983) str. 219—231.

Povzetek v nemščini.

1379. Dolenc Janez, Folklorne prvine v delih Franceta Bevka. France Bevk. Borec in pisatelj. Nova Gorica, 1983, str. 68—72.

1380. Goljevšček Alenka, Figura dela v slovenskem ljudskem pripovedništvu. Sodobnost XXXI (1983) št. 12 str. 1175—1179.

1381. Goljevšček Alenka, Mit v slovenski ljudski pesmi. Most 67/68 (1983) str. 170—195.

Vzporedno prevod v italijanščino: Il mito nella canzone popolare slovena.

1382. Gregorič Jože, Sveta zdravnika Kozma in Damjan na Slovenskem II. Traditiones X—XII (1981—1983) str. 245—262.

V ljudskih pesmih.

1383. Hafner Stanislaus, v. бр. 1385.

1384. Horvat Sonja, Dileme ob zajetju in obdelavi slovenskega narečnega leksikalnega gradiva. JiS XXVIII (1982/83) št. 4 str. 123—127.

1385. Jakopin Franc, Prvi zvezek koroškega slovarja. JiS XXVIII (1982/83) št. 6 str. 202—204.

Ocena: Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten 1, A—B. Hrsg. von Stanislaus Hafner und Erich Prunč. Wien 1982.

1386. Koruza Jože, Prežihov Voranc in ljudska pesem. JiS XXVIII (1982/83) št. 7/8 str. 265—272.

1387. Kumer Zmaga, Cafova zbirka slovenskih ljudskih pesmi. Traditiones X—XII (1981—1984) str. 145—152.

Povzetek v nemščini.

1388. Kumer Zmaga, Pesemsko izročilo slovenjebistriškega območja. Zbornik občine Slovenska Bistrica I (1983) str. 271—286.

1389. Matičetov Milko, Dve vižici iz Bile v Reziji. Trinkov koledar 1983 str. 123—127.

1390. Matičetov Milko, „In principi je bila Basida“. Star obredni tekst, ki je uradno utihnil, poniknil v ustno izročilo in leta 1966 na Solbici spet priplaval na površje. Trinkov koledar 1983 str. 116—123.

1391. Matičetov Milko, „Te dve ste rozeanski“. Cafov zapis 1844. Traditiones X—XII (1981—1983) str. 233—243.
Povzetek v italijanščini.

1392. Matičetov Milko, „Ti dilaš po kalvinsken“. Sled iz časov reformacije v rezijanski katehitični pesmi. Traditiones X—XII (1981—1983) str. 269—271.

1393. Merku Pavle, Prehod -l>-u v tržaški slovenščini. SR XXXI (1983) št. 3. str. 260—262.
Povzetek v italijanščini.

1394. Novak Vilko, v. бр. 1406.

1395. Oczkova Barbara, Lénardov „Rozwój historyczny gramatyki słoweńskiej“. Prispèvek k zgodovini slovenskega jezikoslovja. Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana 1983 2. del str. 295—303.
Povzetek v poljščini.

1396. Okuka Miloš, Odjci „Vedine“ ankete o jeziku u Bosni i Hercegovini. Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana 1983 2. del str. 329—336.
Povzetek v slovenščini.

1397. Orožen Martina, Dialektalna in leksikalna interferenca v zgodovinskem razvoju slovenskega knjižnega jezika. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture XIX (1983) str. 153—175.

1398. Orožen Martina, Dialektizmi v Kranjčevem romanu Strici so mi povedali. SR XXXI (1983) št. 4 str. 375—390.
Povzetek v francoščini.

1399. Orožen Martina, Pogledi Bleiweisovega kroga na slovenski knjižni jezik. Bleiweisov zbornik. Ljubljana, 1983 str. 181—215.
Povzetek v nemščini.

1400. Орожен Мартина, Синонимичка функција лексичких србкроатизама у словеначком књижевном језику 19. века, НССУВД XII/1 (1983, Београд) 73—84.
Резиме на руском.

1401. Petaros Robert, Il dialetto sloveno di Kolonkavec (presso Trieste). Contributi alla conoscenza degli Sloveni in Italia. Trieste, Mladika, 1983, 87 str. 8°.

1402. Pogorelec Breda, Razvoj slovenske slovnične zavesti od 16. do 19. stoletja. Teze. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture XIX (1983) str. 89—94.

1403. Prunč Erich, v. бр. 1385.

1404. Radešček Rado, Slovenske legende. V Ljubljani, Cankarjeva založba, 1983, 302 str. 4°.

1405. Роде Матеј, Значај књижевног превођења за развитак словеначког језика, ПК VIII (1983, Београд) 62—66.

1406. Slovenske ljudske molitve. Zbral, uredil, predgovor in opombe napisal Vilko Novak. Ljubljana, Družina, 1983, 559 str. 8°.

1407. Stanonik Marija, Inverzija Matjaževega mita v himniko Josipu Brozu -Titu.. Borec XXXV (1983) št. 2 str. 143—146.

- 1408. Stanonik Marija**, O razmerju do slovetvene folklore med slovenskim narodno-osvobodilnim gibanjem 1941—1945. Traditiones X—XII (1981—1984) str. 201—208. Povzetek v nemščini.
- 1409. Stanonik Marija**, Otroška slovstvena folklor. Traditiones X—XII (1981—1983) str. 85—94. Povzetek v nemščini.
- 1410. Stanonik Marija**, Poetika svobode v slovenskem NOB pesništvu, Rad 27. kongresa SUFJ (1982, Sarajevo) 95—104. Резюме на немачком.
- 1411. Vodnik France**, в. бр. 1372.
- 1412. Šmitek Zmago**, Neevropski motivi in vplivi v slovenskem ljudskem izročilu. Primerjalna književnost VI (1983) št. 2 str. 31—44.
- 1413. Šuster-Drabosnjak Andrej**, Pasijon. Zapisala Magdalena Kokot. Celovec, Drava; Trst, Založba tržaškega tiska, 1983, 114 str. 4°. Faksimile rokopisa iz leta 1922. — Str. 3—5: Pavle Zablatnik, Drabosnjak na gledališkem odru.
- 1414. Toporišič Jože**, Ilesičevstvo. Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana 1983 2. del srt. 305—327. Povzetek v angleščini.
- 1415. Toporišič Jože**, Pohlinovalov slovnica. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture XIX (1983) str. 95—128.
- 1416. Toporišič Jože**, Teorija in praksa slovenskega knjižnega jezika v drugi polovici 19. stoletja. SR XXXI (1983) št. 4 str. 437—456. Povzetek v angleščini.
- 1417. Vidovič-Muha Ada**, Zgodovina obravnavanja zloženek v slovenskem knjižnem jeziku. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture XIX (1983) str. 129—151.
- 1418. Zorko-Leb Zinka**, Govor Kaple na Kozjaku. Radlje skozi čas. Radlje 1983 str. 119—122.
- 1419. Zorko-Leb Zinka**, Koroški govori od Ribnice do Primoža na Pohorju. Radlje skozi čas. Radlje 1983 str. 114—118.
- 1420. Zorko-Leb Zinka**, Oplotniški govor. Zbornik občine Slovenska Bistrica I (1983) str. 293—301.

c) Strokovni in splošni slovarji, terminologija

- 1421. Baš Angelos**, K slovenskemu imenu za etnologijo (1843—1857). Traditiones X—XII (1981—1983) str. 153—164. Povzetek v francoščini.
- 1422. Dekleva Janez**, Gruča — gručenje. Strojniški vestnik XXIX (1983) št. 10/12 str. 243.
- 1423. Dolenc Anton**, Človeško telo — samolepljiva slikanica — kritični prikaz. Zdravstveni vestnik LII (1983) št. 3 str. 133—134. O prevodu J. Modra. — Odgovor J. Modra na str. 248.

1424. Glasbeni terminološki slovar. Glasbila in izvajalci. Poskusni snopič. Sestavila redakcijska komisija: Ivan Klemenčič, Zmaga Kumer, Jože Sivec. Ljubljana, SAZU ZRC, 1983, 73 str. 8°.
B. бр. 1426.

1425. Gjurin Velemir, Neslovarskost makedonsko-slovenskega slovarja. SR XXXI (1983) št. 3 str. 238—247.

Ocena: France Novšak, Makedonsko-slovenski slovar. Ljubljana, DZS 1982.

1426. Gjurin Velemir, Ob glasbilih in izvajalcih. SR XXXI (1983) št. 4 str. 289—318.

Povzetek v angleščini. — Ocena: Glasbeni terminološki slovar. Glasbila in izvajalci. Poskusni snopič. Ljubljana, ZRC SAZU 1983.

1427. Grad Anton, Veliki slovensko-angleški slovar = The great slovene-english dictionary, Državna založba Slovenije (1982, Ljubljana) 826.

B. бр. 1430, 1444.

1428. Jakopin Franc, Pleteršnikov slovar in sočasno slovansko slovaropisje. Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana 1983 2. del str. 273—294. Povzetek v nemščini.

1429. Kališnik Miroslav, Delo na slovenskem splošnem medicinskem terminološkem slovarju. Zdravstveni vestnik LII (1983) št. 11 str. 503—506.

1430. Klinar Stanko, Anton Grad: Veliki slovensko-angleški slovar. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1982. Naši razgledi XXXII (1983) št. 9 str. 268—269, št. 10 str. 292—293.

Ocena.

B. бр. 1444.

1431. Komac Daša, Škrelj Ružena, Angleško-slovenski in slovensko-angleški slovar = English-Slovene and Slovene-English dictionary, 6. izd., Cankarjeva založba (1983, Ljubljana) 787.

1432. Kotnik Janko, Slovensko-angleški slovar = Slovene-english dictionary, Državna založba Slovenije (1982, Ljubljana) 831.

1433. Kraut Bojan, Čudovita definicija entropije. Strojniški vestnik XXIX (1983) št. 7/9 str. 176.

1434. Kraut Bojan, O delu tehniške sekcije terminološke komisije pri SAZU. Strojniški vestnik XXIX (1983) št. 1/3 str. 28.

1435. Kraut Bojan, Poimenovanje premerov navojev vijakov in matic. Strojniški vestnik XXIX (1983) št. 4/6 str. 123.

1436. Kraut Bojan, Še o definiciji entropije. Strojniški vestnik XXIX (1983) št. 10/12 str. 243.

1437. Mlakar France, Terminologija s področja električnih relejev. Elektrotehniški vestnik L (1983) št. 5 str. 253—256.

1438. Novšak France, B. бр. 1425.

1439. Paulin Andrej, O metalurškem strokovnem izrazoslovju — predlog za slovenski metalurški slovar. Nadaljevanje XXI — XXIII, črke Sk — U, str. 329—384. Rudarsko-metalurški zbornik XXX (1983) št. 1—4 priloga.

1440. Povše Janez, „Slovenačka stručna terminologija u pozorištu, filmu i televiziji“ Ljubljana, 1981, Scena, knj. I, 1 (1983, Novi Sad) 156—157.

1441. Prosén Marjan, Glas s srednje šole ali kdaj bo že konec z nerodno besedo. Obzornik za matematiko in fiziko XXX (1983) št. 2 str. 49.
O napačni rabi besede veličina za količino.

1442. Robida Andrej, Poimenovanje prirojenih srčnih hib. Zdravstveni vestnik LII (1983) št. 7/8 str. 331—334.

1443. Smolej Viktor, Slovensko-slovaški slovar. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1983, 610 str. 8°.

1444. Stanonik Janez, Veliki slovensko-angleški slovar. Nekaj pripomb h Klinarjevi recenziji Gradovega slovarja. Naši razgledi XXXII (1983) št. 13 str. 390—391. B. бр. 1427, 1430.

1445. Škrelj Ružena, в. бр. 1431.

1446. Terminološka komisija pri Zvezi inženirjev in tehnikov gozdarstva in lesarstva SR Slovenije. Slovenski izrazi za lesnoobdelovalne stroje in pomožne stroje za lesarstvo po drugi izdaji „EUMABOIS“ 1980. Les XXXV (1983) št. 7/8, 11/12, priloga (str. 3—10, 11—18).

1447. Terminološki slovar likovne umetnosti. Poskusni snopič. Pripravila redakcijska komisija Vera Baloh [idr.]. Ljubljana, SAZU ZRC, 1983, 43 str. 8°.

1448. Tomšič France, Slovensko-nemški slovar. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1983, 768 str. 8°.

1449. Turk Zdravko, Lubje — skorja — ličje. Gozdarski vestnik XLI (1983) št. 10 str. 431—434.

Isto v: Les XXXV (1983) št. 11/12 str. 289—290.

1450. Vidan L., P. Štular, Lista izbranih načinov varjenja, trdega in mehkega spajkanja. Izrazi in definicije. Varilna tehnika XXXII (1983) št. 2 str. 44—45.

XI. Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрватског и ког страног језика)

1451. Abadžić Stanko, Rječnik za tekstilce, Prevoditelj VIII, 23—24 (1983, Zagreb) 40—49.

1452. Afgam Naim, в. бр. 1508.

1453. Baotić Josip, Dr Josip Matešić, Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika, „Školska knjiga“, Zagreb, 1982, Književni jezik XII, 1 (1983, Sarajevo) 43—47.

Приказ.

B. бр. 1501, 1511, 1530.

1454. Bartolić Ljerka, Kontekstualni pristup tehničkom rječniku, SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 20—27.

Rezime na engleskom.

1455. Benini Nataša, Horetzky Edita, Francusko hrvatski ili srpski i hrvatsko ili srpsko francuski džepni rječnik za osnovnu školu, 3. dopunjeno izd., Školska knjiga (1983, Zagreb) 327.

- 1456. Bjelica Nevenka**, в. бр. 1104.
- 1457. Bjelica Nevenka**, Jedu li Englezi „vruće pse“? — Englesko-hrvatskosrpski rječnici opšte namjene i civilizacijski kontekst, SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 64—68.
Rezime na engleskom.
- 1458. Bonačić Mirjana**, Može li dvojezični rječnik nadomjestiti jednojezični?, SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 15—19.
Rezime na engleskom.
- 1459. Бошњакoвић Жарко**, Научни скуп Проблеми српскохрватске лексикoлогije, Нови Сад, 21—23. априла 1983, Књижевни jeзик XII, 3 (1983, Sarajevo) 169—174.
Приказ.
- 1460. Bratanić Maja**, Osvrt na englesko-hrvatsku leksikografiju (povijesno-bibliografski pregled), SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 37—46 i br. 3, 141—149.
Rezime na engleskom.
- 1461. Brozović Blanka, Gerčan Oktavija**, Englesko hrvatski ili srpski i hrvatsko ili srpsko engleski džepni rječnik za osnovnu školu, 10. izd., Školska knjiga (1983, Zagreb) 322.
- 1462. Bujas Željko**, в. бр. 1478, 1479, 1486.
- 1463. Bujas Željko**, Hrvatsko ili srpsko-engleski enciklopedijski rječnik = Croatian-English encyclopedic dictionary, Grafički zavod Hrvatske (1983, Zagreb) 665.
- 1464. Vujadinović Miloš**, в. бр. 1519.
- 1465. Вујанић Милица**, в. бр. 1513.
- 1466. Vukičević Branko**, Englesko-srpskohrvatski rečnik: visokogradnja = English-Serbo-croatian dictionary of building construction, Građevinska knjiga (1983, Beograd) 511.
Резиме на енглеском.
- 1467. Vukičević Branko**, Englesko-srpskohrvatski rečnik: niskogradnja (visokogradnja), Građevinska knjiga (1983, Beograd) 408.
- 1468. Gerčan Oktavija**, в. бр. 1461.
- 1469. Glovacki-Bernardi Zrinjka**, Gramatika u njemačko-hrvatskim ili srpskim rječnicima, SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 34—36.
Rezime na njemačkom.
- 1470. Gorski Oton**, в. бр. 1488.
- 1471. Гортан-Премк Даринка**, О речнику нових речи, НЈ н. с. XXVI, св. 1 (1983, Београд) 42—47.
Приказ: Јован Ђирилов, Речник нових речи, Народна књига, Београд, 1983. В. бр. 1497, 1504, 1507.
- 1472. Gortan-Premk Darinka**, О семантичкој идентификацији у двојезичком речнику, Prevodilac II, 1 (1983, Beograd) 15—18.
- 1473. Грицкат Ирена**, Janko Jurančić, Slovenskosrbohrvatski slovar — Slovensko-hrvatskosrpski rječnik — Slovenačko-srpskohrvatski rečnik, ЈФ XXXIX (1983) 285—289.
Приказ.

1474. Grujić Branislav, Rečnik englesko-srpskohrvatski srpskohrvatsko-engleski sa kratkom gramatikom engleskog jezika = Dictionary English-Serbo-croatian Serbo-croatian-English with a short grammar of English language, 35. izd., Obod, Narodna knjiga, Medicinska knjiga (1982, Cetinje, Beograd, Zagreb) 619.

1475. Grujić Branislav, Rečnik francusko-srpskohrvatski srpskohrvatsko-francuski sa kratkom gramatikom francuskog jezika = Dictionnaire français-serbo-croate serbo-croate-française suivi d'une courte grammaire de langue française, 22. izd., Obod, Narodna knjiga, Medicinska knjiga (1982, Cetinje, Beograd, Zagreb) 631.

1476. Grujić Branislav, Zidar Josip, Rečnik nemačko-srpskohrvatski srpskohrvatsko-nemački sa kratkom gramatikom nemačkog jezika = Wörterbuch deutsch-serbo-croatisch serbo-croatisch-deutsch mit kurzer deutscher Grammatik, 28. izd., Obod, Medicinska knjiga, Narodna knjiga (1983, Cetinje, Zagreb, Beograd) 838.

1477. Грујић Бранислав и Шубин Никола, Речник руско-српскохрватски српскохрватско-руски са кратком граматику руског језика, 20. изд., Обод, Народна књига, Медицинска књига (1982, Цетинје, Београд, Загреб) 709.

1478. Drvodelić Milan, Englesko-hrvatski ili srpski rječnik, priredio Željko Bujas, 7. izd., Školska knjiga (1983, Zagreb) 880.

1479. Drvodelić Milan, Hrvatsko ili srpsko engleski rječnik, priredio Željko Bujas, 5. izd., Školska knjiga (1982, Zagreb) 847.

1480. Zidar Josip, в. бр. 1476.

1481. Jernej dr Josip, Talijanskohrvatski ili srpski i hrvatsko ili srpskotalijanski džepni rječnik, 3. izd., Školska knjiga (1983, Zagreb) 408.

1482. Jovin Verica, Tehnika i metodika leksikografskog postupka u rusko-srpsko-hrvatskim i ruskohrvatskosrpskim standardnim rečnicima, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 203—225.

Резиме на руском.

1483. Jurančić Janko, в. бр. 1473.

1484. Klaić Bratoljub, Rječnik stranih riječi: tuđice i posuđenice, priredio Željko Klaić, Nakladni zavod MH (1982) 1456.

1485. Klaić Željko, в. бр. 1484.

1486. Lisac Josip, Milan Moguš — Željko Bujas, Kompjuterska konkordancija Karnarutićevih djela, Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1981, Revija XXIII, br. 5 (rujan-listopad 1983, Osijek) 94—95.

Prikaz.

1487. Lolić Branimir, в. бр. 1508.

1488. Majnarić Niko, Gorski Oton, Grčko-hrvatski ili srpski rječnik, 3. izd., Školska knjiga (1983, Zagreb) 467.

1489. Мала енциклопедија Просвете: општа енциклопедија, 3. изд., „Просвета“ (1982, Београд) 3 књ.

1490. Malić Dragica, Akademijin rječnik i njegove dopune, RZJ IFF, knj. VI—VII (1982) 121—139.

Резиме на француском.

- 1491. Marković Vera**, в. бр. 1496.
- 1492. Matešić Josip**, в. бр. 1453, 1501, 1511, 1530.
- 1493. Mazzi Dinko**, в. бр. 1502.
- 1494. Medić Ivo, Medić Irena**, Njemačko-hrvatski ili srpski i hrvatsko ili srpsko-njemački džepni rječnik za osnovnu školu, 7. izd., Školska knjiga (1983, Zagreb) 404.
- 1495. Medić Irena**, в. бр. 1494.
- 1496. Mitropan Petar, Marković Vera, Tarasjev Andrej**, Rusko-srpskohrvatski rečnik = sebskohrvatskij slovar, 2. izd., Beogradski izdavačko-grafički zavod (1983) 355.
- 1497. Mihajlović Mladen**, Pozajmljenice i neologizmi (ili leksikografsko zamešateljstvo), Ćirilov Jovan, (1982): Rečnik novih reči, (Reči, izrazi i značenja nastali u srpsko-hrvatskom jeziku posle drugog svetskog rata), Narodna knjiga, Beograd, Biblioteka Grifon str. 250, ЖК Vol. XXV, no 1—4 (1983) 122—124.
- Приказ.
В. бр. 1471, 1504, 1507.
- 1498. Mlinarić Desanka**, Primjedbe i dopune prvom dijelu građevinskog rječnika Božidara Špringera objavljenog u „Prevoditelju“ br. 21, Prevoditelj VIII, 23—24 (1983, Zagreb) 58—62.
- 1499. Moguš Milan**, в. бр. 1486.
- 1500. Mrazović Pavica**, Konceptija nemačko-srpskohrvatskog frazeološkog rečnika, SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 28—33.
- Rezime na njemačkom.
- 1501. Mršević Dragana**, Dr Josip Matešić, Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Školska knjiga, Zagreb, 1982, Prevodilac II, 1 (1983, Beograd) 35—40.
- Приказ.
В. бр. 1453, 1511, 1530.
- 1502. Musić Srdan**, Dinko Mazzi: „Dizionario dei termini giuridici e amministrativi delle lingue croata o serba e italiana — Rječnik pravnih i administrativnih izraza na hrvatskom ili srpskom i talijanskom jeziku“ Trieste, 1982, La Battana XX, 68 (1983) 123—124.
- 1503. Nedić Jovan**, O Rječniku petoslovnih riječi, Zagonetač 296 (5) (srpanj-kolovoz 1983, Bjelovar) 5.
- 1504. Nedić Jovan**, „Rečnik novih reči“, Zagonetač 295 (lipanj 1983, Bjelovar) 10.
- Приказ.
В. бр. 1471, 1497, 1507.
- 1505. Nikolić Miomir**, в. бр. 1519.
- 1506. Одавић Милаи**, в. бр. 1513.
- 1507. Okuka Miloš**, Jovan Ćirilov, Rečnik novih reči, „Nardna knjiga“, Beograd, 1982, 250 стр., Книжевни језик XII, 2 (1983, Сарајево) 101—104.
- Приказ.
В. бр. 1471, 1497, 1504.

- 1508. Popić Relja, Lolić Branimir, Afgan Naim**, Naučno-tehnički rečnik englesko-srpskohrvatski: 80 000 terminoloških jedinica, 6. dopunjeno izd., Privredni pregled (1983, Beograd) 1277.
- 1509. Pričard Boris**, Neki problemi uz izradu rječnika pomorskog nazivlja, SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 47—50.
Rezime na engleskom.
- 1510. Radić Stipe**, в. бр. 1519.
- 1511. Radović-Tešić Milica**, Josip Matešić, Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika, ЈФ XXXIX (1983) 301—306.
Приказ.
В. бр. 1453, 1501, 1530.
- 1512. Radulović Slobodan**, в. бр. 1519.
- 1513. Речник језика Петра II Петровића Његоша**, израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тештаћ, САНУ, „Вук Караџић“, „Народна књига“, „Просвета“, Српска књижевна задруга, ЦАНУ, Обод (1983, Београд, Титоград, Цетиње) 2 књ.
Књ. 1: А—О, 608.
Књ. 2: II—III, 660.
- 1514. Ribnikar V. Slobodan**, в. бр. 1519.
- 1515. Simić Živojin**, Englesko srpskohrvatski rečnik = An English serbocroatian dictionary, 2. izd., Beogradski izdavačko-grafički zavod (1983) 446.
- 1516. Sjeran Nemanja**, Rečnik italijansko-srpskohrvatski srpskohrvatsko-italijanski sa kratkom gramatikom italijanskog jezika = Dizionario italiano-serbocroato serbocroato-italiano con breve grammatica italiana, 12. izd., Obod, Narodna knjiga, Medicinska knjiga (1983, Cetinje, Beograd, Zagreb) 688.
- 1517. Spalatin Leonardo**, Englesko-hrvatskosrpski i hrvatskosrpsko-engleski prirodoslovni rječnik s rječnikom izgovora, Liber (1980, Zagreb) 743.
- 1518. Стевановић Михаило**, в. бр. 1513.
- 1519. Strugar Novak, Radulović Slobodan, Trofimov Aleksandar**, Politehnički rečnik francusko-srpskohrvatski: 45 000 terminoloških jedinica, priloge dali Miomir Nikolić, Stipe Radić, Slobodan V. Ribnikar, Taib Šarić, Miloš Vujadinović, 2. prošireno izd., „Privredni pregled“ (1982, Beograd) 832.
- 1520. Tarasjev Andrej**, в. бр. 1496.
- 1521. Terminologija zimskih sportova** (srpskohrvatski — njemački — engleski — francuski), Prevodilac II, 4 (1983, Beograd) 71—88.
Терминолошки речник.
- 1522. Тештаћ Милосав**, в. бр. 1513.
- 1523. Trofimov Aleksandar**, в. бр. 1519.
- 1524. Ćirilov Jovan**, Rečnik novih reči: reči, izrazi i značenja nastali u srpskohrvatskom jeziku posle drugog svetskog rata, 1. izd., „Nardna knjiga“ (1982, Beograd) 250.
В. бр. 1471, 1497, 1504, 1507.
- 1525. Uroić Marija**, в. бр. 1529.

1526. Fekete Egon, Leksikografsko delo koje imponuje i zbuljuje, Srbocharvátsko-český slovník, u izdanju Čehoslovačke akademije nauka u Pragu, JФ XXXIX (1983) 291—300.

1527. Fišer-Popović Ana, Leksikografska obrada složenih leksičkih jedinica u englesko-srpskohrvatskom stručnom rečniku, ЖЖ Vol. XXV, no 1—4 (1983) 19—25.
Резиме на енглеском.

1528. Horetzky Edita, в. бр. 1455.

1529. Hurm dr Antun, Njemačko-hrvatski ili srpski rječnik- s gramatičkim podacima i frazeologijom = Deutsch-kroatisches oder serbisches Wörterbuch: mit grammatischen Angaben und Phraseologie, priredila Marija Uroić, 6. prerađeno i dopunjeno izd., Školska knjiga (1982), Zagreb) 848.

1530. Džaja Mato, Josip Matešić, Frazcološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika, Zagreb, Školska knjiga, 1982, Putevi XXIX, 6 (1983, Banjaluka) 89—91.

Приказ.

В. бр. 1453, 1501, 1511.

1531. Šamšalović dr Gustav, Njemačko-hrvatski ili srpski rječnik = Deutsch-kroatischen oder serbischen Wörterbuch, 8. izd., Grafički zavod Hrvatske (1982, Zagreb) 1201.

1532. Šarić Taib, в. бр. 1519.

1533. Špringer Božidar, Rječnik graditeljskih izraza, Prevoditelj VIII, 23—24 (1983, Zagreb) 53—57.

В. бр. 1498.

1534. Шубин Никола, в. бр. 1477.

XII. Биографије, аутобиографија и сл. грађа

1535. Бабовић Милосав, Радосав Бошковић, Овдје, год. XV, бр. 173 (октобар 1983, Титоград) 32.

1536. Vakmaz Ivan, Izložba o Rudolfu Strohalu u Karlovcu, Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 287—279.

1537. Војиновић Станиша, Три прилога о Сими Милутиновићу, Прил. XLVI, св. 1—4 (1980[1984]) 91—95.

Грађа.

1538. Гортан-Премк Даринка, Уз осамдесетогодишњицу рођења Михаила Стевановића, НЈ н. с. XXVI, св. 1 (1983, Београд) 59—60.

Рубрика: Јубилеји.

1539. Dajić Putnik, Rodoljub Čolaković - Ročko (1900—1983) vrsni prevodilac kapitalnih marksističkih dela, Prevodilac II, 1 (1983, Beograd) 60—63.

In memoriam.

1540. Дреновац Јелица, После петнаест година. Др Милош С. Московљевић, Мостови XIV, 3 (1983, Београд) 164—165.

In memoriam.

- 1541. Đorđević Nada**, Slovník spisovatelů Jugoslaviie (Srbská a Černohorská, Charvátská, Bosensko-hercegovská, Slovinská a Makedonská literatura). „Odeon“, Praha, 1979. Kolektiv autora, str. 555 + 58 хронолошког прегледа, Прил. XLVI, св. 1—4 (1980 [1984]) 158—161.
Пристава.
- 1542. Ивић Милка**, Роман Осипович Јакобсон (11. X 1896 — 18. VII 1982), ЈФ XXXIX (1983) 311—313.
In memoriam.
- 1543. Пиевски Петар Нр.**, Mihail Petrushevski — Scholar and Polyglot, MR XIII, 1 (1983) str. 77—80.
- 1544. Јанко Антон**, Melita Počkar. Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS) XVII (1983) št. 2 str. 1—3.
- 1545. Јарундџић Марко**, Michael Lacko, Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 227—228.
In memoriam.
- 1546. Жеж Николај**, Življenjski jubilej Rozke Štefanove. JiS XXIX (1983/84) št. 2/3 str. 103—104.
- 1547. Јовићевић Радојица Р.**, Запис о научнику и човеку — поводом смрти проф. Радосава Бошковића, КњЈ XXX/4 (1983) 343—348.
- 1548. Кропеј Моника**, Josip Šašel etnograf. Ob stoletnici rojstva. Traditiones X—XII (1981—1983) str. 191—200.
Z bibliografijo. — Povzet v nemščini.
- 1549. Милошевић-Ђорђевић Нада**, Миодраг С. Лалевић, КњЈ XXX/4 (1983) 352—354.
В. бр. 1566.
- 1550. Никодиновски Звонко**, Андре Мартине и функционалната лингвистика, ЛЗБ XXX, 4 (1983) стр. 41.
- 1551. Николић Видац**, Филолошки рад Јордана Моловића, КњЈ XXX/4 (1983) 313—316.
- 1552. Пецо Асим**, Зборник радова посвећен угледном слависти, КњЈ XXX/4 (1983) 323—324.
Приказ Зборника посвећеног Николи Прибићу, Selecta slavica IX.
- 1553. Погачник Јоже**, Ватрослав Каленић (1930—1981), ЗМСКЈ 31, св. 1 (1983) 167—170.
In memoriam.
- 1554. Половина Пера**, Десетогодишњица смрти професора др Радована Лапића, ЖЈ Vol. XXV, no 1—4 (1983) 142.
In memoriam.
- 1555. Pretnar Tone, Miran Hladnik**, Roman Jakobson in Slavistična revija. SR XXXI (1983) št. 1 str. 51—53.
- 1556. Putanec Valentin**, Dr. Bratoljub Klaić (1909—1983), Jezik 30, br. 5 (lipanj 1983, Zagreb) 129—132.
- 1557. Putanec Valentin**, Petar Skok kao metodičar u etimologiji i tvorac ERHSJ-a, Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 439—452.
Prikaz. Rezime na engleskom i francuskom.

- 1558. Ристовски Блаже**, Крсте П. Мисирков — Битола (Школска б-ка. Македонска книга), БИД „Мисирков“, 1983, 107 стр., 8.
Прилог: Одбрани текстови од К. П. Мисирков.
- 1559. Sazdov Tomé**, Work of Marko Tserpenkov, МР XIII, 1 (1983) str. 51—57.
- 1560. Саздов Томе**, Прличев и македонското народно творештво, КЖ XXVIII, 3 (1983) стр. 21—22.
90 години од смртта на големиот македонски поет.
- 1561. Simić Radoje**, Đuro Daničić (1825—1882), КњЈ XXX/1—2 (1983) 1—6.
Резиме на немачком.
- 1562. Симић Радоје**, Стојан Новаковић и српска филологија (Поводом 140 година од рођења), НССУВД XII/1 (1983, Београд) 217—229.
- 1563. Skubic Mitja**, Anton Grad. In memoriam. Naši razgledi XXXII (1983) št. 7 str. 202.
- 1564. (***) Slovník spisovatelů Jugoslavié**, в. бр. 1541.
- 1565. Спасов Људмил**, Бохуслав Хавранек и Прашкиот лингвистички круг, ЗБЛ XXX, 1 (1983) стр. 47—55.
- 1566. Станић Милија**, Миодраг С. Лалевић, КњЈ XXX/4 (1983) 349—351.
В. бр. 1549.
- 1567. Stefanija Dragi**, Osemdecet let Janka Jurčiča. JiS XXVIII (1982/83) št. 5 str. 152—154.
- 1568. Finka Božidar**, Valentin Putanec — o 65. obljetnici života, RZJ IFF, knj. VI—VII (1982) 5—6.
- 1569. Hladnik Miran**, в. бр. 1555.
- 1570. Šimunović Petar**, In memoriam: Josip Nagy (1884—1981), Filologija 11, JAZU (1982—1983, Zagreb) 483—489.

XIII. Библиографија

- 1571. Bakmaz Ivan**, Bibliografija radova objavljenih u „Slovu“ 1952—1982, Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 193—226.
- 1572. Баскиќ Радмила**, Библиографија на лингвистички трудови објавени во СР Македонија во 1981 година, ЛЗБ XXX, 2 (1983) стр. 147—157.
- 1573. Bibliografija znanstvenih i stručnih radova Valentina Putanca**, RZJ IFF, knj. VI—VII (1982) 7—16.
- 1574. Bogavac Mirjana**, в. бр. 1589.
- 1575. Brang Peter**, в. бр. 1587.
- 1576. Bratanić Maja**, в. бр. 1460.

1577. Брковић Милко, Паво Живковић: Библиографија објављених извора и литературе о средњовјековној Босни, Завичајни музеј — Травник 1982, Преглед LXXIII, 5 (1983, Сарајево) 528—529.

Приказ.

1578. V. G., Dopruna Klaićevoj bibliografiji, Jezik 31, br. 1 (listpad 1983, Zagreb) 32.

Rubrika „Osvrti“.

1579. Војиновић Станиша, Библиографија књижевних огласа у „Србском дневнику“ (1852—1864), ЗБМСКЈ 31, св. 2 (1983) 329—344.

1580. Војиновић Станиша, Др Љубица Борђевић, *Библиографија Српској књижевности 1901—1914*. Београд, 1982, 1092 стр. + 12 фотографија, Прил. XLVI, св. 1—4 (1980[1984]) 152—153.

Приказ.

1581. Голубовић Вида, Силвија Ђурић, Станка Костић, Гојко Тепић, Попис српских књижевних часописа и других периодичних публикација са књижевним прилозима 1768—1941, КИ XV, 60 (1983) 585—640.

1582. Голубовић Вида, Силвија Ђурић, Станка Костић, Гојко Тепић, Попис српских књижевних часописа и других периодичних публикација са књижевним прилозима 1768—1941, КИ XVI, 62 (1983) 259—316.

1583. Đokić Nada, Važni stručni priručnici na francuskom jeziku, Prevodilac II, 2 (1983, Beograd) 59—80.

Библиографија.

1584. Борђевић Љубица, в. бр. 1580.

1585. Ђурић Силвија, в. бр. 1581, 1582.

1586. Живковић Паво, в. бр. 1577.

1587. Jakopin Franc, Bibliografija slovanske sociolingvistike. SR XXXI (1983) št. 3 str. 251—254.

Oцена: Peter Brang, Monika Züllig, Kommentierte Bibliographie zur slavischen Soziolinguistik I, II, III (Registerband). Uter Mitwirkung von Karin Brang. Bern, Lang 1981.

1588. Јанићијевић Јован, Преводачка периодика у Југославији. Упоредна анализа, Мостови XIV, 3 (1983, Београд) 158—160.

1589. Janković Aleksandar, Mirjana Bogavac: Bibliografija radova o narodnoj književnosti, VI, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, pos. izd. LVI, Odjeljenje za književnost i umjetnost, knj. 7. Sarajevo 1981, НСТВ XXII, св. 1 (1983) 70—71.

Приказ.

1590. Kolanović Josip, Glagoljski rukopisi i isprave u Arhivu Hrvatske, Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 131—191.

1591. Костић Станка, в. бр. 1581, 1582.

1592. Kritovac Dubravka, Bibliografija doktorskih disertacija Sveučilišta u Zagrebu 1977—1980, Referentni centar Sveučilišta (1982, Zagreb) 338.

1593. Kuna Zvezdana, в. бр. 1603.

1594. Миловановић Јованка, Попис расправа и чланака — Наш језик XXI—XXV, НЈ н. с. XXVI, св. 1 (1983, Београд) 61—69.
Библиографски прилог.

1595. (***), Popis znanstvenih i stručnih radova znanstvenih radnika Zavoda za jezik 1979—1983, RZJ 8—9 (1982—1983, Zagreb) 281—302.

1596. Popis radova nastavnika i saradnika beogradskog univerziteta objavljenih u toku 1981. godine; god. XIX, prikupila i obradila Ružica Stojković, Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“ (1982, Beograd) 347.

1597. Radosavljević Zoran, Važni stručni priručnici na italijanskom jeziku, Prevodilac II, 4 (1983, Beograd) 65—70.
Библиографија.

1598. Spasić Krunoslav J., Essai de bibliographie des auteurs français sur Njegoš avec l'indication des cotes des ouvrages recensés dans les plus importantes bibliothèques de Paris, (Оглед библиографије француских аутора о Његову са сигнатурама дела у најзначајнијим париским библиотекама), КИ XVI, 61 (1983) 129—143.

1599. Stanić Ljiljana, Važni stručni priručnici na engleskom jeziku, Prevodilac II, 1 (1983, Beograd) 77—88.
Библиографија.

1600. Темпић Гојко, в. бр. 1581, 1582.

1601. Тошовић Бранко, Bibliografija jezičkih priloga u poslijeratnoj „Politici“, Radovi ISJK, serija A, sv. 5 (1983) 509—519.

1602. Fabjančič Marija, Bibliografija publikacij Slovenske akademije znanosti in umetnosti v letih 1972—1980 = The bibliography of the publications of the Slovene Academy of Sciences and Arts in the years 1972—1980, SAZU (1982) 101.
Резиме на енглеском.

1603. Hadžimejlić Jasna, Kuna Zvezdana, Bibliografija radova o bosansko-hercegovačkim govorima (od 1981. do 1983. godine) Bosankohercegovački dijalektološki zbornik, књ. IV, Odjeljenje za jezik Instituta za jezik i književnost u Sarajevu (1983, Sarajevo) 355—378.

1604. Züllig Monika, в. бр. 1587.

1605. Čelovský Samuel, Bibliografija časopisu *Náš život* (1933—1940, 1946—1947), *Nový život* XXXV, br. 6 (1983) 583—720.

1606. Šokota Mirjana, Uz naše filološke bibliografije (U povodu bibliografije „Filologije“), Istra 21, br. 3—4 (1983, Pula) 103—118.

XIV. О становништву

1607. Jelić Roman, Smiljanići — kotarski serdari, Radovi Zavoda JAZU u Zadru 29—30 (1983, Zadar) 111—132.
Резиме на енглеском.

1608. Соколовски Методија, Составот на населението во Тетовско и Гостиварско во XV и XVI век, со посебен осврт на исламизацијата, во: Бигорски научно-културни собири, стр. 99—111.

1609. Трајановски Александар, Горнополошките црковно-училишни општини во раниот период на преродбата, во: Бигорски научно-културни собири, стр. 113—124.

1610. Ђук Ружа, Два стара трга у Полимљу, ИЧ XXIX—XXX (1982—1983) 39—46.

Резиме на француском.

1611. Čaval dr Josipa, Stanovništvo i privreda Grobinštine, ICR (1983, Rijeka) 144 str.

XV. Разно

1612. Ahmetaj Mehmet, Hskpedita kërkimore-shkencore e vitit 1982, Gjuha shqipe 1 (1983, Prishtinë) 35—37.

Хроника.

1613. Babić Stjepan, O kritici uređivačke politike časopisa Jezik, Jezik 31, br. 2 (prosinac 1983, Zagreb) 52—55.

Rubrika „O jeziku i oko njega“.

1614. Bilinić-Zubak Jasna, Treći kongres Saveza društava za primijenjenu lingvistik u Jugoslavije, Sarajevo, 2—4. lipnja 1983, SJ XII, br. 4 (1983, Zagreb) 343—345.

1615. Божовић-Ламбић Љиљана, Значајан прилог нашој лексикографији, ЈФ XXXIX (1983) 273—277.

Приказ.

1616. Veličković Dragoljub, Rad dvadeset i prvog Skupa slavista Srbije, Prevodilac II, 1 (1983, Beograd) 55—58.

1617. Вуковић Владета, Раде М. Никוליћ: Похвала Вуку Караџићу, Вук Караџић, Београд 1980, КњЈ XXX/1—2 (1983) 121—122.

Приказ књиге поезије.

1618. Dabić L. Bogdan, Funkcionisanje jezika naroda i narodnosti u jugoslovenskoj socijalističkoj zajednici, Књижевни језик XII, 2 (1983, Сарајево) 95—100.

1619. Димитровски Тодор, Деветтиот меѓународен конгрес на славистите во Киев, ЛЗб XXX, 6 (1983) стр. 99—103.

Хроника.

1620. Ј[анушев] М[ихаил], Научна, уметничка и издавачка дејност во областа на лингвистиката и литературната наука во 1983 година на Македонската академија на науките и уметностите, ЛЗб XXX, 2 (1983) стр. 141—142.

1621. Јанушев Михаил, XVII собрание на Сојузот на друштвата за македонски јазик и литература на СР Македонија, ЛЗб XXX, 3 (1983) стр. 159—164.

Хроника.

1622. Јанушев Михаил, Симпозиуми за Јордан Хаџи Константинов-Џинот и за Браќата Миладиновци, ЛЗб XXX, 1 (1983) стр. 139—141.

Одржан во организација на Македонската академија на науките и уметностите и Собранието на Општината Титов Велес, Титов Велес 1982.

- 1623. Ј[анушев] М[ихаил]**, Четириесет броја на Билтенот на Одборот за научна и стручна терминологија во Македонската академија на науките и уметностите, ЛЗБ XXX, 4 (1983) стр. 123—128.
- 1624. Јанушев Михаил**, XVI изборно собрание на Сојузот на друштвата за македонски јазик и литература на СР Македонија, ЛЗБ XXX, 1 (1983) стр. 117—121. Хроника.
- 1625. Jančić Božidar**, Naučno-stručni i književni prevod — most sa svetom. Prevodilac II, 2 (1983, Beograd) 39—43.
Приказ симпозијума одржаног у Охриду 23. и 24. априла 1983.
- 1626. Kelmendi H[asan]**, Kongresi i tretë i gjuhësisë aplikative të Jugosllavisë, Përpqirimi 4 (1983, Prishtinë) 609—615.
Осврт.
В. бр. 1640.
- 1627. Kolka Aleksandar**, Društveno planiranje stranih jezika, SJ XII, br. 1—2 (1983, Zagreb) 3—14.
Rezime na engleskom.
- 1628. Крехо Фахрудин**, Научни скуп у знаку јубилеја (III конгрес Савеза друштва за примијењену лингвистику Југославије), Књижевни језик XII, 4 (1983, Сарајево) 230—233.
Приказ.
- 1629. Митева Димка**, Еден значаен јубилеј: 35 години на македонската азбука и правопис, МЈ XXXI (1980/83) стр. 319—320.
Хроника за Свечениот собир одржан во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје на 6. 06. 1980 г.
- 1630. Мицов Тодор**, XVI семинар за македонски јазик, литература и култура, ЛЗБ XXX, 4 (1983) стр. 129—130.
Хроника.
- 1631. Мишеска-Томић Олга**, Јуче, данас, сутра југословенске примењене лингвистике (поводом једног јубилеја), Књижевни језик XII, 2 (1983, Сарајево) 89—94.
- 1632. Мошин Владимир**, Сећања на археографски рад у Народној библиотеци Србије, АП 5 (1983) 67—72.
Хроника.
- 1633. Николовски Атанас**, Десетти конгрес на Сојузот на славистичките друштва на Југославија, ЛЗБ XXX, 1 (1983) стр. 141—148.
Хроника.
- 1634. Пантић Мирослав**, Вук и Дубровник, НССУВД XII/2 (1983, Београд) 107—127.
- 1635. Pederin Ivan**, Časopis „Vijenac“ u Bosni i Hercegovini do Šenoine smrti, Treći program Radio-Sarajeva XII, 40 (1983, Sarajevo) 349—386.
- 1636. Пекић Миленко**, Јеротеј Ковачевић — Вуков пријатељ из Далмације, НССУВД XII/2 (1983, Београд) 129—139.
- 1637. Petrović Ivanka**, Znanstveni skup Matija Divković — djelo i vrijeme, Sarajevo, 11—13. XII 1981, Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 273—277.

- 1638. Пешика Митар**, Пола века од покретања „Нашег језика“, НЈ н. с. XXVI, св. 1 (1983, Београд) 3—5.
- 1639. Погачник Јоже**, Копитарове иницијативе у украјинском народном препороду, ЗБМСС 24 (1983) 33—42.
Резиме на руском.
- 1640. Polovina Vesna**, Treći kongres Saveza društava za primenjenu lingvistiku Jugoslavije, Prevodilac II, 2 (1983, Beograd) 46—50.
Приказ конгреса одржаног у Сарајеву од 2. до 4. јуна 1983.
В. бр. 1626.
- 1641. Radovanović Milorad**, The XIII th International Congress of Linguists, Токуо, 1982, ЗБМСФЛ XXVI/2 (1983) 157—178.
Хроника.
- 1642. Režić Ksenija**, Treći ljetni paleoslavistički kolokvij u Sofiji, Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 280—281.
- 1643. Ribarova Zdenka**, Slavia (1981—1982), Slovo 32—33 (1983, Zagreb) 263—267.
Prikaz.
- 1644. Родић Никола**, Лексикографија и лексикологија (зборник реферата), ЈФ XXXIX (1983) 263—272.
- 1645. Спасов Људмил**, XV семинар за македонски јазик, литература и култура (Скопје—Охрид, 5—25. VIII 1982 година), ЛЗБ XXX, 1 (1983) стр. 134—138.
Хроника.
- 1646. Стаматоски Трајко**, Жив интерес за рефератите на македонските слависти, КЖ XXVIII, 9—10 (1983) стр. 30—32.
За 9. меѓународен славистички конгрес, Киев, септември 1983 г.
- 1647. Танасић Срето**, Десет година Сарајевског лингвистичког кружока, Књижевни језик XII, 2 (1983, Сарајево) 107—111.
Приказ.
- 1648. Ђорић Божо**, X конгрес југословенских слависта, КњЈ XXX/1—2 (1983) 131—134.
- 1649. (***)** Хроника МСИ-а, НССУВД XII/2 (1983, Београд) 293—305.
- 1650. Цукески Александар**, Прв лекторат по македонски јазик во Соединетите Американски Држави, ЛЗБ XXX, 2 (1983) стр. 145—146.
Хроника.
- 1651. Shala Demush**, Rreth mbledhjes dhe përkthimit të këngëve popullore shqiptare nga Glisha Elezoviqi, SHGjLKSh 8 (1983, Prishtinë) 159—167.
- 1652. Škarić Ivo**, O tridesetoj obljetnici časopisa Jezik, Jezik 31, br. 1 (listopad 1983, Zagreb) 1—2.
- 1653. Šukrić Nijaz**, Gazi Husrev-begova biblioteka. Doprinos uvakufljene knjige obrazovnom procesu kod nas, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, knj. IX—X (1983, Sarajevo) 291—304.
Резиме на енглеском.

РЕГИСТАР

РЕГИСТАР РЕЧИ И СИНТАКСИЧКИХ КОНСТРУКЦИЈА

Српскохрватски језик

- а-, фонет. 66
-а-, морф. 18
-а: градова ... стараца ... манастира ... , морф. 76
-а: у гаћа ... у (своје) кочија ... на каруца ... , морф. 79 х ... : аљине ... Ајдемо ... ајдете ... , фонет. 72
аја као аа: великаа, граф. 56
-ам: султанушам ... мџетам ... услу-гам ... , морф. 77
-ама: генералама ... ужама ... пис-мама ... , морф. 78
-ама: лулециама ... црквама ... же-нама ... стопама, морф. 77
-ама: у Млџткама ... по Млџткама ... у различним растојањима ... , морф. 78
-ами: обрјадами ... Туркама ... злат-никама ... , морф. 78
-амг: савијами (сенаторима), морф. 77
- Бахорка, чаталиници (сх. чатац), пот-лачитн ... , лекс. 44
Ваš sam gutala pilulu // Ваš sam pro-
gutala pilulu синт. 1
бџде ... бџду ... , граф. и фонет. 69
бџкици ... бџки ... бџкање ... , граф.
и фонет. 69
безвљџхованине = безџ вљџхованици,
граф. 49
џ испред љ: биџежити ... биџежио
... , фонет. 71
Богослава, оном. 194
Божа, оном. 194
Боја, оном. 194
- бор-, буд-, доб(а)р-, вуk-, вој-, зор-,
стан-, оном. и морф. 189
Босна, топон. 84
бреза, цеста / теста, стареншина, зепца,
фонет. и дијал. 173
- вн- > -мн-, фонет. 52
Влада, оном. 194
вребац, ресте, фонет. и дијал. 173
Vsemir ... (česko: Vcsmir, gusko: Vse-
mirnu)), оном. 187
вуци ... вуцима ... поред вукова ... ,
морф. 75
-га, -ога, -ега, фонет. 45
Garbasich (:Grbašić), оном. 186
г-де, он-де и к-уда, он-уда, морф. 15
где = „на којем месту“, синт. 17
где, куда, како, када, морф. 23
Где се налази, синт. 20
Где је пошао, синт. 20
Где је прошао, синт. 20
grub-, mil-, bil-, гај, оном. и морф. 186
- да, морф. 21
-де (где, овде, онде), морф. 20
девојчин ... дјевојкин, морф. 84
di, dj, ду прав. 47
дид ... ђед, фонет. и дијал. 174
dobro-, drag-, рад-, вуk оном. и морф.
186
џ испред ј: додија ... додијао ... до-
дијао био ... , фонет. 71
Dobrogostic, оном. 186

доннесем ... донесем, фонет. 67
 достн, дпњи, мшњи, фонет. и дијал. 173
 доћи ... јд (дојдем, дојде), фонет. и
 дијал. 173

ђетинство ... џетинства, фонет. 70

Ђин, оном. 194

Ђон, оном. 194

-е ... -у : увагу ... сачину ... сџду ...

трчу ... морф. 84

-еј : цареј и краљеј, морф. 76

жд се замењује са д (заблудена),
 граф. 44

же > ре ... мореш ... (не) море ...
 море бити ... фонет. 74

заповџдам ... заповџда ... заповџдају
 ..., фонет. 67

зашо у значењу „зато што“, синт. 50
 знаде ... нећеде ... имадем ... имаде,
 морф. 84

-и, -уи-е, морф. 82

і (і), граф. 60

-и : у Вишковници ... у вруће пецњаџи
 ... о калуђери ... морф. 79

-и : путн ... људи ... мџсеци ... морф.
 76

-и : Србн ... пријатељи ... пасоши ...
 морф. 77

-и (ствари, заповиди = стварима, за-
 повидима), дијал. и морф. 174

ие ... на бриегу ... на једном бриегу
 ..., фонет. 67

-нем и -нм, морф. 83

Извините, ја сад бац узела да спрмам,
 синт. 4

-и(је) : над манастирне и калуђерије ...
 морф. 78

-и(је) : по манастирне ... у разговорне
 ... на мунарије ... морф. 79

-ију-, -(ј)у-, -и : својом мудростију, хра-
 бростију ... морф. 74

-ију : гостију ... ноштију ... уштију ...
 очију ... морф. 76

-им (стварим стварима), дијал. и
 морф. 174

-има : калуђерима ... Русима ... тур-
 цима ..., морф. 77

-има : монасима ... стубцима ... ход-
 ница ..., морф. 78

-има : у другим градовима ... у ...
 манастирима ... при обџдима ...,
 морф. 78

-ин : Србн ... Турчина ... поред Србн
 ... Срба ..., морф. 81

ноше, нурве, лекс. 10

исплатито, исплаћено', дијал. и морф.
 174

исповидим ... исповидно, фонет. 70

Јован воли озбиљну музику ..., синт.
 150

Јован је успавао Мару, синт. 151

к : ц, г : з, х : с, морф. 75

када = „у које време“, синт. 17

када, сада, тада, онда, свагда, вагда,
 морф. 18

како = „На који начин“, синт. 17

Chamenarich (:Kamenaric'), оном. 186

Камо отићи, синт. 20

кано (< каоно) : кано, фонет. 66

кнезови ... кнезова ... кнезове, морф.
 71

копљача, лекс. и знач. 189

каситра, лекс. 44

кошћом, пећом, дијал. и морф. 174

креч-ем креч-ом, морф. 74

крнепки ... крнепка, фонет. 69

кћ-, пш-, -дн-, фонет. 74

к-уда-он-уда и к-амо-онамо, морф. 17

куда = „у којем правцу“, синт. 17

куда, овуда, туда, онуда, свуда, морф.
 18

Куда је пошао, синт. 20

Кумарено, топон. 125

l > u, фонет. 182

Лаз Белопаћ, топон. 197

лџкар ... лџкара ... лџкару ..., фонет.
 68

лозна (ак. мн.), фонет. и морф. 50

Louarich (:Lojarić'), оном. 186

l > j, дијал. 182

љ и њ : роодитџли, жеџли, џлуди,
 ... у џних, џнему, прав. 50

Љеш, оном. 194

љѣзбав прав. 50

љубав, смутливац... светинна, наимаѣга, прав. 50

-ма : људма... дверма... рпечма..., морф. 78

-ма : коѣма... игуманма, морф. 77

-ма : на коѣма... у потребним случај-ма... на едном колма..., морф. 79

meed, budee, budeemo, prav. 47

медіорусизми, терм. 60

Milisa, Milivoj, Miloš, Lazar, Sava..., оном. 189

-мљ-...-вц-... (-)мл-, фонет. 73

-мњ- (М-мљ-), -мн- (М-вн-), фонет. 73

муој, твуој, фонет. и дијал. 53

него, лекс. 45

нигде, негде, морф. 23

негде, игде, нигде, морф. 21

нигде, негде, где-то, морф. 13

-на, Никуличина, оном. 195

пама, вама и њима... нами... вами, морф. 82

неорусизми, терм. 61

-нести : донешени... донешена... донешене..., морф. 85

нисам, није, нису, фонет. 71

-ов- / -ев-, морф. 75

-ов/-ев : часов... народоѡ, морф. 76

овако = „на овај начин“, синт. 17

овамо = „у овом правцу“, синт. 17

овде = „на овом месту“, синт. 17

овизим, тизмиу, коизну, морф. 52

овуда = „овим путем“, синт. 17

окир, лекс. и знач. 189

Оливер, оном. 196

-ом/-ем...-им, морф. 83

-ом/-ем : калуђером... епитропом... намѣсником..., морф. 77

ѡѣвце, праѣвда, граф. 43

палеорусизам, терм. 60

Petar је роѣе da se bavi sportom, синт. 2

пљуод, муој, фонет. и дијал. 52

роѣети, морф. 2

прама (прама свиѣе...), фонет. 66

пре- и при-, морф. 72

Прибе, оном. 196

приповѣдим... приповѣдивши, фонет. 68

псеудорусизми, терм. 60

Рада, оном. 194

разумети... разумѣти... разумѣли, фонет. 68

референдија, терм. 150

Ругово, топон. 197

сатро, отро, затро, фонет. и дијал. 173

sv...sf-, прав. 47

синтаксичка деривација, терм. 151

снеек, леед, прав. 47

Стана, оном. 194

cx stao je / stade vikati, рус. она стала ры датъ, синт. 8

sto-i- / sta-j-a- / sta-na-, морф. 8

Stognanin (:Stonjanin), оном. 186

такав, овакав и онакав, морф. 83

терају, натерала, напред, дијал. и фонет. 173

трипти... трпшли, фонет. 70

-у : на ногу... у наше руку, морф. 79

-уда, морф. 18, 21

uze, pa parisa; uze, pa preseče, синт. 6

cx. uze, pa parisa; mak. зеде и напиша;

поль. wziął i parisał, рус. взял да (и) сказал... синт. 6

cx. uzima, polj. bierze, рус. берет, морф. 2

урадито, урађено, дијал. и морф. 174

-у : руку... ногу... слугу, морф. 76

фат-, ват-: хвал-, фонет. 73

фитиљача, лекс. и знач. 189

хв > Ф, фонет. 73

hv...hf, прав. 47

cx. hvata ga nesvest, mak. го фати бес

поль. shouta mnie zlošć... синт. 8

X : хлѣба... халѣна... у овоме хлѣбу..., фонет. 72

x отпада (хлѣка > ижа), прав. 43

- ц за ч : части њнѡине (= части њене),
прав. 50
- чек... / чов[j]ек), фонет. 66
Čelarevič → Čelar, Šupuković → Šupuk,
Slavičić → Slavica, оном. 187
čk > šk, дијал. 182
- пид (мешду), шт (дашт), граф. 44
Šestanov → Šestanović, Pavinov → Pavli-
nović ..., оном. 187
- ѡ, граф. 65
- и и ю : бытїа, въскресенїа (истина,
има : авлениа развѡа ..., граф. 58
- н у функцији је : н (стѡ) поред есмѡ,
данѡ, граф. 56
- Q > у, фонет. и дијал. 182
- ѡ > а : ча(стѡ)ни, аганацѡ, телацѡ, граф.
56
- ѡ и ѡ > а, фонет. 182
ѡ граф. 60
- ѡ : отец... сил, морф. 77

Остали словенски језици

а) ћирлица

- вависк... вавѣк... вавѣки... фонет.
65
- ваго, лекс. и знач. 27
- в-аму-т-аму и в-ака- т-ака морф. 15
- варяг, лекс. и знач. 32
- взяла да и побежала", синт. 8
- вкालыватъ, лекс. и знач. 31
- гвоздик-пшилька, знач. 32
- где, куда, как, когда, тут, здесь, морф.
13
- г-де -вез-де и к-огда-вс-егда, морф. 15
- где-то → морф. 17
- где-то, где-нибудь, где-либо, морф. 21
- Где проходила тротенка, синт. 20
- Где стоял памятник, синт. 20
- голосовать, лекс. и знач. 28
- горящий, лекс. и знач. 30
- гореть, лекс. и знач. 30
- грибок, лекс. и знач. 28
- де (где, везде), морф. 21
- днеотация, терм. 25
- Это везде разрешается, синт. 22
- Это нигде не запрещається, синт. 22
- загорать, лекс. и знач. 31
- закачаться, лекс. и знач. 28
- зеленый, лекс. и знач. 33
- зубр, лекс. и знач. 29
- й, граф. 60
- их > хи, прав. 44
- ишак, лекс. и знач. 26
- јъ, морф. 91, 94
- Јас зѡмах сите ги-исклах... синт. 6
- Ка га нѡјдех таа чеѡа, зимах дѡ га
измиам, синт. и дијал 4
- какой-то → какой, морф. 17
- капать, лекс. и знач. 27

кататься и катать, морф. 16
 коннотация, терм. 25, 27
 коричневый, лекс. и знач. 33

л > ел : ѿдферлете, фонет. 45

махнуть, лекс. и знач. 29
 между, лекс. 45

нерегулярные коннотации, терм. 30
 нестандартные коннотации, терм. 31
 някъде и къде, морф. 16

„однократная“ / „неоднократная“ кон-
 нотация, терм. 30
 она начала рыдать, синт. 8
 осел, лекс. и знач. 26
 оценочны е коннотации, терм. 31

пилить, лекс. и знач. 26
 повторяющиеся... коннотации, терм.
 32

р > ар и л > ал: тарло, салзи, фонет.
 45
 р и л („ръ, рь, лъ, ль“) > ар, ал, ел,
 фонет. 43
 р > ер, фонет. 45
 рыба... рыба, морф. 14
 регулярные... коннотации, терм. 30
 резать, лекс. и знач. 26
 Ростиславна, оном. 195

содержательные... коннотации, терм.
 31
 мак. Стана да оди, синт. и дијал. 9
 стандартные... коннотации, терм. 31
 студент — студентка, морф. 15

-то, -нибуд, -либо, морф. 21

уникальные коннотации, терм. 32

мак. фати и напища, синт. 8

ѣ граф, 60

ю граф, 60

ѡ граф, 62

ѣ > а, (баде, мака), фонет. 51

ѡ > ае, еа или као е, фонет. 43
 ѡ > е, фонет. 60
 -ѡ, морф. 109
 -ѡ, морф. 91
 -ѡѡ, морф. 91

ѡ, граф. 60

б) латиница

běsov, morf. 106
 Bojaň, morf. 96
 božij, morf. 110
 Busov, morf. 106

čuz, morf. 95

đ-ž, fonol.
 Dažbož, morf. 100
 dad-, morf. 9
 Davidov, morf. 106
 dědeň, morf. 103

-e- / -ьm-, morf. 5
-evъ/-ovъ, Boriskovna, onom. 195

g-ž, fonol. 100
galič, morf. 101
Gdzie byłaś, sint. 20
Gdzie idziesz, sint. 20
gdzieś, gdziekolwiek, morf. 21
Glěbov, morf. 107
Glěbovna, onom. 120
Gorislavlič, onom. 114

Xvat-, morf. 7

Igofev, morf. 105
Igofevič onom. 117
Ima się pióra, sint. i znač. 3
-inъ, morf. 91, 108

Jaroslaví, morf. 102
Jaroslavna, onom. 120

knaž, morf. 101
Kobakov, morf. 107
kogań, morf. 96 97
koščejev, morf. 105

lebedin, morf. 108

mnogovoj, morf. 109
moj, morf. 95
Mstislavlič, onom. 115

-n-ń, fonol. 96
nie ima się pióra nie ima, Się pluga
sint. 3
nie ima się pluga, sint. i znač. 3

Olgov, morf. 107
Olgovič, onom. 117
oteń, morf. 103
-ovъ, morf. 91, 104
Ovluf, morf. 98, 99

parduś, morf. 99
podjal starania, wysilki, zeby ... zaczął
się starać, zeby, sint. 6
pradědeń, morf. 104

r-ř, fonol. 98
Rostislaví, morf. 102
Rurikov, morf. 107

s-š, fonol. 99
saltań, morf. 97
slavij, morf. 109
sta-, morf. 9
Stribož, morf. 100
Svatslaví, morf. 102
Svatslavlič, onom. 115
svoj, morf. 95

Šarokań, morf. 96

Trojań, morf. 96
tvoj, morf. 95

učitel-učitelka, morf. 15

Vačeslavlič, onom. 114
vaš, morf. 95
Vasilkov, morf. 106
Velesov, morf. 106
Veslaví, morf. 101
Vsevolož, morf. 100
Vъsevoločaja, onom. 195
/vъz/-ьm-// /vъz/-e-, morf. 2
vъz-ę-l-pf / ber-e-ipf, morf. 5

Walka → walczyć, morf. 14
wzial i umarl, leks. 7
wzial sile / zabrał się bierze sie / zbiera
się ... sint. 5

/za-/ber-// /za-/ bьr-, morfr. 2
zvěrin, morf. 108

Žireń, morf. 104

-ь / <-os /, morf. 93
-ьna, morf. 119
-ьнъ, morf. 91

Несловенски језициа) *лајтиница*

vt / = ut/, vniversa / = universa/, prav, 48

б) *ѝрчки*

τράπεζα , фонет. 66

κισσίτρος , лекс. 44

РЕГИСТАР ИМЕНА

- Abadžić, Stanko 290
 Agostiniani, L. 235, 246
 Адамческа, Снежана 274
 Адриановой-Перетц, В. П. 122
 Ајановић, Mustafa 166, 255, 257
 Ајати, Idriz 235, 243, 248
 Ajdukiewicz, K. 143
 Аксентијевић, Биљана 212
 Албијанић, Александар 65—89, 263, 264
 Алексеев, А. А. 122
 Алексић, Радомир 166, 255, 258
 Alerić, Danijel 229, 251
 Alirejsović, Edina 159
 Alickaј, Xhavit 235
 Altbauer, Moshe 249
 Altieri, Biagi M. L. 235, 237
 Алушевски, Илија Хр. 281
 Андоров Пољански, Христо 282
 Andoljšek, Ema 282, 285
 Anić, Vladimir 166, 255
 Antinucci, F. 1
 Антонијевић, Драгослав 271
 Antonić, Boris, 252
 Антонић, Драгомир 261
 Антонић, Ивана 205
 Antončić, Emica 282
 Ančić, Ivan 52
 Апресян, Ш. Д. 26, 34
 Арсова-Николић, Лидија 212
 Арцхиковский, А. В. 92
 Asllani, Ramadan 235
 Атанасов, П. 56
 Аћин, Јовица 146
 Afgam, Naim 290, 294
 Ахмадова, О. С. 26, 34
 Ahmetaj, Mehmet 230, 235, 300
 Адић, Славко 273
- Бабелъ, Исак 216
 Babić, Marko 261
 Бабић, Сава 212
 Babić, Stjepan 166, 252, 255, 300
 Бабовић, Милосав 295
 Bagi, Ferenc 212
 Bajt, Drago 221
 Bajraktari, Destan 236
 Bajcinsa, Isa 236
 Bakmaz, Ivan 295, 297
 Bakšić, Petar Bogdan 36, 48
 Balota, Mate 183
 Baloh, Vera 290
 Балъџежан, Эдвард 212
 Banićević, Marta 205
- Baotić, Josip 159, 171, 173, 174, 259^a
 290
 Barac Kostrenčić, V. 212, 221
 Barbulesku, I. 41, 42
 Bar-Hillel, Jehoshna 143
 Bardi, Mehdi 203, 236
 Bardhi, Frang 236
 Barić, Evgenija 227, 252
 Barić, Henrih 192
 Baron, Mladen 212
 Bartolić, Ljerka 236, 290
 Bartsch, Renate 147
 Basara, Anna 156, 159, 160
 Basara, Janm 159
 Баскић, Радмила 203, 297
 Bassnett-Me Ghire, Susan 222
 Batistić, Tatjana 252
 Бахтин, М. М. 143
 Bevington, Gary 248
 Bevk, France 286
 Bezić, Jerko 262
 Bezlaj, France 230, 232, 286
 Bejta, Murat 236, 239
 Bekić, Olga 212
 Белић, Александар 4, 59, 126, 166, 176, 192, 255, 258
 Белов, Василије 218
 Benedik, Francka 201
 Benini, Natalija 212, 290
 Berani, Shaqir 236
 Берих-Буџић, Весна 236
 Berndt, Rolf 236, 242
 Bethin, Christina J. 252
 Bešlagić, Šefik 261, 264
 Bühler, Karl, 143
 Bilinić-Zubak, Jasna 300
 Бирьџла, М. В. 232
 Bitenc, Ani 212
 Биџевска, Кита 227, 249
 Бјелановић, Живко 230
 Бјелица, Невенка 212, 270, 291
 Blañar, Vincent 19
 Bláhová, E. 249, 250
 Blumauer, Eva 282
 Bloomfield, Leonard 43
 Бован, Владимир 271
 Богавац, Мирјана 298
 Богдановић, Димитрије 249
 Voesch Gaјano, Sofia 249, 250
 Божовић, Маринко 193, 198, 230
 Божовић, Рајко 255
 Бојанић, Душанка 230
 Бојовић, Злата 212
 Bolinger, Dwight 147
 Бољевић-Вулековић, Војислав 230
 Bonačić, Mirjana 212, 213, 291

- Bonifačić, Nikola Rožin 183
 Bogner, Istvan 236
 Bopp, Franz
 Bordiie, Žan-Mark 213
 Børhes, Horhe Luis 219
 Botica, Stipe 267
 Boš. Angelos 288
 Бошков, Ванчо 236
 Bošković-Stulli, Maja 271
 Бошковић, Радосав 102, 119, 122, 176, 191, 192, 19т
 Бошњаковић, Жарко 199, 202, 259, 291
 Brabec, Ivan 166, 201, 255
 Brabcová, Radoslava 227
 Brada, Riza 237, 244
 Брајић, Милица 213
 Brala, Želimir 237
 Brang, Peter 297, 298
 Bratanić, Maja 291, 297
 Bratulić, Josip 37, 183, 262, 263, 264
 Bračić, Stojan 237
 Brondal, Viggo 143
 Brezingar, Bojan 282
 Brisku, Bahri 237
 Brković, Milko 298
 Browne, Wayles 252
 Brodowska-Honowska, M. 109, 122
 Brozović, Blanka 291
 Brozović, Dalibor 200, 227, 248
 Broch, Olaf 127
 Bibanj, Blaženka 213
 Бугарски, Ранко 135, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 166, 206
 Budai, László 237, 242
 Будагов, Р. А. 206, 210
 Bujaš, Željko 237, 291, 292
 Букатевиц, Н. Ј. 195
 Букумирић, Милета 193—198, 230
 Булаховский, Л. А. 98, 104, 110, 112, 115, 118
 Butler, Thomas 262
 Buturović, Djenana 271
 Buchholz, Oda 237
- Вайнтрауб, Р. М. 227
 Vajs, Nada 230, 270
 Валеев, Г. К. 118, 122
 Walter, Hilmar 252
 Valjevac, Naila 259
 Васева-Кадинкова Иванка 213
 Василевска, Царева 274
 Vašek, Antonin 206
 Vékony, László 230
 Величковић, Драгољуб 213, 300
 Велић, Душанка 274, 279
 Велковска, Снежана 275
- Velčić, Mirna 206
 Vennemann, Theo 147
 Werlich, Egon 206, 207
 Vermeer, Willem R. 127, 128, 129, 132, 133, 201
 Veselaj, Nuhi 237, 268
 Веселиновић, Димитрије 223
 Веселиновић, Јанко 3
 Vetranović, Mavro 263
 Večerka, Radoslav 249
 Vignievic, D. 213
 Vidan, L. 290
 Видовић, Радован 255
 Vidović-Muha, Ada 285, 288
 Видоески, Божидар 157, 158, 160, 201, 232, 275
 Wijk, van Nikolaas 127
 Vilke, Dubravka 213, 220
 Винавер, Надежда 213
 Винавер, Станислав 217
 Виноградов, В. В. 212
 Виноградова, В. Л. 103, 118, 122
 Vinca, Agim 237
 Vinca, Nuhi 237
 Vince, Zlatko 166, 256, 264
 Villon, Francois 217
 Vičan, Dunja M. 237
 Вишнякова, О. В. 227, 229
 Влајић-Поповић, Јасна 203
 Влахов, С. 213, 221
 Влаховић, Мирјана 213, 218
 Влаховић, Племента 223, 237, 242
 Vodnik, France 285, 288
 Vojvoda, Stjepo 237
 Војиновић, Станиша 295, 298
 Војновски, Никола 276
 Волкова, О. А. 195
 Vončina, Josip 200, 262, 263, 264, 266
 Vončina, Marta 203
 Воронкова, Г. В. 206, 209
 Whorf, Benjamin Lee 136
 Vratović, Vladimir 256
 Wrobel, Henryk 160
 Vrhovac, Yvonne 213
 Вујадиновић, Милош, 291, 294
 Вујанић, Милица 291, 294
 Вујицић, Драгомир 155, 157, 159, 160, 230, 233
 Вукичевић, Бранко 291
 Вукобрат, Слободан 213
 Вуковић, Божидар 36, 44, 54, 56, 59
 Vuković, Vičence 36
 Вуковић, Владета 300
 Вуковић, Јован 155, 157, 166, 256, 258
 Вуковић, Ненад 158, 160
 Вукојевић, Лука 268
 Вукомановић, Милан 206
 Вукомановић, Славко 166, 206

- Vukušić, Stjepan 256, 259, 260
 Vučetić, Zorica 237
 Vučetić, Šime 183
- Gabrić-Bagarić, Darija** 264
 Gavenda, Elžbjeta 227
 Gabara Salko 268
 Gaj, Ljudevit 264
 Galica, Shyqri 230, 238
 Galton, Herbert 275
 Garde, Paul 15, 21
 Gashi, Skender 238, 247
 Gebert, L. 1
 Gervais, Draga 153
 Геров, Н. 52
 Gerčan, Oktavija 291
 Гигова, Мирјана 249, 275, 279
 Гилевски, Паскал 213, 216
 Glavičić, Branimir 264
 Глишић, Милован Ђ. 3
 Globevnik, Darja 223
 Glovacki-Bernardi, Zrinjka 206, 291
 Glombitz, J. G. 175
 Gluhak, Alekko 256, 257
 Golob, Berta 283
 Голубовић, Вида 298
 Gab oZbigniewGolab, Zbigniew 275
 Goljevšček, Alenka 286
 Göncz, Hajos 213
 Gorani, Hajrullah 238
 Гордински, С. 119
 Goričan, Alenka 238
 Gorski, Oton 291, 292
 Gortan, Veljko 238
 Гортан-Премк, Даринка 206, 291, 295
 Gosić, Ibrahim 238, 247
 Гошић, Невенка 156, 160, 161
 Grabar, Biserka 37, 249, 262
 Grad, Anton 289, 297
 Gradišnik, Janez 214
 Granjon, Rober 50
 Grasselli-Vukušić Marija 206
 Grah, Kathe 214
 Gregorič, Jože 286
 Grzegorzcykowa, Renata 14, 15
 Грицкат, Ирена 35—64, 252, 256, 291
 Грковић, Јасмина 264
 Грковић, Милица 193, 196, 230
 Grlić, Olga 206
 Grosman, Meta 214
 Grochowski, Maciej 149, 150, 208
 Грујић, Анђелка-Елијана 271
 Грујић, Бранислав 292
 Guberina, Petar 128, 130
 Gudelj-Velaga, Zdenka 214, 268
 Гудков, В. П. 22
 Gustavson, Sven 227
- Dabić, Bogdan** 160, 206, 220, 227, 256
 300
 Давидов, Дипко 38, 62
 Дајић, Путник 295
 Dalmacija, Stevo 252, 259
 Дамјанов, Сава 264
 Даничић, Буро 58, 297
 Dartigues, Jean-Pierre 214
 Даутовић, Сава 256, 257
 Deanović, Ana 230
 Девих-Романова, Валентина 214, 224
 Dekleva, Janez 288
 Deković, Darko 249
 Делић, Мишо 206, 267
 Deszö, László 265
 Десподова, Вангелија 249, 275
 Дешић, Милорад 230, 252
 Divjak, Zdravka 238
 Divković, Matija 49, 301
 Diklić, Zvonimir 256, 257
 Dimitrović, Nikola 264
 Димитровски, Тодор 214, 216, 275,
 279, 280, 300
 Димчевски, Горги 281
 Динић, Гордана 214
 Добренов, Марија 224
 Doda, Ismail 230
 Dodi, Anastas 238
 Dokulil, M. 14
 Dolar, Jaro 230
 Dolgan, Milan 283
 Dolenc, Anton 288
 Dolenc, Janez 286
 Dolenc, Jože 230
 Dolinar, Darko 214
 Домановић, Радоје
 Domi, Mahiz 238
 Domschke, Jan-Peter 214
 Doolan, Martin 214
 Doci, Rexher 231
 Došlić, Mišo 268, 269
 Драгашевић, Ј. 4
 Драгин, Гордана 259
 Драгичевић, Милан 259
 Драголовић, Драгољуб 265
 Drvodelić, Milan 292
 Дрвоманов, Васил 231, 275
 Дреновац, Јелица 295
 Drini, Sulejman 238, 247
 Dudok, Daniel 227
 Dudok, Miroslav 206, 224, 227
 Dular, Janez 283
 Дуличенко, А. Д. 227, 228
 Đurić, Rašid 271
 Душанић, Светозар 37, 38, 62
 Dhrimo, Ali 238

- Ђаковић, Властимир 214
 Ðalski, Ksaver Šandor 3, 5
 Gjevori, Mehmet 238
 Берковић, Вукале 271, 273
 Giannelli, L. 238, 246
 Бокић, Нада 298
 Ðolić, Slobodanka 214, 226
 Борђевић, Д. М. 125
 Борђевић, Љубица 298
 Борђевић, Нада 227, 296
 Борђевић, Радмила 224
 Борђевић, Ђ. 49
 Борђић, Петар 59
 Буџановић, Петар 259
 Gjurin, Velemir 289
 Ðurić, Silvija 298
 Бурковић, Миломир 215
 Бурковић, Љубомир 228
- Ebeling, C. G. 127
 Евстингсена, И. Ф. 228
 Egger, Carolus 239
 Eјntrej, Gertruda 215
 Елезовић, Глица 177
 Engelsfeld, Mladen 215
 Englund, Birgitta 276, 280
- Žagar, Franc 286
 Жибрет, Ивона 206
 Живковић, М. 5
 Živković, Pavo 298
 Живова, А. Н. 19
 Животић, Радослав 267
 Žic-Fuchs, Milena
- Zablatnik, Pavle 288
 Zadravec, Franc 286
 Zaina, Elisa 215, 21
 Зајцева, Светлана 175
 Zarebina, Maria 228
 Заревски, Предраг 215
 Zvonar, Ivan 272
 Zdovc, Pavel 231
 Здравковски, Цане 276
 Zduńska, Helena 159
 Зековић, Батрић-Бано 272
 Зелић, Герасим 65, 66, 67, 68, 73, 89
 Зенчук, В. Н. 215
 Зечевнић, Весна 201
 Zidar, Josip 292
 Zilić, Grminka 224
 Зиројевић, Олга 231
 Златановић, Момчило 231, 272
- Zlojutrić, Petar 41
 Зоговић, Мирка 215
 Zoričić, Ivan 252, 260
 Zorko-Leb, Zinka 201, 288
 Зурковић, Љубомир 272, 273
 Zullig, Monika 298, 299
 Zumberi, Abdullah 239
 Zurovac, Mirko 207
- Ivanišević, Draga 183
 Иванова, Олга, 158, 160, 231, 233, 276
 Ивановски, Орде 282
 Ивић Милка 4, 6, 135, 136, 137, 139,
 147, 149—153, 207, 265, 296
 Ивић, Павле 49, 71, 72, 83, 129, 131,
 145, 176, 177, 180, 181, 182, 193, 199,
 265, 267
 Игњатовић, Јаков 5
 Игњатовић, Михаило 215
 Илчевски, Петар 239, 248, 296
 Илић, Војислав И. 267
 Imbert, Roger 239
 Iginarhova, Olesja 215
 Иричанин, Гордана 215
 Исајловић, Д. 58
 Исаковић, Душан 215
 Исаченко, А. В. 34
 Islamaj, Shefkie 239
 Ismajli, Rexhep 236, 239, 242
- Jagić, Vatroslav 61
 Jakobiec-Semkōw, Milica 215
 Jacobsen, Per 252
 Јакобсон, Роман 116, 122, 143, 147, 296
 Јаковљевић, Андрија 215, 221
 Јакопин, Франс 231, 286, 289, 298
 Јакоски, Воислав 281, 282
 Yamasaki, Hiroshi 285
 Jahn, J. 13
 Јанева, Вера 276
 Јанева, Марија 215
 Јанин, В. Ј. 92
 Јанићевић, Јован 215, 298
 Јанкес, Вера 215
 Јанко, Antun 296
 Јанковић, Александар 298
 Јанковић, Срђан 256
 Јапуга, Petru 274
 Јанчић, Божићдар 215, 301
 Јанушев, Михаило 214, 300, 301
 Јањић, Јован 272, 273
 Јапунџић, Марко 296
 Јахић, Dževad A. 260
 Jahnichen, Manfred 215

- Јашар-Настева, Оливера 159, 248, 276
 Jevšenak, Ludvik 283, 285
 Jež, Nikolaj 296
 Jelić, Roman 299
 Jembrih, Alojz 199, 260
 Jenč, N. 2
 Јерковић, Вера 49, 265, 267
 Јерковић, Јован 252
 Jerman, Frane 221
 Jernej, Josip 239, 292
 Jireček, Konstantin 45
 Јовановић, Гордана 249, 265
 Јовановић, Зоран Р. 216, 224
 Јовановић, Јован В. 125
 Јовановић, Ксенија 216
 Јовановић, Младен 216
 Јовановић, Тамара 216
 Јовин, Верица 292
 Јовић, Душан 207, 256
 Јовићевић, Радојица 192, 296
 Јокановић-Михајлов Јелица 216, 260
 Јолкина, Н. М. 191
 Jonke, Ljudevit 166, 256, 258
 Јорданская, Л. Н. 34
 Josipović, Višnja 239
 Јоцић, Мирјана 216
 Južnič, Stane 207
 Junger, Ferenc 239, 242
 Junković, Zvonimir 260
 Jurančić, Janko 265, 291, 292
 Jurišić, B. 127
 Jurković, J. 3
 Juršić, Katja 239
 Јутронић-Тихомировић, Дуња 207
 Јухас, Љиљана 262
- Kadrih, Iljaz 239
 Kallas, Krystyna 207
 Kalenić, Vatroslav 296
 Kališnik, Miroslav 289
 Kalmeta, Ratimir 256
 Kalsbeek, Janneke 127, 130, 131, 133,
 201
 Kaminski, Diethelm 239
 Kant, E. 147
 Kanavelić, Petar 262
 Karadža, Mevlida 270
 Караџић, Вук Стефановић 4, 5, 86, 87,
 88, 177, 180
 Karlsson, Keith E. 240, 246
 Karolak, Stanislaw 149, 150
 Cassirer, Ernest 143
 Kattein, Rudolf 207
 Katičić, Radoslav, 46, 47, 137, 231
 Katušić, Maslina 216
 Kačanovski, V. 56
 Kašić, Bartol 40, 43, 47, 48, 201, 264
- Кашић, Душан 187
 Кашић, Јован 256, 265
 Кварил, Душан 216
 Ouilis, Antonio 240, 245
 Keats, John 214
 Keck, Balász 224
 Kekez, Josip 272
 Kelmendi, Ahmet 231, 240, 243
 Kelmendi, Tafil 240
 Kelmendi, Hasan 240, 301
 Kempf, Rože 216
 Кепеска, Мирослава 276
 Kerveshi, Muhamed 216
 Kessler, Jascha 216
 Kessler, W. 175
 Keta, B. 240, 243
 Кеџман, Лука 273
 Константин Филозоф 39
 Куприанова, З. Н. 19
 Kirić, Franjo 216, 218
 Китановски, Н. 276, 279
 Kiš, Marijana 276
 Kishon, Ephraim 214
 Klaić, Vratoljub 292, 296
 Klaić, Željko 216, 292
 Клајн, Иван 166, 207
 Klemenčić, Ivan 289
 Клеут, Марија 265
 Klopfer, Rolf 207
 Klinar, Stanko 224, 289
 Kmecl, Matjaž 283
 Кнежевић, Милан 272
 Kowalik-Kaletka, Zofia 160, 231, 234
 Kowalska, Anna 159, 160
 Ковачевић, Јеротеј 301
 Ковачевић, Љ. 56
 Ковачевић, Марко 217
 Ковачевић, Милош 253
 Ковачевић, Мирослав 183
 Kovačić, I. G. 3
 Kovačićek, M. 217, 221
 Kozarac, Josip 4
 Kola, J. 240, 243
 Kolanović, Josip 298
 Колендић, Петар 36, 38, 40, 41, 46, 48
 Kolenić, Ljiljana 199
 Колесар, Гавриил 228
 Kolka, Aleksandar 301
 Комас, Даša 289
 Komac, Polona 240
 Kombol, Mihovil 266
 Комненић, Весна 219
 Кондарко, Благој 276
 Конев, Илья 217
 Коневецкиј, А. К. 13
 Конески, Блаже 13, 51, 53, 156, 159,
 160, 250, 276, 279, 281
 Конески, Кирил 257, 276, 279

- Конеџни, Evica 207
 Konzal, V. 250
 Константиновић, Радивоје 219
 Konushevci, Abdullah 217
 Конфино, Жак 3
 Кореџну, Fr. 122
 Кораћ, Гордана 207
 Corbett, Greville 253
 Korđaš, Marjana 217
 Korneti, Frosina 276, 279
 Korobar-Belčeva, Marija 231, 277
 Koronczewski, Andrzej 248, 277
 Korošec, Tomo 283, 285
 Cortelazzo, Manlio 240, 246
 Kortlandt, Frederik 127
 Корубин, Благоја 224, 277
 Корубин, Илија 216
 Kozusa, Jože 286
 Kos, Milena 217
 Kostallari, Androkli 240, 243
 Костић, Васко 257
 Костић, Ђорђе 207, 257
 Костић, Лаза 212
 Костић, Станка 298
 Котелов, Н. З. 34
 Kotnik, Janko 289
 Kravar, Miroslav 240, 245
 Krawczyk, Anna 217
 Крайков, Яков 56
 Kranjec, Marko 203
 Krasniqi, Bajram 240
 Krasniqi, Naxhi 240
 Kraut, Bojan 283, 289
 Kraus-Srebrić, Eva 217
 Krause, Friedhilde 265
 Kreja, Boguslaw 277
 Kremzer, Nikola 240
 Kreho, Fahrudin 301
 Крџицки, А. А. 2, 7, 228
 Križanić, Juraj 264, 265
 Križková, Helena 21
 Krile, Ivo 240
 Крилов, И. А. 279
 Kritovac, Dubravka 298
 Križić, Miroslav 216, 268
 Кропеј, Моника 296
 Krotkih, Nina 217
 Крпан, Стјеран 231
 Крстић, Анка 217
 Krstić, K. 46, 47
 Krstulović, Aleksandra 217
 Kryeziu, Ilhami 217
 Kryeziu, Resmije 217
 Kruming, A. A. 250
 Krčovski, Joakim 277
 Kubeš, Branka 217
 Kuzmanović Mladen 262, 263
 Кузмина, И. Б. 2, 8
 Кузнецов, П. С. 93, 122
 Kumer, Zmaga 286, 289
 Kuhn, T. S. 147
 Kuna, Zvezdana 298, 299
 Kuna, Herta 52, 264, 265
 Kunaver, Dušica 217
 Kunst-Gnamuš, Olga 283, 284
 Kurpis, Tomislav 217
 Kurti, Bajram 240
 Kustić, Nikola 183
 Kutnjak, Ivan 207
 Kuhner, Herbert 217
 Kušan, Jakša 51
 Лагутова, Е. Н. 13
 Лазаревић, Стефан 39
 Лаповић-Стојановић, Надежда 218, 223
 Лакићевић, Драган 272, 273
 Lakoš, Ante 224
 Лалевић, Миодраг С. 166, 297
 Лаллић, Мира 218
 Лаллић, Радован 257, 258, 296
 Lambić-Božović, Ljiljana 203, 300
 Lánicz, Irén 240
 Laskowski, Roman 158, 159
 Lauhaus, A. 175
 Lafe, Emil 241, 243
 Lacko, Michael 296
 Лешкова, Лили 228, 253
 Laštrić, Filip 52
 Le Bihan, Adrien 240
 Levaković, R. 61
 Levi, Jirži 217 218, 220
 Leka, Ferdinand 241, 243
 Lengyel, Zsolt 241
 Ленин, Александар 281
 Леонидовна-Виноградова, Вера 92
 Letinić, Stjepan Vladimir 183
 Летнић, Бранко 262
 Lehiste, Ilse 277
 Lidke, Helmut 208
 Limić, Biserka 218
 Limon, David 218, 238, 240
 Linca, Elena 262
 Lipljin, Nina 238, 241
 Lipnik, Jože 284
 Липовац-Радуловић, Весна 231, 232
 Lipovac, Vlasta 218, 219, 241, 246
 Lisac, Josip 201, 260, 266, 292
 Лихачов, Д. С. 58
 Lovasić, S. 218, 221
 Lovren, Ljiljana 269
 Logar, Tine 201, 284
 Loi Corvetto, Ines 241, 246
 Loknar, Vladimir 253, 257

- Лома, Александар 198
 Лончар, Душко 269
 Lončarić, Mijo 175, 200, 228, 253, 260
 Љопатић, В. В. 21
 Lloshi, Xh. 241, 243
 Lubaš, Wladyslaw 208, 218, 228
 Ludvik, Dušan 231, 284, 285
 Lukenda, Marko 270
 Лукић, Вера 218
 Луковић, Милош 193, 198, 231
 Лурня, А. Р. 208
 Lyons, John 34
 Lucić, Hanibal 264
- Љубенковић, Коста Б.** 269
 Љубиша, Стјепан Митров 267
 Ljubović, A. 241
- Magdalena, Kokot 288
 Magdu, Lia 241
 Maglajlić, Munib 262, 271
 Mazzi, Dinko 293
 Majdić, Viktor 284
 Majnarić, Niko 292
 Majtán, Milan 284
 Majcen, Stanko 286
 Макарова, С. Я. 93, 122
 Маковец, Јасна 241
 Малбаша, Здравко 262
 Малетић, Нада 231
 Malecki, Mieczystaw 127, 159
 Malinar, Smiljka 241
 Malić, Dragica 183, 199, 292
 Maljoku, Dragica 269
 Manić, Mile 228
 Man, Tomas 212
 Mann, Stuart E. 241
 Манев, Евтим 216
 Манојловић, Светозар Н. 260
 Margitić, Stipan 52
 Maretić, Tomislav 46, 47, 48, 49, 166
 Mareš, František Václav 250, 262, 277
 Маринић, Илџа 41
 Marinković, Ranko 37
 Марић, Сретен 137, 146, 208
 Марјански, Милован 272
 Марков, Борис 159, 224, 228, 248, 277
 Марковић, Бранислав 257
 Marković, Vera 293
 Марковић, Светозар 52, 166, 257
 Маројевић, Радмило 91—123, 193, 195, 203, 218, 228, 229
 Martelanc, Saša 232
 Martinet, André 208, 210, 242, 296
 Martinić, Jerko 262
 Matešić, Josip 201, 208, 290, 293, 294, 295
- Матигјашевић, Јелка 208
 Matijevics, Lajos 242
 Матијашевић, Љиљана 218
 Матић, Љиљана 218
 Матицки, Миодраг 267, 272, 274
 Matičetov, Milko 286, 287
 Mاتیшић, Здравка 242
 Matulina, Željka 242
 Machek, V. 95, 122
 Mahnić, Mirko 284
 Маџек, Дара 242
 Медаковић, Дејан 36, 262
 Medeši, Gelela 218
 Medić, Ivo 293
 Medić, Irena 293
 Medić, Sanja 253
 Melvinger, Jasna 266
 Melancelli-Milak, Isabela 218, 219
 Мельчук, И. А. 16, 34
 Менас, Antica 224
 Menges, K. G. 105, 122
 Merku, Pavle 232, 234, 287
 Mehđin, Feti 247, 249
 Mehmeti, Enver 242
 Мечковска, Н. Б. 208
 Mijatović, Julijana 232
 Mikić, Pavao 208, 218, 224
 Mikeš, Melánia 242
 Miklič, Tjaša 225
 Miklosič, Fran 125, 126
 Miko, František 208, 218
 Mikulić, Gordana 208, 211
 Мијаговић, Јулијана 232
 Milanja, Svjetko 208
 Милладновић, Јасминка 208, 210
 Милатовић, Бранислав 219
 Милев, Н. 40
 Милетић, Гојко 257
 Milijević, J. P. 4
 Milin, Vedrana 272
 Милпсавац, Живан 65
 Милић, Босиљка 253
 Милићевић, Благо 219
 Милићевић, Милан Ђ. 4
 Миловановић, Емилија 232
 Миловановић, Јованка 299
 Милошевић-Ђорђевић, Нада 272, 273, 296
 Mindak, Jolanta 160, 225, 253
 Minisi, N. 277, 279
 Минова-Ђуркова, Љиљана 158, 159, 277
 Миновић, Миливоје 159, 208, 257, 269
 Миовски, Мито 277
 Мирзић, Душанка 253
 Миркуловска, Бистрица 284
 Мирчев, К. 51
 Мисирков, Крсте П. 297
 Митева, Димка 277, 279, 301
 Митков, Маринко 278

- Митровић, Марија 214
 Митропан, Петар 293
 Мићевић, Коља 217
 Михаиловић, Љубомир 209, 219, 251
 Михајловић, Велимир 193, 197, 232, 257
 Михајловић, Младен 242, 253, 293
 Michalk, Frido 225
 Михаљевић, Милан 257
 Михаљевић, Милица 257
 Mihovilović, Marko 189
 Мицов, Тодор 301
 Мишеска-Томић, Олга 209, 278, 301
 Мишковски, Драган 278
 McArthur, Tom 241, 247
 McDaniel, Gordon L. 262
 McLuan, Marshall 146
 Mladenov, Marin 270
 Младеновић, Александар 53, 60, 266
 Младеновски, Симо 281
 Mlakar, France 289
 Млинарић, Десанка 293
 Moguš, Milan 127, 166, 183, 199, 266, 292, 293
 Moder, Janko 221, 284
 Modra, J. 288
 Molnar Csikós, László 242
 Моловић, Јован 166
 Моловић, Јордан 296
 Monros-Stojaković, Silvia 219
 Московљевић, Милош С. 183, 295
 Морачић, Дамјан 166
 Мошин, Владимир 38, 55, 60, 250, 301
 Мразовић, Павица 209, 225, 293
 Мркаљ, Сава 163, 266
 Мршевић, Драгана 257, 293
 Mudra, Jiri 229
 Мијај, Hasan 219, 242
 Мујавцова, Maria 229
 Мујевић, Ismet 260
 Мујић, Muhamed A. 242
 Mukarovsky, Jan 209
 Mulaku, Abdullah 242
 Mulaku, Latif 242, 243
 Mulakuu, Ragip 243
 Muller, Barbel 219, 225
 Mulić, Malik 159, 263
 Murati, Qemal 243
 Мусић, Срђан 219, 232, 293
 Mustafa, Muzafer 244
 Muftić, Teufik 241, 244

 Nagy, Josip 297
 Над', Гаврил Г. 229
 Nazansky, Boris 257
 Nazor, Anica 263
 Nazor, Ante 272

 Nazor, Vladimir 183, 268
 Najda, Judžin 219
 Најческа-Сидоровска Марија 278
 Naylor, Kenneth 249, 253
 Накев, Спирос 219
 Nakić, Anuška 219
 Nametak, Abdurahman 262, 263
 Nametak, Alija 253
 Наневски, Душко 278, 280
 Naumow, Aleksander 219
 Neweklowsky, Gerhard 200, 284
 Недељковић, Бранислав 266
 Недељковић, Миле 232
 Недељковић, Олга 60
 Недич, Јован 232, 270, 293
 Neziri, Zymer 244
 Nagel, E. 146
 Neroznak, V. P. 122
 Nećak, Dušan 242, 244
 Nećak-Luk, Albina 242, 244
 Nehring, Gerd-Dieter 225
 Никодиновски, Звонко 208, 209, 296
 Николић, Вера 219
 Nikolić, B. 166
 Николић, Видан 296
 Николић, Мирослав 175—184, 232
 Николић, Миомир 293, 294
 Николић, Раде М. 300
 Николић, Светозар 250
 Николовска, Елица 276, 278
 Николовски, Атанас 219, 276, 278, 301
 Никчевић, Војислав 266
 Novak, Vilko 284, 287
 Novak, Vlado 219
 Novak, Slobodan P. 263
 Новакски, Стојан 56, 59, 65, 297
 Новаковић-Стефановић, Невенка 203
 Ного, Љиљана 203
 Nushi, Musa 237, 244
 Nuhiu, Vejsel 225, 244
 Нушић, Бранислав 3, 4

 Обрадовић, Доситеј 89
 Одавић, Милан 293, 294
 Окиљевић, Војислав 269
 Okoniowa, Joanna 156
 Окука, Милош 160, 163, 165, 166, 167, 168, 254, 257, 260, 287, 293
 Okudžava, Bulat 218
 Olesch, Reinhold von 175, 176, 179, 181
 Oliverius, Z. 18
 Опачић-Ганица, Станко 273
 Orešić, Herta 219
 Orožen, Martina 287
 Остојић, Бранислав 251
 Остојић, Бранко 212, 219, 220

- Ostojić, I. 183
 Оташевић, Ђорђе 203
 Oczkova, Barbara 287
- Pavešić, Slavko 258
 Pavić, Zlata 237, 244
 Павић, Милорад 60
 Pavičić, Josip 206, 209, 258
 Pavlinić-Wolf, Andriana 244
 Павловић, Звездана 193, 196, 233
 Павловић-Марковић Иванка 213
 Павловић, Миодраг 271, 273
 Павловић-Самуровић, Љиљана 220
 Палавестра, Влајко 273
 Palameta, Miroslav 273
 Panini, 144
 Панић-Суреп, Милорад 36, 38, 214
 Панов, М. В. 15
 Паноска, Ружа 159, 278
 Пантелић, М. 37
 Пангић, Мирослав 301
 Papp, György 225
 Папић, Радивој 220
 Paternost, Jože 284
 Paulin, Andrej 289
 Pauliny, Eugen 229
 Pacheiner-Klander, Vlasta 209
 Pederin, Ivan 301
 Пеев, Коста 160, 233, 278
 Пејкић, К. 44
 Пекић, Миленко 301
 Пенев, Б. 38, 40, 41, 43, 44, 45, 49,
 50, 62
 Pervan, Mara 225
 Перић, Александар 209, 220
 Перовић, Сретен 282
 Percival, Keith W. 147
 Перцова, Н. Н. 25—34
 Perczyńska, Nyna 159
 Petaros, Robert 287
 Peti, Mirko 209, 267, 268, 270
 Петковић, Андреја Д. 279
 Petkovšek, Darinka 214
 Petr, Jan 229
 Петровић, Драгољуб 127—133, 139, 177,
 251, 260, 269
 Петровић, Душка 209
 Петровић, Иванка 250, 301
 Петровић, Миодраг 263
 Петрушевски, Михаил 296
 Pétursson, Magnús 209
 Пецо, Асим 66, 67, 71, 72, 73, 74, 75,
 76, 77, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 159
 160, 182, 202, 233, 257, 258, 260, 261,
 296
- Пешчан, Митар 166, 177, 193, 194,
 195, 199, 200, 233, 257, 258, 302
 Пешић, Радивоје 282
 Пешић, Радмила 272, 273
 Пијаде, Моша 220
 Pilković, Mara 225
 Пипер, Предраг 13—23, 209, 225, 254
 Pirnat, Marta 284
 Piana, Włodzimierz 278
 Platon, 144
 Pllana, Shefqut 244
 Povše, Janez 289
 Pogačnik, Vladimir 244
 Pogačnik, Jože 296, 302
 Rogorelec, Vreda 284, 285, 287
 Појатић, Дурија 220, 270
 Полежина, Благородна 279
 Поленаковић, Харалампхије 159, 274, 279
 Половина, Весна 209, 220, 302
 Половина, Пера 296
 Romianowska, Wanda 159, 279
 Поп-Атанасов, Ѓорѓи 250, 279
 Попвасилева, Александра 281
 Попић, Реља 294
 Поцов, Бојан 125—126
 Попова, Т. П. 220
 Поцова, Фанија 282
 Поповић, Божидар 244
 Поповић, Љубомир 4, 254
 Поповић, Марија 254
 Popowska-Taborska, Hanna 229
 Poposki, Aleksa 220, 225
 Popruženko, M. 45
 Потебња, А. А. 93, 118, 122
 Potrč, Ivan 284
 Počkar, Melita 296
 Pranjic, Krunoslav 268
 Pranjković, Ivo 210, 254, 269
 Pretnar, Tone 268, 285, 296
- Прибић, Никола 296
 Прибићевић, А. 3
 Прица, Мирјана 220
 Pričard, Boris 294
 Приличев, Григор 159
 Просвирина, О. А. 254
 Prosen, Marjan 290
 Profaca, Bruna 210
 Prunč, Erich 286, 287
 Пујић, Саво 160, 270
 Пулевски, Ѓорѓи 279
 Pulišević, Stjepan 183
 Пундевь, В. 38, 40, 41, 43, 47, 48, 50,
 53, 56
 Пуповац, Милорад 210, 251
 Putanec, Valentin 166, 210, 233, 258,
 263, 266, 296, 297

- Raguž, Dragutin 254
 Раденковић, Љубинко 273
 Radešćak, Rado 287
 Radić, Stipe 294
 Радић, Душан 5
 Radić-Dugonjić, Milana 220
 Радически, Науме 282
 Радишев, А. Н. 222
 Radó, György 220
 Радовановић, Војислав 271
 Радовановић, Милорад 135—147, 163—
 169, 207, 210, 266, 302
 Радовић-Тешкић, Милица 294
 Radovičić, P. 47, 48
 Радојичић, Ђорђе Сп. 50, 60
 Радојичић, Никола 38, 40, 53, 54, 55,
 56, 57, 58, 59
 Радосављевић, Зоран 299
 Радуловић, Слободан 294
 Радуновић, Ристо 203, 233
 Рајић, Љубиша 210, 216, 220, 225
 Рајков, Б. 36, 38, 40, 42, 43, 45, 50, 53,
 55, 56, 59, 60
 Рајковић, Љубиша 274
 Raka, Fadil 244, 245
 Ракић, М. 4
 Ракић, Цветан 271
 Рамач, Шолијан 229
 Рамић, Никола 203
 Рашић, Никола 258
 Režić, Ksenija 250, 302
 Reichan, Jerzy 157
 Rejković, Antun Matija 266
 Реметић, Слободан 261
 Ressel, Gerhard 233
 Ressel, Svetlana 220
 Resulović, Mustafa 270
 Rešetar, Milan 47, 49, 180
 Рибачков, Б. А. 118
 Ribarova, Zdenka 250, 302
 Рибничар, Слободан В. 294
 Ricoeur, Paul 146
 Ристић, Стана 203, 233, 254
 Ристовски, Блаже 250, 279, 282, 297
 Ристовски, Стојан 269
 Ritig, Josip 258
 Roberts, D. F. 261
 Robida, Andrej 290
 Robinson, A. N. 114
 Rogić, Pavle 186
 Рогов, А. 250
 Rogošić, Ksenija 220
 Rode, Matej 221, 287
 Rode, Franka 221
 Родић, Миливој 274
 Родић, Никола 191—192, 302
 Rojs, Jurij 229
 Росандић, Драгутин 254
 Rossi-Hace, Franka 221
 Rospond, Stanislaw, 117, 118, 122
 Рот, Никола 210
 Rotar, Janez 274
 Rous, Donka 279
 Rrecaj, Kajtas 295
 Rudan, P. 261
 Rymut, Kazimierz 158, 159
 Rusek, Jerzy 250
 Rousseau, Jean-Jacques 146
 Ршумовић Љубивоје 268
 Савић, Јован 269
 Савић, Момчило Д. 221, 245
 Савић, Свенка 210
 Sawicka, Irena 160, 225, 245
 Sadock, Jerrold 210
 Саздов, Томе 274, 275, 282, 297
 Sajović, Tomaž 285
 Салников, Николај 285
 Samara, M. 243, 245
 Samardžija, Marko 221, 258
 Sapir, Edward 136, 147
 Sgambati, Emanuela 265
 Sever, Meta 214
 Sedaj, Engjell 236, 245
 Sekelj, Tibor 239, 245
 Sekereš, Stjepan 233, 251, 254, 261
 Sekulić, Ante 266
 Секулић, Исидора 5, 6, 213
 Селишкев, А. М. 50, 102, 122
 Saint-John Perse 215
 Seferović-Arsenović, Selena 254
 Szirovicza, L. 261
 Szentgyörgyi, Istvan 245
 Сибиновић, Миодраг 221
 Sivec, Jože 289
 Silling, Istvan 233, 245
 Сиљаноски, Велко 210
 Sima, K. 243
 Симић, Живојин 294
 Симић, Радоје 166, 251, 261, 269, 297
 Sironić-Bonefačić Nives 221
 Сјеран, Немања 294
 Сковран, А. 54
 Skok, Petar 58, 95, 122, 296
 Skubić, Mitja 245, 297
 Slabe, Vika 285
 Slade-Šilonić Mirko 266
 Smajlović, Ismet 160
 Smerdel, Branko 237, 245
 Smodlaka, Snježana 245
 Smolej, Viktor 290
 Смольская, А. К. 254
 Snoj, Marko 233
 Sović, Ivan 258

- Sokal, Dragutin 233
 Sokolowski, Jan 210
 Соколовски, Методија 299
 Soldatić, Dalibor 221
 Соловьев А. В. 102, 115, 119
 Сорокин, Ю. С. 34
 Saussure, Ferdinand de 143, 144, 147
 Soulé-Susbielles, Nicole 222
 Spalatin, Leonardo 294
 Спасић, Крунослав Ј. 299
 Спасић, Љиља 203
 Спасов, Људмил 210, 279, 297, 302
 Србиновић, Вера 269
 Сретеновић, М. 4
 Сталев-Пошовски, Георги 279
 Стаматоски, Трајко 229, 275, 279, 280, 302
 Стамболић, Милош 135
 Стаменов, Асен 221, 280
 Станиславов, Филип 39, 40, 42, 43, 45, 50, 51, 53
 Станић, Љиљана 299
 Станић, Милија 166, 254, 297
 Станковић, Богољуб 221, 225, 229
 Станковска, Љубица 280
 Stanovnik, Majda 221
 Станојевић, Предраг 263
 Станојчић, Живојин 166
 Stanonik, Janez 290
 Stanonik, Marija 287, 288
 Stančić, Andrija 258, 266
 Staszewski, Jerzy 160
 Стевановић, Марко 269
 Стевановић, Михаило 13, 166, 258, 294
 Стевановић-Анческа, Љиљана 245
 Steininger, Wolfgang 268
 Steinhauer, Hein 127, 128, 133
 Stefaniја, Dragi 21, 297
 Стефановић, Десанка 225
 Стефановић, Димитрије 62, 225, 250
 Стефановић, Стеван 254
 Стефановски, Љупчо 211
 Стијовић, Рада 254
 Stiplovšek, Tine 233
 Стипчевић-Јовановић, Биљана 267
 Стојановић, Војислав 222
 Стојановић, Андреј 221
 Стојановић, Миролуб 272, 274
 Стојановић, Илија 226
 Стојичић, Ђоко 273, 274
 Стојковић, Гордана 216
 Стојковић, Ружица 299
 Stöltzing, Wilfried 223
 Стојнић, Мила 214, 222
 Stoffel, Hans Peter 226
 Стојчевска-Антиќ, Вера 280
 Стрезовска, Душица 279, 280
 Strohal, Rudolf 53, 295
 Strugar, Novak 216, 294
 Суботић, Љиљана 267
 Sugárné Kádár, Julia 223
 Sulojdžić, A. 261
 Sulejmani, Fadil 245, 246
 Sulkowska, Jadwiga 159
 Suprun, Adam E. 211
 Сурдучки, Милан 226, 254, 258
 Suhodolnik, Stane 285
 Suceška, A. 246
 Sušanј, Zdenka 219, 222, 246
 Sušić, Derviš 268
 Тамап, Юлиян 229
 Tanaу, Vlasta 271
 Tanaka, Kazuo 285
 Танасић, Срето 203, 302
 Танасковић, Дарко 222
 Tandarić, Josip 250, 251, 263
 Tanović, Mustafa 222
 Tanocki, Franjo 234
 Тарасјев, Андреј 293, 294
 Tarokić, Damir 211
 Taszycki, Witold 114, 115, 116, 123
 Татаровска, Ленка 280
 Twardzikowie, Waclaw 156
 Twardzikowie, Jadwiga 156
 Težak, Stjepko 201, 260, 261
 Tekovčić, Pavao 222, 246
 Теодоров-Балан, А. 45
 Терещенко, Н. М. 19
 Терзић, Богдан 222, 229
 Тешић, Гојко 298, 299
 Тешић, Милосав 294
 Тимотијевић, Божидар 273, 274
 Tirić, Sehadata 269
 Tišljар, Zlatko 239, 246
 Тодоровић, Гордана Б. 135, 222
 Толстой, Н. Ј. 19, 60, 191, 192
 Tomasović, Mirko 268
 Томић, Миле 234, 262
 Томовић, Гордана 263
 Topolińska, Zuzana 1—11, 149, 150, 156, 159, 161, 201, 211, 226, 280
 Toporišić, Jože 13, 229, 288
 Topciu, Vedita 249
 Тоциновски, Васил 280
 Точанац, Душанка 208, 226
 Тошовић, Бранко 299
 Thomaj, Jani 243, 246
 Трајановски, Александар 300
 Трајков, Горѓи 280
 Трајковић, Велимир 270
 Трајковски, Кирил 222
 Трбојевић, Душанка 250, 251
 Trifunjagić, Radmila 244, 246
 Тролимкина, О. Ј. 267
 Трофинов, Александар 294

- Трубачев, О. Н. 123
 Трубецкой, Н. С. 144
 Turk, Zdravko 290
 Tušek, Franjo 258
- Ђерин, Снежана 118, 159
 Ђиринлов, Јован 291, 293, 294
 Ђирин, Драгана 222
 Ђирин, Љубислав 261
 Ćirić-Štrašinijska Danuta 222
 Ђировић, Милорад 252
 Ђорин, Војо 254, 255, 258, 302
 Ђоровић, Владимир 58
 Qosja, Rexher 248
 Ђук, Ружа 300
 Ђупић, Драго 171—174, 193, 197, 201, 234
- Ўгрунова-Скаловска, Радмила 159, 251
 Улуханов, П. С. 15, 20
 Unbegaun, Boris 119
 Urbańczyk, Stanislaw 159
 Uroic, Marija 294, 295
 Урукало, Миливој М. 185—190
 Usseler, Manfred 210, 211
 Ускова, Р. П. 226, 286
 Ushaku, Ruzhdi 226, 247
 Utěšný Slavomir 2
 Ушаков, Д. П. 34
- Fabjančić, Marija 299
 Fagancl, Jože 283
 Fajić, Zejnil 247
 Falińska, Barbara 157
 Vasmer, Max 95, 123
 Févriér, James G. 146
 Feka, Th. 243, 247
 Фекеге, Егон 295
 Feleszko, Kazimierz 280
 Felice, Emidio de 232, 234
 Fermendžin, E. 49, 50
 Fetiу, Sefedin 247
 Fehmiu, Arsim 247
 Филип, Ф. П. 210, 211
 Filipović, Rudolf 224, 226
 Finka, Božidar 166, 175, 176, 207, 255, 261, 297
 Fic, K. 2
 Fišer-Popović, Ana 265
 Флашар, Мирон 234
 Florin, S. 221, 222
 Franičević, Marin 183
 Franck, Otto 125
- Franolic, Branko 266, 267
 Frasheri, Sami 247
 Freddi, Giovanni 209, 211
 Fridman, Viktor A. 249
 Фролова, С. 116, 123, 195
 Fulon, J. 280
 Fučić, Branko 249, 251
- Havránek, Bohuslav 211, 297
 Hajdaraј, Adem 247
 Хајдуковић, Радојка 203
 Hajeková, M. 227, 229
 Hymes, Dell 142, 145
 Halilović, Senahid 261
 Halimi, Mehmet 247
 Hamm, Josip 128, 130, 258, 267
 Hamp, Eric P. 234, 247
 Harpán, Michal 208
 Hasimja, Mazllum 240, 247
 Hafner, Stanislaus 286
 Huxhillazi, P. 243
 Hadžimejlić, Jasna 299
 Хаџић, Јован 223
 Хаџић, Милош 258, 259
 Hegel, F. 145, 147
 Heilmann, L. 237, 247
 Heinz, Adam 146, 206, 211
 Henning, Mork 255
 Herder, Gotfrid Johan von 211
 Hercigonja, Eduard 37, 44, 267
 Hetemi, Avdi 247
 Hidi, A. 243, 247
 Hjelmslev, Louis 143, 144, 146
 Hladnik, Miran 296, 297
 Hlebec, Boris 136, 222, 247
 Holub-Kopečný, J. 95, 122
 Horvat-Vukelja, Željka 222
 Horvat, Sonja 286
 Horga, Damir 211
 Horetzky, Edita 290, 295
 Houtzagers, H. P. 127, 129, 130, 133
 Hofman-Pjanka, Agnješka 281
 Hofmann, Th. 25, 34
 Hoxha, Gani 247
 Hrala, Milan 222
 Hraste, Mate 53, 128, 130, 175, 258, 259
 Христодуло, Јелена 268
 Хркаловић, Радмила 222
 Humbolt, Wilhelm von 144, 147
 Husserl, Edmund 143
 Husinec, Renata 248
- Цветановић, Владимир 270
 Svetko-Orešnik, Varja 234
 Цветковски, Владимир 226, 281, 282

- Цветковски, Живко 221
 Цвијић, Јован 4
 Cevc, Emilijan 286
 Sedilnik, Danica 283
 Цецек, Марко 282
 Цонев, Б. 42, 4т
 Crnić, Marija 207
 Crnković, Milan 270
 Црногорац, Рајка 270
- Chao, Yuen Reu** 147
 Чампар, Драгован 211
 Caval, Josipa 300
 Чађеновић, Јован 273, 274
 Чарнојевић, Арсеније 62
 Čaušević, Ekrem 248
 Чашуле, Илија 281
 Celovsky, Samule 299
 Чернејко, Ј. О. 211
 Češljar, Mirjana 234
 Čigoja, Brankica 211
 Чинга, Живко 222
 Чинкве, У. 279, 281
 Čičak, Josip 274
 Czichocki, Sieglinde 211, 223
 Чокорило, Прокопије 67
 Чолаковић, Родољуб, 220, 295
 Чоловић, Иван 273, 274
 Chomsky, Noam 135, 142, 144, 147
 Črnje, Zvane 183
 Čuljak, Milan 211
 Čunčić, Marica 251
- Džaja, Mato** 268, 295
 Џоговић, Алија 193, 197, 234
 Џулески, Александар 281, 302
 Џунић, Викторија 223
- Shala, Demush** 248, 302
 Šamšalović, Gustav 295
 Шапкалиска, Теодора 282
 Šarić, Taib 295
 Šarčević, Susan 226
 Šašel, Josip 296
- Шекуларац, Божидар 223
 Šetušić, Sonja 259
 Snehu, H. 243
 Šivic-Dular, Alenka 234
 Šimek, Marija 226
 Šimundić, Mate 193, 196, 199, 202, 234
 Šimundić, Petar 235
 Šimunović, Petar, 175, 177, 181, 182,
 183, 184, 234, 235, 261, 297
 Šindić, Miljko 223
 Шипка, Милан 166, 253, 255
 Шипова, Е. Н. 122
 Ширпилов, Ташко 216
 Šiffar, Vanek 235
 Schllicher, August, 144
 Škarić, Ivo 251, 252, 255, 302
 Škarić, Olga 223
 Škarica, Vesna 270
 Škiljan, Dubravko 137, 147, 167, 206,
 211, 212
 Škrelj, Ružena 289, 290
 Škrubej, Manja 285
 Шмелева, Т. В. 212
 Šmitek, Zmago 288
 Šnel-Živanović, Margita 226, 248
 Šojat, Antun 166, 199, 261
 Šojat, Olga 267
 Шокларова-Љоровска, Германија 279,
 281
 Šokota, Mirjana 299
 Шолотов, Михаил 229
 Šoljan, Ivo 223
 Šonje, Šimun 223
 Шопов, Ацо 217
 Šotra-Katunarić, Tatjana 223
 Špoljarec, Ivica 239, 248
 Špringer, Božidar 295
 Štambuk, Anuška 225, 226
 Štević, Zdravko 212
 Štefanić, V. 183
 Štimec, Spomenka 239, 248
 Štular, P. 290
 Schubert, Gabriella 225, 226
 Шубин, Никола 292, 29г
 Šukrić, Nijaz 302
- Šupuk, Ante 185, 186, 187, 189, 190,
 234, 235
 Šuster-Drabosnjak Andrej 288
 Šuška, Đustina 248

